T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

1928'DEN GÜNÜMÜZE KADAR YAZILMIŞ FRANSIZCA-TÜRKÇE VE TÜRKÇE-FRANSIZCA SÖZLÜKLER ÜZERİNE SÖZLÜK BİLİMSEL BİR İNCELEME

Hasan BAHADIR
2502050069

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. Mehmet GÜRLEK

İSTANBUL –2023

ÖZ

1928'DEN GÜNÜMÜZE KADAR YAZILMIŞ FRANSIZCA-TÜRKÇE VE TÜRKÇE-FRANSIZCA SÖZLÜKLER ÜZERİNE SÖZLÜK BİLİMSEL BİR İNCELEME

HASAN BAHADIR

Cumhuriyet döneminde yazılan iki dilli Türkçe sözlükler içerisinde Fransızca-Türkçe, Türkçe Fransızca sözlüklerin önemli bir yeri vardır. Tanzimat Fermanıyla yoğunlaşan Batılılaşma hareketleri Türk aydınlarının özellikle Fransız kültürünü ve edebiyatını yakından takip etmesi, ondan esinlenmesi sonucunu doğurmuştur. Tanzimat döneminde, tercüme ve telif eserler yoluyla Türk diline pek çok Fransızca sözcük girmiştir. Bu dönemde açılan yabancı okullarda Fransızca eğitim yapılması Fransızcanın önemini artırmıştır. Bu durum Tanzimat döneminde Fransızca-Türkçe iki dilli sözlük çalışmalarını hızlandırmıştır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde sözlüğün tanımı, sözlüklerin Türk ve Batı dünyasındaki tarihi serüveni, sözlük türleri, sözlük bilimi ve akademik sözlük bilimi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Türk-Fransız ilişkilerinin Türkçe'ye yansımaları ve Türkiye'de iki dilli Fransızca-Türkçe, Türkçe-Fransızca sözlük yazımının gelişimi incelenmiştir. Üçüncü bölümde tezin yöntemi ve veri toplama metotları kısaca belirtilmiştir. Dördüncü bölümde Akademik sözlük bilimi açısından Fransızca-Türkçe, Türkçe-Fransızca sözlüklerin yapısı ve sözlük eleştirisinin çerçevesi ortaya konmuştur. Beşinci bölümde altı adet Fransızca-Türkçe, iki adet Türkçe-Fransızca ve iki adet iki boyutlu Fransıca-Türkçe / Türkçe-Fransızca sözlük makro ve mikro yapı bakımından incelenmiş, yer yer Batılı iki dilli sözlüklerle karşılaştırmalar yapılmıştır.

Her sözlük değerlendirmesinden sonra "Sözlükle ilgili Genel Değerlendirme" başlığı altında, incelenen sözlüklerin güçlü ve zayıf yönleri, sözlük bilimine ve Türk diline katkıları, getirdikleri yenilikler ortaya konmuştur. Altıncı bölümde sözlük

eleştirilerinden sonra elde edilen bulgulara, yorumlara, sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sözlük, Sözlük Bilimi, Akademik Sözlük Bilimi, Fransızca-Türkçe Sözlükler, İki Dilli Sözlük Eleştirisi

ABSTRACT

A LEXICOGRAPHICAL ANALYSIS ON BILINGUAL FRENCH-TURKISH AND TURKISH-FRENCH DICTIONARIES WRITTEN FROM 1928 TO THE PRESENT

HASAN BAHADIR

French-Turkish and Turkish-French bilingual dictionaries have an important place among the bilingual Turkish dictionaries written in the Republican period. Westernization movements which intensified with the Tanzimat Edict resulted in Turkish intellectuals to follow closely and being inspired especially by French culture and literature. During the Tanzimat period, many French words entered the Turkish language through translations and copyrighted works. French education in foreign schools opened in this period increased the importance of French. This situation accelerated the French-Turkish bilingual dictionary studies during the Tanzimat period.

In the first part of this study, the definition of dictionary, the historical adventure of dictionaries in the Turkish and Western world, dictionary types, lexicography and academic lexicography are emphasized. In the second part, the reflections of Turkish-French relations on Turkish, and the development of bilingual French-Turkish, Turkish-French dictionary writing in Turkey are examined. In the third chapter, the thesis methods and data collection methods are briefly stated. In the fourth chapter, the structure of French-Turkish and Turkish-French dictionaries and the framework of dictionary criticism are presented in term of academic lexicography. In the fifth chapter, six French-Turkish dictionaries, two Turkish-French dictionaries and two bidimentional French-Turkish / Turkish-French dictionaries are analyzed in terms of macro and microstructure, and comparisons are made with Western bilingual dictionaries from time to time.

After each dictionary evaluation, under the title of "General Evaluation ", the strengths and weaknesses of the examined dictionaries, their contributions and their

innovations brought to the lexicography and the Turkish language are revealed. In the sixth chapter, the findings obtainened after dictionaries criticism, comments, results and suggestions are given.

Keywords: Dictionary, Lexicography, Metalexicography, French-Turkish Dictionaries, Bilingual Dictionary Criticism

ÖN SÖZ

Tezimizin ana amacı harf devriminden sonra yazılan genel amaçlı iki dilli Fransızca-Türkçe, Türkçe-Fransızca sözlükleri sözlük bilimi yöntemleriyle makro yapı ve mikro yapı bakımından inceleyerek güçlü ve zayıf yönlerini belirlemek, sözlükleri yer yer Batılı iki dilli sözlüklerle karşılaştırarak bu sözlüklerin sözlük bilimine, Türk sözlükçülüğüne ve Türk diline olan katkılarını, güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koymak, iki dilli sözlük yazımına, Türk sözlük bilimine ve Türk diline katkıda bulunmaktır.

Türk sözlük bilimi çalışmaları Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Tanzimat dönemine kadar Arap sözlük bilimi geleneğinin etkisinde sürdürülmüş, bu etki 1 Kasım 1928 Harf Devriminden sonra yerini tamamen Batı etkisine bırakmıştır. Özellikle Tanzimat döneminde yoğunlaşan sözlük yazma çalışmalarında Batı ve özellilke Fransız etkisi görülmeye başlamıştır. 1839-1945 yılları arasında yoğun bir şekilde devam eden bu etki 80'li yıllara kadar devam etmiştir. İki dilin etkileşimi Türk sözlük bilimi çalışmalarının Fransız sözlük biliminden etkilenmesine yol açmıştır. Bu dönemde Kâmus-ı Fransevî (1882), Kâmus-ı Askerî (1894), Lugât-i Nazîmâ (1901), Lugatçe-i Felsefe (1926) gibi pek çok sözlük yazılmıştır.

1 Kasım 1928 Harf Devriminden sonra tek dilli ve iki dilli sözlüklerimizin Batılı sözlüklere daha çok yaklaştığı, Türk sözlüklerinin bütüncül (macrostructure) ve parçacıl yapısında (microstructure) neredeyse bire bir aynı biçim ve yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Buna karşılık Türk sözlüklerinin tasarım, renk, cilt, kâğıt kalitesi ve dış veriler bakımından Batılı sözlüklerin oldukça gerisinde olduğu tespit edilmiştir. Harf devriminden sonra Arapça ve Farsça dil kuralları terk edilmiş, Türkçenin dil kuralları ve yapısı esas alınarak sözcük türetme ve sözlük oluşturma çalışmalarına başlanmıştır. Halk ağzından, Eski Türkçeden sözcükler alınmış, Türkçe köklerden sözcük türetme ve sözcük birleştirme yolları tercih edilmiş, konuşma dili esas alınarak yazı dili sadeleştirilmiş, buna karşılık dilde Fransızca başta olmak üzere Batılı dillerden Türkçeye giren sözcükler artmıştır. Yabancı dillerden ödünçlenen sözcüklere karşılıklar türetme sorunu ortaya çıkmış fakat tüm sözcüklere karşılık

bulunamamıştır. Bulunan karşılıkların önemli bir bölümü de geniş halk kitleleri tarafından benimsenmediği için kullanım alanı bulamamıştır.

Cumhuriyet döneminde Türk dili ve Türk sözlükçülüğü yeni harflerin kabulüyle birlikte yeni bir yola girmiştir. Başta Fransızca ve İngilizce olmak üzere Batılı dillerden alınan bilimsel ve teknolojik sözcüklere Türkçe karşılıklar bulma sorununa etkili çözümler üretilememiş, yer yer yeni ve başarılı karşılıklar bulunsa da karşılık bulunamadığı durumlarda sözcük ödünçleme yoluna gidilmiştir.

Türk sözlük bilimi Harf Devriminden sonra bütüncül yapı ve parçacıl yapı bakımından, biçim ve içerik olarak Batı'yı yakalamaya çalışmış olsa da bu amaca tam olarak ulaşılamadığı görülmektedir. Bu bakımdan F-T, T-F sözlüklerin incelenmesi ve bu etkinin ne ölçüde gerçekleştiğinin ortaya konması bakımından önem arz etmektedir. İki dilli F-T, T-F sözlüklerin, Batı'dan alınan sözcüklere verilen karşılıklar ve bu sözcüklerin tanımları bakımından da incelenmeye değer önemli kaynak eserler olduğu görülmüştür.

Tezin birinci bölümünde sözlük kavramının tanımı, önemi, Türk ve Batı dünyasındaki tarihi gelişimi, tek dilli ve iki dilli sözlük türleri, sözlük bilimi ve akademik sözlük bilimi ele alınmış, Türk ve Batılı araştırmacıların görüşlerine yer verilmiştir. İkinci bölümde Türk-Fransız ilişkilerinin Türkçeye yansımaları, Türkiye'de iki dilli F-T, T-F sözlük yazımının gelişimi ortaya konmuştur. Üçüncü bölümde tezin yöntemi ve veri toplama metotları kısaca belirtilmiştir. Dördüncü bölümde, akademik sözlük bilimi açısından bütüncül yapı (macrostructure) ve parçacıl yapı (microstructure) kavramlarının kapsamı, sözlük eleştirisi kavramı, eleştiri yöntemleri ve eleştiri türleri ve eleştiri kriterleri üzerinde durulmuştur.

Beşinci bölümde genel amaçlı iki dilli F-T sözlüklerden altı tanesi, T-F sözlüklerden iki tanesi ve iki boyutlu ve F-T / T-F sözlüklerden iki tanesi bütüncül yapı ve parçacıl yapı bakımından incelenmiş, yer yer Batılı sözlüklerle karşılaştırılmıştır.

Beşinci bölümde incelenen sözlüklerin güçlü ve zayıf yönleri ortaya konmuş, elde edilen bulgular sonuç bölümünde maddeler halinde belirtilmiştir. Son olarak iki dilli sözlük yazımı hususunda birtakım öneriler ortaya konmuştur.

Tezin tüm aşamalarında yönlendirme, öneri ve düşüncelerini benimle paylaşan, sözlük bilimi alanında çalışma disiplini ve zevkini kazandıran danışmanım Doç. Dr. Mehmet Gürlek'e teşekkür ediyorum.

Hasan BAHADIR

İstanbul, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **ii**
ABSTRACT ..... **iv**
ÖN SÖZ ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **xiv**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xvi**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
SÖZLÜK, SÖZLÜK BİLİMİ, AKADEMİK SÖZLÜK BİLİMİ

1.1. Sözlük Nedir, Sözlükler Hangi Bilgileri İçerir? 11
1.2. Ansiklopedinin Kökeni ve Anlamı 17
1.3. Sözlük ve Ansiklopedi Arasındaki Farklar 18
1.4. Sözlük Kelimesinin Kökeni 21
1.4.1. Türkçede Sözlük Kelimesinin Kökeni ve Gelişimi 21
1.4.2. Batı ve Dünya Dillerinde Sözlük Kelimesi ve Sözlüğe Benzeyen Diğer Türler 24
1.5. Kelimeler Listesi (Glose, Glossary, Glossaire) 26
1.6. Sözlükçe (Lexique) 26
1.7. Thesaurus (Kavram Dizini) 26
1.8. Türk Dilinde İlk Sözlük Çalışmaları ve İlk Sözlükler 27
1.9. Sözlüklerin Ortaya Çıkışı, Batıdaki ve Dünyadaki Gelişimi 29
1.10. Sözlük Çalışmalarının Amaçları 33
1.11. Modern Bir Sözlüğün Hazırlanmasında Gerekli Olan Aşamalar 37
1.12. İyi Bir Sözlükte Bulunması Gereken Nitelikler 40
1.13. Sözlüğün Altyapısını Oluşturan Sözcük Külliyatları 43
1.13.1. Sözcük Külliyatının Önemi 45
1.14. Dizin 47
1.15. Tek Dilli Sözlük Türleri 47
1.16. İki Dilli Sözlükler ve Amaçları 50
1.17. İki Dilli Sözlük Türleri 53

1.17.1. İki Dilli Dil Bilimi Sözlükleri 55
1.17.2. Budun Dil Bilimi (Ethnolinguistic) İki Dilli Sözlükleri 55
1.17.3. Genel ve Küçük Sözlükler 55
1.17.4. İki Dilli Cep Sözlükleri 56
1.17.5. Uzmanlık Alanı Sözlükleri (Özel Sözlükler) 56
1.17.6. Kavram Bilimsel ve Ad Bilimsel (Sémasiologiques et Onomasiologiques) Sözlükler 56
1.17.7. İki Boyutlu Sözlükler 56
1.17.8. Tek Boyutlu Sözlükler 57
1.17.9. Karma (Hybride) ve İki Dilliye Dönüştürülmüş Sözlükler 57
1.17.10. İki Dilli e-Sözlükler 58
1.17.10.1. Elektronik Sözlük Türleri 60
1.17.10.2. Fransızca-Türkçe, Türkçe-Fransızca Online Sözlükler 61
1.17.11. Çok Dilli Sözlükler 61
1.17.11.1. Dillerinden Biri Türkçe Olan Çok Dilli Sözlüklerden Bazıları 63
1.17.12. İki Dilli Sözlüklerin Ortaya Çıkışı 64
1.17.13. Tek Dilli ve İki Dilli Sözlüklerin Güçlü ve Zayıf Yönleri 65
1.17.14. İki Dilli Sözlük Yazımını Etkileyen Unsurlar 68
1.17.15. İki Dilli Sözlüğün Önemi 72
1.17.16. İki Dilli Sözlüklerin Yazımında Karşılaşılan Çelişki ve Zorluklar 75
1.17.16.1. Türkçe İki Dilli Sözlük Yazımında Karşılaşılan Zorluklar ... 82
1.17.17. Tek Dilli ve İki Dilli Sözlükler Arasındaki Farklar 86
1.18. Sözcük Bilimi (Lexicology) 91
1.19. Sözlük Bilimi (Lexicography) 92
1.19.1. Batıda ve Dünyada Sözlük Bilimi 97
1.19.2. Türk Sözlük Bilimi Geleneğinin Tarihî Seyri 102
1.19.2.1. Eski Türkçe (6. – 13. yy) 107
1.19.2.2. Hârezm Türkçesi (11-13. Yüzyıllar) 107
1.19.2.3. Çağatay Türkçesi (15-20. Yüzyıllar) 107
1.19.2.4. Kıpçak Türkçesi (13-17. Yüzyıllar) 108
1.19.2.5. Türkiye Türkçesi (13-21. Yüzyıllar) 109

1.20. Türkçe'den Yabancı Dillere Sözlükler 110
1.21. Dünyada Sözlük Bilimi ile İlgili Çalışmalar ve Kurumlar 115
1.22. Sözlükçülük Terimi (Dictionnairique) 118
1.23. Sözlük Araştırmacılığı (Metaleksikography) 119

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK – FRANSIZ İLİŞKİLERİNİN TÜRKÇEYE YANSIMALARI VE TÜRKİYE'DE FRANSIZCA İKİ DİLLİ SÖZLÜK YAZIMININ GELİŞİMİ

2.1. Türk-Fransız İlişkileri 126
2.2. Harf Devriminden Önce Yazılan İki Dilli T-F/F-T Sözlükler 136
2.3. Harf Devriminden Sonra Yazılan İki Dilli T-F ve F-T Sözlükler 148
2.4. İki Dilli F-T/T-F Sözlük Tasarımında Karşılaşılan Sorunlar 159
2.4.1. Sözcüklerin Anlam Kapsamı ve Kültürel İçeriklerinin Farklı Olması .. 159
2.4.2. Türkçede Fiillerin Aldığı Hâl Ekleriyle, Fransızcada Fillerin Aldığı Edatlarla Gösterilmesi Sorunu 160
2.4.3. Hedef Kitle ile İlgili Zorluklar 161
2.4.4. Sözlüksel Sorunlar 161
2.4.4.1. Ses Bilimsel (Phonetic) Sorunlar 161
2.4.4.2. Morfolojik (Yapı Bilgisi) Sorunlar 162
2.4.4.3. Anlam Bilimsel (Semantic) Sorunlar 162
2.4.5. Türk Dil Devriminden Kaynaklanan Zorluklar 163
2.4.6. Diğer Sorunlar 164

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM VE VERİ TOPLAMA

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AKADEMİK SÖZLÜK BİLİMİ AÇISINDAN FRANSIZCA-TÜRKÇE VE TÜRKÇE-FRANSIZCA SÖZLÜKLERİN YAPISI

4.1. Bütün Yapı (Megastructure) 168
4.2. Bütüncül Yapı (Macrostructure) 169
4.2.1. Baş Veri 171
4.2.2. Gövde 171
4.2.3. Ekler 173

4.2.4. Dil Bilgisi 174
4.3. Parçacıl Yapı (Microstructure) 174
4.3.1. Yazım 176
4.3.2. Sesletim 177
4.3.3. Çekimlenme Biçimleri 177
4.3.4. Sözcük Sınıfı 178
4.3.5. Köken Bilgisi (Etimology) 179
4.3.6. Tanımlar ve Anlamlar 179
4.3.7. Örnekler 182
4.3.8. Bağlam ve Kullanım 183
4.3.9. Ara Maddeler 185
4.3.10. Deyimler ve Eş Dizimli İfadeler 185
4.3.11. Kısaltmalar 186
4.3.12. Tarih Bilgisi 187
4.3.13. Yeni Sözcükler ve Ödünçlemeler 188

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇE-FRANSIZCA VE FRANSIZCA-TÜRKÇE SÖZLÜKLERİ MAKRO VE MİKRO YAPI AÇISINDAN İNCELEME

5.1. Sözlük Eleştirisi 190
5.1.1. Sözlük Eleştirisi Türleri 196
5.2. Türkiye'de Sözlük Eleştirisi 196
5.3. Bir Sözlüğün Kalitesi ve Zenginliği Hangi Kriterlere Göre ve Nasıl Değerlendirilmelidir? 197
5.4. Sözlük Hazırlama Aşamaları 204
5.4.1. Planlama 204
5.4.2. Hedef Kitlenin Belirlenmesi 205
5.4.3. Sözlüğün Boyutu 205
5.4.4. Veriler, Veri Kaynakları ve Derleme Yöntemleri 205
5.4.5. Sözlüğün Sözcük Kadrosu ve Madde Başı Sözcüklerin Tespiti 206
5.4.6. Sözlüğün Makro ve Mikro Yapısının Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi 207
5.4.6.1. Bütüncül Yapı (Macrostructure) 207

5.4.6.1.1. Baş Veriler 207
5.4.6.1.2. Gövde 207
5.4.6.1.3. Ekler 208
5.4.6.1.4. Parçacıl Yapı (Microstructure) 208
5.5. İki Dilli Sözlüklerde Gözetilmesi Gereken Nitelikler ve İki Dilli Sözlük Eleştirisi 210
5.5.1. Değerlendirilen Fransızca-Türkçe sözlükler 216
5.5.1.1. Tahsin Saraç, Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük, Adam Yayıları, 3. Basım, İstanbul, 1990. Değerlendirmesi 216
5.5.1.2. İsmail Hami Danişmend, Fransızca-Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu I-II, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1955. Değerlendirmesi 244
5.5.1.3. Doğan YURDAKUL, Güncel Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük, Kurmay Kitap, Ankara, 2011. Değerlendirmesi 264
5.5.1.4. Ferid Namık HANSOY, Fransızca-Türkçe Sözlük, İnkılâp Yay., İstanbul, 1999. Değerlendirmesi 282
5.5.1.5. Cybèle BERK, Fransızca-Türkçe Genel Sözlük, L'Asiathèque, Paris, 2021. Değerlendirmesi 298
5.5.1.6. Lexis Larousse Fransızca-Türkçe Sözlük, Bilge Kültür - Sanat Yayıları, 1. Basım, İstanbul, 2017. Değerlendirmesi 312
5.5.2. Değerlendirilen Türkçe-Fransızca Sözlükler 330
5.5.2.1. Pars TUĞLACI, Büyük Türkçe-Fransızca Sözlük, İnkılap Yay., İstanbul, 2006. Değerlendirilmesi 330
5.5.2.2. Cybèle BERK, Michel BOZDEMİR, Türkçe-Fransızca Genel Sözlük, Langues et Mondes / L'Asiathèque, Paris. Değerlendirmesi 344
5.5.3. Fransızca-Türkçe/Türkçe-Fransızca İki Boyutlu Sözlükler 359
5.5.3.1. FONO, Fransızca Büyük Sözlük, Fransızca-Türkçe, Türkçe-Fransızca, Fono Yay., İstanbul, 2011. Değerlendirmesi 359
5.5.3.2. ASSIMIL, Dictionnaire Turc-Français, Français-Turc Assimil S.A.S. Yay., Chennevières-sur-Marne, 2014. Değerlendirmesi 373
SONUÇ VE ÖNERİLER 391
KAYNAKÇA 404
ÖZ GEÇMİŞ 427

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: T-F, F-T Bazı Çevrim İçi Sözlükler 61
Tablo 2: Hartmann ve James'e Göre Sözlük Bilimi. 92
Tablo 3: Hartmann ve James'e Göre, Bütün, Bütüncül Yapı ve Dış Veriler 168
Tablo 4: Hausmann'a Göre Bütüncül-Parçacıl Yapı İlişkisi..... 170
Tablo 5: Gutierrez'e Göre Sözlük İncelemesi..... 199
Tablo 6: TSBTFS'nin Parçacıl Yapısının Genel Görünümü, Veri Bilgileri 229
Tablo 7: TSBTFS'nin Kısaltmalar Bölümündeki Köken Bilgisi Kısaltmaları 240
Tablo 8: Jackson'a Göre Kullanım Bilgisi Türleri..... 241
Tablo 9: Bergenholtz ve Tarp'a Göre Çapraz Gönderim Türleri..... 242
Tablo 10: Bazı Batılı İki Dilli Sözlüklerde Çapraz Gönderim ve İşaretleri 243
Tablo 11: İHDFTRBDK'nin Parçacıl Yapısınn Genel Görünümü, Veri Bilgileri 252
Tablo 12: İHDFTRBDK'de Kısaltmalardaki Köken Bilgisi Kısaltmaları..... 259
Tablo 13: İHDFTRBDK'deki Kullanım Etiketleri ve İki Dildeki Karşılıkları..... 260
Tablo 14: GFTBS'nin Parçacıl Yapısının Genel Görünümü ve 274
Tablo 15: GFTBS'deki Kullanın Etiketi Kısaltmaları ve Anlamları 280
Tablo 16: FNHFTS'nin Parçacıl Yapısının Genel Görünümü, Veri Bilgileri 290
Tablo 17: CBDGFT'nin Parçacıl Yapısının Genel Görünümü, Veri Bilgileri 304
Tablo 18: LLFTS'nin Parçacıl Yapısında Kullanılan İşaretler ve Anlamları 319
Tablo 19: LLFTS'nin Parçacıl Yapısının Genel Görünümü, Veri Bilgileri 321
Tablo 20: LLFTS'deki Bazı İç Çapraz Gönderim Örnekleri 328
Tablo 21: PTTFS'de Kullanılan Özel İşaretler ve Anlamları 334
Tablo 22: PTTFS'nin Parçacıl Yapısının Genel Görünümü, Veri Bilgileri..... 336
Tablo 23: PTTFS'nin Baş Verisindeki Kısaltmalar ve Anlamları 341
Tablo 24: PTTFS'de Kullanılan Çapraz Gönderim Örnekleri..... 343
Tablo 25: CBMBTFS'nin Parçacıl Yapısının Genel Görünümü, Veri Bilgileri.... 352
Tablo 26: CBMBTFS'de Kısaltmalar Bölümündeki Köken Bilgisi Kısaltmaları . 356
Tablo 27: FFBSFTTF'nin Parçacıl Yapısının Genel Görünümü, Veri Bilgileri.... 366
Tablo 28: FFBSFTTF'de Dil Bilgisel Bilgiler ve Kısaltmaları 367
Tablo 29: Çapraz Gönderimlerin Batılı İki Dilli Sözlüklerdeki Görünümü..... 372
Tablo 30: DAKTFFT'nin Parçacıl Yapısının Genel Görünümü, Veri Bilgileri 381

Tablo 31: DAKTFFT'de Dil Bilgisel Bilgiler ve Kısaltmaları 382
Tablo 32: DAKTFFT'deki Kısaltmalar Listesi ve Kısaltma Türleri..... 388

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: aynı eser
API	: Alphabet Phonétique International
bkz.	: bakınız
CED	: Collins English Dictionary
D1	: Dil 1, kaynak dil
D2	: Dil 2, hedef dil
KF	: Kâmus-ı Fransevî
BNU	: Bibliothèque Nationale Universitaire de Strasbourg
CBDGFT	: Cibèle Berk Dictionnaire Générale Français-Turc
CBMBTFGS	: Cibèle Berk Michèle Bozdémir Türkçe-Fransızca Genel Sözlük
CED	: Collins English Dictionary
CERCL	: Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi
CIDE	: Cambridge International Dictionary of English
COD	: Cobuild English Dictionary
DAKFTTFS	: Dictionnaire Assimil Kernerman Türkçe-Fransızca, Fransızca-Türkçe Sözlük
DYGFTBS	: Doğan Yurdakul Güncel Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük
ECED	: Encarta Concise English Dictionary
EILE	: Uluslararası Yabancı Diller Eğitimi
ELCO	: Köken Dili ve Kültürü Eğitimi
FAB	: Fransa'nın Ankara Büyükelçiliği
FFTTFS	: Fono Fransızca-Türkçe, Türkçe-Fransıca Sözlük
FNHFTS	: Ferit Namık Hansoy Fransızca-Türkçe Sözlük
F-T	: Fransızca-Türkçe
IPA	: International Phonetic Alphabet
İHDRBDK	: İsmail Hakkı Danişmend Resimli Büyük Dil Kılavuzu
KF	: Kâmûs-ı Fransevî
LLFTS	: Lexis Larousse Fransızca-Türkçe Sözlük
MBTS	: Misalli Büyük Türkçe Sözlük
M.Ö.	: Milattan Önce

M.S.	: Milattan Sonra
NODE	: New Oxford Dictionary of English
OALD	: Oxford Advanced Learner Dictionary
OED	: Oxford English Dictionary
OHFD	: Oxford Hachette French Dictionary
PTTFS	: Pars Tuğlacı Türkçe-Fransızca Sözlük
T-F	: Türkçe-Fransızca
UFA	: Uluslararası Fonetik Alfabesi
s.	: sayfa
sy.	: sayı
TCDB	: Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDTC	: Türk Dili Tetkik Cemiyeti
TSBFTS	: Tahsin Saraç Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük
vb.	: ve benzeri
v.dğr.	: ve diğerleri
Y.T.	: Yeni Türkçe
yy.	: yüzyıl

GİRİŞ

Sözlükler toplumların kültür hayatında önemli bir yere sahip başvuru kitaplarıdır. Milletlerin en önemli değerlerinden biri olan dilin sözcüklerini, onların anlamlarını ve tanımını, yazılışını, okunuşunu, kökenini, tarihini, sözcük sınıfını, örnek kullanımlarını, deyim, atasözü ve eş dizimliliklerini kayda geçiren sözlükler ve sözlük yazarları önemli bir kültür hizmeti yapmaktadır. Sözlükler dillerin tarih içindeki gelişimi ve değişimini kayıt altına alan önemli başvuru kaynaklarıdır. Dilin konuşulduğu her ülkenin, her bölgenin, her bilim, meslek, sanat, spor dalının sözcüklerini, sözlü ve yazılı dilini hedef kitleye ve sözlüğün yazılış amacına uygun olarak kaydetmeyi amaçlayan sözlük yazarları, dilin gelişimine katkı sağlarken yazıldığı gün eskiyen ve belirli aralıklarla yenilenmesi gereken eserler ortaya koyma onuru ve talihsizliğini aynı anda yaşamaktadır.

Gülensoy, sözlük yazmanın, dünyanın en zahmetli ve zor işlerinden birisi olduğunu belirtmektedir. Yazar buna kanıt olarak bir Arap dilcisinin: "Düşman kazanmak istiyorsan sözlük yaz!" sözünü gösterir. Ona göre "yanlış" ya da "eksik" yapmak insana mahsustur. Ama önemli olan bir eseri yazmaya/hazırlamaya başlamaktır. Eksik ya da yanlışlar başka gözler tarafından görülüp düzeltildikçe eser 'mükemmel'leşir (Gülensoy, 2014, s. 235).

İlk sözlük çalışmaları günümüzden 3300 yıl önce Sümerler dönemine ait tek dilli ve tematik olarak düzenlenmiş sözcük listeleridir. Bu listeler "meslek, hayvan, ağaç ve odundan yapılan eşyalar, bitkiler, taşlar ve mineraller, ülke isimleri, matematik ve ekonomi terimleri vb." biçimindedir. Avrupa'daki sözlük bilimi geleneğinin ilk örnekleri Greko-Romen sahasındadır. Grek sahasındaki çalışmaların kökeni nadir ve eski sözcükleri açıklayan Yunanca sözlükçelere (*gloussa, glossarium*) dayanır. Daha sonra bu terimler *glossa, glossarium* olarak önce Roma İmparatorluğu sonra da Latin dönemlerinde kullanılmıştır. Hıristiyanlık döneminde bu sözcükler Batı

dillerinde yaygınlaşmış ve ilk iki dilli sözlükçelerin (*glossaire bilingues*) kaynağı olmuştur. Bunların ilk örneği *Le Glossaire D'Endlicher Gaulois-Latin* adlı eserdir. Batı'da *dictionnaire* sözcüğünün kullanıldığı ilk eserlerden biri Robert Estienne'in 1539'da yazdığı *Dictionnaire françois-latin contenant les motz* adlı eseridir (Ridel, 2018, s. 6).

Son derece kapsamlı ve önemli bir kültür hizmeti olan sözlük yazımı çalışmalarının pek çok zorluklarının olması, uzun soluklu ve yorucu bir ön çalışmayı zorunlu kılmaktadır. Bundan dolayı Türkiye'de ve Batı'da, çok satan sözlüklerin genellikle uzman kişilerden oluşan bir ekip tarafından hazırlandığı (*TDK Türkçe Sözlük, Dictionnaire de L'Academie Française*) görülmektedir. Buna karşılık sözlükçülüğü meslek edinen yazarların ortaya koyduğu başarılı sözlükler (*Kamûs-ı Türkî, Petit Larousse*) de vardır.

Oldukça önemli, zor, uzun soluklu bir çalışma ve uzmanlık gerektiren sözlüklerin amaçlarına uygun olarak yazılıp yazılmadığı, neleri içermesi, neleri içermemesi gerektiği, hangi yöntemlerle yazılacağı, sözcüklerin nasıl derleneceği, hedef kitleye uygun sözcük, tanım ve örnek cümle seçimi önemli bir sorun olarak ortada durmaktadır. İki dilli sözlüklerin yazımı ise iki dile hâkimiyeti gerektirmesi, sözcüklere karşılık verilirken kültürel ve sözlüksel boşlukların ortaya çıkması, kısıtlı sayıda sözcük ve açıklamaya yer verilebilmesi nedeniyle yeni zorluklarla karşılaşılmaktadır. Bu durum, sözlük, sözlükçülük, sözlük bilimi, akademik sözlük bilimi ve sözlük eleştirisi konularını gündeme getirmiştir.

Batı'da sözlük kelimesinin kökeni Orta Çağ Latincesinde kullanılan *dictionarius* sözcüğüne dayanmaktadır. Fransızcada 1501 tarihinde ortaya çıkan "*dictionnaire*" sözcüğü, 1220'de Klasik Latinceden alınan ve "söyleme eylemi, konuşma, ifade biçimi" anlamındaki *dictio* sözcüğüne *-arium* son ekinin eklenmesiyle oluşturulan Latince *dictionarius* sözcüğünün yeni şeklidir. Orta Çağ Latincesi, İspanyolcadaki *dictionario* (16. yüzyılın başı), İtalyancadaki *dizionario* (*dittionario*, 1568) sözcüklerinin de kaynağıdır. Almancada 17. yüzyılın ilk yarısında kullanılan *wörterbuch*'ün sözlük anlamı

"*wort"* (sözcük) "*buch*" (kitabı) anlamına gelmektedir. Aynı ifade İskandinav dillerinde yer almakta, *ordbok* (danca *ordbog*) *ord*, "sözcük" ve *bok* "kitap" sözcüklerinin birleşiminden oluşmaktadır (Ridel, 2018, s. 5).

1690 ylından önce Batı dünyasında ayrıca *vocabulario, vocabulista, lexique, lexicon, lexikon (biblion), lexikos, lexis* sözcükleri *dictionnaire* sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmıştır. 1690 yılından sonra ise *dictionnaire, dictionary, worterbuch, diccionario, -dizionario* sözcükleri yaygınlaşmıştır.

Tanzimat dönemine kadar Arap sözlük bilimi geleneği etkisinde gelişen Türk sözlük bilimi tarih boyunca sözlük sözcüğünün karşılığı olarak farklı dönemlerde *lügat, kâmus, ferheng* sözcüklerini kullanmıştır. Bügün kullanılan *sözlük* kelimesinin kökeni ise Türkmencedeki *sözlik, sözdik* kelimelerine dayanmakta ve 1932 yılından beri kullanılmaktadır.

> "Türk dilinde Arapça lügat kelimesi yine Arapça olan kamus ve Farsça ferheng ile birlikte kullanılmış, 1932 yılında Türk Dili Tetkik Cemiyeti tarafından bunlara karşılık Türkmencede yer alan sözlük kelimesi önerilmiştir. Bugün Türk dünyasında lugat karşılığı olarak kullanılan kelimeler şunlardır: Sözlük, sözlik, sözdik (Türkmence), lugat (Âzerî, Özbek, Uygur), laflık (Gagauz), slovar (Çuvaş, Tuva, Hakas), tılcıt (Saha)." (Kaçalin ve Topaloğlu, 2009, s. 402).

Türkçe iki dilli sözlük yazımı XI. yüzyılda yazılan Dîvânu Lugâti't Türk'e dayanmakla birlikte sözlük araştırmacılığı ve sözlük eleştirisi oldukça yeni bir alandır. Türkiye'de iki dilli sözlük eleştirisi alanındaki bilimsel çalışmalar nitelik ve nicelik bakımından oldukça yetersizdir. Sözlük bilimi teorileri, sözlük yazma yöntemleri, sözlük türleri ve çok dilli sözlükler, yazılan sözlüklerin niteliği, sözlük biliminin uzmanlık alanları, sözlük bilimi terminolojisi, sözlük bilimicilerin güncel, tarihî ve kültürel sorumlulukları, sorunları, hedefleri üzerine yazılmış monografilere, makale, tez ve eleştirilere olan ihtiyaç ortadadır.

Türkiye'de sözlük bilimi çalışmaları 1 Kasım 1928 Harf Devriminden sonra dilde yaşanan gelişmelere paralel olarak sürdürülmüştür. 1932-1934 yılları arasında sürdürülen "dilde tasfiyecilik" politikasından 1935'te

vazgeçilmiş, daha sonra "Türkçeleşen sözcükler Türkçedir" anlayışı sürdürülmüş, Güneş-Dil teorisiyle Türkçeye giren bazı yabancı sözcüklerin kökeninin Türkçe olduğu, Türçenin çok eski, zengin bir dil olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır. 1935'ten sonra dilin çıkmaza sokulduğunu gören Mustafa Kemal Atatürk "Türk milletinin bildiği ve kullandığı her kelime Türkçedir" anlayışına dönmüştür. 1940-1960 yılları arasında yeniden tasfiyeci, arı Türkçeci anlayışa dönülmüş dil yeniden politik tartışma ve mücadelelerin odağına yerleştirilmiştir. 1960-1980 yılları dilde tasfiye ve yeni sözcük türetme yanlıları ile dilin doğal mecrasında gelişimini sürdürmesi gerektiğini savunanlar arasındaki bilimsel-politik tartışma ve mücadelerle geçmiştir. 1980 sonrasında bir yandan bu tartışmalar devam ederken diğer yandan Türk dili Batılı dillerden alınan ödünç sözcüklerin akınına uğramış, yapılan yeni karşılık türetme çalışmaları dile giren kültürel ve bilimsel terimlerin hızına ayak uyduramamış, bu sözcükler için türetilen yeni karşılıkların çoğu kullanım alanı bulamamıştır. Bunun sonucunda Türk dilinde Fransızca başta olmak üzere Batılı dillerden alınan sözcükler çoğalmış, sözlüklerimiz Batılı sözcükleri aynı veya benzer bir yazımla Türk sözlüklerine alma gereği duymuşlardır.

Türk Dil Kurumu, ilk baskısını 1945 yılında yaptığı Türkçe Sözlük'ten bu yana önemli sayıda sözlük çalışmaları yapm-akta ve yapılan çalışmaları desteklemektedir. Ancak sözlükçülük çalışmalarını bir çatı altında toplayarak organizatörlük görevini üstlenecek müstakil bir kuruma ve bu konuda çalışacak yeterli sayıda uzman kadrolara olan ihtiyaç gün geçtikçe artmaktadır.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi bünyesinde kurulan SÖZMER (2015), Hacettepe Üniversitesi'ndeki Sözlük bilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (2015), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesinde okutulan Sözlükbilm I, Sözlük bilimi II dersleri, Hacettepe gibi bazı üniversitelerimizin dil bilimi bölümlerinde okutulan "Sözlükçülük" dersleri, Resmî ve özel kurumlar tarafından düzenlenen sözlük bilimi sempozyumları Türkiye'deki sözlük bilimi çalışmalarına büyük katkı sağlamakla birlikte henüz bu alandaki boşluğu dolduracak nitelikten uzaktır.

Buna karşılık son dönemde ortaya konan çalışmalar sözlüğün ve sözlük biliminin öneminin geç de olsa kavrandığını göstermektedir. Türk aydınları sözlüğün önemini kavramış olsalar da alandaki çalışmalar henüz çok yetersizdir ve tam teşekküllü kurumsal bir organizasyana kavuşamamıştır. Öbek, sözlüğün önemi ve anlamıyla ilgili şu hususları öne çıkarmaktadır:

> "Bir dil, hele 'dünya dili', 'bilim dili'... olmuş veya olma iddiasında olan diller için sözlük demek, hemen hemen her şey demektir. Sözlük kavramının, müşterek gelenekteki çok yaygın adlandırmaları bile, ehemmiyetini, ciddiyetini ve çetinliğini ifade eder: Kamus, kelime anlamıyla: "dış deniz, okyanus, bahr-i muhit" demektir; okyunus, keza aynı anlamdadır; ireb anlamdaşı ferheng, akıl; hüner, marifet; ilim, bilgi; temkin, vakar...' manalarına gelir…" (Öbek, 2009, s. 846).

Öbek, sözlüğün hafıza anlamına geldiğini, sözlüksüzlüğün ise cinnetle eşdeğer olduğunu ifade etmektedir. Öbek bu tezini ünlü şair Ebulmaânî'nin sözlüğün önemini vurgulayan: “Nebâşed ehl-i fazl u hîç nedâned Kesî ki muttasıl ferheng nehâned” (Sürekli biçimde sözlük okumayan birinin, fazilet ehlinden addedilmesi mümkün mü hiç?! O, olsa olsa, insan suretinde bir cehl-i mürekkeptir!) beyti ile desteklemektedir (Öbek, 2009, s. 847).

Akalın, sözlüğün insanlık için ifade ettiği anlama değinirken onun insanlığın hafızası, yüzlerce yıllık birikimin kaydedildiği yer olduğunu ifade etmektedir: "Sözlükler, aslında dillerin ve insanlığın belleğidir. İnsanoğlunun ortaya koyduğu ilk sözlükten günümüze gelene değin geçen yüzlerce yıllık süre içerisinde hazırlanan binlerce sözlük, dillerin söz varlığının yanı sıra insanoğlunun binlerce yıllık bilgi birikimini bugünün ve geleceğin insanına ulaştırıyor" (Akalın, 2010a, s. 163).

Yukarıdaki açıklama ve tespitlerin ortak yönü sözlük hazırlamanın uzun soluklu, ciddi, zor, dille ilgili özel bir uzmanlık gerektiren, yanlışlara ve eksiklere açık, sürekli gelişen, değişen, önemli ve dinamik bir çalışma alanı olduğunu ortaya koymaktır. Buna karşılık, sözlük çalışmalarının çok önemli bir dil-kültür hizmeti olması, milletlerin hafızasını, düşünme, konuşma ve yaşama

biçimini kaydetmesi onun çok önemli ve yazarına prestij kazandıran bir çalışma alanı olarak telâkki edilmesini sağlamaktadır.

Dilin canlı bir varlık olması, diğer dillerle etkileşim içinde olmasını sürekli gelişip değişmesini sağlamaktadır. Her dil, bir yandan yeni sözcüklerle zenginleşirken bir yandan da bazı sözcüklerinin zamanla kullanımdan düşerek eskimesi, yok olması gerçeği ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum bilimsel, sosyo-ekonomik, politik, kültürel gelişmelere bağlı olarak dilin sözcük türetme ve sözcük ödünçleme sorunuyla karşılaşmasına yol açmaktadır. Dilin canlı bir varlık olması sözlüklerin daha yazarken eskimeye başlamasına yol açmaktadır. Yeni ve ödünçleme sözcüklerin sözlüklerde hangi kriterlere bağlı olarak ne ölçüde yer alması gerektiği hususu sözlük biliminin önemli konularından biridir.

Sözlüklerin ana amacı kullanılan sözlü ve yazılı dili kaydetmek, tanıtmak, açıklamak, öğretmek, dilin sözcüklerini anlaşılır bir şekilde tanımlamak, doğru ve etkin bir iletişim sağlamak ve iletişimi kolaylaştırmaktır. Bu bakımdan sözlük kavramının yazının bulunuşundan önceki mağara resimlerine kadar uzanan bir tarihi geçmişi olduğu söylenebilir. Akalın, mağara duvarlarına çizilen bu resimlerin öğretici, tanıtıcı bir yönü olduğunu ve dolayısıyla sözlüğün ilk resimli örnekleri sayılabileceklerini belirtmektedir. Akalın "Mağara duvarlarını, kayaları resimleyenler acaba bu hayvanların bir bölümünü, birbirlerine, çocuklarına tanıtmak için çizmiş olabilirler mi?" sorusunu sormakta ve: "… hiç değilse resimlerin bir bölümünün bazı canlıların tanıtılması amacıyla çizildiğini söyleyebiliriz." görüşünü ileri sürmektedir. İletişim amacıyla çizilen şekillerin yararlı hayvanlarla zararlı ve tehlikeli hayvanları gösteren resim sözlüğü olarak kabul edilebileceğini belirtmektedir. (Akalın, 2010b, s. 270)

Sözlükler tarih boyunca kil tabletlere, papirüslere, günümüzde ise kâğıda yazılmıştır. Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte sözlükler, elektronik sözlükler, CD-DVD sözlükler, internet ortamında çevrim içi ve çevrim dışı sözlükler, çeviri yazılımlarda kullanılan sözlükler olarak gelişim göstermiştir.

Bu gelişim matbu sözlüklere olan ihiyacı azaltsa da tamamen ortadan kaldıramamıştır. Matbu sözlüklerin önemli avantajlarından biri yazıldıkları dönemin diline ışık tutmalarıdır.

Akalın, bilinen en eski sözlüğün konularına göre düzenlenmiş Sümerce-Akadca karşılıklar kılavuzu niteliğindeki *Urra Hubulu*'nun, yaklaşık olarak M.Ö. 2300 yılındaki Akad İmparatorluğu dönemine ait olduğunu, Suriye'deki Ebla kalıntılarında ortaya çıktığının tahmin edildiğini ve bugün Fransa'daki Louvre Müzesinde bulunduğunu belirtmektedir (Akalın, 2010b, s. 270-271).

Tsiomis'e göre sözlükler yazının bulunuşundan itibaren (M.Ö. 3500, Mezopotamya, Sümerler, çivi yazısı) yazılmaya başlanmıştır. Batı'da, Eski Yunan, Latin dönemlerinde başlayan sözlükçülük çalışmaları bugünkü anlamdaki ilk örneği 1611'de Madrid'de, Covarrubias tarafından yazılan **Tesoro de la lengua castellana o espan˜ola**'dır. 1680-1694 arasında Fransa'da Richelet, Furetière ve Academi de Française sözlükleri yayınlanır. 19. yüzyıl Avrupası önemli bir atılım gerçekleştirmiş ve bu dönem Pierre Larousse tarafından "sözlükler çağı" (1866) olarak adlandırılmıştır (Tsiomis, 2022, s. 1).

Sözlük inceleme ve değerlendirme çalışmalarını kapsayan akademik sözlük blimi çalışmaları Batı'da, Fransa'da 1960'lı yıllarda başlamış ve 1968'de Bernad Quemada'nın "*Les Dictionnaires du français moderne (1539-1863), Étude sur leur histoire, leurs types et leurs méthodes*, Paris, Didier, 1968" adlı çalışmasıyla başlamıştır. Bu çalışmayı Jean Dubois'nın "*Introduction à la lexicographie: le dictionnaire*, Paris, Larousse, 1971 ve Alain Rey'in *Le lexique: images et modèles. Du dictionnaire à la lexicologie*, Paris, Armand Colin, 1977" adlı çalışması izlemiştir. Dubois ve Rey, daha sonra Robert sözlüklerinin yayın yönetmenliğini yapmış, France-Inter'de sözcüklerin kökeni ve kullanımı üzerine birkaç yıl süren bir program yapmışlardır. Jean Pruvost'un "*Les Dictionnaires français, outils d'une langue et d'une culture"* adlı çalışması Fransız Akademisi ödülünü almıştır (Ridel, 2018, s. 1).

Fransa'da iki dilli sözlükleri ve uzmanlık alanı sözlüklerini inceleme çalışmaları ise 1996'da Henri Béjoint ve Philippe Thoiron tarafından yayınlanan "*Les dictionnaires bilingues"*adlı çalışmayla ivme kazanmıştır. Ayrupa genelinde iki dilli ve çok dilli sözlük çalışmaları Avrupa'da kültür alışverişi ve ortak Avrupa kimliği oluşturma düşüncesinin yaygınlaşmasından sonra hızlanmıştır. Bu anlamda iki dilli sözlükler sadece anlamayı değil öğrenmeyi sağlayan araçlar olarak öne çıkmıştır… İki dilli sözlükler ulusal dillerin öğrenilmesini, yaygınlaşmasını ve standartlaşmasını hızlandırmıştır (Ridel, 2018, s. 2).

Batı'da önceleri Latince karşısında ikinci plana düşen halk dilleri, lehçe ve ağızlardaki doğru kullanımların tespiti için referans kaynağı olmuş milli dillerin öne çıkmasını sağlamıştır. İki dilli sözlükler, kaybolmak üzere olan diller söz konusu olduğunda sadece bir yaygınlaştırma aracı değil, dili kaydeden koruma araçlarıdır. Bu durumda iki dilli sözlükler azınlık dillerinin ve azınlıkların kültürel değerlerinin korunması için önemli vasıtalardır.

Her sözlük belirli sözcük kadrosunu içererek belirli bir hedef kitleye dil öğretmeyi amaçlar. Ancak okul sözlükleri (school dictionaries) ve genel amaçlı iki dilli sözlükler daha geniş kitlelere ve her seviyedeki örgün-yaygın eğitime yardımcı kaynak kitap olarak hazırlanır bu sözlüklere eğitimsel sözlük (pedagogical dictionary) adı verilir. Hartmann ve James, eğitsel sözlüğü "özellikle öğretmenlerin ve dil öğrenicilerinin pratik didaktik ihtiyaçları için dizayn edilmiş bir kaynak kitap" olarak tanımlamakta, okul sözlüğünün ana dil konuşucuları için, öğrenici sözlüklerinin ise ana dili konuşucusu olmayanlar için oluşturulduğunu belirtmekte ve iki dilli öğrnenici sözlükleri (bilingual learner's dictionary) ile üniversite sözlüklerini (college dictionaries) öğrenici sözlükleri kapsamında değerlendirmektedir (Hartmann ve James, 1998, s. 107).

İki dilli sözlük bilimi (bilingual lexicography) Hartmann ve James tarafından "eğitsel sözlüklerin tasarımı, derlenmesi, kullanımı ve değerlendirilmesiyle ilgili aktivitelerin bileşimi" (A.e., s. 107) olarak tanımlamaktadır. Bu durumda iki dilli sözlük biliminin, Batı'da sözlük

biliminin bir dalı olan ayrı bir uzmanlık alanı olarak görüldüğü ortaya çıkmaktadır. İki dilli sözlüklerin, iki dil içermelerinin yanı sıra özellikle çeviriye kaynaklık etme ve sözcüklere karşılıklar bulma, kültürler arası ilişkiler, kültürel ve dilsel boşluklar gibi iki dile hâkimiyeti gerektiren pek çok hususta ayrı bir uzmanlık alanı bilgisi gerektirmesi bakımından bu değerlendirmenin yerinde ve gerekli olduğu görülmektedir.

Harmann ve James'e göre Batı'da bugünkü anlamda ilk iki dilli sözlük çalışmaları 1450'den önce İngilizce ve Latince, 1547'de İngilizce ve Galce, 1597'de İngilizce ve Fransızca olarak yapılmıştır. Tek dilli ilk İngilizce sözlük ise iki dilli sözlüklerden yedi yıl sonra 1604'te yazılmıştır (Hartmann ve James, 1998, s. 14).

Orta Doğu coğrafyasında iki dilli sözlük çalışmaları 17. yüzyılın başından itibaren yoğunlaşan şarkiyat araştırmalarıyla gelişme göstermiştir. Bundan önce 10. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yazılan iki dilli sözlükler Arapça, Süryânice, Farsça ve Türkçe birkaç çalışma ile sınırlı kalmıştır. Bu çalışmalar arasında Türkçe iki dilli sözlük yazımının ilk örneği olması muhtemel olan Kaşgarlı Mahmut'un Türkçe-Arapça olarak kaleme aldığı Dîvânu Lugâti't Türk'ü de yer almaktadır (Durmuş, 2009, s. 400).

Türk sözlük bilimi çalışmaları Türk dilinin gelişim evrelerine bağlı olarak gelişim göstermiştir. Eski Türkçe dönemine ait olan Dîvânu Lugâti't Türk, Türkçe-Arapça iki dilli bir sözlüktür. 1894'te F. W. Radloff, Orhun yazıtlarının ilk sözlüğünü yayınlamıştır. Hüseyin Namık Orkun, Annemarie von Gabain, S. Y. Malov, Talat Tekin ve René Giraud gibi araştırmacılar da yazıtların sözlüğünü neşretmişlerdir (Kaçalin ve Topaloğlu, 2009, s. 404).

Kaçalin ve Topaloğlu, Türk sözlük bilimini; 1. Eski Türkçe, 2. Hârizm Türkçesi, 3. Çağatay Türkçesi, 4. Kıpçak Türkçesi, 5. Türkiye Türkçesi gibi dönemlere ayırarak bu dönemlerde yazılan eserleri, bu eserlerin dizinlerini, yazılan sözlükleri sıralamakta, bunların Türk sözlük biliminin kaynaklarını teşkil ettiklerini belirtmektedir. Kaçalin ve Topaloğlu ayrıca Osmanlı Türkçesi

sözlükleri, özel sözlükler (etimoloji sözlükleri, tarama sözlükleri, derleme sözlükleri, galatat sözlükleri, argo sözlükleri, terim sözlükleri, deyim sözlükleri, Kur'an sözlükleri, …) gibi sözlük türlerine işaret etmektedir (A.e., s. 402-414).

Türkçeden yabancı dillere sözlükler, Dîvânu Lugâti't Türk ile başlamış, Türkçe-Arapça, Türkçe-Farsça, Türkçe-Fransızca, Türkçe-Almanca, Türkçe-İngilizce… gibi pek çok dilde yazılmıştır. Türkçe-Fransızca sözlük yazım geleneğinin ilk örneklerinden biri François Mesgnien Meninski tarafından yazılan *Thesaurus Linguarum Orientalium, Turcicae, Arabicae, Persicae (I-III,* Vienne 1680) adlı sözlüktür.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖZLÜK, SÖZLÜK BİLİMİ, AKADEMİK SÖZLÜK BİLİMİ

1.1. Sözlük Nedir, Sözlükler Hangi Bilgileri İçerir?

Hartmann ve James, sözlük kelimesinin Batı'daki kullanımının ilk olarak Şövalye Sir Thomas Elyot'un *Latin-English Dictionary* adlı eserinde (London, 1623) ve tek dilli İngilizce sözlük veya Henry Cockeram tarafından yazılan *An Interpreter of Hard Enlish Word*'de başlık olarak kullanılan "en yaygın kaynak kitap" olarak değerlendirmektedir. Hartmann ve James, sözlük başlığının on altıncı yüzyıldan beri giderek, çok dilli sözlükten tarihî ve pedagojik sözlüğe kadar, daha çok alfabetik (aynı zamanda tematik), genel (aynı zamanda uzmanlık alanı, tek dilli (aynı zamanda iki dilli ve çok dilli) kaynak kitap için kullanıdığını belirtmişlerdir. Bununla birlikte *thesaurus, encyclopedia* ve *terminology* gibi terimlerin daha çok uzmanlık alanı sözlükleri için kullanma eğilimi olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, sözlüklerin yapısal bileşenlerini tanımlamak ve değerlendirmek için alan yazınında *macrostructure* (tüm sözcük listesi ve düzeni) ve microstructure (girdilerde yer verilen bilgi kategorileri) kavramları geliştirildiğini belirtmişlerdir (Hartmann ve James, 1998, s. 41).

Dubois ve Giacoma (2007), sözlüğün öğretici yönünü öne çıkarmakta ve sözlüğü şöyle tanımlamaktadır: "Sözlük, girdileri kelimeler olan bir dizi madde başlarının oluşturduğu didaktik bir eserdir; bu kelimeler birbirinden bağımsız (uygulama alanlarının verilerindeki benzerliklere rağmen) ve alfabetik olarak sıralanmış; okunma biçimi başvuru olan eserdir; leksikografi ise sözlük yapma tekniğidir" (Dubois ve Giacoma, 2007, s. 146).

Dotoli, Melnikiene'nin eserine yazdığı ön sözde iki dilli sözlüğü şu şekilde tanımlamaktadır: "İki dilli sözlük aynı zamanda hafıza, kültür, kimlik, hazine, zenginlik, çeşitlilik ve bütünlük, tek kelimeyle iki dünyanın derin bir tecrübesidir" (Melnikiene, 2013, s. 7).

Sözlük kelimesinin tanımı, kökeni ve hangi bilgileri içerdiğini ortaya koymak üzere, İngilizce ve Fransızca tek dilli genel amaçlı sözlüklerden birkaçının tanım ve açıklamalarına yer vererek bu konuda emek vermiş olan sözlük yazarlarının sözlüğün tanımı ve içeriği ile ilgili bilgi ve yorumlarını vurgulamayı uygun bulduk:

> "DICTIONNAIRE: (lat. *dictio, -onis*, sözcük). Afabetik sıraya göre düzenlenmiş ve devamında tanımları veya başka dildeki karşılıklarının verildiği derleme.

> "**Dil sözlüğü,** sözcüklerin dil bilgisel türleri, onların yazımı, sesletimi, köken bilgisi, anlamları, kullanımları, onların dil seviyeleri vb. hakkında bilgi verir. **Ansiklopedik sözlük**, sözcükler hakkında bilgiler vermekten öte, bu sözcüklerle ilgili (tarihî, kültürel, bilimsel) gelişmeleri içerir ve aynı zamanda özel isimleri ele alır" (Le Grand Larousse İllustré, 2015).

Yukarıda yapılan tanımda genel amaçlı sözlüklerin kapsadığı bilgi türleri ortaya konmakta ve sözlüğün ansiklopediden bilimsel bilgi vermemesi ve özel isimleri kapsamaması gibi iki önemli farkının olduğu belirtilmektedir. A. Rey ve J. Rey-Debove, *Le nouveau Petit Robert de la Langue Française* adlı eserde iki dilli sözlüğün kökeni ve tanımı ile ilgili olarak:

> "DICTIONNAIRE [diksjɔnɛR] v. 1501 'iki dilli sözlük' *ortaçağ latince *dictionarium, dictio*'dan 'söyleme eylemi' *1 Göstergelerle ilgili tanımlar, bilgiler veren, belirli bir düzene göre sıralanmış dil gösterenlerini (kelimeler, terimler, unsurlar) toplayan derlem. ... *Günlük dildeki kısaltma DICO [diko]. Bir sözlüğün kelimelerinin listesi **nomenclature,** Sadece temel sözcükleri veren sözlük (►*sözlükçe-lexique*, sözcük dağarcığı-vocabulaire), zor veya az bilinen kelimeler (►*glossaire*) *Sözlüğün girdisi, madde başı *Genel sözlük. Dil sözlüğü, ortak dilin kelimeleri ve kullanımları ile ilgili bilgi verir" (A. Rey ve J. Rey-Debove, 2009).

Collins English Dictionary, sözlük (*dictionary*) kelimesinden hemen önce söyleyiş (*diction*) kelimesine yer vermiştir. Bu durum pek çok sözlükte ve bilimsel makalede vurgulandığı üzere Batı dillerindeki sözlük (*dictionary*) kelimesinin söyleyiş anlamına gelen *diction*'dan geldiğini kanıtlamaktadır. Diction kelimesi CED'de şöyle tanımlanmaktadır:

> "diction 1. yazıda ve konuşmada kelimelerin seçimi ve kullanımı. 2. kelimelerin ve seslerin telaffuz ve ifade şekli; hitap [Latince dictiō'dan söyleme, ifade biçimi ve dīcere'den konuşma, söyleme]" (Collins English Dictionary, 2006).

CED'de sözlük teriminin, tek dilli, iki dilli sözlük ve alfabetik bilgi derlemi olmak üzere 3 farklı tanımı yapılmaktadır:

> "**1 a** Sözcükleri anlamları ve sözcük türleriyle gösteren alfabetik kelime listesi, genellikle doğru telaffuz ve heceleme rehberi, sözcüklerin düzensiz çekimleri, farklı türde sözcüklerin türemiş biçimleri ve kökenlerini içeren rehber. **b.** Sözcüklerin iki veya daha çok dildeki karşılıklarını veren başvuru kitabı. Bu tür sözlüklerde genelde alfabetik listelerin farklı dillerde verildiği iki veya daha çok bölüm bulunur: **a** Almanca-İngilizce sözlük **c** (bkz): sözlük tanımı. **Glossary**, **lexicon** ve **thesaurus**a da bakınız. **2.** bir meslek veya konuyla ilgili kelime veya terim listelerini içeren, bunların anlamları ve diğer bileşenleri hakkında bilgi veren başvuru kitabı: *bahçecilik sözlüğü* **3** Alfabetik olarak sıralanmış girdilerle oluşturulmuş bilgi ve örnekler derlemi: *alıntılar sözlüğü*" (Collins English Dictionary, 2006).

Aksan "genel sözlük"ün tanımı, içeriği, derlenme biçimi ve niteliği ile ilgili olarak aşağıdaki hususlara dikkat çekmektedir:

> " Bilindiği gibi. 'genel sözlük' diye nitelediğimiz sözlükler, belli bir dönemde, bir ülkenin konuşulan ve yazılan dilinde yaşayan sözcük, deyim, kalıp söz ve atasözlerini ortaya koyan önemli yapıtlardır. Bunların iyi örnekleri bugün Batı dünyasında geniş ekiplerle gerçekleştirilmekte, bu yapılırken de doğru bir yazım, kökenin belirtilmesi, iyi bir tanım, temel ve yan anlamların gösterilmesi, sözcüklerin içinde geçtiği deyimlerle atasözlerine yer verilmesi, özellikle de örneklendirme hususlarında büyük bir özen gösterilmektedir. Gereçlerin toplanması sırasında bir yandan değişik ortamlarda konuşulan dilden yapılan saptamalar, bir yandan da yazılı ürünlerden yapılan taramalar değerlendirilerek bir söz varlığı çerçevesi belirlenmekledir" (Aksan, 1998, s. 117).

Aşağıda sözlük bilimcilerin sözlükle ile ilgili farklı değerlendirmeleri ve sözlük tanımları ile ilgili bilgiler verilmektedir. Zgusta'nın sözlük tanımında sözlüğün sözel dili kayda geçiren bir kaynak kitap olması, açıklanan sözcüklerin nitelikli okuyucunun manasını anlayabileceği biçimde açıklanması gerektiği hususları öne çıkmaktadır:

> "Sözlük terimi hakkında bildiğim en iyi tanımlardan biri C. C. Berg tarafından verilmiştir: 'Sözlük, belirli bir dilsel topluluktaki konuşma alışkanlıklarından derlenen, sistemli olarak düzenlenmiş ve yazar tarafından nitelikli okuyucunun manasını anlayabileceği şekilde yorumlanan toplumsal nitelikli dil bilimsel yapılardır, bunların her bir farklı biçimi, kullanıldığı topluluktaki fonksiyonuna bağlı olarak belirli durumlar hakkında bilgi verir'" (Zgusta, 1971, s. 197).

İlhan'ın tanımında ise tek dilli veya iki dilli genel ve özel amaçlı sözlükler konusuna vurgu yapılmaktadır: "Sözlük bir veya birden fazla dilin kelimelerinin bütününü veya bir bölümünü, genel amaçlı veya özel amaçlı olarak içeren, anlam, açıklama ve örnekleriyle ortaya koyan ve daha çok alfabetik olarak düzenlenmiş eserlerin genel adıdır" (İlhan, 2009, s. 535).

Sözlük kelimesi Türkçede oldukça yeni bir kavramdır. Sevan Nişanyan, sözlük maddesinde sözlüğü "Sözlük YT (Yeni Türkçe) (1935) lügat <SÖZ" (Nişanyan, 2003, s. 416) olarak YT sınıfında ve 1935 yılında sözlüklere girmiş ve kullanılmaya başlanmış olarak kaydetmektedir. Nişanyan eserinin girişinde 1935'te "sözlük" kelimesine yer veren ilk eserin *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu* olduğunu belirtmiştir.

*Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'*ünde yapılan tanımda sözlüğün belli bir dönemin kelime kadrosunun tanım ve açıklamalarını kapsaması, alfabetik olması ve iki dilli olması gibi nitelikleri öne çıkarılmaktadır: "Bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış kelime ve deyimlerini alfabe sırasına göre alarak tanımlarını yapan, açıklayan, başka dillerdeki karşılıklarını veren eser, lügat. "*Türkçe Sözlük, Tarama Sözlüğü, Fransızca-Türkçe Sözlük, Türkçeden Almancaya Sözlük*" (TDK Türkçe Sözlük, 2018).

Kaçalin ve Topaloglu'nun tanımı ise TDK'nin tanımına yakın olmakla birlikte daha kapsamlıdır: "Sözlük kısaca bir dilin söz varlığını belli bir düzene göre bir araya getiren eserdir. Çeşitli tarifleri yapılan sözlük 'bir dilin ya da bir dilin bir bölümünün genel olarak veya belirli bir zamanda kullanılan kelime ve deyimlerini umumiyetle alfabe sırasına, bazan da kavram alanlarına göre ele alıp aynı dille tanımlarını yapan, örnek vererek açıklayan veya başka bir dildeki karşılıklarını yazan kitap' şeklinde tanımlanabilir" (Kaçalin ve Topaloğlu, s. 403).

Sözlüğün anlamı, önemi ve sosyo-kültürel hayatta kapsadığı alanla ilgili olarak, onun hayatın her alanına nüfuz eden kutsal kitap değerinde bir eser, bir hakem veya öğretmen rolüne eşdeğer bir rolünün olduğunu kaydeden Jackson aşağıdaki hususları vurgulamaktadır:

> “Kaç kez birilerinin ‘buna sözlükten bakacağım’ dediğini duydunuz veya siz onu söylediniz? Böyle bir yorumun arkasında yatan varsayım, 'sözlüğün', İncil gibi belki farklı versiyonları olan bir metin olmasıdır. Her evde bir tane olduğu varsayılır, okullarda çocuklara sözlüğü nasıl kullanacakları öğretilir, her ofiste bir tane bulunur. Avukatlar mahkemede sözlükten alıntı yaparlar, öğretmenler ve öğretim görevlileri ona başvururlar, politikacılar ve vaizler sözlükteki tanımlardan yola çıkarak tartışırlar. Sözlük, toplumumuzun kültürel dokusunun bir parçasıdır; her çıkan önemli ve yeni baskısı hakkında günlük basında mutlaka bir yorum yer alır. Hepimiz sözlükte yazılanları otorite olarak kabul ederiz: Sözlükte öyle söyleniyorsa o zaman öyledir. Sözlük, dilsel tartışmalarımızda nihai hakem olmasaydı, hayat yaşanmaz olurdu" (Jackson, 2016, s. 43).

Sözlük, Batı’da daha çok önemsenen, başvurulan, kütüphanelerde, okul, üniversite ve evlerde daha çok bulundurulan kaynak eserlerdendir. Bunun sebebi sözlük kullanımının özellikle ilkokuldan itibaren öğretilmesi, bazı sınıflarda ve okullarda öğrenci sayısı kadar sözlük bulundurulması, okul sözlüklerinin renkli ve resimli olarak yayınlanması, sözlüğün albenisine ve dil öğretimine daha çok önem verilmesidir.

Sözlüğü farklı bir bakış açısına göre ve tüm boyutlarıyla ortaya koymaya çalışan Dubois'ya göre sözlük; kanuşma biçimlerinin yazımı, bir topluluğun millî dili ve kültürü, ortak bir eğitim aracı, ayrıcalıklı bir başvuru kaynağı, bir edebi eser, bir metin, dilin veya kültürün analiz edildiği eser, tüm bilimleri ve özellikle dil bilimlerini içeren bir eser, sözlük bilimi ürünü, sözlü ve yazılı dil ürünüdür (J. Dubois ve C. Dubois, 1971, s. 7-9).

Sözlük tanımına yeni bir bakış açısı getiren Dotoli, Melnikiene'nin *'Le Dictionnaire Bilingue Un Miroir Déformant"* (İki Dilli Sözlük Biçim Değiştiren Bir Ayna) adlı eserine yazdığı ön sözde sözlükle ilgili olarak aşağıdaki hususları vurgulamaktadır:

> “Bundan böyle sözlüğün, kelimelerin ölmediği fakat yeni bir yaşam alanı buldukları bir mekân, yeni bir devrim yaratmadan önce daha büyük bir enerjiyle dil kullanıcısının, okuyucusunun ve hayalcisinin elinde ve dilinde yeni bir maceraya atılmak üzere bekleyen, yaşayan bir canlı beden, bir anlamlar arşivi olduğunu biliyoruz” (Melnikiene, 2013, s. 6).

Melnikiene, söz konusu ön sözde ayrıca sözlüğün iletişim kaynağı olması, geleneği sentezlemesi, dille ilgili yenilikleri içermesi ve canlı olması gibi önemli

hususlara dikkati çekmektedir: “Sözlük bir diyalog kitabı, sözün demokrasisi, sözcük dağarcığı: geleneği bir bütün olarak sentezleyen ve dikkatini yeninin üzerinde yoğunlaştıran hareket hâlinde ve yaşayan bir canlı varlıktır" (A.e., s. 6).

Sözlükler başvuru kaynağı niteliğinde eserlerdir ve art zamanlı ve eş zamanlı olarak dili ve kültürü kayıt altına alırlar. Dilin doğru kaydedilmesini, doğru kullanılmasını, öğrenilmesini, yaşatılmasını sağlayan, bilimsel faaliyetlere ve çeviri faaliyetlerine yardımcı olan eserler de sözlüklerdir. Sözlüğün kullanım alanları ile ilgili olarak Bergenholtz ve Kaufmann şunları kaydetmektedir:

> "Referans kitaplarının, aşağıda belirtildiği gibi, geleneksel olarak belli başlı birkaç fonksiyonları vardır:1. D1'deki (L1) metinleri anlamak, 2. D1'de metin üretmek, 3. D2'deki (L2) metinleri anlamak, 4. D2'de metin üretmek, 5. D1'den D2'ye çeviri, 6. D2'den D1'e çeviri, 7. Ansiklopedik bilgiler elde etmek, 8. Dil bilimsel bilgiler elde etmek" (Bergenholtz ve Kaufmann, 2017, s. 99).

Kahraman’ın tanımında ise deyimler, belirli bir alan veya zamanda kullanılan sözcükler ve lügatçe kavramı öne çıkmaktadır:

> “Bir dilin bütün sözcük ve deyimlerini veya belli bir alandaki özel sözcükleri ya da belli bir dönemde kullanılmış olan sözcük ve deyimlerini alfabe sırasıyla vererek anlamlarını veren, açıklayan, tanımlayan ya da bir başka dildeki karşılıklarını veren eserlere sözlük denir. Sözlüklere eski dilde kamus ya da lügat denir. Herhangi bir metne, sözceleme ya da kitaba özel hazırlanmış kısa sözlüklere lügatçe/sözlükçe (glosary) denir” (Kahraman, 2016, s. 3290).

Jackson, sözlüklerin sözcüklerle ilgili başvuru kaynağı olduğunu, gerekli sözcüklere yer verirken her sözcüğe yer vermemesi gerektiğini, dilin hafızası olduğunu vurgulamaktadır:

> "Sözlükler referans kitaplarıdır. İnsanlar sözcükler hakkında bilgi edinmek için onlara başvururlar. Sözlük düzenleyicilerinin, sözlük bilimicilerin kendi bildiklerini veya tahminen insanların bulmak istediklerini sözlüğe dâhil ettiklerini varsayarız. Varsayamayacağımız şey ise, sözlük bilimicilerin kullanıcıların aramayacakları muhtemel olan bilgilere yer vermeyeceğidir. Bir sözlük referans kitabından daha fazlasıdır; sözlük (kısmen) bir dilin söz varlığının kaydıdır. Herhangi bir sözlük, az olan kullanıcıların, eğer varsa, hâlihazırda bildiği veya ilgilenmediği, ama ulaşmak istediği madde ve bilgileri içerir" (Jackson, 2016, s. 45).

Sözcüklerle ilgili bilgiler veren ansiklopediler sözlüklere benzemekle birlikte onlardan farklıdırlar. Bu iki türün benzelikleri ve ansiklopedik sözlükler başlığı altında buluşması nedeniyle ansiklopedi kavramının tanımı ve sözlükten farkı üzerinde durmayı uygun bulunmuştur.

1.2. Ansiklopedinin Kökeni ve Anlamı

Van Hoof, sözlüklerin tarihi üzerine yazdığı eserinde ansiklopedinin kökeni ve terim anlamı ile ilgili olarak şunları kaydetmektedir:

> "Yunanca *en-kuklos* (daire içine almak) ve *paideia* (eğitim) kelimelerinin işaret ettiği gibi ansiklopedi, sürdürülen bir eğitim dönemini ifade etmektedir. Bu anlam 1531 yılında İngiltere'de *the circle of doctrine* (öğretim dönemi) olarak kendini göstermiş, kelime ilk olarak Rabelais tarafından Fransız diline taşınmış (1533) ve nihayet bu adı almıştır" (Van Hoof, 1994, s. 10).

Prouvost, eserinin sonundaki terimler sözlüğü bölümünde ansiklopedinin kökeni hakkında aşağıdaki bilgileri kaydetmektedir: "Ansiklopedi (Lat. *enkuklios paideia*, bütüncül bir eğitimi içeren öğrenim dönemi) İnsanlık bilimlerinin tamamını ve bir kısmını alfabetik olarak veya konularına göre art arda sıralayan, kelimelerin konu olarak tasarlandığı eser" (Prouvost, 2006, s. 192).

Hoof, ansiklopedinin 16. ve 17. yüzyılın başında eğitim çalışmalarını göstermeye yaradığını daha sonra ise bugünkü anlamını kazandığını belirtmekte, ayrıca ansiklopedinin bir bilgi hazinesi, belli dönemde belli bir toplumun fikirlerinin yansıması olduğunu ifade etmektedir (Van Hoof, 1994, s. 10).

Jean Prouvost, Ansiklopedinin, Fransa'da 18. yüzyılda ansiklopedi yazarları sayesinde doğduğunu ve yerleştiğini, *Trésor de la Langue Française (TLF)'*de: “Tüm bilim dalları veya bu bilim dallarının kollarıyla ilgili bilgi veren ve bunları alfabetik veya konularına göre sıralayan eser.” olarak tanımlandığını belirtmektedir (Prouvost, 2006, s. 123).

Prouvost ayrıca, ansiklopedilerin temelde iki ayrı sınıflamaya tabi tutulabileceğini, bunlardan ilkinin insanlık bilimlerini gösterirken Diderot ve

Alembert ansiklopedilerinde veya *Encyclopaedia Universalis'te* (1968) olduğu gibi konuların alfabetik olarak sıralandığını, diğerinin ise *Encyclopédie Thématique Weber* (1975)'te olduğu gibi bilgilerin konularına göre sıralandığını belirtmektedir (A.e., s. 123).

Sözlükler geniş manada; kimya sözlüğü, tıp sözlüğü, tarih sözlüğü, coğrafya sözlüğü, tiyatro sözlüğü, tasavvuf sözlüğü gibi belli bir dönemde, belli bir alanın sözcük kadrosunu ve bilgilerini derlemektedir. Ansiklopediler de sadece belli bir konuyu tüm yönleriyle ele alabilir. Bu durumda üçüncü bir ansiklopedi türünden söz edilebilir. Prouvost bu tür ansiklopedileri şöyle tanımlamaktadır:

"Ansiklopediler, geniş açıdan bakıldığında, bir bilim dalını tüm boyutlarıyla ele alan eserler olarak tanımlanabilir. Meselâ; Larousse'un *Encyclopédie des Sports* (1961)'u veya B. Poitier'nin editörlüğünü yaptığı ve daha sonra *Le Langage* (1973) adı verilen *Les Encyclopédies du Savoir Moderne"* (A.e., s. 124-125).

Sözlükler sözcüklerle ilgili bilgi verirken özel isimlere çok az yer verirler. Ansiklopediler kavramlarla, şeylerle ilgili bilimsel bilgiler içerir; kişi, yer, sanatçı, kurum, dil gibi özel isimlere yer vererek bunlarla ilgili bilgi verir.

1.3. Sözlük ve Ansiklopedi Arasındaki Farklar

Landau, iki tür arasındaki en önemli ve belirgin farkı şöyle ifade etmektedir: "Sözlükler kelimelerle ilgilenir, ansiklopediler ise konularla" (Landau, 2001, s. 7). Bu durumda sözlükler; sözcükler, tanımlar, anlamlar, örnekler, deyimler ve eş dizimlilikler ile ilgilenirken ansiklopediler konularla ilgili açıklamalara ağırlık verir.

Prouvost, ansiklopedinin kelimelerle ilgili değil, her maddenin, birbiriyle ilgili kelimelerden oluşan bölüm başlıkları altında toplanan bilgilerle ilgili eser olduğunu belirtmektedir (Prouvost, 2006, s. 123).

Dubois ve Giacoma ise sözlüğün, sözcükleri bir işaret olarak ele aldığını, ansiklopedilerin ise sözcükleri kavram olarak değerlendirdiğini belirtmektedir:

> "Dilin kulanımını ortaya koymayı amaçlayan dil sözlüğü ile sözcüğü bir işaret olarak değil bir kavram olarak kabul ederek dünya üzerine bilgiler vermeyi amaçlayan ansiklopedik sözlükleri birbirinden ayırmak gerekir. Dil sözlüğü, bir konuşmada kullanılan bir dilin sözcük dağarcığı ve sözcüklerin kullanımı (söz dizimi, ses bilimi vb.) ile ilgili bilgiler verir" (Dubois ve Giacoma, 2007, s. 146).

Alain Rey, sözlük ve ansiklopedi kelimelerinin genel anlamda birbirine yakın türler olduğu kabul edilmekle birlikte aralarında çok az ilişki olduğunu söylemektedir. Bu ilişkinin de ansiklopedik sözlüklerden (*Grand Dictionnaire Ancyclopedique Larousse, Grand Larousse Illustreé, Le Robert Illustré & Dixel)* ve alfabetik ansiklopedilerden (*Britannica, Universalis*) kaynaklandığını belirtmektedir (Rey, 1982, s. 7).

Rey, ansiklopedilerin, daha hacimli ve metin bakımından daha kapsamlı eserler olmaları nedeniyle sözlüklere göre gerçeğe daha yakın, daha ciddi eserler olduğunu ifade etmektedir. Sözlüklerin ise eğitsel ve resmî bir tür olarak, belli zamanlarda başvurulan, okuma amacına yönelik olmayan, yabancı bir dili öğrenmeye veya ana dilin en çetrefil cümle yapısı, yazım biçimi gibi yönlerini kavramaya yönelik başvuru kitapları olduğunu öne sürmektedir. Bununla birlikte, büyük dil sözlüklerinin, kültürel ve edebî içerikleri, sözcüğün tarihî gelişimi ile ilgili bilgi vermeleri sayesinde kullanıcıları nezdinde neredeyse bir edebî eser niteliği kazandığını belirtmektedir (Rey, 1982, s. 7-8).

Jackson, sözlük ve ansiklopedi arasındaki ilişkiyi “birinci dereceden kuzen” benzetmesiyle ortaya koymuştur: “Sözlük, sözcüklerle ilgili olan bir referans kitabıdır. Dille ilgili bir kitaptır. Ansiklopedi, sözlüğün birinci dereceden kuzenidir, ama bu kitap dille ilgili değil, şeyler, insanlar, yerler, fikirler ve 'gerçek dünya' hakkında olan bir kitaptır" (Jackson, 2006, s. 43).

Sözlüklerin aksiklopedilerden farkını ortaya koyarak ikisinin benzer tarafları olmakla birlikte birbirinden farklı olduklarını ortaya koyan Landau şu hususları vurgulamaktadır:

> "Çoğu insan, sözlükler ve ansiklopedilerin birbirine yakın türler olduğunu ve zaman zaman birbirinin yerini tutabileceğini varsaymakta, ancak bunlar temelde yazılış amaçları bakımından farklı kaynakları olan türlerdir.

> Sözlük, kelimelerin anlamını açıklayan metindir ve genellikle kelimelerin nasıl telaffuz edildiğini gösterir. Geleneksel kitap biçimindeki sözlükler genellikle alfabetik olarak düzenlenmiş kelime listelerini içerir. Modern sözlükler genelde telaffuz, köken bilimi (kelime türetme), kullanım, eş anlam, dil bilgisi ve bazen resim gibi bilgileri de içerir. Ansiklopedi her bilim dalı ile ilgili bilgiler içeren başlıkların bulunduğu derlemlerdir. Bazı başlıklar tanım içermekle birlikte, açıklamalar sözlükte verilen bilgilerin ötesinde ayrıntılar içermektedir" (Landau, 2001, s. 6).

Hoof ise iki tür arasındaki teknik ve işlevsel farklılıklara işaret etmektedir:

> "Ansiklopedi, belirli bir dil bilimsel topluluğun bilgi kaynağı olması gerektiğinden sözlükler, sözlükçeler (lexiques), terimler listesi (glossary) ve diğer sözcük dağarcıkları (vocabularies) tek dilli veya çok dilli olabilirler. Ansiklopedi bir bilgi-kitaptır. Sözlükler araç-kitaptır ve bunlar arasında tek dilli eserler aynı dil bilimsel topluluğun ana başvuru kaynağı iken iki dilli ve çok dilli eserler farklı dil toplulukları arasındaki iletişimi sağlamak gibi daha sınırlı bir hedefe yöneliktir. Tarihî seyri içinde vurgulamaya çalıştığımız bu farlılıklar bu sözlükleri birer çeviri yardımcısına dönüştürüyor" (Van Hoof, 1994, s. 10-11).

Pruvost, Fransız dilinin ilk tek dilli sözlüklerinden biri olan ve 1690 yılında Furetière tarafından yazılan *Dictionnaire Universel*'in ansiklopedik bir sözlük olduğunu belirtmektedir. Prouvost, dil sözlüklerinin öncelikli hedefinin kelime ile ilgili bilgiler vermek olduğunu, yani kelimenin doğası, sözcük türü, biçim ve ses yapısı, köken yapısı, farklı anlamları, anlatım değerleri, kullanım biçimi, özgünlük derecesi, hangi dil seviyesine ait olduğu, diğer kelimelerle olan ilişkisi gibi hususları ortaya koyduğunu ifade etmektedir (Prouvost, 2006, s. 125).

Pruvost'un yukarıda vurguladığı husus; dil sözlüklerinin daha çok kısa tanımlar, eş anlam, zıt anlam gibi kısa ve pratik ipuçları, yer yer örnek cümle, deyim, eş dizimlilik, dille ilgili kısa bilgiler ve ipuçları vermeleridir. Başka bir ifadeyle dil sözlüklerinin verdiği bilgiler kelimenin kökeni, anlamı, kullanımı, yapısı, sözcük türü, ait olduğu dil seviyesi vb. dil bilimi alanı içinde kalan bilgileri kapsamaktadır. Ansiklopedik sözlükler ise tüm bilim dallarını kapsayan ayrıntılı bilgiler verirken dil bilimle ilgili bilgilere çok az yer vermektedir.

Prouvost'a göre ansiklopedik sözlük, Furetière'in, bu tip sözlüklerin atası sayılan *Dictionnaire Universel* ve onun halefleri sayılan *Dictionnaires des Trévoux*, Larousse'un *Le Grand Dictionnaire Universel*'i, Petit *Larousse*'lar, *Dictionnaires*

Encyclopediques Quillet, Auzoux'lar vb., özellikle bir fikir, bir nesne ve bir canlı varlıktan hareketle kelimenin tasviri ile ilgili süreçler üzerine yoğunlaşmaktadır (Prouvost, 2006, s. 25).

1.4. Sözlük Kelimesinin Kökeni

1.4.1. Türkçede Sözlük Kelimesinin Kökeni ve Gelişimi

Sözlük kelimesi Türkçede Cumhuriyet döneminden sonra yaygınlaşmıştır. Cumhuriyetten önce sözlük yerine *lügat, kamus, tuhfe, mucem, divan* gibi pek çok farklı sözcük kullanılmış, bu farklılık lehçe ve ağızlarda da kendini göstermiştir:

> "Sözlük, sözlükçülük, sözlük bilimi gibi terimler dilimizin söz varlığına yakın zamanda katılmıştır. Atatürk'ün başlattığı Dil Devrimi ile pek çok alanda olduğu gibi dil bilgisi ve dil bilimi alanlarında da Türkçe terim türetme çalışmaları yürütülmüştür. Azerbaycan, Türkmen ve Uygur Türkçelerinde *sözlük*, Kazak Türkçesinde *sözdik*, Kırgız Türkçesinde *sözdük* biçimlerinde kullanılan sözlük terimi benimsenmiş, söz kökünün türevi olarak dilimizin söz varlığına kazandırılmıştır" (Akalın, 2010a, s. 165).

Akalın, yukarıda bir bölümü alıntılanan makalesinde sözlük kelimesinin söz kökünden türediğini ifade etmekte ve sözlüğü: "... Türkçe söz kökünden türetilen sözlük de bir dilin sözcüklerini yazılış, tür, anlam, söyleyiş, kullanım özellikleriyle birlikte ve abece sırasıyla veren eserdir " (Akalın, 2010a, s. 165). şeklinde tanımlamaktadır.

Sözlük kelimesinin kökeni ve kültür hayatımızda bu kavramı karşılayan sözcüklerle ilgili görüşlerden birinde Kaçalin ve Topaloğlu:

> "Sözlüğün Arapça karşılığı olan *lügat* kelimesi “söz söylemek, boş konuşmak; kuş ötmek” anlamlarındaki *lağv* kökünden türemiş bir isim olup “toplum bireylerinin duygu ve düşüncelerini birbirine anlatmak için kullandıkları kelimelerden meydana gelen eser” demektir. IV. (X.) yüzyılın sonlarına kadar yazılan lügat kitapları konularına göre değişik adlar taşıdığından sözlük kavramını karşılayan ortak bir terim henüz mevcut değildi. Bu dönemde ve daha sonraki süreçte *lügat* kelimesi “dil, lehçe” mânasına geliyordu. “Sözlük bilimi” anlamında *ilmü'l-lûga* ve *mu'cemiyyât* ile sözlük karşılığı olarak kullanılan *mu'cem* ve *kāmûs* kelimeleri sonradan terim haline gelmiştir" (Kaçalin ve Topaloğlu, s. 402).

görüşlerini öne sürmektedir. Kaçalin ve Topaloğlu, *kamus* sözcüğü hakkında ise aşağıdaki hususlara yer vermektedir:

> "Kamus kelimesinin "suya dalmak" anlamındaki kamstan türediği veya gavstan dönüştüğü kabul edilir. Batlamyus'a göre kammus Grekçe okeanustan (okyanus) gelmiştir. Arap coğrafyacıları kelimeyi ûkıyânûs biçiminde almışlar ve manasını tam karşılamak üzere "Bahrü'l-ûkıyânûsi'l-muhît" (arzı kuşatan deniz, Atlas Okyanusu) şeklinde kullanmışlardır. Bu terkip zamanla "el-kāmûsü'l-muhît" olmuştur. IV. (X.) yüzyılın ortalarından itibaren bazı Arap müelliflerinin lügatlarına deniz adını vermeleri gelenek halini almıştır. Nitekim Sâhib b. Abbâd sözlüğüne el-Muḥît, İbn Sîde el-Muḥkem ve'l-muhîtu'l-a'zam adını koymuştur. Bu geleneğin bir devamı olarak Firûzâbâdî yazdığı sözlüğü el-Ḳāmûsü'l-Muhît diye isimlendirmiştir. Bu sözlüğün ilim muhitlerinde çok ilgi görmesiyle kamus kelimesi "sözlük" anlamında kullanılmaya başlanmıştır" (Kaçalin ve Topaloğlu, s. 402-414).

Kaçalin ve Topaloğlu, lügat kelimesinin Türk dünyasındaki seyrini ve onu karşılayan sözcükleri de kaydetmektedir:

> "Türk dilinde Arapça lügat kelimesi yine Arapça olan kamus ve Farsça ferheng ile birlikte kullanılmış, 1932 yılında Türk Dili Tedkik Cemiyeti tarafından bunlara karşılık Türkmencede yer alan sözlük kelimesi önerilmiştir. Bugün Türk dünyasında lügat karşılığı olarak kullanılan kelimeler şunlardır: Sözlük (sözlik, sözdik, Türkmence), lûgat (Azerî, Özbek, Uygur), laflık (Gagauz), slovar (Çuvaş, Tuva, Hakas), tılcıt (Saha)" (Kaçalin ve Topaloğlu, s. 402-414).

Türklerde sözlük kelimesinin kullanımı yeni olmakla birlikte (XX. yy) sözlük çalışmaları XI. yüzyılda Araplara Türkçeyi öğretmek için Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan Dîvânu Lugâti't Türk'e dayanır. Bu sözlüğün adında geçen "lügat" kelimesi sözlük karşılığı olarak 1930'lu yıllara kadar kullanılmıştır. Türk kültüründe çeşitli zamanlarda ve farklı Türk boylarında sözlük karşılığı olarak kullanılan kelimelerle ilgili Mehmet Ölmez (1998), *Tarihî Türk Dillerinin Sözlükleri* adlı makalesinde 1930'dan önce genelde lügat ya da kamus sözcüklerinin kullanıldığını belirtmekte, sözlük teriminin kullanımıyla ilgili olarak aşağıdaki hususları kaydetmektedir:

> "1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti (= TDK) kurulduktan sonra "Lügat Istılah kolu başı" Celal Sahir (Erozan)'ın önerisiyle 'sözlük'lere sözlük öneri olarak girer ve kullanılmaya başlar. Oysa daha TDTC kurulmadan üç yıl önce Türkmenler ilk Orısça-Türkmençe Sözlik'i hazırlamıştır bile! Bugün Türk ülkelerinin 'sözlük' karşılığı kullandığı sözcüklerse şunlardır: sözlük, (- sözlik - sözdik vb.,), lugat (< Ar., Azeri, Özbek, Uygur vb.), laflık (Far. laf + lık,

> Gagauz), slovar' (< Rus., Çuvaş, Tuva, Hakas vb.), tılcıt « Genel Türkçe tıl 'dil' + cıt, Yakut). 'Etimolog' karşılığında ise daha Eski Uygurca döneminde, çeviri bir yapı da olsa, *ujik boşgutı* (boşgut<çı>?) 'köken bilimci, iştikakçı, etimolog' (= Çin. zi xue) sözünün kullanıldığını belirtebiliriz" (Ölmez, 1998, s. 109-110).

Divan kelimesinin de sözlük karşılığı olarak kullanıldığını öne süren Akalın, Türkçenin kaynaklarıyla türetilen bu terimlerin öncesinde Türkçede Arapça'dan alınan *lugat, kamus, tuhfe, mucem* sözcüklerinin kullanıldığını, Arapça kökenli *lugat'*ın aslında *lağv* biçiminde olan sözün çokluğu 'sözler', 'sözcükler' anlamındaki *lugat* olduğunu belirtmektedir. Akalın, Arapça'da lügat sözünün her ulusun konuştuğu iletişim aracını ifade eden 'dil, lehçe' anlamının da bulunduğunu, Dîvânu Lugâti't Türk adındaki *lugat* sözünün de 'dil, lehçe' anlamında olduğunu, asıl anlamı 'sözlük' olmasa da esere bu anlamı katan sözcüğün *divan* olduğunu ifade etmektedir (Akalın, 2010a, s. 165-166).

Akalın *lugat, lugatnüvis* ve *lugatşinas* kelimelerinin serüvenleriyle ilgili olarak şu ifadelere yer vermektedir:

> *"Lugat* sözünün Türkçede 'sözlük' anlamını kazanması daha sonralarıdır. *Lehcetü'l-Lugat, Lugat-ı Osmani, Lugat-ı Remzi, Ünsü'l-Lugat* gibi Osmanlı Türkçesi sözlüklerine ad olan *lugat* sözü, Türkçede uzun süre kullanılmıştır. Eski dilde 'sözlükçülük' karşılığı kullanılmış olan terim ilmilüga, 'sözlükçü' karşılığındaki ise *ehlilugat* idi. *Lugatnüvis* 'sözlük yazan', sözlükçü, *lugatşinas* sözlüğe hâkim kişi çok sözcük bilen gibi terimler de söz varlığımızda yer alıyordu (Akalın, 2010a, s. 165-166).

Akalın, *kamus* sözcüğünün Arapça kökeni ve Türk kültür hayatındaki kullanımıyla ilgili şu hususları kaydetmektedir:

> "Eskiden olduğu gibi günümüz Arapçasında da 'sözlük' anlamında kullanılmakta olan sözcük *kamus*'tur. Kökü ق م س harflerinden oluşan sözün asıl anlamı 'büyük deniz, okyanus; denizin ortası' iken mecâzi olarak 'sözlük' anlamını da kazanmıştır. Türkçede bu söz kullanılarak *Kâmûs-ı Türkî, Kâmûs-ı Osmanî, Mükemmel Kâmûs-ı Osmânî, Resimli Kâmûs-ı Osmanî* gibi sözlükler hazırlanmıştır" (A.e., s. 166).

Akalın makalesinde *mu'cem* sözcüğünün "Noktalanmış, noktalı; noktalı harf" ve "alfabetik sırayla dizilmiş" anlamında Arapça-Türkçe ve *ferheng* sözcüğünün ise "bilgi, sözlük" anlamında Farsça-Türkçe sözlüklere

ad olarak kullanıldığını, ancak *ferheng*'in Arapça *lugat, kamus* gibi Türkçede geniş bir kullanım alanı kazanamadığını belirtmektedir (A.e., s. 166-167).

1.4.2. Batı ve Dünya Dillerinde Sözlük Kelimesi ve Sözlüğe Benzeyen Diğer Türler

Britannica, sözlüğün Latince kökenli dictionary sözcüğüne dayandığını ve "konuşma eylemi" anlamına geldiğini belirtmektedir. Sözcüğün kökeni ile ilgili olarak ise: "Latince dictio kelimesinden türemiştir ve dictionarius kelimesi de 'kelime derlemi' anlamındadır. Bununla birlikte encyclopedias da farklı tipte bir kaynak kitaptır ve bazıları dictionary sözcüğünü isim olarak kullanmaktadır (ör. biographical dictionaries)" (Britannica, 2021) ifadelerine yer vermektedir. Burada öne çıkan husus sözlükten sonra ansiklopedi kelimesinin vurgulanması ve sözlük kelimesinin bazı ansiklopedilere isim olarak verilmesidir. Bu açıklamalar iki türün birbirine yakın türler olduğunu göstermektedir.

Batı'da sözlük anlamında başka sözcükler de kullanılmıştır. Akalın bu sözcükler arasında Homeros'un kullandığı glossai (M.Ö. V. yy.), Latince glōssarium, Eski Yunancada glōssárion 'terk edilmiş veya yabancı kökenli sözcükleri açıklayan sözlük' karşılığında kullanıldığını belirtmektedir. Bugünkü İngilizcede kullanılan glossary'nin 'sözlükçe, küçük sözlük' karşılığında kullanıldığını belirtmektedir. Akalın, günümüzde kullanılan glossary'nin bir kitapta veya bir yazıda geçen ve anlamı bilinemeyeceği öngörülen sözlerin, terimlerin sözlüğü karşılığında kullanıldığını ifade etmektedir" (Akalın, 2010a, s. 168-169).

Zgusta ise thesaurus sözcüğünün sözlük anlamında kullanıldığını ve Modern Yunan eserlerinde sözcüklerin türedikleri sözcük ailesine göre sıralandığını vurgulamaktadır: "Modern Yunan sözlükçülüğünün ilk önemli eseri Thesaurus Greacea Linguae'dir (Stephanus, 1572). Yunan sözlüğünün bilimsel bir yansımasını ortaya koymayı amaçlayan Stephanus, madde başı sözcükleri katı bir alfabetik düzenle sıralamamış, onları türedikleri sözcük ailesine göre sıralamıştır." (Zgusta, 2006, s. 266)

Akalın sözlük anlamında kullanılan bir başka sözcüğün calepin olduğunu belirtmekte ve Ambrogio Calepino'nun 1502'de hazırladığı Latince sözlüğün Calepin adıyla ün kazandığını, zamanla bu özel adın genel bir anlam kazanarak 'sözlük' karşılığında bir süre kullanıldığını belirtmektedir (Akalın, 2010a, s. 168).

Hoof, Fransızcadaki trésor, lexique, glossaire kelimelerinin sözlük anlamında kullanıldığını belirtmekte, ansiklopedi, sözlük, hazine (trésor), sözlükçe (lexique) terimleri arasındaki farkın hiçbir zaman çok net olmadığını ifade etmektedir. Ansiklopedi ile sözlük, sözlükçe, terimler listesi (glossaire) arasındaki temel farkın, bu son üçünün bir dilin kelimelerini açıklamaları, ansiklopedinin ise bu kelimeler yardımıyla nesneleri açıklaması olduğunu belirtmektedir. Sözlük, sözlükçe ve terim listelerinin, dili olduğu gibi ele alırken, ansiklopedinin tüm bilgileri kapsadığını belirtmektedir" (Van Hoof, 1994, s. 9-10).

Durmuş, sözlüklerin tarihi ve ortaya çıkışını Sâmîler dönemine dayandırmaktadır:

> "Bilinen en eski sözlük Sâmîler (Asurlular/Akadlar) tarafından milattan önce 3000'li yılların başlarında Sumerce-Akadca olarak kil tabletlere yazılmıştır. Bu sözlüğün bir nüshası, Asur Banibal'in (M.Ö. 669-633) Ninevâ'da (Ninova) kurduğu kütüphanede bulunuyordu; günümüzde bazı parçaları British Museum'da mevcuttur. Bunu milattan öncesine ve sonrasına ait Çince ve Yunanca bazı sözlükler takip etmiştir. Modern sözlüklere benzer ilk örnek, İskenderiye Kütüphanesi'nin yöneticisi Bizanslı Aristophanes'in (ö. M.Ö. 180) hazırladığı güncel, eski, eş anlamlı ve teknik kelimelerle atasözlerini içeren Lexicon'udur" (Durmuş, 2022, s. 1).

Fontenelle, *The Oxford Handbook of Lexicography* adlı eserde yayınlanan makalesinde, Yakın ve Ortadoğu, Akdeniz ve Çin uygarlıklarının neredeyse tüm sözlükçülük ürünlerini ortaya koyduğunu ve daha sonra da derlediğini ifade ettiktikten sonra bu ürünlerin içeriği ve niteliği hakkında aşağıdaki hususları vurgulamaktadır:

> "Bunlar eski metinlerde kullanılan kelime listeleri, günlük dile ait kelime koleksiyonları ve eşya isimleridir. Bazı kelime listeleri şimdiki zamanı gösterirken, bazıları ise geçmişe işaret etmektedir. Bazıları dünya ile ilgili iken, bazıları dil ile ilgilidir. Bu listelerin bazıları konularına göre sıralanmışken bazıları da kelimenin hecelenme, yazılma ve telaffuz edilme şekli gibi biçimsel özelliklerine göre sıralanmıştır" (Fontenelle, 2016, s. 8).

1.5. Kelimeler Listesi (Glose, Glossary, Glossaire)

Hoof'a göre *glossaire t*erimi sözlüğün ilk biçimi olup güncel sözcüklerle açıklanan sözcükler derlemidir. Sözlük, başlangıçta, bir kelimeler listesi ve günümüzde, daha güncel kelimelerle açıklanan kelime derlemlerini karşılayan ve daha çok *glossaire* olarak adlandırılan bir terimdir. İngiltere'de *glossary* terimi 1483'te kullanılmış olup bu anlamın dışında kısmi olarak sözlük anlamı da vardır. *dictionarius* kelimesi orada ilk olarak 1226'da, şair ve dil bilgisi yazarı John Garland tarafından Latince bir kelimeler listesini karşılamak üzere kullanılmıştır (Van Hoof, 1994, s. 10).

1.6. Sözlükçe (Lexique)

Hoof, *sözlükçe*nin (lexique) ve İngilizce karşılığı *lexicon*un, Almanca karşılığı *lexikon*un, önce eski dillerin (Yunanca, İbranice ve Süryanice) kelime dağarcıkları için kullanıldığını, bu anlamın Antik Yunan metinlerinden alınan terimleri içeren Valerius Harpocration'in *Lexique des dix orateur attique* (IIs.)'i, Phrynicos'un *Lexique des mots attiques* (IIe s.)'i ve Bizans patriği Photius'un (820-891) *Lexicon "*unda (IX. yy.) kullanıldığını belirtmiştir. Daha sonra lexique, sözlüğün kısaltılmış biçimi olarak özel kelime kadrosu karşılığında kullanıldığını ifade etmiştir (Van Hoof, 1994, s. 10).

1.7. Thesaurus (Kavram Dizini)

Hartmann ve James *theaurus*'un, bir dilin sözcük kadrosunu, dil hazinesini ortaya koyan veya anlam bilimsel alanlarda sözcükler arasında sistematik eş anlamlılık ağları kuran kaynak kitap türü olduğunu ifade etmektedir (Hatmann ve James, 1998, s.142).

Rey, *thesaurus* kelimesinin ilk olarak Latince ve Yunanca kavram dizinleri için kullanıldığını belirtmektedir:

> "Batı'da sözlüklerin tarihi ve Avrupa sözlükçülüğünün tarihi gerçek manada hümanist Rönesansla başlar. Önceleri sözlük kelimesi iki dilli sözlükler için kullanılmıştı (Robert Estienne, 1539; Henri Estienne, 1572),

> buna karşılık Latince ve Yunanca için kullanılan kavram dizini (thesaurus) tek dilliydi. İtalyan Calepino'nun eserleri 1502'den itibaren ortaya çıkarken, XVII. yüzyılın başındaki *trésor* (Nicot, Cavarrubias)'un uzantıları ancak yüzyılın sonunda birkaç tek dilli eser seklinde kendini gösterecektir" (Rey, 2008, s. 16).

Dizinlerin sözlüklere benzeyen yönü alfabetik sözcük listeleri olmalarıdır. Kavramlar dizini alfabetik düzene göre değil kavramlara göre düzenlenir ve bir anlam alanı içine giren sözcükleri, eş anlamlıları, yakın anlamlıları ile listeleyen tanım ve açıklamamalara yer vermeyen sözcük listeleridir. Kavram dizinleri bir konu sözlüğüdür, sözcükle ilgili olan veya unutulan kavramları listeler. 1971'de, Türk Dil Kurumu tarafından Ankara'da yayınlanan Ş. Recai Cin'in *Kavramlar Dizini* bu türün örneklerinden biridir. Bu dizinde "istek" başlığı altında "arzu, heves, imren, gıpta, özlem, hasret, özenti, ihtiras, hırs, açlık, iştah, iştiha, şehvet, kösnü, dalap, şevk, iştiyak, rağbet, düşkünlük, inhimak, iptilâ, meyil, eğinim, eğsinim, arzulama, meyelan, heveslenme, imrenme, özenme, … istek duymak, heves duymak, sulanmak (argo), yeşillenmek (argo), kösnümek, talapsımak, yutkunmak, ağzı sulanmak, ağzının suyu akmak… gibi ilişkili kavram ve deyimlere yer verilmiştir.

1.8. Türk Dilinde İlk Sözlük Çalışmaları ve İlk Sözlükler

Eldeki mevcut kaynaklar Türk sözlükçülüğünün Kaşgarlı Mahmut'un Dîvânu Lugât-it Türk'ü ile başladığını ortaya koysa da tarih boyunca Göktürk, Uygur, Soğd, Arap ve Latin alfabelerini kullanan, geniş coğrafyalara yayılmış 200'e yakın devlet, on altı imparatorluk ve medeniyetler kurmuş olan Türklerin zengin ve gelişmiş bir dile sahip olmaları kendileri veya iletişim halinde oldukları milletler tarafından yazılmış sözlüklerinin olabileceğini düşündürmektedir. Aksan, Türk sözlükçüğünün Kaşgarlı Mahmut ile başladığını söylemektedir:

> "Türklerde, doğu dünyasında gelişmiş eski bir sözlükçülük geleneği vardır. Bunun elimizdeki en eski kanıtı, XI. yüzyılda Kâşgarlı Mahmut'un Arapça olarak yazdığı, aynı zamanda Türkçenin söz varlığını, biçim bilgisini ve Türklük dünyasını tanıtan Dîvânu Lugâti't-Türk'tür. Özellikle Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe sözlüklerle bu gelenek XIX. yüzyıl sonlarına kadar gelmiş, günümüze değin birçok yapıt yayınlanmıştır" (Aksan, 1998, s. 115).

Bingöl, Türk sözlükçülüğünün 19. yüzyıldan sonra Kıpçak, Çağatay ve Osmanlıca olmak üzere üç ana kola ayrıldığını örnekleriyle ortaya koymuş ve bu dönemlerde yazılan sözlüklere örnekler vermiştir:

> "Ebu'l-Kasım **ZEMAHŞERİ**'nin hazırladığı ve Kıpçakça sözlüklerin en eskilerinden biri olan "*Mukaddimetü'l-Edep*", Arapça-Farsça-Türkçe-Moğolca olarak düzenlenmiştir. Latince-Farsça-Kumanca dillerini de kapsayan "*Codex Cumanicus*" adlı sözlük de, Hıristiyan din adamlarına Kıpçakça'yı öğretmeyi amaçlayan bir eserdir. Aynı zamanda Ebu **HAYYAM**'ın hazırladığı "*Kıtabü'l-İdrak li Lisani'l-Etrak*" hem dil bilgisi hem de Arapça-Kıpçakçayı da içeren bir lugat'tır. Cemaleddin İbni **MÜHENNA**'nın hazırladığı "İbn-ül Mühenna" adlı lugat da Farsça – Türkçe - Moğolca olmak üzere üç bölümden oluşur" (Bingöl, 2006, s. 5-6).

Tanzimat aydınlarından ve yazarlarından olan Namık Kemal, "Lisân-ı Osmânînin Edebiyâtı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmildir" başlıklı makalesinde Türk dilinin gelişimi konusunda ciddi ve önemli öneriler ortaya koyarken Türk sözlükçülüğünün o dönemdeki durumuna değinerek önemli bir ihtiyaç olan Türkçeye mahsus bir sözlüğün ne şekilde yazılması gerektiğini, bunun uzun zamandan beri süregelen bir ihtiyaç olduğunu ve nasıl hazırlanması gerektiğini birtakım ilkeler sıralayarak ortaya koymuştur:

> "… Hatta bazı taraflardan *Kamus* ve *Burhan* birleştirilerek yeni düzende bir sözlük arzu edildiği gibi birkaç kere de bunun meydana getirilmesine teşebbüs edilmiştir. Böyle bir sözlüğün, dilin asıl temeli olan Türkçe ile bunca ilmî terimleri - çağın gelişme eserleridir - kapsayamayacağı için, hiçbir vakit mükemmel olma ihtimali yoktur. Bunun yanı sıra Arap morfolojisinin kurallarında çekimlenen Arapça kelimelerin dilimizde (çoğunlukla *mastar* ve *fail* ve *mef'ul* ve *sıfât-ı müşebbehe* ve *ism-i zamân u mekân* ve *ism-i âlet* ve *mübalağa* ve *tafdil* ve *tasgir* ve bazı kere dahi *mâzi* ve *muzâri* gibi) birçok çekimde ve her çekimi (*cem'* ve *te'nis-i eşkâline* ve *müzeyyedâta* nakl ile) birçok şekilde kullanmaktayız. *Kamus*'un usulü ise yalnız sözlük birimleri zaptetmek, bu şekillerin asıl manalarını ve bilinen çatılara uygun olmayanlarını ilave eylemekten ibarettir (Yavuzarslan, 2004, s. 188-189).

Namık Kemal bu ilkelerinde, Türkçenin yapısına uygun, bilimsel terimlerini ve güncel sözcüklerini içeren bir sözlüğünün ortaya konulmasının önemli bir ihtiyaç olduğu gerçeğini vurgulamaktadır.

1.9. Sözlüklerin Ortaya Çıkışı, Batıdaki ve Dünyadaki Gelişimi

Sözlüklerin ortaya çıkışıyla ilgili farklı görüşler ortaya konulmaktadır. Sözlük bilimciler, ilk sözlük çalışmalarının M.Ö. Akad, Sümer, Çin, Mısır medeniyetleri tarafından ortaya konulduğunu belirtmektedirler.

Akalın'a göre, bilinen en eski sözlük konularına göre düzenlenmiş Sümerce-Akadca karşılıklar kılavuzu niteliğindeki Urra Hubulu, yaklaşık olarak M.Ö. 2300 yılındaki Akad İmparatorluğu dönemine ait, Suriye'deki Ebla kalıntılarında ortaya çıktığı tahmin edilmekte ve bugün Fransa'daki Louvre Müzesinde bulunmaktadır (Akalın, 2010, s. 270-271).

Xue Shiqi, bilinen ilk sözlük bilimisel çalışmanın M.Ö. 9. yüzyılda Shizhou tarafından yapıldığını ancak bu eserin günümüze ulaşmadığını belirtmektedir. Bu çalışmadan çok uzun zaman sonra Han Hanedanı boyunca (M.Ö. 206 - M.S. 220) sözlük bilimi yeniden canlanmış ve o zamanda Erya ve Shuōwén Jiězi gibi sözlükler eski klasikleri anlamak için değerli başvuru eserleri olmuşlardır (Aktaran Kocapınar, 2015, s. 131).

Boisson, sözlükçülüğün ortaya çıkışıyla ilgili olarak Sümer ve Eski Mısır'a vurgu yapmaktadır:

> "Bilinen ilk yazı örneğini Sümerliler vermiş ve onlar aynı zamanda tüm eski Yakındoğu'da tasarımları taklit edilen ilk sözlüklerin veya 'sözlüksel liste'lerin tasarlayıcısı olmuşlardır. Bu sözlüksel listeler büyük oranda gün ışığına çıkarılan çivi yazısı tabletleridir ve IV. yüzyılın sonundan başlayıp üç bin yıla uzandığı bilinen en kapsamlı sözlükçülük geleneğini ortya koymuşlardır" (Boisson, 1996, s. 18).

Boisson eski Mısır'ın, Sümer kültür havzasına oranla oldukça fakir sayılabilecek bir sözlük bilimsel malzeme sunduğunu ve bunun sebebinin belki de tesadüfen yapılan kazılar ve tabletlerin papirüslere oranla daha fazla korunmuş olarak tespit edilmesi olduğunu belirtmekte, buna karşılık eski Mısır'da, Mısır bilimciler tarafından geleneksel olarak onomastica denilen tek dilli sözcük listelerinin olduğunu ifade etmektedir (Boisson, 1996, s. 20).

Boisson, sözlük biliminin Avrupa'daki serüveninin dünyanın diğer bölgelerine kıyasla daha aydınlık olduğunu belirtmektedir. Eski Yunanda sözlük biliminin kökeninin sözcük yorumlarına ve "zor", eski, lehçesel, özel ifadelere dayandığını söylemektedir. Eski Yunanlılar Barbarların diliyle pek ilgilenmediklerinden çeviri sözlükleri hazırlama gereksinimi duymamışlardır. Romalılarda, önce Eski Yunan, daha sonra Latin yazarlarla ilgili sözlükçelerden (glossaires) sonra, iki dilli sözlükçeler ortaya çıkmıştır. Cyrille d'Alexendrie'ye ait olduğu sanılan ancak tahminen VI. yüzyılda yazılan ilk Eski Yunan > Latin sözlükçeleri ve yine sözde VI. yüzyıla ait Philoxène denilen Latin > Eski Yunan sözlükçeleri aslında VIII. veya IX. yüzyıla aittir. Bunlar arasında V. yüzyıl sonrasında yazılan ve 17 sözcüğün açıklamasını içeren çok kısa bir sözlükçe olan Galce > Latince Glossaire d'Endlicher zikredilmeye değerdir (Boisson, 1996, s. 22).

Eski Hindistan'da sözlük çalışmaları kutsal yazıların açıklanması, bilinmeyen, zor kelimelerin derlenmesiyle başlamış, şairlerin şiir yazmak için kullanacakları sözlükçeler oluşturulmuştur:

> "Eski Hindistan'daki sözlükçülük çalışmaları *Nighantu'*da örneklendirildiği gibi bilinmeyen kelimelerin toplanmasıyla başlamış, M.Ö. birinci bin yıl boyunca *Padapatha* ve *Nirukta*'nın temellerinden birinin biçimiyle devam etmiştir (Aktaran Dash 2007, s. 229). Hindistan'da sözlük çalışmalarının çok erken bir tarihte kutsal eserlerden seçilmiş nadir, anlamı bilinmeyen veya zor terimleri veren kelime listelerinin derlenmesiyle (nighantu) başladığını belirten Vogel'e göre bu sözlükçeler ile klasik sözlükler arasında bazı farklılıklar vardır. Örneğin; klasik sözlükler genellikle isimler ve çekimsiz sözcüklerle sınırlıyken eski Hint'teki dinî (Vedic) kelime listeleri diğer sözcük türlerini de ele alır. Kelime listeleri (nighantu) kutsal yazıların açıklanmasında öğretme amaçlı olarak hazırlanırken diğerleri özellikle şairlere, şiir yazmalarında yardım etmek için oluşturulmuştur" (Kocapınar, 2015, s. 132).

Yavuzarslan, Arap sözlükçülüğünün tematik sözlüklerle ve insan, doğa ile ilgili sözcükleri içeren sözlüklerle başladığını öne sürmektedir: "Arap sözlükçülüğü ilk olarak tematik sözlük türünde başlamış; özellikle 8.-10. yüzyıllarda "yeryüzü ve arazi şekilleri, sular, insanlar, kuşlar vb." ile ilgili kelimeleri içeren pek çok sözlük hazırlanmıştır" (Yavuzarslan, 2009, s. 1).

Kocapınar, Arap sözlükçülüğünün 2. yüzyılda başladığını ve dünya sözlükçülük tarihi açısından önemli bir yer işgal ettiğini ifade etmektedir: "İlk sözlük çalışmalarının çoğu H. 2. yüzyılda ve 3. yüzyıl başlarında yazılmıştır. Bunlar tematik sözlük monografileri olup insan, at, deve, süt, hurma gibi tek konu etrafındaki kelime ve deyimlerle nadir kullanılan kelimeler (Kitâbü'l-Nevâdir) ve halkın yanlış kullandığı kelimeleri (Lahnü'l-Âmme) açıklar. Tam anlamıyla ilk sözlük çalışması H. 2. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış olan Kitâbü'l-Ayn' ile başlamıştır (Durmuş, 2010, s. 337). Ancak bu eser konulara göre düzenlenmemiştir. Anlaşıldığı üzere Arap sözlükçülüğünde ilk çalışmalar kavram alanlarına göre yapılmış, zamanla alfabetik sözlüklerin düzenlenmesine geçilmiştir. Kavram alanlarına, konulara göre kelimelerin düzenlendiği eserler, 7. yüzyılın (H. 2. yüzyıl) ilk çeyreğinden itibaren yazılan Kitâbü'l-Haşerât, Kitâbü'l-Hayl, Kitâbü'l-İbil, Kitâbü'l-Matar, Kitâbü'l-Halkı'l-İnsan gibi tek konuyla ilgili kelimeleri kapsayan sözlükçelerin bir araya getirilip düzenlenmesiyle oluşturulan el-Garîbü'l-Musannef' ile başlatılır. Bu sözlük otuz konudan oluşup 17.000'den fazla sözcüğü içermektedir" (Aktaran Kocapınar, 2015, s. 134).

Batı'daki sözlük çalışmalarının ilk örnekleri Eski Yunan ve Latin dönemlerine aittir. Kocapınar sözlükçülüğün Batı dünyasındaki başlangıcının da 2. yüzyıldaki bilimsel ve kültürel çalışmalara dayandığını, M.Ö. 1. yüzyılda ansiklopedi ve sözlüklerin sayısının çoğaldığını belirtmiştir. Marcus Terentius Varro, bu dönemde en eski Latin sözlüklerinden birini yazmış, De Lingua Latina (Latin Dili Üzerine) adlı çalışmasında Latin dilini sistematik şekilde incelediğini ve dilin etimolojisiyle ilgili bilgiler verdiğini ancak de bu eserin tamamının bulunamadığını belirtmiştir. Varro'nun De Origine Lingua Latinae (Latin Dilinin Kökeni Üzerine) adlı etimolojik eserinin ise kaybolmuş olabileceğini ifade etmektedir. Latin edebiyatında ilk olarak Marcus Verrius Flaccus, dilin kelimelerinin anlamlarını açıklaması yanında tarihî ve etimolojik bilgiler de vererek alfabetik sözlük tarzında eser oluşturmuştur (Kocapınar, 2015, s. 138).

İlk sözlük çalışmaları modern sözlük çalışmalarından kapsam ve biçim bakmından oldukça farklıdır. Guerard, ilk sözlüğün daha çok bir sözlükçe (lexique)

olduğunu belirterek bunun Ebla tabletleri olduğunu (bugün Suriye'de, Tell Mardykh) vurgulamaktadır. Geurad'a göre, M.Ö. 2400-2350 yıllarına ait bu kil levhaları, bin beş yüz Sümer kelimesini, ölü bir Sami dili olan Ebla diline çeviriyor; damga şeklindeki bu işaretler sayesinde, Batı Mezopotamya'nın eski bir şehir devletindeki yaşam tarzını tanıyoruz (Guerard, 2015, s. 25).

Sözlük kelimesi bugünkü biçimiyle Batı'da XVI. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmıştır. Oldukça yeni sayılabilecek bir terim olan sözlük kelimesinin Batılı dillerdeki kökeni ve serüveni için Ridel şunları kaydetmektedir:

> "Sözlük kelimesi oldukça yenidir. Fransızcada, 1501'de ortaya çıkan kelime; Ortaçağ Latincesindeki "*dictionarius*" kelimesinden gelmekte, 1220'lerde örneklerine rastlanan ve klasik Latincedeki "*dictio*" kelimesinden türeyen sözcük, bir sonek olan *-arium* ile "söyleme eylemi, söyleşi, ifade tarzı" anlamına gelmektedir. Ortaçağ Latincesi aynı şekilde İspanyolcadaki *diccionario* (16. yüzyılın başı) ve İtalyancadaki *dizionario (dittionario,* 1568) kelimelerinin kökenini teşkil etmektedir. Almancada XVII. yüzyılın birinci yarısı boyunca sözlük anlamı "kelimeler *(wort)* kitabı *(buch)*" kullanılıyordu. Aynı ifade İskandinav dillerinde, *ordbok* (Danca *ordbog***)** *ord* "kelime" ve **bok** "kitap" sözcüklerinin birleşiminden oluşan bir ifade olarak kendine yer buluyor" (Ridel, 2018, s. 5).

Ridel, çalışmasının devamında sözlüğü: "Sözlük, her durumda, kelime ve deyimlerin bir derlemesidir." biçiminde tanımlamaktadır. Bu tarz eserleri karşılamak için ayrıca onunla eş anlamlı olan sözcük dağarcığı (vocabulaire) ve sözlükçe (lexique) ifadelerinin kullanıldığını, vocabulaire kelmesinin Fransız dilinde 1487'de görüldüğünü ve Orta Çağ Latincesi 'vocabularium'dan geldiğini belirtmektedir. Ridel'e göre vocabularium teriminin örneklerine XIV. yüzyılda rastlanıyor ve Klasik Latincede 'adlandırma (dénomination), bir şeyin adı, kelime' anlamlarına gelen 'vocabularium' adından türediği görülmektedir. Orta Çağ Latincesi aynı zamanda İspanyolca 'vocabulario' ve İtalyanca 'vocabolario' kelimelerinin kökenini teşkil etmektedir; İtalyan dilindeki ilk sözlük, 1448'de yayınlanıyor, üstelik 'vocabulista' (kelime listesi) adını taşıyordu. Sözlükçe (lexique) kelimesine gelince, Fransızcada 1583'te lexicon şeklinde ortaya çıkıyordu: Grekçedeki lexikon (biblion)'dan doğrudan alıntılanmış olan sözcük, 'kelimeler kitabı' (lexikos, lexis 'kelime'den türemiş bir sıfat)'tır. Sözlük, sözcük dağarcığı (vocabulaire) ve sözlükçe (lexique) arasındaki fark XVII. yüzyıla kadar belirsizliğini korudu" (A.e., s. 5).

Batı'da sözlükçülükle ilgili en önemli gelişmeler 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Özellikle Fransa'da 1860'larda hızlanan sözlük çalışmaları bu dönemin Pierre Larousse tarafından "Sözlük Çağı" olarak nitelendirilmesini sağlamıştır. Almanya'da ise Grimm Kardeşler on altı cilt olarak tasarlanan bir sözlük çalışması yapmıştır.

> "Sözlükçülükte en önemli gelişme 19. yüzyılda olmuştur. Bu bilim dalının Almanya'da sözlükçülüğün kurucusu olarak sayılabilecek Jackob **GRİMM** ile kardeşi Wilhelm **GRİMM** 1985'de Leipzig'de çalışmasına başladıkları ve 16 büyük cilt olarak düşünülen bu oylumlu eser '*Deutsches Wörterbuch*'un birkaç bölümü yayınlanmasa da ancak birçok bilim adamının da büyük desteğiyle 1961 yılında tamamlanabilmiştir. En eski kaynaklardan başlayarak bir sözcüğün, geçtiği metinlerdeki biçimini ve anlamını, değişik lehçe ve dillerdeki değişikliklerini, her türlü kullanımını ve içinde geçtiği söz öbeklerini veren bu çalışma bundan sonraki çalışmalara örnek olmuş, Avrupa'da benzerlerinin hazırlanmasına yol açmıştır" (Bingöl, 2006, s. 5).

1.10. Sözlük Çalışmalarının Amaçları

Sözlükler didaktik eserler olmaları bakımından aşağıdaki temel amaçları gerçekleştirmek üzere yazılmaktadır: 1. Bilgi ve iletişimi sağlamak, 2. Okula, üniversiteye, dile, iletişime, eğitime ve bilime kaynaklık etmek, 3. Dil öğrenimini kolaylaştırmak, 4. Dilin belirli zamanda kullanılan sözcükleri ile ilgili bilgi vermek. 5. Çeviri çalışmalarını kolaylaştırmak, 6. Dilin sözcüklerini ve belirli bir dönemdeki kullanımını kayıt altına almak ve onu korumak, 7. Dilin doğru ve etkili kullanımını sağlamak…

Jean ve Claude Dubois, gelişmiş toplumlarda üretimine önem verilen sözlüklerin bilgi ve iletişim gayesiyle oluşturulan eserler olduğunu belirtmektedir. Bu iki yazar ayrıca sözlüklerin ana amacının eğitim olduğunu, zira bilgi-okuyucu ve bilgi-toplum arasındaki mesafeyi kapatan bir nesne olduğunu ifade etmektedir. Sözlüklerin bilgiyi dile ve bilim ortamına taşıdığı, kesintisiz eğitimin bir aracı olduğu; okul ve yetişkinlik çağında kullanılan bir kitap olduğu, dile ve bilime kaynaklık ettiği hususları da bu iki yazar tarafından dikkat çekilen hususlardır (J. Dubois ve C. Dubois, 1971, s. 7).

J. Dubois ve C. Dubois, eğitsel açıdan bakıldığında sözlüklerin okuyucuların bilgi eksikliklerini tamamlayarak "dil bilimsel iletişim"i kolaylaştırdığını belirtmekte ve bu eğitsel amaçları dörde ayırmaktadır:

> "1. Kültürel ve ticari temas halinde olunan yabancı bir dil bilimsel topluluğun dilinin tercümesini yeterince tatmin edici bir şekilde sağlamak: Bu, iki dilli ve çok dilli sözlüklerin amacıdır,
>
> 2. Sözlük, aynı dil bilimsel topluluk içinde sosyal ve kültürel olarak farklı grupların arasındaki iletişimin sağlanması veya teknik dilin anlaşılması, okuyucu ve metin yazarının anlaşması için ortak dilden yararlanmaya yönelir:
>
> Bu, teknik, bilimsel, argo sözlükleri vb. sözlüklerin amacıdır.
>
> 3. Anlam bilimsel, yapısal (syntaxique), köken bilimsel ve ses bilimsel anlam analizleri yaparak ifade biçimlerine hâkim olmak. Sözlük, yukarıda sayılan niteliklerin ayrıştırıcı nitelik taşıdığı bir toplumda konuşma biçimlerini değerlendirmeyi sağlar: Bu, dil sözlüklerinin (veya tek dilli sözlükler) amacıdır,
>
> 4. Kelimeler aracılığıyla sağlanan bilgi sayesinde okuyucuların bilgi hazinesini zenginleştirmek: Bu, ansiklopedik sözlüklerin amacıdır" (J. Dubois ve C. Dubois, 1971, s. 7).

5. Güvenli bir başvuru kaynağı ve güvenli dil ortamı sağlamak: Michaela Heinz, eserinin giriş kısmında sözlüğün güvensiz dil ortamı için bir ilaç görevi üstlendiğini, sözlükte yer almayan bir kelimenin veya anlamın bir teminat sorunu ortaya çıkaracağını veya dildeki varlığının tartışmalı hale geleceğini belirtmektedir (Heinz, 2009, s. 11).

6. Ticari ilişkileri kolaylaştırmak, hızlandırmak: "Mezopotamya'nın ticari açıdan canlı ve pek çok dilin konuşulduğu bir bölge olması sonucunda karşılıklı iletişimin etkisiyle bu coğrafyada ilk sözlük örnekleri oluşturulmuştur" (Aktaran Kocapınar, 2015, s. 135).

7. Eski dini metinleri ve klasik eserleri anlamak, anlatmak, yaymak: "Yazılı metinlerin doğru anlaşılması amacıyla yapılan dil çalışmaları M.Ö. 6. yüzyılda Homeros'un ve Hesiodos'un eserlerinin dilsel açıdan incelenmesi ile başlamıştır. Eski metinlerin gelecek kuşaklara doğru biçimde aktarılması ve bu metinlerdeki anlaşılmayan kelimelerin açıklanmasının gerektiği düşüncesiyle M.Ö. 5. yüzyılda

Abderalı Protagoras, Homeros'un destanlarındaki çok bilinmeyen kelime ve kullanımların listesini hazırlamıştır. (Aktaran Kocapınar, 2015, s. 137).

Arap dünyasında sözlükçülük çalışmaları Kur'an ve hadislerde geçen bilinmeyen kelimelerin açıklanması çalışmalarıyla hız kazanmıştır:

Arapların cahiliye döneminde sözlükçülük çalışmalarıyla uğraşmadıklarını belirten Çögenli ve Demirayak, İslâmî dönemde sözlükçülüğün *Kur'an* ve *hadis*leri doğru anlama çabalarıyla başladığını ve Arap sözlükçülüğünün üç aşaması olduğunu açıklamışlardır: Buna göre ilk aşama, İslamiyet'in ilk yıllarında *Kur'an* ve hadislerde geçen ve anlamı bilinmeyen kelimelerle ilgili sorulara Hz. Peygamber'in cevapları, sahabelerin bu açıklamaları ezberleyip yazmaları ve nakletmeleridir. İkincisi, bazı dilcilerin çöl yolculuklarında veya şehirlerde bedevi Araplarla temas kurup derledikleri sözleri *Kitâbu'l-ibil, Kitâbu'l-hayl, Kitâbu'l-haşarât* gibi konularına göre aynı yerde toplamasıdır. Son aşama ise belirli bir yönteme göre kelimelerin düzenlendiği eserlerin yazımıdır ki bunun ilk örneği de el-Halîl b. Ahmed'in *Kitâbu'l-'ayn* adlı eseridir. (Aktaran Kocapınar, 2015, s. 137).

> Eski Çin'de ise ilk sözlüklerin eski klasiklerle ilgili not ve açıklamaların derlenmesiyle hazırlandığı görülmektedir. Sözlük düzenleme yöntemi olarak konularına göre veya Çin yazı sistemindeki karakterin ses veya şekillerine göre bir yöntem kullanılmıştır. Bu sözlükler arasında yer alan Erya konularına göre düzenlenmiştir (A.e., s. 131).

8. Ölü dilleri kayda geçirmek yaşayan dillerdeki kaybolan sözcükleri kaydetmek: Hint-Avrupa dil ailesinden olan Latince, Batı dillerinin kökeninde yer almakla birlikte, bilim dilinde kullanılan terimleri ve sözlükleri sayesinde kaybolmaktan kurtulmuştur.

> "Dünyada önce prototip sözlükler olarak gördüğümüz kelime listeleri, iletişim hâlindeki toplumların birbirini anlama isteği ve bu iletişimin imkânlarından yararlanma düşüncesiyle (ticaret, edebiyat vb.) farklı dil öğrenme arzusu, dini doğru anlatma ve yayma düşüncesi, edebî çalışmalarla birlikte dilin kelimelerini kaybetme kaygısı ve bu kelimeleri açıklama gereği gibi çeşitli sebeplerle oluşturulmuştur" (Aktaran Kocapınar, 2015, s. 137).

9. Şiir yazan şairlere doğru kelimeyi bulmada yardımcı olmak: Batı'da yaygın olarak kullanılan kafiye ve asonans sözlükleri özel amaçlı sözlüklerden biri olarak

görülmektedir. Fransa'da Robert tarafından yayınlanan "Louis, Armel, *Dictionnaire Rimes et Assonnances,* Le Robert, Paris, 1997. İngiltere'de Oxford tarafından yayınlanan "The Oxford Rhymig Dictionary", Oxford, 2012. Bu tür sözlüklerin örneklerindendir.

10. Ezberleme, kolay ve kalıcı öğrenmeyi sağlama: Osmanlı döneminde okul öncesi ve eğitime yeni başlayanlara sözcük ve gramer kurallarını öğreten, aruzla ilgili birtakım bilgiler veren manzum sözlükler Türk sözlük bilimi geleneğinde dil öğretiminde yardımcı kaynak olarak kullanılmıştır:

> "Manzum sözlükler ezberlenmeye uygun olduğu için sözlük içinde yer alan kelimelerin daha kolay ve kalıcı şekilde öğrenilmesine imkân verebilmektedir. Dolayısıyla eski dönemlerde bu sözlükler, Sanskrit dilinde olduğu gibi farklı dillerde de genellikle öğrencilerin sözcük dağarcığını ve bilgisini geliştirmek maksadıyla eğitim alanında tercih edilen sözlükler arasında yer almıştır (Aktaran Kocapınar, 2015, s. 133).

11. Dilin doğru, etkili konuşulmasına ve yazılmasına katkı sağlamak, anlam ayrımlarını tespit etmek:

> "Sözlükler bir dilin söz varlığını içerirler. Sözlük hazırlayıcıları, benimsemiş oldukları amaçlar ve seslenecekleri kitleler açısından çeşitli türlerde sözlükler ortaya koymuşlardır. Sözlüklerin en önemli özelliği temel başvurma kitapları arasında yer almalarıdır. Özellikle öğretim kurumlarında yaygın bir kullanım kazanan sözlüklere, dili doğru ve yanlışsız konuşup yazmak isteyenler, sözcüklerin anlam ayrımlarını, sözcüklerin tümce bağlamında hangi anlamda kullanıldıklarını öğrenmek amacıyla başvurmaktadırlar" (Aktaran Bingöl, 206, s. 2).

Sözlük çalışmalarının yukarıda sıralanan amaçlarına ilave olarak; dili yabancı dillerin etkisinden korumak, diller arasındaki ilişkileri ortaya koymak, yöresel ağızlarda var olan sözcükleri derlemek, toplamak, kaydetmek, dilin gelişim aşamalarını kaydetmek, dilin güçlü diller ve baskın kültürler karşısında varlığını sürdürmesini ve gelişimini sağlamak, dilin yapısına uygun olarak türetilen güncel ve bilimsel sözcükleri kayıt altına almak gibi amaçları vardır.

1.11. Modern Bir Sözlüğün Hazırlanmasında Gerekli Olan Aşamalar

Jean ve Claude Dubois'ya göre, bir sözlük hazırlama projesinde dikkate alınacak hususlar:

1. Hedef kitlenin belirlenmesi
2. Sözlüğün boyutunun tespit edilmesi
3. Sözlüğün planı (bilim, sanat meslek dalı vb. sınıflandırma, ana maddeler, maddelerin içeriği, maddelerin uzunluğu, kısaltma sistemi, ...)
5. Sözlük hazırlama ekibinin tespiti
4. Teknisyen ve yazım ekibinin ve diğer ekip ve kişilerin belirlenmesi
5. İş taksiminin yapılması
6. Zamanın planlanması
7. Gerekli kontrollerin yapılması
8. Yayına hazırlama ve yayınlama (J. Dubois ve C. Dubois, 1971, s. 9-10).

Sözlüğü hazırlayacak bilim kurulu ve iş bölümünün tespitinden sonra kelime kadrosunun tespiti ve sözlüğe alınanacak veya alınmayacak sözcüklerin seçimi hangi tarama yönteminin veya sözcük külliyatının kullanılacağının tespit etmesi, hedef kitleye uygun bir ayıklamanın yapılması gerekmektedir.

> "Ele alınan döneme göre dilde kullanılan veya eski metinlerde geçen bütün kelime ve deyimler sözlüğe alınırken kullanılmayan ya da kullanılıp kullanılmadığı belirlenemeyen kelime ve deyimlerle bazı yazarların eserlerinde rastlanan, ancak dilde yaygınlık kazanmamış kelime ve deyimlere yer verilmez. Daha önce yazılan sözlüklerden hareketle, çeşitli metinlerin taranması, ayrıca yazarın bilgi ve kültürünün katkısıyla ve titiz bir ayıklama ile madde başları belirlenir. Bu alanda yapılan en önemli yanlış eski sözlüklerdeki bütün kelimelerin, hatta Arapça ve Farsça sözlüklerdeki -Türkçe'ye geçmemiş- bir kısım kelimelerin madde başı olarak alınmasıdır. Bazı sözlük yazarları kullanım sıklığı çok az olan kelimelere eserlerinde yer vermezken bazıları bunların yanında kullanılmış olması muhtemel kelimeleri de sözlüklerine almışlardır" (Kaçalin ve Topaloğlu, 2009, s. 403).

Sözlüklerde bazı türemiş sözcüklerin veya türetilen-uydurulan yapay sözcüklerin yer almaması gerekir. Ayrıca halk diline yerleşmeyen, henüz kullanım alanı bulamamış sözcüklerin, nadir kullanılan sözcüklerin özellikle genel amaçlı

sözlüklerde yer alması sözlüğü karmaşık hale getirerek aranan sözcüğe ulaşılmasını geciktirmekte, engellemektedir.

> "Öte yandan sözlük kelimesi niteliği taşımayan, yani özel bir anlam kazanmayan kelime ve tamlamalar da sözlükte gösterilmez. Türkçe'de -ma/-me ve -ış/-iş ekleriyle yapılan fiil isimlerinin bir kısmına bilhassa yeni kelime türetimi sırasında belli anlamlar yüklenmiştir. Bunların dışında kalan binlerce fiil isminin özel bir anlamı bulunmadığı için bunların sözlüğe alınması doğru değildir. Diğer bir husus bazı kök ve gövdelerden dilde kullanılmayan yapay kelimelerin türetilmesidir. Sayıları binleri bulan bu sözcüklerin asıl kelimelerin arasına serpiştirilmesi sözlükten yararlanmayı güçleştirmektedir" (Kaçalin ve Topaloğlu, 2009, s. 403).

> Kaçalin ve Topaloğlu'na göre sözlük "efrâdını câmi ağyârını mâni" (gerekenleri içerip gerekmeyenleri dışarıda bırakma) ilkesine uygun bir şeçme ayırma işidir, sözcükleri harmanlama değildir. Yazar, sözlüğün güzel Türkçe"yi göz önünde bulundurmak zorunda olduğunu ifade etmiştir. Sözlükçülükte bir diğer önemli konunun kelimelere doğru, anlaşılabilir ve dilde kullanılan anlamların verilmesi, sözcüklerin deyim içinde kazandığı anlamların bağımsız anlam gibi gösterilmemesi, eğer sözlük taramaya dayalı ise taranan eserlerden seçilen örneklerin ait oldukları anlamdan sonra yazılması gerektiğini, taramaya dayalı değilse yazar tarafından belli kalıplar halinde bazı örneklerin verilmesi gerektiğini, cümle şeklindeki örneklerin ise daha çok fiiller için kullanılabileceğini belirtmektedir (Kaçalin ve Topaloğlu, 2009, s. 403).

Böler'e göre, sözlük hazırlama işi özenli, ilkeli ve yöntemli çalışmayı gerektirmektedir. Sözlükler bir yenilik ortaya koymalı, imla birliğine özen göstermeli, çalışma süresi kısaltılmaya çalışılırken aceleden kaynaklanan yanlışlık ve eksikliklerden uzak durulmalıdır. Ayrıca sözlüğün hazırlanması esnasında dil bilimi, sözlük bilimi bulgu yöntem ve tekniklerine uygunluk konusunda hassasiyet gösterilmelidir.

> "Nitekim, İngilizce Collins Co-build sözlüğünün veri toplama süresi 20 yılı aşmıştır. Sözlük bilimi uygulama ve kuramı birleştiren çok yönlü bir çalışma alanıdır. Çağdaş, güvenilir sözlüklerin öncelikle dil bilimi bulguları ve yöntemleriyle temellendirilmeleri gerekir. Dilimiz, ancak bu niteliklerdeki çalışmaların sonunda elde edilecek kusursuz sözlüklerle, beklediğimiz aydınlığa ve kesinliğe kavuşacaktır (Aktaran Böler, 206, s. 117).

Batılı kaynaklara göre sözlük hazırlama ilkelerine değinen Grundy hedef kitlenin başyazar tarafından belirlenmesi gerektiğine işaret ederek iki dilli sözlük hazırlama kriterlerinin daha karmaşık bir yapıya sahip olduğunu belirtmekte ve

aşağıdaki hususların önemine işaret etmekte ve bazı önemli sorular sormaktadır: “Bir yayınevi tarafından yayınlanan büyük bir sözlüğün hangi kullanıcı grubuna yönelik olduğunu belirleyen kişinin başyazar olduğunu gördük. İki dilli sözlüklere gelince, bazı temel kriterler hedeflenen sözlüğün ve sözlük kullanıcısın türünü belirler. Sözlüğün satışları iki dil bilimsel topluluğun her biri için de aynı derecede önemli olacak mı? Yabancı dildeki kullanıcıların yaşı ve seviyesi ne olacak?” (Grundy, 1996, s. 132).

Grundy, iki dilli İngilizce-Fransızca “OHFD (Oxford Hachette French Dictionary) sözlüğünün giriş bölmünde dört grup kullanıcı kitlesi belirlendiğini ve bunların:

- Fransızcayı anlamak isteyen İngilizce konuşan kişi
- Fransızca yazmak veya konuşmak isteyen İngilizce konuşan kişi
- İngilizceyi anlamak isteyen Fransızca konuşan kişi
- İngilizce yazmak veya konuşmak isteyen Fransızca konuşan kişi olduğunu ifade etmektedir (Grundy, 1996, s. 132).

Grundy’e göre sözlüğün yayın politikası, tamamen kullanıcının yabancı dilde yazmasını ve yazılanı anlamasını kolaylaştıracak ihtiyaca yönelik dil araçlarını temin etmeye yönelik olmalıdır. Bu, sözlük bilimci için devasa bir analiz ve seçim çalışması gerektiriyor, zira yabancı dilde yazmak için gereken bilgi – yabancı dilde üretim – sözlükte yabancı dili anlamak için gereken terim ve ifadelerin sayısının azalmasına yol açacaktır (A.e., s. 132)

Yılmaz, sözlüğün hazırlanma aşamasında; amacın belirlenmesi, zamanın belirlenmesi, yöntemin belirlenmesi, yazılı ürünlerin belirlenmesi, sözlüksel birimlerin (madde başı ögelerin) belirlenmesi, sözlüksel birimlerin tanımlanması gibi aşamaları öne çıkarmaktadır (Yılmaz, 2009, s. 84).

Kocaman, sözlük hazırlamada planlama, uygulama olmak üzere iki temel aşamadan söz eder:

Planlama: Planlama; a. hedef kitlenin belirlenmesi, b. kaynak sağlanması, c. sözlüğün boyutunun belirlenmesi, d. uzmanların örgütlenmesi aşamalarından oluşur.

B. Uygulama: Uygulama; a. veri toplanması b. seçme ve düzenleme, c. ilk metnin yazılması, d. metnin gözden geçirilmesi, düzeltmelerin yapılması, e. yeniden inceleme ve düzeltme, f. sayfa düzeni, g. sayfanın birkaç kez denetlenmesi, h. basıma hazırlık, i. basım ve ciltleme.

Bu basamakların en belirleyici olanı hedef kitlenin belirlenmesi (genel okur, öğrenci, uzman vb.) ve buna göre görevlerin belirlenmesidir (Aktaran Kocaman, 1998, s. 112).

1.12. İyi Bir Sözlükte Bulunması Gereken Nitelikler

İki dilli sözlükleri aktif veya pasif çeviriye yardımcı pratik araçlar olarak kullanıyoruz. Bu açıdan bakıldığında, kullanıcının sözlükte aradığı temel kriterlerin başında: "Sözlükte aradığımı bulabilecek miyim?" sorosuna olumlu yanıt vermek gelmektedir. Çoğu durumda, kullanıcı yeni veya geçici olanı değil temel ifadeleri bulma arayışına yönelecektir (Grundy, 1996, s. 130-131).

İyi bir sözlükte bulunması gereken önemli niteliklerden bir diğeri de sözlüğün uzman bir ekip tarafından hazırlanmış olmasıdır. Alain Rey bu konuda aşağıdaki hususları vurgulamaktadır:

> "*Fransız Dilinin Sözlüğü*nün bir ortak çalışma ve ekip dayanışması sonucunda orya çıktığı su götürmez bir gerçektir. Fakat bu ekip bir dil mimarı tarafından yönlendirilmiş olmalı - Paul Robert kendini, Fransız Dilinin Sözlüğü'nün mimarı olarak görür - bir 'eser ustası' - bu durum 'eser' ve 'işçiler'den söz eden Paul Imbs için de aynıdır - bu mimar; bir bestekâr, dili müziğinin ritmine uygun bir şekilde notalandırarak bu büyük semfoniyi yöneten bir orkestra şefidir. Yönettiği ekibin her bir üyesi kendi estrümanını çalar" (Boccuzzi ve Dotoli, 2015, s. 15-16).

Grundy'e göre, sözlük bilimicinin sorumluluğı sözlüğün aşağıdaki niteliklere sahip bir eser olmasını sağlamaktır. Bunlar: 1. Eksiksiz: Kulanıcı başvurmakta olduğu sözlüğün çapının bilincinde olarak aradığını bulabilmeli; 2. Bilgi bakımından zengin: Yabancı dilde üretim yapmak isteyen kullanıcı yabancı dili kullanma ihtiyacı

hissederken, yabancı dili anlamak isteyen kullanıcı, yabancı dilde karşılaştığı bilinmeyen kelime ve ifadelerle ilgili bilgi aramaktadır. 3. Güvenilir: Sözlükte önerilen çeviriler kullanıcıyı ne yanıltmalı ne de şüpheye düşürmelidir (Grundy, 1996, s. 133).

Grundy, sözlük bilimicilerin, sözcük külliyatı (corpus) sayesinde artık kullanıcılara önerilen bilgileri görme, analiz etme ve net bir şekilde düzenleme imkânına sahip olduklarını belirtmektedir. Aynı zamanda sözcük külliyatları onlara temel bilgilerden hiçbirini unutup unutmadıkları konusundaki şüphelerinden kurtulma imkânı sağlar. Böylece sözlük kullanıcıları aradıkları bilgiye daha kolay ve daha fazla ulaşma şansına kavuşurlar (Grundy, 1996, s. 149).

Grundy, sözlük bilimisel çalışmaların metinlerden hareketle yapılması ve aşağıdaki sorulara cevap vermesi gerektiğini belirtmektedir: Sözlüksel birimin kullanım sıklığı ve iletişimdeki önemi nedir? Ona sözlükte ayırmamız gereken yer nedir? Kullanıldığı temel anlambilimsel yapılar nelerdir? En sık kullanılan anlamı hangisidir? Her bir anlam için kullanılan en tipik örnekler nelerdir? Hangi anlamları eskimiş veya kullanım dışı kalmıştır? Hangi anlam gerçek bir değişikliğe uğramış, hangi anlamın bağlamsal bir önceliği söz konusudur? (Grundy, 1996, s. 131).

Knowles, günümüzde modern yayınevleri tarafından hazırlanan büyük sözlüklerin çok ileri düzeyde kriterlere sahip olduğunu, bu kriterlerin başında ileri düzeyde bilgisayar teknolojilerinin kullanılmasının yer aldığını, bu nedenle bu nitelikleri taşıyan sözlüklerin pahalı olduğunu ifade etmektedir. Bigisayar kullanımına yönelik bu gayretin iki amacı vardır: her şeyden önce en üstün kalite ktiterlerini karşılayan bir planlı çalışma ortaya koymak; devamında – bu çok önemli – yenilik fırsatını değerlendirmek, etkililik ve verimliliği artırmak (Knowles, 1996, s. 153).

Hausmann, makalesinde "Sözlük nasıl hazırlanır?" başlığı altında madde başı kelmelerin tespiti konusuna özel bir önem atfetmektedir:

> "Sözlük yazarına bırakılmış geniş bir tercih alanını, madde başı sözcüklerin büyük bölümü oluşturmaktadır. Sözlük standartlarını belirleyen şartnameler, sözlüğün madde başı kelimelerinin yapısının açıkça ifade edildiği

> bir yazım politikası izlemelidir. Tüm diğer bilgiler bu temel yapıya ve özellikle sözlük bilimisel ifadenin yapısal dağılım ve dizilişine bağlıdır" (Hausmann, 2018, s. 65).

Hausmann, "Sözlüğün başvurulabilir olma niteliği nasıl geliştirilebilir?" başlığı altında ise şu hususları vurgulamaktadır:

> "Madde başı sözcüklerin yapısı sözlüğün başvurulabilir olma niteliğinin seviyesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu sayede, sözlük kullanıcısının farklı madde başı yapılarını açıklık ve pratiklik açısından değerlendirme imkânı doğacaktır. Böylece, dil edinimi, dil üretimi ve dil öğretimi gibi farklı işlevler dikkate alınmış olacaktır. Bu açıdan bakıldığında, PR (Petit Robert) mükemmel bir sözlük olmakla birlikte WBD (World Book Dictionary) ile karşılaştırıldığında netlik açısından iyi bir örnek değildir (A. e. s., 65).

Szende, iki dilli bir sözlüğün zenginliğinin ne girdilerin sayısı ne de bunlara verilen karşılıkların sayısıyla ölçülemeyeceğini ifade etmektedir. Szende sözlüğün niteliğini belirleyen en önemli hususun bilgi çeşitliliği olduğunu belirtmektedir. Ona göre: “Elbette ki bir sözlük, kullanıcısının bir eş anlamlar yığını üzerinde antrenman yapmasına yol açmamalı, bilakis içindeki bilgileri çesitlendirerek çevirmene yardımcı olmalıdır.” (Szende, 1996, s. 120).

Nadir İlhan, "Sözlüklerin Hazırlanmasında Uyulması Gereken İlkeler" başlığı altında aşağıdaki ilkeleri sıralamaktadır:

> "1. Tarihi kaynaklara, halk söyleyişine bağlılık
> 2. Dil ve gramer açısından kelimelerin doğru kullanımı
> 3. Amaca uygunluk esası
> 4. Madde başlarının düzenlenmesinin doğru ve düzenli tarzda yapılması
> 5. Madde başı olan kelimelerin anlamlarının doğru olarak verilmesi" (İlhan, 2009, s. 536).

Gürlek, sözlüğün, yazarının damgasını taşımakla birlikte bilimsel ve güvenilir olması için veri seçiminde dikkate alınması gereken bazı ölçütleri ortaya koymakta ve bu ölçütleri gözetmesi gerektiğini belirtmektedir. Bunlar: 1. Gerçeklik, 2. Sıklıkta tutarlılık, 3. Uygunluk, 4. Kuralcılık, 5. Kullanım/biçem düzlemleri, 6. Eski/yeni sözcükler, 7. Yerel sözcükler, 8. Kapsam, 9. Genel / teknik sözcükler, 10. Sözlü / yazılı dil. (Aktaran Gürlek, 2014, s. 1073-1074)

1.13. Sözlüğün Altyapısını Oluşturan Sözcük Külliyatları

Sözcük küllliyatı (corpus), sözlüğün kalitesini garanti edebilecek yegâne husus olduğundan gereklidir. Terim listesini kapsayan bir sözcük külliyatı yoksa sözlük keyfî sözcük seçimi nedeniyle ekotipik ve otantik bir damıtma olmaktan kurtulamayacaktır. Sözcük külliyatı, analiz yazılımları ve metinsel veri yönetimi yardımıyla yapılacak incelemeler için bilgisayar ortamına aktarılmalı ve çevrim içi erişime açık olmalıdır (Knowles, 1996, s. 158-159).

Sözcük külliyatı bir dilin kullanım özelliklerini veya dil çeşitliliğini belgeleyen sistematik metin derlemidir. Hartmann ve James "*corpus"* sözcüğünden önce "*corpora*" sözcüğüne yer vermiş ve aşağıdaki tanımı tercih etmiştir: "İngilizcede "*corpuses"* sözcüğüyle birbirinin yerine kullanılan Latince "*corpus"* sözcüğünün çoğul biçimi" (Hartmann ve James, 1998, s. 30).

Hartman ve James, bilgisayarların pratik kullanımının sözlük bilimcilere veri işleme, (yazılı, sözlü) dil bilimsel sözcük külliyatı verilerinin kaydedilmesi ve derlenmesine yönelik güçlü araçlar olarak dilin tüm boyutlarını ve özellikle sözcük kadrosunu açıklama ve sonuçlarını sözlüklerde gösterme imkânı sunduğunu belirtmektedir. Sözlükte ayrıca, İngilizce ile ilgili halen "British National Corpus", "Bank of English" ve pek çok özel sözcük külliyatına, özel konuşma arşivleri, hatta paralel metinler, çok dilli materyal ve yazar-tanıklı metne internet üzerinden ulaşılabildiği belitilmektedir (Hartmann ve James, 1998, s. 30-31).

Muteber sözlüklerin altyapısını oluşturan ve sözlüklerin veri bankası niteliği taşıyan, yazılı ve sözlü dilden alınan metinler ve cümle örnekleriyle kelimelerin kullanım biçimlerini depolayan sözcük külliyatları sözlüklerde şu şekilde tanımlanmaktadır:

Oxford sözlüğünün tanımı: "1. Yazılı metin, özellikle belli bir yazarın tüm eserlerinin koleksiyonu veya özel bir konunun yazılı hafızası. Örnek: Darvin külliyatı. 2. Dil bilim araştırmaları için derlenmiş, elektronik cihazlarla okunabilir yazılı veya sözlü koleksiyon" (English Oxford Living Dictionaries, 2018).

Cambridge sözlüğünün tanımı: "Bilgisayarda depolanan ve dilin nasıl kullanıldığını öğrenmeye yarayan yazılı veya sözlü malzeme külliyatı. Örnek: Tüm sözlük örnekleri milyonlarca kelimeden oluşan bir külliyattan alınmıştır" (Cambridge Dictionary, 2018).

Larousse sözlüğünün tanımı: "Belli bir alana ait muhafaza edilmek amacıyla toplanan kaynak derlemi. Örnek: Yunan yazılı kaynakları külliyatı.

Dil bilim incelemeleri amacıyla oluşturulmuş yazılı veya kayıtlı anlatım" (Larousse, 2018).

Alain Rey, "*Dictionnaire Amoureux des Dictionnaires*" (Sözlük, Sözlük Sevdalıları) adlı eserinde "Corpus" başlığı altında aşağıdaki hususları vurgulamaktadır.

> "Sözlük yapımcıları arasında ilginç bir hastalık önce İngilterede ortaya çıkar: Bir dilin, ancak yazılıp söylendiği eser üzerindeki örnekleri yardımıyla tanımlanabileceğini ifade etmişler ve bu örnekleri bir cümleler külliyatından almak istemişlerdir. Bu fikir yeni değildi. Yeni olan, her an başvurulabilecek çok kapsamlı ve hazır bir veri tabanı oluşturmaktı. Bu ancak makineyle, motorla, bilgisayarla ve o eşşiz kutsal kelime, *bi-li-şim* ile mümkün olabilmiştir" (Rey, 2011, s. 257-258).

Sözcük külliyatları sadece sözlük hazırlamak, sözlük bilimi çalışmalarına kaynaklık etmek için kullanılmamış, dilin niteliklerini analiz etmek, dil bilim çalışmaları için kullanılan bir kaynak olarak da değerlendirilmiştir:

> "Dil araştırmalarında sözcük külliyatı bir dilin niteliklerini analiz etmek amacıyla derlenmiş bir metindir. Günümüzde herhangi bir kişi sözlük yazarlığı kapsamında sözcük külliyatından söz ediyorsa daha çok, farklı kaynaklardan derlenen geniş bir elektronik sözcük kadrosuna işaret ettiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, bilgisayar çağından uzun zaman önce, sözcük külliyatı (corpora), İncil ve Skespeare'in eserleri gibi çeşitli metinleri incelemek ve onlardan alıntı yapmak için oluşturulmuştur. Bu süreç muazzam bir gayret gerektirmiştir, çünkü sözcüğün yerini ve kullanım sıklığını belirleyebilmek için her sözcüğün elle yazılması gerekiyordu. Buna rağmen ilk sözcük külliyatları dikkat çekici bir hacme sahiptir" (Landau, 2001, s. 273).

Sözcük külliyatları 1980'li yıllarda bilgisayarların yaygınlaşması sayesinde ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak daha kapsamlı ve güvenilir sözlükler ortaya

çıkmış, yazılı ve sözlü dildeki, klasik eserlerdeki örnek cümlelere daha çok yer verilmeye başlanmıştır.

> "1980'li yıllara kadar, tek dilli ve iki dilli sözlükler benzer bir şekilde, kişisel gayretlerle derleniyordu ve sözlükçü bir sözlüğün mikro yapısını derlemek, örnek ve tanımları seçmek için öncelikle ana dildeki ve hedef dildeki kişisel bilgisini kullanıyordu. 1980'lerde bilgisayar teknolojisinin gelişi, devasa bir metinsel verinin kullanılmasını, aynı zamanda sözlüksel verinin depolanmasını ve roman biçiminde ona yeniden başvurulmasını mümkün hale getirmiştir" (Fontenelle, 2016, s. 53).

Sözcük külliyatı tabanlı ilk sözlükler 1980'li yılların sonunda ortaya çıkmıştır (1987'de tek dilli *Collins Cobuild English Language Dictionary).* Sezgi kaynaklı sözlüklerle sözcük külliyatı kaynaklı sözlükler yıllar süren hararetli tartışmalara yol açmıştır. Sözlükçüler kendi örneklerini üretmek veya geniş bir hazır metin külliyatından alıntı yapmak gerektiği hususunda tereddüt yaşamışlardır. Sözcük külliyatının yaygın kullanımı (başlangıçta birkaç milyon sözcük, daha sonra 100 milyondan fazla sözcük içeren "British National Corpus"a, internet verilerinin kullanımı ve arama motorlarıyla da milyonlarca sözcük eklenmiş, sözlükçülerin çalışmalarında devrim yapmıştır (Fontenelle, 2016, s. 53-54).

1.13.1. Sözcük Külliyatının Önemi

Thoiron, argo ve jargondan özel terim bilgisine kadar ulaşan dilin kapsama alanının oldukça hızlı bir şekilde değişmekte olduğunu belirtmektedir. Ona göre, sözcük üretimi alanında sözlü dil yazılı dilden daha önemli hale gelmiş, bu bakımdan reklamların ve televizyon yayınlarının sistematik olarak incelenmesi ve bu incelemenin sözcük külliyatı kullanılarak yapılması gerekir (bkz. Thomson, 1992). "British National Corpus", yazıya aktarılan İngilizce konuşma metinleri içermekte, fakat değerli olan bu malzeme teknik sebeplerden dolayı yeterince güncellenemediğinden yeni terimlere ve yeni ifadelere kaynaklık edemeyecektir. (Bejoint ve Thoiron, s. 148)

Fontenelle, sözcük külliyatlarından alınan sözcük ve cümle gibi bilgilerin, alındığı şekliyle sorgulanmadan kullanılamayacağını ve Grundy'e dayandırdığı üç aşamadan geçmesi gerektiğini belirtmektedir: "Grundy, sözcük külliyatı tabanlı iki

dilli sözlüklerin derlenmesinde üç temel aşamadan söz etmektedir, bunlar: analiz, transfer ve sentezdir" (Fontenelle, 2016, s. 54-56).

Collins Thesaurus A-Z adlı sözlüğün giriş kısmından önceki ilk sayfasında; sözlüğün "Bank Of English" adlı İngiliz dilinin 450 milyonun üzerindeki kelimesinin örneklerini içeren ve sözlük yazarlarının günlük dilin nasıl kullanıldığını, nasıl bir değişim geçirdiğini analiz etmelerini sağlayan veri bankasının referans alınarak oluşturulduğu belirtilmektedir. Bu bölümün devamında sözlükteki materyalin dayandığı kaynağın delili olarak bu bilginin verildiği ifade edilmiştir. Ayrıca, "Bank of English"in Harper Collins Publisher ve Birmingham Üniversitesi ortak girişimi tarafından dil ve sözlükçülük araştırmalarının kaynağı olarak kurulduğu belirtilmektedir. Bu sözcük külliyatının, günlük İngilizcenin tüm örneklerini yansıtan kitaplardan, gazetelerden, radyodan, televizyondan, dergilerden, edebi eserlerden ve konuşmalardan oluştuğu belirtilmektedir. Bu sözlüğün, Collins sözlükleri arasında boyut ve kapsam bakımından ve analiz edilen verileriyle eşşiz bir kaynak, özel bir amaç için üretilmiş bir veri tabanı niteliği taşıdığı belirtilmektedir. Son olarak bu niteliklerin Collins sözlüklerinin, İngiliz dilini, bugünkü kullanım biçimiyle, sözlük ve külliyat kullanıcılarına her tür nadir ve tarihî kelimenin anlamını bulmaya yardımcı olacak şekilde yansıttığını ifade etmektedir (Collins ve Hands, 2004, s. vi).

Grundy'e göre, sözlük kullanıcılarının çoğu ve sözlüğü satın alanlar "külliyat" ifadesi ile karşılaşmamıştır ve onlar için bir sözlüğü satın alırken onun elektronik bir sözcük külliyatının olması seçim kriteri olarak yanıltıcı olabilir. O halde bir sözlüğün elektronik bir sözcük külliyatına dayanması ilk bakışta bir meziyet sayılamaz. Bunun avantajlarının sonuçlara yansıdığı görülmeli ve sözcük külliyatını temel alan sözlük bu üstünlüğünü kullanıcıya açıkça sezdirmelidir (Grundy, 1996, s. 128).

Knowles, bir sözlük yazmayı tasarlamadan önce bazı sorular sormak gerektiğini söylemektedir: 1. Madde başı sözcüklerin ve diğer verilerin kökeni nedir ve bunların seçilmesinin nedeni nedir? 2. Sözlüğün, sözcüksel bir veri tabanı var mıdır ve bu veri tabanı düzenli olarak güncelleniyor mu? 3. Sözlük, boyutu ve kalitesi bakımından tanınmış bir sözcük külliyatının analizi sonucunda mı

yazılmıştır? Üçüncü soru iki dilli sözlük için şu şekilde olmalıdır: Sözlük, kaliteleri ve boyutları ile tanınan kaynak dildeki sözcük külliyatı ile hedef dildeki sözcük külliyatlarının ilişkilendirilmesi sonucunda mı ortaya konmuştur? Eğer durum böyle değilse, kullanıcılar, aşağıda önem önceliğine göre sıralanan bazı hususlarda hiçbir garantiye sahip olmayacaklardır (Knowles, 1996, s. 158).

1.14. Dizin

Dizin veya indeks (endeks, fihrist); kitap, dergi gibi bilgi kaynaklarının içindeki bilgi parçacıklarına ulaşmak için konu başlık, yer adları, kişi adları gibi erişim ipuçlarına ulaşmak için kullanılan ayrıntılı alfabetik listedir. Dizin genellikle yayımlanan eserin sonuna konulur. Bu listelerde sözcüklerin anlamları verilmez. TDK Güncel Sözlük'te dizin:

"1. Bir kitabın veya derginin kişi, konu, yer adı vb. bakımından içindekileri yer numarasıyla belirten ve eserin arkasında yer alan alfabetik liste, endeks, indeks, fihrist. 2. Belli bir konuda çıkan kitap ve dergideki yazılarla ilişkiyi sağlayan ve ayrı bir kitap veya süreli yayın biçiminde çıkan eser. 3. Kitaplık, belge vb. için düzenlenen belli bir bilginin veya belgenin bulunduğu yeri gösteren düzenli liste." (TDK Güncel Sözlük, 2022) şeklinde tanımlanmaktadır.

1.15. Tek Dilli Sözlük Türleri

Sözlükler, her seviyedeki okullara, bilim adamlarına ve çeşitli nedenlerle dil öğrenme ihtiyacı duyan herkese hitap eden kaynak eserlerdir. Her kullanıcının seviyesine, mesleğine ve ilgi alanına yönelik sözlük ihtiyacı sözlüklerin farklı tür, dil ve boyutlarda hazırlanması sonucunu doğurmuştur. Tarih öncesi çağlardan beri milletler, toplumlar ve kişiler arasındaki ticari, sosyo-kültürel, bilimsel iletişim, işbirliği ve alış-veriş ihtiyacı sözlüklerin ortaya çıkışında ve gelişmesindeki temel etkenler olmuştur. Toplumsal ihtiyaçların farklı olması farklı türde sözlüklerin hazırlanmasını zorunlu hale getirmiştir.

Hawel, sözlüklerin tipolojik olarak düzen, sunum ve bakış açısına göre pek çok türe ayrılabiceğini belirtmektedir. Sözlük sınıflandırması Shcherba (1940),

Sebeok (1962), Malkiel (1959, 1967), Zgusta (1971), Al- Kasimi (1977, 1980), Singh (1982), Svensen (1993) and Fairchild (2001) gibi pek çok bilgin tarafından denenmiştir. Yeni sınıflandırmalardan biri de Devapala (2004) tarafından yapılmıştır (Hawel, 2007, s. 20-58).

Batı'da olduğu gibi Türk sözlükçülüğünde de sözlük sınıflandırmasıyla ilgili pek çok görüş ortaya atılmıştır. İlhan, Kocaman tarafından yapılan sınıflandırmayı aktarmaktadır:

> "Sözlükler hazırlanış amaçları, kullanım gayeleri ve taşıdıkları özelliklere göre birbirinden ayrılan çeşitli gruplar meydana getirirler. Bu konuda Kocaman "Sözlük biliminde sözlükler konu ve yöntemlerine göre değişik biçimde sınıflandırılabilirler; en yaygın kümelendirmelerden birisi şöyledir: a) betimlemeli / kuralcı sözlükler b) eşzamanlı / artzamanlı sözlükler c) genel / teknik sözlükler d) genel kullanım / öğrenim amaçlı sözlükler e) tek dilli / iki ya da çok dilli sözlükler" şeklinde bir tasnif ortaya koymaktadır" (İlhan, 2009, s. 537).

Doğan Aksan'ın sözlük sınıflandırması söz varlığını işleme, sözcüklerin sıralama biçimi, söz varlığının niteliği ana başlıklarından oluşmakta ve Türk bilim dünyasında rağbet görmektedir:

> "1. Bir ya da birden çok dilin söz varlığını işleme bakımından: a. Tek dilli sözlükler, b. Çok dilli sözlükler. 2. Abece (Alfabe) sırasının esas alınıp alınmamış olmasına göre: a. Abecesel sözlükler, b. Kavram Sözlükleri. 3. Ele alınan söz varlığının niteliğine göre: a. Genel Sözlükler (ortak dil, yazı dili sözlükleri), b. Lehçebilim sözlükleri, c. Eş anlamlı, eş adlı, ters anlamlı öğeler sözlükleri, ç. Yabancı öğeler sözlükleri, d. Tarihsel sözlükler, e. Köken bilgisi sözlükleri (etimoloji sözlükleri), f. Uzmanlık alanı sözlükleri (terim sözlükleri), g. Argo sözlükleri, ğ. Deyim ve atasözleri sözlükleri, h. Anlam bilimi sözlükleri, ı. Sanatçı ve metin sözlükleri, i. Yanlış yerleşmiş öğe sözlükleri, j. Tersine sözlükler" (İlhan, 2009, s. 537-538).

Kaçalin ve Topaloğlu, sözlük sınıflandırmalarının sözlük bilimi kurallarına, sözlüğün yazıldığı döneme, sözlük yazarının görüşüne göre değişebileceğini belirtmekte ve aşağıdaki sınıflamaya yer vermektedir:

> "...sözlükler genel sözlük, özel sözlük, tek dilli sözlük (madde başları ile açıklamaları aynı dilden olan sözlük), iki / çok dilli sözlük (madde başları ile açıklamaları farklı dillerden olan sözlük) olmak üzere çeşitli gruplara ayrılır. Genel sözlükler ele alınan dönemlere ve -sözlük bilimi kurallarına uygun biçimde- yazarın görüşüne göre farklılık gösterebilir. Meselâ içerdikleri söz varlığı değişik sayılan Kāmûs-ı Türkî, Türkçe Sözlük'ün 1945 ve 2005

> baskıları ile Misalli Büyük Türkçe Sözlük birer genel sözlük olduğu gibi Ahmet Caferoğlu'nun Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü ile Tarama Sözlüğü ve Derleme Sözlüğü, yalnız Arapça ve Farsça kökenli kelimelere yer verilen Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca sözlüğü de kendi alanlarına göre birer genel sözlüktür" (Kaçalin ve Topaloğlu, 2009, s. 403).

Kaçalin ve Topaloğlu, ayrıca özel sözlük türlerine değinmekte ve bunlar arasında terim sözlüklerinin önemli bir yer işgal ettiğini belirtmektedir:

> "Özel sözlükler bir dilin belli bir alanının söz varlığını kapsayan eserlerdir. Bu sözlükler çok çeşitli olup ağız sözlükleri, argo sözlükleri, deyim sözlükleri, eş anlamlı-karşıt anlamlı kelimeler sözlüğü, etimoloji sözlükleri, yeni kelimeler sözlüğü, yabancı öğeler sözlüğü ve galatat sözlükleri bunlara örnek gösterilebilir. Özel sözlüklerin en geniş grubunu ise terim sözlükleri oluşturur; dil bilgisi, edebiyat, felsefe, coğrafya, tarih, fizik, kimya ve matematik terimleri sözlüğü gibi. Kavram sözlükleri, kelimelerin anlamlarından hareketle onları kavram alanlarına göre alfabetik biçimde veya asıl kavrama yakınlığı bakımından sıralayan sözlüklerdir. Türkçe'de henüz yeterli çalışma bulunmayan bu türe bir örnek Ş. Recai Cin'in Kavramlar Dizini'dir (I-II, Ankara 1971). Bir diğer sözlük türü, kelimelerin aynı aileye bağlı olan çeşitli dillerden karşılıklarını veren mukayeseli sözlüklerdir" (TDV Kaçalin ve Topaloğlu, 2009, s. 403).

Nostro, sözlük türleriyle ilgili sınıflandırmada Batı'da sıklıkla kullanılan "yanlış düzeltici sözlükler, özel dil sözlükleri, öğretici sözlükleri ve görsel sözlükler"i öne çıkarmaktadır:

> "1. Genel veya ansiklopedik tek dilli dil sözlükleri 2. Genel veya ansiklopedik iki dilli dil sözlükleri 3. Yanlış düzeltici (depannage) sözlükler 4. Özel dil sözlükleri 5. Öğretici sözlükler ve öğrenci sözlükleri 6. Görsel sözlükler 7. Elektronik sözlükler (Nostro, 2013, s. 55-56).

Atkins ve Rundell ise oldukça kapsamlı bir sözlük sınıflandırması yapmışlardır: 1. Sözlüğün dili a. Tek dilli b. İki dilli (1) Tek yönlü iki dilli (2) Çift yönlü iki dilli 2. Sözlüğün kapsamı a. Genel amaçlı dil b. Ansiklopedik ve kültürel malzeme c. Terminoloji ya da alt diller d. Dilin belirli bir alanı (ör. Eş dizimler, öbek eylemler ya da deyimler sözlüğü) 3. Sözlüğün boyutu a. Standart b. El sözlüğü c. Cep sözlüğü 4. Sözlüğün ortamı a. Basılı b. Elektronik c. Web tabanlı 5. Sözlüğün tasarımı a. Sözcükten anlama b. Anlamdan sözcüğe ve anlama (Araştırılan sözcüğün anlamsal olarak ilişkili olduğu diğer sözcükler) 6. Kullanıcının dili a. Aynı dili konuşan bir grup kullanıcı b. İki belirli dil kullanıcısı grubu c. Sözlükte kullanılan

dilin dünya çapındaki öğrenicileri 7. Kullanıcının eğitimi a. Dil bilimciler ve diğer dil uzmanları b. Okuryazar yetişkinler c. Öğrenciler d. Küçük çocuklar e. Dil öğrenicileri 8. Sözlüğün kullanım amacı a. Çözümleme - Sözcüğün anlamını anlama - Yabancı dilden kendi diline çevirme b. Şifreleme - Sözcüğü doğru bağlamda kullanma - Bir metni kendi dilinden yabancı bir dile çevirme - Dil öğretimi (Aslan, 2015, s. 42-43).

Zgusta, *Manual of Lexicography* adlı eserinde aşağıdaki sınıflandırmayı yapmıştır: 1. Ansiklopedik sözlükler, 2. Dil bilimi sözlükleri, 2.1. Art zamanlı (diachronic) sözlükler, 2.1.1. Tarihî sözlükler, 2.1.2. Köken bilimi (etimological) sözlükleri, 2.2. Eş zamanlı (Synchronic) sözlükler, 2.3. Genel ve kısıtlanmış sözlükler, 2.3.1. Özel (kısıtlanmış) Sözlükler, 2.3.1.1. Lehçe (dialect) sözlükleri, 3.2.1.2. Slang, jargon, argo sözlükleri, 3.2.1.3. Ticaret, tıp, spor sözlükleri, 3.2.1.4. Alıntı kelimeler sözlüğü, 3.2.1.5. Kısaltmalar sözlüğü, 3.2.1.6. Sistematik sözlükler, 3. Genel sözlükler, 3.1. Standart-betimsel (standard-descriptive) sözlükler, 3.2. Genel-açıklamalı (overall-descriptive) veya bilgilendirici sözlükler (standard descriptive), 3.4. Tek dilli ve iki dilli sözlükler, 3.4.1. Tek dilli sözlükler, 3.4.2. İki dilli sözlükler, 3.5. Amaçlarına göre sözlükler: Sözlükler amaçlarına göre genel amaçlı, özel amaçlı, okul-üniversite-öğrenici (pedagojik), tersine sözlükler gibi sınıflara ayrılabilir. 3.5.1. Pedagojik Sözlükler, 3.5.1.1. Tersine sözlükler ve benzer amaçlı sözlükler, 3.6. Kapsam ve boyutlarına göre sözlükler, 3.6.1. Kavram dizini (thesaurus), 3.6.2. Orta boyutlu Sözlükler, 3.6.3. Küçük boyutlu sözlükler, 4. Elektronik sözlükler, 5. Yazılış biçimleri açısından sözlükler, 5.1. Manzum sözlükler, 5.2. Mensur sözlükler 6. Aykırı Sözlükler (Zgusta, 1971, s. 195-220).

1.16. İki Dilli Sözlükler ve Amaçları

Milletler, toplumlar ve kişiler arasındaki ticaret başta olmak üzere ekonomik ilişkiler, politika, savaş, barış, iş birliği ve uluslararası kurumlar, tutsaklık, sığınma, işsizlik, açlık, doğal afetler, bilim, eğitim-öğretim, teknolojik gelişmeler, dini inançlar, yeni buluşlar, antlaşmalar, turizm ve dünya vatandaşı olma isteği iki dilliliğin ve çok dilliliğin temel sebepleri arasındadır.

Aydın, “Diller arası ilişkiler, sözcükler ve diller arasındaki etkileşimler nasıl meydana gelir?” başlığı altında aşağıdaki hususları öne çıkarmaktadır: Aydın’a göre toplumsal, siyasal, tecimsel (ticari) gibi nedenlerle diller bir arada yaşar duruma gelmiş ve iki dililik kavramı, dil karışması [aktarım] (interference) kavramı ortaya çıkmıştır. Dillerin birbiriyle etkileşiminde üç ayrı durum vardır: Bunlar alt katman etkisi, komşuluk ve bir arada yaşamaktır. Bu nedenlerle diller arasındaki etkileşimler zorunlu hale gelmiştir. Alt katman etkisi bir ülkede konuşulan dilin orayı fethedenlerin dilini etkilemesi, üst katman etkisi bir ülkeyi egemenliği altına alanların o ülkede konuşulan dili etkilemesdir (Aydın, 2018, s. 5).

Melnikiene, iki dilli sözlüğü “tek dilli sözlüğün fakir akraba”sı olarak görmekte, onun tek dilli sözlüğün şöhretinin gölgesinde kaldığını, en seçkin sözlük bilimciler tarafından göz ardı edildiğini (neredeyse unutulduğunu) belirtmektedir. Bu eserlerin kuşkusuz gerekli araçlar olduğunu ancak daha çok birer tornavida, tirbuşon görevi gördüğünü ortaya koymaktadır (Melnikiene, 2013, s. 15).

Alman dil bilimci Piet van Sterkenburg tarafından “20. yüzyıl sözlük biliminin manevi babası” olarak nitelendirilen Çek kökenli Amerikan dil bilimci ve sözlük bilimicisi olan Ladislav Zgusta (1924-2007) iki dilli sözlüğü aşağıdaki şekilde tanımlamaktadır:

> “İki dilli sözlüğün temel amacı, bir dilin sözlüksel biriminin, sözlüksel anlam bakımından karşılığı olan başka bir dildeki sözlüksel birimle bağdaştırılmasıdır. Sözlüksel birimi, diğer dildeki sözlüksel birim tarafından karşılanan ilk dil, *kaynak dil*dir ve iki dilli sözlüklerin girdilerinin düzeni kaynak dile göre düzenlenir. Sözlüksel birimi ilk dilin karşılığı olan ikinci dil ise *hedef dil* olarak adlandırılır” (Zgusta, 1971, s. 294).

Marello’ya göre iki dilli sözlük, bir dildeki (kaynak dil veya hareket noktası olan dil) ifadelerin başka bir dile (hedef dil veya varış noktası olan dil) çevrildiği sözlüktür. Fakat bir sözlüğü iki dilli yapan şey sadece iki dilin varlığı değil, aynı dili paylaşmayan iki topluluk arasında çeviri yoluyla, iki dilin birbiriyle temas etmesi yani iletişime geçmesidir (Marello, 1996, s. 31).

Marello, iki dilli sözlüklerin iki bölümden oluştuğunu, ilk bölümün kaynak dil-yabancı dil, ikinci bölümün ise yabancı dil-kaynak dil şeklinde oluştuğunu belirtmektedir (Marello, 1996, s. 33).

Giovanni Dotoli, Melnikiene'nin eserine yazdığı ön sözde iki dilli sözlüğü şu şekilde tanımlamaktadır: "İki dilli sözlük aynı zamanda hafıza, kültür, kimlik, hazine zenginlik, çeşitlilik ve bütünlük, tek kelimeyle iki dünyanın derin bir tecrübesidir" (Melnikiene, 2013, s. 7).

Melnikiene iki dilli sözlüğü kısaca: "Geleneksel olarak iki dilli sözlük, kaynak dilin hedef dilden ayırt edildiği, nihayet iki dilin iletişime geçtiği bir sözlük bilimi ürünüdür." şeklinde tanımlamaktadır. (A.e. s., 21) Melnikiene'ye göre iki dilli sözlük, iki dil topluluğu arasındaki iletişimi sadece sözcüksel düzeyde değil kültürel düzeyde de sağlayan, içinde bir sözcüksel koddan diğerine geçişi sağlayan iki ayrı şifre geçişinin olduğu (şifre çözümleme ve şifreleme) sözlük bilimi eseri olarak kabul edilmektedir (A.e., s. 25).

Fontenelle, iki dilli sözlüklerin temel amacının, yabancı dil kullanıcısının L2'de (hedef dil) bir metin yazmasını veya yazılmış bir metni anlamasını sağlamak olduğunu belirtmektedir. Bunların parçacıl (mikro) yapıları ise sözlüksel ögelerin diziliş özelliklerini, özellikle bu ögeleri bünyesinde barındıran deyim ve diğer kelime gruplarını içermeyi amaçlar. Eş dizimlilere (collocations) özellikle iki dilli sözlüklerde dikkat çekici bir şekilde yer verilmektedir (Fontenelle, 2016, s. 49).

Fontenelle'e göre iki dilli sözlüklerin öncelikli amaçlarından biri, ikinci dil kullanıcısının L2'den L1'e veya L1'den L2'ye çeviri yapmasını sağlamaktır. Bugün pek çok modern sözlük, iki dilli sözlüğün nasıl kullanılması gerektiğini izah eden ön söz niteliğinde ayrıntılı bölümler içermektedir. Bu bölümler doğal olarak, dilin tipik dil ötesi ifade biçimlerinin anlamını belirginleştirmek ve metindeki kullanımına en uygun çevirinin nasıl yapılacağı hususuna yoğunlaşır" (A.e. s., 51).

Jean ve Claude Dubois, iki dilli sözlüklerin tanımlarının sözlükçelerin (glossaire) tanımlarıyla aynı olduğunu ifade etmektedir. Yazarlar ayrıca, bir terimin diğer dile bir dizi eş anlamlı sözcükle aktarıldığını, bu eş anlamlılar aynı gösterilene

vurgu yapan tek bir sözcük olabileceği gibi girdiye karşılık olarak verilen sınırlayıcı bir bileşenle oluşturulmuş bir terim önerisi olabileceğini belirtmektedir... (Dubois, 1971, s. 35).

Laurian'ın iki dilli sözlük tarifi: "İki dilli sözlük genel olarak kaynak dildeki kavramların (vocables) başka bir dildeki karşılıklarını gösteren bir eser olarak tanımlanır" (Laurian, 2004, s. 1). şeklindedir. Zgusta ise iki dilli sözlüklerle ilgili olarak karşılıklar konusunu öne çıkarmaktadır:

> "İki dilli sözlüklerin temel amacı sözlüksel anlamı birbirine denk olan iki sözcüğün bir dildeki sözlüksel karşılığının diğer dildeki sözlüksel karşılığı ile denkliğinin sağlanmasıdır. Diğer dilin sözlüksel biriminin karşılığı olarak verilen ilk sözlüksel birim *kaynak dil;* iki dilli sözlükteki madde başı sözcüklerin listesi kaynak dilde verilmiştir. Sözlüksel birimleri ilk dilin karşılığı olan diğer dil *hedef dil* olarak adlandırılır" (Zgusta, 1971, s. 294).

Bu tanımın ortaya koyduğu en dikkate değer husus iki dilli sözlükleri hazırlayan kişilerin veya sözlük bilimicilerin her iki dile vakıf uzman kişiler olması gerektiğidir. Bu nitelikten yoksun eserler iki dilli bir sözlüğün gerektirdiği niteliklerden yoksun ve yanlışlarla dolu olacağından kullanıcıların elinde dolaşmaktan çok kütüphanelerin tozlu raflarında kalmaya mahkûmdur.

1.17. İki Dilli Sözlük Türleri

Sözlükler kullanım amaçlarına, hedefledikleri kullanıcı kitlesine, içerdikleri sözcüklerin türüne, sayısına, sağladıkları bilgilere, düzenlenme biçimlerine, kullandıkları dil sayısına göre çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. İki dilli sözlükler de tek dilli sözlüklerde olduğu gibi belli ölçütler dikkate alınarak sözlük bilimiciler tarafından çeşitli sınıflamalara tabi tutulmuştur.

Özgür Aydın, sözlükleri bir ya da birden fazla söz varlığını işleme bakımından 1.Tek dilli sözlükler 2. Çok dilli sözlükler olarak ikiye ayırmakta ve bu sözlük türlerine aşağıdaki örnekleri vermektedir:

> "Tek dilli sözlükler: Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlük'ü, Longman Dictionary of the English Language. Çok dilli sözlükler: Türkçe-İngilizce ve İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü, Pallas'ın 200 Asya ve Avrupa dilini temel alan yapıtı, Mayer-Lübke'nin Roman Dilleri Köken Bilgisi Sözlüğü,

> Handjéri ve Zenker'in sözlükleri, Walde'nin Hint-Avrupa Dillerinin Karşılaştırmalı Sözlüğü, Bergman'ın 26 dilin söz varlığını veren The Concise Dictionary of 26 Languges adlı yapıtı, Türk Dil Kurumu tarafından basılan Türk Lehçelerinin Kaşılaştırmalı Sözlüğü (Aydın, 2018, s. 11).

Aydın'ın sınıflandırması ve açıklaması dikkate alındığında iki dilli sözlüklerin çok dilli sözlükler içinde ele alındığı görülmektedir

Marello, iki dilli sözlükleri beşe ayırmaktadır: 1. Büyük boy genel iki dilli sözlükler 2. Orta boy genel iki dilli sözlükler 3. Cep veya küçük boy genel iki dilli sözlükler 4. Genel iki dilli öğrenici sözlükleri 5. Özel iki dilli sözlükler. Marello, bu beş türe ilave olarak bilgisayarlar için üretilen iki dilli CD sözlüklerden söz etmektedir (Marello, 1996, s. 35). Yukarıda belirtilen iki dilli sözlük türlerine elektronik sözlükler, sözlük uygulamaları ve çevrim içi sözlükleri ilave etmek gerekir.

Marello, iki dilli genel sözlük tipolojilerinin tek dilli sözlükler gibi; bütüncül yapının niteliğine (girdilerin sayısı, türü, yapısı) göre ansiklopedik, kısaltılmış, cep, özel amaçlı, anlam bilimi, ad bilimi sözlükleri olarak sınıflandırıldığını belirtmektedir (A.e., s. 37).

Thierry Fontenelle, "İki dilli sözlük tipleri" başlığı altında bu tür sözlükleri dört gruba ayırmaktadır:

> "İki dilli sözlüklerin genel olarak, yabancı dilde (L2) veya ilk dilde (L1) yazılmış bir metnin, kullanıcının anlama veya tercüme etme ihtiyacına bağlı olarak dört ana amacı vardır: 1. L2 dilinde çözümleme yapma, 2. L2 dilinde çözümleme yapma + L1'de üretim yapma, 3. L2'de üretim yapma, 4. L1 dilinde çözümleme yapma + L2'de üretim yapma" (A.e., s. 45).

Fontenellle, çözümleme odaklı sözlüklerin sıklıkla "pasif sözlükler" olarak adlandırıldığını çünkü bunların bir şifre çözümleme bakış açısıyla anlama sürecini kolaylaştırma amacıyla dizayn edildiğini belirtmektedir. Üretim odaklı sözlükler de, şifreleme perspektifiyle bir fikri ifade etmeyi kolaylaştımayı hedefledikleri düşünülerek "aktif" sözlükler olarak adlandırılmıştır (A.e., s. 45).

Zgusta, başta olmak üzere Batılı sözlük bilimcilerin yaptığı iki dilli sözlük sınıflamalarının sentezi aşağıdadır:

1.17.1. İki Dilli Dil Bilimi Sözlükleri

Zgusta, iki dilli dil bilim sözlüklerine örnek olarak *Chicago Assyrian Dictionary* ve *Lexicon des frühgriechischen Epos* sözlüklerini göstermekte ve bu sözlüklerin yazılış amacını şöyle ifade etmektedir:

> "Dil bilimsel boyut" olarak adlandırmamızın sebebi, modern kaynak dillerin iki dilli sözlüklerinin daha çok farklı genel amaçlarla, hedef dili akıcı olarak konuşan kişiler için derlenmiş olmalarıdır; çünkü bu kişilerin doğal olarak kaynak dildeki daha önemli edebi metinleri anlayabildikleri öngörülmüştür" (Zgusta, 1971, s. 305).

1.17.2. Budun Dil Bilimi (Ethnolinguistic) İki Dilli Sözlükleri

Zgusta, etnolingistik sözlükleri dil bilimi sözlüklerinin küçük biraderi olarak görüldüğünü ve bu sözlüklerin, az konuşulan ve pek önemli bir edebiyatı olmayan ve sözlükçülük aktivitelerinin olduğu dillerin çoğundan farklı kültürlere ait sözlü diller için derlendiğini belirtmektedir (Zgusta, 1971, s. 306).

1.17.3. Genel ve Küçük Sözlükler

Marello'ya göre, yaklaşık 1000 sayfa olan eserleri "küçük iki dilli sözlükler" olarak isimlendirebiliriz. Bu sözlüklerin hitap ettiği kitle öncelikle iletişim "pratik"i ihtiyacı olan halk kitlesidir. Bu sözlüklerin parçaçıl yapısı eski sözcüklere yer vermez, kısıtlı sayıda teknik sözcüğe yer verir ve özellikle açıklamalar kısaltılır (Marello, 1996, s. 37).

Marello, genel amaçlı iki dilli sözlüklerin tipik okul sözlükleri olduğunu, genelde iki bölümden oluşan bu sözlüklerin tek ciltte toplandığını ve sayfa sayısının 1600-2200 arasında değiştiğini belirtmektedir (A.e., s. 37).

1.17.4. İki Dilli Cep Sözlükleri

Marello, 400-600 sayfalık bu sözlüklerin en çok satılanlar olduğunu ve daha çok yolculuk için tasarlandıklarını ifade etmektedir. Yazar, bu sözlüklerin önceleri kalite bakımından vasat olmasına karşılık, günümüzde gerçekten iyi olduklarını, okuyucuların çok anlamlı sözcüklerin farklı karşılıklarına ulaşma ihtiyacına cevap verme hususunda dikkatli olduklarını belirtmektedir (Marello, 1996, s. 38).

1.17.5. Uzmanlık Alanı Sözlükleri (Özel Sözlükler)

Marello, uzmanlık alanı sözlüklerinin bütünsel yapısının, genel amaçlı sözlüklerin bütünsel yapısına oranla çok daha fazla daraltılmış olduğunu, buna karşılık bu sözlüklerin genel amaçlı sözlüklerde bulunmayan terimleri içerdiğini belirtmektedir. Girdiler daha çok dizim (syntagme) ve genellikle isim şeklindedir. Genellikle girdiler arasında eş sesli girdi yoktur (Marello, 1996, s. 39).

1.17.6. Kavram Bilimsel ve Ad Bilimsel (Sémasiologiques et Onomasiologiques) Sözlükler

Marello'ya göre, kavram bilimsel eserler, içeriğe, gösterilene ulaşmak için göstergenin (signe) biçiminden yola çıkarlar. Girdilerini alfabetik düzene göre sıralayan iki dilli sözlükler – yani çoğu – kavram bilimsel sözlüklerdir. Bununla birlikte girdilerini her zaman anlama göre ve dolasıyla ad bilimsel olarak sıralayan iki dilli ve sıklıkla çok dilli olan eserler vardır: Bu anlamda Orta Çağ'dan itibaren sözcükleri ilgi alanlarına göre (yemekler, giysiler, han, ulaşım araçları, aile, oyunlar vb.) gruplara ayırarak kaydeden yolcular ve tüccarlar için yazılmış olan cep kitapları iki dilli ögeler içermekteydi ve bunlar diyalog parçaları şeklindeydi (Marello, 1996, s. 40).

1.17.7. İki Boyutlu Sözlükler

İki bölümden oluşan sözlüklerin iki boyutlulukları kısmidir. Bu sözlükler, ana dili yabancı dile çevirmenin yabancı dili ana dile çevirmekten daha zor olduğu varsayımından hareketle çoğunlukla bir tema ile ilgili yardımda bulunmak üzere iki

bölüm sunarlar. *Le Robert & Collins Français - Anglais Anglais - Français* (1993) iki boyutlu sözlüklere iyi bir örnektir. Marello iki boyutluluğun her sözcük için geçerli olmadığını dolayısıyla tam bir iki boyutluluktan söz edilemeyeceğini, her sözcüğün diğer dildeki karşılığının bire bir örtüşmediğini ifade etmektedir (Marello, 1996, s. 44-45).

1.17.8. Tek Boyutlu Sözlükler

Marello, son on-on beş yıldır tam olarak tek boyutlu denilebilecek sözlüklerin sayısının arttığını belirtmektedir. Bunlar arasında cep sözlükleri de vardır. Girard, Barrie, Chaptal et Yvinec (1982)'in Günümüz İngilizcesi Sözlüğü ana dili Fransızca olan ve İngilizceden Fransızcaya çeviri yapmak isteyenler için yazılmış tek boyutlu bir sözlüktür. 633 sayfasının üçte ikisi İngilizce-Fransızca bölüme ayrılmıştır ve Fransızca-İngilizce bölüm sadece sözlüğün ilave bölümüdür. Sözlük yazarları bu durumu giriş bölümünde "Fransızca-İngilizce bölümü örnek içermemektedir. Ana dili Fransızca olanlar için faydalı değildir." uyarısı ile vurgulamaktadır (Marello, 1996, s. 46).

1.17.9. Karma (Hybride) ve İki Dilliye Dönüştürülmüş Sözlükler

Ticari pazardan yeni bir pay alma ve aynı zamanda kullanıcılara iyi bir hizmet yapma isteği yayıncıları karma sözlükler, iki dilli ve tek dilli sözlükler arasında konumlanan bir sözlük keşfetmeye itmiştir (Marello, 1996, s. 49).

Marello, bu sözlük türüne "Le Robert-Singorelli" sözlüğünü örnek göstermektedir. Bu sözlük, sözcüklere sadece karşılıklar vermekle yetinmez, aynı zamanda birbiriyle ilişkilendirilen iki dili betimler. Bu sözlük eksiksiz tanımlar verir ve sözlüğün giriş kısmındaki "Her sözcüğün karşılığının diğer dildeki sözcükle farkını analiz etmek yerine tek dilli sözlüklerde olduğu gibi her sözcüğün kendi dilindeki analizini temel aldık." ifadesinde belirttiği gibi her sözcüğün kendi dilindeki anlamını inceler (Marello, 1996, s. 49).

1.17.10. İki Dilli e-Sözlükler

Sözlük verisini dijital yöntemlerle barındıran ve farklı dijital ortamlar aracılığıyla bu verilere ulaştırabilen sözlük türüne elektronik sözlük adı verilir. Hartmann, önemli eseri *Dictionary of Lexicography*'de Elektronik Sözlük Tipolojileri ve Lexica Örneği 307 maddesi için şu tanımı vermiştir: "Ekrandaki bilgiyi sunabilmek için bilgisayarlardan ve bağlantılı teknolojilerden faydalanan referans çalışma türüdür.

Özellikle çevrim içi e-sözlüklerin, sözlük bulundurma ve taşıma ihtiyacını ortadan kaldırması, sözlüğün büyük, orta, küçük vb. boyut endişesini gidermesi, daha çok örnek cümle ve bilgi içermesi, ücretsiz çevrim içi, çevrim dışı versiyonları sunması, cep telefonlarında kullanılır hâle gelmesi sözlüğe başvuruyu kolaylaştırarak başvuru süresini kısaltması onları avantajlı hale getirmiş, hızla yaygınlaşmalarını, çeşitlenmelerini ve basılı sözlüklerin aleyhine bir gelişim göstermelerini sağlamıştır. İnternet yoluyla pek çok çevrim içi sözlüğe aynı anda ulaşılabilmesi, bu sözlüklerin sözcük külliyatları (corpus) kullanması da e-sözlükleri giderek daha avantajlı bir konuma getirmiştir.

Teknolojik gelişmelerle birlikte kitaplar gibi sözlükler de önce cd ve dvd'lere yüklenmiş, iki dilli ve çok dilli çeviri yapabilen bazı elektronik cihazların ömrü kısa olmuş, daha sonra çevrimiçi sözlükler kullanılmaya başlanmış, nihayet bilgisayar ve cep telefonlarına indirilen sözlük uygulamaları sözlük kullanımına yeni bir boyut kazandırmış, bu son gelişmeler matbu sözlük basımını etkilemiştir. Gökdayı bu konuda şunları kaydetmektedir:

> "Genelde kitap halinde bulunan sözlükler, son zamanlarda veri işleme ve saklama teknolojilerinin gelişmesiyle basılı biçimlerinden farklı halde kullanıma sunulmuştur. Yoğun disk (CD), taşınabilir bellek gibi araçlara yüklenerek bunları okuyabilecek bilgisayar, tablet gibi cihazlarla kullanılabilir biçime dönüştürülmüştür. Ayrıca, genel ağ (internet) aracılığıyla ulaşılabilecek elektronik sözlükler ile basılı sözlüklerin elektronik sürümleri de kullanıma sunulmuş, bu sözlüklerin cep telefonlarına indirilerek onlardan yararlanılması mümkün hale getirilmiştir" (Gökdayı, 2016, s. 194).

Elektronik sözlerin tanımı ve niteliği ile ilgili olarak uzmanlar benzer görüşlere sahiptir. Uzmanlar elektronik sözlüklerin yaygınlaşmasını genel olarak olumlu bir gelişme olarak ele almakta, sözlüğün daha kolay ulaşılabilir ve daha yaygın hale geldiği hususunda birleşmektedir. İlhan elektronik sözlüklerle ilgili olarak şunları ifade etmektedir:

> "Bilginin elektronik araçlar vasıtasıyla çabuk ve kolayca aktarılabilmesi, her sahada olduğu gibi eğitim alanında da bir kısım yenilikleri de beraberinde getirmiştir. Bilgisayarlar, hafıza kartları, DVD, CD gibi geniş kapasiteli bilgi depolama araçlarının geliştirilmesiyle, özellikle de bilgisayar ve internetin yaygınlaşmasıyla elektronik kitaplar, dergiler, ansiklopediler ve sözlükler de günlük hayatımızın vazgeçilmezleri arasındaki yerlerini almışlardır" (İlhan, 2009, s. 545).

Aydın'a göre sözlüklerde ayrıntılı arama yapılabilir. Aramalarda korelasyonlara girilebilir. Elektronik sözlükler basılı sözlüklere göre fazladan bilgiler içerir, örneğin bu sözlüklerde sözlüksel alanlar için başlıklar bulunabilir. Elektronik sözlüklerin basılı olanlar gibi maddebaşlarının alfabetik olarak sıralanmaları gerekmez. Elektronik sözlüklerin basılı sözlüklerde olduğu gibi yer sorunu bulunmamaktadır. CD-ROMlarda yer sorunu yoktur. Collins COBUILD on CD ROM, 5 milyon sözcüklü bir veri tabanı içermektedir" (Aydın, 2018, s. 19).

Elektronik sözlüklerin avantajları yanında özenle hazırlanmamış olmalarına rağmen pek çok sözlüğün olumsuz tarafları da vardır. Bu olumsuzlukların başında yanlış ve eksik bilgilere yer verilmesi, deyim ve eş dizimliliklere, örnek cümlelere vb. yer verilmemesi gelmektedir. Aydın'a göre bu olumsuzluklardan bazıları şunlardır:

> "Sözcükler hakkındaki bazı bilgiler ya tamamiyle kaybolmuş ya da uyumlu bir biçimde girilmemiştir. Örneğin tanımlamalar çoğunlukla sözcüklenmiştir. Bazı sözcüklerin çözümlemeli tanımlamaları varken bazılarının karşısında yalnızca eş anlamlıları verilmiştir. Başlıklandırmalar genellikle sistematik değildir ya da yanlışlar içermektedir. Sözcüklerin biçimbilimsel yapısı hakkında çok az bilgi vardır. Elektronik sözlüklerin basılı sözlüklerin olduğu gibi bilgisayara aktarılmış biçimleri olmaları, basılı sözlüğün bilgisayar için modifie edilmemesi, eksiklik ve yanlışlıkların aynen korunması sonucunu doğurmaktadır" (Aydın, 2018, s. 19).

Demirkan, elektronik sözlükleri 2016 yılı verilerine göre kullanım sıklığı açısından şöyle değerlendirmektedir: "Kullanım sıklığı en yüksek elektronik sözlük: seslisözlük.net olmuştur. Yaygın olarak kullanılan diğer elektronik sözlükler ise şunlardır: Sozluk.net, Wordreference, Tureng, Larousse, La Toupie, Longman English, Fransizca. sozluk.gen.tr, Crisco, Zargan, Dictionarist, Thefreedictionary, Urbandictionary.com, Linguee, Babylon, Worterbuch.de, Cambridge.dictionary" (Demirkan ve Zeytinkaya, 2016, s. 19).

Hartman'a göre elektronik sözlük örnekleri arasında yazım kılavuzu, sözcük işlemcileri yapımındaki sözcük külliyatları (corpuses), CD-Rom'daki büyük hacimli sözlükler ve ansiklopediler, çok dilli terminolojik veri bankaları, çeviri sistemleri (örneğin EURODICAUTOM), araştırma derlemleri, yardımlı metinler ve internet vardır. Daha ileri gelişmeler ücrete, uyumluluğa ve ürünün kullanıcı dostu olmasına bağlı olacaktır ve sözlük derleyicisi ile yayıncılarının becerisi, belirli kullanıcıların referans ihtiyaçlarını karşılamak içindir" (Hartmann, 2002, 47-48).

Elektronik sözlüklerin klasik basılı sözlüklerden önemli farkları ve avantajlı yönleri gelişen teknolojiyle birlikte sürekli değişmeleri, kolay ulaşılabilir, kısa aralıklarla güncellenebilir ve ekonomik olmaları, taşıma kolaylığı sunmaları, sözcük arama sürelerini azaltmaları, yazı, metin, resim, şema, ses, örnek cümleler, köken bilgisi, video gibi bilgilere daha çok yer verebilmeleridir.

1.17.10.1. Elektronik Sözlük Türleri

Günümüzde hızla değişen teknoloji basılı sözlüklerin yerini hızla elektronik sözlüklere bırakması sonucunu doğurmuştur. İnternetin hızının artması ve içeriğinin çoğalması, hitap ettiği kitlenin de çoğalmasını sağlamaktadır. Önemli bir yenilik olarak değerlendirilen bir elektronik araç hızla eskimekte yeni kuşaklar tarafından kullanılamaz hale gelmektedir. Bu durumdan dijital dünyanın yeni üyesi olan sözlükler de etkilenmekte ve alandaki yenilikler birbirini izlemektedir. Önceleri yalnızca basılı sözlüklerin dijitalleşmiş hali olan e-sözlükler, bugün farklı alanlarda özelleşmiştir. Bu yenilikleri içinde barındıran e-sözlük türleri genel olarak şunlardır: 1. Elde Taşınır (Cep) e-sözlükler. 2. Genel Olarak Basılı Sözlüklerle Oluşturulmuş

ve Kullanıcının Kendi Bilgisayarına Yükleyebileceği CD-Rom ve DVD-Romlar. 3. Çevrimiçi (Ücretsiz ya da Ödemeli) Sözlükler. 4. Akıllı Telefon ve Tablet Bilgisayar Uygulamaları ile Bilgisayar Yazılımları.

1.17.10.2. Fransızca-Türkçe, Türkçe-Fransızca Online Sözlükler

Aşağıdaki F-T, T-F çevrimiçi sözlükler tarafımızdan kullanılan ve tezin yazımı esnasında ulaşılabilen sözlüklerdir. Bunların bir kısmı yayından kaldırılabileceği gibi bunlara yeni çevrimiçi sözlükler de eklenebilecektir:

Tablo 1: T-F, F-T Bazı Online Sözlükler			
1	google çeviri	7	https://www.dict.com/fransizca-turkce
2	yandex çeviri	8	https://tr.glosbe.com/tr/fr
3	wiktionary	9	http://www.sozlukceviri.com/
4	sözlük.net	10	fransizca-turkce-sozluk-ceviri.htm
5	http://www.fransizcasozluk.net/	11	https://www.wordreference.com/trfr/
6	http://www.langtolang.com/	12	https://context.reverso.net/

1.17.11. Çok Dilli Sözlükler

Tek dilli sözlükler dışında kalan iki veya daha çok dilde karşılıklar içeren tüm sözlükler çok dilli sözlükler sınıfındadır. Zgusta, çok dilli sözlükleri üç dilli, dört dilli … şeklinde üç dilli ve daha çok dili kapsayan sözlükler olarak değerlendirmekte bu sözlükler hakkında aşağıdaki hususları vurgulamaktadır:

> "Aslında, bu tarz çok dilli sözlükler ya çok anlamlılığa yer vermeden bilimsel kelime kadrosu gibi sınırlı sayıdaki bazı guruplara ait kelimelere yer vermekte ya da belli alanlara ait kelimeleri göz ardı ederek söz konusu kelimenin sadece öne çıkan anlamını vermektedir. P. S. Pallas, bu iki çeşit sözlüğün öncüsü ve şaheseri olarak Petropoli'nin 1786 tarihli *Linguarum totius orbis vocabularia comparativa* (iki yüz dilin karşılaştırmalı lügatçesi) adlı çalışmayı göstermektedir" (Zgusta, 1971, s. 297).

Çok dilli sözlükler birden çok dilin sahip oldukları söz varlıklarının karşılıklarını birbirlerine tercüme ederek açıklayan eserler olarak da tanımlanabilir. Dilimizi ilgilendiren ilk çok dilli sözlükler yabancılar tarafından yazılmıştır. Bunların ilk örnekleri olarak Artin Hindoğlu (*Dictionnaire Abrégé Fransızca - Türkçe Lugat*, Viyana, 1831.), Alexandre Handjeri (*Dictionnaire Français-Arabe-Persane et Turc*,

Moskova, Tomes (L.C. 1840, 2.C. ve 3.C. 1841) ve Bianchi'nin (*Elsine-i Franseviyye ve Türkiyyenin Lügatı Dictionnaire Français-Turc*, Imprimeur du Comité, Paris, LC. 1843, ILC. 1846.) yazdığı sözlükler sayılabilir. Türkçe çok dilli sözlüklerin yalnızca birkaçı üç veya dört dilli olup, diğerleri çoğunlukla iki dillidir. Dillerin temel kaynaklarından biri olan sözlüklerin, özellikle de çok dilli sözlüklerin hazırlanması ile diller arasındaki ilişkileri, sözcük alışverişlerini ve buna bağlı olarak da kültürel etkileşimleri ortaya koyma bakımından önem arz etmektedir.

Fransa Strazburg BNU'de (Milli Üniversite Kütüphanesi) yapılan çalışma sırasında tespit edilen aşağıdaki sözlük kapsamlı ve tipik bir çok dilli sözlük örneğidir. Sözlüğün ön verisinde yer Alan **AVIS AUX ETRANGER** (Yabancılara Bilgiler) bölümünde sözlüğün Ermeni kullanıcılara yönelik olduğu belirtilmektedir. Buna karşılık yazar, sözlük sayesinde Avrupalı kullanıcıların sadece Ermeni dilini değil aynı zamanda Türk dilini inceleme fırsatı bulacaklarını belirtmektedir. Sözlükte, maddebaşı sözcükler Fransızca, açıklamalar ve Türkçe sözcüklerin tamamı Ermeni alfabesiyle yazılmıştır. Yazar sözlükte ayrıca Türkçenin telaffuzu konusunda bilgi verdiğini ve yalnız Türkçe konuşmak isteyenlere yardımcı olduğunu, Türkçe okuma-yazma bilmeyenler için ise bu dilin zor olduğunu ve çok zaman gerektirdiğini ifade etmektedir. Eserin künyesi, Augher, Le P. Pascal, *Dictionnaire Français-Arménien-Turc*, Venise, Imprimérie de Saint Lazare, 1840, 739 s. şeklindedir.

İstanbunda doğan Rum asıllı, Hançerî ve Prens lâkapları olan, altı ay Babıali baş tercümanlığı yapan Alexandre Handjéri tarafından 1840'ta yazılan ve Moskova'da İmparatorluk Üniversitesi Matbaasında basılan, *Français-Arabe-Persan et Turc* adlı sözlük Türk dilinin en önemli çok dilli sözlüklerinden biridir. Sözlüğün birinci cildine (A-E) Fransa Strasbourg BNU kütüphanesinden ulaşılmıştır. İlk cildin dış verisinde 2 adet iç kapak, Rusça sayfa, ithaf sayfası (Tüm Rusların İmparatoru Nicolas Premier onuruna / Ona gönülden bağlı, itaatkâr ve sadık hizmetçisi Le Prince A. Handjeri), 2.5 sayfa Fransızca ön söz, yarım sayfa kısaltmalar ve yarım sayfa Eski Türkçe tembih sayfalarından oluşmaktadır. İlk cildin sonunda ayrıca 4 sayfa "I'inci cildin "düzeltmeler listesi" (errata) bulunmaktadır. Eserin ilk cildi bu dört sayfa hariç 992 sayfadır.

Eren, yazar ve eseriyle ilgili aşağıdaki bilgileri kaydetmektedir: "Handjéri, Türkoloji alanında *Dictionnaire français-arabe-persan et turc, enrichi d'exemples en langue turque avec des variantes et de beaucoup de mots d'arts et de sciences* (I-III, Moscou 1840-1841) adlı sözlüğü ile tanınmıştır. Üzerinde otuz yıldan fazla bir süre çalıştığı eserinin malzemesini, Fransız elçisi General Guilleminot'nun tavsiyesiyle 1806 yılında toplamaya başlamıştır" (Eren, 1997, s. 550).

Eren, eserin içeriği ve eserde kullanılan metotlarla ilgili olarak aşağıdaki hususlara işaret etmektedir:

> "Alexandre Handjéri eserinin ön sözünde, edebiyatçılara olduğu kadar tüccarlara da faydalı olmak amacıyla sanat ve teknik terimleriyle sözlüğünü zenginleştirmeye çalıştığını ve kitabının daha önceki sözlüklerden farklı özellikler taşıdığını belirtmektedir. Eserin "Fransızca-Arapça-Farsça-Türkçe sözlük" adını taşımakla birlikte yalnız Türkçe'yi esas aldığını, Arapça ve Farsça'dan Türkçe'ye pek çok kelime girmiş olmasından dolayı esere böyle bir isim verdiğini söyleyen Handjéri, kendisinden önceki sözlük yazarları içinde daha çok Meninski'ye yakın bir anlayışı benimsediğini açıklar." (Eren, 1997, s. 550).

1.17.11.1. Dillerinden Biri Türkçe Olan Çok Dilli Sözlüklerden Bazıları

1. *Onomasticum latino-turcico-arabico-persicum*, Meninski, Vienne, 1687.

2. Yusuf Halis, *Nisâb-i Şeş Zebân, Türkçe-Arapça-Farsça-Afganca-Hintçe manzum sözlük*, 1248/M.1832.

3. Mehmet Atıf Selânikî, *Türkçe ve Fransızca ve İtalyanca Lisânı Üzere Tertib Olunmuş Lügatdir* (Dictionnaire Français-Turc-Italien): Üç dilli olan bu sözlük, Mehmet Atıf Selânikli tarafından 1868 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır ve 410 sayfadan oluşmaktadır.

4. Bedevian, Armenag K., *Illustrated Polyglottic Dictionary of Plant Names in Latin, Arabic, Armenian, English, French, Gemain, Italian and Turkish languages*, Cairo, Argus & Papazian Presses, 1936.

5. Şenalp, Leman, *Dört Dilde Kütüphanecilik Terimleri Sözlüğü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1959.

6. Choi, Han-Woo, *Korece - Türkçe - İngilizce Sözlük : Korean-Turkish-Engilish Dictionary*, 1992, 545 s.

1.17.12. İki Dilli Sözlüklerin Ortaya Çıkışı

İki dilli sözlüklerin en ilkel biçimleri M.Ö. 2. bin yıla tarihlenen Batı Asya'da kil tabletler üzerine çivi yazısıyla paralel sütunlarla yazılan Sümerce, Akadca sözcükleri içeren sözcük listeleridir. Bu listeler konularına göre düzenlenmiş sözcüklerden oluşmaktadır (Aktaran Kocapınar, 2015, s. 135). Kocapınar iki dilli sözlüklerin tarihi ile ilgili olarak aşağıdaki hususları vurgulamaktadır:

> "Bâbil, Asur, Akad ve Elam toplumlarında listeler hâlindeki kelimelerin her biri diğer dildeki çevirisiyle birlikte öğrenilmiştir. Mezopotamya'da Ninova'daki kütüphanede iki dilli, Sümerce ve Akadca kelime listelerini kapsayan yaklaşık 100 kadar tablet bulunmuştur. Hititler de Sümerce, Akadca ve Hititçe kelimeleri öğrenmek için çok dilli kelime listeleri oluşturmuşlardır (Aktaran Kocapınar, 2015, s. 135).

Batı'da bugünkü anlamdaki iki dilli sözlük çalışmaları 16. yüzyılda başlamış ve 18. yüzyılda büyük bir atılımla yaygınlaşmıştır.

> "...Robert Estienne 1539'da Dictionnaire François-Latin adlı sözlüğünü yayınlar. O, özel bir öğretmen tarafından evde ders verilen gençleri veya bugün "ikinci kademe" dediğimiz bir eğitim aşamasında olan ortaokul öğrencilerini hedefliyor. Burada söz konusu olan öğretimdir, henüz eğitim bilimi (pedagogie), öğrencilerin eğitimi (paidagôgia): bu öğrenciler on üç-yirmi yaşları arasındadır" (Guerard, 2015, s. 26).

Batı'da çok dilli sözlük çalışmalarından biri Rus Çariçesi II. Katerina'nın emriyle Alman gezgin P.S. Pallas'a yaptırılmıştır:

> "Aslında dünya dillerinin tanınması ve karşılaştırmasına yönelik olan bu çalışmada, Pallas Rusya sınırı içindeki dillere ait kural, kaide ve çekimleri belirlemiş ve bunlardan faydalanarak 285 kavramı temel alarak 200 Asya ve Avrupa dilinde bu kavramların karşılıklarını vermiş, böylece ilk defa çok dilli sözlüklerin de örneğini vermiştir. Pallas'ın 1787 yılında "*Linguarum Totius Orbis Vocabularia Comparativa*" adıyla yayınlanan sözlüğünün 1790-91 Petersburg baskısına, Afrika ve kimi Amerika dillerinin gereçleri de eklenmiştir (Doğan, A.,1990, s. 72). Ayrıca bir sözlük olarak tam kabul edilip

> edilemeyeceği şüpheli olan Latince tümce ve duaları ortaya koyan J. C. Adelung ve J.S. Vater'in birlikte ortak olarak yaptıkları çalışmadan ortaya çıkan "Mithridotes" adlı eser tam dört ciltten oluşmuştur. 1806-1817 yılları arasında yazılan bu eser, 500 kadar dille ilgilidir (Aktaran Bingöl, 2006, s. 5).

Doğuda onuncu yüzyılda başlayan iki dilli sözlük çalışmaları Türk dünyasında ise Kaşgarlı Mahmut'un Dîvânu Lugâti't-Türk adlı eseriyle başlamıştır:

1.17.13. Tek Dilli ve İki Dilli Sözlüklerin Güçlü ve Zayıf Yönleri

Tek dilli sözlükler, sözcükler hakkında daha çok bilgi, eş dizimlilik ve örnekler içerir. Bu bakımdan tek dilli sözlüklerden beklenti çok daha fazladır. Zira, tek dilli sözlükler dilin sözcüklerini kayıt altına alan çok önemli kaynak eserlerdir. Tek dilli sözlüklerin hazırlanması daha uzun süreli bir ekip çalışması ve uzmanlık gerektirir. İki dilli sözlükler ise, sözcük külliyatlarından yararlanılarak yazılabileceği gibi tek dilli sözlüklerden hareketle de yazılabilirler. Buna karşılık iki dilli sözlüklerin, iki dile hâkim uzman yazarlar, çeviri becerisi ve ekip çalışması gibi pek çok hususu gerektirmeleri bakımından kendine özgü zorlukları vardır.

> "Teorik olarak, iki dilli bir sözlüğün yazım hazırlıkları daha kısadır ve tek dilli sözlük kadar karmaşık değildir. İki dilli sözlük yazarı iki dil üzerine araştırma yapmak zorunda değildir; zira iki dilli sözlük, her iki dili betimleyen tek dilli sözlüklerin verilerinden yararlanabilir: hiçbir zaman unutulmamalı ki iki dilli bir sözlüğün olgunluk derecesi tek dilli sözlüğün olgunluğundan geçer" (Melnikiene, 2013, s. 17).

İki dilli sözlükler hedef dil ve kültürle ilgili sınırlı sayıda bilgi içerdiğinden tek dilli sözlükler kadar öğretici bir niteliğe sahip olmasa da sınırlı sayıda dil-kültür bilgisi içerirler.

> "İki dilli sözlüklerin kullanım doğaları onları kelimelerin analizinden önce sorun çözmeye zorlasa da sol bölümdeki bilgiler gibi sağ bölümdekiler de sadece karşılaştırılan iki dille ilgili bilgi vermez, aynı zamanda iki kültür ve iki dil topluluğu hakkında da bilgi verir" (Melnikiene, 2013, s. 25).

Tek dilli sözlüklere, genellikle ana dille ilgili bilgiye başvuranlar ve yabancı dilde belirli bir seviyesi olanlar başvururken iki dilli sözlüklere dil bilmeyenlerin yanı sıra her seviyedeki kullanıcılar ve tercümanlar başvurabilmektedir.

> "Dil öğreticileri tarafından çoğunlukla önerilen sözlükler, bağlam bilgisi vermeleri ve öğrenilen sözcük sayısını artırmaları bakımından tek dilli sözlükler iken, öğrenciler çoğunlukla çeviriye yönlendiren iki dilli sözlükleri tercih etmektedir. Tek dilli sözlükleri kullanabilmek için belli oranda sözcük bilgisine gereksinim vardır. Bu nedenle iki dilli sözlükler aslında yetkin olmayan kullanıcıların iletişim sorunlarını gidermek için uygunken, yetkin kullanıcılar için tek dilli sözcükler daha uygundur. Pousi (2010), Dil bilgisi Çeviri Yöntemini (İng. Grammar Translation Method) benimseyen öğretmenlerin; metni bütünüyle, tüm sözcüklerin anlamını bulma ve sözlük kullanmayı desteklerken, İletişimsel Yöntemi (İng. Communicative Method) benimseyen öğretmenlerin bilinmeyen sözcükler için metinden çıkarımlama yöntemini yeğlediklerini söylemektedir" (Akçan, 2015, s. 89).

İki dilli sözlükler yabancı dil öğreniminde tek dilli sözlüklere oranla daha çok tercih edilmektedir. Bu durum sözlüğe başvuran kişinin, en kısa zamanda aradığı sözcüğün karşılığını bulmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Bingöl, iki dilli sözlüklerin tercih edilmesinin sebepleriyle ilgili olarak aşağıdaki hususları vurgulamaktadır:

> "Yardımcı eserler arasında iki lisanlı sözlükler açık bir şekilde önemli bir yer tutmaktadır. Tek lisanlı sözlükler bir alt derecede yer almakta, diğer yardımcı eserler ise hemen hemen hiçbir rol oynamamaktadırlar. İki lisanlı bir sözlüğün kullanılmasıyla, olayların dörtte üçünde doğru bir çözüme ulaşılmakta, olayların yarısında, bir önceki bilgilerin sonuçları tasdik edilmekte, olayların hemen hemen yarısında ise çeşitli düzeltmeler yapılmakta ve istisnai olarak da daha kötü bir sonuca gidilmektedir. Tek lisanlı sözlükler seyrek olarak ve ancak iki lisanlı sözlüğün yeterince iyi kullanılamaması durumunda tercih edilmektedir. İki lisanlı sözlüğün muhtevasındaki bilgiler mümkün olan en iyi şekilde kullanılamamakta ve nihayet bu durum daimî bir sözlük kullanma hatasına dönüşmektedir (Aktaran Bingöl, 206, s. 3).

Tek dilli sözlükler kullanıcılar tarafından daha güvenilir bir kaynak olarak görüldüğünden iki dilli sözlüklerden edinilen bir bilginin bazı durumlarda tek dilli sözlüğe başvurularak onaylanma ihtiyacına yol açmaktadır. Atkins ve Knowles (1990), Baxter (Bogaards 1988'de), Tomaszcyk (1979), Hartmann (Bogaards 1988'de) ve Bogaards (1988), çalışmalarında yabancı dil öğrenenlerin iki dilli sözlüklere başvurduğu sonucuna ulaştılar. Tüm yabancı dil öğrenenler ve özellikle yeni başlayanlar iki dilli sözlüğün kullanımını kolay buluyorlar. Fakat aynı zamanda bu kişiler sıklıkla iki dilli sözlükte bulduğu bir bilgiyi tek dilli sözlükte doğruluyorlar. Bu konuda Bogaards (1988) "İki dilli sözlükte bulduğu bir bilgiyi tek dilli sözlükte doğrulama isteği, iki dilli sözlüğe olan güvensizliğin yansımasıdır." İki

dilli sözlükler çok kullanılsa da kullanıcılar tek dilli sözlüklerin otoritesine ve güvenilirliğine daha büyük bir önem veriyorlar. Bu durum elbette bir öğrenici sözlüğünün kullanıımı esnasında önemli bir yol gösterici unsurdur" ifadelerine yer vermektedir (Van İmpe, 2018, s. 30).

Impe'ye göre iki dilli sözlükleri kullanmanın sakıncalarından biri açıklamaların kullanıcının ana dilinde verilmiş olmasıdır, buna karşılık tek dilli sözlükte bu açıklamalar hedef dilde verilir. Bu durum elbette hedef dile henüz iyice hâkim olmayan öğrenicilere kolaylık sağlar ve bu durumda iki dilli sözlüğü tercih etmeleri şaşırtıcı sayılmaz. Fakat pek çok öğretmen, haklı olarak, iki dilli sözlüklerin çeviri yoluyla geçiş yapma eğilimini kuvvetlendirmesinden ve böylece öğrenilmek istenen dili kavramayı engellemesinden endişe ediyorlar. İki dilli sözlük aslında sözcük hazinesini zenginleştirmediği gibi öğrenicinin otonomisini de kolaylaştırmıyor (Van İmpe, 2018, s. 32).

Tek dilli sözlükler, iki dilli sözlüklerden daha çok yan anlamlar içerdiği gibi eş dizimlilik bakımından da daha zengin bir malzeme sunarak öğrenmeye ve dili kavramaya daha çok hizmet eder, dilin doğasına uygun bir öğrenim süreci sunar. Buna karşılık iki dilli sözlükler aranan sözcüğün anlamına doğrudan ve vakit geçirmeden ulaşmayı sağlarken bağlam ve eş dizimlilik bakımından öğrenme sürecini uzatır.

Impe, iki dilli sözlüklerin üçüncü sakıncasının eş dizimlilik sorunu olduğunu belirtmektedir. İki dilli sözlük, sözcüklerin nasıl bir araya getirileceğini göstermediği gibi hangi bağlamda kullanılacaklarını da belirtmez. O halde, sözcükleri bağlamında göstermek ve hangi eş dizimlilikler içinde yer aldıklarını ortaya koymak önemlidir. Fakat, Binon'un (1990: 172) işaret ettiği gibi "Tüm eş dizimlilikleri isim+sıfat vb. biçiminde bir yığın olarak vermek yeterli değildir. Bunların öğrenmeyi kolaylaştırması, yani dile uyarlanması ve sözcük hazinesinin kavranmasına hizmet etmesi isteniyorsa sözlükte sistemli bir şekilde sınıflandırılması gerekir (Van İmpe, 2018, s. 32).

Van Impe, tek dilli sözlüklerin çeviriye ve özellikle yeni öğrenenler için hedef dilde üretim yapmaya pek elverişli olmadıklarını belirtiyor. Bunun sebebi, tek dilli sözlüklerde girdilerin hedef dilde yazılmış olmasıdır, bunun anlamı kullanıcının belirginleştirmek istediği bir girdi hakkında önceden bilgi sahibi olmak zorunda olmasıdır ki durum çoğu zaman böyle değildir (A.e., s. 34).

1.17.14. İki Dilli Sözlük Yazımını Etkileyen Unsurlar

Fontenelle, Tarih öncesi çağlarda yazılan sözlüklerin bazılarının tek dilli bazılarının iki dilli veya iki lehçeli, bazılarının da çok dilli olduğunu belirttikten sonra bu sözlüklerin yazılış amaçları hususunda şunları kaydetmektedir:

> "Bu sözlüklerin önemli bir kısmı okullarda kullanılmak, bazıları dil öğrenenler için, rahipler, sivil memurlar, yöneticiler, sahip olduklarını listelemek isteyen zenginler veya şairler için oluşturulmuştur. Bu listeler bilgiyi kayda geçirmeseydi bu bilgiler kaybolabilirdi, bu listeler kapsamlı bir toplum bilimi hazinesini kaydetmese bu bilgilerin çok azı korunabilirdi. Bunlar, göstermek, açıklamak, bilgi edinmeyi öğretmek ve kolaylaştırmak, dillerde uzmanlaşmak, eğitmek, sosyalleşmek ve nihayet toplumla kaynaşmak amacına yöneliktir (Fontenelle, 2016, s. 8).

Tek dilli ve iki dilli sözlüklerin ortak amaçları bilinmeyen bir sözcük, ifade, deyim hakkında bilgi verme, hangi bağlamlarda ve nasıl kullanıldığını göstererek anlamayı, iletişimi, öğrenmeyi ve sosyalleşmeyi sağlamaktır. Martin, iki dilli sözlüğün amacını: "İki dilli sözlüğün amacı, sadece diğer dildeki sözlüksel alanda değil sosyal, kültürel ve zihinsel alanlarda da iletişim ve anlama vasıtası olmak" (Martin, 2021, s. 338). olarak belirtmektedir.

Kocapınar, eski Yunan'da sözlüklerin ve ansiklopedik sözlüklerin ortaya çıkış sebepleri hakkında: Eski Yunan döneminde sözlüklerin ortaya çıkma aşamasında hem kelimelerin kökenlerine inme amacının hem de dil ve edebiyat ile ilgili çalışmaların başlamasının etkili olduğunu belirtmektedir. Eğitim ve bilimin gelişmesi gibi nedenler genellikle alfabetik olarak dil sözlüklerinin, konularına göre ise ansiklopedik sözlüklerin oluşmasına yol açmıştır (Kocapınar, 2015, s. 137).

Bingöl, dillerin birbirleriyle ilişkisinin sözlük yazımını tetiklemesine ilave olarak, bazı yaygın ve baskın dillerin, sözlüklerin ortaya çıkışında hızlandırıcı bir etki yaptığını ortaya koymaktadır. Zira eski çağlardan beri değişip gelişerek asırlar boyu yaşayan ve geniş kitlelerin anlaşma aracı olan güçlü diller, medeniyetlerin kurulması ve yayılmasında, milletlerin çağlar boyu yaşamasında öncü ve hayati bir rol üstlenmiştir. Dil sayesinde zengin ve baskın bir kültür oluşturan milletler bulunduğu coğrafyanın ve zamanın hâkim medeniyeti olmuştur. İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Arapça, Türkçe gibi diller pek çok kıtada konuşulan diller haline gelmiş, Çince ve Rusça gibi diller binlerce yıl aynı coğrafyada konuşulan medeniyet dili olarak yaşamını sürdürmüştür.

> "Yüzyıllardan beri ülkeler arasında ilişkiler olduğundan yabancı dil olayı ülkelere göre değişse de, bazı diller önemliyken daha sonraki devirlerde başka bir dil önem kazanmıştır. Bu dillerin en önemlileri ilk başlarda Farsça, Arapça, Yunanca, İspanyolca, Osmanlının Akdeniz'i göl gibi kullandığı zamanda da Türkçe daha sonraki yıllarda Fransızca, Almanca ve en sonunda dünya dili olan İngilizce önem kazanmıştır. Bu nedenle iki lisanlı sözlük kullanımı ihtiyacı ortaya çıkmıştır" (Bingöl, 2006, s. 2).

Sözlükler öncelikle, kullanıcıların ihtiyaç duyduğu kaynak eserleri ortaya koyma ve insanın sosyo-kültürel, ekonomik ve sanatsal ihtiyaçlarını gidermek amacıyla oluşturulmuştur. Bu bakımdan sözlüklerin kullanıcı kitlenin niteliklerini dikkate alması gerekmektedir. Karaoğlu, başlangıçta durumun pek de böyle olmadığını ifade etmektedir:

> "Sözlüğün derlenmesinin arka planındaki öncelikli niyetin sözlüğün kullanımı olduğu çok açık olmasına rağmen tarihsel olarak sözlük derleyicileri sözlük kullanıcısına ilgi göstermek şöyle dursun, sözlük kullanıcısı hakkında çok az bilgiye sahipti. Bunun sonucu olarak, sözlük kullanıcısı "alışıldık üçüncü kişi" ya da "bilinmeyen nicelik" şeklinde ifade edilir oldu. Sözlük eleştirisi, aynı şekilde geleneği takip etti ve kendi sözlük kullanıcısıyla az ilgilendi. Sözlüklere başvuran kişilerin sözlüksel ihtiyaçlarına göre değerlendirilen ve motive edilen sözlükler bakımından sözlük kullanıcıları, hem sözlük eleştirisinde hem de sözlük derlemesinde önceliklidir" (Aktaran Karaoğlu, 2014, s. 50).

Zgusta, iki dilli sözlüklerin ana amaçlarını iletişimi kolaylaştırmak, kaynak dil ve hedef dil arasındaki geçişleri sağlamak, kaynak dili açıklamak, hedef dilde kendini yazılı ve sözlü olarak ifade etmek olarak özetlemektedir. Zgusta, iki dilli

sözlüklerin yapısını belirleyen en önemli hususların bunlar olduğunu belirtmektedir (Zgusta, 1971, s. 299-300).

İki dilli sözlükler, tek dilli sözlüklere göre daha az sözcük ve bilgi verebileceğinden bu tür sözlüklerin içeriğine, boyutuna ve hedef kitlesine yönelik kararlar alınırken sözcüklerin kullanım sıklığı hususu dikkate alınması gereken en önemli hususlardan biridir.

> "İki dilli sözlüklerin yapısını belirleyen diğer bir husus sözlüğün boyutudur. Çağımızın önemli kabullerinden biri, epey küçük olan iki dilli sözlüklerin, turistlerin basit ihtiyaçları veya öğrencilerin zorluk yaşadıkları ilk dil öğrenim dönemlerine yönelik yalnız sınırlı amaçlar için kullanışlı olmalarıdır. Zira, diğer durumlarda iki dilli sözlük çok dar kapsamlı olmamalıdır, bunun aksi rahatsız edicidir. Bununla birlikte boyut, sadece girdilerin sayısı (ki bu sayı tek dilli sözlüklerle kıyaslandığında neredeyse her zaman daha azdır) hususu ile ilgili değil, aynı zamanda her girdi ile ilgili verilen bilgilerin zenginliği ile ilgilidir" (Zgusta, 1971, s. 304).

Zgusta, iki dilli sözlük yazım aşamasından önce sözlüğün yapısının belirlenmesinde, hedef kitlenin kimler olması gerektiği ve hedef kitlenin sözlüğü hangi alanlarda kullanacağı sorularına verilecek yanıtların belirlemesi gerektiğini ifade etmektedir: "Amaç çok geniş bir kategoridir ve sözlük yazarının bunu ayrıntılı bir şekilde tasarlaması gerekir. Hedef kitle kim olacaktır (öğrenen, eğitimli, genel?) ve sözlüğü nerede kullanacaktır (edebi çeviri, ticari iletişim, genel kullanım?); sözlük yazarı tarafından bu ve benzeri sorular ayrıntılı olarak sorulmalıdır" (Zgusta, 1971, s. 304).

Sözlüklerin önemli bir görevi de okullara ve eğitime katkı sağlamaktır. Bugüne kadar pek çok boyut ve nitelikte iki dilli veya tek dilli sözlükler hazırlanmıştır. Bu sözlükler Fransa gibi bazı ülkelerde sınıflarda aktif olarak kullanılmakta, bazı sınıflarda öğrenci sayısı kadar ve sınıf seviyesine uygun resimli tek dilli veya iki dilli sözlükler bulunmaktadır. Zgusta, sözlükler arasında pedagojik amaçlarla yazılan, sözcük kadrosu sınırlandırılmış sözlükleri veya yine sınırlı sayıda sözcük içeren teknik sözlükleri de zikretmekte fakat bunları ayrıntılı incelemeye tabi tutmadığını ifade etmektedir.

Knowles'a göre iki dilli bir sözlük yazımı söz konusu ise, genel akademik dil bilimi ve her dil için kullanılacak sınıflama konusunda maksimum bir bağdaşma ve uyum sağlanmalıdır. Sözlüğün başında ve sonunda yer alan metinler her iki dil için de, D1 ve D2, tam eş değer olmalıdır (Knowles, 1996, s. 159).

Béjoint ve Thoiron, "Sözlük kime ve hangi amaca yöneliktir?" başlıklı yazısında iki dilli sözlüğün türü ve kullanıcıları ile ilgili bazı kriterlerden söz etmekte ve bu kriterlere yönelik iki soru sormaktadır:

> "Bir yayınevi tarafından yayınlanan büyük bir sözlüğün hangi kullanıcı gruplarına yönelik olduğu ile ilgili kararı editörün verdiğini gördük. İki dilli sözlüklerde ise bazı temel kriterler sözlüğün ve hedeflenen kullanıcıların türü hakkında belirleyici olur. Sözlüğün satışları her iki dil topluluğu için aynı derecede önemli olacak mı? Yabancı dildeki kullanıcıların yaşı ve seviyesi ne olacak?" (Bejoint ve Thoiron, 1996, s. 125).

Thoiron, dört grup kullanıcı kitlesinden söz etmektedir. Bu gruplandırmaya örnek olarak OHFD sözlüğünün giriş kısmında yer alan bilgiyi göstermektedir:

> "OHFD'nin giriş kısmında dört farklı kullanıcı gurubu belirlenmiştir: Fransızcayı anlamak isteyen ve ana dili İngilizce olanlar, Fransızca yazmak ve konuşmak isteyen ve ana dili İngilizce olanlar, İngilizceyi anlamak isteyen ana dili Fransızca olanlar, İngilizce yazmak ve konuşmak isteyen ana dili Fransızca olanlar. Böylece, her ana dili konuşucusu grubunda iki tip kullanıcı vardır: (D2'den D1'e) çözümleme yapanlar ve (D1'den D2'ye) kodlama yapanlar. Bu grupların ihtiyaçları farklıdır, öyle ki akademik sözlük bilimiciler hiçbir sözlük maddesinin bunların ihtiyacını karşılayamayacağını sıklıkla belirtmişlerdir (bkz. Örneğin Snell-Hornby, 1984)" (Bejoint ve Thoiron, 1996, s. 126).

Marello, iki dilli sözlük hazırlama-yazma ekibinin niteliği konusunda her iki dilin ana dil konuşucusundan oluşan bir ekibe işaret etmektedir. Marello'ya göre günümüzde, iki dilli sözlükler prensip olarak, her iki dilin kendi ana dili konuşucusu olan yazarlardan oluşan ve genellikle sözlüğün her iki bölümü için aynı anda çalışan yazım ekipleri tarafından derlenmektedir" (Marello, 1996, s. 33).

Marello, ölü dillerle ilgili iki dilli sözlüklerin sadece ölü dil > yaşayan dil biçimlerinin yayınlandığını veya bu türün diğer biçime göre daha gelişmiş olduğunu belirtmektedir. Latincenin gittikçe uluslararası dil olarak kullanımının azalması

kaçınılmaz olarak yaşayan dil > Latince bölümünün de kademeli olarak azalmasına yol açmıştır (Marello, 1996, s. 34).

1.17.15. İki Dilli Sözlüğün Önemi

Sözlüklerin en önemli fonksiyonu öğretmek olduğundan bu eserlerin hitap ettiği kitleler arasında okullar, üniversiteler ve diğer eğitim kurumları önemli bir yer işgal etmektedir. Bu nedenle eğitim çağındaki her yaş gurubuna hitap eden sözlükler hazırlanmış, bu sözlüklerin edinilmesi, okullarda ve dil derslerinde kullanılması zaman zaman zorunlu hale getirilmiştir. Bunun doğal sonucu olarak çoğu insanın sözlükle ilk karşılaştığı zaman ilkokul çağına veya ortaokul çağına rastlamaktadır. Sözlükler ana dili ve yabancı dil eğitiminde önemli bir ders içi ve ders dışı kaynak kitap olarak kullanılmakta ve dil öğrenim aşamalarındaki önemini korumaktadır.

Boisson, Sümerlere ait ilk sözlük örnekleri sayılan çivi yazılı kil tabletlerin okulllarda kullanılan sözlük örnekleri olduğunu ifade etmektedir:

> "İlk Sümer sözlüklerinin okul alıştırmalarına bağlı olduğu ve bu alıştırmaların sözlü gelenekten alındığı öngörülmüş; bunların sözlü dil öğrenimini kolaylaştıran kelime ezber listeleri olduğu görülmüştür. Aynı zamanda yazının ortaya çıkışından önce tek dilli sözlü ezber listeleri geleneğinin olabileceği öngörüsünde bulunmaya cüret ettik" (Boisson, 1996, s. 25).

Bingöl, iki dilli sözlüklerin çok anlamlı sözlüklere yeterli karşılıklar verememekle birlikte eğitim-öğretimde daha yaygın olarak kullanıldığını belirtmekte, özellikle öğretim kurumları ve çevirmenler tarafından en çok kullanılan sözlüklerin iki dilli sözlükler olduğunu belirtmektedir. Fakat iki dilli sözlüklerin bazı durumlarda, mesela değişik manalara gelebilecek sözcüklerde yetersiz kaldığını, ayrı dil ailelerine ait olan sözcüklere bire bir karşılık bulamayabileceklerini, bu yüzden de sözlüklerin amaca uygun kullanılamadığını kaydetmektedir. Bu durumlarda bazen tek dilli sözlüğün, iki dilli sözlükten daha yararlı olmakla birlikte iki dilli sözlüklerin daha çok rağbet gördüğünü belirtmektedir (Bingöl, 2006, s. 9).

İki dilli sözlüklerin daha çok tercih edilmesinin sebebi yabancı dili öğrenmeye yeni başlayan, orta ve orta üstü seviyelerdeki öğrencilerin bu tip

sözlükleri sıklıkla kullanması ve bu kullanıcılarnın aradığı sözcüğün anlamına hemen ulaşmak istemesidir. Dil öğrenmek isteyen kitlenin önemli bir bölümünü ilk, orta, lise ve üniversite öğrencileri teşkil ettiğinden bu seviyedeki kullanıcılar henüz öğrenmek istedikleri dile tam olarak hâkim değildir. Bu kullanıcılar, okudukları her sayfada anlamını bilmedikleri veya bağlamdan etkili bir şekilde yararlanarak anlamını tahmin edemedikleri sözcükler için pek çok kez sözlüğe başvurmak zorunda kalmaktadır. Bu durum yorucu, bıktırıcı olduğundan ve çok zaman aldığından sözlük kullanıcıları iki dilli sözlükleri daha çok tercih etmektedir.

Sözlük kullanımı sabır isteyen, yorucu, sıkıcı hatta yer yer bu özellikleri nedeniyle yabancı dil öğrenimini olumsuz etkileyen bir etkinliktir. Bu sakıncaları ortadan kaldırmanın yolu, sözlük kullanma alışkanlığının resimli sözlükler ve oyunlaştırılmış etkinlikler, yarışmalar yardımıyla ilkokul çağından itibaren kazandırmanın hedeflenmesi, sözlüklerle ilgili önyargıların ortadan kaldırılmasıdır. Kullanıcıların sözlüğe hangi seviyede ne sıklıkla başvurmaları gerektiğinin belirlenmesi, sözlüğün türüne ve hedef kitlesine yönelik kullanım kılavuzu hazırlanması, tüm eğitim kademelerinde dil öğretim yöntemlerinin gözden geçirilmesi gerekir.

Sözlük çalışmalarının ana hedef kitleleri arasında ilkokuldan üniversiteye her sevideki öğrenciler yer alır. Zgusta, Batı'da yapılan sözcük hazinesinin çoğaltılması çalışmaları ve okul-üniversite sözlükleri ile ilgili çalışmalara değinmektedir:

> "… 1940'ların sonu ile 1950'li yıllarda, sözlüklere pedagojik amaçlarla ilk prensipli kısıtlamlar getirilmiş, öğrenim psikolojisi alanında önemli bir araştırmacı olan Edward L. Thorndike [1874-1949], farklı yaşlardaki okul öğrencileri için yazılan sözlüklerin temelini oluşturan farklı okul seviyesindeki öğrencilerin sözcük hazinesinin gelişimi ile ilgili bir araştırma yapmış, bunlardan bazıları ya Clarence Barnhart [1900-1993] iş birliği ile veya kendisi tarafından yayınlanmıştır. Bu bakış açısıyla yazılmış ürünlerin en tanınmış olanı *College Dictionary* (Banhart 1997)'dir. Hedeflediği kullanıcı seviyesi başlıkta belirtilen (pedagojik) bu sözlüğün birkaç baskısı yapıldı. Son zamanlarda yayınlanan ve bu geleneği sürdüren sözlüklerden biri olan *Webster's ... New Collegiate Dictionary* ana dilini konuşan kişilere yönelik olup önemli sayıda özel zor kelime ve bazı ansiklopedik bilgiler içermektedir (Zgusta, 2006, s. 107).

Akçan, yaptığı araştırmada üniversite öğrencilerinin sözlük kullanma istatitiklerini ortaya koymaktadır:

> "Öğrencilerin büyük bir bölümü (%68), yeni öğrendikleri veya anlamını bilmedikleri İngilizce bir sözcükle karşılaştıklarında tahmin etme yöntemini kullandıklarını belirtmişlerdir. %29,44'lük bir bölüm ise ilk olarak sözlük kullanmayı yeğlemektedir. Dersin öğretmenine (%1,11) veya başkasına sormak (%1,67) öğrenciler tarafından daha az sıklıkta gösterilen davranışlardır. Öğrencinin bilmediği bir sözcüğü önceden öğrendikleri bir durum veya olayla karşılaştırarak çıkarımda bulunması beklendik bir durumdur. Bununla birlikte öğrencinin bilmediği sözcüğün anlamını güvenilir bir yoldan öğrenmek istemesi, onu ilk aşamada sözlük kullanmaya güdüleyen etkenlerden olabilir" (Akçan, 2015, s. 97).

Akçan'ın araştırmasının başarılı öğrenciler arasında yapılmış olması öğrencilerin sözlük kullanma istatstiklerine olumlu olarak yansımıştır. Özellikle öğrencilerin % 68'inin bilinmeyen sözcüğün anlamını bağlamdan çıkarmaya çalışmaları oldukça dikkat çekici ve doğru bir dil öğrenme stratejisidir. Zira, her dakikada bir, bir ya da iki kelime için sözlüğe başvurmak dil öğrenim sürecini sekteye uğratarak akıcı öğrenimi engeller, kısa sürede bıkkınlık ve vazgeçme davranışıyla sonuçlanır.

Akçan'ın çalışması, iki dilli sözlüklerin tek dilli sözlüklere oranla daha çok kullanıldığını % 60, buna karşılık tek dilli yabancı dil sözlüklerinin de % 25 gibi önemli bir kullanım oranına sahip olduğunu ortaya komaktadır:

> "… öğrencilerin yarıya yakını (%46) İngilizce-Türkçe ve Türkçe-İngilizce sözlüklerinin her ikisini, %25'i İngilizce-İngilizce, %14'ü İngilizce-Türkçe ve %13'ü sözü geçen bütün sözlük türlerinin kullandığını belirtmiştir. Sadece Türkçe-İngilizce sözlük kullanmayı tercih eden öğrenci yüzdesi oldukça azdır (%2)" (Akçan, 2015, s. 98).

Bilim ve teknolojinin ilerlemesi bilgiye ulaşımı kolaylaştırırken yabancı dillerin önemini de artırmıştır. Ekonomik gelişmeler, uluslararası ticaretin ve turizmin önemini artırmış, uluslararası ilişkilerde büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu durum yabancı dil öğrenimini giderek daha acil, zorunlu bir ihtiyaç haline getirmiş, sözlük bilimi çalışmaları da bu gelişmelere bağlı olarak daha önemli hale gelmiştir. Erasmus gibi öğrenci değişim programları, Avrupa Birliği gibi uluslararası

kuruluşlar İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Almanca gibi dillerin önemini artırmış, iki dillilik hatta çok dillilik her alanda aranan bir nitelik haline gelmiştir.

Avrupa Birliği ülkelerinde ana dili öğrenimine özel bir önem verilirken her okulda en az bir yabancı dil zorunluluğu getirilmiştir. Göçmen toplulukların dil öğrenimleri de yasal çerçeveye oturtulmuş, CERC (Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi) ile bazı diller, ikinci yabancı dil olarak okullarda okutulmaya, Türkçe, Arapça, İtalyanca, İspanyolca, Portekizce gibi bazı diller ise EILE antlaşması kapsamında ilgili ülkelerden gönderilen öğretmenler tarafından seçmeli ders olarak okutulmaya başlanmıştır.

> "Fakat kurumsal tek dillilik herkes tarafından kabul görmez. Bundan dolayı, Avrupa Birliği kendi çok dillilik zenginliğini korumak istiyor ve bu hedefe ulaşmaya yönelik girişimler ortaya koyuyor. Görünüşe bakılırsa günümüz Avrupa'sı gittikçe, hangi dil olursa olsun, kendi dilini zorla kabul ettirmeye çalışmanın boş bir çaba olduğunu, her dilin diğer diller arasında biricik olduğunu kabul etmek ve diğer dillerle geçişi sağlayacak, özellikle de çeviriyi kolaylaştıracak bir yapıya sahiptir. O halde her dile, günümüz iletişimi için gereken kendi yapısına uygun imkânlar sağlanmalı, özellikle bilimsel ve teknik alanlarda o dillerin yapılarına uygun terminoloji ile donatılması ve diller arasındaki geçişin daha kolay ve etkili olabilmesi için ugun sözcük bilimsel ve terim bilimsel araçların devreye sokulması gerekir (Bejoint ve Thoiron, 1996, s. 128).

Béjoint ve Thoiron, dünyanın Avrupa dışında kalan medeniyetleri arasında sözlüğün yeri, önemi ve ortaya çıkışı ile ilgili olarak klasik eserlerin ve dini metinlerin rolüne işaret etmektedir: "Diğer yerlerde (Hint, Çin, Yunan, Arap, Yahudi, Pers dünyası), yazılı sözlüklerdeki ilk atılım, özellikle her kültürün kurucu klasiklerindeki, dini veya buna benzer metinlerde veya prestijli şiir metinlerinde yer alan anlaşılmaz, nadir ve eski terimlerin anlaşılması ihtiyacı sonucu ortaya çıkmıştır" (Bejoint ve Thoiron, 1996, s. 128).

1.17.16. İki Dilli Sözlüklerin Yazımında Karşılaşılan Çelişki ve Zorluklar

Bir dili öğrenmek, o dilde konuşulanı, yazılanı anlamak, yazmak, konuşmak veya çeviri yapmak aynı zamanda yeni bir kültürü öğrenmek ve o kültürün okuryazarı olmak demektir. Kültür öğrenilmediğinde dilin incelikleri ve yapısı doğru

ve kolay bir şekilde öğrenilemez, anlaşılamaz, anlatılamaz ve yansıtılamaz. Kültürün öğrenilmesi ise söz konusu kültür içinde yaşayarak ve sürekli o kültüre maruz kalarak daha kolay olmaktadır. Kültürler yaşandıkları coğrafyalardan, tarihten insanlar arası ilişki ve komşu milletlerden ticari, sosyal, ekonomik ve bilimsel olaylardan beslendiğinden her milletin veya millet içindeki küçük toplulukların kültürleri birbirinden farklıdır. Bu durum iki dilli sözlük yazımını etkileyen unsurların başında gelmektedir.

Dilin, bir kültür unsuru, kültürün en güçlü bir şekilde yansıdığı bir ortam olması iki dilli sözlüklerde kültürel kavramların nasıl yansıtılacağı sorununu ortaya çıkarmaktadır. Berkov, kültürel ögelerin iki dilli sözlüklerde ne şekilde verilmesi gerektiği konusunda a) kullanıcı ihtiyacının maksimum derecede giderilmesi ve b) minimum açıklamayla maksimum bilgi verilmesi prensibine dayanarak sözlüklerin hazırlanması gerektiğini ve c) ihtiyaç görüldüğü takdirde eş değeri bulunmayan kültürel ögelerin resimlerle de takviye edilmesi gerektiğini savunmuştur" (Kulamshaeva, 2016, s. 89).

İki dilli sözlüklerde sözcüklere verilen karşılıklar, sözcüklerin kültürel ve tarihî serüvenleri, oluşturdukları eş dizimlilik, deyimler, bağlamlar bakımından neredeyse hiçbir durumda birbirinin yüzde yüz karşılığı değildir. Bu karşılıkların yakınlığı kültürel ve coğrafi yakınlığa, dil akrabalığına vb. bağlı olarak değişmektedir. Ancak kültürel yakınlık sözlük yazımını kolaylaştırmakla birlikte bu kolaylık her sözcük için söz konusu değildir. Bu durum iki dilli sözlüklerde "kültürel boşluk" kavramını ortaya çıkarmaktadır.

Josselin-Leray, dil bilimsel işaretin iki dilli sözlükte bir "sembol modeli" olduğunu fakat bu sembollerin bir dil topluğundan diğerine değişmesinin kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir. Yazar, İngilizcede *bread,* Almancada *Brot*, İtalyancada *pane* olan Fransızca *pain* (ekmek) örneğini vermekte ve bu sözcüğün her dilde birbirinden çok uzak gerçekliklere gönderimde bulunduğunu ifade etmektedir. Leray, Kanada Fransızcasında olduğu gibi "Fransız ekmeğini daha geleneksel olan Kanada ekmeğinden (*pain de mie*) ayırmak" gerektiğini belirtmektedir. Bu bakımdan iki dilli sözlüklerin, sözcüklere "tam" karşılıklar veremeyeceğini, verdiği karşılıkların kısmî

karşılık, açıklamalı karşılık olabileceğini, hatta bazı sözcüklerin hiçbir karşılığının olamayacağı hususlarının günümüzdeki ortak anlayış olduğunu belirtmektedir (Josselin-Leray, 2014, s. 257-258).

Michaela Heinz, bir dili öğrenmenin aynı zamanda o dili taşıyan "kültürel içerik"in de öğrenilmesinin gerektirdiği konusunda herkesin aynı kanaatte olduğunu belirtmektedir. Heinz, iki dilli sözlüklerin, kelimelerin sözlük anlamlarına yoğunlaşarak kültürel bağlamlarına yeterince eğilmekten uzak olduklarını, bu durumun dilin işleyişinin kavranmasıyla ilgili alışkanlıkları ve bilimsel gelenekeri olumsuz yönde etkilediğini belirtmektedir (Heinz, 2009, s. 261).

Diller arasındaki anlam bilimsel diziliş farklılıkları iki dilli sözlük yazımını zorlaştıran unsurlardandır. "Bu şekilde iki sözlüksel birimin bağdaştırılabilmesindeki temel zorluk diller arasındaki ifade düzeninin ve diğer farklılıkların örtüşmemesinden (anisomorphisme) kaynaklanır" (Zgusta, 1971, s. 294).

İki dilli sözlüklerde oluşan sözlüksel boşlukların ansiklopedik bilgilerle veya tanım, açıklama, fotoğraf, resim ve çizimlerle doldurulması gerekmektedir. Ayrıca dillerdeki ağızlardan hangisinin esas alınacağı ve diğer ağızların ne ölçüde sözlüğe yansıtılacağı hususu da iki dilli sözlüklerin zorluklarındandır. Zgusta iki dilli sözlüklerin yazımında karşılaşılan en önemli zorluğun kültürel ve sözlüksel boşluktan kaynaklandığını ifade etmektedir:

> "Eğer iki dil birbirinden çok uzak kültürlere aitse geniş çapta ansiklopedik bilgiler verme ihtiyacı ortaya çıkacaktır. Eğer iki dilin gramer yapıları çok farklı ise, iş hem zorlaşacak hem de ilgili sözlüksel birliğin hangisinin uygun karşılık olacağının kararının önceden verilmesi gerekecektir. Eğer en azından dillerin birinde diglossia (farklı lehçe ve kullanım biçimleri) varsa hangi lehçenin esas alındığının vurgulanması veya sorunun genel olarak nasıl çözüldüğünün belirtilmesi gerekmektedir" (Zgusta, 1971, s. 299).

İlbaş, kültürel boşluğu kaynak dildeki bir kültürel ifadenin hedef dilde bulunmaması veya anlamsal bağlamının farklı olması, böylece bir beyaz sayfa oluşması olarak tanımlamakta ve üçe ayırmaktadır:

> “Kültür dil bilimi; “dil ve kültür ilişkilerini inceleyen, kültür bilimsel yaklaşım içerisinde oluşmuş bir disiplindir”. Dil ve kültür ilişkisini inceleyen

> kültür dil biliminin temel kavramlarından biri boşluktur. Markovina'ya göre genel bir tanımlamayla boşluk; dilin, metnin ya da kültürün anlamsal haritasındaki "beyaz sayfa"dır. Kültürel boşluk (cultural gap); kaynak kültürde bulunan ögenin hedef kültürde bulunmaması ya da farklı bir değer ifade etmesinden dolayı iki kültürün karşılaşması sırasında oluşan boşluktur ve üçe ayrılır: • Etnografik boşluk • Psikolojik boşluk • Davranışsal ve bedensel boşluk (Aktaran İlbaş, 2019, s. 37).

İlbaş'a göre akrabalıkların farklı toplumlarda farklı olması gibi akrabalık adları da her toplumda farklı özellikler gösterir. Kimi toplumlarda akrabalara ayrı ayrı adlar verilirken kimilerinde aynı adlar birden çok akraba için kullanılabilir ya da belli adlar farklı şekillerde birleştirilerek kullanılabilir. "Morgan'a göre, akrabalık sözcüklerinin önce tanımlayıcı bir görevi vardır. "dayı" sözcüğü annenin erkek kardeşini tanımlar. Ancak belli bir toplumda, aynı sözcük başka kişiler ve ilişkiler için de kullanılıyorsa, örneğin annenin babası için ya da "kabadayı", "dayısı olmak" gibi; o zaman, "dayı" sözcüğü sınıflayıcı bir kategori olmaktadır (İlbaş, 2019, s.73).

İlbaş, kültürel boşluk, sözcüksel boşluk ve sözlüksel boşluk olmak üzere üç tür boşluktan söz ederek dilsel boşluk olarak nitelendirdiği boşluklardan sözlüksel boşluğun sözcüksel boşluğun bir sonraki aşaması olduğunu ifade ederek dilsel boşluk kavramının çerçevesini belirlemektedir:

> "Dilsel boşluk; bir dilde bulunması beklenen dilsel ögenin bulunmamasından doğan boşluktur. Örneğin; bir dilde o dili konuşanların zihninde kavram olarak var olan bir nesneyi karşılayan sözlüksel bir ögenin bulunmaması bir dilsel boşluktur. Başka bir ifadeyle kavramsal boşluğun dildeki karşılığı ya da bir sonraki aşamasıdır. Burada dikkat edilmesi gereken şudur; herhangi bir dilsel birimin yokluğunun boşluk olarak adlandırılabilmesi için öncelikle kavram olarak var olması gerekir. Eğer bir kavram zihinlerde canlandırılabildiği halde dilde karşılık bulmuyorsa bir boşluktan bahsedilebilir. Kavrama denk gelmeyen boşlukların dilsel birimlerle doldurulması mümkün değildir. Dilsel boşluk terimi ve tanımı oldukça geneldir. Bir dilde görülebilecek bütün boşluk türlerini ifade eden bir üst başlıktır" (İlbaş, 2019, s. 31-32).

Her dilin diğer dillerde karşılığı olmayan bir söz varlığının olduğunu belirten İlbaş, bu söz varlığının kültürel ve dilsel boşluğun kaynağı olduğunu ifade etmektedir. Yazar, Lehrer'in dilsel boşlukları ses bilgisel, biçim bilgisel, söz dizimsel ve anlam bilimsel boşluk olarak dörde ayırdığını belirtmektedir: (İlbaş, 2019, s. 40-41).

İlbaş, kültürel boşluklardan ayırdığı dilsel boşlukları da kendi içinde üçe ayırır. 1. Sözcüksel boşluk: Türkçedeki "Aşure, beşibirlik, mıhlama, gecekondu" Rusça için sözcüksel boşluk oluşturur. Rusça "борщ, (et ya da mantar suyu ile yapılan pancar çorbası), кокошник, (yelpaze şeklindeki geleneksel kadın şapkası)" gibi örnekler de Türkçe için sözcüksel boşluktur. 2. Dilbilgisel boşluk: Türkçedeki "öğrenilen geçmiş zaman" Rusça için dilbilgisel boşlukken, Rusçadaki biçimbirimler ve türemiş sözcüklerle ilgili de Türkçede dilbilgisel boşluk oluşacaktır. 3. Üslupbilimsel boşluk: Rusçadaki çok anlamlı "–ка" biçimbirimi üslupbilimsel değeri nötr olan "минеральная вода" (maden suyu), "маршрутное такси" (dolmuş), "читальный зал" (okuma salonu) sözcüklerinden sadece konuşma dilinde kullanılan "минералка", "маршрутка", "читалка" sözcüklerini türetir (İlbaş, 2019, s. 37).

İlbaş'a göre diller arası boşluklar 1. Ses düzeyinde, 2. Sözlüksel düzeyde ve 3. Dilbilgisel ulam düzeyinde olmak üzere üçe ayrılır (A.e., s.37). Dil, bu boşlukları kendi sisteminde telâfi imkânı sunar. Bunlara dilsel boşluk telafi yolları adı verilir: 1. Alıntı sözcüklerle telafi, 2. Açıklayıcı karşılıkla telafi 3. Kodlamayla telafi, 4. Anlık oluşumla telafi, 5. Geri oluşumla telafi, 6. Çok anlamlılıkla telafi (A.e., s. 45).

Hartmann ve James, *açıklayıcı karşılık* (explanatory equivalent) terimini; *"*Kültüre özgü söz varlığının çevirisinde, bir sözcüğün ya da ifadenin hedef dilde birebir karşılık yerine vekil bir yorumlama yardımıyla yapılan açıklamasıdır" şeklinde tanımlamaktadır (Hartmann ve James, 2002, s. 54).

İki dilli sözlüklerde iki tür sözcük külliyatı (corpus) kullanılması, en azından yer yer bu külliyatlara başvurulması ve sözlüklerden alınan örneklerin doğrulanması gerekmektedir. Knowles'a göre iki dilli sözlüğün ikinci bölümünü yazmak için, hedef dilde tasarlanan sözcük külliyatı yerine kaynak dilde tasarlanan bir sözcük külliyatı gerekmektedir (Knowles, 1996, s. 160).

Dil öğrenimini kolaylaştıran en önemli husus sözcüklerin, deyim, eş dizimlilik ve ifadelerin bir bağlam içinde, cümleler ve örneklerle sözcüklerden çok cümle ve metinlere maruz kalınarak dil ortamı içinde öğrenilmesidir. İki dilli sözlükler bu bakımdan sınırlı bir malzeme sunmakta ve genellikle sözcüklere

karşılıklar vermekle yetinmektedir. Bu durum iki dilli sözlüklerde çok anlamlılığın ve örnek cümlelerin ne ölçüde yer alınacağı, bunların kaynağı, niteliği ve anlamlarının kullanım sıklığı konusunu öne çıkarmaktadır.

Szende'ye göre pek çok anlam biriminin bir araya getirilmesi tüm dillerin ortak özelliğidir ve dilin işleyişi açısından gereklidir. Bu, genel kural olarak kurucu unsurların birbirine bağlılığı, yeni birlik içindeki sınırlama ve sınıflamaya maruz kaldıktan sonraki özerkliğini koruma derecesidir. Öğrenim zorlukları ve çeviri, az çok kalıplaşmış olan bu grupların önemini ortaya çıkarmaktadır. Aslında bir dile hâkim olmak için, ana dil konuşucusunun bir olay neticesinde otomatik olarak söylediği ifadeleri kurmaya yarayan "montaj" veya "terkip" denen ifadeleri kavramak gerekir. Bu kuralların sistemli izahı sayesinde yabancı konuşmacının sezgisine daha az alan bırakılır (Szende, 1996, s. 123).

Szende'nin yukarıdaki açıklamaları iki dilli sözlüklerde eş dizimli sözcüklere ve deyimlere karşılık vermenin zorluğu hususuna vurgu yapmaktadır.

Szende'ye göre, geleneksel iki dilli sözlüklerin beğenilmemesinin ve yetersiz olmasının sebebinin sözcüklerin karşılıklarını derlemekle yetinmesi, bir sözcüğü başka sözcüklerle karşılamasıdır; oysa sözcükler diğer sözcüklerle bir arada bulunur; onların tek başlarına sadece sanal bir anlamı olabilir. Sözcükler bağlamdan soyutlandığında, amlamlarını tam doğru bir şekilde yorumlamak zor hatta neredeyse imkânsızdır. Sözcüklerin doğru anlamı genellikle onların bağlamsal birliktelerinde saklıdır (Szende, 1996, s. 123).

Bu durumda iki dilli sözlüklerin en zayıf noktalarından biri örneklere ve eş dizimliliklere yeterince yer verilememesi ve buna bağlı olarak dilin bağlamdan ve doğallıktan uzaklaştırılarak tanımlanmasıdır. O halde iki dilli sözlüklerde daha az sözcüğe yer verilmeli, buna karşılık örnek ve eş dizimli ifadelerin sayısı artırılmalıdır.

İki dilli sözlüklerde, boyut ve ekonomiklik ilkesi nedeniyle eş dizimliliğe, örnek cümlelere yeterince yer verilememesi dil öğrenicisinin dilin yapısını kavrama süresini uzatmaktadır. Zgusta bu konuyu öne çıkarmaktadır:

> "Yabancı dil öğrenen ve öğretenler, gerçek sorunun eş dizimli ifadeler oluşturmak, doğru cümle yapıları kurmak ve yeni yapılar olşturmak olduğunu iyi bilirler. Zira, yabancı dilde yapılan yanlışlar büyük oranda, sadece sözcüklere değil sıklıkla hedef dile yansıtılan cümle yaplarına bağlıdır. Böylece, iki dilli sözlük girdileriyle birlikte, yapısal olarak simetrik veya asimetrik doğru sözcük grupları önerdiği ölçüde kullanıcı tarafından beğenilecektir" (Szende, 1996, s. 125).

İki dilli sözlükler çeviri ürünü olduğundan bu durum verilen karşılıklarda yanlış çeviriden kaynaklanan hatalara yol açmaktadır. Szende, sözlük yazarının, çoğu zaman tam bir karşılık öneremememesi nedeniyle gerçek örnekler yardımıyla bağlantılı karşılıklar vermeye yöneldiğini belirtiyor. Böylece, tüm iki dilli sözlük tasarımcılarının, genel kural olarak, pek çok sözcükten oluşan birliklerin çevrilebileceğini, sözcüklerin ise çevrilemeyeceğni belirtmeleri gerekecektir. Bu metindeki alıntının belirttiği gibi: "çevrilen sözcükler yalan söyler, çevrilen metinler ise yalnızca kötü çevrilmiştir" (Szende, 1996, s. 126).

İki dilli sözlük yazmanın en önemli zorluğu diller arasında anlam bilimi, dil bilgisi ve kültürel bakımlardan uyumsuzluklar olmasıdır. Bu durum aynı dil ailesine ait olmayan diller arasında daha büyük bir sorun olarak öne çıkmaktadır. "Anisomorphism" olarak adlandırılan bu durum Hartmann ve James tarafından: "İki dil arasındaki anlam bilimsel, dil bilgisel ve kültürel bakımdan uyumsuzluk." olarak tanımlanmaktadır. Bu durum iki dil arasında doğrudan, bire bir denk bir karşılığın bulunmaması sonucunu doğurmaktadır" (Hartmann ve James, 1998, s. 6). Szende ise diller arasındaki uyumsuzluğu:

> "Bazı kavramlar tüm dillerde sözlüksel bir anlatıma sahiptir. Aslında, bazı alanlar bizi sözlüksel bölünmeye götüren ortak evrenimizdir: Tüm insanlar aynı gezegende yaşamakta, aynı yeryüzü ve gökyüzü gerçekliği ile, sıcak ve soğukla, aynı mekân ve zamanla vb. yüzleşiyorlar. Fakat en değişken gerçeklik alanları farklı dillere göre farklı türlere ayrılabilir, özellikle bir dil ailesinden diğerine"(Szende, 1996, s. 111). şeklinde açıklamaktadır.

Szende, iki dilli sözlük yazımında, iki farklı işleyiş sistemi olan dillerin pek çok bakımdan bağdaştrılması gerektiğini belirtmektedir:

> "İki dilli sözlük iki dil bilimsel sistem ve özellikle iki sözlüksel sistemle karşı karşıyadır. Bilindiği gibi Macarca, sözcük dağarcığı ile olduğu kadar yapısıyla da Fransızcadan çok farklıdır. Anlambilimsel alanda, pek çok

> Macarca kelimenin Fransızca kelimeyle uyumlu olduğu izlenimine kapılıyoruz, ancak Fransızca, sözcük açımlanması bakımından Macarcaya göre çok daha zengindir" (Szende, 1996, s. 116).

Bingöl, iki dilli sözlüklerde, sözcüklere veya çok anlamlı sözcüklere her durumda karşılık bulunamayacağını, özellikle farklı dil ailelerine ait sözcüklere de her zaman karşılık vermenin daha zor olduğunu belirtmektedir: "İki lisanlı bir sözlüğü kullanan kişi, kullandığı sözlükte, çoğu zaman ve haklı olarak, diğer lisana ait olan kelimelerin tam karşılığını veya kendince uygun gördüğü sözcüğü bulmak ister. İki lisanlı sözlükler bazı durumlarda, örneğin değişik anlamlara gelebilecek sözcüklerde yetersiz kalabilir. Ayrı dil ailelerine ait olan sözcükler birebir karşılık bulamayabilirler" (Bingöl, 2006, s. 2-3).

1.17.16.1. Türkçe İki Dilli Sözlük Yazımında Karşılaşılan Zorluklar

Türkçe iki dilli sözlük yazımında yaşanan sorunların en önemlisi sözlük çalışmasına başlamadan önce yapılması gereken ön hazırlık çalışmalarının yetersiz olması, genellikle sözlük taraması yönteminin kullanılması, bir veya birkaç iki dilli sözlüğün kaynak olarak alınması biçiminde kolaycılığa kaçılarak yapılmasıdır. Sözlük biliminde, iyi bir sözlüğün hazırlanması aşamasında uyulması gereken bazı ilkeler vardır:

> "Sözlük bilimine göre öncelikle, 1) "amaç" belirlenmeli, 2) bu amaca ulaşmak için kullanılacak "dil malzemesi"nin sınırları çizilmeli, 3) bu malzemenin derleneceği "kaynaklar" belirlenmeli ve son olarak da 4) bu kaynakları kullanarak sözlüğü hazırlayacak olan sözlük bilimiciler (fakat asla yalnızca dilci ve/veya edebiyatçılar değil) bir araya getirilmelidir. Burada adı geçen "amaç" sözlüğün türünü belirler, "malzeme" sözlüğün hacmini/içeriğini belirler, "kaynaklar" sözlüğün hangi zaman dilimine ait olacağını belirler, "ekip" sözlüğün kalıcı, yararlı ve eksiksiz olmasını belirler. Ancak yukarıda çizdiğimiz bu yol, bazı kaynaklarda farklı bir sıra izlemektedir. 1) Ekip hazırlanmalı. 2) Ekip özel olarak eğitilmeli. 3) Her türden yayını takip etmeleri için fırsat, zaman, imkân ve mekân temin edilmeli. 4) Ekip bir kartotek/korpus hazırlamalı (Usta, 2006, s. 226).

Türk sözlüklerinin çoğu, TDK Türkçe Sözlük ve Misalli Büyük Türkçe Sözlük gibi birkaç sözlük dışında bir ekip tarafından değil bir kişi tarafından hazırlandığından ekip çalışmasından yoksundur. İki dilli sözlüklerimizde de buna

benzer bir durum söz konusudur. Sözlüklerimiz genellikle dil-edebiyat alanında eserler veren, çalışmalar yapan, çeviri yapan ve sözlükçülüğe özel ilgisi olan Kaşgarlı Mahmut, Ali Şir Nevâi, Ahmet Vefik Paşa, Radloff, Muallim Nâci, Ömer Asım Aksoy, Tahsin Saraç, Ferit Namık Hansoy gibi kişiler tarafından yazılmış veya derlenmiştir. Sözlüklerimizin dış verileri incelendiğinde çoğunun sözcük külliyatlarından (corpus) yararlandıklarına dair bir bilgiye rastlanmamaktadır.

İki dilli sözlüğün bir ekip tarafından hazırlanmış olması tek başına yeterli bir kriter değildir. Oluşturulan ekibin alanında uzman kişilerden oluşması, bu kişilerin sözlük hazırlama yöntemlerine vakıf olması ve yeterli zamanı ayrması, ekip arasında doğru bir etkileşim, eş güdüm, iş birliği ve görev paylaşımı yapılması gerekmektedir. Buna ek olarak iki dilli sözlük hazırlayıcılarının farklı alanlardaki uzman kişilerden yardım almaları büyük önem arz etmektedir.

Sözcüklere bire bir karşılıklar vermek iki dilli sözlükler bakımından her durumda yeterli ve geçerli bir yöntem değildir. Çünkü her sözcüğün iki dildeki kapsamı, oluşturduğu eş dizimlilik, deyim ve anlam alanı birbirinden farklıdır. Uysal bu hususa dikkat çekmektedir:

> "İki dilli sözlüklerin hazırlanmasında sözlük hazırlayıcısının iki dilli olup olmaması, buna bağlı olarak da kaynak ve hedef dilde yetkin olup olmaması önem taşımaktadır. Kaynak dildeki sözcük/yapılara karşılık gösterilirken kimi zaman farklı dillerin etkisi altında kalınabilmektedir. Bu noktada etkisi altında kalınan dilin tipolojisine ve motamot çeviriye bağlı olarak kaynak dildeki sözcük/yapılara karşılık gösterilen sözcük/yapılar ifade ve açıklama tarzı açısından sorunlu olabilmektedir. Boşnakça-Türkçe Sözlük'te de bu durumla karşılaşılmaktadır. Boşnakça ifadelerin Türkçe deyimlerle karşılanmasında yanlış sözcük seçiminden, motamot çeviriden, karşılık gösterilen Türkçe deyimlerdeki sözcük eksikliğinden kaynaklanan eşdeğerlik sorunu göze çarpmaktadır (Uysal, 2017, s. 1461).

Uysal, iki dillli sözlük hazırlayıcısının dil bilgisi, morfoloji gibi dil bilimi alanlarında da yetkin olması gerektiğini belirtmektedir:

> "İki dilli sözlüklerde çekim morfolojisi altında karşılaşılan sorunların en aza indirgenebilmesi için ise sözlük hazırlayıcısının hedef dilin gramerinde yetkin olması, gramer bilgisini söz konusu dilde yer alan örnek kullanımlarla karşılaştırması, doğruluğundan emin olduktan sonra sözlüğe alması ve çekim morfolojisinin de içinde yer aldığı kalıp ifadeleri bilmesi gerekmektedir.

> Böylece bireyler hedef dili doğru bir şekilde öğrenecek ve kullanacaktır (Uysal, 2017, s. 1461).

T-F, F-T iki dilli sözlük hazırlamadaki en önemli zorluklardan biri de iki kültür arasındaki derin farklılıklardır. Bu farklılıklar, iki dilin aynı dil ailesinden olmaması, coğrafi uzaklık, Fransızcadaki dört tür fiil, bunların çekimlenme biçimleri, sözcüklerin eril-dişil olarak sınıflandırılması, söz dizimi gibi nedenler yanında anlam bilimsel nedenler de kültürel ve dilsel boşlukları artırmaktadır. Sözcüklerin biçimsel ve anlamsal farklılıklarının, eş dizimliliklerinin farklı olması öğrenen ve çevirmen için zorlukları beraberinde getirmektedir. İki dilli sözlük yazarları farklı dil ailelerinden olan, cümle yapısı, sözcük yapımı, fiil-isim çekimi, hâl ekleri edatlar gibi farklılıkları ihmal etmemelidir. Bu bakımdan iki dilli sözlüklerin dil bilgisel, kültürel farklılaşmadan kaynaklanan bu ihtiyaçlara cevap vermesi bu farklılıkları yansıtması, diller arası boşlukları uygun açıklayıcı karşılıklarla, tanımlarla, çok anlamlı karşılıklarla en aza indirmesi gerekir. Ayrıca sözlüklerin baş verilerinde iki dilin farklılıklarını ve benzer yönlerini ortaya koyan dil bilgisel bilgilere yer verilmelidir.

> "Günümüzdeki iki dilli sözlükler, madde başlığındaki sözcüğün çok anlamlılığına çözüm bulmuşken, madde başlığı tanımlamalarında kullanılan sözcüklerde görülen çok anlamlılığı göz ardı etmiş ve neticesinde her ne kadar yukarıdaki çözüm yöntemleri bu tür yetersizliklerin önüne geçmek için üretilmiş olsa da çok anlamlı sözcüklerin hedef dilde sadece örtüştüğü noktaları ön plana çıkarabilmiştir. Oysa iki dilli sözlük kullanımına dayalı mevcut kullanıcı hatalarının pek çoğunun, bu sözlüklerde eş değer olarak verilen iki kavramın örtüşen değil örtüşmeyen noktalarından kaynaklandığı görülür" (Kolukısa, 2015, s. 147).

Kolukısa, günümüz iki dilli sözlüklerinde karşılaşılan zorlukları bertaraf etmek üzere üç temel çözüm yoluna başvurulduğunu belirtmektedir. Bunlar:

> "a) Madde başlığındaki sözcük ya da sözcüklerin o dildeki kullanımına ilişkin örnek cümleler vererek, o madde başlığının kullanımının mümkün olduğu bağlamı kullanıcıya sezdirmek.
>
> b) Madde başlığındaki sözcük ya da sözcüklerin o dilde sık kullandığı eşdizimsel (collocational) sözcüklerini de o madde başlığı altında ele alarak söz konusu madde başlığının doğru kullanılabileceği bağlamı sınırlandırmak" (Kolukısa, 2015, s. 158).

Kolukısa'nın bu makalesinde önerilen çözüm yöntemi ise, bugüne kadar yapılan yukarıdaki yöntemlere ilave olarak, "c" şıkkında görüldüğü şekildedir:

> "c) İki dilli sözlüklerdeki mevcut kavramsal sapmaları engellemek için, eşitlenen iki kavramın örtüşen noktalarını gösteren "a" ve "b"deki yöntemlerden farklı olarak, hedef dildeki kavramla madde başlığındaki kavramın örtüşmeyen noktalarını da yazılı olarak madde tanımlarında göstererek hedef dildeki kavramın doğru olarak algılanmasını sağlamak ve madde başlığındaki kavramın hedef dilde tamamen aynı olmadığını kullanıcıya kavratmak" (Kolukısa, 2015, s. 158).

İki dilli sözlüklerin yazımındaki zorluklar yakın ülkeler, aynı kültür ve dil ailelerinden gelen dillerin sözcük kadrolarında "faux amis, false friends" (kötü erkadaş) olarak nitelendirilen yazım veya telaffuz bakımından benzeşen sözcüklerin farklı anlamlara gelmesi biçiminde de ortaya çıkabilmektedir:

> "İki dil, yakın diller olsalar bile birinden diğerine kelime kelime çevirinin mümkün olması, başka bir deyişle iki dilin sözcük hazinelerinin büyük bir bölümü arasında tam bir eş değerliğin olması nadirdir. Spesifik alanlar söz konusu olduğunda, örneğin coğrafi ve tıbbî sözcükler söz konusu olduğunda bu denklikten söz edilebilirken, aynı durum günlük dilde söz konusu olmaz; iki dil ne kadar benzer olursa olsun, en basit ve en sık kullanılan *bonjour* ve *bonsoir* gibi sözcüklerin İngilizce'de ve İtalyanca'da tam bir karşılığı olmadığı gibi *buon giorno* uygulamada *au revoir* gibi karşıt bir anlam ifade etmektedir" (Bernot, 2000, s. 53).

Fransızcadan Türkçeye geçen apartman sözcüğü Fransızcada Türkçedeki "daire" karşılığı olarak kullanılırken Türkçede bu sözcük "bina" sözcüğünün eş anlamlısı olarak kullanılmaktadır. Fransızcada "bina" sözcüğünün karşılığı ise "immeuble"dür. Bu durumun ana nedeni sözcüklerin bulundukları dil ve kültür içinde ayrı corafyalarda, farklı zaman süreçlerinde geçirdikleri serüven, kullanım sıklığı, deyimleşme, anlam farklılaşması ve yanlış kullanımların yerleşmesi, sözcüklerin mecaz ve yan anlamlar kazanması, bu anlamların iki dilde çoğu zaman örtüşmemesi veya hiç bulunmamasıdır. Bernot, makalesinin devamında bu hususlara vurgu yapmaktadır:

> "Zira, Birmancadan Fransızcaya veya Fransızcadan Birmancaya çeviri yapmak, bir dil bilimsel aileden diğerine, tropik bir iklimden ılıman bir iklime, üç mevsimden dört mevsime, kısaca bir dünyadan diğerine geçmek anlamına gelir fakat bu problemlerle karşılaşmadan önce ilk engel karşımıza çıkıverir: yazı" (Bernot, 2000, s. 53).

İki dilli sözlüklerin kullanım sıklığını dikkate alıp almamaları, sözcüklerin ve söz öbeklerinin ikincil anlamlarının seçiminde hangi yollara başvurması gerektiği, sözcük seçimi, iki dilin yapısının dikkate alınması gibi hususlar önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır:

> "Sözlüklerdeki girdiler kelime hazinesinin seçimi problemini ortaya koymaktadır. Her sözlük yazarı kendi seçimini savunmakta. Genellikle gösterenler (vocables) kendi yalın (neutre) şekilleriyle görünmektedir. Sözlüğe kullanım sıklığına göre girdilerin değişik biçimlerinin eklenmesi yararlı olabilir. Takip edilen kullanım sıklığı yöntemi ister biçim bilimsel ister sözlüksel olsun, çoğu zaman iki dilli bir sözlükte hedef dile ait kelime ve deyimlerin kaynak dildeki karşılıklarını bulmak zordur. İki dilli bir sözlüğün kelime hazinesi her iki dile bağlı zorlukları dikkate almalıdır" (Laurian, 2004, s. 3).

Melnikiene, çevirinin yapıldığı zaman, maksimum ekonomi ilkesinin iki dilli sözlük yazımını zorlaştırdığına işaret ederek bu girişimi bir ütopya olarak tanımlamaktadır:

> "Dotoli, iki dilli sözlüğün, diller arası iletişimde, sözcük külliyatlarının denkliği, deyimsel eş dizim tabirleri, çeviri sıkıntıları ve zamanlarından kaynaklı kültürel boşluklarla ilgili bilimsel dilden güncel konuşmalara sözlü ve sözsüz dilin bir temel 'hareket noktası', "maksimum ekonomi' alanı ve aynı zamanda her şeyi karşılama ütopyası olduğunu belirtmektedir. (Aktaran Melnikiene, 2013, s. 9).

Cybèle Berk Bozdemir "*İki dilli Fransızca-Türkçe Sözlük Tasarımındaki Zorluklar*" isimli makalesinde söz konusu zorlukları üç başlık altında toplamıştır. Bunlar:

> "1. hedef kitleye bağlı zorluklar; 2. Sözlükçülüğe özgü zorluklar, yani ses bilimi, biçim bilimi ve anlam bilimi gibi üç farklı alanın ortaya çıkardığı sorunlar; 3. Otoriter demekten kaçınarak, devlet planlamasına maruz kalmış diyebileceğimiz Türk dilinin gelişimine özgü zorluklar" (Berk-Bozdemir, 2000, s. 93).

1.17.17. Tek Dilli ve İki Dilli Sözlükler Arasındaki Farklar

Landau, iki dilli sözlükleri tek dilli sözlüklerden ayıran görünürdeki farkın ele aldıkları dil sayısı olduğunu belirttikten sonra bu iki tür sözlüğün ikinci farkının

yazılış amaçları olduğunu vurgulamaktadır. Landau, tek dilli ve iki dilli sözlüklerin amacını şöyle ifade etmektedir:

> "Amaç bir dili anlayan fakat diğerini anlamayan birine yardım etmektir. Dahası, dillerden birinin sözlük kullanıcısının ana dili olduğu varsayımından hareket edilir. Tamamen bir dilde yazılmış olan tek dilli sözlük, ya bu dili ana dil olarak konuşanlara ya bir dilin ana dil ve ortak iletişim dili olarak yaygın bir şekilde konuşulduğu bir ülkede bu dili ikinci dil olarak öğrenenlere ya da bir dili yabancı dil olarak öğrenen kişilere yöneliktir" (Landau, 2001, s. 8).

Landau, tek dilli ve iki dilli sözlüklerin arasındaki üçüncü farkın, içerdikleri bilgilerin niteliği ve amaçları bakımından da farklı olmaları olduğunu belirtmektedir:

> "Tek dilli bir sözlüğün ana amacı açıklamaktır, kelimelerin anlaşılmasını sağlamaktır, bir kelimenin başka kelimelerle nasıl açıklanacağını ve özellikle öğrenici sözlüklerinde bu kelimelerin nasıl kullanılacağını göstermektir. O halde, iki dilli sözlükler girdilerinin diğer dildeki karşılıklarını verirken tek dilli sözlükler kelimenin aynı dildeki ve dolaylı tanımlarını yapar" (Landau, 2001, s. 8-9).

Jackson, tek dilli sözlükler ile iki dilli sözlüklerin pek çok bakımdan farklı olduğunu ve bu farklardan birinin iki dilli sözlüklerin iki boyutlu olması ve sözcüklerin diğer dildeki karşılıklarını çeviri yoluyla vermesi olduğunu belirtmektedir:

> "... iki dilli sözlükler, tek dilli sözlüklerden daha köklü olmalarına ve kısmen benzer bilgiler içermelerine rağmen farklı bir fonksiyonları vardır ve birçok ayırt edici özelliğe sahiptir. Özellikle, iki dilli sözlüklerin iki bölümü vardır: Bir A-dilinden B-diline (örn. İngilizce-Almanca) ve B-dilinden A-diline (örn. Almanca-İngilizce) ve iki dilli sözlüklerde sözcüklerin tanımları diğer dildeki çevirilerinin karşıtıdır" (Jackson, 2016, s.46).

Nostro, iki dilli genel amaçlı sözlüklerin önemini vurgulayarak onların üç temel noktada tek dilli sözlüklerden ayrıldığını belirtmektedir: "... İki dilli sözlük yapımı en karmaşık sözlük yapım sürecidir; bu sözlüklerin hedef kitlesi çok geniştir ve bunlar, kullanıcısının eğitim hayatı boyunca sözlüğü yanından ayırmayan yetişkin bir kitle için tasarlanmıştır" (Nostro, 2013, s. 59).

Yavuzarslan'a göre, Türk sözlükçülüğünde, Dîvânu Lugât-it Türk'ten sonra Tanzimat'a kadar olan dönemde, sözlüklerde madde başı olarak daha çok Arapça ve Farsça sözcüklere yer verilmiştir. Bu dönemdeki sözlüklerin, Doğu dillerine ait

sözlüklerin Türkçeye çevirisinden oluşması sözlükçülüğümüz açısından kayıp yıllar hatta kayıp asırlar olarak nitelendirilebilir. Tanzimat döneminde Türk sözlükçülüğü Kâmûs-ı Türkî ile birlikte önemli bir atılım gerçekleştirmiştir (Yavuzarslan, 2004, s. 190).

> "Bunun yanı sıra bir de geç dönemlerde Türkçe kelimelerin madde başı olarak alındığı ve karşılıklarının Arapça ve Farsça olarak verildiği sözlükler yer almaktaydı ki bunların sayısı oldukça azdır (=Lehçetül-Lügat, 1999). Denilebilir ki; Tanzimat dönemine kadar olan sözlükler, Doğu dillerinden Osmanlı Türkçesine yapılan tercümelerdi. Türkçenin söz varlığı hiçbir dönemde ve eserde ciddiye alınmamış ve sözlüklere de girmemişti. Türkçe kelimelerin madde başı olduğu, bir başka deyişle Namık Kemal'in çerçevesini çizdiği tarzda bir sözlüğe Lehçe-i Osmânî hariç tutulursa, Türk milleti, Kâmûs-ı Türkî'ye kadar sahip olamamıştır." (A.e., s. 190)

Osmanlı döneminde Türkçenin, Arapça ve Farsçadan pek çok sözcük, terim, tamlama almış olması Türkçe sözlük yazımındaki en önemli engellerden biri olmuştur. Bilim dilinin Arapça, edebiyat dilinin Farsça, günlük dilin Türkçe olması üç dile hâkim olmayı zorunlu kılmış, Türkçe öğrenmek isteyenlerin belli oranda bu üç dile hâkim olmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu bakımdan bu dönemde yazılacak Türkçe sözlükler açısından üç dile hâkim olma ve bu üç dilin sözcüklerini Türkçe'de kullanıldığı oranda sözlüğe yansıtma zorunluluğu doğmuştur. Bu zorluğu aşma hususunda Şemsettin Sami öncü bir rol üstlenmiştir.

> "Osmanlı Devleti'nde resmî dil yani resmî yazışmalarda kullanılan dilin ve edebiyat dilinin Türkçe temelinde Osmanlı Türkçesi olmasına rağmen, bu dili esas alan bir sözlük oluşturulmamıştır. Ancak Osmanlı Devleti'ni tanımak ve bu devletin dilini öğrenmek için Batı dillerinde yazılan sözlükler, Osmanlı Türkçesinin söz varlığında yer alan her sözcüğe yer vermiştir. [Türkçe sözler-Arapça alıntılar-Farsça alıntılar- Rumca, Yunanca-İtalyanca alıntılar]" (Yavuzarslan, 2004, s. 190).

Türk sözlükçülüğünde Şemsettin Sami'nin eserleri çok önemli bir ilki başarması, iki dilli ve tek dilli sözlükler yazması bakımından çok önemli bir aşamayı teşkil etmektedir. Sami, Fransızca-Türkçe ve Türkçe-Fransızca iki dilli sözlük yazarları arasında önemli bir yere sahiptir. Sami, Arapça-Türkçe iki dilli sözlük de yazmıştır: "Şemseddin Sâmî'nin Fransızcadan Türkçeye ve Türkçeden Fransızcaya olmak üzere 2 cilt halinde tertip ettiği Kâmûs-ı Fransevî adını taşıyan lügat kitapları, hâlâ değerlerini muhafaza etmektedir. Arapçadan Türkçeye alfabe sırasıyla tertip

edilen Kâmûs-ı Arabî, yeni usulle hazırlanan bir sözlüktür. Maalesef neşri tamamlanamamıştır" (Yavuzarslan, 2004, s. 195).

Şemsettin Sami'nin sözlükleri ilk olmalarının yanında uzun yıllar tek dilli ve iki dilli sözlük yazmak isteyen sözlük yazarlarının birinci dereceden kaynağı ve örnek aldığı eserler olmuş, bu niteliklerini günümüze kadar korumuşlardır. Bu durum özellikle Kamus-ı Türkî ve Kamus-ı Fransevî bakımından böyledir. T-F ve F-T iki dilli pek çok sözlüğün ön söz bölümlerinde bu sözlüklerden yararlanıldığı vurgulanmakta (bkz. İHDFTRBDK ön sözü) ve bu sözlüklerden sonra yazılan sözlükler kendilerini Sami'nin sözlüğüyle kıyaslama gereği duyarak onun eserinden daha kaliteli eserler ortaya koyduklarını iddia etmektedir.

> "Sözlükçülük alanında yoğun çalışmaları olan Şemseddin Sami'nin Fransızcadan Türkçeye ve Türkçeden Fransızcaya olmak üzere 2 cilt halinde tertip ettiği Kâmûs-ı Fransevî (1304=1886), Mihran Mat., İstanbul, 4+651 s.) adını taşıyan sözlüğün sahasında yaklaşık elli yıl rakipsiz hizmet ettiğini ancak, bu sözlüğün artık Türk aydınları için Arap harfleriyle basılmış tarihî bir belge olarak kabul edilmesi gerektiği (Danişmend, Önsöz) düşüncesi ileri sürülse bile, eserden bu sahada çalışanlar bugün de yararlanabilmektedirler. Arapçadan Türkçeye alfabe sırasıyla tertip edilen Kâmûs-ı Arabî, yeni usulle hazırlanan bir sözlüktür. Maalesef neşri tamamlanamamıştır. Ayrıca yazarın Küçük Kâmûs-i Fransevî (1886), Dictionnaire Français-Turc (1885) ve altı ciltlik Kâmûsü'l Alâm (1883-1990) isimli sözlükleri bulunmaktadır (Öbek, 2009, s. 185-186).

İki dilli sözlüklerde sözcükler genellikle yabancı dildeki karşılığı olan tek bir sözcükle tanımlanır, açıklamalı tanımlara, eş dizimliliklere, deyimlere ve örnek cümlelere az yer verilir. Bu durum bazı anlam nüanslarının verilememesine ve motamot çeviri yapıldığında anlam kaybına ve yanlış çeviriye, yanlış anlamalara yol açmaktadır. Tek dilli bir sözlükte bir madde, sözcük hakkında genelde iki dilli maddeden daha fazla ayrıntı ve kesin bilgi sağlayabilmektedir (örneğin, terimsel kullanım, yaygın eş dizimlilikler, yananlamlar ve kullanım, deyimler, örnek cümleler). İki dilli sözlükler ise sözcüklerin anlamları ve dil bilgisel sınırlamaları hakkında yeterli bilgi vermemektedir.

İki dilli sözlüklerde çeviri yoluyla verilen karşılıklar ne kadar başarılı olursa olsun her sözcüğe tam bir karşılık verebilmek söz konusu değildir. Ayrıca, iki dilli bir sözlükte, tek sözcükten oluşan karşılıklar çevirilerde yanıltıcı olabilmektedir.

Özellikle iki dilin farklı dil ailelerine ait olması durumunda bu yanılmalar daha çok ortaya çıkmaktadır. Ayrıca iki dilli sözlük kullanıcıyı sürekli olarak çeviri yoluyla dil öğrenmeye zorlamaktadır. Bu durum iki dilli sözlük yazımında ve dil öğreniminde birtakım yanlışların ve engellerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Tek dilli sözlükler, başvuran kişinin hedef dil sistemine, düşünme biçimine ve dil yapısına doğrudan girmesini sağlamaktadır. İki dilli sözlükler amaca çabuk ulaşmayı sağlarken dil öğrenimini geciktirir, hedef dilde düşünme ve üretme yeteneğini sınırlar. Tek dilli sözlükler ise belli bir ölçüde doğal bir dil ortamı sunarak hedef dilin sözcüksel, eş dizimsel ve bağlamsal sistemine doğrudan girmeye katkı sunarak daha etkili dil öğrenim süreci sunar. Buna karşılık iki dilli sözlükler kullanıcının otonomisini yazılı ve sözlü dil yeteneğini köreltebilmekte, dil öğrenimini yavaşlatabilmektedir. İki dilli sözlükler, dil öğreniminde sürekli başvurulan bir kaynak olduklarında kullanıcının uzmanlaşmak istediği hedef dilde çözümleme yapmasını, bağımsız bir sözlü/yazılı anlatıcı olmasını olumsuz etkilemektedir.

Tek dilli sözlükler titizlikle ve hedef kitleye uygun olarak hazırlandıklarında özgüven ve motivasyon kaynağı olmakta, hedef dilde çözümleme, yazılı/sözlü üretim yapmayı kolaylaştırmakta ve dil öğrenimini daha zevkli ve hızlı hale getirmektedir.

İki dilli sözlüklerin olumsuz tarafları kadar olumlu özellikleri de vardır. Bu özellikler kullanıcıya göre farklılık göstermekle birlikte iki dilli sözlüklerin de önemli avantajları vardır:

İki dilli sözlüklerin, aranan bilgiye kısa yoldan ulaşmayı sağlamaları, zaman kaybını önlemeleri daha yaygın hale gelmelerini ve daha çok başvurulan eserler olmalarını sağlamıştır. Buna karşılık tek dilli sözlüklerin kullanımı esnasında kullanıcı, aradığı sözcüğün tanımını ve açıklamasını öğrenirken defalarca anlamını bilmediği sözcüklerle karşılaşacağından öğrenim süreci uzar, zorlaşır.

1.18. Sözcük Bilimi (Lexicology)

Hartmann ve James sözcük bilimini "Söz varlığının temel birimleri (sözcük birim / lexemes), bunların oluşumu, yapısı ve anlamı çalışmalarıyla ilgilenen dil bilimi dalı." olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma ilave olarak sözcük biliminin sözlük yapımı ve kullanımı, sözlük bilimi ve sözlük araştırmalarıyla ilişkisini ortaya koymuştur: Sözlük biliminin, sözcüklerin ve cümlelerin nasıl oluştuğu, birleştiği, değiştiği, nasıl tanımlandığının belirginleşmesi; dilin kullanımının, lehçelerinin hangi değişkenlerine göre farklılaştığı, standartlığı, resmîliği ve incelikleri gibi pek çok bakımdan sözlük yapımıyla bağlantılı olduğunu belirtmektedir (Hartmann ve James, 1998, s. 86). İki dilbilimci, sözcük bilimi ve sözlük bilimi arasındaki ilişkiyi betimlemektedir:

> "Bununla birlikte sözcük bilimi ve sözlük bilimi arasındaki ilişki uygulama alanından soyutlananarak teoriye indirgenemez: Sözlük bilimi sadece "uygulamalı sözcük bilimi" değil, bilakis diğer bilim dallarının bulgularını kendi amaçları doğrultusunda kullanan, uyarlayan ve kendi öncülleri (sözlük araştırması) olan bağımsız bir alandır. Aksine, sözcük bilimi sözlüklerin tarihi boyunca 'genel çekirdek sözcükler / common core words', 'eskimiş sözcükler/ hard words', 'konuşma dili sözcükleri / colloquialism'; 'teknik terimler', 'basit sözcükler', 'çok sözcüklü ifadeler' (sözcük grupları), 'kullanım dışı sözcükler'; 'yeni yapım sözcükler', 'bölgesel sözcükler' ve 'uluslararası sözcükler' gibi pek çok olguyu içermiştir" (Hartmann ve James, 1998, s. 86).

Akalın sözcük bilimini: "Bir dilin söz varlığını oluşturan birimleri ve bu birimlerin anlamlarını, birbiriyle ilişkilerini, zaman içinde yaşadığı değişim ve gelişmeleri araştıran dil bilimi dalına sözcük bilimi *(lexicology)* denir" (Akalın, 2010a, s. 164). şeklinde tanımlamaktadır.

Fransa'da bazı dil bilimciler arasında sözcük bilimi ve sözlük bilimine ilâve olarak sözlükçülük (dictionnairique) kavramı üzerinde tartışmalar yürütülmektedir:

"Sözcük bilimi, dil birimlerinin, bir konuşmadaki sözcüklerin, konuşma parçalarından hitabete, konuşmanın ritmini sağlayan unsurların bilimidir. Sözlükçülükten söz edildiğinde çok anlamlılık, eş anlamlılık, kullanım, mâna ve eş seslilik söz konusudur. Sözlükçülük (dictionnairique) dendiğinde ise, sözlük yapma bilimi pratiğinden söz ediyoruz" (Boccuzzi ve Dotoli, 2015, s. 56-57).

Türkçe sözlüklerde sözcük bilimine, sözlük bilimciye farklı karşılıklar verilmiştir. Son zamanlarda yayınlanan makalelerde terim sorunu ele alınmış, Türkçe dil bilimi sözlüklerinin varlığı bu tartışmayı henüz ortadan kaldıramamıştır.

> "Redhouse, ünlü sözlüğünde lexicology karşılığında ilmilügat, lexicograpy karşılığında lügat kitabının telifi, lexicographer karşılığında ise lügat müellifi, musannif-i lügat açıklamalarını yapmıştır. (Redhouse 1884: 479)." (Akalın, Sözcük, 2010a, s. 166).

Akalın, makalesinde Türkçede sözcük bilimi için eş değer olarak kelime bilimi (Korkmaz ve Topaloğlu), kelimebilim (Meydan-Larousse), sözcükbilim (Vardar) terimlerinin de kullanıldığını ifade etmektedir (Akalın, 2010a, s. 164). Akalın sözcük bilimini üçe ayırmaktadır:

> "Bir dilin söz varlığını oluşturan sözcükleri yapıları ve anlamları bakımından inceleyen, sözcüklerin köken yapılarını araştıran, biçim ve anlamlarında yaşanan gelişimi, değişimi inceleyen *sözcük bilimi*nin *phraseology 'cümle bilimi*', *biçim bilgisi* ve *sözlükçülük* gibi kolları bulunmaktadır." (Akalın, 2010a, s. 164).

1.19. Sözlük Bilimi (Lexicography)

Hartmann ve James'e göre sözlük bilimi "Sözlüklerle ve kaynak eserlerle ilgilenen mesleki faaliyet ve akademik alan"dır. Hartman ve James sözlük biliminin teori yani "sözlük araştırmaları" ve pratik yani "sözlük yapımı" olarak iki temel çalışma sahası olduğunu belirtmektedir (Hartmann ve James, 1998, s. 85).

Tablo 2: Hartmann ve James'e Göre Sözlük bilimi (Hartmann ve James, 1998, s. 85).

SÖZLÜK BİLİMİ						
Sözlük Araştırmaları				**Sözlük Yapımı**		
TEORİ				PRATİK		
Tarih	Türler	Eleştiri	Kullanım	Alan Araştırması	Tanımlama	Sunum
Sözlük Araştırması boyutu				Sözlük yapımı boyutu		

Hartmann ve James' e göre sözlük bilimi mesleki faaliyet olarak ve akademik alanda sözlükler ve diğer kaynak eserlerle ilgilenir. Bunun iki temel boyutu vardır: 1. sözlük bilimsel uygulama veya sözlük yapımı, 2. sözlük bilimsel teori veya sözlük araştırması. Bunların ilki ticari kitap yayını, ikincisi dil bilimi (özellikle sözcük bilimi) alanlarında bilimsel çalışmalar yapar. Fakat bu alanlar arasına kesin sınırlar

çizmek zordur ve mesleki eğitim, kurumlar, konferanslar, yayınlar gibi hususlar bakımından aralarında geçişkenlik söz konusudur" (Hartmann ve James, 1998, s. 85).

Hartman ve James, bu kaynak eserlerin, amaçlarına bağlı olarak birçok sözlük bilimi dalına ayrılabileceğini, bunların herbirinin kendi uzmanlık alanlarının ve teorilerinin olduğunu ifade etmektedir. Hartmann ve James,'e göre sözlük bilimi: iki dilli sözlük bilimi, biyografik sözlük bilimi, sayısal sözlük bilimi, kültürel sözlük bilimi, lehçe sözlük bilimi, aksiklopedik sözlük bilimi, köken bilimsel sözlük bilimi, sıklık sözlük bilimi, tarihi sözlük bilimi, hukuki sözlük bilimi, özel amaçlı diller sözlük bilimi, tıbbî sözlük bilimi, tek dilli sözlük bilimi, çok dilli sözlük bilimi, müzikal sözlük bilimi, ad bilimsel sözlük bilimi, isim sözlük bilimi, eğitimsel sözlük bilimi, asır sözlük bilimi, bölgesel sözlük bilimi, uyak sözlük bilimi, argo sözlük bilimi, uzmanlaşmış sözlük bilimi gibi bölümlere ayrılmaktadır (Hartmann ve James, 1998, s. 85).

Yukarıda sözlük bilimi terimine ilave olarak özellikle Fransa'da sözlükçülük (dictionnairique) kavramı üzerinde durulduğu ve bazı sözlük bilimiciler tarafından sözlükçülüğün ayrı bir bilim dalı olarak gören sözlük bilimcilerin olduğu ifade edilmişti. Karaman bu hususa değinmektedir:

> "Son zamanlarda bilim insanları bu alandaki çalışmaların bilimsel yönünü sözlük bilimi, uygulama yönünü sözlükçülük terimleri ile karşılama yoluna gittikleri görülür. Özellikle sözlük araştırmacılığı (sözlük bilimi) başlığı altında ele alınan sözlüksel faaliyetlerin araştırma, inceleme, soruşturma bağlamında sürdürülen faaliyetlerin tamamını kapsadığı görülür" (Kahraman, 2016, s. 3297).

Sözlük çalışmaları çok eskiye dayanmakla birlikte sözlük bilimiyle ilgili bilimsel araştırmaların çok yeni olduğu göze çarpmaktadır. Boz, sözlük bilimini tanımladığı makalesinde bu alandaki çalışmaların Batı'da ve Türkiye'de geç başladığına dikkat çekmektedir:

> "Bir dilin ya da karşılaştırmalı olarak çeşitli dillerin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koymaya yönelen, bu amaçla yöntemler koyarak uygulama yollarını gösteren bir bilim dalı olan '*sözlük bilimi*', dili bir "*yapı*" olarak gören Sosürcü dil bilimin alanına oldukça geç girmiştir. Dolayısıyla sesbilim ve sözdizimindeki gelişmeler ve yeni açılımlar, sözlük biliminde çok sonraları

> olabilmiştir. Bu Batıda böyle olduğu gibi bizde de aynı şekilde gerçekleşmiştir" (Boz, 2011, s. 197).

Sözlük bilimi alanındaki çalışmaların yeni olması nedeniyle sözlükçülük konusunda yapılan tanımlamaların da yeni ve birbirinden farklı bakış açılarının olduğunu belirtmek gerekmektedir. Boz, yukarıdaki tanım ve açıklamalara ilave olarak aşağıdaki tanımı da ortaya koymaktadır:

> "Sözlük bilimi, sözlükleri hazırlama etkinliklerini ve sözlük türlerini belirleme, sözlüklere veri toplamadaki ölçütleri ve veri toplanacak metinlerin türlerini saptama gibi daha nice konuyu çalışma alanı içine almaktadır. Sözlük bilimi, bir anlamda iyi bir sözlük için temel ilkeleri ortaya koymaya çalışır. Sözlük bilimi, sözlükleri biçim ve içerik yönünden geliştirip insanlığın yararına sunmayı amaç edinmiştir" (Boz, 2011, s. 197).

Kocaman, sözlük bilimini uygulamalı dil biliminin bir dalı olarak ele almakta ve çağdaş sözlüklerin hazırlanmasındaki önemine işaret etmektedir:

> "Uygulamalı dil bilimin bir dalı olan sözlük bilimi çağdaş bir sözlüğün hazırlanmasında vazgeçilmez bir uzmanlık alanıdır. Bo Svensen (1993) sözlük bilimini şöyle tanımlar: 'Sözlük bilimi bir ya da daha çok dildeki söz varlığını betimleme ve sözcük birleşimindeki birimleri gözleme, derleme, seçme ve betimleme ile uğraşan, uygulamalı dil bilimin bir dalıdır… Sözlük bilimi bu kural ve etkinliğin temelini oluşturacak kuram ve yöntemlerin geliştirilmesiyle uğraşır" (Kocaman, 1998, s. 111).

Sözlük bilimi alanındaki sistemli çalışmalar henüz çok yeni sayılsa da bu durum daha önceki çağlarda bu alanda hiç çalışma yapılmadığı anlamına gelmez. Jean Prouvost, antik çağlardan beri sözlük bilimiyle ilgili teknik gelişmelerin varlığından veya bir yazara ait nadir kelime listelerinin varlığından söz eder ve örmek olarak da önemli sayıda lehçenin kullanıldığı Homeros'un eserlerini gösterir. Prouvost ayrıca, antik Yunan'da M.Ö. III. yüzyılda Aristophanes ve Byzance'ın bir sözlükçülük ekolü inşa ettiklerini ve özellikle lehçelere ait sözcükleri ele aldıklarını belirtmektedir. Yazar, aynı sözlükçülük geleneğinin M.Ö. I. yüzyılda Romalılarda özellikle Varron'un *De Lingua Latina* adlı eserinde kelimeleri konularına göre tasnif ettiğini, M.S. II. yüzyılda ise Julius Pollux'un kelimeleri konularına göre sınıflandıran ve eş anlamlılarını veren bir kelimeler listesi yazdığını kaydetmektedir (Prouvost, 2006, s. 16).

Prouvost, Isodore de Seville (570-639)'in VII. yüzyılda yazdığı ve Ortaçağ düşüncesinin temel eserlerinden biri sayılan *Etymologiea* adlı eserinin etkilerinin 15. yüzyıla kadar kadar hissedildiğini ifade etmektedir (Prouvost, 2006, s. 16-17).

Prouvost, Orta Çağ'da, sözlükçülük faaliyetlerinin önemli bir halkası olan *glos* ve özellikle *glossaires* adlı sözcük listelerinin sözlüklerin oluşumuna zemin hazırladığını ifade etmektedir. Ona göre bu sözcük listeleri, öncelikle dağınık olarak sıralanmış, sonra ilk harfe göre ve daha sonra da aşamalı olarak ilk üç harf dikkate alınarak düzenlenmiştir. (A.e., s. 18)

Yirminci yüzyıldaki önemli gelişmelerden biri sözlük bilimi ve sözlükçülük ayrımının ortaya çıkmasıdır. Bu iki alanın varlığı ile ilgili tartışmalar özellikle Fransız sözlük bilimciler arasında sürdürülmüştür:

> "1971 yılında, Jean ve Claude Dubois sözcük bilimi (lexicologie) ve sözlük bilimi (leksikografi) birbirinden ayırdılar: böylece sözlük bilimi sözlük yapma bilimi haline gelecektir. Bundan dolayı kitaplarına açık bir şekilde bu ismi vermişlerdir: "*Introduction à la lexicographie: le dictionnaire*". Bu iki dil bilimci sonraki yıllarda ve günümüzde de benimsenen bir görüş olan, sözlüğü "dil bilimsel incelemelerin kaynağı" olarak görme anlayışını ortaya koyan ilk kişiler arasında yer almıştır" (Dotoli ve Boccuzzi, 2015, s. 57).

TDK sözlüğünde *sözlükçülük, sözlük bilimi* karşılığı olarak tanımlanmaktadır: "Bir dilin veya karşılıklı olarak daha fazla dilin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koymak üzere yöntemleri araştırma; sözlük hazırlama, yazma ilkelerini, kurallarını geliştirme ve uygulama alanına çıkarma, sözlük bilgisi, lügatçilik, leksikografi." *Sözcük bilimi* ise "bir dilin söz varlığını oluşturan birimleri ve bu birimlerin yapılarını ve anlamlarını, birbirleriyle ilişkilerini, zaman içinde yaşadığı değişim ve gelişmeleri araştıran dil bilimi dalı, leksikoloji" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022).

Akalın, Leksikografi karşığında Meydan Larousse'un sözlükçülük, Topaloğlu ve Korkmaz'ın Sözlük bilimi, Kocaman'ın sözlük bilimi, Vardar ve Hengirmen'in sözlükbilgisi ve yine Vardar'ın sözcükbilgisi terimlerini kullandığnı, kendisinin ise sözlükçülük teriminin kullanılmasını terim karmaşasına yol açmamak açısından uygun bulduğunu ifade etmektedir. Akalın ayrıca leksikografinin sözlük anlamının

“sözlük yazma” olduğunu, bu işi yapan kişi olan leksikolog terimi karşılığında yaygın olarak sözlükçü teriminin kullanılması nedeniyle sözlükçülük terimini tercih ettiğini ifade etmektedir (Akalın, 2010a, s. 164).

Akalın, sözlükçülüğü: "... sözlükçülük terimi bir dilin veya karşılıklı olarak daha fazla dilin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koymak üzere yöntemleri araştırma; sözlük hazırlama, yazma ilkelerini, kurallarını geliştirme ve uygulama alanına çıkarma işi diye tanımlayabiliriz" (A.e., s. 165). şeklinde tanımlamaktadır.

Hartmann, leksikografinin en geçerli tanımının, iki temel çalışma alanının açıklanması ile yapılacağını belirtir. Hartmann, sözlük bilimini: “Sözlükler ve diğer başvuru kaynakları ile ilişkili akademik ve profesyonel çalışma alanı.” şeklinde tanımladıktan sonra iki temel çalışma alanını şöyle açıklamaktadır: leksikografik uygulama veya sözlük yapımı ve leksikografik kuram veya sözlük araştırması. Ayrıca bu iki temel alan “ilki, ticari kitap yayımı, ikincisi dil bilimi ve yakın alanlardaki bilimsel çalışmalar (özellikle sözcük bilimi)” ile ilişkilendirir (Hartmann, 2001, s. 4).

“Boz, leksikografinin yukarıda bahsedilen iki temel çalışma alanını aşağıdaki şekilde tasnif eder:

1. Sözlük Araştırması (Kuram)
1.1. Tarih
1.2. Tipoloji (Sözlük tiplerini belirleme ve ayırt etme yöntemi)
1.3. Eleştiri
1.4. Kullanım
2. Sözlük Yapımı (Uygulama)
2.1. Alan çalışması
2.2. Tanımlama
2.3. Takdim (sunma) (Aktaran Boz, 2011, s. 10).

Sözlük bilimi çalışmalarının bir diğer boyutu sözlük bilimcilerin yetkinliği, alanında uzman kişiler olması hususudur. Sözlükler, sözlük bilimcilerin bilgisi, yetkinliği ve titiz çalışmaları ölçüsünde kalıcı olmuştur. Zgusta, sözlük yazarının her şeyi bilmesinin mümkün olmadığını ancak sözlüksel yapıların özelliklerini, farklı açılardan sözlüksel anlamlarını, sözlüksel yapıların dilbilgisel özelliklerini bilmesi gerektiğini ifade etmektedir. (Zgusta, 1971, s. 15-16). Yazar sözlük yazarında bulunması gereken niteliklere ilâve olarak aşağıdaki nitelikleri sıralamaktadır:

> "… sözlük yazarının öne çıkan iki ilgi alanını vurgulamak üzere, işini iyi yapmak için söz konusu dilin sadece bütünsel yapısını dikkate almaması, bununla birlikte söz konusu dil bilimsel yapının tüm kültürel boyutlarını da dikkate alması, işini iyi yapması için bir zaruret olduğunu görmeliyiz. *Leksikogfrafičeskij sbornik* adlı derginin ilk sayısınının başyazısındaki 'Sözlük bilimi teorisi, sözlüksel sistem üzerine çalışan tüm bilim dallarıyla ilgilidir: anlambilim, sözcükbilim, dil bilgisi, stilistik, ...' ifadesi Atlantik'in öbür yakasında buna benzer bir doğrulukta olan şu vecizeyle yankılandı: 'Sözlük... konuşma biçimlerine dayanan dil bilimsel ve dil bilimsel olmayan tüm sistemlerin toplanma yeridir'" (Zgusta, 1971, s. 16).

Galisson, sözlükçülük kavramı üzerinde durarak öğretici sözlükler ve yanlış düzeltici sözlüklere dikkat çekmektedir:

> "Galisson'a göre sözlükçülük, öğretici sözlükçülük ve yanlış düzeltici sözlükçülük olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlardan ilki bir dilin sözcük hazinesinin öğretimini amaçlarken ikincisi hızlı bir başvuru ile kelimenin doğruluğunun tespit edilmesini kolaylaştırmayı amaçlar. Bu ikinci tip sözlükler, küçük boyutlu sözlükler ve cep sözlükleri grubundandır" (Nostro, 2013, s. 61-62).

Dursunoğlu'na göre sözlük çalışmalarının amaçları şunlardır:

1. Dilin söz varlığını tespit etmek
2. Dilin mevcut söz varlığına sahip çıkarak zenginliğini korumak
3. Dilin aslındaki zenginliğine sahip çıkmak
4. Dilin mevcut zenginliğini gelecek nesillere aktarmak
5. Dili yabancı dillerin etkisinden korumak
6. Dilin doğru ve etkili kullanımına yardımcı olmak
7. Dilin kullanımında yapılan yanlışların önüne geçmek
8. Söyleyiş hatalarını önlemek
9. Başka dillerin öğrenilmesinde yardımcı olmak
10. Diller arasındaki ilişkiyi ortaya koymak
11. Yöresel ağızlarda var olan sözleri derlemek, toplamak
12. Eğitim-öğretim hayatında dilin anlaşılması hususunda yaşanan sorunları çözüme kavuşturmak (Dursunoğlu, 2012, s. 257).

1.19.1. Batıda ve Dünyada Sözlük Bilimi

Ladislav Zgusta, Batıdaki sözlük bilimi çalışmalarının temelini Eski Yunan'a dayandırmakta ve Klasik Yunan edebiyatının ilk temsilcisi Homeros'un *Illiad* ve *Odyssey* adlı destanlarına vurgu yapmaktadır. Zgusta, Homeros'un, bu eserlerinde anlamı belirsiz bazı sözcüklerin anlamlarını açıklamayı amaçlayan ve Yunanca'da *glô:ssai* olarak adlandırılan terimler listesinden söz etmektedir. Bunların yazarlarına da "*glo:ssgráhoi*" (şerh yazarı) dendiğini kaydetmektedir. Bu durumda Batı

sözlükçülüğünün ilk örneklerinin bu *glô:ssai'*ler olduğunu söyleyebiliriz (Zgusta, 2006, s. 263).

Zgusta, Batıda 15. ve 16. yüzyıllarda kırktan fazla Yunanca-Latince sözlüğün varlığından söz etmektedir. Bunların sistematik bir ilgiyle ele alınmadığını, bazılarının yazarının belli olmadığını, eksik olduklarını, antik sözlüklere (glossary) dayandığını, el emeği ile derlendiğini, birbirinden yararlandığını ve Yunanca bir sözcüğün karşılığı olarak bir veya iki Latince sözcük (glosses) içerdiklerini belirtmektedir (Zgusta, 2006, s. 265-266).

Philip Durkin'in *The Oxford Handbook of Lexicography* adlı eserinde John Considine tarafından yazılan *A Chronology of Major Events in the History of Lexicography* adlı makale dünya sözlükçülük tarihi ve özellikle Batı'da sözlükçülük ile ilgili önemli çalışmaları ve eserleri kronolojik olarak ortaya koymaktadır. Yazar, makalesinin ilk paragrafında makalenin içeriği ile ilgili şu hususları vurgulamaktadır:

> "Bu kronoloji, dünyada, sözcük temelli sözlüklerin yazımı ile ilgili önemli tarihi olayları göstermektedir. Makale, sözlükçülük geleneğiyle ilgili en eski çalışmaları ortaya koymakla birlikte Batı Avrupa dillerine ve bunlar arasında İngilizceye özel bir önem vermektedir" (Considine, 2016, s. 605).

Considine, sözlükçülük çalışmalarının en eski olaylarını Sümerlere ve Akadlara dayandırmaktadır:

> " M.Ö. 3200'de Sümerlere ait en eski tek dilli kelime listeleri, Uruk Şehrinin IV. katında bulunan kil tabletler üzerine yazılmış çivi yazılarıdır. Yaklaşık 670 adet olan bu tabletler, yazı sistemini öğretmek için kullanılmıştır. M.Ö. 2400'de en eski iki dilli Sümer kelime listeleri ve eski Sümer çivi yazısıyla yazılmış Sami dil ailesine mensup Ebla (Modern Suriye'deki Tell Mardikh) şehri arşivlerinde bulunan kil tabletleri vardır" (Considine, 2016, s. 605).

Ilson, ilk sözlük bilimi çalışmalarıyla ilgili olarak Eski Yunan'a vurgu yapmakta ve bu çalışmaların MS 1. yüzyılda yapıldığını belirtmektedir:

> " *Zopyrion,* Alexandria ve Diogenianus'un *Pamphilus*'u gibi İlk Yunan sözlükleri, dilin büyük ölçüde değiştiği ve Yunan edebiyatı şaheserlerini okumak için açıklama ve yorumlara ihtiyaç duyulduğu MS birinci yüzyılda ortaya çıkmıştır. Beşinci yüzyılda epey kapsamlı bir veri sözlüğü (lexicon) olan Alexandria'nin *Hesychius*'u kelimeleri kullanan yazarları referans olarak

vermekte ve onun uygulaması onuncu yüzyılda Suidas tarafından sürdürülmektedir ..." (Ilson, 1986, s. 22).

Ladislav Zgusta, *Lexicography Then And Now* adlı eserinin ilk makalesi olan *History and Dictionnaries*'de yer verdiği *The Western Tradition* bölümünde Batıdaki sözlük biliminin öncüsü sayılan aşağıdaki kişilere, çalışmalara ve kurumlara yer vermiştir:

1. Thesaurus Graecae Linguae (1572): Henri Estienne: Dictionnary of (Ancient) Greek
2. Academia della Crusca (1612): Italya Floransa Enstitüsü tarafından hazırlanan Vocabulario degli Academici della Crusca.
3. Academie Française (1694): Dictionnaire de l'Academie
4. Charles Richardson (1775-1856): A New Dictionary of the English Language
5. Franz Passow (1786-1833): Alman kökenli Yunan sözlük bilimici 1812 yılında sözlük biliminin ilkeleri adlı önemli bir makale yazmıştır.
6. The Dictionary of Liddell (1811-1898) - Scott (1811-1887): A Greek - English Lexicon Based on the German Work of Francis Passow
7. Littré: Dictionnaire de la Langue Française
8. Jacob Grimm: Deutsches Wörterbuch
9. de Wries / te Winkel 1882: Wordenboek de Nederlansche Taal
10. James Murray (1837-1915): Oxford Enlish Dictionary (1928) (Zgusta, 2006, s. 2-86).

Avrupa'da ilk tek dilli sözlük çalışmaları 1611 ve 1612 yıllarında İtalya ve İspanya'da yapılmıştır: "... Avrupa'da gerçek manada iki önemli tek dilli sözlük günyüzüne çıkıyor. İtalyan ve İspanyol halk dilini esas alan tek dilli 1612 yılında yayınlan *Vocabulario degli Accademicci della Crusca* ve Covarrubias'ın 1611 yılında yayınlanan *Tesoro de la Lengua Castellano o Espaňola'*sı DA'dan (Dictionnaire de l'Academie) epey önce yazılmıştır" (Collinot, 1997, s. 24).

Ilson, yukarıda değindiğimiz ve Venedik'te 1612 yılında yayınlanan *Vocabulario* adlı sözlüğün 1582 yılında Floransa'da kurulan Academia della Crusca tarafından yazıldığını ve bu akademinin Avrupa'da önemli bir yankı uyandırdığını kaydetmektedir. Ilson, Fransız Akademisi sözlüğünün (1694) de önemli bir etki yarattığını ve Richelet'nin 1680 ve Furetière'in 1691'deki sözlükleri başta olmak üzere pek çok sözlüğün yazımını etkilediğini kaydetmektedir. Ayrıca İspanya'da 1713'te Akademi tarafından 6 cilt olarak yayınlanan sözlük ve Alman sözlükçülüğünün temelini oluşturan, 1741 yılında Leibnitz'den aldığı ilhamla Frisch

tarafından derlenen alıntılar Batı sözlükçülüğündeki kayda değer öncü çalışmalardır (Ilson, 1986, s. 29).

Ilson, Grimm Kardeşler tarafından 1831 yılında yazılmaya başlanan ve ilk bölümü 1851 yılında yayınlanan *Deutsches Werterbuch*'ün de Batı sözlükçülüğünde önemli yeri olduğunu belirtmektedir (A.e., s. 42).

Collinot ve Mazière, 1694 yılında Fransız Academisinin yayınladığı *Dictionnaire de l'Academie* dışında Pierre Richelet'nin 1680 tarihli *Dictionnaire Français, Antoine Furetière*'in 1690 tarihli *Dictionnaire Universel* isimli Fransızca sözlüklerini zikretmektedir. Gabriel Stein, sözlükçülük teorisi konusunda en iyi çalışmalar arasında Herbert Ernst Wiegand'ın çalışmasını, Sidney Landau'nun *The Art and Craft of Lexicography* adlı eserini saymaktadır (Stein, 1986, s. 148).

Batıda, Attila'ya ve ondan sonraki dönemlere dayanan Türk varlığı, tarih boyunca Türk-Batı mücadeleleri ve her alanda gelişen ilişkiler Batılıların Türkçeyi anlamak için de bazı sözlük çalışmaları yapmasını zorunlu hâle getirmiştir. Bu çalışmaların öncülerinden biri Henri Van Hoof tarafından vurgulanan eserdir: "Nihayet Türkçe için, Fransız Doğu Bilimci André Ryer tarafından 1580-1660 yılları arasında *Dictionarium Turco-Latinum* adlı bir eser derlemiştir" (Van Hoof, 1994, s. 44).

19. yüzyılda Batıda basılan bir diğer bir sözlük ise: "Doğu bilimciler Abel Pavet de Courtelle (1821-1889) ve Casimir Barbier de Meynard (1827-1908) tarafından ilki *Dictionnaire de Turc Oriental* adıyla, ikincisi *Dictionnaire Turc-Français* (1885-87) olarak yayınlanmıştır" (Van Hoof, 1994, s. 51).

Son yıllarda Batıdaki sözlük çalışmaları ulusal ve uluslarası kurumlar veya bilim kurulları teşkil edilerek planlı, sistemli ve düzenli hale getirilmiştir. Karaman, aşağıda bu kurumların önemlilerini vurgulamaktadır:

> "Uluslararası sözlükçülük, son yıllarda dünyada ve ülkemizde yaşanan değişim, gelişim ve teknolojik imkânlar ile sözlük kuram ilke ve yöntemleri sayesinde sözlüksel ürünlerde büyük çaplı değişimler yaşanmasına sebep olmuştur. Her geçen gün artarak devam eden bu değişimin denetlenmesi ve yapılan çalışmaların eş güdümlü olması için çeşitli kurumlar sözlüksel

> faaliyetlere öncülük etmeye başlamıştır. Bunların başında, European Association for Lexicography (Euralex), Dictionary Society of North America (DSNA), African Association for Lexicography (Afrilex), Asian Association for Lexicography (Asialex), Australasian Association for Lexicography (Australex) gibi uluslararası kurumlar gelmektedir. Bunların yanında Southeast Asian Lexicography (SeaLex), Spanish Association for Lexicography gibi yerel örgütler de sözlüksel faaliyetlerde bulunmaktadır" (Kahraman, 2016, s. 3000).

İlbaş, Euralex'in kuruluşu tarihi, amacı ve tüzüğü ile ilgili olarak şunları kaydetmektedir:

> "EURALEX (European Association for Lexicography), sözlük bilimi alanında ve ilgili diğer alanlarda çalışanlara rehberlik etmek üzere 1983 Exeter Sözlük Bilimi Kongresi'nde kurulmuştur. Topluluğun tüzüğü 12 Eylül 1983'teki açılış toplantısında tasarlanmış, 13 Eylül 1986'daki genel toplantıda kabul edilerek 8 Ağustos 1992 ve 3 Eylül 1994 toplantılarında düzenlemeler yapılmıştır. Son şekli ise Eylül 2008 toplantısında belirlenmiştir" (İlbaş, 2016, s. 7).

Globalex'in amacı küresel ölçekte sözlük bilimi çalışmaları yapmak ve yerel, bölgesel veya herhangi bir düzeyde kendi başına çalışan kişi ve kurumları bir araya getirmektir. Globalex'in bu misyonu bağlamında gerçekleştirdiği ilk çalışma 2016 çalıştayıdır. Globalex 2016 Çalıştayı beş farklı kıtadaki sözlük bilimi toplulukları olan Afrika Sözlük Bilimi Topluluğu [African Association for Lexicography (AFRILEX)], Asya Sözlük Bilimi Topluluğu [Asian Association for Lexicography (ASIALEX)], Avusturalya Sözlük Bilimi Topluluğu [Australian Association for Lexicography (AUSTRALEX)], Kuzey Amerika Sözlük Derneği [Dictionary Society of North America (DSNA)], Avrupa Sözlük Bilimi Topluluğunun [European Association for Lexicography (EURALEX)] ilk kez bir araya gelerek gerçekleştirdiği bir çalıştay olmuştur.

Kernerman Dictionary News çeşitli dillerde, farklı amaçlarla hazırladığı tek dilli, çift dilli ve çok dilli sözlüklerle dünya genelinde haklı bir ün elde eden kurumsal bir yapı olup K Dictionaries çatısı altında yayınlar yapmaktadır. Tel Aviv'de kurulmuştur. Basılı ya da çevrim içi (http://kdictionaries.com/kdn/kdn2κ.pdf) olarak ulaşılabilen derginin yayın dili ise İngilizcedir. Her yıl temmuz aylarında yeni sayısını yayımlayan dergi, yalnızca

1993'te Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere iki sayı olarak çıkmıştır. Derginin 29. sayısı Temmuz 2021'de çıkmıştır.

1.19.2. Türk Sözlük Bilimi Geleneğinin Tarihî Seyri

Türk dilinin eldeki mevcut kaynaklara göre ilk sözlüğü olarak kabul edilen ve İstanbul Millet Kütüphanesinde bulunan elimizdeki tek nüshasının son sayfasında verilen bilgiden Kâşgarlı Mahmud'un Dîvânü Lugâti't-Türk'ü 25 Ocak 1072 günü yazmaya başladığı, 10 Şubat 1074 günü tamamladığı açıkça anlaşılmaktadır. Bu tarih Türklerin 1071'de Anadolu topraklarını yurt edinmeye başladıkları tarihtir. Bu tarihten önceye ait ele geçen belgeler arasında sözlük niteliği taşıyan bir esere henüz rastlanmamıştır.

> "Aslında Türkler, VIII. yüzyıldan itibaren hep çeviri faaliyetinin içinde bulunmuşlardır. Bu yüzden iki dilli sözlükçülük, yaygın bir çalışma alanı olmuştur. Hristiyanlık, Budizm, Maniheizm ve İslamiyet ile karşılaşmak ve bu dinleri kabul etmek, Türklerin yaşadıkları kültür çevresini sürekli olarak değiştirmelerine sebep olmuştur. Sonuç olarak da, bu dinlerin kutsal öğretilerini ve kurallarını Türkçeye çevirmek zorunluluğu doğmuştur" (Usta, 2006, s. 243).

Divan'dan sonra Türk sözlükçülüğündeki ilk çalışmalar Arapça ve Farsçanın anlaşılması, Türkçenin bu dilleri konuşanlar tarafından öğrenilmesi, öğretilmesi, Kur'an ve hadislerin anlaşılması, İslam dininin öğrenilmesi amacına yönelik sözlüklerdir. Sözlüklerin dilin öğrenilmesi, korunması, gelişimi ve değişiminin kaydedilmesi, dil tarihi ve farklı kültürlerin tanınması, kültürler arası iletişim açısından önemi yadsınamaz. Dursunoğlu sözlükleri başka milletleri ve kültürleri anlama çabasının ürünü olarak görmekte ve sözlüklerin önemine işaret etmektedir:

> "Dillerin zenginliği ya da fakirliği, gelişmişliği ya da gelişmemişliği gibi değerlendirmelerde ölçütlerden biri olarak sözlüklerin esas alındığı da olmuştur. Sözlükler, dil tarihi açısından çok önemli eserlerdir. Dilin tarihî seyri ile ilgili en somut verilere sözlüklerden ulaşılır. Kelimelerin tarih içindeki değişim ve gelişimleri, kullanım durumları hep sözlükler vasıtasıyla öğrenilir. Sözlüklerin milletlerin tarihinde de çok önemli bir yeri vardır. Sözlükler, bir milletin dilinin, kültürünün canlı, yaşayan hafızasıdır. Dil ve kültür en canlı hâliyle sözlüklerde yaşamakta ve yaşatılmaktadır. Geçmişle bugün arasında kurulan kültürel bağların birçoğu da sözlükler vasıtasıyla kurulur (Dursunoğlu, 2012, s. 257).

Aksan'a göre, Türklerde, Doğu dünyası doğrultusunda gelişmiş eski bir sözlükçülük geleneği vardır. Bunun elimizdeki en eski kanıtı, XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut'un Arapça olarak yazdığı, aynı zamanda Türkçenin söz varlığını, biçim bilgisini ve Türklük dünyasını tanıtan Dîvânu Lugâti't-Türk'tür. Özellikle Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe sözlüklerle bu gelenek XIX. yüzyıl sonlarına kadar gelişmiş, günümüze değin birçok yapıt yayınlanmıştır. Mustafa bin Şemsettin'in 1545 tarihini taşıyan *Ahterî* Sözlüğü, Vanlı Mehmet bin Mustafa'nın yine XVI. yüzyıla ait, *Vankulu Sözlüğü* adıyla anılan sözlüğü [Bu yapıt, Türkiye'de ilk kurulan basımevinin bastığı yapıtlardandır.], titiz ve başarılı bir çalışmayla Mütercim Asım'ın Firuzâbâdi'den çevirdiği, geniş hacimli bir Arapça-Türkçe sözlük olan *Kâmusül-Muhît* (1814-18) ve Farsça-Türkçe *Burhan-ı Kâtî* (1799) özellikle belirtilmelidir (Aksan, 2021, s. 115).

Aksan söz konusu makalesinde: "XIX. yüzyılda yabancı yazarlarca yayınlanmış yabancı dillerden Türkçe'ye, Türkçe'den yabancı dillere önemli sözlükler vardır ki bunlar o dönem Türkçesine ait ilginç veriler de içermeleri bakımından önemlidir." demekte ve aşağıdaki sözlükleri zikretmektedir:

> "Bunlar arasında A. Handjéri'nin Dictonnaire français-rabe-persan et turc, 3 cilt, Moscou, 1840-41, T.-X. Bianchi'nin J.D. Kiefer'le birlikte hazırladığı Elsine-i Türkiyye ve Franseviyyenin Lügati, 2 cilt, Paris, 1850, Th. Zenker'in *Turkisch-arabisch-persisches Wörterbuch,* Leipzig, 1886, özelliklede İngiliz doğubilimcisi J.W. Redhouse'un *A Turkish and English Lexicon,* İstanbul, 1890 adlı yapıtları belirtilmelidir ki, bunlardan sonuncusu Türkçenin o dönemdeki söz varlığını ortaya koyan önemli bir çalışmadır" (Aksan, 2021, s.115).

Bingöl, Türk sözlükçülüğünü üç ana kola ayırmaktadır. Türk dünyasında hazırlanan sözlükleri, 19. yüzyıldan sonra Kıpçakça sözlükler, Çağatayca sözlükler ve Osmanlıca sözlükler olmak üzeri üç bölümde incelemektedir. Ebul Kasım ZEMAHŞERİ'nin hazırladığı ve Kıpçakça sözlüklerin en eskilerinden biri olan "*Mukaddimet-ül Edep*", Arapça-Farsça-Türkçe-Moğolca olarak düzenlenmiştir. Latince-Farsça-Kumanca dillerini de kapsayan "*Codex Cumanicus*" adlı sözlük de, Hıristiyan din adamlarına Kıpçakça'yı öğretmeyi amaçlayan bir eserdir. Aynı zamanda Ebu Hayyam'ın hazırladığı "*Kıtâb-ül İdrâk li Lisan-il Etrak*" hem dil bilgisi hem de Arapça-Kıpçakçayı da içeren bir lügat' tır. Cemaleddin İbni Mühenna'nın

hazırladığı "*İbn-i Mühenna*" adlı lügat da Farsça-Türkçe-Moğolca olmak üzere üç bölümden oluşur (Bingöl, 2006, s. 5).

Bingöl'e göre, Arap sözlükçülüğü *Abuşka Lügatı* geleneğine bağlı kalınarak hazırlanan, 16. yüzyıl'ın başında Anadolu da yazıldığı sanılan "" Çağatayca sözcüklerin Anadolu Türkçesindeki karşılıklarını vermektedir. Ayrıca Ali Şir Nevâi'nin "*Muhakemetü'l-Lugateyn*'i" adlı eserinde Türkçe ile Fars dili ve edebiyatı karşılaştırılmış ve Türkçenin Farsçadan üstün olduğu savunulmuştur. Yine Mırza Mehdi Han tarafından hazırlanan "*Senglah*"ın birinci bölümü dil bilgisine, ikinci bölümü sözlüğe ayrılan Çağatayca bir sözlüktür (Bingöl, 2006, s. 6).

Bingöl, Osmanlı sahasında hazırlanan sözlüklerin de genel olarak Arap sözlükçülük geleneğini sürdürdüklerini belirtmektedir:

> "Osmanlı Basımevinin kurulmasından önce hazırlanan sözlüklerin tümü Arap sözlükçülüğünden yararlanılarak hazırlanmıştır. Bu elyazması sözlüklerin bir kısmı manzumdur. Afyonkarahisari Mustafa Ahterî'nin hazırladığı "Ahterî-i Kebîr" (1545) kırk bini aşkın maddeyi içeren bir Arapça-Türkçe sözlüktür. (A.e., s. 6)

Osmanlı sahasında hazırlanan önemli sözlüklerin bazıları şunlardır: Kitâb-ı Lugât-ı Vankulu": Vankulu Mehmet Efendi,1729, Sıhah-ı Cevher: Farablı Cevherî, Tuhfe-i Vehbî: Sümbülzade Vehbî (1719-1809) (Farsça-Türkçe)… Bütün bu sözlükler Arapça ve Farsça sözcüklerin karşılıklarını vermektedir.

18. yüzyılda yazılan sözlükler: Lehçet-ül Lugat: Esat Mehmet Efendi, 1732, Türkçe- Arapça-Farsça), Burhan-ı Katı: Tebrizli Hüseyin bin Halefi'nin (1836) Farsça sözlüğünü Mütercim Asım (1755-1820), "Tıbyan-ı Nafi der Tercüme-i Burhan-ı Katı" (1799-1800) adıyla Türkçeye çevirmiştir. Muhammed Firuze Badi'nin Arapça "Kamus-ül Muhit" adlı sözlüğünü de Mütercim Asım, üç cilt olarak 1810 yılında "El Okyanusü'l-Basit fi Tercemeti'l-Kamusü'l-Muhit" adıyla Türkçe'ye çevirmiştir. Mütercim Asım bu çevirisine birtakım eklemeler yapmış, Arapça sözcüklere öztürkçe karşılıklar bulmaya çalışmıştır. Ayrıca kaba sayıldığı için sözlüklere alınmayan kimi sözcükleri de kitabına almaktan kaçınmamıştır. Bu

sözlükte sözcükler, köklerindeki son harflere göre alfabe sırasına konmuştur (Bingöl, 2006, s. 6).

Osmanlı topraklarında matbaanın yaygınlaşması sözlük çalışmalarının çoğalmasını ve dönemin dilini derleme çalışmalarını hızlandırmıştır. Matbaanın yaygınlaşmasından sonra yayınlanan sözlükler şunlardır: Lehçe-i Osmani: Ahmet Vefik Paşa,1876 (alfabetik ve örnekli), Redhause: Sir James, Lûgat-ı Nâci: Muallim Nâci,1890, Kâmus-ı Türkî: Şemsettin Sami, 1901, Mükemmel Osmanlı Lügatı: Ali Nazima,1902.

Anadolu sahasındaki Türk sözlük biliminin gelişimi 19. yüzyıla kadar büyük oranda Arap sözlükçülük geleneğinden etkilenirken Tanzimatla başlayan Batı etkisi 1 Kasım 1928'de kabul edilen Harf Devrimiyle hızlanmış, Batı sözlükçülüğünün etkisi tamamen hâkim olmuştur. Türk sözlük biliminin gelişmesini sağlayan önemli unsurlar arasında Batıda yapılan Türkoloji çalışmaları önemli bir yere sahiptir. Bianchi (1835-1837), Redhouse (1856), Kalekian (1911), gibi sözlük bilimicilerin yazdığı sözlükler bu çalışmalardan bazılarıdır. Cumhuriyet döneminde çeviri faaliyetlerinin hızlanması, Batının yakından izlenmesi iki dilli sözlüklerin sayısını artırmış, Batıda kullanılan sözlük bilimi yöntemlerinin daha belirgin bir şekilde Türk sözlük bilimine uygulanmasını sağlamıştır.

Ölmez'e göre, Mahmud el-Kaşgarî'den başlayarak Mısır'da Kölemenler, Anadolu'da Osmanlılar dönemlerinde Türkçeden Arapçaya sözlükler hazırlanmıştır. Anadolu'da Osmanlıca, Doğuda ise Çağatayca-Farsça sözlükleri unutmamak gerekir. Çağatayca döneminden önce, Harezm sahasında hazırlanmış satır arası sözlükler, daha doğrusu Mukaddimetü'l-Edeb çevirileri de özellikle anılmaya değerdir. Bunların dışında Avrupa'da hazırlanan Latin harfli, çok dilli sözlükler bugün yalnız sözlük bilimi açısından değil, Türkçenin ses bilimi açısından da önemlidir. Ne yazık ki ülkemizde bu konu üzerinde fazla durulmamaktadır (Ölmez, 1998, s. 109).

Erciyas, belli yöntemler ışığındaki birikimler sonrasında gelişme gösteren iki dilli sözlük yazma çalışmalarının, Avrupa'daki yöntemlerin dikkate alınmasıyla daha da gelişerek önemli eserlerin ortaya çıkmasını sağladığını belirtmektedir. Türkiye

Türkçesinin tarihî sözlüklerinin künyelerine bakıldığında, Osmanlı sahasında sözlükçülük faaliyetlerinin tam anlamıyla Tanzimatla başladığı tespit edilmektedir. Bu değerli çalışmalar içinde, yalnızca Türk kökenli Osmanlı aydınları değil, yabancılar ve Osmanlı tebaası olan gayrimüslimlerin çalışmaları da yer almaktadır. Erciya'a göre, Türkçe sözlük yazarlarının bazıları Avrupa'daki çalışmaları örnek alırken bazıları da Arap sözlükçülük anlayışını sürdürmüşlerdir. Bahsi geçen dönemlerde oluşan sözlükçülük anlayışının, günümüzdeki çalışmalara olan katkısı da belirtilmesi gereken önemli bir noktadır (Erciyas, 2011, s. 815).

Tanzimat dönemine kadar Batı'daki gelişmelere kayıtsız kalan Osmanlı aydınları, Tanzimatla birlikte askerî ve bilimsel alanlar başta olmak üzere tüm alanlarda yönünü Batı'ya çevirme gereği duymuş, aydınlar arasında Fransızca başta olmak üzere Batılı bir dile hâkim olmak, Fransızca konuşmak, Galatasaray Lisesi ve Robert Kolej başta olmak üzere yabancı okullarda okumak ve Batı'da eğitim görmek isteyenlerin ilk durağının Paris olması önemli "aydınlık kriterler"i olarak ortaya çıkmış, Fransız dilinde eğitim veren okullar bu eğilimin merkezi olmuştur. Dönemin politik gelişmeleri Osmanlı-Fransa yakınlaşması sonucunu doğurunca F-T ve T-F iki dilli sözlüklere olan ihtiyaç çoğalmıştır.

> "Fransa'nın Osmanlı Devleti'yle yaptığı ve tarihte kapitülasyonlar adıyla bilinen anlaşmadan sonra, Fransızlar, zengin Osmanlı ülkelerinde ticaret yapabilmenin yollarını aradılar ve bunun için de Fransa'dan Osmanlı ülkelerine gelip gittiler. Yabancı bir ülkede iyi ticaret yapabilmenin en önemli yolu, o ülkenin dilini bilmektir. Bu yüzden Fransızlar, Osmanlı topraklarında Osmanlı Devleti'yle olan ilişkilerini yerli halkın dilini iyi bilen ve aynı zamanda Doğu uzmanı olan özel yetiştirilmiş görevlilerle sürdürmeyi düşünmüş ve bunun için de dil oğlanları adıyla anılan tercümanlar yetiştirmek amacıyla 18 Kasım 1669 yılında Fransa meclisinin aldığı kararla İstanbul'da Dil Oğlanları adlı okulu açmışlardır" (Gümüşkılıç, 2013, s. 25).

Topaloğlu ve Kaçalin, TDV İslam Ansiklopedisinin 37. Cildinde Türk sözlükçülüğünü dönemlere ayırmışlardır: Eski Türkçe, Harizm Türkçesi, Kıpçak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi (TDV, 2009, s. 402-414).

Türkçenin dönemleri, kapsadığı tarih aralıkları ve bu dönemlerde yazılan önemli sözlüklerden birkaçı aşağıdadır:

1.19.2.1. Eski Türkçe (6. – 13. yy)

Kaşgarlı Mahmud'un Dîvânu Lugâti't-Türk'ü bu dönemin en önemli sözlüğüdür. Orhun yazıtlarının ilk sözlüğünü F. W. Radloff 1894'te yayımlamıştır. Yazıtlar üzerinde çalışmalar yapan Hüseyin Namık Orkun, Annemarie Von Gabain, S. Y. Malov, Talat Tekin ve René Giraud gibi araştırmacılar bunların sözlüğünü de neşretmiştir (Kaçalin ve Topaloğlu, 2009, s. 404).

Doğan Aksan ve daha pek çok dil bilimci gibi Boz da Türk sözlükçülüğünü, Karahanlı döneminin meşhur dilcisi Kaşgarlı Mahmud'un yazdığı Dîvânu Lugâti't-Türk'ü (1073) ile başlatırlar. Bu sözlükte Türkçe madde başı sözcükler Arapça olarak açıklanmıştır. Bu bakımdan sözlük iki dilli sözlüklerimizin en eski ve tipik örneği olarak değerlendirilmektedir.

1.19.2.2. Hârezm Türkçesi (11-13. Yüzyıllar)

Ercilasun, Harezm Türkçesini bir yazı dili olarak Kuzey Doğu Türkçesi içerisinde değerlendirir (Ercilasun, 2012, s. 369). Harezm Türkçesi, Karahanlı Türkçesine dayalı olarak batıda Aral ve Hazar arasında kurulup gelişmiştir. 13. yüzyılda Oğuz ve Kıpçak Türkçelerinin de etkisi ile gelişen Orta Asya İslâmi Türk yazı dilinin ikinci aşamasıdır (Gülensoy, 2000, s. 113).

> "Hârezm Türkçesi'nin müstakil bir sözlüğü bulunmamakla birlikte, XIII. yüzyıl öncesi metinlerini esas alan Sir Gerard Clauson bu döneme ait eserleri taradığı için onun sözlüğü Hârizmce söz varlığını da içermektedir. Bunun dışında Muḳaddimetü'l-Edeb (Zemahşerî), Kısasü'l-Enbiyâ (Rabgûzî) ve Nehcü'l-Ferâdîs (Mahmûd b. Ali) gibi devrin diğer eserleriyle ilgili yayınların dizinleri de söz varlığı açısından başvuru kaynağı niteliğindedir (TDV, 2009, s. 404).

1.19.2.3. Çağatay Türkçesi (15-20. Yüzyıllar)

Çağatay döneminde Karahanlı dönemine göre daha fazla sözlük yazılmıştır. Ölmez, Çağatayca üzerine daha önce yapılmış iki önemli çalışmadan söz eder. Bunlardan biri Hasan Eren'in "*Çağatay Lügatleri Hakkında Notlar*, DTCF Dergisi, c. VIII, Sayı 1-2, Mart-Haziran 1950. adlı çalışmasıdır.

Diğer çalışma ise Borokov'a aittir: "*Zur Geschichte der Wöterbücher des Čagatajischen*", Wissenshaftliche Zeitschrift der Martin-Luther Universität Halle-Wittenberg, cilt: X, 1961, s. 1357-162.

Ölmez, Çağataycaya ait en eski sözlüğün Ali Şir Nevaî'nin ölümünden sonra yazılan ve 2000 kadar sözcük içeren Çağatayca-Türkçe bir sözlük olan *Abuşka* olduğunu belirtmektedir. (Ölmez, 1998, s. 138). Çağatay dönemine ait diğer sözlükler:

1. *Bedaiu'l-Lügat*: Çağatayca-Farsça iki dilli bir sözlüktür.

2. *Senglah*: Mirzâ Mehdî Hân-ı Esterabâdî tarafından 1758-60 arasında tamamlanan Çağatayca-Farsça yaklaşık 6000 kelime ve 2500 örnek beyit içeren bir sözlüktür.

3. *Lügat-i Çagatay ve Türkî-i Osmânî*: Şeyh Süleyman Efendi tarafından (İstanbul, 1298) tarafından yazılmış bir sözlüktür.

4. *Hülâsa-i Abbâsî*: Abbas tarafından Senglah'a dayanarak yazılmıştır.

5. *Dictionnaire Turc Oriental*: Pavet de Courteille tarafından 1870'te Paris'te yazılan 560 sayfalık bir sözlüktür.

6. *Kelürnâme*: Muhammed Yakup Çingi'nin hazırladığı eser 1982'de Taşkent'te basılmıştır.

> "1. Ali Şîr Nevâî, Muhâkemetü'l-lugateyn. 2. Abuşka. Müellifi bilinmeyen sözlüğün asıl adı el-Lûgatü'n-Nevâiyye ve'l-İstişhâdâtü'l-Cağatâiyye olup Çağatayca'dan Türkiye Türkçesi'ne bir sözlüktür ve Ali Şîr Nevâî'nin eserleri başta olmak üzere Çağatayca metinlere dayanmaktadır. Yaklaşık 2250 kelime içeren sözlükle ilgili başlıca çalışmalar şunlardır:" (TDV, 2009, s. 404).

1.19.2.4. Kıpçak Türkçesi (13-17. Yüzyıllar)

Kıpçakça veya Kuman-Kıpçak dilleri olarak adlandırılan Türkçe (Kuzeybatı Türk dilleri olarak da bilinir), Ukrayna'dan Çin'e kadar uzanan Orta Asya ve Doğu Avrupa'nın çoğunda yaklaşık 28 milyon kişi tarafından konuşulan Türk dil

ailesinin bir alt koludur. Günümüzde bu grupta yer alan ve en çok konuşulan dillerden bazıları Kazakça, Kırgızca ve Tatarca'dır. Aşağıda adı geçen eserler daha çok Eski Kıpçakça dönemine (13-17. yüzyıl) aittir.

> "1. Codex Cumanicus. 2. Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî 3. Ebû Hayyân el-Endelüsî, Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk. 4. Kitâbü't-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye. 5. Ebû Muhammed Cemâleddin Abdullah et-Türkî, Kitâbü Bulgati'l-Müştâk fî Lugati't-Türk ve'l-Kıfçak. 6. ed-Dürretü'l-Mudîa fi'l-Lugati'l-Arabiyye ve't-Türkiyye. 7. Molla Sâlih, eş-Şüzûrü'z-Zehebiyye ve'l-Kıtau'l-Ahmediyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye" (TDV, 2009, s. 404-405).

Ölmez, Kıpçak dönemi sözlükçülüğü hakkında aşağıdaki hususlara dikkat çekmekte ve üç önemli sözlüğe işaret etmektedir:

> "Kıpçak Sözlükleri ve Sözlükçülüğü, Memlukların Mısır'da yönetimi ele almalarından sonra Türkçe, daha doğru bir deyişle Kıpçakça önem kazanmış ve karşılıklı olarak çok sayıda sözlük ve gramer yazılmıştır. Bunlardan en önemli bir ikisinin adını anarsak, Houtsma'nın çalıştığı *Tercüman-i Türki ve Arabi,* Caferoğlu'nun çalıştığı *Kitabü'l-İdrâk.* Atalay'ın çalıştığı *Ettuhfetü'z-Zekiyye* önde gelen Memluk Kıpçak sözlüklerindendir" (Ölmez, 1994, s. 90).

1.19.2.5. Türkiye Türkçesi (13-21. Yüzyıllar)

Batı Türkçesi, 13-15. yüzyıllar arasında Eski Anadolu Türkçesi, 15-20. yüzyılar arasında, Azeri Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi, 1 Kasım 1928 Harf Devrimi'nden sonra da Türkiye Türkçesi olarak adlandırılmıştır.

> "Osmanlılar döneminde XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar Türkçe kelimelerin madde başı olarak alındığı sözlüklere pek rastlanmamaktadır. Bu devirde hazırlanan sözlükler Arapça-Türkçe ve Farsça-Türkçe olup çoğu eğitim amacıyla yazılmıştır. Bunların en meşhuru Afyonkarahisarlı Muslihuddin Mustafa'nın Arapça-Türkçe Ahterî-i Kebîr'idir" (Kaçalin ve Topaloğlu, 2009, s. 405).

Divânü Lügâti't-Türk'ten Osmanlı döneminin sonuna kadar Türk sözlükçülüğü daha çok Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe iki dilli sözlükler alanında gelişme göstermiştir. Aksan, Osmanlı dönemi sözlükçülüğü ile ilgili olarak şunları kaydetmektedir:

> "Özellikle Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe sözlüklerle bu gelenek XIX. yüzyıl sonlarına kadar gelmiş, günümüze değin birçok yapıt yayınlanmıştır... Mustafa bin Şemsettin'in 1545 tarihini taşıyan *Ahterî* Sözlüğü, Vanlı Mehmet bin Mustafa'nın yine XVI. yüzyıla ait, *Vankulu* [Bu yapıt Türkiye'de ilk kurulan basımevinin bastığı yapıtlardandır], titiz ve başarılı bir çalışmayla Mütercim Asım'ın Firûzâbâdî'den çevirdiği, geniş hacimli bir Arapça-Türkçe sözlük olan *Kâmusül-Muhit* (1814-18) ve Farsça-Türkçe *Burhan-ı Kâtî* (1799) özellikle belirtilmelidir (Aksan, 1998, s. 115).

Ahmet Asım Efendi Burhan-ı Katı (1797) ve Kamusü'l-Muhit (1814-17) adlı iki eseri ve Ahterî Mustafa Şemsettin'in Ahterî-i Kebir'i (1826) Osmanlı döneminin önemli iki dilli sözlükleri arasındadır. Bunlar iki dilli sözlükler gibi görülse de çeviricilerinin katkıları ve dilimize getirdikleri yeni değerler bakımından ayrı bir önem kazanmışlardır.

Topaloğlu ve Kaçalin'ın tespit ettiği Türkiye Türkçesi sahasında yazılan sözlüklerin başlıcaları şunlardır:

> 1.Afyonkarahisarlı Hüseyin İmâdüddin oğlu Hasan, Şâmilü'l-Luga (Farsça-Türkçe, 1505), 2. Sofyalı Ni'metullah Efendi, Lugat-ı Ni'metullah (Farsça-Türkçe, 1540), 3. Amasyalı Deşîşî Mehmed Efendi, et-Tuhfetü's-Seniyye ilâ Hazreti'l-Haseniyye (Farsça-Türkçe, 1580), 4. Akhisarlı Muhyiddin Münşî, Cinânü'l-Cinâs (Ravzatü'l-Cinâs; 1584), 5. Câmiu'l-Fâris (Farsça-Türkçe, I. Ahmed [1603-1617] 6. Gencî Pîr Mehmed, Genc-i Leâl (1631), 7. Antepli Şeyh Ahmed, Nazmü'l-Leâl (Arapça-Türkçe, 1641); 8. Abdülkâdir el-Bağdâdî, Lugât-ı Şâhnâme (Farsça-Türkçe, Firdevsî'nin Şâhnâme'sinde kullanılan kelimeler esas alınarak 1659), 9. Vankulu Mehmed Efendi, Lugât-ı Vankulı (Arapça-Türkçe) Cevherî'nin eś-Śıĥaĥ'ının tercümesi olan eser, Osmanlılar döneminde matbaada basılan [1729] ilk kitap…), 10. Mütercim Âsım Efendi, Burhân-ı Kâtı' Tercümesi, 11. Kâmûs Tercümesi (Arapça-Türkçe), 12. Tuhfe-i Âsım (Arapça-Türkçe [Bulak 1255] Mütercim Âsım Efendi, 13. Tuhfe-i Vehbî (Sünbülzâde Vehbî'nin Farsça-Türkçe elli sekiz kıtalık sözlüğüdür, 14. Nuhbe-i Vehbî (Sünbülzâde Vehbî'nin Arapça-Türkçe manzum sözlüğüdür, İstanbul 1220), 15. Muhyî-i Gülşenî'nin 1574'te yazdığı Bâleybelen adlı eser, … (Topaloğlu ve Kaçalin, 2009, s. 405).

Türkçe sahasında iki dilli sözlüklerin gelişiminde Türkçeden yabancı dillere sözlüklerin de önemli bir yeri vardır:

1.20. Türkçe'den Yabancı Dillere Sözlükler

Türkçeden yabancı dillere başta Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce ve Almanca olmak üzere çeşitli yabancı dillere birçok sözlük hazırlanmıştır:

> "1. François Mesgnien Meninski, Thesaurus Linguarum Orientalium, Turcicae, Arabicae, Persicae (I-III, Viennae 1680). Meninski bunun yanında bir Türkçe dil bilgisi kitabı ile (IV, Viennae 1680) Latince-Türkçe sözlük de (V, Viennae 1687) hazırlamıştır. 2. Artin Hindoğlu, Hazîne-i Lugat: Dictionnaire abrégé turc-français (Vienna 1838). 3. Thomas-Xavier Bianchi, Elsine-i Türkiyye ve Fransaviyye'nin Lugatı: Dictionnaire turc-français (I-II, Paris 1835-1837). 4. Julius Theodor Zenker, Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch-Dictionnaire turc-arabe-persen (I-II, Leipzig 1866-1867; I-II, New York 1979). 5. C. A. Barbier de Meynard, Kitâbü'd-Dürreti'l-ummâniyye fî lugāti'l-Osmâniyye: Dictionnaire turc-français (I-II, Paris 1881-1886; Amsterdam 1971). 6. Şemseddin Sâmi, Kāmûs-ı Fransevî: Dictionnaire turc-français (İstanbul 1302/1885). 7. Sir James W. Redhouse, Kitâb-ı Meânî-i Lehce: A Turkish and English Lexicon (1890, Arap harfleriyle son baskısı 1923). 1928 harf devriminden sonra Latin harfleriyle güncelleştirilerek yeni baskıları yapılmış (26. bs., 2007) 8. Hakkı Tevfik, Türkisch-Deutsches Wörterbuch (Leipzig 1907). 9. Sermet Muhtar (Alus), Türkçe-Fransızca Yeni Lugat: Nouveau dictionnaire turc-français (İstanbul 1930; genişletilmiş 2. bs., 1935). 10. Ahmet Vahit Moran, Türkçe-İngilizce Sözlük: Turkish-English Dictionary (Ankara 1945). 11. Pars Tuğlacı, Büyük Türkçe Fransızca Sözlük (İstanbul 1968). 12. İbrahim Olgun - Cemşid Drahşan, Türkçe-Farsça Sözlük (Ankara 1977). 13. Karl Steuerwald, Türkçe-Almanca Sözlük: Türkisch-Deutsches wörterbuch (İstanbul 1983). 14. Mevlüt Sarı, Türkçe-Arapça Sözlük: el-Mevârid (İstanbul 1985). 15. Türkçe-İngilizce Sözlük: The Oxford Turkish English Dictionary (haz. Fahir İz v.dğr., 2. bs., İstanbul 1988). 16. Mehmet Kanar, Büyük Türkçe-Farsça Sözlük (İstanbul 1993). 17. A. N. Baskakov v.dğr., Büyük Türkçe-Rusça Sözlük (İstanbul 1994). 18. İrfan Uğurlu, Türkçe-İngilizce Ansiklopedik Sözlük: Turkish-English Encyclopedic Dictionary (I-V, Ankara 1995-1997). 19. Faruk Tuncay, Türkçe-Yunanca Sözlük (Atina 2000). 20. Emrullah İşler - İbrahim Özay, Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük (Ankara 2008)" (TDV, 2009, s. 412-413).

Türkiye'deki sözlük bilimi çalışmaları son yıllarda üniversitelerin düzenlediği ulusal ve uluslararası sempozyumlarla hız kazanmıştır. Bu sempozyumlara belediyeler, Yunus Emre Enstitüsü, Türk Dil Kurumu, SÖZ-MER ve üniversiteler destek vermiştir.

> "Özellikle son zamanlarda üniversitelerin düzenlediği ulusal ve uluslararası konferanslar sayesinde alana büyük katkılar sağlanmaktadır. Bu bağlamda Kebikeç Dergisi, ''Tarihi Türk Dillerinin Sözlükleri'' başlığı altında yayımladığı sözlük dosyası (1998), Türkiye'de ve Dünyada Sözlük Yazımı ve Araştırmaları Uluslararası Sempozyumu (2010), Dil ve Edebiyat Dergisi, 'Sözlük Özel Sayısı' ve en son olarak Hacettepe ve Osman Gazi Üniversitelerinde Sözlük Uygulama ve Araştırma Merkezilerinin açılması alana karşı duyulan büyük ilginin işareti sayılabilir" (Kahraman, 2016, s. 3289).

Cumhuriyet döneminde ise Latin harflerinin kabulüyle başlayan gelişmeler, öztürkçeye dönme çalışmaları dildeki değişim ve yenilenme çalışmalarını hızlandırmış, sözlük bilimi çalışmalarının tamamen Batılı anlayışla yapılması sonucunu doğurmuş dil devrimini yine dil alanındaki pek çok çalışma takip etmiştir:

> "Cumhuriyet Dönemi, Türkçe için bir milat olmuştur. Atatürk'ün Türkçeye verdiği önem ve gösterdiği hassasiyet, Türkçe için önemli atılımların yapıldığı bir dönem olmuştur. Atatürk döneminde, bir başka ifadeyle Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, dil alanında yapılan en önemli atılımlar şunlar olmuştur: 1. Dil Encümenliği kurulması 2. Türk yazı sisteminde Lâtin harflerinin kabulü 3. Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulması 4. Dil Kurultayları 5. Güneş-Dil Teorisi 6. Türk dilini sadeleştirme çabaları 7. Gramer çalışmaları 8. Sözlük çalışmaları" (Dursunoğlu, 2012, s. 257).

Kültürel alandaki bu atılım özellikle edebiyat, sanat, bilim ve teknik alanlarla birlikte sözlükçülük çalışmalarına da yansımıştır. Erciyas bu atılımları ve Batı'dan etkilenme alanlarını öne çıkarmaktadır:

> "Tiyatro, roman ve şiir türleri bu eğilime örnek olarak verilebilir. Sözlükçülük çalışmaları da, söz konusu değişim neticesinde, Batıyı anlamak üzere yola koyulmuş önemli bir çalışma sahasıdır. Özellikle Fransızca-Türkçe sözlükler, Fransa ile Osmanlı İmparatorluğu (Türkiye) arasındaki güçlü ilmî ve sanatsal ilişkilerin sonucu olarak değer kazanmıştır. Aynı şekilde diğer Batı dilleri de, Osmanlı devletindeki söz konusu kültürel değişime hız vermiştir (Erciyas, 2011, s. 71).

Usta'ya göre sözlük bilimi Türkiye'de henüz bir bilim dalı veya araştırma alanı olarak algılanmamaktadır. Bu alan daha çok, sözlük yazımı konusundaki amatör çalışmalar dikkate alınarak başarılı ve başarısız yanları söz konusu edilmekte, tartışılmakta ve öneriler getirilmektedir. Ancak bu alanda üniversitelerde yapılan çalışmalar, yazılan sözlükler, alanda çalışan bilim adamları gittikçe artmakta, yeni yöntem ve teknikler kullanılmakta, böylece günden güne bir disiplin olma yolunda mesafe alınmaktadır (Usta, 2007, s. 225–226).

Usta, sözlük bilimi alanında son yıllarda yaşanan gelişmelere rağmen bu alanın tam bir disiplin veya bilimsel çalışma alanı haline gelemediğini belirtmektedir. Yazar, alandan yapılan çalışmaların teorik altyapısı ve sınırları belirlenmeden yapıldığını; kişi, grup ve kurumlar arasında eş güdüm bulunmadığını; ortaya çıkan ürünlerin ciddi bilimsel toplantılara konu edilmediğini ve tartışılmadığını

belirtmektedir. Bunun sonucu olarak, konu ile ilgili araştırmacıların "sözlükçülük" adı verilebilecek böyle bir "disiplin"den söz etmelerindeki çekingenlik de kendiliğinden anlaşılmaktadır (Usta, 2010, s. 98).

Cumhuriyet dönemindeki iki dilli sözlük çalışmalarının önemli bir bölümü TDK tarafından yapılmıştır: "*Türk Dil Kurumu yayınları arasında, Almanca-Türkçe Sözlük, Urdu-Türkçe Türkçe-Urdu Sözlük, Rumence-Türkçe Sözlük, Hindi-Türkçe Sözlük, Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük vb. iki dilli sözlükler yer almaktadır*" (Uysal, 2017, s. 1455).

Türkiye'de sözlük bilimi alanında yapılan çalışmalar son yıllarda artmaya başlamıştır. Ayrıca, alanla ilgili makale ve doktora çalışmaları çoğalmış, sözlük bilimi sempozyumları yapılmış, üniversitelerde verilen lisans ve doktora dersleri çoğalmaya başlamıştır. Demirkan, alanla ilgili üniversitelerde okutulan dersleri belirtmektedir:

> "1. Dokuz Eylül Üniversitesi, Genel Dil Bilimi Anabilim Dalı lisans düzeyinde *"Sözlük bilimi"* adı altında; *Sözlük Biliminde Yeni Teknolojinin Yeri*, 2. Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tezsiz Yüksek Lisans Programında, *"Sözlük bilimi ve Sözcük Öğretimi*" adı altında; 3. İstanbul Üniversitesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, lisans düzeyinde *"Sözlük bilimi"* adı altında; 4. İstanbul Kültür Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Doktora Programında *"Sözlük Bilimi ve Köken Bilgisi"* adı altında; 5. Sakarya Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde, seçmeli ders olarak "*Sözlük Bilimi*" adı altında; 6. Yıldız Teknik Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü, Fransızca Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalı, lisans düzeyinde, *"Sözlük Bilimi ve Çeviri"* adı altında dersler okutulmaktadır" (Demirkan ve Zeytinkaya, 2016, s.16-17).

Üniversiteler bünyesinde kurulan araştırma merkezleri de alanda yapılan çalışmalara katkıda bulunmaktadır. "Ülkemizde 2000'li yılların başında bireysel olarak başlayan çalışmalar meyvesini vermiş ve ilk önce Hacettepe Üniversitesi'nde (Terim Bilim Uygulama, Araştırma Merkezi) TermTÜRK (2010) ve Sözlük Uygulama ve Araştırma Merkezi (2014) yine Osmangazi (2015) Üniversitesi'nde Sözlük Uygulama ve Araştırma Merkezleri kurularak alana araştırma, soruşturma ve bilgi şöleni çalışmalarıyla katkılar verilmektedir" (Kahraman, 2016, s. 3299).

1999 yılından beri Türkiye'de ve Kıbrıs'ta ulusal ve uluslararası sözlük bilimi sempozyumları düzenlenmektedir. Bu sempozyumların üniversiteler bünyesinde düzenlenmesi de önemli bir kazanç olarak öne çıkmaktadır.

Türk dünyasındaki ilk Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu Doğu Akdeniz Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü tarafından 22-23 Mayıs 1999'da Kıbrıs Gazimağusa'da yapılmış, sempozyumda 43 bildiri yer almış ve bu bildiriler 2001 yılında kitap olarak yayınlanmıştır. Türkiye'de ise 2014, 2015, 2016 ve 2018 yıllarında dört sempozyum yapılmıştır:

I.Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu, Sakarya Üniverstesi ve Hendek Belediyesi iş birliği ile 26-27 Kasım 2014'te Sakarya Üniversitesi Kongre ve Kültür Merkezinde "21. Yüzyıda Sözlükçülük" başlığı altında yapılmıştır.

II. Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu, İstanbul Üniversitesi ve Yunus Emre Enstitüsü iş birliği ile 3-4 Kasım 2015'te İstanbul Üniversitesi Dil Bilimi Bölümü yönetiminde Edebiyat Fakültesinde "Elektronik Sözlükler" başlığı altında gerçekleştirilmiştir.

III. Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sözlük Bilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (SÖZ-MER) ve Türk Dil Kurumu (TDK) iş birliği ile 3-4 Kasım 2016'da "Sözlük Bilimi Terminolojisi" başlığı altında yapılmıştır.

IV. Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu, Hacettepe Üniversitesi Sözlük Bilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi ve TDK iş birliği ile 17-18 Eylül 2018'de "Sözlük Bilimiinde Tanımlama ve Tanıklama" başlığı altında gerçekleştirilmiştir.

Sözlük bilimi alanında yukarıda değinilen tüm çalışmalara rağmen sözlük eleştirilerinin yaygın olmaması, sözlük çalışmalarının belli alanlarla sınırlandırılması, sözlük bilimi yöntemlerinden yeterince yararlanılmaması, dünyadaki ve özellikle Batıdaki gelişmelerin yeterince ve zamanında yansıtılamaması, ticari kaygılar yöntem ve kalite sorununu ortaya çıkarmıştır.

> "Türkiye'de sözlük bilimi çalışmalarının genellikle sözlük yazımı ve tarihi, sözlüklerin incelenmesi gibi konularla sınırlı kalması, teorik sözlük biliminin yeterince ele alınmaması hazırlanan sözlüklerde birtakım yöntem sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türkiye'de, kurumlar ya da kişiler tarafından hazırlanan pek çok sözlükte (genel ya da özel amaçlı sözlükler) sözlük birimlerin seçimi, tanımlanması, örneklendirilmesi vb. konularda karşılaşılan yöntemsizlik veya yöntem sorunları sözlük yazımındaki kuramsal çalışmaların yetersizliğini açıkça göstermektedir" (Gökter, 2015, s. 258-259).

Son yıllarda sözlük bilimi alanında yapılan kurumsal çalışmalarına bazı özel kurumların çalışmaları da eklenmiş, sözlük eleştiri ve değerlendirmeleri, makale ve tez çalışmaları nitelik olarak hızla çoğalmıştır.

İstanbul Bahçeşehir Üniversitesi Beşiktaş Yerleşkesinde Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı ve Elginkan Vakfı ve Bahçeşehir Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin katkıları ile 4-6 Kasım 2010 tarihleri arasında düzenlenen Türkiye'de ve Dünya'da Sözlük Yazımı ve Araştırmaları Uluslararası Sempozyumu bildirileri Misalli Büyük Türkçe Sözlüğün yazarı sayın İlhan Ayverdi anısına Kubbealtı Neşriyat tarafından yayımlanmıştır. Bu sempozyumda 34 bildiri sunulmuş, bu metinlerin yer aldığı eserde önemli çalışmalar bulunmaktadır.

1.21. Dünyada Sözlük Bilimi ile İlgili Çalışmalar ve Kurumlar

Gabriel Stein, sözlük bilimi ile ilgili bibliyografik çalışmalar arasında bazı yazarların bibliyografilerini kayda değer bulmuştur. Bunlar: Larry Urdag, Reinhard Hartmann, Tony Cowie, Thomas Magay, Franz Josef Hausmann ve Ladislaw Zgusta'dır (Stein, 1986, s. 148).

Son yıllarda Batıda ve dünya genelinde sözlükçülük çalışmalarını yürütmek üzere ulusal ve uluslararası düzeyde bazı kurumlar ve yayınlar ortaya çıkmıştır. Bunlar:

1. International Journal of Lexicography,
2. EURALEX (Europeen Association for Lexicograhy),
3. CNRS (Centre National de la Recherche Scientifique),
4. ATILF (Analyse et Traitement Informatique de la Langue Française),

5. DSNA (Dictionary Society of North America),

6. Indiana State University, Exeter, Lille, Erlangen,

7. *Cahier de Lexicologie* dergisindeki çalışmalar (1959),

8. Jean Prouvost: Cergy Pontoise Üniversitesi sözlük günleri (Bernard Quemada'nın en iyi öğrencisi 2000 yılından beri kendi üniversitesinde sözlük günleri düzenlemektedir (Boccuzzi ve Dotoli, 2015, s. 58).

9. George Matoré ve Bernard Quemada'nın tarihî çalışmaları (1968),

10. *Travaux de Linguistique et de Littérature* (Strazburg),

11. Josette-Rey-Debove'un çağdaş sözlülüklerin anlam bilimsel analizi (1971),

12. Jean ve Claude Dubois tarafından sözlüklerin özellikle öğretici metin olarak incelenmesi,

13. *Trésor de la Langue Française* adlı sözlükte Paul Imbs tarafından yazılan metodolojik ön sözler,

Stein, sözlük araştırma merkezleri arasında Terre Haute şehrindeki Cordell Collection, Exeter'deki Dictionary Research Centre ve Lille'deki Erlangen'i zikretmektedir (Stein, 1986, s. 149).

Batıdaki sözlük bilimi çalışmaları ve bibliyografik eserlerden bazıları şunlardır:

Holmstrom J., *Biblioraphy of International Scientific and Technical Dictionaries*, Unesco, Paris, 4. baskı, 1961; 5. baskı 1969.

Technik, Wissenschaft und Wirtchaft in Freden Sprachen. Internationale Bibliographie der Fachwörterbucher, Verlag Dokumentation, Munchen, 4. baskı, 1969.

Heinzmann F., *Französiche Fachwörterbücher,* Deutsche Staatbibliothek, Berlin (RDA), 1967.

Lengenfelder H. & Van Hoof H., *International Bibliography of Specialized Dictionaries,* K. G. Saur, Munchen, 1979.

Matore G., *Histoires des Dictionnaires Français,* Paris, 1968.

Müller K.-H., *Bibliographe der Fachwörterbucher mit deutschen und russischen Aequivalenten,* VEB, Verlag für Buch- und Biliothekwesen, Leipzig (RDA), 1965.

Quemada, B., *Les Dictionnaires du Français Moderne (1539-1863)* Paris, 1968.

Rey, A., Encyclopedies et Dictionnaires, P.U.F., Que sais-je? Paris, 1982.

Wüster E., *Bibliography of Monolingual Scientific and Technical Dictionaries,* UNESCO, Paris, 1959.

Dünyada, Avrupa'daki ilk kongresini 1983'te Exeter'de gerçekleştiren European Association for Lexicography (Euralex) gibi önemli kuruluşlar vardır. Sözlük bilimi alanında Amerika'da Dictionary Society of North America (DSNA), Afrika'da African Association for Lexicography (Afrilex), Asya'da Asian Association for Lexicography (Asialex), Avustralya'da Australasian Association for Lexicography (Australex) gibi uluslararası kurumlar önde gelen kurumlardır. Bunların yanında Southeast Asian Lexicography (SeaLex), Spanish Association for Lexicography (Fontenelle, 2008, s. 2) gibi yerel örgütlenmeler de etkin biçimde sözlüksel faaliyetlerde bulunmaktadır.

Türkiye'de sözlük çalışmalarının önemli bir kısmı Türk Dil Kurumu tarafından yapılmaktadır. TDK gerek kendi yayınladığı sözlükler gerekse maddi destek sağladığı çalışmalarla sözlük bilimi çalışmalarının öncü kuruluşu konumundadır. 1990'dan itibaren TDK'nin sözlük çalışmaları hızlanmış, "Türkçe Sözlük" bu çalışmaların önemli meyvesi olmuştur. TDK baskı ve içerik bakımından sözlüğü yenileyerek yayınlamakta ve sanal ortamda da "Güncel Türkçe Sözlük", "Büyük Türkçe Sözlük" çalışmalarıyla internet sözlükçülüğü alanında da kendini göstermektedir. Kurum ayrıca, Türkiye Türkçesinin Tarihî Sözlükleri, diğer Türk lehçelerinin sözlükleri ile ilgili yayınlar yapmakta, Türkoloji ve sözlük bilimi çalışmalarına önemli katkılarda bulunmaktadır.

1.22. Sözlükçülük Terimi (Dictionnairique)

“Lexicologie”, “lexicographie” ve “metalexicographie” terimleri dışında Fransız dil bilimciler ayrıca dictionnairique (sözlükçülük) terimini de 1987 yılından beri kullanmaktadır. Ancak bu terimin kullanılması Fransız sözlük bilimiciler arasında tartışmalara yol açmıştır. Boccuzzi ve Dotoli bu terimin kullanılmasıyla ilgili olarak aşağıdaki hususları kaydetmektedir:

> “Sözlükçülük terimini sözlük dünyasına ilk olarak güçlü bir şekilde getiren Bernard Quemada’dır. Bu terim, 1987'de "Cahier de Lexicologie"de yayınlanan 51 nolu makalesinde kullanan sözlük aşığı büyük bir bilim adamı ve yazar olan, birkaç sözlük yazan veya tasarlayan Charles Nodier tarafından ortaya atılmıştır. İşte bu andan itibaren *sözlükçülük (dictionnarique)* kelimesi, sözlük bilimi ve sözcük biliminin karşıtı olarak tüm enerjisyle ortaya çıkmıştır (Boccuzzi ve Dotoli, 2015, s. 57).

Boccuzzi ve Dotoli bu ön bilgilerden sonra sözlükçülüğün tanımı ve içeriği ile ilgili olarak; sözlükçülüğün, dil endüstrisine ve zaman ilerledikçe daha çok bilişim teknolojisine bağlı hâle gelen sözlüğün pratiği, yapısı, mimarisi ile ilgili bir bilim olduğunu belirtmekte ve Bernard Quemada'nın, bir tür hesap makinesi kullanarak Fransızcanın *Trésor de la Langue Française* adlı ilk büyük sözlüğünü yazdığını vurgulamaktadır" (A.e., s. 57).

Bernard Quemada'nın en iyi öğrencisi olan Jean Provost sözlükçülük (dictionnairique) ve sözlük bilimi arasındaki farka değinmekte ve sözlük biliminin tüm tamamlayıcı çalışmalarla birlikte sözcükler ve onların tespiti üzerine gerçek manada araştırmalar yapan ve ortaya konan çalışmaların ticari kaygı taşımadığı bir araştıma alanı olduğunu belirtmektedir. ... Sözlükçülüğün ise, sözlüğü satışa sunulan bir ürün olarak ele alan, buna bağlı olarak, başvuru aracı ve kültürel medya kaynağı olarak tüm ürünlerle ilgili her türlü problemi ele alan ve belirli muhtemel alıcılar için tasarlanmış eserleri inceleyen çalışma alanı olduğunu ifade etmektedir" (Prouvost, 2006, s. 101).

Boccuzzi ve Dotoli sözlükçülüğü, sözlük bilimi ve bilişimin evliliğinden doğan kız çocuğu olarak tanımlamaktadır. Rey ise “dictionnairique” (sözlükçülük) terimini kulllanmadığını ve bunun gerekçesini şöyle izah etmektedir:

> "Bernard Quemada'nın sözlüklerin yayın sektöründeki bilgilerini karşılamak üzere önerdiği *dictionnairique* terimi, aynı zamanda entelektüel, teknik ve ticari bir süreç olan ve tarafımızdan kullanılmayan ve (sözlük) yayıncılığı olarak adlandırılan bilgiler (az çok iyi bir şekilde) ele alınmış ve incelenmiştir" (Rey, 2008, s. 53).

Bu açıklamalar "dictionnairique" kavramını sözlük derleme, sözlük yazımı, sözlüğün tasarımı ve sözlükte kullanılan tekniklere ve gerekli bilgilere hâkim olarak bu işi yapan sözlükçülerin gerçekleştirdiği sözlük yazma, pazarlama işi olan sözlükçülük karşılığı olarak kullanıldığını göstermektedir.

1.23. Sözlük Araştırmacılığı (Metaleksikography)

Rey, sözlük ve ansiklopedilerle yaşıt olan sözlük araştırmacılığının yeni fark edildiğini, polemiklere veya dikkatsiz övgülere konu olduğunu, sözlüklerin özel nitelikli gösterge bilimi nesneleri olduğunun fark edildiğini, sözlükçülerin şüphesiz aynı zamanda kendi çalışmalarını ve eserlerini tanımlayan, yargılayan ve karşılaştıran dil bilimciler olduğunu söylemektedir (Rey, 2008, s. 52). Alain Rey sözlük araştırmacılığını şöyle tanımlamaktadır:

> "1970'lerin başında Almanya'da ortaya çıkan ve basitçe 'araştırma', 'analiz', veya 'sözlüklerin eleştirisi' anlamına gelen, tumturaklı adının yeniliğine rağmen küçük sözlük dünyası sevdalıları tarafından yaygınlaştırılan metaleksikografi sözlükler ve ansiklopediler kadar eskidir" (A.e. s. 52).

Neuveu, sözlük araştırmacılığı ile ilgili *'Dictionnaire des Sciences du Language*' adlı eserindeki uzun makalesinde metaleksikografi kelimesindeki Yunanca 'meta'nın, "ötesine geçmek, kapsamak" anlamına geldiğini belirmektedir. Neuve'e göre sözlük araştırmacılığı; dil sözlüklerinin oluşumuna yön veren sözlük türlerini ve metotlarını incelemeyi amaçlayan bir disiplindir (Prouvost, 2006, s. 106).

Neuveu, bu makalenin devamında, sözlük araştırmacılığının sözlüğün hazırlanması ile değil; sözlük olgusu, onun tarihi, sözcük dağarcığının anlam bilimsel yapısı, sözlük bilimi çalışmalarından kaynaklanan pratik sorunlar, bunları ele alış ve araştırma biçimi ile ilgilendiğini ifade etmektedir (Prouvost, 2006, s. 106).

Petroquin, metaleksikografinin 20. yüzyılın başında henüz bilinmediğini, bu alanda eser verenlerin de bu alanda bilinçli olarak eser vermediklerini ifade etmektedir:

> "Metaleksikografi, sözlüklerin yazımı pratiği ve eleştirel yaklaşım teorileri olarak uygulama alanı bulmak için 1970'li yılların başındaki kavramlaşma aşamasını beklemek durumunda kaldı. Bununla birlikte, metaleksikografi teriminin tek dilli büyük Fransızca sözlüklerde 20. yüzyılın sonunda henüz tanımlanmamış olması epey ilginç bir durum olsa gerek ve araştırmacıların çoğu bu disiplinin ana amacının ne olduğunu tanımlamadan onu kullanmaktadır. Buna karşılık ne teorik varsayımlarının ve metodlarının ne olduğunu, ne de hangi hedeflere yöneldiğini bilmektedirler" (Petrequin, 2009, s. 6-7).

Petroquin, 1980'li yılların sonunda, metaleksikografinin henüz tam anlamıyla başlangıç aşamasında olan bir bilim olduğunu, büyük tezler (Wooldridge [1977] 1980), Quemada (1968) ve kurucu teorik eserlerin henüz ortaya çıktığını belirtmektedir. Bununla birlikte, Wooldridge'in hatırı sayılır tezi hariç tutulursa, metaleksikografi henüz eski sözlüklere karşı çıkmakta ısrar ediyordu. 1990'lı yıllarda bazı araştırmacılar biraz atılgan davrandı, fakat bunlar çok istisnai durumlardı. Esasında, çalışmalar dergi makalelerinde yer alıyor, sık sık ve büyük bir isabetle belirli ve zaman zaman sınırlı sorunlar dile getiriliyordu (Petrequin, 2009, s. 7).

Hausmann, bilim olarak metaleksikografinin sözlük yapımı ve hazır ürün oluşturma çalışması olarak sözlük araştırması şeklinde tanımlanabileceğini belirtmektedir. Yazar, sözlük araştırmacılığının beş farklı alanda faaliyet gösterdiğini, bunlardan ilkinin sözlükçülük teorisi olduğunu ve bu alanın Wiegand tarafından beş farklı alanda incelendiğini ifade etmektedir. Bunlar:

a. Sözlükçülük metinlerinin yazımı (textual) teorisi,
b. Sözlük türleri,
c. Verinin toplanması ve işlenmesi (Bu, bilgisayar desteğinin kullanımını da içerir),
d. Sözlükçülük çalışmasının düzenlenmesi teorisi,
e. Sözlüklerin amaçları teorisi (Hausmann, 1986, s. 101),

Hausmann ayrıca, sözlük araştırmacılığının kapsamını ve ilgi alanlarını özetleyen aşağıdaki sınıflandırmaya yer vermiştir. Hausmann, "Almanya'da Sözlük bilimicilerin Eğitimi, Mesleki Gelişimi" adlı çalışmada sözlük araştırmaclığını beş ana başlıkta ele almaktadır:

1. Sözlükçülük teorisi,
1.1. Sözlükçülük metinlerinin yazımı teorisi,
1.2. Sözlük türleri,
1.3. Verilerin toplanması ve işlenmesi,
1.4. Sözlükçülük çalışmasının düzenlenmesi teorisi,
1.5. Sözlük kullanım teorisi,
2. Sözlük eleştirisi,
3. Sözlük kullanımı ile ilgili araştırmalar,
4. Sözlüklerin rolü ve satışı ile ilgili araştırmalar,
5. Sözlükçülük tarihi (A.e., s. 102),

Béjoint ve Thoiron sözlük araştırmacılığının Batıdaki gelişimi ile ilgili olarak şu hususları öne çıkarmaktadır:

> "1960'lı yılların başından itibaren, sözlük araştırmacılığı (métalexicographie) dünyanın geriye kalan kısmında olduğu gibi Fransa'da da dikkate değer bir yayılma alanı buldu. Bu dönemden önce sözlük araştırmacılığı etkinliği olarak kayda değer hiçbir gelişme olmadı demek abartı olacaktır, fakat uzmanlar, örneğin İngiliz dili için Bloomington kongresi (1960; bakınız Householder ve Saporta: 1962), Fransız dili için Bernard Quemada'nın tezi (1968), o günlerde ve bugün önemli sayıda kongre, konferans ve her türdeki yayında yer alan, yeni bir dönemin başlangıcına işaret eden önemli tarihlerdir" (Bejoint ve Thorion, 1996, s. 5).

Ridel, sözlükleri değerlendirme çalışmalarının Fransada ve genel olarak Avrupa'da gerçek anlamda 1960'lı yıllarda başladığını ve özellikle Bernard Quemada'nın 1968'deki tezininin öncü bir rolü olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmayı, 1970'te Jean Dubois'nın çalışmalarının ve özellikle, Robert sözlüklerinin yazımını yöneten ve France Inter'de birkaç yıl sözcüklerin kökeni ve kullanımı üzerine bir süreli yayın yapan tanınmış sözcük bilimci Alain Rey'in çalışmalarının izlediğini ifade etmektedir. Bu yıllardan itibaren sözlük incelemeleri çoğalmaya devam etmiş, bu çalışmaları Fransız Akademisi tarafından ödüllendirilen Jean Pruvost'nun "Bir Dilin ve Kültürün Araçları Olan Fransız Dilinin Sözlükleri" olan çalışması izlemiştir (Ridel, 2018, s. 1).

Hartmann, İngiltere Exeter Üniversitesinde sözlüklerin ve diğer kaynak eserlerin yapısı, tarihi, eleştirisi, tipolojisi ve kullanımı ile ilgili akademik araştırmalar yapan Sözlük Araştırma Merkezi gibi dünyanın çeşitli ülkelerinde: Almanya'da Nürnberg Erlangen University, Avustralya'da; Australian National University, Macquarie University, Çin'de Nanjing University, Kore'de Yonsei

University, Kanada'da the University of Montreal ve diğer üniversitelerde buna benzer merkezler olduğunu ifade etmektedir (Hartmann ve James, 1998, s. 43).

Hartmann, Amerika'daki sözlük bilimi çalışmalarında 1975'te Indiana State Üniversitesinde kurulan "Dictionary Society of Noth America" kurumunun önemli bir yeri olduğunu, kurumun iki yılda bir toplantılar düzenlediğini, haber bülteni ve sözlük dergisi yayınladığını belirtmektedir. Bu kurum, "European Association for Lexicography kurumu ile birlikte "Journal of Lexcography" ve "Lexicographica"nın iki sayısına (Serie Major and International Annual) ortak sponsorluk yapmıştır (Hartmann ve James, 1998, s. 43).

Welker, Denisov'dan yaptığı aktarmada, 1940'ta kapsamlı bir makale yayınlayan Lev Vladimirovich Shcherba'nın sözlük bilimi teorisinin kurucusu olduğunu belirtmektedir (Welker, 2018, s. 1). 1971'de yayınlanan kitap (Zgusta, 1971) İngilizce yazıldığından Hausseman tarafından sözlük biliminin ilk uluslarası gerçek kutsal kitabı olarak değerlendirilmiştir. Hausseman'a göre bu tarihlerde sözlük bilimi alanında yazılan Casares (1950) İspanyolca, Henne (1972) Almanca ve Wagner (1967), Quemada (1967), Matoré (1968), Dubois and Dubois (1971), Rey-Debove (1971) Fransızca olarak yazıldıklarından dil engeli nedeniyle istenen okuyucu kitlesine ulaşamamışlardır (Welker, 2018, s. 1).

Welker'e göre sözlük bilimi alanında uzun genel giriş bölümleri veya belirli konularda pek çok makaleler yazan yazarlar vardır; ancak Herbert Ernst Wiegand kadar eser veren bir sözlük bilimci yoktur (Welker, 2018, s. 1).

Bergenholtz'a göre sözlük biliminin iki türü vardır:

> 1. Kuramların gelişimi ve sözlüklerin kavramsallaştırılması: İşlevin, yapının ve sözlüklerin bağlamını dikkate alır. Sözlük biliminin bu bölümü metaleksikografi veya kuramsal sözlük bilimi olarak bilinir.
>
> 2. Somut sözlüklerin planlanması ve derlenmesi: Sözlük biliminin bu bölümü, uygulamalı sözlük bilimi veya sözlük bilimi uygulaması olarak bilinir (Bergenholtz, 2014, s. 79).

Sözlük bilimi alanında makaleler yayımlayan Türk bilim adamlarından bazıları da sözlük araştırmacılığının içeriği, kapsamı ve tanımı ile ilgili görüşler ortaya koymuştur. Yüksekkaya'nın tanımı şöyledir:

> "Sözlük araştırmacılığı (meta-lexicography), sözlüğün hazırlanışından önce yapılan bütün hazırlık çalışmaları, sözlüğün yayımlanması, kullanılması ve sözlükler üzerine yapılan eleştiri ve değerlendirmeler gibi süreçlerin bütününü kapsamaktadır. Bir başka deyişle "sözlük araştırmacılığı", yukarıda sınırları çizilen "sözlükçülük" alanının bir üst seviyesidir" (Yüksekkaya, 2001, s. 209).

Özellikle Avrupa'da gelişmiş olan bu uzmanlık alanı, dört ayrı başlık altında değerlendirilmektedir. H. Yaşar Yüksekkaya, H. E. Wiegand'ın 1988 yılında Berlin'de yayımlanmış olan kitabına atıfta bulunarak aşağıdaki başlıklara yer vermektedir: 1. Sözlüklerin kullanılması ile ilgili araştırmalar, 2. Sözlük eleştirisi ve değerlendirmesi ile ilgili araştırmalar, 3. Sözlükçülük tarihi üzerindeki araştırmalar, 4. Sözlükçülük teorileri üzerindeki araştırmalar (Yüksekkaya, 2001, s. 209).

Yüksekka'ya göre "sözlükçülük" ve "sözlük araştırmacılığı" Avrupa ve Amerika'da oldukça gelişmiş, çeşitli teoriler ileri sürülmüş, bu teorilere dayanan deneysel çalışmalar yapılmış; böylece sözlükçülük ve sözlük araştırmacılığı konusu, bilimsel çalışmalar eşliğinde devam eden bir süreç hâline gelmiştir (Yüksekkaya, 2001, s. 212–216).

Kahraman'a göre modern sözlükçülüğün gelişmesi ve akademik sözlükçülük çalışmaları geçen asrın ortalarından itibaren ilk meyvelerini vermeye başlamıştır. Fransa, Almanya, İngiltere, Danimarka gibi Avrupa ülkeleri ile Kuzey Amerika'da sözlük ve sözlük bilimi üzerine belirli aralıklarla düzenlenen sözlükçülük konferans, panel ve kolokyumlar yapılmıştır. Akademik sözlük bilimi çalışmalarında öne çıkan ülke Fransa'dır. 1960'lı yılların ikinci yarısında yayınlanan çok önemli altı eserle Fransa modern sözlük bilimi araştırmalarına öncülük etmiştir (Kahraman, 2016, s. 3299).

Kahraman, Türkiye'de sözlük bilimi alanında 2000'li yılların başında bireysel olarak başlayan çalışmaların ilk önce Hacettepe Üniversitesi'nde (Terim Bilim

Uygulama, Araştırma Merkezi) TermTÜRK (2010) ve Sözlük Uygulama ve Araştırma Merkezi (2014) yine Osmangazi (2015) Üniversitesi'nde sözlük uygulama ve araştırma merkezleri kurularak alana araştırma, soruşturma ve bilgi şöleni çalışmalarıyla katkılar verdiklerini belirtmektedir (Kahraman, 2016, s. 3299).

Aslan, sözlük biliminin henüz dil bilimden ayrı bir araştırma alanı olup olmadığının tartışma konusu olduğunu ve dört ayrı çalışma alanı olduğunu belirtmektedir: Bu alanlar 1. Sözlük Kullanım Araştırmaları, 2. Sözlük Eleştirisi Araştırmaları, 3. Sözlükçülük Tarihi Araştırmaları ve 4. Sistematik Sözlük Araştırmaları olarak sıralanabilir" (Aslan, 2015, s. 119-135).

Bir sözlüğün amaca uygunluğu, hacmi, içeriği, tasarımı, mega, makro ve mikro yapı bakımından incelenmesi, eleştirilmesi sözlük araştırmacılığının (metaleksikografi) alanına girmektedir. Türkçe Sözlük (TDK) ve Örnekleriyle Türkçe Sözlük'ü (MEB) karşılaştıran Böler güvenilir sözlüklerin nasıl hazırlanması gerektiği hususunda şunları ileri sürmektedir:

> "Sözlük bilimi uygulama ve kuramı birleştiren çok yönlü bir çalışma alanıdır. Çağdaş, güvenilir sözlüklerin öncelikle dil bilimi bulguları ve yöntemleriyle temellendirilmeleri gerekir. Dilimiz, ancak bu niteliklerdeki çalışmaların sonunda elde edilecek kusursuz sözlüklerle, beklediğimiz aydınlığa ve kesinliğe kavuşacaktır (Böler, 2006, s. 117).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK – FRANSIZ İLİŞKİLERİNİN TÜRKÇEYE YANSIMALARI VE TÜRKİYE'DE FRANSIZCA İKİ DİLLİ SÖZLÜK YAZIMININ GELİŞİMİ

2.1. Türk-Fransız İlişkileri

Komşu iki ülke olmamalarına rağmen Türk-Fransız ilişkileri iki ülkenin tarih boyunca dünya siyasetine yön veren büyük medeniyetler kurmaları, Türklerin Asya, Avrupa, Afrika'da; Fransızların Avrupa, Afrika ve Amerika'da önemli ve stratejik topraklara sahip olmaları, sömürgecilik döneminde tüm dünyada kültürel, ekonomik ve siyasi bakımdan hâkim güç olmaları bu iki devletin Orta Çağ öncesinden başlayıp günümüze kadar gelen ilişkiler kurmalarını sağlamıştır. Bu ilişkiler zaman zaman politik, kültürel, ekonomik mücadelerle, toprak kazanma yarışı ve savaşlarla, yer yer güç mücadelesi ve düşmanlıklarla ortaya çıkarken yer yer de dostluk ilişkilerine sahne olmuştur. Ancak ilişkilerin ağırlıklı olarak ticari, siyasi ve kültürel dostluk ilişkileri olarak süregeldiği görülmektedir.

Eldeki kaynaklara göre, Türk-Fransız ilişkileri, Avrupa'da kurulan ilk Türk devleti olan "Avrupa Hun Devleti (375-469)" döneminde başlamıştır. Bu dönemde Macaristan'ı üs edinen Attila (434-453), "Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi" için 451-452'de düzenlediği seferlerle Doğu ve Batı Roma'yı vergiye bağlamıştır. Attila Avrupa'daki ilerleyişini Paris'in güneyindeki Orleans'a kadar sürdürmüş, burada Fransızlarla anlaşarak geri çekilmiştir.

> Türk-Fransız ilişkileri Orta Çağ Avrupa'sı öncesine kadar uzanan uzun bir evreyi kapsamaktadır. Avrupa Hun İmparatorluğu dönemine dayanan ilişkiler, Atilla'nın Galya seferinde Paris önlerinde durdurulması ile somutlaşmıştır. Bazı Arap ve Batılı kaynaklarda, Franklarla (Fransızlarla) Türklerin Nuh'un oğlu Yafes'in soyundan geldikleri, yani kuzen oldukları rivayetleri masallara dayansa da kendini göstermektedir (Ceran, 2013, s. 192).

Başlangıçta askerî, ticari ve siyasi, kültürel alanlarda kurulan bu ittifak daha sonraki dönemlerde Fransızların işgalci-sömürgeci yayılma politikaları, Osmanlının

cihan hâkimiyeti ideali, fetih ve Kızılelma mefkûresi nedeniyle mücadele ve savaşlara yol açmıştır. Ekonomik-politik güç yarışı yer yer kültürel etkileşim ve azınlık okulları boyutuyla farklı bir mecrada seyretmiştir. Türkler Fransızlarla Attila döneminde başlayan siyasi mücadelelerini, Haçlı Seferleri, Osmanlı'nın Balkanlardaki ilerleyişi, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı dönemlerinde sürdürmüşlerdir.

> "Hem bir Akdeniz hem de bir Atlantik ülkesi olan Fransa, tarihi boyunca hem Yakın ve Uzak Doğu hem de Yeni Dünya ile ilgilenmiş; önceleri, yaklaşık iki yüzyıl süren Haçlı Seferlerinde hep ağırlıklı bir yer almıştır. Asya kökenli Türkler ise Karadeniz'in kuzeyinden, ama daha çok da güneyinden Anadolu'ya, Balkanlar'a, Avrupa'nın içlerine doğru ilerlemişlerdir. Tarihçilerin dediklerine bakılırsa, batıdan doğuya yol alan Fransızlar ile doğudan batıya giden Türkler, ilk kez, 1097 Haziran'ında Selçuklu toprağı ve Sultan I. Kılıç Arslan'ın başkenti İznik'te, 1098 Temmuzunda Eskişehir'de ve ertesi yıl da Antakya'da karşı karşıya gelirler" (Aksoy, 2015, s. 30).

Fransa'nın Ankara Büyükelçiliği sayfasının başyazısında Türk-Fransız ilişkilerinin başlangıcı ve tarihî gelişimi ile ilgili aşağıdaki hususlar vurgulanmaktadır:

> "Türk-Fransız diplomatik ilişkilerinin tarihi 1483 yılına uzanmaktadır. Sultan II. Bayezid, anılan tarihte, Fransa'da tutulan kardeşi Cem Sultan hakkında bilgi almak üzere XI. Louis'ye Ilımlı (Limni) adasından Yunan kökenli bir elçi göndermiştir. Osmanlı İmparatorluğu nezdinde mûkim ilk Fransız Büyükelçisi Jean de la Forest 1535 yılında göreve başlamıştır. 1535 yılında kapitülasyonların verilmesiyle Fransa, Osmanlı Devleti nezdinde en ayrıcalıklı devlet konumuna gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, ilk Büyükelçisi Yirmisekiz Mehmet Çelebi'yi 1721 yılında Fransa nezdinde atamıştır" (T.C. Dışişleri Bakanlığı [TCDB], 2019).

Dostluk ilişkileri özellikle Kanuni döneminde başlamış, kapitülasyonlarla devam etmiş, Kırım Savaşındaki (1853-1856) ittifak, Osmanlı Devleti'nin Fransa başta olmak üzere Avrupa'nın askeri alanlardaki ve tıp alanlarındaki gelişmelerini yakından izlemeye çalışması, Osmanlı topraklarında açılan yabancı okullarla zirveye ulaşmıştır. Özellikle bu okullarda yetişen gençler, Tercüme Odası'nın açılması ve Avrupaya gönderilen Osmanlı aydınları iki kültür arasında sağlam köprülerin kurulmasını sağlamıştır.

> "Bir yandan Humbaracı Ahmet Paşa adını alan Kont De Bonneval gibi Fransızlar, Türkçeyi öğrenerek Sultanların hizmetine girmişler, öte yandan Babıali, Avrupa'yı üstün kılan teknikleri ve gelişmeleri öğrenmek üzere, ileride yüksek kademelere gelecek memurlarını, Fransa'ya göndermiştir. Böylece Osmanlılar, Fransızlar'ın dilini, ilkelerini, kültürlerini, nev'i şahsına münhasır bir sentez oluşturarak öğrenip uygulamaya çalışmışlardır" (Ceran, 2013, s. 193).

Türklerle Fransızlar arasındaki çetin mücadeleler 11-14. yüzyıllar arasındaki haçlı seferleriyle başlamıştır. Türkler, Bizans topraklarında ilerleyişini sürdürürken Fransızların başını çektiği Haçlı orduları hem kutsal toprakları ele geçirmek hem de Türkleri Anadolu'dan çıkarmak için Papa'nın önderliğinde kanlı seferler düzenlemişlerdir.

> "Kendilerini Katolik âleminin hâmisi sayan Fransa Kralları (Rois Très Chrétiens), Haçlı Seferlerinin (1096-1291) başarısızlıkla sonuçlanması üzerine dikkatini, XIV. yüzyıldan itibaren, Balkanlar üzerinden Türk-Müslüman ilerleyişine yöneltmiştir. Fakat Haçlı Seferlerinin acı hatıraları, Papaların eski nüfuzlarını kaybetmeleri ve Fransa'nın o sırada siyasi birliğini sağlamaya çalışması, düşmanları ve bilhassa İngiltere ile Yüz Yıl Savaşı'na (1337-1453) girişmiş olması, Doğudan gelen bu tehlikeye karşı bir sefer açılmasına mâni olmuş, ancak cılız birkaç askerî teşebbüse girişilmiştir" (Ceran, 2013, s. 224-225).

Osmanlı Devleti'nin 17-19. yüzyıllar arasında savaş meydanlarında Batı ve Rus orduları karşısında art arda aldığı yenilgiler, devleti askerî ve tıbbî alanlar başta olmak üzere Batı'daki gelişmeleri yakından izlemeye itmiş, bunun sonucu olarak da Batılı kaynaklardan yararlanmak üzere Tercüme Odası açılmış, harbiye ve tıbbiyede Fransızca dersleri okutulmaya başlanmıştır.

> "18. yüzyılın son çeyreğinde açılan deniz ve kara mühendisliği okullarının daha sonra Harbiye'nin (1834) programlarına Fransızcanın konulması, daha az önemli kimi öteki nedenlerin yanı sıra, özellikle bu kuralların, bu gerekliliğin sonuçlarından başka bir şey değildir. Yine bu nedenle, 1821'deki Yunan isyanı gerekçesiyle işlerine son verilen Rumların yerine dil bilen müslüman memur yetiştirmek için Bâb-ı Âli'de açılan Tercüme Odası'nda öğretilmesi düşünülen ilk dil de, Tıbbiye'de (1827) öğretim dili de bir süre Fransızca olmuştur" (Aksoy, 2015, s. 36).

Mühendishaneler ve ve Tercüme Odası'yla başlayan Fransızca öğrenme modası Tıbbiye ve Harbiye okullarında iyice yaygınlaşır. Ancak bazı Fransız okullarında, Fransız öğretmenlerin zaman zaman misyonerlik yaptığı ve Türk

öğrencileri zorla kiliseye götürüp ibadet ettirdikleri tespit edildiğinden Osmanlı Devleti sert tedbirler almak zorunda kalmış, bazı dönemlerde Türk öğrencilerin bu okullara gitmesini yasaklamış ya da sınırlandırmıştır. Ancak bu okullardan mezun olan öğrencilerin devletin en üst kademelerinde görev almaları okulların prestijini gittikçe artırmış, bu ün ve cazibe günümüze kadar devam etmiştir.

> "… Tercüme Odası'ndan geçmenin yüksek görevlerin anahtarı olduğu, bunun yoksul bir bakkalın oğlu Âli Paşa'yı sadrazam yaptığı ya da devlet hizmetindeki Fuat Paşayı vazgeçilmez kılanın tıbbiyede öğrendikleri, hekimliği değil Fransızcayı bilmesi olduğu da görülmüştü bir kez. Ayrıca 1839 ve 1856 Fermanları, Gayri Müslimlere memurluk kapılarını açmış, onları Müslümanlarla eşit kılmıştı. Devlet hizmetine girmeyi düşünen ve burada Fransızcanın önemini kavrayan Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler 1867'den itibaren büyük merkezlerde okullar açıp Fransızcanın yaygınlaşmasına katkıda bulunan bu sonuncular Alliance Israélite gibi ya kendi öğretim kurumlarını oluşturdular ya da din ve mezhep farklarını bir yana bırakarak yoğun bir biçimde Fransız okullarına yöneldiler" (Aksoy, 2015, s. 36).

Fransızların Osmanlı Devleti ile kurduğu iyi ilişkiler meyvelerini vermiş, politik ilişkilerin gelişmesi yanında kapitülasyanlar gibi ekonomik ayrıcalıkların verilmesi Fransızlara devletin başkenti İstanbul başta olmak üzere pek çok şehirde Fransız okulları açma ayrıcalığının da önünü açmıştır. Bu olumlu ilişkiler Fransa ve Avrupa'ya gönderilen öğrenci ve aydınlarla birlikte giderek tek taraflı bir kültür-dil ve medeniyet transferine dönüşmüştür.

> "Lâle devrinde uç verdikten sonra giderek hızlanan kültürel değişim ortamının oluşturduğu arz ve talep, daha doğrusu yüksek talebin getirdiği arz sonucu, 1839'dan itibaren yabancıların açtığı okul sayısı da giderek büyük bir hızla artıyordu. Gerek "Filles de la Charité" denilen rahibeler, gerek "Frères des Écoles Chrétiennes" İstanbul'da Fransızcayı yaymak hususunda çok önemli rol oynamışlardı. Bunlar gelip okul açıncaya kadar İstanbul Katoliklerinin çoğunluğunun konuştuğu dil İtalyancaydı. Fakat XIX. yüzyılın ikinci yarısı içinde bu rahip ve rahibelerin açtıkları okullar çoğaldıkça iş değişti. İtalyanca gerilemeye ve onun yerini Fransızca tutmaya başladı ve artık İtalyanca bir daha ön safa geçemedi" (Aksoy, 2015, s. 38).

Türk Batılılaşma hareketlerinin merkezi haline gelen yabancı okullar, Batı'yı yakından tanımanın ilk aşamasını teşkil ederken zamanla Türk okulları için de bir model haline gelmiştir. Ayrıca bu okullar bilimsel gelişmelerin ve Batı edebiyatının takibini hızlandırmıştır. Batı klasiklerini, edebî türleri; dergi, gazete ve tercüme

yoluyla Türk kültür hayatına kazandırma, yabancı dil öğretimine katkı sunma gibi faydaları olan bu okullar misyonerlik ve politika gibi faaliyetlere bulaşmaları nedeniyle "yabancı okullar sorunu"nun oluşmasına neden olmuşlardır.

> "Bu veriler Fransız okullarının başarısı, etkisi ve yararı konusunda nasıl bir sonuca götürür bizi? Bu okullar önce gayrimüslim Osmanlıların, sonra Türklerin Batı'ya, Batı düşüncesine, Batı uygarlığına yakınlık duymalarına, yaklaşmalarına katkıda bulundu. Şimdilerde unutulan disiplinli, bıkmadan usanmadan, iğne ile kuyu kazarcasına çalışmayı Türklerin cizvit papazlardan öğrendiği söylenirdi yakın geçmişte. Fransız okullarının asıl önemi, Türkiye'nin çağdaş uygarlığı yakalamasını sağlayacak modern okullarına model oluşturmasıdır. Batılılaşma sürecinde özellikle ilk ve orta dereceli okullar Fransız okullarına göre, belki de İstanbul'dakilere bakılarak kurulup yapılandırılmıştır" (Aksoy, 2015, s. 44).

Pek çok faydası yanında bu okulların sayısının çok hızlı ve aşırı bir şekilde çoğalması, devletin yeterli kontrolü sağlayamaması, okulları açan kişilerin dini mezheplere bağlı olmaları ve misyonerlik faaliyetlerinde bulunmaları tartışmalara yol açmış, bu okulların faaliyetlerinin sınırlandırılması ve sayısının azaltılması meselesini gündeme getirmiştir.

> "19. yüzyılın ikinci yarısında gelip sayısı 400'leri aşan okullarının büyük çoğunluğunu Anadolu'nun çeşitli bölgelerine serpiştiren Amerikalıların tersine, Fransızlar, birkaç yüzü bulan okullarını uzun süre neredeyse sadece İstanbul'a toplayacaklardır. Ancak, bu kentin dışında da okullar açtılar. İzmir'deki ilk Fransız Okulu Kapüsenlerindir; Dil Oğlanları Okulunun açılmasından önceki bir tarihte, 1600'lü yıllarda öğretime başlamış olmalı. İzmir Saint-Joseph Lisesi eski müdürlerinden Frère Ange Michel, Bornova'da Simon Roux'nun yönettiği bir ticaret okulunun 1820'lerde açıldığını ve 1860-1870'lerde kapandığını söylemiştir" (Aksoy, 2015, s. 39).

Ülkeler arasındaki siyasi, ekonomik, kültürel ve yakın komşuluk ilişkilerinin dile ve sözlük bilimine yansımasının en güzel örneklerinden biri T. X. Bianchi'nin Fransızca-Türkçe ve Türçe-Fransızca sözlüklerinin ön sözündeki ayrıntılı ve tüm sözlüklere örnek teşkil edebilecek bilgilerdir. Bianchi, Fransızca-Türkçe sözlüğünün ön sözünde: 1806 yılında Fransız Enstitüsünün (Academie Française) eski tarih ve edebiyat bölümü aydınlarının Napoleon'a Fransızca-Arapça bir sözlük ihtiyacı olduğunu belirttiklerini; ancak Osmanlı eyâletlerinde Osmanlı dilinin halk ve yöneticiler arasında hatta Mısır ve Suriye'de Arapçadan daha yaygın olduğunu, Türk-Fransız politik ve ticârî ilişkileri dikkate alındığında Fransızca-Türkçe bir

sözlüğün daha gerekli olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, Türk dilinin devlet yetkilileri ve eğitimli kişiler tarafından her yerde konuşulup yazıldığını, barış, ticaret ve dostluk antlaşmalarının yalnız devlet kapısında değil yerel yönetimlerde hattâ İran sarayında da konuşulduğunu ve bazı İranlı yöneticilerin Türkistan kökenli olduğunu belirtmekte ve böylece ön sözün başında bu sözlüğü yazma nedenini Türkçenin Osmanlı coğrafyasındaki önemine değinerek izah etmektedir (Bianchi, 1831, s. I).

Bianchi, Osmanlıların, yıllardır Fransa'ya ve bu ülkeden gelenlere öncelik tanıdığını belirtmektedir. Bu eski sempati, I. François zamanında zirveye ulaştığını ve iki halkın politik çıkarları çerçevesinde çatışmasızlıkla birlikte yakınlaşmasını sağladığını ifade etmektedir. Avusturya ve Türkiye'nin süregelen savaşları, Almanya'nın Fransa'yla rekabeti, Rusya'ın Avrupa'daki gücünün artması, Polonya'nın parçalanması bu ilk ilişkilerin çimentosu olur ve iki ülkeyi müttefik haline getirir… 1784'ten itibaren hatırı sayılır sayıda matematik, coğrafya, denizcilik ve savaş sanatı ile ilgili eser Fransızcadan Türkçeye çevrilir ve İstanbul'da basılır… (Bianchi, 1831, s. V).

Tanzimat döneminde başlayan Fransız etkisi özellikle edebiyat alanında yoğunlaşmış, Servet-i Fünün, Fecr-i Âti ve Cumhuriyet dönemlerinde çok etkili olmuş, bu etki İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar edebiyatta, dilde, sosyal, politik, ekonomik ve kültürel alanlarda devam etmiştir:

> "Bilindiği üzere, Türkiye, 1949 yılında Avrupa Konseyi'ne, 1952 yılında ise NATO'ya üye olmuş ve Batı bloğunun önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu yıllarda, ilk Cumhuriyet döneminde Türkiye'deki kurucu siyasal elitin sıcak baktığı ve hatta öykündüğü Fransız kültürünün yerini Amerikan etkisi almaya başlamıştır. Ayrıca Türkiye, bu dönemde 1963 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortaklık anlaşması imzalamış ve AET'ye tam üyelik yolunda da önemli bir adım atmıştır" (Örmeci, 2019, s. 12).

Siyasi, ekonomik ve kültürel hayattaki bu değişim Fransızcanın etkisinin kademeli olarak azalmasına ve okullarda yabancı dil olarak okutulan Fransızcanın yerini İngilizceye bırakmasına böylece İngilizceden ödünçlenen kelimelerin çoğalmasına neden olmuştur. Buna karşılık Fransa ile yapılan iş gücü antlaşması, yeterince İngilizce öğretmeninin henüz yetişmemiş olması, Fransız okullarının verdiği mezunların daha çok olması Türk eğitim sisteminde Fransızcanın okutulmaya

devam etmesini sağlamıştır. Üniversitelerin Fransızca öğretmenliği, Fransız dili ve edebiyatı, Fransızca mütercimlik-tercümalık bölümlerinin verdiği mezunlar, 1965 yılından itibaren çalışmak üzere Fransa'ya giden Türk göçmenlerinin Fransızca öğrenmeleri gibi etkenlere rağmen Fransızcanın etkisi ve yaygınlığı giderek azalmış ancak önemini tamamen yitirmemiştir. Örmeci, Fransa'ya giden ilk Türk göçmenleri için aşağıdaki hususları kaydetmektedir:

> "Buna karşın, 1965 yılında Paris ile Ankara arasında iş gücü anlaşması imzalanmıştır. Bu dönemde Fransa'daki yabancılar arasında Türkler 4. büyük grubu oluşturmaktadır ve Türkiye'nin etkisi de yadsınamayacak düzeydedir. Lakin Fransa'ya göç eden Türklerin düşük eğitimli, fakir ve kent yaşamına uygun olmayan yapıları nedeniyle, bu yıllarda Fransa'daki Türk algısı olumsuz yönde şekillenmiştir. Dinî ve kültürel farklılıkların birlikte yaşamayla birlikte ortaya çıkması da Fransa'daki Türklerin durumu açısından olumsuz bir etken olmuştur. Ancak 1970 yılındaki "Köken Dili ve Kültürü Eğitimi" anlamına gelen ELCO (Enseignement des Langues et Cultures d'Origine) anlaşmasıyla, Paris, Türk çocuklara yönelik ana dilde eğitim hakkını kabul etmiştir (Örmeci, 2019, s. 13).

Yukarıda belirtilen ELCO (Köken Dili ve Kültürü Eğitimi) sistemi Fransa tarafından 1977-2000 yılları arasında göçmen ailelerinin ilkokul ve ortaokul seviyesindeki çocuklarının ülkeleriyle kültürel bağlarını koparmamaları için ilgili ülkeler (Cezayir, Hırvatistan, İspanya, İtalya, Fas, Portekiz, Sırbistan, Tunus ve Türkiye) tarafından görevlendirilen öğretmenlerin yürüttüğü ve bu devletler tarafından finanse edilen haftada bir buçuk saatlik seçmeli dil dersiydi. Ancak 2020 yılında CECRL'ye (Le Cadre Européen Commun de Référence pour les Langues) "Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi"ne uygun yeni bir program olan EILE'ye (Enseignements Internationaux de Langues Enrangères) "Uluslararası Yabancı Diller Eğitimi" dönüştürülmüş ve bu dersi verecek öğretmenlerden en az B2 düzeyinde Fransızca dil belgesi istenmiştir, bu belgeyi alamayan öğretmenlerin sözleşmeleri iptal edilmiştir. Ayrıca bu yeni kanunla ortaokullardaki bu dersler kaldırılmış, yalnızca ilkokullarda verilmesi karara bağlanmıştır. Bu kararların alınmasında politik, ideolojik gerginlikler ve kaygıların yanında Fransa'daki Türk göçmen nüfusunun giderek artması, Türk çocuklarının Fransız toplumuna entegre adı altında asimile edilmek istenmesi, söz konusu ülkelerin kültür öğretimi altında millî

değerlerini öğrettikleri endişesi, Türk ailelerin ilgisizliği ve öğrencilerin dil-kültür bilinci ile yetişmemiş olmaları etkili olmuştur.

Tüm bu gelişmelere rağmen Fransızca, Türkçe üzerindeki etkisini sürdürmekte, Fransızcadan alınan ödünç sözcükler kullanılmaya devam edilmekte hatta Fransızcadan yeni kelimeler ödünç alınmaktadır. Bunun nedeni 17. yüzyıldan itibaren başlayan bilim, teknik, edebiyat, sanat, sosyal yaşam ve kültür alanlarında Fransız etkisinin devam etmesidir.

> "Türk Dil Kurumunun verilerine göre, Türkçede tam 4974 Fransızca kökenli kelime mevcut. Buna karşılık, İngilizceden 538, Farsça'dan 1374 kelime Türkçeye geçmiş. Pötibör (petit-beurre), şofben (chauffe-bain), tentürdiyot (teinture d'iode) ve burjuvazi (bourgeoisie) Fransızca kökenli kelimeler arasında. Fransızcada da Türkçe kökenli kelimeler kullanılıyor. Yaourt (yoğurt), janissaire (Yeniçeri), minaret (minare) ve kiosque (köşk) bu kelimelerden yalnızca birkaçı" (Fransa'nın Ankara Büyükelçilği [FAB], 2019).

Türkçenin en büyük lehçelerinden biri olan Türkiye Türkçesi'nde "Güncel Türkçe Sözlük"e göre 6.463 Arapça sözcük bulunmaktadır.

Fransa'nın Ankara Büyükelçiliği sayfasının başyazısında, Fransa'nın modern ve çağdaş Türk edebiyatı eserlerini kendi diline en fazla çeviren ülkelerden biri olduğu belirtilmekte ayrıca Türk edebiyatının Fransa tarafından takip edildiği ve çeviri yoluyla Fransız kültür hayatına tanıtıldığı ifade edilmektedir:

> "Geçtiğimiz yüzyılın ilk yarısında yazdığı eserleri yeniden yayınlanan Ahmet Hamdi Tanpınar'dan Elif Şafak'a, İhsan Oktay Anar'dan Orhan Pamuk'a, Yaşar Kemal'den Aslı Erdoğan'a, Enis Batur'dan Nedim Gürsel'e, Sait Faik'e ve Ahmet Altan'a kadar birçok Türk edebiyatçısının eserleri Fransızca'ya çevrildi. "Actes Sud" yayınevi, neredeyse her üç ayda bir yeni bir kitabın çevirisini yayınlıyor" (FAB, 2019).

Fransızca öğretiminin Türkiye'de son yıllarda önemini yitirmekle birlikte halen dinamik olduğunu ve ilkokuldan üniversite seviyesine kadar özel okullarda, Fransız liselerinde ve Milli Eğitim okullarında öğretilmeye devam edildiğini belirtmek gerekmektedir. Yine Fransa'nın Ankara Büyükelçiliği bu konuda aşağıdaki verileri kaydetmektedir: "Fransız dili Türkiye'de 1500 Türk ve 500 Fransız öğretmen

tarafından öğretiliyor. Her yıl 1000 genç Türk-Fransız liselerinden mezun oluyorlar. Alliance Française, 2007 Mart ayında Adana'da bir şube açtı." (FAB, 2019).

Fransız devletiyle Osmanlı Devleti arasındaki sıcak ve köklü ilişkiler, I. Süleyman (Kanuni Sultan Süleyman) zamanında başlamış bu ilişkiler 1535 yılında Fransızlara ticari, hukuki ve dinî ayrıcalıkların verildiği kapitülasyonlarla Osmanlı aleyhine bir boyut kazanarak uzun süre bu şekilde devam etmiştir. Tercüme Odası'nın açılmasıyla (1821) ve Tanzimat edebiyatından (1860) günümüze kadar gelen süreçte Türk edebiyatında roman, hikâye, tiyatro ve çevirilerde, telif eserlerde daha çok Fransız edebiyatının etkisi görülmektedir.

> "Tanzimat'tan sonra Türk edebiyatının roman ve hikâye tarzlarında husule gelen değişiklik - Muasır edebiyatımızın Fransız tesirini en çok hisseden tarafı şüphesiz romancılığı ve hikâyeciliğidir. Esasen bu edebî neviler edebiyatımıza Tanzimat'tan sonra Fransız tesiri ile girmişlerdir. Halbuki şiir için böyle olmadığını biliyoruz. Öyleyse, edebiyatımıza zaten Fransız tesiri ile giren bu nevilerin yine bu tesir altında gelişmeleri tabii bir olaydır" (Perin, 1943, s. 497).

Tanzinat döneminde elçilik gibi görevlerle Batılı ülkelerde görevlendirilen Türk aydınları bulundukları ülkelerin politik, sosyo-ekonomik ve özellikle kültürel edebî hareketlerini izlemişler, bunlardan yoğun bir şekilde etkilenmişlerdir. Ahmet Mithat'ın, Batılı roman ve hikâyelerin Türk kültürüyle tanışmasına öncülük ettiğini ifade ede eden Perin bu etkinin dile yansıması hususunda şunları kaydetmektedir:

> "Ahmet Mithat'ın bu tarihten itibaren yazı dilinde bir değişiklik husule gelmesi pek tabii bir olaydır. Çünkü durmadan okuduğu Fransızca kitapların gerek fikir, gerekse sentaks bakımından tesiri altında kalmamasına imkân yoktu. Gerçekten meselâ *Menfâ* adlı eserinde şöyle cümlelere sık sık tesâdüf edilmektedir: "*Familyayı İstanbul'a aşırdıktan sonra...", "Pijamamız var çalarız, çağırırız. :Fotografya takımımız var: türlü türlü resimler yapar eğleniriz"* (Perin, 1943, s. 500).

Perin, söz konusu makalede bu etkinin yer yer Fransız eserlere nazire noktasına vardığını ve yazarların bunu bir öz eleştiri olarak belirtmekten çekinmediklerini, bazı okumalardan ve çevirilerden aldıkları ilhamla eserler ortaya koyduklarını belirtmekte ve bunun tipik bir örneğinin Ahmet Mithat'ın *Hasan Mellâh* romanı ile Alexandre Dumas Père'in *Le Compte de Monte-Cristo* romanlarının

olduğunu belirtmekte ve makalesinde bu iki romanın içerik ve teknik bakımdan benzerliklerini ortaya koymaktadır (Perin, 1943, s. 497-508).

Türk edebiyatı daha çok bir şiir edebiyatı olduğundan şiirdeki Batı tesiri roman, hikâye ve tiyatro ölçüsünde olmasa bile Tanzimattan itibaren Batı şiiri şiirimiz üzerindeki etkisini göstermiş; yeni fikirler ve türlerle başlayan Batı ve Fransız etkisi, Batılı nazım biçimleri ve tekniklerinin kullanılması ile yeni bir boyut kazanmıştır. Kemal Özmen bu etkiyi ele aldığı kitabında: "Frankofoni" ilk olarak "Fransa'nın sömürgeleriyle olan dilsel ve kültürel birliğine gönderme yapan bir sömürge kavramı iken" daha sonra "Fransız dilinin, edebiyatının, kültürünün Fransa dışındaki varlığını niteleyen bir kavram" olarak somutlaşmıştır (Özmen , 2016, s. 24-25).

Özmen, frankofoninin kültür hayatımıza yansımasını ve neden olduğu tartışmalarla ilgili olarak: "Frankofoni" süreç içinde, "Batı taklitçiliği", "Batı hayranlığı", "dekadan" gibi ifadelerle edebi eserlerde ve çevrelerde eleştiri konusu olsa da Türk edebiyatına çok boyutlu bir açılım ve zihniyet değişimi getirmiştir (Özmen , 2016, s. 26).

Özmen, eserinde Fransız etkisinin edebiyatımızda eski-yeni tartışmalarını başlattığını, çeviri eserlerle birlikte zihniyet değişimine katkı sağladığını, Divan edebiyatı kültürüyle yetişen Tanzimatçıların Batı kültürünü ve edebiyatını tanıma, tanıtma ve kültür hayatımıza aktarma imkânı bulduğunu, yazarlarımızın bu dönemde romantizm ve realizme ilgi duyduğunu belirtmektedir (A. e., s. 27). Ancak bu etki bu iki akımla sınırlı kalmamış Fransa'da ve Batı'da doğup gelişen tüm sanat, edebiyat, sosyolojik, politik akımlarla etkisini sürdürmüştür.

Edebiyatımızdaki pek çok şiirin, batılı şiirlerden esinlenilerek yazıldığını ortaya koyan Özmen; çeviri şiirlerin, çeviri yoluyla bir şiir köprüsü kurmak anlamına geldiğini ifade ettikten sonra Orhan Veli'nin şiir çevirileri için: "Yaptığı bu çeviriler, aynı zamanda şairin kendi orijinal şiirlerini yazmasına vesile olmuş; şiir estetiğini olgunlaştırmış ve şiirsel yaratıcılığını beslemiştir" (A.e. s. 315). ifadelerine yer vermektedir.

2.2. Harf Devriminden Önce Yazılan İki Dilli T-F/F-T Sözlükler

Bu bölümde, Fransızca iki dilli sözlükler kapsamında Türkçe-Fransızca ve Fransızca-Türkçe iki dilli sözlüklere yer verilecektir. Literatür taraması sırasında ulaşılan sözlüklerin bibliyografik tanıtımları yapılacak, kütüphanelerdeki incelemeler sırasında okunan makalelerden ve diğer kaynaklardan veya bu kaynakların ön söz bölümlerinde ulaşılan sözlüklerin kısa tanıtımı yapılacaktır. 1928'den önceki Arap harfli sözlükler tezimizin ana konusu olmadığından bu konuda kısa bilgilerle yetinilirken 1928'den sonraki bazı sözlükler daha etraflıca tanıtılacaktır. Tezin ana konusunu teşkil eden F-T ve T-F sözlüklerden on tanesi beşinci bölümde bütün yapı ve parçacıl yapı bakımından belirlenen eleştiri başlıkları çerçevesinde ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

Çiçek, 1928 tarihine kadar yazılmış, T-F ve F-T sözlüklerden 40 tanesi ve bilhassa Kamûs-i Fransevî üzerine yazdığı yüksek lisans tezinde şunları kaydetmektedir:

> "Osmanlı yazı sistemi ve Arap alfabesi terk edilinceye kadar pek çok Fransızca-Türkçe, Türkçe-Fransızca ve diğer dillerle ilgili çok dilli sözlükler yazılmıştır. Bunlardan Fransızca ile ilgili 40 kadarı "1928 Tarihine Kadar Yazılmış Fransızca-Türkçe, Türkçe-Fransızca ve Çok Dilli Sözlükler Üzerine Bir Dil Araştırması (Ata. Ü. FEF, Erzurum, 1997)" isimli yüksek lisans tezi kapsamında tarafımdan taranmış ve kısaca değerlendirilmiştir. Adı geçen araştırmada Şemseddin Sami'nin eseri olan Kamûs-i Fransevi üzerinde ise daha kapsamlı olarak durulmuştur" (Çiçek, 2004, s. 26).

Sözlükler bir dil ve kültür taşıyıcısı olmaları bakımından, onların serüvenleri ve tarihi gelişimleri dilin gelişimi ve tarihi seyri ile paralellik arz etmektedir. Türk sözlükçülüğünün gelişimini Türk dilinin gelişim evreleri ile birlikte ele elan Boz, Karahanlı, Çağatay, Kıpçak ve Osmanlı dönemi sözlükçülüğünden söz etmekte ve Osmanlıya kadar olan süreci sözlükçülüğümüzün tarihi dönemi olarak adlandırmaktadır (Boz, 2011, s. 198).

Osmanlı dönemi sözlükçülüğü Tanzimatla birlikte Batıya yönelme eğiliminin sonucu olarak Batıyı daha yakından tanıma ve anlama çabalarının başlamasına yol

açmıştır. 1821 yılında kurulan Tercüme Odası, 1871 yılında Hariciye Nezareti içinde bulunan bir büro haline getirilerek varlığını imparatorluğun sonuna kadar sürdürmüştür. Batıyı yakından tanıyan aydınlar Fransızca başta olmak üzere Batı dillerini öğrenmiş, Batılı edebi eserleri tür ve içerik bakımından taklit eden eserler ortaya koymuştur. Şemsettin Sami, Muallim Naci, Ahmet Vefik Paşa gibi aydınlar önemli sözlükler yazmıştır.

Osmanlı döneminde yazılan iki dilli sözlüklerin önemli bir bölümünü Fransızca-Türkçe iki dilli sözlüklerin oluşturduğu görülmektedir. Bunun nedenlerini Gümüşkılıç şöyle açıklamaktadır:

> "Fransa'nın Osmanlı Devleti'yle yaptığı ve tarihte kapütilasyonlar adıyla bilinen anlaşmadan sonra Fransızlar, zengin Osmanlı ülkelerinde ticaret yapabilmenin yollarını aradılar ve bunun için de Fransa'dan Osmanlı ülkelerine gelip gittiler. Yabancı bir ülkede iyi ticaret yapabilmenin en önemli yolu, o ülkenin dilini bilmektir. Bu yüzden Fransızlar, Osmanlı topraklarında Osmanlı devletiyle olan ilişkilerini yerli halkın dilini iyi bilen ve aynı zamanda Doğu uzmanı olan özel yetiştirilmiş görevlilerle sürdürmeyi düşünmüş ve bunun için de dil oğlanları adıyla anılan tercümanlar yetiştirmek amacıyla 18 Kasım 1669 yılında Fransa meclisinin aldığı kararla İstanbul'da Dil Oğlanları adlı okulu açmışlardır" (Gümüşkılıç, 2013, s. 25).

1928'den 1980'li yıllara kadar Fransızca, yabancı diller arasındaki ayrıcalıklı yerini korumuş, okullarda ve üniversitelerde en çok okutulan dil olmuştur. Bunda etkili olan hususların başında Tanzimattan beri Avrupa'ya giden aydınların Avrupa'nın kültür başkenti olan Paris'i daha çok tercih etmeleri, burada resmi görevli olarak bulunurken diğer taraftan edebiyat ve sanat faaliyetlerini yakından izlemeleri ve geri döndükten sonra aldıkları eğitimi ve tecrübelerini verdikleri tercüme ve telif eserlerle yansıtmalarıdır. Bu aydınlar, Batı edebiyatını, sanatını, sosyal yaşamını ve modasını Türk kültür hayatına kazandırmak için biliçli ve planlı bir gayret göstermişlerdir. Bunlar arasında Şemsettin Sami, Muallim Naci, Ahmet Vefik Paşa, Ali Bey gibi önemli sözlük yazarları da vardır. Erciyas, Tanzimat dönemindeki Batı'ya yönelimi şöyle açıklamaktadır:

> "Tanzimat'tan sonra artış gösteren Batıya yönelme eğilimi, doğal olarak Batıyı örnek alan çalışmaları da hızlandırmıştır. Nitekim bu dönemde ortaya konulan sanat eserleri, Batılı birçok özelliği içerisinde barındırmaktadır. Tiyatro, roman, hikâye ve şiir türleri bu eğilime örnek olarak verilebilir.

> Sözlükçülük çalışmaları da, söz konusu değişim neticesinde, Batıyı anlamak üzere yola koyulmuş önemli bir çalışma sahasıdır. Özellikle Fransızca-Türkçe sözlükler, Fransa ile Osmanlı İmparatorluğu (Türkiye) arasındaki güçlü ilmî ve sanatsal ilişkilerin sonucu olarak değer kazanmıştır. Aynı şekilde diğer Batı dilleri de, Osmanlı devletindeki söz konusu kültürel değişime hız vermiştir" (Erciyas, 2011, s. 71).

Erciyas, makalesinde, Osmanlı döneminde yazılan iki dilli sözlüklerden elli tanesini tespit etmiş ve bu sözlükler hakkında kısa bilgiler vermiştir. Aşağıda Erciyas'ın tespit ettiği sözlüklerin T-F ve F-T olanlarına yer verilmekle birlikte ulaşılan kaynaklardan tespit edilenler ilâve edilmiştir. Tezin içeriği Harf Devriminden sonra yazılan sözlüklerin incelenmesini kapsadığından bu dönemden önce yazılan sözlüklerin künyelerne yer verilmekle yetinilmiştir.

Bu bölümde tezin yazımı sırasında taranan makalelerde, eserlerde ve sözlüklerde rastlanan Fransızca-Türkçe, Türkçe-Fransızca iki dilli sözlükler kronolojik olarak sıralanmakta ve kısaca tanıtılmaktadır. Kayda değer bazı sözlüklerin içeriği ile ilgili bilgilere yer verilmektedir. Gösterilen tüm iyi niyetli çabaya rağmen bu listenin dışında kalan T-F, F-T sözlüklerin olabileceğini gözden ırak tutmamak gerekir.

Aksan, XIX. yüzyılda yabancı yazarlar tarafından yayınlanmış yabancı dillerden Türkçeye ve Türkçeden yabancı dillere önemli sözlüklerin olduğunu ve bu sözlüklerin o dönem Türkçesine ait önemli veriler içermeleri bakımından önemli olduğunu ifade etmektedir." (Aksan, 1998, s. 115).

Yapılan araştırmalarda Harf Devrimi öncesi döneme ait tespit edilen sözlüklerin bazıları şunlardır:

1. *Des Histoires Orientales et Principalement des Turcs (Introduction des Mots de la Langue Turques les Plus Communes)*: G. Postel, Paris, 1575.

2. *Rudimenta Grammatices Lingua Turcica*: A. Du Ryer, Paris, 1630.

3. *Dictionnaire Manuscrit François et Turc* (Fransızca-Türkçe Elyazısı Sözlük) M. P. De la Croix, 1666.

4. *Lexicon arabico-persico-turcicum I-IV***:** Francisci a Mesgnien Meninski, Viyana, 1680. Bu eserde Farsça, Arapça ve Türkçe sözcükler Fransızca olarak açıklanmaktadır.

Meninski'nin *Thesaurus Linguarum Orientalium* başlığı altında yirmi yıl boyunca Türk dili üzerine yaptığı çalışmalar, yazdığı sözlükler ve dil bilgisi çalışmaları Mehmet Ölmez tarafından beş cilt hâlinde 2000 yılında *V Latince-Türkçe Sözlük* yayınlanmıştır: (*I-III, Türkçe-Latince Sözlük, IV gramer*,) tıpkıbasımları yapılmıştır (*Thesaurus Linguarium Orientalium Turcicae-Arabicae-Persicae, Lexicon Turcico-Arabico-Persicum*, nşr. Mehmet Ölmez, İstanbul 2000).

5. Elements de la Langue Turque: P. F. Viguier tarafından 1790 yazılmıştır. Gümüşkılıç, bu eser üzerine yazdığı makalesinde aşağıdaki bilgileri vermektedir:

"Osmanlı ülkelerinde ticaret yapan ve buralarda yaşayan Fransızlara yardım etme, Dil Oğlanları adlı okulda öğrenim gören Fransız gençlerine kaynak olması gayesiyle, P. F. Viguier adlı bir Fransız tarafından yazılan ve 1790 yılında İstanbul'da basılan "*Élémens de la Langue Turque* "Türk Dilinin Unsurları" adlı Fransızca-Türkçe gramer kitabının 355-456. sayfaları arasında bulunan, içinde Latin harfleriyle 18. yüzyıl Türkçesinde geçen Türkçe kelimelerin verildiği *François-Turc* adlı sözlüğün Türk dili ve dolayısıyla Türk kültür tarihi bakımından taşıdığı önem ve bu sözlüğün özellikleri üzerinde durulacaktır" (Gümüşkılıç, 2013, s. 25).

6. *Vocabulaire François - Turc*: Fransızca – Türkçe bir sözlük olan bu eser, Georges Rhasis tarafından 1828'de St. Petersbourg'da yayınlanmıştır (Erciyas, 2011, s. 72).

7. *Vocabulaire Français-Turc à l'Usage des Interprètes, des Commerçants, des Navigateurs et Autres Voyageurs dans le Levant:* 1831'de T. -X. Bianchi tarafından Paris'te yayınlanmıştır. Yayıncı adı; Everat, Imprimeur de la Société de la Géographie'dir. Eserin dış verisinde; bir sayfa iç kapak, bir sayfa sözlüğün adı, içerdiği sözcüklerin niteliği ve yazarın üç satırlık biyografisi, yayınevi, tarihi ve yeri belirtilmektedir. Ayrıca, on sayfalık zengin bir ön söz, yarım sayfalık kısaltmalar ve aynı sayfada yarım sayfalık sözlük kullanım bilgisi (kullanım kılavuzu)

bulunmaktadır. Sözlüğün ana bölümü 944 sayfa olup ek bölümü de 100 sayfadır. Son veri bölümünde üç sayfa "Errata" (yazım hatası) yer almaktadır. Yazar, eserinin 20.000'den fazla sözcük içerdiğini, eseri hazırlarken Meninski'nin *Onomasticum latino-turcico-arabico-persicum* sözlüğünü esas aldığını, bu eserden önce ve sonra yayınlanan eserleri incelediğini, krallık ve dışişleri bakanlığı kütüphanelerindeki çeşitli yazmaları okuduğunu ve ilâve ettiğini bununla birlikte 25 yıldır okuduğu pek çok eserden, konuştuğu Türk aydınlardan, gazetecilik röportajlarından ve yaklaşık on yıl boyunca İstanbul ve Osmanlı İparatorluğunun çeşitli yerlerinde kaldığı sırada öğrendiği sözcüklerden alıntılar yaptığını ifade etmektedir (Bianchi, 1831, s. ij-iij).

Sözlüğün parçacıl yapısında madde başı Fransızca sözcüklerin önce Arap harfli Türkçe karşılıkları, sonra da Latin harfli okunuşları verilmiş, sözcük sınıfı, kökeni belirtilmiş, eş dzimlilik ve çok anlamlılıklara yeterince yer verilmiştir.

8. *Dictionnaire Turc - Français, J. D. Kieffer ve T. X. Bianchi,* "Kralın izniyle bastırılmıştır", Krallık Basımevi, Paris, 1835-1837 (2 cilt): Eserin ilk cildi 784 sayfadır. Son veriye eklenen "Birinci Cilde Düzeltme ve Eklemeler"le birlikte birici cilt toplam 788 sayfadır. Birinci cilt, elif - sin (ا - س) harflerini kapsamaktadır. Birinci cildin baş verisindeki iç kapakta eserin Türkçe adı "*Elsine-i Türkiyye ve Franseviyyenin Lügatı*" olarak yazılmıştır. Baş veride ayrıca 11 sayfalık ön sözde günümüz sözlüklerine yol gösterecek şekilde ve eserin yazılış amacı, hangi ihtiyaçtan doğduğu, hedef kitlesi, Meninski'nin beş ciltlik "Türkçe-Arapça-Farsça Sözlüğü"nün eksiklerini gidereceği iddiası, 1811 yılından itibaren Napoléon Fransa'sının Osmanlı ile sınırdaş olmasının bu sözlüğü yazma ihtiyacını doğurduğu, sözlüğün yazarlarının biyografik bilgileri ve eserin nasıl yazıldığı, … gibi pek çok bilgi vardır. Baş veride, bir sayfalık kısaltma, ihtiyaç halinde ek bölümüne başvurmak gerektiği uyarısı da bulunmaktadır.

İkinci cilt şın ve ye (ش- ى) harflerini kapsamaktadır. Bu cilt 1300 sayfa olup, cildin sonunda dört sayfa "İkinci Cilde Düzeltme ve Eklemeler" bulunmaktadır. Esere, Fransa BNU Kütüphanesindeki C / 112648 -1 ve C / 112648 numaradan ulaşılmıştır.

Eserin parçacıl yapısında Arap harfli Türkçe madde başı sözcüklerin Latin hafleriyle okunuşu gösterilmiş sonra da Fransızca karşılığı verilmiştir. Sözcüklerin kökeni ve kullanım bilgisi, sözcük sınıfı belirtilmiştir. Zengin sayılabilecek eş dizimlilik ve çok anlamlılık bilgileri verilmiştir.

9. *Hazine-i Lugat: Dictionnaire abrégé turc-français,* Artin Hindoğlu tarafından 1838'de yazılmıştır.

10. *Dictionnaire Français-Arabe-Persan et Turc*: Alexandre Handjeri tarafından 1840'ta, Moskova'da yazılmıştır.

11. *Dictionnaire Turc-François à l'Usage des Agents Diplomatiques et Consulaires, des Navigateurs, et Autres Voyageurs dans le Levant* (Diplomatlar ve Konsolosluk Görevlileri, Denizciler ve Yakındoğu'ya Giden Diğer Seyyahlar için Türkçe-Fransızca Sözlük): T. X. Biachi - J. D. Kieffer, Paris, 1843.

12. *Dictionnaire Français-Turc,* 2 cilt: T.-X. Bianchi, Paris, 1843, 1946.

13. *Elsine-i Türkiyye ve Fransaviyyenin Lûgati*, 2 cilt: Bianchi, Kieffer, Paris, 1850.

14. *Grammaire Turque à l'Usage des Français, Anglais, Allemands avec un Dictionnaire Français-Turc.* (Fransız, İngilliz ve Almanlar için Fransızca-Türkçe Sözlükle Birlikte Türkçe Dil bilgisi): 1857 yılında Otto Wigand, Libreur Editeur tarafından dördüncü baskısı yapılan esere Fransa Strazburg BNU kütüphanesinden ulaşılmıştır. Eserin baş verisinde iki sayfa giriş yazısı, katlanmış hâlde iki sayfa Türkçe harfler, Latince transcripsiyonları ve sırasıyla Fransızca, İngilizce, Almanca harf değerleri tablo halinde verilmiştir. Eser, dil bilgisi bölümü dâhil olmak üzere toplam 326 sayfadır. Eserin giriş bölümünde, sözlüğün Türkçe bilenlere yönelik olmayıp Türkçe konuşmak isteyen başlangıç seviyesine yönelik olduğu belirtilmektedir. Eserin son verisinde yarım sayfalık "Errata" (yazım hataları) vardır. Eserde Türkçe sözcükler Latin harleriyle verilmiştir. Bu niteliğiyle incelemeye değer bir eserdir.

15. *Dictionnaire Turc-Français:* N. Mallouf tarafından 1863'te Paris'te yayınlanmıştır.

16. *Türkçe ve Fransızca ve İtalyanca Lisânı Üzere Tertib Olunmuş Lügatdir (Dictionnaire Français-Turc-Italien):* Üç dilli olan bu sözlük, Mehmet Atıf Selânikli tarafından 1868 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır ve 410 sayfadan oluşmaktadır.

17. *Manuel Terminologique, Français-Otoman:* O. De Schlechta-Wssehrd tarafından 1870 yılında Viyana'da yayınlanan eser, Fransızca-Osmanlıca üzerinedir. Eser ticaret, hukuk, yayın gibi alanlarda Osmanlıcada bulunan Fransızca terimleri açıklamak üzere ortaya konmuş bir eserdir.

18. *Gunyatü'l Lügat***:** Eser, 1870 yılında Muhammed Şükrü ve Mikâil İşciyan tarafından İstanbul'da yayınlanmış Fransızca-Türkçe bir sözlüktür. Eserin basımı ise, Karekin Bagdadlian tarafından yapılmıştır. Osmanlıcadaki çeşitli bilim dallarında geçen Fransızca kelimeleri açıklamak üzere hazırlanmıştır. Ön sözde, böyle bir çalışmanın birçok eksikliği tamamlayacağı ve sözlüğün çok faydalı olacağı dile getirilmiştir.

19. *Dictionnaire Turc Oriental*, Pavet De Courteille, Paris, 1870. (Çağayatca)

20. *Türkçe-Fransızca Sözlük,* Bianchi ve Keiffer, 1871.

21. *Lügât-i Ecnebiyye*: Hidayet tarafından 1873 yılında İstanbul'da yayınlanmış bir sözlüktür. Hidayet, 'Mukaddime'de bir milletin dilini geliştirip genişletmesinin o milletin ihtiyacından doğduğunu, Osmanlı'nın Anadolu ve Rumeli'deki topraklarının genişlediği zamanda duyduğu bu ihtiyacı, Arap ve Fars dilerinden aldığı sözlerle karşılamaya çalıştığını ifade etmiştir. Hidayet, önceki toprakların genişlemesine bağlı olarak ortaya çıkan bu ihtiyacı, Avrupa ile gelişen ticarî, ziraî ve sanatsal faaliyetlerin artması yüzünden yine Avrupa dillerinden kelime ithal ederek kapatmaya mecbur kalındığını vurgulamaktadır. Bu sözlükte, madde başında yer alan kelimeler ayraç içine alınmıştır. Tanımlar, kısa ve açıktır. Bazen sözlük içi göndermeler de yapılmıştır.

22. *Kâmûs-ı Fransevî, Türkî, İtalyanî, Arabî (Dictionnaire Français-Turc-İtalien-Arabi)*: Kudüs Imprimerie des P. P. Francescains tarafından 1880'de yayımlanmıştır. Eser, 608 sayfadan oluşmaktadır.

23. *Dictionnaire Portatif Français-Ottoman*: Şakir Paşa tarafından 1883'te İstanbul'da yayınlanmıştır.

24. *Lügat-i Ef'al-i Fransevî (Ef'al-i Fransevî'nin Türkçeye Tercüme ve Ta'rifi)*: M. Salim ve Dikran Sofyalı tarafından 1884 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır. Eser, 114 sayfadan oluşan Fransızcadan Türkçeye bir sözlüktür.

25. *Dictionnaire Turc – Français et Français – Turc*, Şemseddin Sami, İstanbul, Mihran Matbaası, 1885.

26. *Küçük Kâmûs-ı Fransevî (Petit Dictionnaire Français-Turc)*: Şemseddin Sami tarafından 1886'da İstanbul'da yayınlanmıştır. Sözlük, alfabe sırasına göre düzenlenmiştir. Madde başları Latin harfli olup kısaltmalar ve tanımlar Arap harfleriyledir. Sözlüğün arka kapağında, *Küçük Kamus-ı Fransevî'*nin iki türlü kâğıda basıldığı ve fiyatlarının farklı olduğu şeklinde bir açıklama vardır.

27. *Osmanlıcadan Fransızcaya Cep Lügati*: 1886 yılında Nazaret Hilmi tarafından İstanbul'da yayınlanan eser, daha sonra Said Kemal Paşazade tarafından düzeltilmiştir. Eser, 1065 sayfadan oluşmaktadır.

28. *Türkisch-Arabisch-Persiches Wörterbuch*: Zenker, Leipzig, 1886.

29. *Türkçe-Fransızca Küçük Lûgat*, W. Wiesenthal, İstanbul, 1887.

30. *Fransızcadan Türkçeye Cep Lügati (Dictionnaire de Poche Français Turc)*: W. Wiesenthal tarafından 1888 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır. Karâbet ve Kasbar Matbaası'nda basılan eser, 1240 sayfadan oluşmaktadır.

31. *Fransızcadan Türkçeye Lügat*: Eser, Mehmet Fuat tarafından 1888 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır. 1236 sayfadan oluşmaktadır.

32. *Dictionnaire Turc-Français en Caractères Turcs et Latins*: R. Yusuf tarafından 1888'de İstanbul'da yayınlamıştır. Ebu'z-Ziya Matbaası'nda basılan eser iki ciltten oluşmaktadır. I. cilt 643, II. cilt ise 693 sayfadır.

33. *Fransızcadan Türkçeye Lügat*: Eser, Mehmet Fuat tarafından 1888'de İstanbul'da yayınlanmıştır. 1236 sayfadan oluşmaktadır.

34. *Türkçeden Fransızcaya Cep Lügatı*, R. Youssouf, Collège Ste-Pulchérie, İstanbul, 1890.: Eserin Fransızca adı *Dictionnaire Portatif Turc - Français de la Langue Usuelle en Caractères Latins et Turcs*'tür. Eser, Fransa Strazburg BNU Kütüphanesinde C/158418 numaradadır. Eser 646 sayfadan oluşan ve madde başlarının önce L-atin harfleriyle hemen devamında Arap harleriyle verildiği ve günümüz Türk yazı sistemine yakın bir şekilde yazıldığı incelenmeye değer önemli bir sözlüktür. Sözlüğün bir diğer önemli ve özgün özelliği de iç kapakta "Her tür bilgi için M. R. Youssouf'a, Collège Ste. Pulchérie, başvurunuz", Péra - Constantinople" ifadeleridir. Eserin baş verisinde 2 sayfalık Fransızca ön söz, 2 sayfa Türkçenin "Genel Telaffuz Kuralları", "Türk Alfabesindeki Harflerin Biçimleri" (başta, ortada, sonda yazılışları ve latin harflerindeki karşılıkları) ve kısaltmalar yer almaktadır. Sözlüğün iç kapağında II. Abdülhamit Han'ın tuğrası ve övgüsüyle eserin ona takdim edildiği belirtilmiştir. Ön sözde yazar, daha önce yazdığı Türkçe-Fransızca sözlüğün aralarında A. Vefik Paşa, A. Vambery, M. A. C. Barbier de Meynard gibi oryantalistlerce olumlu karşılandığını S. M. I. Le Sultan'ın (I. Adülhamit) kendisini "*Commendeur de l'ordre Impérial du Médjidié*" ile onurlandırdığını ayrıca Fransız makamlarından "*Officier d'Académie*" ünvanını aldığını belirterek tüm bunların kendisini bu yeni "Günlük Dil Sözlüğü"nü yazmaya teşvik ettiğini belirtmektedir.

35. *Dictionnaire Français – Turc Des Termes Techniques*: Anton B. Tinghir ve Kirkor Sinapian tarafından 1891 yılında İstanbul'da yayınlanan bu eser, bilim ve sanat alanlarında Osmanlıcada var olan Fransızca kelimeleri inceleyip Osmanlıca karşılığını üretmeye çalışan bir terim sözlüğüdür. Eser iki cilt halinde yayınlanmıştır ve 1000 sayfadan oluşmaktadır.

36. *Dictionnaire français-turc des termes techniques des sciences, des lettres et des arts*: A. Tinghir ve K. Sinapian, 1891-92. Eser II cilt ve 1000 sayfadır (Van Hoof, 1994, s. 74).

37. *Fransızcadan Türkçeye Mükemmel Lügat (Grand Dictionaire Français Turc)*: W. Wiesenthal tarafından 1892 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır. Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiyye Matbaası'nda basılan eser, 416 sayfadan oluşmaktadır; ancak tamamlanmış değildir.

38. *Fransızca-Türkçe Yeni Lûgat*, Mehmet Fuad, Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, İstanbul, 1892.

39. *Fransızcadan Türkçeye Küçük ve Resimli Lügat-i Fenniye*: İsmail Ziya tarafından 1894 yılında İstanbul'da yayınlamıştır. 263 sayfadan oluşmaktadır.

40. *Dictionnaire de Pocet*: İbrahim Edhem tarafından 1897'de ikinci baskısı yayınlanan eserin Türkçe adı "*Fransızca-Türkçe Cep Lugatı Elde Bulunsun"* şeklinde olup iç kapakta, İstanbul'da "Maarif Nezâret-i Celîlesinin ruhsatıyla tab' olunmuştur" ibaresi vardır. Tarafımızdan incelenen nüshası Fransa Strazburg BNU Kütüphanesi Kültür Hazineleri bölümünden ulaşılmış olup C/112646 numarada kayıtlıdır. 10 cm x 5 cm boyutunda ve 2,5 cm kalınlığında küçük bir cep lugatı olan eserde dış veri olarak iç kapak, yayıncı-matbaa bilgileri sayfası ve dört sayfa "Arz-ı Meram" sayfası bulunmaktadır. Eser toplam 640 sayfadır.

41. *Kâmûs-ı Askerî (Fransızca-Türkçe, Türkçe-Fransızca):* H. Hüsnü Resulzâde tarafından 1898 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır ve 1235 sayfadan oluşmaktadır. Eser 2 cilt olarak yayınlanmıştır.

42. *Kâmûs-ı Fransevî*: Şemseddin Sâmi tarafından 1898'de İstanbul'da yayınlanan eser, Fransızcadan Türkçeye bir sözlüktür. Eserde, genel olarak terim ağırlıklı kelimelerin açıklaması yapılmıştır. Şemseddin Sami eserin girişinde, Kâmûs-ı Fransevî'nin Türk dili için yabancı dilde hazırlanmış en iyi sözlük olduğunu öne sürer.

KF'nin dördücü baskısına Fransa Strasburg BNU'de ulaşılmıştır. Eserin iç kapağındaki tam adı "*Dictionnaire Français-Turc İllustré de 3000 Gravures"* şeklindedir. Eserin yayın ve baskısı İstanbul'da Mihran yayınları tarafından 1905'te yapılmıştır. Eserin dış verisinin baş veri bölümünde: iç kapak, yayıncı bilgileri sayfası, Yazarın dört sayfalık "İfade-i Meram" yazısı, Mihran Yayınları tarafından yazılan iki sayfa "Tâbi'-i Kitab Tarafından Birkaç Söz", 4 sayfa "Elkab ve Unvan Gibi Bazı Terhimat-ı Musta'mele", bir sayfa "Kâmûs-ı Fransevî'de Musta'mel Mukattaatın Tefsiri" ve yarım sayfa "İşâratın İzahı" bölümleri bulunmaktadır.

43. *Lügat-i Nazîmâ (Fransızcadan Türkçeye Lügat)*: Ali Nazima tarafından 1901 yılında İstanbul'da yayınlanan eser, Fransızcadan Türkçeye bir sözlüktür. 1900 sayfa olan eser, Kasbar Matbaası'nda basılmıştır.

44. *Dictionnaire Français-Turc en Caracteres Latins et Turcs*: Eser, Nikola Murad tarafından 1901 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır. Onnik Halebliyan Matbaasında basılan eser 432 sayfadan oluşmaktadır.

45. *Dictionnaire Turc-Français en Caracteres Turcs et Latins Avec des Examples*: Nikola Murad tarafından 1903 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır. Levant Herald Matbaası'nda basılan eser, 318 sayfadan oluşmaktadır.

46. *Istılâhat-ı Bahriyye*: Süleyman Nutki tarafından 1903'te İstanbul'da yayınlanmıştır. Matbaa-i Bahriyye'de basılan eser, 102 sayfadır.

47. *Lügat-i Tefeyyüz (Osmanlıcadan Fransızcaya Lügat)*: Ali Nazima tarafından ortaya konan bu eser, 1910 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır. Eser, 970 sayfa civarındadır.

48. *Istılâhât-ı İlmiyye Encümeni Tarafından Sanâyi-i Nefîsede Mevcûd Kelimât ve Tabirât İçün Vaz ve Tedvînî Tensîb Olunan Istılâhât Mecmuasıdır*: Istılâhât-ı İlmiyye Encümeni tarafından 1911 yılında İstanbul'da yayınlanan eser 109 sayfadan oluşmaktadır. Bu sözlük, adından da anlaşılacağı üzere güzel sanatlarda kullanılan terimleri içerir. Sözlükte madde başları Arap harfli Türkçedir. Ardından, o terim hangi bilim, sanat… dalında kullanılmakta ise, ayraç içinde alanın adı yazılıp

tanımı verilmiştir. Bunun yanı sıra, terimin tam karşısında Fransızca karşılığı ve hangi sanat dalında kullanılmakta ise, o dalın Fransızcadaki karşılığı verilmiştir.

49. *Lugat-ı Ecnebiye*: Ahmet Hamdi tarafından 1911'de Trabzon'da yayınlanmıştır.

50. *Dictionnaire Etymologique de la Langue Turque*: 1912'de, Bedros Kerestedjian tarafından hazırlanan eser Londra'da, Stephan Austin & sons., ltd., tarafından yayınlanmıştır.

51. *Kâmûs-ı Tıbbî (Fransızcadan Türkçeye)*: Şerafettin Mağmûmi tarafından 1912 yılında Kahire'de yayınlanmıştır. Osmanlı Matbaası'nda basılan eser 2 cilttir ve 1064 sayfadan oluşmaktadır.

52. *Mini Mini Lügat-i Tefeyyüz (Fransızcadan Osmanlıcaya Lügat-Mignon Dictionnaire Français-Ottoman)*: 1912 yılında Ali Nazima tarafından İstanbul'da yayınlanmış bir sözlüktür. Eser, 640 sayfadan oluşmaktadır.

53. *Lügatçe-i Felsefe (Fransızcadan Türkçeye)*: İsmail Fenni (Ertuğrul) tarafından 1922'de yayınlanmış bir felsefe sözlüğüdür. Eser, Fransızcadan Türkçeye olup 940 sayfadan oluşmaktadır. 2014 yılında Latin harflerine aktarılmıştır.

54. *Türkçeden Fransızcaya Lügat-i Ferâz ((Dictionnaire Turc Français)*: Ali Feraz adlı bir şahıs tarafından 1927 yılında İstanbul'da yayınlanmış bir sözlüktür, 735 sayfadan ibarettir.

55. Kâmus-ı Fransevî: Musavver Türkçeden-Fransızcaya Lügat şeklinde adlandırılan eser, Diran Kelekian tarafından 1928'de İstanbul'da yazılmıştır. Eserde Türkçe asıllı kelimeler yanında ilim, fen, sanayi ve edebiyat alanında Arapça ve Farsçadan alınmış kelimeler de ele alınmıştır (Erciyas, 2011, s. 72).

56. *Küçük Kamus-ı Fransevi*, Hasan Bedreddin Bey, Marifet Matbaası, İstanbul, 1928: Osmanlıca- Fransızca bir sözlüktür.

1 Kasım 1928'de ilân edilen Harf Devrimi, Latin harfleriyle birlikte tek dilli ve iki dilli sözlüklerimiz Batı sözlüklerine daha çok benzemekte, Devrimden sonra yazılan sözlüklerde Batılı sözlüklerle neredeyse bire bir aynı biçim ve yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Türk sözlük bilimi Harf Devrimi'nden sonra bütün yapı ve parçacıl yapı bakımından Batı'yı yakalamaya çalışmış olsa da Batı'da ve Türkiye'de yazılmış iki dilli sözlükler üzerinde yaptığımız incelemelerde bu amaca tam olarak ulaşılamadığı görülmektedir. Özellikle baskı kalitesi, renk ve resim kullanımı, bütün ve parçacıl yapı bakımından Batılı sözlüklerin seviyesinde eserlerin çok az olduğu görülmektedir.

2.3. Harf Devriminden Sonra Yazılan İki Dilli T-F ve F-T Sözlükler

Batı'ya yönelmedeki önemli etkenlerden biri Osmanlı Devleti'nin art arda alınan askerî başarısızlıklardan sonra aydınların geç de olsa Batı'nın askerî, ekonomik, bilimsel ve teknolojik gelişmelerinin gerisinde kaldığını fark etmesidir. Öte yandan Fransız dilinde eğitim yapan Galatasaray ve daha pek çok yabancı okuldan yetişen gençler kültür, sanat ve siyasi faaliyetlere yön vermiş, bu okullarda öğretmenlik görevini yürütürken bir yandan da dergilerde bilimsel ve edebî yazılar yazarak Batılı yeniliklere ve düşüncelere öncülük etmişlerdir. II. Abdülhamit dönemine ve savaş yıllarına tanıklık eden dergiler Mecmua-i Fünûn, Ceride-i Askeriye, Mecmua-i Ulûm, Hazine-i Evrak, Mâlumat… dönemin baskıcı tutumu nedeniyle daha çok askerlik, tıp, fen ağırlıklı konuları ve güncel konuları işlemiş, politik konulardan uzak durmuştur. Bu dergilerle birlikte, edebiyat dergileri, roman ve hikâyeler de Batı ve özellikle Fransız kültürünün Osmanlı toplumunu ve kültürünü etkisi altına almasını kolaylaştırmıştır. Cumhuriyet döneminin ilk yılları yine bu etkilerin izlerini taşımaktadır. Ancak dil devrimiyle birlikte öztürkçeye dönme hareketinin başlaması Türkçe için yeni bir milat olmuş, Fransızca'nın etkisi gittikçe azalmaya başlamıştır. Dursunoğlu, Atatürk döneminde yapılan dil çalışmalarını şöyle özetlemektedir:

> "Cumhuriyet Dönemi, Türkçe için bir milat olmuştur. Atatürk'ün Türkçeye verdiği önem ve gösterdiği hassasiyet, Türkçe

> için önemli atılımların yapıldığı bir dönem olmuştur. Atatürk döneminde, bir başka ifadeyle Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, dil alanında yapılan en önemli atılımlar şunlar olmuştur: (Yetiş, 2005) 1. Dil Encümenliği kurulması 2. Türk yazı sisteminde Lâtin harflerinin kabulü 3. Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulması 4. Dil Kurultayları 5. Güneş-Dil Teorisi 6. Türk dilini sadeleştirme çabaları 7. Gramer çalışmaları 8. Sözlük çalışmaları (Dursunoğlu, 2012, s. 257).

Kültür, edebiyat ve sosyal alanda başlayan ve tercüme yoluyla hızlanan Batıyı anlama ve taklit etme çabaları sözlükçülük alanında daha yavaş ilerlemiştir. Bunun nedenleri arasında Latin alfabesinin henüz kabul edilmiş olması, Türk Dil Kurumunun yeni kurulması ve henüz sözlük bilimi alanına yönelinmemiş olması, bu alanda uzman sözlük bilimcilerin olmaması, ekonomik nedenler, dil devrimiyle ilgili politik, kültürel ve bilimsel tartışmaların devam etmesi yer almaktadır. Bunun sonucu olarak Batılı sözlükleri daha yakından inceleyip taklit eden iki dilli sözlükler Batılı tekniklere daha yakın ve daha sistemlidir.

> "Düzenleniş ve içerik açısından bakıldığında, yabancı dil sözlüklerinin incelenen ana dili sözlüklerinden daha yöntemli ve dizgeli hazırlanmış, derlem ve geri bildirim verileriyle güncellenen ve bu nedenlerle öğretim ortamları için daha işlevsel olduklarını söylemek yanlış olmaz" (Akçan, 2015, s. 90).

Literatür taraması esnasında incelenen makale ve diğer çalışmalardan hareketle tespit edilen 1928 yılından sonra yayınlanan T-F ve F-T sözlükler:

1. Türkçe-Fransızca Yeni Lügat: 1930'da Sermet Muhtar tarafından hazırlanan eser, Kanaat Kütüphanesi, Amedî Matbaası tarafından 59 nolu eser olarak yayınlanmıştır.

Fransa Strazburg BNU Kütüphanesinde bulunan eser C/152349 numarada kayıtlı, 10x15 formatında, 532 sayfalık iki sütunlu bir okul sözlüğüdür. Baş verinin ilk kısmında Fransızca olarak yazılmış iki sayfalık "Préface" (ön söz) bulunmaktadır. Sermet Muhtar ön sözde sözlüğün, güncel Türkçenin temel kavramlarını içerdiği ve pratik ihtiyaçlara cevap verdiğini belirtmektedir. Ayrıca sözlükte, toplumun farklı sınıflarından insanların kullandığı neredeyse tüm sözcüklerin yer aldığını ifade etmektedir.

Sözlükte eski alfabenin zorlukları ve çelişkileri, ünlü şef Mustafa Kemal'in bu konuda da yol gösterici olduğu ifade edilmektedir. Harf devrimi övülmekte, bunun zekâ ve aklın zaferi olduğu belirtilmekte, eski edebî dilin Arapça ve Farsça terkiplerle doldurulduğu, bu ölçüsüzlüğün Türk dilinin yayılmasına engel olduğu, yazılı dille sözlü dil arasında düşüncenin ifadesi bakımından farklar olduğu böyle karmaşık bir dilin, toplumu oluşturan büyük çoğunluk tarafından anlaşılamadığı ifade edilmektedir.

Yazar, son yıllarda dilin çok basitleştiğini, bugünün edebi dilinin eskisinden tamamen farklılaştığını, yarının dilinin daha homojen, daha millî ve nihayet daha Türkçe olacağının kesin olduğunu ifade etmektedir.

Muhtar ön sözde, sözlüğü oluştururken mütevazı ancak hatırı sayılır bir çalışma ortaya koyduğunu, eserini alfebetik sıraya koymak için titiz ve yorucu bir çalışma yaptığını belirtmiştir. Muhtar, kullanımdan düşmüş tüm Arapça ve Frarsça sözcükleri göz ardı etmediğini ve çeşitli çevrelerde kullanılan bu sözcüklere yer vermek zorunda kaldığını ifade etmiştir. Yazar, sözlüğün ön kısmında, seslerin ve harflerin temel özelliklerinin yeterince açıklandığını, kesinlikle fonetik bir dil olan Türkçenin alfabesi incelendiğinde herkesin kolaylıkla Türkçe kelimeleri telaffuz edebileceğini belirtmiştir.

Ön sözün son paragrafında yazar, kendi küçük sözlüğünü oluştururken, "kayda değer eserleriyle değerli bir örneklik teşkil eden sözlük yazarı Ch. Samy Bey'in aziz hatırasına hürmetlerimi belirtmeyi borç bilirim" demektedir. Baş verinin ikinci kısmında bir sayfalık Fransızca "Abreviation" (Kısaltmalar) verilmiş, açılımları da Fransızca olarak belirtilmiştir. Baş verinin üçüncü kısmında iki sayfalık Fransızca "Türkçe, temelde fonetik bir dildir. Tüm harfler telaffuz edilir ve telaffuz edilmeyen sesler yoktur." başlığı altında "Türkçe, telaffuz, Fransızcası, örnekler" sütunları altında Türkçe seslerin telaffuzları ve örnekleri gösterilmiştir.

2. Fransızca-Türkçe Yeni Lûgat: Reşat Nuri (Drago) tarafından 1931 yılında, İstanbul'da Kanaat Kitaphanesi tarafından yayınlanmıştır.

Fransa Strazburg BNU kütüphanesinde C/152349 nurarada kayıtlı olan eser 15x10 ebatlarında, 3 cm kalınlığında 909 sayfadan oluşan iki sütunlu ve sütunları arasında dikey çizgi bulunan genel amaçlı bir okul sözlüğüdür. Sözlüğün ilk sayfasında "Reşat Nuri Bey'in Reisliği altında bir heyet tarafından tertip edilmiştir" ibaresi dikkat çekmektedir.

Baş verinin ilk bölümü 5-6. sayfalarda yer alan ve Reşat Nuri tarafından kaleme alınan "Mukaddime" dir. Mukaddimede eserin bir heyet tarafından tertip edildiği tekrar edilmiştir. Reşat Nuri ön sözde, eserin âzasına riyâset ettiğini belirttikten sonra eserin türü ve hedef kitlesinin tespiti açısından önemli olan aşağıdaki notu düşmüştür: "… eserin umumî heyetini gözden geçirmek, tertip ve tab'ı noktainazarından insicamını temin etmek imkânı, onu tedris senesi başlamadan evvel yetiştirmek mülâhazası karşısında münselib oldu."

Yazar, bu izahatı vermekteki maksadının, eserdeki teknik kusurların hangi zaruretlerden kaynaklandığını ve hataların sırf matbaacılık noktasından değerlendirilmesi gerektiğini belirtmek olduğunu ifade etmiş, gelecek baskılarda bu kusurların ortadan kaldırılacağını söyleyerek af dilemiştir.

Baş verinin ikinci bölümü, Kanaat Kütüphanesi sahibi Tabi İlyas tarafından yazıldığı anlaşılan "TABİİN MUKADDİMESİ" başlığını taşıyan bir sayfalık giriştir. Tabi İlyas bu bölümde sözlükle ilgili görüşlerini ortaya koymuştur:

"Lûgat, bir memlekette fikrî hayatın ana hattını teşkil eder. Bir ilkmektep talebesinden ve fikir hayatına yükselmiş ve temeyyüz etmiş şahsiyetlere varıncaya kadar okuyan ve yazan her fert için lûgat kat'î bir ihtiyaçtır, lüzumlu bir elemandır" (Nuri, 1931, s. 7).

Baş verinin üçüncü bölümü bir sayfalık "İşaretler" başlığını taşıyan kısaltmalar bölümüdür. Kısaltmalar ve açıklamaları Türkçedir.

Madde başı sözcükler kalın puntolarla ve ilk harfi büyük olarak verilmiş, ara maddeler ise yine ilk harfi büyük ve kalın puntolarla ancak madde başı sözcüklerden yarım santimetre sağa girintili olarak yazılmıştır.

3. Fransızca-Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu I-II, İsmail Hami Danişmend tarafından 1955 yılında İstanbul'da Kanaat Kitabevi tarafından yayınlanmıştır. I. Cilt: 14-20 cm ebatında ve 4 cm kalınlığında, ön söz, İşe başlarken ve Kısaltmalar gibi baş verileri hariç ana kısım 808 sayfadır. Bu cilt A-L maddelerini içermektedir. Eser bu tezin beşinci bölümünde ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Sözlüğün Bütüncül Yapısı (Makro yapısı): Sözlüğün baş verisi; ön söz, İşe Başlarken, Kısaltmalar ve Bibliyografya olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Parçacıl (mikro yapı) alfabetik sözcük listesinden oluşmaktadır. Son veriye yer verilmemiştir.

Ön sözde yazar sözlüğe neden ihtiyaç duyulduğunu şöyle ifade etmektedir:

> "Bir taraftan harf inkılabının ve bir taraftan da Arap ve Acem kelimeleriyle terkiplerinden her gün biraz daha sıyrılmak suretiyle tahakkuk eden dil sadeliğinin, yeni nesilleri eski yazı devrinde neşredilmiş lûgat membâlarından istifade edemiyecek bir vaziyette bıraktığını düşünen Kanaat Kütüphanesi'nin değerli müessisi İlyas Bayar, bundan 20 sene evvel büyük bir hamle yaparak 2192 sahife tutan üç ciltlik muazzam bir dil kılavuzu neşrine teşebbüs etmişti. O tarihe kadar bizde Fransızcadan Türkçe'ye en mühim lûgat kitabı olan Şemsettin Sami'nin Kaamûs-ı Fransavî'sinden daha mufassal bir eser vücuda geldi. Bu yeni eserin o eski kamusa nispetle birçok üstünlükleri vardı:"

Yazar yukarıda belirttiği Fransızca-Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu'un genel niteliklerini maddeler hâlinde sıralamaktadır:

> "1. Eski yazı devrinde neşredilmiş olduğu için, yeni nesillerin artık istifade edemiyecekleri kamusa mukabil Fransızca-Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu hem yazı, hem lisan itibariyle bütün nesillerin faydalanabileceği bir menbâ demekti.
>
> 2. Türkçe ile Fransızcanın yeni kelimeleri ile ıstılâhları o eski kamusta bulunamıyacağı halde, Fransızca-Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu'nda bunların hepsini bulmak kabildi;
>
> 3. Şemsettin Sami'nin eserinde Fransızca kelimelerin telâffuzları tespit edilmemiş olmasına mukabil, Fransızca-Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu'nda bu noksan da telafi edilmişti;
>
> 4. Kaamûs-ı Fransavî'de Fransız kelimelerinin Osmanlı lehçesindeki, karşılıkları çok defa tespit edilemediği için, bir çok vaziyetlere müstalâh ve muvassal izahlarla iktifa edilmiş olduğu halde, Fransızca-Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu'nda bu karşılıklar imkân oldukça ihmal edilmeyip, tâyin ve tespit olunmuştu;

> 5. İşte bütün bu sebeplerden dolayı esasen piyasada mevcudu kalmamış olan Kaamûs-ı Fransavî ile ondan sonra eski harflerle neşredilen lûgatler yeni harflerle yeniden basılsa bile, bunların artık hiçbir ihtiyaca tekabül etmelerine imkân yoktu" (Danişmend, 1955, s. V).

Yazar, bu beş maddede sözlüğün niteliklerini sıralarken sözlüğe neden ihtiyaç duyulduğunu da açıkça ortaya koymakta ve sözlüğün yazımı için oluşturulan bir bilim heyetinin varlığını da açıkça ifade etmektedir: "Bu büyük işin bir an evvel intâcı için İlyas Bayar 4 kişilik bir tahrir heyeti teşkil etmişti: Bu heyette benden başka kıymetli ve mümtaz arkadaşlarım Dr. Ali Süha Delilbaşı, Reşat Nuri Güntekin ve Nurullah Ataç beyler vardı."

Yazar, ön sözde ayrıca eserin idaresinin kendisine tevdi edildiğini, Nurullah Ataç'ın bir şey yazmadığını, Reşat Nuri'nin küçük bir katkısının olduğunu ancak onun gönderdiği iki formayı yeniden düzenlemek zorunda kaldığını, Dr. Ali Süha Delilbaşı'nın ise daha çok üçüncü ciltteki kıyasî ve gayrikıyasî fiiller kısmına katkı yaptığını ifade etmektedir.

Yazar, iki sayfalık ön sözün son paragrafında sözlüğün içeriği ve neşredilmeyen üçüncü cildi için aşağıdaki bilgileri vermektedir:

"Fransızca-Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu'nun yalnız iki cildindeki lûgat kısmı ilk iki cildinde idi. Üçüncü cilt Türkçe'den Fransızcaya küçük bir sözlükle Fransız dilinde kullanılan Lâtin ve saire savlarından, kıyasî ve gayrikıyasî fillerden ve bir de tarih ve coğrafyaya ait değişik isimler kamusundan mürekkepti. Bugün neşredilmekte olan büyük cilde Fransızca-Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu'nun iki cildindeki lûgat kısmı alınmış, icap eden noktalarda tashihlerle tadiller yapılmış ve ayrı bir eser mahiyetinde bulunan üçüncü cilt muhteviyatının neşri de daha sonraya bırakılmıştır."

Sözlüğün ön verisinde yer alan ikinci bölüm üç sayfalık "İşe Başlarken" bölümüdür. Bu bölüm eserin yayıncısı ve Kanaat Kütüphanesi sahibi İlyas tarafından kaleme alınmıştır. İlyas, bu yazısında Fransızcanın Türkiye'de en yaygın yabancı dil olmasına rağmen neşredilen sözlüklerin çok az ve eski olduğunu ifade ettikten sonra Kâmus-ı Fransevî'den, Wiesenthal'in "Küçük Lügat"inden, M. Fuat Bey'in "Yeni

Lügat"inden, Hasan Bedreddin Bey'in 1928'de basılan "Küçük Kamusu Fransevî"sinden bahseder. Şemsettin Sami'nin eserinin ise o güne kadar yazılan Fransızcadan Türkçeye yegâne lügat olduğunu ifade ettikten sonra artık bu eserin tarihî bir vesikadan ibaret olduğunu sebebleriyle beraber izaha çalışmıştır. İlyas, Fransızca-Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu'nun çok önemli bir boşluğu doldurduğunu, Avrupa'da olduğu gibi Fransız ve Türk dillerine vukuflarıyla tanınmış mütehassıs bir heyet oluşturmakla işe başlandığını, muntazam bir metot kullanıldığını, ilmî esaslara dikkat edilerek oluşturulduğunu belirtmiştir.

İlyas, eserin oluşturulmasında izlenen yolları ifade ederken "Bu kitap, gerek memleketimizde, gerek Avrupa'nın muhtelif memleketlerinde bu yolda neşredilmiş eski ve yeni eserlerin en mühimleri mehaz ittihaz edilerek vücude getirilmiştir." demektedir. Ayrıca, fonetik itibarıyla İstanbul lehçesinin esas alındığını, kelimelerin cinsini ve cinsiyetlerini gösteren kısaltma işaretleriyle telaffuzlarını gösteren hecelerin, isim ve meslek isimlerinin Fransızca olarak muhafaza edildiğini belirtir. Lisan yanlışı ve tercüme hatası olmadığı gibi çok iddialı bir söz sarf eder. Fakat "croire un compte" olarak yazılması gereken deyim sözlükte "croise un compte" şeklinde yazılmıştır.

İlyas, Harf Devrimini yapan Gazi Mustafa Kemal'i büyük Türk Alp'i olarak niteler ve ona saygılarını sunarak yazısını noktalar. Baş verinin üçüncü bölümü beş sayfalık Fransızca "Kısaltmalar" ve bu kısaltmaların Türkçe açıklamalarını oluşturan bölümdür. Baş verinin dördüncü bölümü ise sözlüğü hazırlayan heyetin yararlandığı Türkçe ve Fransızca sözlükler ile diğer kaynakların isimleri ve yazar adlarının yer aldığı bir sayfalık "Bibliyografya" bölümüdür.

Eserin parçacıl yapısı (mikro yapı): 1. Gövde: Sözlük iki sütunlu olarak ve her sütuna 15-20 sözcük sığacak şekilde tertip edilmiştir. Madde başı sözcükler kalın siyah punto ile ve ilk harfleri büyük olarak yazılmıştır. Ara maddeler ise yine ilk harfi büyük olarak yazılmış ancak siyah punto ile yazılmamış, tanım ve açıklamalar kısmında kullanılan punto ve yazı karakteri ile yazılmıştır. Sözcüklerin türleri, isimlerin erillik-dişilik, fillerin geçişlilik-geçişsizlik durumları belirtilmiştir. Deyimlere yer verilmiş ancak alıntılara ve örnek cümlelere yer verilmemiştir.

Telaffuzu zor bazı sözcüklerin sesletim biçimleri verilmiş [Accise (ak-si-ze), Achillée (a-ki-lé, Affouage (a-fou-a-ge)…], sözlüğün genelinde fonetik alfabesine veya sözcüklerin sesletimine yer verilmemiştir.

Resimli bir sözlük olan *Fransızca-Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu*'nda gerekli görüldüğü durumlarda resimlere yer verilmiş, daha çok kültür, tarih, zooloji, botanik gibi zihindeki çağrışımı zor olan sözcükler resimleriyle verilmiş, her sayfada yaklaşık 2, 3, 4, 5, 6 resme yer verilirken bazı sayfalarda resme yer verilmemiştir. Bazı sayfaların tamamı resme ayrılmış, aynı sayfada belli bir kavram alanının resimleri numaralı olarak verilmiş ve sayfanın altında her birinin Türkçe karşılığı gösterilmiştir (Art Byzantin, Art Gothique, Domestique, Habitation, Dantelles…). Sözlükte, üçüncü hamur kâğıt ve reksiz resim/fotoğraf kullanıldığından resimlerin/fotoğrafların görünürlük ve netlik sorunu göze hemen çarpmakta, bu durum sözlüğün albenisini olumsuz yönde etkilemektedir.

4. *Fransızca-Türkçe Yeni Lûgat***,** Reşat Nuri, Kanaat Kitaphanesi, İstanbul, **1931**.: Esere, Fransa Strazburg'daki BNU kütüphanesinde C/152340 numaradan ulaşılmıştır. Sözlükte ilk dikkati çeken husus iç kapakta yer alan "Reşat Nuri Beyin Reisliği altında bir heyet tarafından tertip edilmiştir" ifadesidir. Sözlüğün Mukaddime bölümünde aynı husus "Bu eser, bir heyet tarafından tertip edilmiştir." şeklinde vurgulanmaktadır. Ancak ön sözde, eserin eğitim sezonuna yetiştirilmek istenmesi nedeniyle ekip çalışmasına tam olarak riayet edilmediği belirtilmektedir. Eser 10x14 cm boyutlarında ve 3 cm kalınlığında 909 sayfadan oluşan, iki sütunlu, her sütunu 3 cm genişliğinde bir cep sözlüğüdür. Eserin ön verisinde iç kapak, iki sayfa mukaddime, bir sayfa Tabiin Mukaddimesi (Tabii İlyas), bir sayfa işaretlerden (kısaltmalar) oluşmaktadır. Tabiin Mukkaddimesi bölümünde "Kütüphanemiz yeni Türk harflerinin ilk lügatini neşretme şerefini kazanmıştı." ibaresi yer almaktadır. Eserin son verisinde yine aynı matbaa tarafından basılan Almanca'dan Türkçeye Büyük Lûgat (Ragıp Rıfkı Bey), İngilizce-Türkçe Yeni Lûgat (İskender Fahrettin Bey) ve Türkçe-Fransızca Yeni Lügat (Sermet Muhtar Bey) sözlüklerinin reklamı vardır. Sözlüğün dış verisinde reklâm vermek Batılı sözlüklerde raslanmayan bir

uygulamadır. Parçacıl yapıda sözcük türleri ve kullanım bilgisi verilmiş, çok anlamlılık ve eş dizimliliklere çok az yer verilmiş, örnek cümlelere yer verilmemiştir.

5. *Fransızca-Türkçe Hukûkî ve Medenî Lûgat*, Hüseyin Daniş**,** İstanbul, Kanaat Kütüphanesi, 1934.

6. *Türkçe-Osmanlıca-Fransızca Sözlük / Dictionnaire Turc – Ottoman-Français,* İsmail Hami Danişmend, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1935.

7. *Türkçe-Fransızca Yeni Lügat***,** Sermet Muhtar Bey, Kanaat Kitaphanesi.

8. *Türkçeden Fransızca'ya Yeni Lugat*: Reşad Nuri Drago tarafından 1961 yılında Kanaat Yayınları tarafından yayınlanmış 10x15 ebatında ve 2 cm kalınlığında bir cep-okul sözlüğüdür. Sözlükte dış veri olarak, baş veride; iki sayfa iç kapak, yayın hakkı sayfası, birer sayfa Türkçe ve Fransızca ön söz, bir sayfa kısaltmalar, bir sayfa Türk alfabesi ve Fransızca okunuşları bulunmaktadır. Son veri olarak ise bir sayfalık düzeltmeler vardır. Ancak sözlükte baskı hataları bulunmaktadır ve baskı bakımından oldukça özensizdir. Fransa Strazburg BNU Kütüphanesinde C/155616 numarada kayıtlı olan eserin cildi yenilenmiştir. Ayrıca Y ve Z maddeleri cildin zayıf olması nedeniyle kaybolmuştur. Bu iki madde hariç eser 323 sayfadır. Ön söz kısmında, sözlüğün münevverler ve talebeler için hazırlandığı, Kalekyan'ın sözlüğünden sonraki boşluğu doldurduğu ifade edilmektedir. Parçacıl yapıda madde başı sözcüklerin türü belirtilmiş, örnek cümlelere yer verilmiştir.

9. Dil-Man Telâffuzlu Fransızca-Türkçe Okul Lûgatı, Öğretim Yayınevi, İstanbul, 1962.: 12x17 boyutlarında ve 3 cm kalınlığında 478 sayfalık bir okul sözlüğüdür. Baş verisinde içindekiler, Fransız alfabesi ve okunuşu, kısaltmalar, "Fransızca telaffuzuna dair" bilgiler, yardımcı fiiller Avoir (sahip olmak), Etre (olmak) ve çekimleri-zamanları bulunmaktadır. Sayfalar iki sütunlu ve her sütunu 4,5 cm'dir.

10. Fransızca-Türkçe Sözlük, Metmet Ali Ağakay, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1962.

11. Fransızcadan Türkçe'ye Yeni Lugat: İncelenen eser, Resad Nuri Drago tarafından 1963 yılında Kanaat Yayınları tarafından yayınlanmış sözlüğün 7. Baskısı olup 12x15 ebatında ve 3,5 cm kalınlığında 624 sayfalık bir cep-okul sözlüğüdür. Sözlükte dış veri olarak, baş veride; iki sayfa iç kapak, yayın hakkı sayfası, basımevi ve yılına ait bir sayfa, bir sayfa kısaltmalar, bir sayfa Fransız alfabesi ve Türkçe okunuşları bulunmaktadır. Son veri olarak ise arka kapak üzerinde eserin 35.000 sözcük içerdiği, her devredeki öğrencilere hitap ettiği ve Fransız dilinin anahtarı olduğu gibi iddialar öne sürülmüş, sözlük tanıtılmış ve fiyatı belirtilerek övülmüştür. Bu baskının cilt dayanıklılığı iyidir. Eser, Fransa Strazburg BNU Kütüphanesinde C/155503 numarada kayıtlıdır. Madde başı sözcükler alfabetik olarak sıralanmıştır ve her sayfa 4,5 cm'lik iki sütundan oluşmaktadır. Parçacıl yapıda sözcük sınıfı ve kullanım bilgisi belirtilmiş, çok anlamlılık numaralandırma ve işaretleme yapılmadan verilmiştir. Eş dizimlilik ve deyimler bakımından zengin değildir ve örnek cümlelere yer verilmemiştir. Eserin incelenen dördüncü baskısı 624 sayfadır.

12. Türkçe-Fransızca Hukuk Terimleri ve Yardımcı Deyimler Pratik Cep Sözlüğü, Akil Aksan, İstanbul, İnanç Yayınevi, 1964.

13. Dictionnaire des Expressions Usuelles en Français, Fehmi Baldaş**,** Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1964**.**

14. Dictionnaire Europa Turc-Français / Français-Turc, Dr. H. J. Kornrumpf, Librairie Larousse, Paris, 1966: Eser, Fransa Strazburg BNU kütüphanesinde bulunan turkuaz renkli kapaklı, 10,5x7,5 boyutlarında ve 1,5 cm kalınlığında bir cep sözlüğüdür. Sözlüğün baş veri bölümünde; iç kapak, içindekiler ve basım yeri bilgileri (1966 by Langenscheidt KG, Berlin and Munich Printed in Germany …), kısaltmalar, iki sayfa Söyleniş İşaretleri (Türkçe seslerin özellikleri, kısa-uzun oluşları ve söylenişleri bakımından Fransızca örnek ve benzer Türkçe ses örnekleri tablosu, iki sayfa Türk alfabesinin telaffuzu (A. Ünlüler ve çift ünlüler, B. Ünsüzler Türkçe ve Fransızca örnekleriyle tablo halinde) verilmiştir. Sözlük 3'er cm'lik iki sütundan oluşmaktadır. Eserin T-F bölümü 188, F-T bölümü 194 sayfadır. Eserin son verisinde bir sayfa sayılar ve bir sayfa kısaltmalar vardır. Eser toplam 384

sayfadır. Sözlüğün parçaçıl yapısında sözcüklerin türü, kullanım bilgisi verilmiş, çok anlamlı sözcüklere ve eş dizimliliğe çok az yer verilmiştir.

15. Türkçe-Fransızca Büyük Sözlük: Eser, Yalçın Kocabay tarafından 1968 yılında Ankara'da Başur Matbaası tarafından yayınlanmıştır. 16x25 ebatında ve 828 sayfadır.

16. Fransızcadan-Türkçeye Yeni Lûgat: Reşat Nuri Drago tarafından 1977 yılında Kanaat Yayınları aracılığıyla yayınlanan sözlüğün ilâveli sekizinci baskısıdır. Sözlük 624 sayfalık okul sözlüğüdür. Sözlüğün dış verisinde iç kapak, Dur Ofset ve telefonu ile 1977 yayın yılının yazılı olduğu sayfa, Türkçe kısaltmalar ve Fransız alfabesinin Türkçe okunuşları vardır.

17. Büyük Sözlük Türkçe-Fransızca, Milliyet, 1990.: 13x19,5 boyutlarında, 2,5 cm kalınlığında 527 sayfalık bir promosyon sözlüktür. Ön verisinde iç kapak, ön söz ve kısaltmalar bulunmaktadır. İç kapakta sözlüğün hedef kitlesi "Fransızca öğrenmek isteyen herkese öğrenciye, veliye, esnafa, öğretmene bulunmaz bir sözlük" ifadesiyle belirtilmiş, ön sözü bir kullanım kılavuzu şeklinde yazılmıştır. Son verisinde 7 sayfa fiillerin Fransızca-Türkçe çekim tablosu bulunmaktadır.

18. Büyük Sözlük Fransızca-Türkçe, Milliyet, 1990.: 13x19,5 boyutlarında, 3,5 cm kalınlığında 632 sayfalık bir promosyon sözlüktür. Ön verisinde iç kapak, basımevi, ön söz, dokuz madde halinde "sözcüklerin açıklamasında tutulan yollar" başlıklı bir kullanım kılavuzu, "Birkaç Okunuş Kuralı", işaretler ve anlamları verilmiştir. Son verisinde ise; 2 sayfa dizgi yanlışları ve 51 sayfa Fransızca deyimler bölümü bulunmaktadır. İç kapakta sözlüğün hedef kitlesi "Fransızca öğrenmek isteyen herkese öğrenciye, veliye, esnafa, öğretmene bulunmaz bir sözlük" ifadesiyle belirtilmiştir. Kısaltmalar gibi bazı gerekli bölümler eklenmemiş veya unutulmuştur.

19. Büyük Türkçe-Fransızca Sözlük: Pars Tuğlacı tarafından 1991 yılında İstanbul'da, İnkılap Kitabevi tarafından basılan 825 sayfalık bir sözlüktür. Eser bu tezin beşinci bölümünde ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

*20. Türkçe-Fransızca Sözlük***:** O. A. Gürün tarafından 1992 yılında İstanbul'da İnkılâp Kitabevinde basılan 596 sayfalık bir sözlüktür.

21. Büyük Türkçe-Fransızca Sözlük: Pars Tuğlacı tarafından 2006 yılında İstanbul'da İnkılap Kitabevinde 8. baskısı yapılan, 825 sayfalık bir sözlüktür.

Yukarıda sıralanan sözlükler dışında yayınlanan pek çok F-7 ve T-F sözlüklerden söz edebiliriz. Ayrıca yukarıda bahsi geçen sözlüklerin farklı zamanlardaki diğer baskıları da vardır.

2.4. İki Dilli F-T/T-F Sözlük Tasarımında Karşılaşılan Sorunlar

2.4.1. Sözcüklerin Anlam Kapsamı ve Kültürel İçeriklerinin Farklı Olması

Sözcüklerin metin içerisinde asırların birikimiyle oluşturduğu bağlamlar, kültürel farklılıklar, eş dizimlilikler, deyimler, atasözleri, ikilemeler, tamlamalar gibi yapılar, bir sözcüğün/ifadenin diğer dildeki başka bir sözcüğe/ifadeye tam olarak karşılık olarak verilemeyeceğinin kanıtıdır. Örneğin Türkçedeki "baş" sözcüğünün oluşturduğu anlam kapsamı ile bu sözcüğün Fransızcadaki karşılığı olan "tête" sözcüğünün anlam kapsamı birbirine denk değildir. Bu sözcüklerin oluşturduğu deyim sayısı farklı olduğu gibi bu deyimlerin her birinin diğer dilde bir karşılığı olmayabilir. Ayrıca Türkçede bir de "kafa" sözcüğü bulunmaktadır. Türkçedeki "kafa patlatmak" deyiminin karşılığı Fransızcada "casser la tête" (kafa kırmak) veya "se creuser la tête" (kendi kafasını oymak) biçiminde iki deyimle karşılanmaktadır. Buna benzer tüm yapılar milletlerin kültürü, düşünüş biçimi, yaşam tarzının yansımaları olduğundan bunların tümü için bire bir karşılık bulmak çok zordur. Aynı şekilde Türkçe'de "dayı**",** **"**amca ve "hala, teyze**"** olan sözcükler Fransızca'da yalnız "oncle" (dayı, amca), "tante" (hala,teyze) olarak birer sözcükle karşılanmaktadır. Bu durum iki dilli sözlüklerde kültürel ve dilsel boşluklar sorununa ortaya çıkarmaktadır.

Dilsel boşluklar açıklayıcı tanımların yetersiz olduğu durumlarda ansiklopedik bilgiler ve resim kullanımı yoluyla gösterilmesi gerekmektedir.

2.4.2. Türkçede Fiillerin Aldığı Hâl Ekleriyle, Fransızcada Fillerin Aldığı Edatlarla Gösterilmesi Sorunu

T-F ve F-T genel amaçlı sözlüklerde Türkçe'de fillerin aldığı hâl eklerinin genel olarak gösterilmediği tespit edilmiştir. İki dilli sözlüklerde örnek cümlelerin de oldukça az kullanıldığı dikkate alındığında bu durum sözlüklerde önemli bir kusur olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kusur, fillerin çatıları belirtilerek kısmen giderilmeye çalışılsa da yeterli değildir. Özellikle Türkiye'de Türk yazarlar tarafından yayınlanan sözlüklerde Fransızca fillerin aldığı edatlar (*à, de, en, par, contre…*) da nadiren belirtilmiş olduğundan bu durumu göz ardı eden sözlüklerin dil öğretme/öğrenme sürecine olan katkılarını sorunlu hâle getirmektedir.

Bozdemir, Fransızcada fiillerin çoğunlukla kullanıldığı edat (préposition) ile verilmesi geleneğini Türkçeye uygulamış, *préposition*'un karşılığının Türkçe'deki hâl ekleri olduğunu ve fiillerin hangi hâl ekiyle kullanıldığının belirtilmesi gerektiğini ifade etmiş ve bunu kendi sözlüğünde uygulamıştır. Makalesinde kendi sözlüklerinden alıntı yaptığı şu örneklere yer vermiştir: **gitmek (-e)** v.i**. aller à** (DTFMB), **buluşmak (ile)** v. cont. **se renconrer (de)** (Berk-Bozdemir, 2000, s. 97).

Bozdemir, "*İki dilli Fransızca-Türkçe Sözlük Tasarımındaki Zorluklar*" isimli makalesinde söz konusu zorlukları üç başlık altında toplamıştır. Bunlar:

> "1.hedef kitleye bağlı zorluklar;
> 2. sözlükçülüğe özgü zorluklar, yani ses bilimi, biçim bilimi ve anlam bilimi gibi üç farklı alanın ortaya çıkardığı sorunlar;
> 3. Otoriter demekten kaçınarak, devlet planlamasına maruz kalmış diyebileceğimiz Türk dilinin gelişimine özgü zorluklar" (Berk-Bozdemir, 2000, s. 93).

Bozdemir, makalesinde piyasadaki sözlüklerin Türk dilinin özelliklerini ortaya koymak için pratikte hiçbir açıklamaya yer vermediğini bunun için Türk dilinin genel karakteristik özelliklerinin, alfabesinin, telaffuzunun, sözcük ve cümle yapısının Fransızca bilenler veya uzman olmayanlar tarafından eserin kullanımını

kolaylaştıracak şekilde izah edilmediğini belirtmektedir. (Berk-Bozdemir, 2000, s. 94). İki dilli F-T, T-F sözlükler özellikle baş veri, iç veri ve son veri bakımından oldukça yetersizdir ve iki dille ilgili yeterli bilgi, açıklama, fonetik vb. bilgileri içermemektedir.

2.4.3. Hedef Kitle ile İlgili Zorluklar

Bozdemir, hedef kitlenin, sözcük kadrosunun belirlenmesindeki en önemli kriter olduğunu, birden çok kitleyi hedeflemenin üstesinden gelinemeyecek zorlukları beraberinde getireceğini belirtmekte ve kendi iki sözlüğünde Fransızca konuşanlar, Türkçe konuşanlar ve Fransa'daki göçmen Türk ailelerinin çocukları olmak üzere üç farklı hedef kitle belirlediğini ifade etmektedir (Berk-Bozdemir, 2000, s. 94-95).

Berk-Bozdemir, yukarıda hedef kitlenin sınırlandırılması gerektiğini savunmaktadır. Sözlük yazarı hangi kitleyi hedeflediğini sözlüğün ön sözündeki açıklamalarda belirtmelidir. Birden çok hedef kitle belirlendiğinde zorluklar artmakla birlikte bunlar üstesinden gelinemeyecek nitelikte değildir. Başlangıçta F-T ve T-F sözlüklerin ana dili Fransızca olanlar, ana dili Türkçe olanlar olmak üzere iki temel hedef kitlesi varken günümüzde 1970'li yıllardan beri Fransa'da yaşayan iki dilli Türk göçmenler üçüncü bir hedef kitle durumuna gelmiştir.

2.4.4. Sözlüksel Sorunlar

Bozdemir sözlük bilimsel sorunları; ses bilimsel, morfolojik (biçim bilimsel) ve anlam bilimsel zorluklar olmak üzere üçe ayırmaktadır.

2.4.4.1. Ses Bilimsel (Phonetic) Sorunlar

Bozdemir'e göre bu sorunlardan ilki Arapça ve Farsçadan alınan uzun ünlülerdir. Bu sorunun çözümü için yazar, kısa heceleri göstermek için nokta (.), uzun heceleri göstermek için kısa çizgi (-) sembollerinin kullanılmasını önermiştir: memur (-.), kaza (.-), acayip (.-.) ... Bozdemir, A, I, U seslerinin damaksıllaşması, K, G ve L ünsüzlerinin incelmesi: kâr, kâğıt, lâle, mahkûm... gibi sözcüklerin yazımının

da sorun teşkil ettiğini söylemektedir. Bunların sözlüklerde gösterilmediğini; *burun, şehir* gibi kelimelerdeki ses düşmesi olayının da sözlüklerde açıklanmadığını belirtmektedir (Berk-Bozdemir, 2000, s. 96).

T-F/F-T iki dilli sözlüklerde Türkçenin yapısına uygun dil bilgisel bilgiler, telaffuz, vurgu bilgilerinin eksikliğine ilave olarak yazım birliğinin olmaması da önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu sorun, TDK'nin tek otorite olarak tanınması ve Kurumun tüm üniversitelerden alınan dilbilimcilerle bir bilim kurulu oluşturarak soruna çözüm bulmasıyla aşılabilecektir.

2.4.4.2. Morfolojik (Yapı Bilgisi) Sorunlar

Bozdemir, makalesinde iki dil arasındaki tür, sayı, özne-yüklem ve sıfat tamlamalarında sıfat-isim uyumu gibi farklılıkları belirttikten sonra kendi sözlüğündeki bir yeniliğe vurgu yapmıştır: (Berk-Bozdemir, 2000, s. 97).

Bozdemir morfoloji başlığı altında ayrıca fiill, fiil çekimi, isim ve kelime türetme, birleşik kelimeler, isim grupları gibi Türkçe'nin gramer yapısı ile ilgili bazı özellikleri yer yer Fransızca ile karşılaştırmalı olarak ortaya koymuştur (Berk-Bozdemir, 2000, s. 97-99).

İki dilli sözlüklerdeki önemli eksikliklerden biri de iki dilin öğrenimini kolaylaştıracak dil bilgisi, söz dizimi, telaffuz vb. karşılaştırmaların yapılmamış olmasıdır.

2.4.4.3. Anlam Bilimsel (Semantic) Sorunlar

Bozdemir, tek dilli sözlüklerin, bir kültürle karşılaşıp onu anlamaya çalışanlar için tasarlandığını, buna karşılık iki dilli sözlüklerin sözcüklere karşılık bulunması gibi kompleks zorlukları bulunduğunu ifade etmektedir. Yazar, bu bakımdan anlam bilimsel alandaki başlıca sorunun kelimelere hangi karşılığın verileceği meselesi olduğunu belirtmektedir. Yazar, hedef dilde, çeviri karşılığı ve açıklama (izahat) karşılığı (kültür sözcüğü) olmak üzere iki tip karşılık bulunması gereğinden söz

etmekte, bu durumun iki dile akademik seviyede hâkim olmayı gerektirdiği ifade etmektedir (Berk-Bozdemir, 2000, s. 99).

İki dil arasındaki karşılık bulma sorunlarından bir diğeri deyim ve kalıplaşmış ifadelere karşılık bulunmasıdır. Bozdemir, Türkçe'deki "**Geçmiş olsun!**" örneğinden hareketle bunun Fransızcadaki yakın karşılığının "**bon rétablissement**" (iyi iyileşmeler) olduğunu ancak bu kalıp sözlere her zaman bire bir karşılıklar bulunamayacağını ifade etmektedir (Berk-Bozdemir, 2000, s. 99-100). Bu sözlere bire bir karşılık verildiğinde ise, yanlış ve "**iyi iyileşmeler**" gibi komik durumlar ortaya çıkmaktadır.

Bu durmda sözcüklere yakın karşılıklar verebilecek çeviri bilim ve dilbilim uzmanlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bozdemir, eşamlam (=) ve ve zıt anlam (≠) kullanımının sözlüklerin bir diğer anlam bilimsel niteliği olduğunu ve kendi sözlüğünde buna yer verdiğini belirtmektedir (Berk-Bozdemir, 2000, s. 100). Karşıt anlam verme uygulaması T-F ve F-T iki dilli sözlüklerde nadiren başvurulan bir yöntemdir.

2.4.5. Türk Dil Devriminden Kaynaklanan Zorluklar

Türkçenin yüzyıllar boyunca imparatorluk dili olması, çok farklı kıtalarda konuşulan bir dil olması pek çok dilden etkilenmesi ve pek çok dili etkilemesi sonucunu doğurmuştur. Öte yandan Türklerin sekizinci yüzyıldan itibaren İslam kültürü etkisine girmesi, yüzyıllar boyunca Arap harflerini kullanması, Arapçadan ve Farsçadan pek çok kelimeyi ödünç alması, bu sözcüklerin nasıl yazılacağı hususunu gündeme getirmiş, farklı dönemlerde farklı yazı şekilleri ortaya çıktığından yazım ve imla birliği sağlanamamıştır.

1 Kasım 1928'deki Dil Devrimi ile birlikte Latin alfabesine geçilmiş, Tanzimat döneminde başlayan Batı kültürü ve Fransız etkisi dilde ödünç kelime ve hatta cümle yapısına kadar sirayet etmiştir. Dilde sadeleşme ve öztürkçecilik hareketleri ve yeni kelime türetme çalışmaları sonucunda dilde bir sözcük ikilemi

doğmuştur. Aslında Türkçenin yapısına uygun yeni sözcükler türetilmesi dilin kazanımı ve zenginliğidir. Talat Tekin bu hususta şunları kaydetmektedir:

> "Cumhuriyet döneminde girişilen dili yabancı öğelerden, sözcük ve terimlerden arındırma büyük ölçüde başarılı olmuştur. Türkçenin söz varlığında bu arındırma-özleştirme ve zenginleştirme hareketinin sonucu olarak birçok Arapça-Farsça sözcük kullanımdan düşmüştür. Bugün ilk önerildiklerinde yadırganan birçok sözcüğün dil devrimine karşı olanlarca bile kullanıldığına tanık olmaktayız. Okumamış halk dilinde bile artık olay sözcüğü hadise'yi, konu mevzu sözcüğünü, konut meskeni, durum vaziyet'i, kurum müessese'yi, toplum cemiyet'i, anıt abide'yi, taşıt nakil vasıtası'nı, yakıt mahrukat'ı, kanıt delil'i, tanık şahid'i unutturmuş gibidir. Özgür, subay vb. gibi yapılan açıklanamıyan yeni sözcükler bile dile yerleşmiştir" (Tekin, 1994, s. 9-10).

Bu durumda yabancı sözcüklere yeni karşılıklar üretilmeye devam edilmeli ve sözlük yazarları da eserlerinde yeni karşılıklar türetmeli, teklif etmelidir. Sözlüklerin önerdiği karşılıklar gözden geçirilerek uygun olanların yazılı ve sözlü dilde kullanılması sağlanmalıdır.

2.4.6. Diğer Sorunlar

Bozdemir, "kullanım işaretleri" başlığı altında dil seviyesini gösteren kısaltmalara argot, fam. (teklifsiz), pop. (halk dili), poét. (şiir dili), lang. enfantin (çocuk dili), yer verdiğini ve bunlara ek olarak "rural" yani kırsal dil seviyesini ilâve ettiğini belirtmekte ve aşağıdaki örneklere yer vermektedir: **ana** (rural), **bacı** (rural).

Yazar köken bilimi bilgisinin Türkçe iki dilli sözlüklerde genellikle yer almadığını, örneklerin ise en yaygın kullanımlardan, güncel dilden ve konuşma dilinden aldığını, alıntılarda da benzer nitelikleri gözettiğini, temel anlamdan mecaz anlama giden bir mantık sırası takip ettiğini ifade etmektedir (Berk-Bozdemir, 2000, s. 100).

Dillerinden biri Türkçe olan iki dilli sözlüklerin alanında uzman bilim kurulları tarafından hazırlanması, bu bilim kurullarında her iki dilin dil öğretim yöntemleri, çeviri bilimi, dil bilimi vb alanlarında uzman kişilerin yer alması gerekmektedir. F-T/T-F sözlüklerin dış verlerinde dil haritaları, kullanım kılavuzları, alfabeler, dil bigisi, ses bilgisi (k,l,ğ ünsüzlerinin okunuşu, inceltme ve uzatma

işaretleri vb.), telaffuz, vurgu, tonlama, fiil çekimi, sözcük yapımı, noktalama işaretleri, temel matematik terimleri vb. bilgiler karşılaştırmalı olarak yer almalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM VE VERİ TOPLAMA

Araştırmada nitel araştırma yöntemi olarak durum araştırması deseni kullanılmıştır.

Nitel araştırma, "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır" (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s . 39). Veri elde etmek için doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi araştırmanın konusuyla ilgili bilgilerin yer aldığı çeşitli dokümanların araştırılıp incelenmesi sonucu veri elde edilmesidir. Doküman inceleme yöntemi, dokümanlara ulaşma, orijinalliğini kontrol etme, veriyi analiz etme ve veriyi kullanma adlı bölümlerden oluşmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AKADEMİK SÖZLÜK BİLİMİ AÇISINDAN FRANSIZCA-TÜRKÇE VE TÜRKÇE-FRANSIZCA SÖZLÜKLERİN YAPISI

4.1. Bütün Yapı (Megastructure)

Sözlüğün bütün yapısı, sözlüğün bütüncül yapısının (makro yapı), parçacıl yapısının (mikro yapı) çapraz gönderim yapısının (mezo yapı) bütününü ifade eder. Hartmann ve James'e göre bütün yapı "bir kaynak kitabın bütüncül yapısı ve dış verileri dahil tüm bileşenlerinin toplamı"dır (Hartmann ve James, 1998, s. 93). Aşağıdaki tablo Hartmann ve James'e göre bütün yapı, bütüncül yapı ve dış verileri göstermektedir:

Tablo 3: Hartmann ve James'e Göre, Bütün Yapı, Bütüncül Yapı ve Dış Veriler (Hartmann ve James, 1998, s. 92).

Dış veri		
Baş veri	**Orta veri**	**Son veri**
Sözlüğün dil bilgisi	Girdi	Dizin
Kısaltmalar		Atasözleri
Kulanım kılavuzu	Resimler	Kaynaklar
Katkı sunanlar		Alıntılar
Ön söz		Semboller
İçindekiler	Resimler	Ağırlık, uzunluk ölçüleri
Başlık sayfası	Girdi 1	Özel isimler

Yukarıdaki tablo sözlüğü bir bütün olarak ele almaktadır. Sözlük bilimciler bu yapıyı bütün yapıyı (mega yapı) olarak adlandırmışlardır. Bu yapı bütüncül yapıyı (makro yapı) ve parçacıl yapıyı (mikro yapı) içermektedir.

> "Svensén'e göre mega yapı, makro yapı ve mikro yapı bir sözlüğün ana yapıları olarak kabul edilmelidir. Mega yapı sözlüğün bütününün yapısıyla, makro yapı madde listelemelerinin yapısıyla, mikro yapı madde başlarının (girdilerin) yapısıyla ilgilidir" (Kocapınar, 2014, s. 47).

Kocapınar'a göre bir sözlüğü oluşturan bazı yapılar vardır ki bunlara temel yapılar diyebiliriz: mega yapı, makro yapı ve mikro yapı. Diğerleri yardımcı yapılar olarak değerlendirilebilir: dağılım yapısı, gönderme yapısı (medio yapı), erişim

(kullanım) yapısı (access structure), maddeleme yapısı (addressing structure) (Kocapınar, 2014, s. 53).

> "Hartmann, bu alt başlıklarda sözlük yapısını genel olarak altı bölümde ele alır:
>
> 1. Mega yapı (megastructure), ön ve arka bölümlerden meydana gelen ve sözlüğün gövdesini oluşturan tüm metin yapısıdır.
>
> 2. Makro yapı, sözcük listesiyle bağlantılı olarak girdilerin (genellikle alfabetik sırada) düzenlenmesidir.
>
> 3. Mikro yapı, girdilerin içindeki bilgi kategorilerini sıralı düzenlemedir.
>
> 4. Gönderme yapısı (mediostructure), farklı unsurlar, bileşenler arasında göndermeler sistemidir.
>
> 5. Erişim yapısı (access structure), kullanıcılar için yön belirleyiciler, göstergeler kümesidir.
>
> 6. Dağılım yapısı (distribution structure), sözlüksel ve ansiklopedik bilgi arasındaki ilişkidir" (Kocapınar, 2014, s. 45).

4.2. Bütüncül Yapı (Macrostructure)

Bütüncül yapı (makro yapı), bir sözlüğün girdilerinin genel düzeni, tüm kelime kadrosunun dikey dizilişidir. Mezo yapı (yazım, telaffuz, sözcük yapımı, söz dizimi, tanım ve örnekler), her sözlüksel girdiyi ve onun sözlük içindeki diğer kelimelerle ilişkisini ifade eder.

Hartman ve James, makro yapı ile ilgili şu bilgileri verirler: "Bir sözlükte bilgiyi yerleştirmek için kullanıcı ve derleyicinin izlediği tüm listeleme yapısıdır. Tematik olarak, kronolojik olarak veya sıklığa göre gibi madde başlarını sıralamanın farklı yolları olmasına rağmen Batılı sözlüklerde en yaygın biçimi alfabetik kelime listesidir" (Hartman ve James, 1998, s. 91).

Svensén'e göre sözlüğün makro yapısı, madde listelemesini oluşturan maddeler arasındaki ilişki ve bunların sıralanmasıdır. Makro yapı (bütüncül yapı), ya madde başlarının yazımına (alfabetik makro yapı) veya içerik tarafına yani madde başlarının anlamına (sistematik makro yapı) dayalıdır (Svensén, 2009, s. 78).

Svensén, makro yapıyı alfabetik ve sistematik (tematik) olarak ikiye ayırmış; alfabetik sisteme göre düzenlenen yapıyı alfabetik makro yapı, madde başlarının anlamına dayalı sistematik veya tematik prensibe göre düzenlenen yapıyı sistematik makro yapı olarak adlandırmıştır. Ona göre genel amaçlı sözlüklerde alfabetik makro yapı neredeyse evrensel olarak yaygındır ve farklı çeşitleri vardır. Sistematik makro yapı başlıca teknik sözlüklerde fakat aynı zamanda thesauri gibi diğer özel amaçlı sözlüklerde de görülür (Kocapınar, 2014, s. 50).

Hausmann, bütüncül yapının bizi konforlu bir şekilde pek çok türde bilgiye ulaştıran bir otoyol olduğunu söyler. (Hausmann, 2018, s. 65-66). Hausmann bütüncül ve parçacıl yapı ilişkisini aşağıdaki tabloda özetlemiştir:

Tablo 4: Hausmann'a Göre Bütüncül-Parçacıl Yapı İlişkisi

Bütüncül yapı (dikey sütun)	**Parçacıl yapı (yatay sütun)**
madde başı madde başı madde başı madde başı madde başı madde başı madde başı	+ bilgi

Petroquin, "bütüncül (makro) yapı düzeyi, teorik olarak alfabetik sıraya titizlikle bağlı olan ve ana madde / ara madde statüsünde olan tüm maddeleri bir araya getirir" (Petrequin, 2009, s. 62). ifadesiyle ara maddeleri de bütüncül yapı kapsamında değerlendirmektedir.

Béjoint'a göre; bütüncül yapısız bir sözlük düşünülemez. Tüm sözlükler girdilerin bir listesine sahiptir, eğer bu liste düzenlenmezse bu kitap sözlük değildir. Sözlükte bütüncül yapı bir dilin sözcüklerinden oluşturulur, parçacıl (mikro) yapı bu kelimelerle ilgili bilgi verir ve bu iki yapı bağlantılıdır: Bütüncül yapının tüm sözcükleri bir parçacıl yapıya sahiptir ve parçacıl yapı içinde kullanılan tüm sözcükler bütüncül yapıya dâhil edilir. Ayrıca Béjoint, bütüncül ve parçacıl yapı kavramlarının sözlüğü, bütüncül yapı için dikey (ya da paradigmatik), parçacıl yapı için yatay (ya da sentagmatik) olan iki kesişen yönde planlı bir şekilde düzenlediği için faydalı olduğunu düşünür (Béjoint, 2010, s. 13-14).

Bütüncül yapı açısından sözlükler üç kısımdan oluşur: baş veri (ön veri), gövde ve son veri (ekler).

4.2.1. Baş Veri

Bazı sözlüklerin son veri (ekler) kısmı bulunmamaktadır, ama çoğu, kısa da olsa baş veri içermektedir. Bu ilk kısım, normalde var olan baskının yeniliklerini ve özelliklerini açıklayan bir giriş bölümü ya da ön söz ve sözlüğün yayınlanma serüvenini içeren bir sayfalık bir diyagram veya diyagramdan daha uzun olan özet biçiminde bir sözlüğün kullanım kılavuzunu içermektedir. Sözlükte kullanılan kısaltmalar, sesletimi açıklamak için kullanılan transkripsiyon işaretlerinin açıklamaları ve dilin tarihi, dil bilgisi bilgileri, alfabeler, kısaltmalar, yararlanılan kaynaklar, … veya dünyadaki İngilizce, Türkçe, Fransızca, Arapça, İspanyolca gibi dillerin farklı coğrafya ve milletler tarafından kullanılan lehçelerine ait bilgiler gibi bazı özel konularla ilgi bilgi ve tablolar da baş veride yer alabilir.

4.2.2. Gövde

Gövde, sözlüklerin temel yapısını oluşturan ve bütüncül yapı (makro yapı) olarak adlandırılan madde başı sözcüklerle ara maddeleri içeren bölümdür. Sözlüklerin türü bu bölümde yer verdikleri sözcüklerin niteliğine göre değişmektedir. Sözlükteki madde başı sözcükler, iç maddeler sözlüğün en belirleyici ve önemli parçasıdır. Jackson, gövde ile ilgili olarak şu hususları kaydetmektedir:

> "Bir sözlüğün gövde kısmı 'madde başı' sözcüklerin alfabetik listesini içermektedir. Her bir madde başı birtakım bilgilerle beraber gelir ve bu bilgileri bir madde başı sözcük ile birlikte bir 'madde'yi oluşturur. Madde başı sözcükler normalde kalın bir şekilde basılır ve diğer satırlara göre solda bir ya da iki boşluk yer alır. Maddeler, her sayfada iki; bazı büyük sözlüklerde (Örn. NODE, W3, ECED gibi) üç sütun halinde görülür. ... Genel amaçlı sözlükler esas söz varlığını kapsayan madde başı sözcüklerin listesini paylaşma eğilimindedir, ama teknik, özel, gündelik dil, argo ve lehçeye ait sözcükleri içermesiyle bir fark oluşturur (Jackson, 2016, s. 48).

Madde başı sözcükler, sözlüğün yazıldığı dönemin dil anlayışını, imlasını ve sözcük kadrosunu barındırırlar. Bu nedenle özel isimlerin, fiillerin ve diğer sözcüklerin yazımı, sözlükte ne ölçüde yer alacağı sözlüğün türüne, hedef kitlesine,

sözlük yazarının tercihine, sözlüğün yazıldığı dönemin diline ve sözlük bilimi anlayışına göre değişmektedir. Batılı genel amaçlı iki dilli öğrenici sözlüklerinde özel isimler genellikle sözlüğün ekler bölümünde verilmektedir. Türk sözlüklerinde özel isimler genel olarak ihmal edilmiş, bu durum sözlüklerin yer adları, insan isimleri vb. dilin temel sözcüklerinden olan özel isimlerin öğrenilmesinin önemsenmediğini göstermektedir.

Kaya maddebaşı sözcüklerin yazımı ile ilgili iki hususa işaret etmektedir:

> 1. Sözlüklerde madde başı olan fiil tabanları mastar eki yerine kısa çizgi (tire/eksi) işareti ile gösterilmelidir: gör- gibi. 2. Birden fazla kelimeden oluşan ve ayrı yazılan madde başlarının sıralanmasında kelimeler arasındaki boşluklar dikkate alınmalıdır (Kaya, 2001, s. 2).

Ferrer, girdi veya madde başı olarak nitelendirdiği kavramı: "a) dar anlamda sözcük bilgisel maddede ele alınan bütünsel yapı ve b) geniş anlamda sözlüğün bütüncül yapısı ve parçacıl yapısı tarafından verilen sözcük bilgisel birlik" olarak tanımlamaktadır. Ferrer, bu durumda madde başı ve iç madde olarak iki tür girdiden söz edilebileceğini, iç maddelerin de genellikle kalıplaşmış söz öbekleri olduğunu belirtmektedir (Ferrer, 2011, s. 171).

Ferrer'e göre sözlük yazarının, girdilerin türü ve konuları ile ilgili kriterler konusunda önemli kararlar alması gerekir. Bunlar: 1. Sözlüğün türü, bazen sözlüğün başlığı, sözlüğün içerdiği sözcüklerin oranı hakkında bilgi verir. 2. Sözlüğün amacı ve hedefi. 3. Kullanıcı veya düzenli kullanan kitle, bu da sözlüğün girdi sayısını, seçilen sözcüksel alanı, eklerin türünü ve resim kullanılıp kullanılmayacağını belirler. 4. Sözlüğün kullanım alanı, dar anlamda yukarıda belirtilen faktörlere bağlıdır (A.e., s. 171-172).

Ferrer, bütüncül yapıyı oluşturan sözcükleri; a) tür adları, b) özel isimler ve türevleri, c) yansıma sözcükler, d) kalıplaşmış sözler veya söz öbekleri, e) yeni, teknik, bölgesel ve alıntı sözcükler, f) yer adları, ad bilimi, bitki bilimi ve hayvan bilimi gibi bölümlere ayırmaktadır (A.e., s.172-174).

Ferrer'e göre sözcük bilimi geleneği özel isimleri ve türevlerini bütüncül yapıya dahil etmemiştir; çünkü bunlar tek bir göndergeye işaret etmektedir. Bunların bütüncül yapıda yer alması a) kavram veya kişi kategorilerini karşılamak üzere bir tür adı olarak dile girdiklerinde, b) bir sözcük grubunun parçası olduklarında, c) İncil'e veya mitolojiye ait bir özel isim olduklarında söz konusu olmaktadır… Bazı sözlüklerin ekler bölümünde yer alan ülke adı türevleri listesine yer verse de yer veya ülke adlarının türevleri genellikle parçacıl yapı içinde bir girdi olarak yer alırlar (A.e., s.172).

4.2.3. Ekler

Sözlüklerde genel olarak son veri olarak yer alan ekler daha çok tek dilli ve çok dilli genel amaçlı öğrenici sözlüklerinde kullanılmaktadır. Ek bölümlerin sayısı ve niteliği sözlük yazarına, sözlüğün türüne ve yayınevinin yayıncılık anlayışına göre farklılıklar göstermektedir. Ancak incelenen T-F ve F-T iki dilli sözlüklerde dış veri konusu genellikle ihmal edilmiş veya sınırlı sayıda bilgiye yer verilmiştir. Jackson'a göre ek bölümde verilen bilgilerin kapsamı:

> "Bu bilgiler, sadece aramaya sebep olan özel görev için değil, aslında öğrencilerin İngilizce söz varlığının bilgisini ve anlamasını geliştirtirmek için de verilmiştir. Sözcüklerin anlaşılmasını geliştiren bir bağlam içine sözcüklerin yerleşmesi gibi, bu tür bazı bilgiler kültüreldir. Örneğin CIDE'de, sözlüğün ilgili bölümünde 'WORK' başlıklı kutu şeklinde sunulmuş bir makale bulunur, bu makale, İngiliz ile Amerikan İngilizcesinin arasındaki farklılıkları barındırarak 'yaptığımız işle, iş bırakmakla, çalışmakla ve iş aramakla ilgili günlük konuşmalarda kullanılan, bazı yaygın sözükleri ve ifadeleri inceler (Jackson, 2014, s. 208).

Sözlüklerde son veride yer verilen ekler bölümü bazı durumlarda unutulan ve sonradan eklenen sözlüksel bilgileri içerebileceği gibi bazen de sözlüksel olmayan dil bilgisi vb. tamamlayıcı öğretici ve sözlükte ele alınan dili veya dilleri anlamayı kolaylaştırıcı bilgiler olabilir. Bunlar; dil bilgisi, fiil çekim tabloları, ilâve sözcükler, düzeltmeler, sözcük yapımı bilgileri, özel isimler ve soyadlar, yer adları, kısaltmalar, yararlanılan kaynaklar, yabancı sözcükler ve söz öbekleri, askerî rütbeler, haritalar, ülkelerin bölgeleri, eyaletleri, şehirleri, ağırlık ölçüleri, müzik işaretleri, alfabeler,

noktalama işaretleri, dillerin farklı ülke, bölge ve coğrafyalardaki lehçeleri ve kullanım farklılıklarına ait bilgiler, Shakespeare'in eserleri … gibi ekler olabilir.

Jackson'a göre bazı ek bilgiler ilgili sözcüklerle verilebileceği gibi tüm sözlüğe dağıtılmış olarak da verilebilir veya ek bölümlerde, sayfaları grup haline getirilerek sözlüğün bazı noktalarında bir araya getirilebilir. OALD'da, (ekmek, pasta ve tatlı; meyve ve sebze; giysi ve kumaş; hayvanlar âlemi; oyun ve oyuncak), mektup ve öz geçmiş yazma, dilbilgisel ve sözcüksel konular, renkli haritalar, düzensiz filler, coğrafi yerler, rakamlar, noktalama, edebiyat eleştirisinde kullanılan dil, kullanım notlarının indeksi ve tanımlayıcı söz varlığı konularıyla ilgili ek kısımlar bulunmaktadır (Jackson, 2014, s. 208).

4.2.4. Dil Bilgisi

Lemmens, Collins Cobuild Dictionary of the English Language ve Longman Dictionary of Contemporary English gibi tek dilli öğrenici sözlüklerinde girdilerin dil bilimsel davranışları belli ölçüde ayrıntılı olarak verilmesinin yaygın bir tutum olduğunu belirtmektedir. Ona göre, başlangıç seviyesi veya daha ileri bir seviye için yazılmış olan iki dilli sözlükler de dil bilgisel bilgiler içermekte, fakat genel kural olarak bu dil bilgisel bilgiler, tek dilli sözlüklerden daha az detaylandırılmıştır. Bunun sebepleri bellidir. Ana dili İngilizce olmayan tek dilli sözlük kullanıcılarının, genelde aradıkları sözcüğün kullanımı ile ilgili belirli bir dil bilgisel bilgiye ihtiyacı olmaktadır. Üstelik, tek dilli sözlükler, iki dilli sözlüklerden daha geniş bir kullanıcı kitlesine hitap etmektedir. Bu sözlükler bütün dünyaya pazarlanmakta, her ülke ve önemli sayıda ana dili konuşucusu olmayan kitleler tarafından kullanılmaktadır. Buna karşılık, iki dilli sözlükler, bir ana dili konuşan ve başka bir dili kullanmak isteyen, yabancı dille ilgili temel bilgileri öğrenmek isteyen, ana dillerinde belirli bir gramer bilgisine hâkim olanlar tarafından kullanılmaktadır (Lemmens, 1996, s. 71).

4.3. Parçacıl Yapı (Microstructure)

Hartmann'a göre mikro yapı, bir girdinin iç dizaynıdır. Bütüncül yapının aksine parçacıl yapı semantik ve biçimsel özellikler üzerine açıklamalarla girdilerle

ilgili yazım, telaffuz, gramer, tanım, kullanım, etimoloji gibi detaylı bilgi sağlar. Eğer girdinin birden fazla anlamı varsa bunların her biri için (iç madde olarak) bilgi verilir (Hartmann ve James, 1998, s. 94).

Bejoint ve Thoiron ise sözlüklerin iki yapıya yani bütüncül ve parçacıl yapılara sahip olduğunu belirtir. Onlara göre Rey-Debove tarafından sunulan bütüncül yapı ve parçacıl yapı terimleri şimdi yaygın olarak Fransızcada ve İngilizcede kullanılmaktadır. Kullanıcı bütüncül yapıyı, bilgiyi dikey taramak için kullanır. Parçacıl yapı, girdi (madde başı) kelimesinden sonra yatay olarak okunacak şekilde her maddede düzenlendikleri için bilgi parçaları kümesidir. Bir sözlüğün parçacıl yapısı birtakım bilgi maddelerinden veya sözlüğün tipine göre (eş anlamlılar, etimoloji, söyleyiş vb.) imkân dâhilinde çeşitlenen ve her tür sözlüğe göre düzenlenen alanlardan oluşturulur: yazım, söyleyiş, sözcük türü, etimoloji, kısaltılmış terim veya sembol [kullanım alanı (usage label): argo, edebiyat, tıp vb. gibi], tanım, örnek ve gönderme gibi (Béjoint ve Thoiron, 2010, s.112).

Jackson, bir sözlüğün parçacıl yapısının, madde içinde bulunan bilgilerin düzeniyle ilgili olduğunu, bir maddedeki bilgi çeşitliliği ve türünün madde başı sözcüklerine göre değişmediğini ama genellikle aşağıdaki bilgilerin tümünü ya da bazılarını içerdiğini belirtmektedir. Yazar bu bilgileri: yazım, sesletim, çekimlenme biçimleri, sözcük sınıfı, anlamlar, tanım, örnekler, kullanım, ara maddeler, etimoloji şeklinde sıralanmaktadır. (Jackson, 2016, s. 50-51).

Marello, sözlüğün parçacıl yapısının genel olarak aşağıdaki unsurlardan oluştuğunu belirtmektedir: 1. Girdinin başlığını, tema sözlüklerinde girdiyi sözcüğün dil bilgisel kategorisi ve diğer dil bilgisel bilgiler (büküm), çeviri sözlüklerinde girdiyi sözcüğün diğer varyantları ve telaffuzu izler; 2. Girdinin çevirileri ve karşılıkları, girdi çok anlamlı ise, kullanıcıya doğru çeviriyi bulması için ona yardım etmek amacıyla sözcüğün karşılıkları numaralandırılmış veya belirli işaretlerle birbirinden ayırt edilmiştir ve girdinin dil seviyesini veya anlam bilimsel alanını gösteren belirli göstergeler, kısaltmalar kullanılmıştır; 3. Örnekler, eş dizimlilikler, kalıplaşmış ifadeler yani sözcüğü anlamsal bağlamı içinde gösteren ifadeler (Marello, 1996, s. 42).

> "Svensén, sözlüğün mikro yapısını "Bir madde başına ilişkin doğrudan veya dolaylı bilginin ögeleri arasındaki ilişkiler ve bunların sıralanmasıdır." şeklinde tanımlar (Svensén, 2009, s. 78). Lynne Bowker, A Practical Guide to Lexicography adlı eserde mikro yapıyı "Ayrı sözlük girişleri içindeki bilginin düzenlenmesidir." şeklinde açıklar (Sterkenburg, 2003, s. 157)" (Aktaran Kocapınar, 2014, s. 52-53).

Ateşman, Türkçe sözlükte yer alan parçacıl yapı bilgilerini: "Yazım bilgisi, dil bilgisi, söyleniş bilgisi, köken bilgisi, alan bilgisi, anlam bilgisi, (kullanım bilgisi, tanım ya da açıklama, örnek ya da tanıklık cümle) atasözü, deyim ve birleşik fiiller ile birleşik sözler ya da göndermeler" (Ateşman, 2007, s. 101). olarak tespit etmiştir. Batılı veya yerli sözlüklerde bunlara ilave olarak sözcüğün kullanıldığı tarih, sözlük içi ve sözlük dışı gönderim, köken bilgisi, telaffuz bilgisi, karşıt anlamlar… gibi bilgilere yer verilmektedir.

4.3.1. Yazım

Kullanıcıların sözlüğe başvuru nedenlerinden biri de sözcüğün yazımıyla ilgili tereddüt yaşanan durumlardır. Bu konuyla ilgili olarak yazım kılavuzları önemli bir boşluğu doldursa da Batılı ülkelerde sözlük yazarları Fransa'daki Academie Française gibi kurumların belirlediği kurallara yayınevleri ve basın tarafından büyük oranda uyulduğundan yazım kılavuzu gibi bir ihtiyaç söz konusu olmamaktadır. Jackson yazım başlığı altında şu hususlara yer vermiştir:

> "Daha önce de gördüğümüz gibi, sözlükler yazım hakkında bilgi sunmaktadır. Çünkü sözlükler, alfabetik sırayla ayarlanmış, sözcük kitapları olarak sözcüklerin yazılmış şekilleri üzerine kurulan kitaplardır. Sözcüklerin yazımını kontrol etmek için sözlüğe başvurmanın, sözlüklerin asıl kullanım amaçlarından biri olduğunu ortaya koyduk. (7. Bölüm). Madde başı sözcükler veya iç içe düşmüş türetimsel sözcükler, sözcüklerin yazımı ile ilgili bilgi sağlarken, sözlüklerde yazımdaki varyasyonlar hakkında ek bilgiler de vermektedir. Farklı çeşit varyasyonlar bulunmaktadır" (Gürlek, 2014, s. 155).

Jackson'a göre sadece bazı sözcükler alternatif yazımlara sahiptir ve bir yazım yerine başka bir tanesini seçmek tamamen tercih meselesidir. Her iki yazım eşit olarak kabul edilmektedir: absorption – absorbtion, baptistery – baptistry … (Gürlek, 2014, s. 155).

4.3.2. Sesletim

Elektronik ve çevrim içi (on-line) sözlüklerde doğrudan verilen sesletim basılı sözlüklerde Uluslararası Fonetik Alfabesi (UFA) veya Murray'ın 19. Yüzyılın ortalarında OED için tasarladığı "yeniden heceleme" sistemi gibi sesleri harfler ve birtakım ek işaretlerle gösterme sistemleri kullanılmaktadır. Basılı sözlüklerde sesletim bilgisi köşeli ayraç [ ], yay ayraç ( ) ya da iki eğik çizgi / / arasında gösterilmektedir.

Ferrer, telaffuz ve yazım başlığı altında, sözlüklerin parçacıl yapılarında genellikle madde başı sözcüklerin telaffuzu ve yazımındaki değişikliklerle ilgili bilgiler verdiğini, bu bilgilerin tanımdan hemen önce veya girdinin sonunda bir gözlem olarak verildiğini belirtmektedir. (Ferrer, 2011, s. 176) Jakson ise sesletimle ilgili olarak:

> "Bir sözcüğün nasıl sesletildiği kendine özgü unsurlardan biridir; sesletim, yazımın ses bilgisel karşılığıdır (yazım). Biri, sözlü ortamdaki, diğeri yazılı ortamındaki sözcüğün biçimini temsil etmektedir. Bu yüzden sözcüklerin, en azından bir sözcüğün telaffuzunu oluşturan sesleri, çok heceli sözcüklerin vurgulanmasını da göstermelerini bekleriz. Sözlüklerde sesletim ile ilgili iki sorun vardır: Birincisi, sözcüğün kullanıldığı yazılı ortamda sesletimin görüntüyle, yani transkripsiyon sistemi; ikincisi, sesletim için kullanılan kalıbın yanı sıra kaç varyasyonu olduğunun gösterilmesiyle ilgilidir" (Jackson, 2014, s. 156).

4.3.3. Çekimlenme Biçimleri

Hartmann ve James, conjugation (çekimlenme) başlığı altında fiil çekimine yer vermiştir. Onlara göre bir fiilin çekimi onun tüm biçimlerinin verilmesidir. Eski Yunan ve Latin sözlüklerinde fiilin temel biçimi genellikle fiilin çekim özellikleri ile ilgili tam bir ipucu vermeyen geniş zaman birinci teklik şahıstır… Romen dilleri sözlüklerinde fiilin çekim özelliklerini gösteren (ör. mastar) ve diğer biçimleriyle ilgili öngörü sağlayan biçimi verilir. Belirsizlik durumunda, sözcük belirli bir etiket veya rakamla verilir veya ait olduğu kipin alternatif biçimi tayin edici olarak verilir (Hartmann ve James, 1998, s. 28).

Hartmann ve James, isim çekimini (declension) ise sıfat, isim ve zamirlerin çekimi ve tüm biçimlerinin verilmesi olarak tanımlamaktadır. Eski Yunan ve Latin sözlüklerinde isimler çekim düzenlerine, bilinen temel biçimleri olan teklik yalın hallerine göre sınıflandırılmıştır. Belirsizlik durumunda, sözcük belirli bir etiket veya rakamla verilir veya ait olduğu uygun bir çekimlenme biçimi tayin edici alternatif biçim olarak verilir (Hartmann ve James, 1998, s. 35).

4.3.4. Sözcük Sınıfı

Hartmann ve James sözcük sınıfını, sözcük türü (part of speech), sözcük sınıfı (word class) veya sözcük ve ifadelerin cümlede üstlendiği dil bilgisel rol olarak tanımlamakta, genel amaçlı sözlüklerde genellikle kısaltma veya şifre olarak verilen küçük sözcük türü bilgisi olduğunu belirtmektedir. Dil bilgisi sözlükleri ve kullanım rehberleri gibi uzmanlık alanı sözlüklerinde daha çok bilgi verildiğini belirtmişlerdir. Ayrıca yazarlar sözlüklerinde sözcük türü kavramını; sözcük türü, dil bilgisi kodu, dil bilgisel bilgi, dil bilgisel etiket, söz dizimi kavramlarıyla karşılamışlardır (A.e., s. 106).

Ferrer, dil bilgisel bilginin köken bilgisi, söz dizimi ile ilgili olabileceğini ve genel olarak parantez içinde ve girdinin sonunda belirtildiğini kaydetmektedir (Ferrer, 2011, s. 176).

Türkçe sözlüklerde, T-F ve F-T iki dilli genel amaçlı sözlüklerde sözcüklerin cümle içindeki farklı kullanımlarından kaynaklanan sözcük türü değişimleri genel olarak çok anlamlılıklara ve örnek cümlelere az yer verilmesi nedeniyle ihmal edilmiştir. Zülfikar bu hususa işaret etmektedir:

> "Türkçede her kelimenin zarfı olmayabilir. Bununla birlikte sözlük çalışmalarında bir ismin zarf biçiminin de olup olmayacağı düşünülmelidir. Unutmamak gerekir ki Türk dil bilgisine göre sıfatlar zarf görevinde de kullanılır. Sözlüklerde sıfat olarak yer almış bir sözlük maddesinin aynı zamanda zarf olarak kullanılabileceğini sözlük çalışanları göz önüne alarak ona göre bunları tanımlamalıdır. Mevcut sözlüklere bakıldığında bu hususun büyük ölçüde ihmal edildiği görülür. Buna paralel olarak sözlükte sıfat olarak yer almış olan bir sözlük maddesinin ad biçiminin de olup olmadığı gözetilmelidir. "*gayriiradi*" Türkçe Sözlük'te sıfat olarak alınmış "*istençsiz*" biçiminde karşılık verilmiş. Bunun isim biçimi olan *gayriiradilik* maddesine

> Türkçe Sözlük'te yer verilmemiş. Yani sıfatı madde başı yapılmış, ad olan biçimi madde başı olamamış" (Zülfikar, 2016, s. 377).

4.3.5. Köken Bilgisi (Etimology)

On yedinci yüzyılın sonlarından itibaren, genel amaçlı, ana dilini konuşanlar için yapılan sözlükler, sözcüklerin etimolojileri hakkında bilgi vermektedir. Köken bilgisi sözlükleri ise bu alanın özel amaçlı sözlükleri olup tüm sözcüklerle ilgili köken bilgisi içeren sözlüklerdir. Jackson köken bilgisi ile ilgili olarak:

> "Bir sözlüğün maddesinin etimoloji bölümü, bir sözcüğün son kaynağına kadar geçmişini (Bkz.2.1) göstermeye çalışmaktadır. Bir sözcük, türetme ya da birleşme gibi bir sözcük oluşum sürecinin sonucu olarak ortaya çıktıysa, o zaman bu sözcüğün etimolojisi verilmemektedir. Ancak yeni sözcüğün unsurlarının neler olduğu ve bunların nasıl birleştirildiği belli değilse, o zaman sözcüğün etimolojisi gösterilmektedir" (Jackson, 2016, s.177).

Ferrer, Köken Bilgisinin iki yönünden söz edilebileceğini, bunlardan birinin dış kaynaklara işaret eden, dile ait olmayan, sözcüğün ilk köküne işaret eden art zamanlı köken bilgisi ve sözcük türevlerinin kökle ilişkisini, sözcüklerin sözcük külliyatındaki (corpus) diğer unsurlara gönderimini sağlayan eş zamanlı Köken Bilgisi olduğunu ifade etmektedir (Ferrer, 2011, s. 176).

4.3.6. Tanımlar ve Anlamlar

Jackson, bir sözlük biriminin anlamının, bileşenlerinin düz ve yan anlamlarına göre gerçek dünya ile olan ilişkisi, onunla oluşturduğu bağlantıları, söz varlığındaki diğer sözcük birimler (sözcük biriminin anlamı) ile kurduğu ilişkileri, bir cümle yapısında ona eşlik eden diğer sözcük birimler ile oluşan ilişkileri olduğunu belirtmektedir (Jackson, 2016, s. 40).

Bir sözlük biriminin birden fazla anlamı varsa, genellikle her anlama bir numara verilir; eğer bir anlam ya da anlamların grubu başka bir sözcük sınıfına aitse, bu durum ilgili anlamlardan önce belirtilir. Ayrıca çok anlamlı sözcüklerin anlamları temel anlamdan yan ve mecaz anlama, yakın anlamdan uzak anlama, sık kullanılan anlamdan nadir olan anlama göre sıralanması gerekmektedir. Zülfikar bu hususta:

> “Sözlüklerde tanımların numaralandırılması bir başka konudur. Göz örneğinde olduğu gibi dilde en yaygın anlam bir numarayla işaretlenir. Bundan sonraki anlamlandırmada, numaralandırmada dildeki yaygınlığı, kullanım sıklığı dikkate alınır” (Zülfikar, 2016, s. 376).

Jackson’a göre, birçok sözcüğün birden fazla anlamı vardır ve sözcükler ‘çok anlamlılık’ göstermektedir. Bir sözlük bilimci için bir sözlük biriminin kaç kullanım anlamı veya ‘genel anlamı’ olduğuna ve hangi sıraya göre bunları düzenleyeceğine karar vermek zordur ve sözcüklerin analizleri bir şekilde birbirinden farklılıklar gösterebilir (Jackson, 2016, s. 35).

Sözlüklerin temel unsuru tanımlar ve sözcüklere verilen karşılıklardır. Tanımın güvenilirliği, dil ve üslubu, açıklamaların madde başı sözcüğü tam olarak kapsayıp kapsamadığı, doğruluğu, sade, anlaşılır ve eksiksiz olması sözlüğün kalitesini ortaya koyan önemli ölçütlerdendir. Dubois, madde başı sözcüklerin temel unsurunun tanım olduğunu belirtmektedir:

> "Sözlük maddesi, konusu ve/veya *başlığı girdi* olan ve *yüklemi* tanım olan terimdir. Tartışmanın konusu çetrefildir, zira girdi ister bir dil terimi (dil bilim çözümlemesine gönderme yapıyor), ister bir kültürel unsur (antropolojik veya bilimsel çözümlemeye gönderme yapıyor) olsun; hatta bazı durumlarda, sözlük maddesi, içinde, madde başı sözcüğü barındıran metin açıklamasının bir varyantı olarak ortaya çıkar; burada ana öncelik sözlük maddesinin bir dizi açıklamadan oluşmasıdır" (J. Dubois ve C. Dubois, 1971, s. 84).

Jean ve Claude Dubois tanım kelimesini açıklamaya başmadan önce eş anlamlılık ve şerh (paraphrase) kelimelerini öne çıkararak "*La définition: synonymie et paraphrase*" başlığını tercih etmişlerdir. Yazarlar, açıklamalarının devamında tanımın üslûp olarak bildirme eki olan *"-dir*"in *"-e benzer*"in, ve *"-imek*" fiilinin ve "*belirtmek*" gibi kelime ve eklerle yapılan bir dolaylı anlatım olduğunu belirttikten sonra aşağıdaki hususlara yer vermişlerdir:

> "Sözlük bilimcinin asıl işi tanımdır. Fakat bir girdiyi tanımlamak karmaşık bir iştir, çünkü bu, bir sözcüğün ne olduğunu söylemek veya *içeriğ*ini özetlemektir, bu durumda tanım *anlam bilimsel bir çözümleme*ye (analyse sémiologique) benzemekte veya bu kelimenin çağrıştırdığı veya tanımlamanın, işaret ettiği bir nesneyi tasvir etmesi söz konusu olduğunda *kavram bilimsel çözümleme* (analyse sémiologique) veya *gösterge bilimsel* (sémiotique) *bir çözümleme*ye benzemektedir" (J. Dubois ve C. Dubois, 1971, s. 84).

Aksan, tanımın, genellikle felsefe eğitimi görmüş uzmanlarca yapıldığını, temel ve yan anlamların anlam biliminin verileri ışığında oluşturulduğunu, bir genel sözlüğün, bir dilin bir dönemdeki söz varlığıyla birlikte toplumun sosyokültürel görünümünü de yansıttığını belirtmektedir (Aksan, 1998, s. 117).

Her anlam için verilen tanım, o anlamın açıklamasıdır. Ancak bu tanım ve açıklamalar, sıradan karşılıklar veya cümleler olamaz. Bunların uzman kişiler tarafından yazılması anlam bilimi alanının verilerine uygun, dilin kullanıldığı sosyokültürel çevrenin gerçeklerini yansıtır niteliklerde olması gerekmektedir. Her sözcüğün anlam alanı, bağlamı, kapsamı aynı olmadığından tanım ve açıklamaların aynı biçimde, aynı üslûpta olması beklenemez. "Bir sözcüğü kullanıldığı tipik bağlamlardan veya diğer sözcüklerle kurduğu ilişkilerden ayrı tutamayız" (Jackson, 2016, s. 36). Jackson sözlüklerde kullanılan tanımlar için dikkate alınması gereken bazı ilkelerden söz etmektedir, bunlar:

> "1. Bir sözcük kendisinden daha basit bir şekilde tanıtılmalıdır (Zgusta 1971:257). 'temel' sözcüklerle bu her seferinde mümkün olmayabilir.
>
> 2. Bir tanımın daireselliğinden kaçınılmalıdır, yani iki ya da daha fazla sözcük birimi birbirlerini kullanarak tanıtmak gibi (Svensén 1993, s. 126).
>
> 3. Bir tanımın, tanıtılmış maddenin yerine geçerli olması gerekir; bu yüzden tanım ifadesinin baş kısmının, tanıtılan sözcük birimi ile aynı sözcük sınıfına ait olması gerekir (Zgusta 1971, s. 258; Svensén 1993 s. 127).
>
> 4. bir tanımın farklı şekilleri farklı tür sözcükler için uygundur (Jackson, 2016, s. 144).

Jackson tanım türlerini dörde ayırmaktadır:

1. **Tamamen analitik olan tek ifade tanım:** En yaygın tanım şeklidir. Bu tanımda, tanımlanan sözcüğün en az bir ayırt edici özelliğiyle beraber üst anlamın ifade edilmesinden oluşur.

2. **Eş anlamlı sözcükle yapılan tanım**: Eş anlamlı sözcüklerin toplanması ya da eş anlamlı bir öbekten oluşmaktadır.

3. **Tanımlanan sözcüğün tipik bir özelliğini belirtilmesi yoluyla yapılan tanım**: Bu tanım diğer tanım türleriyle birlikte ve ikinci bir açıklayıcı unsur olarak 'typically' zarfı açıklamanın başına getirilerek oluşturulur.

4. **Dil bilgisel veya işlevsel tanım**: Genellikle bir dilin gramerinde, bir sözcüğün anlamının 'kullanımı' ile ilgilidir. Bu tür genellikle 'dil bilgisel' veya 'işlevsel' sözcükler için kullanılır (belirleyici, zamir, bağlaçlar, edatlar, yardımcı fiiller) (Jackson, 2016, s. 143-148).

Dilin canlı bir varlık olması tanımların da zamanla kaybolması, değişmesi veya yeni anlamların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu bakımdan sözlüklerdeki tanımların belirli aralıklarla gözden geçirilmesi ve yeni baskılarda güncellenmesi gerekmektedir. Tanımların niteliği sözlüğün türüne göre farklılık göstermektedir. Küçük boy sözlüklerde ve iki dilli sözlüklerde tanımlar daha çok eş anlamlı karşılıklardan oluşmakta buna karşılık genel amaçlı tek dilli sözlüklerde her tür tanıma ve sözcüklerin çok anlamlığını karşılayan tanımlara yer verilmektedir.

> "Dil, canlı bir varlıktır. Canlı bir varlık olmasından dolayı da dile her gün yeni sözcükler girerken bazı sözcükler de yok olmaktadır. Sözlüklerin içerisindeki bu hareketlilikten dolayı da yenilenmesi ve değişmesi kaçınılmazdır. Macleren (2007, 13), bir dile yeni giren sözcüklerin değişik alanlardaki taramalar da yapıldıktan sonra uzmanların değerlendirmeleri sonucu sözlüklerin yeni baskısına girdiğini belirtmiştir. Öztokat (1979)'ın da belirttiği gibi "Sözlükte tanımlar ne matematik bir kesinlik taşır, ne de bulmacalardaki gibi yalın dolaylamalardır." Dil geliştikçe sözlük gelişir, sözcükteki anlam genişledikçe, tanım genişler ve değişebilir (Okur, 2011, s. 1568).

Bu durumda bazı sözcükler sürekli bir amlam genişlemesi veya anlam daralmasına maruz kaldığından sözlüklerdeki tanımların da bu bakımdan değerlendirilmesi ve yeniden yazılması gerekmektedir.

4.3.7. Örnekler

Sözlüklerde, bir girdinin anlamını ve bağlamını kanıtlamak, dildeki kullanımını somut olarak göstermek üzere örnek cümle ya da söz öbeği kullanılmaktadır. Örnekler sözcüğün anlamını pekiştirir, sözcüğün daha kısa sürede öğrenilmesini ve hafızaya yerleşmesini sağlar, onlara bağlam sayesinde canlılık

gerçeklik, geçerlilik değeri katar. Örnekler, sözlüklerde genellikle yatay karakterlerle yazılır. Tek dilli genel amaçlı sözlüklerde örnekler genellikle, alıntı yapılan eser-yazar belirtilerek verilir. Örnekler, sözlüğün niteliğine göre, sözlük yazarı tarafından rastgele oluşturulabileceği gibi yazarın yazılı-sözlü ifadelerinden, gazete-dergi metinlerinden, edebi, bilimsel eserlerden, mülâkat metinlerinden vb. oluşabilir. Her sözlük örnek içermediği gibi her sözlüğün içerdiği örnek sayısı birbirinden farklıdır. İki dilli sözlüklerde örneklere, çeviri sözlükler dışında nadiren yer verilmektedir.

> "Örnekler ikinci bir ek ifade biçimi kümesini (paraphrase), girdinin bir açıklamasını oluşturur. İki ana gruptan söz edilebilir: ilki bir grup terimin rastlantısal örnek yapıları, diğerleri ise kelime ile oluşturulan cümlecikler ve dil kullanıcısının kültürel tecrübesine gönderimde bulunan kullanımlardır... *Edebî örnekler*, yazarlardan aktarılan alıntılar, anlam bilimsel tanımlamalardan ziyade kültürel tanımlamaları teşkil etmektedir " (J. Dubois ve C. Dubois, 1971, s. 88-89).

Dubois, yukarıdaki tespitlerine ilave olarak; örneklerin tanımı ispatladığını, kimi zaman da tanımın bir parçası olduğunu; girdinin, yorumu örnekler olan ana konuyu teşkil ettiğini, günlük dilde kullanılan söz dizimsel ve anlam bilimsel örnekleri içerdiğini, bağlam dışı kültürel yorumlar olduklarını, çağdaş dilden alıntılandığını veya klasik yazarların cümlelerinin günlük anlamla birlikte yeniden yorumlandığını ifade etmektedir (A.e., s. 91-92).

Örnekler sözlük bilimsel bir girdinin yazımındaki temel bilgilerden biridir. Örnekler giydiyle ilgili önemli anlam bilimsel bir bağlam, sosyokültürel veriler sağlayarak sözcüğe gerçeklik kazandırırken tanımın somutlaşmasını sağlar ve dil öğrenimini kolaylaştırır. Örnekler parçacıl yapıda genellikle tanımlardan sonra yer alır.

4.3.8. Bağlam ve Kullanım

Hartman ve James'e göre bağlam, 1. belirli bir sözcük, deyim veya terim ('sözel bağlam' veya 'iç bağlam' olarak da adlandırılır) yer aldığı metin parçasıdır. 2. Sözcük, deyim veya terimin yer aldığı ortam veya koşullar ('durumsal bağlam', 'kullanım bağlamı' veya 'konum' olarak da adlandırılır) (Hatmann ve James, 1998, s. 29).

Jackson, tüm sözcüklerin, sözcüğün bulunduğu bağlamda bir şekilde sınırlanmış sözcükleri veya sözcüklerin anlamlarını işaretlemek için bir etiket setine sahip olduğunu belirtmekte ve bunları bağlamsal sınırlamalar coğrafya (lehçe), tarih (örn. eski), üslup (örn. gayrı resmî), konu (örn. botanik) vs. olarak sınıflamaktadır. Ayrıca "Kullanım" başlığı altında, genel amaçlı sözlüklerde: 1. Lehçe (ulusal, uluslararası lehçeler), 2. Resmiyet (resmî, gayrı resmî, günlük dile ait), 3. Statü (tabu, kaba argo, bayağı argo), 4. Etki (aşağılayıcı, küçültücü, hor görme-gösterme için, takdir edici, nükteli ya da şakacı, kaygısız bir tutum göstermek için, saldırgan, örtmeceli, edebî ve şiirsel), 5. Tarih (eski, çoktan eskicil, nadiren rastlanan, kullanımdan düşmüş, eski moda, eskimiş, eskicil), 6. Konu ya da alan (programlama, anatomi ve tıp, felsefe, müzik, kriket, denizcilik, astronomi), 7. Tartışmalı kullanım (ölçünsüz [nonstandart], ölçünaltı [substandart] gibi kullanım etiketi türlerine yer vermektedir (Jackson, 2016, s. 166-175).

Sözlüklerde kullanım bilgileri, sözcüklerin bilim, sanat, meslek, spor vb. alanlarıyla ilgili kısaltma etiketleri olduğu gibi (anat., astr., den., fiz., …), sözcüklerin günlük dildeki, sözlü anlatımdaki kullanımlarıyla ilgili de olabilir (hlk., arg., alay., mizh., esk., kaba, lehçe, ağız, …).

> "Sözlüklerde bağlam ve kullanımla ilgili bilgiler terim ve kısaltma olarak verilmiştir. Çeşitli sözlüklerde kullanılan terim ve kısaltmalar şunlardır: abartı **(pomp. pompous)**, alay **(fig. figurative)**, argo **(sl. slang)**, ayıp [söz] **(taboo)**, deyiş **(saying)**, yazınsal **(litter., lit. litterary)**, esk. [eskimiş] **(old, old use, dated, old fash)**, **hkr.** [hakaret] , **hlk**. [halk ağzından] **(col. colloquial)**, kaba **(pej. pejorative; vulg. vulgar)**, küçültücü **(derog. derogatory)**, lehçe **(dial. dialect)**, marka (tdmk trademark), **mec**. [mecaz olarak], onaylamayıcı (disapproving), onaylayıcı **(appoving)**, örtmece, say. [saygılı konuşma] **(fml. formal)**, ölçünlü dışı **(nonstandard)**, şaka [yollu] **(humor, humorous)**, takdir **(apprec appreciative)**, tkz. [teklifsiz konuşma] **(infml informal)**, uzmanlık **(specialized)**" (Aydın, 2018, s. 42).

Aydın'a göre kullanım ile kastedilen hususlar I. Kullanım sıklığı, II. sözcüklerin çocuklar tarafından hangi çağda kazanıldıklarına ait bilgiler yani **edinim** bilgileri, III. sözcüklerin içerdiği kültürel değerler, hangi durumlarda kullanıldığını belirten bilgiler, sözcüğe ilişkin klişelere ve sözcükler üzerindeki tabulara ait bilgiler. (Aktaran Aydın, 2018, s. 42) Landau, kullanım bilgilerini şöyle sınıflandırmaktadır:

1. Güncellik ya da geçicilik: eski, kullanılmamakta vb. 2. Kullanım sıklığı: ender vb. 3. Bölgesel ya da uzamsal değişiklikler: Amerikan, İngiliz, Kanada vb. 4. Teknik ya da özel alan sözcükleri (alan etiketleri): astronomi, kimya, fizik vb. 5. Sınırlı kullanım ya da "ayıp" kabul edilen sözcükler: kaba, ayıp vb. 6. Hakaret: gücendirici, sakıncalı, aşağılayıcı vb. 7. Argo 8. Biçem, işlevsel farklılık ya da ortam: gayriresmi, konuşma dili, yazınsal, şiirsel, alaylı vb. 9. Konum ya da kültürel düzey: ölçünlü dışı, ölçünlülükten uzak, eğitimsiz vb. (Aktaran Aydın, 2018, s. 42).

4.3.9. Ara Maddeler

Hartmann ve James, iç madde (sub-entry) terimini: "Girdinin alt birimi, yani madde başı sözcüğün sözlük içindeki numaralandırılmış anlamları." (Hatmann ve James, 1998, s.132) olarak tanımlamaktadır.

Madde başı sözcüklerin eş seslisi olmayan, parçacıl yapıları içinde alt başlık olarak yer alan, tanımlanmamış türevleri, bağlama dayalı anlamları, deyim, terim ve eş dizimli biçimleri, öbekli filler eğer madde başı sözcük olarak eklenmediyse, genellikle iç madde olarak madde başı sözcüğün açıklandığı paragrafta kalın puntoyla yazılarak açıklanır ve örneklendirilir.

4.3.10. Deyimler ve Eş Dizimli İfadeler

Jackson'a göre deyimler anlamın önemli bir bileşeni ve bir sözcüğün diğer sözcüklerle kurduğu düzenli veya özel ilşkileri gösteren eş dizimliliktir. Yazar, eş dizimliliğin sözcüklerin ortak bulunuşunun istatistiksel olma sıklığı meselesi olduğunu, sözlük bilimcilerin, sözcüklerin eş dizimliliğinin oluşumu konusunda henüz yeterli verileri toplamadıklarını belirtmektedir (Jackson, 2016, s. 152).

Hartman ve James, eş dizimliliği "dil bilgisel olarak bir arada bulunan sözcüklerin anlamsal bağdaşıklığı" olarak tanımlamaktadır. Bu eş dizimlilik yapılarını, **nice surprise** gibi sıfat-isim, **panic bake out** gibi isim-fiil veya **lecture on** gibi fiil-edat olan sözcüklerin bir oraya gelmesiyle oluştuğunu, bu yapıların olumlu bir yaklaşımla 'dayanışma ilişkileri' veya olumsuz bir yaklaşımla 'seçim kısıtlamaları (**good surprise, passion broke out, lecture over**) olarak değerlendirmektedirler. Yazarlar, eş dizimliliğin yabacı dil öğrencileri tarafından bir zorluk teşkil etmesi nedeniyle, özellikle sözcüğün çeviri karşılığının öngörülemez

olduğu durumlarda, sözlüklerin bu yapıları ayrıntılarıyla vermeyi amaçladığını belirtmektedirler… (Hartmann ve James, 1998, s. 22-23).

Bazı sözlüklerde deyimler ve eş dizimlilikleri göstermek üzere özel işaretler kullanılmıştır: DAKTFFTS, iki boyutlu T-F/F-T bir sözlük olmasına rağmen örnek cümleler eş dizimlilik ve deyimler bakımından oldukça zengindir ve yazarlar günlük dilde sık kullanılan her sözcükle ilgili cümlelere yer vermişlerdir. Sözlükte eş dizimlilik ve deyimlere de yeterli ölçüde yer verilmiştir. Eş dizimli sözcüklerden ve örnek cümlelerden önce (◊) işareti kullanılmış, deyimlerin önüne ise (♦) işareti konmuştur.

4.3.11. Kısaltmalar

Kısaltma terimi Batı dillerinde kısaltmanın niteliğine göre farklı terimlerle karşılanmaktadır. Bu terim, İngilizce ve Fransızcada türlerine göre farklı terimlerle karşılanmıştır. Bunlar: İngilizcede **abreviation, clipping, contraction ve shortening**; Fransızcada **abbréviation, acronyme, contraction** ve **sigle**. Batı dillerinde çok yaygın bir şekilde kullanılan kısaltmaların basılı (*Dictionnaire encyclopédique international des abréviations, sigles et acronymes ve online (https://dicosigles.fr/)* sözlükleri de yapılmıştır.

Fransızcada **abréviation** terimi, **laboratoire** yerine **labo** kullanılması gibi bir sözcüğün harf sayısının azaltılmasıyla yapılan kısaltmalar için, **sigle** terimi TGV (**Train à Grande Vitesse**) sözcüklerin baş harflerinin kullanılmasıyla yapılan kısaltmalar için, **acronyme** OTAN (**Organisation du Traité de l'Atlantique-Nord**) terimi ise sözcüklerin baş harfleriyle yapılan ve sözcük gibi teleffuz edilen kısaltmalar için kullanılır. Hartmann ve James, kısaltmalarla ilgili olarak:

> "Kısaltma: Sözcüğün, söz öbeğinin veya terimin bütününü ifade eden kısaltılmış şekli. Kısaltmalar; 'kırpmalar' (*veterinary surgeon* için *vet*), 'kaynaşma' (*do not* için *don't*), 'kısa adlar' (acronyms) (*European Association for Lexicography* için *EURALEX*), 'initialisms', 'aerophones' veya 'alphabetisms' (*for Dictionary Research Centre* için *DRC, very important person* için *VIP*) ve 'kaynaşımlar' (blends) (breakfast/lunch için brunch) gibi gruplara ayrılır" (Hartmann ve James, 1998, s. 1.).

Hartmann ve James kaynak eserler olan sözlüklerin kısaltmaları ele alış biçimine göre farklılık gösterdiğini belirtmektedir. Onlara göre, genel amaçlı sözlüklerde kısaltmalar madde başı olarak verilebileceği gibi baş veri veya son veride ayrı listeler halinde de verilebilir. Ayrıca kısaltmalar sözlüklerde sıklıkla sözcüğün dil bilgisel türünü belirtmek (ör. transitive verb [geçişli fiil] için vt), morfolojik nitelikler için (ör. masculine için m veya masc) veya özel kullanımını etiketlemek için (ör. obsolet için obs) kullanıldığını; kısaltmalar için verilen açıklayıcı notların ise normalde kullanım kılavuzu veya sözlüğün başka bir yerinde verildiğini ifade etmektedir (Hartmann ve James, 1998, s. 1).

4.3.12. Tarih Bilgisi

Hartmann ve James tarihsel bilginin, sözcüğün tarihine dayanan, derleyici tarafından verilen ve kullanıcı tarafından başvurulan bilgi kategorilerinden biri olduğunu belirtmektedir. Genel amaçlı sözlüklerin, sözcüklerin türemesi (köken bilimsel bilgi), ile ilgili bilgiler içerdiği, tarihsel sözlüklerin ise bir dilin sözcük dağarcığının tarihî süreçte veya tarihin belirli bir dönemindeki biçimsel ve anlamsal değişimlerinin izini sürdüğünü belirtmektedir. Tarihî olaylarla ilgili kapsamlı bilgiler ansiklopedilerde veya Almanaks gibi kaynak eserlerde veya biyografik sözlüklerde verilmektedir (Hartmann ve James, 1998, s. 68).

Sözlüklerde tarih bilgisi; sözcüğün eski olduğunu, kullanımdan düşmüş olduğunu (obsolete), tarih boyunca anlamında ve yapısında değişiklikler meydana geldiğini gösteren bilgiler olarak özetlenebilir. Bu bilgi türüne daha çok tarihî sözlüklerde ve bazı genel amaçlı sözlüklerde yer verilmektedir. Tarihî sözlükler Batıda oldukça yaygındır: *Dictionnaire de l'ancien Français* ve *Historical Thesaurus of the Oxford English Dictionary* gibi.

Yukarıdaki bilgiler Türk sözlükçülüğü açısından geçerli olmakla birlikte Türk dilinin farklı coğrafyalarda ve tarihin farklı dönemlerinde geçirdiği değişimler, özellikle Arapça ve Farsçadan alınan sözcükler, son olarak 1928 Harf Devrimi ve sonrasındaki dili özleştirme ve yabancı kökenli sözcüklere yeni karşılıklar türetme çabaları Türk dilinde sözcüklerin eski-yeni oluşları ve hangilerinin sözlüklere

alınacağı, hangilerinin eski olarak etiketleneceği sorununu ortaya çıkarmış, bu konuda her sözlük yazarı farklı bir tutum sergilemiştir. Ortak bir dil polikasının belirlenememesi iki dilli sözlüklerde de bu karmaşanın sürmesine neden olmuştur. Ancak iki dilli Fransızca sözlüklerde tarih bilgisi genellikle verilmemiştir. Batılı iki dilli sözlüklerde de tarih bilgisi tek dilli sözlüklerde verilmiştir.

4.3.13. Yeni Sözcükler ve Ödünçlemeler

Dilin canlı bir varlık olması nedeniyle her dilde bir taraftan yeni sözcükler türetilirken, ödünçlenirken diğer taraftan bazı sözcüklerin kullanımı azalmakta veya kullanımdan tamamen düşmektedir. Öte yandan, bilim ve teknolojinin gelişmesi, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması nedeniyle dillerin birbirinden sözcük ve ifadeleri ödünç alması kaçınılmaz hale gelmektedir. Yeni sözcük yapımı ve sözcük ödünçlemenin dillere özgü nedenleri, zaruretleri olmakla birlikte tüm dillerde ortak olan nedenleri de vardır.

> "Söz gelimi Berry 'yeni sözcük' konusuna girmeksizin iki tanımdan söz eder. Bunlardan biri olan 'yeni yaratım' dil çalışmaları açısından kaynaklık oluşturan sözcüklerle ilgili olmasına rağmen genellikle yanlış kullanılmaktadır. Bir sözcük geniş anlamlarıyla dilde yerleşik bir sözcük olmasına rağmen kendisine yüklenen yeni anlamlarla 'yeni yaratım' olarak düşünülebilmektedir. Berry'nin kullandığı 'yeni biçim' deyimi dilde var olan unsurlardan yeni bileşimler ortaya çıkarma anlamına gelmektedir. Söz gelimi '**watehman**' (gözcü, bekçi) sözcüğü iki ayrı sözcükten oluşurken 'telgraf iki ayrı kökten yapılmıştır " (Karaş, 2021, s. 145).

Fransızca gibi bazı diller başka dillerden ödünç sözcükler alma hususunda direnç gösterse de bunu tamamen başarabilen bir dil yoktur ve özellikle akraba diller, coğrafi konumları yakın olan, kültürel yakınlıkları olan diller kaçınılmaz olarak birbirinden ödünç sözcükler almakta veya dilin imkânları ölçüsünde yeni sözcükler türetme yoluna gitmektedir.

Hartmann ve James, yeni sözcük (neologism) kavramını "Dile (ödünçleme, söz yapımı veya anlamsal değişim yoluyla) giren, kısmen yeni, genellikle özel amaçlı sözlüklerde açıklanan ve toplanan sözcük veya ifadeler (Hartmann ve James, 1998, s. 99)." olarak tanımlamaktadır. Jackson ise ödünç sözcüklerle ilgili olarak:

"Bir sözcük başka bir dilden 'ödünç alındığında' ve dilin söz varlığına eklendiğinde 'ödünç sözcük' olarak adlandırılır. Bazı ödünç sözcükler telaffuz edilirken ya da hecelenirken veya her ikisi de yapılırken (örn. Almanca blitzrieg, İbranice kibbutz, İtalyanca spaghetti) ödünç olduğunu belli ederler; bazıları ise artık tamamen o dile özgü olmuşlardır (örn. Macar coach, Malayca gong, Japonca tycoon)" (Jackson, 2016, s. 34).

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇE-FRANSIZCA VE FRANSIZCA-TÜRKÇE SÖZLÜKLERİ MAKRO VE MİKRO YAPI AÇISINDAN İNCELEME

5.1. Sözlük Eleştirisi

Bu bölümde sözlük eleştirisinin tanımı, neleri içermesi gerektiği, sözlük eleştirisinin işlevi, sözlük bilimiciler tarafından önerilen sözlük eleştirisi kriterleri, hangi kriterler ışığında eleştiri yapmanın daha yol gösterici ve faydalı olacağı üzerinde durularak sözlük bilimiciler tarafından önerilen kriterler ışığında tezin konusu olan on adet sözlüğün eleştiri ve değerlendirmelerine yer verilmiştir. İncelenen Batılı iki dilli sözlükler yer yer teze konu olan T-F ve F-T iki dilli sözlüklerle karşılaştırılmıştır. Literatür taraması sırasında belirlenen ortak kriterlerle yapılan sözlük eleştirileri için bir ortak çerçeve çizilmiş, sözlük eleştirileri bu çerçeve kapsamında yapılmıştır. Ayrıca, sözlük bilimcilerin sözlük eleştirisine bakış açıları ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Sözlük eleştirisi yapmak için öncelikle sözlük bilimi alanına hâkim olmak, sözlükler ve sözlük eleştirileri üzerine inceleme, araştırma yapmayı gerektirmektedir. Bu husus, bu tez kapsamında hassasiyetle göz önünde tutulmuştur. Öncelikle uzun soluklu bir literatür taraması yapılmış, Batılı tek dilli ve iki dilli sözlükler incelenmiştir. Bu aşamadan sonra sözlük inceleme ve değerlendirme çalışmaları, makale ve tezler incelenmiş, tüm bu çalışmalardan sonra sözlük eleştirisine başlanmıştır.

Hadebe, "sözlük eleştirisinde, diğer sözlüklerle karşılaştırma yapmak kaçınılmaz bir husus olmakla birlikte aynı zamanda istenen bir hususdur". (Hadebe, 2020, s. 12) görüşündedir. Bu görüş, tüm tez çalışması boyunca dikkate alınmıştır.

Sözlük eleştirisinin tanımı ve nasıl olması gerektiği hususunda farklı görüşler vardır:

> "Sözlük eleştirisi "bir sözlük ya da başka referans çalışmalarının genellikle diğerlerine göre (diğer çalışmalara göre) vasıflandırılması ve değerlendirilmesi"dir (Hartmann, 2001, s. 172). Bilinçli ve gelişmiş sözlük eleştirisinin olmayışı, sözlük kültürünün gelişmesini kısmen engellemektedir. Sözlük kültürünün yavaş gelişimi sırasıyla bilgilendirici, amacına uygun ve kullanışlı sözlüklerin oluşmasını olumsuz etkilemektedir. Kısaca, sözlük derleyicisi/derleyicileri ve kullanıcısı/kullanıcıları arasında sözlüğün kendisinden başka bağ yoktur. Bu bağı sağlaması gereken sözlük eleştiricisi, hem derleyici hem de kullanıcıya layıkıyla yardım etmek için gerekli olan beceriye (deneyime) sahip değildir" (Karaoğlu, 2014, s. 39).

Sözlük eleştirisi alanı Batı'da ve Türkiye'de henüz çok yeni bir alandır ve bu alanda yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Öncelikle, eleştirinin hangi kriterler çerçevesinde yapılacağı konusunda sözlük bilimciler arasında farklı görüşler vardır ve bu konu tartışmalı bir husus olarak öne çıkmaktadır.

> "Hadebe, 'Ndebele'de Sözlük Eleştirisi Geliştirme' adlı makalesinde sözlük eleştirisi için birtakım önerilerde bulunur. Ona göre sözlük eleştirisi; sözlüğün tipolojisi, tarihi, yapısı ve kullanımını içermelidir. Sözlük tipolojisi: a. kullanıcı grubu, b. bakış açıları, c. işlev, ç. sunum şekilleri, d. büyüklük (boyut), e. diller, f. tür; sözlük tarihi: a. dil içinde sözlüğün yeri, b. kültürel-insan bilimsel tarihi, c. dil topluluğunun sözlüksel ve edebi geleneği; sözlük yapısı: a. ön kapak, b. arka kapak, c. cilt sırtı, ç. makro yapı, d. mikro yapı, e. medio yapı; sözlük kullanımı: a. kullanıcı profili, b. kullanıcı ihtiyaçları, c. referans ihtiyaçları, ç. referans becerileri vb. özelliklerden oluşur (Develi ve Gürlek, 2015, s. 48-49).

Eleştiri yapacak kişinin iyi bir sözlük kullanıcısı olması yanında kullanıcı istek ve davranışlarına da hâkim olması, sözlük yazarına yol göstermesi ve kullanıcıya iyi bir sözlük seçimi hususunda rehberlik etmesi gerekmektedir. Sözlük eleştirisine sözlüğün türü, hedef kitlesi, ön hazırlık çalışmaları, sözlük yazarları veya bilim kurulu ve sözlükte kullanılan yöntemler, sözcük derleme yöntemleri, sözcük külliyatı kullanılıp kullanılmadığı gibi hususlar belirtilerek başlanmalıdır.

> "Çoklu ögelerin sözlüklerde verilişi ile ilgili olarak sözlükçülükte temel olarak iki sistemden söz edilebilir. Bunlar alanyazınında İngiliz sistemi ve Amerikan sistemi olarak ele alınmaktadır. İngiliz sisteminde ilgili maddeler aynı başlık altında verilir, yani maddeler bir ana madde altında kümelenidirilir (bkz.(7). Amerikan sisteminde ise tüm çoklu ögeler ayrı madde başında verilir

(bkz. 6). Ancak son zamanlarda İngiliz sözlük bilimiciler de Amerikan sistemini kullanır olmuşlardır" (Aydın, 2018, s. 27).

Sözlük eleştirilerinin, sözlüğü sadece yapı bakımından değerlendirmesi yeterli değildir. Sözlüğün içerik bakımından ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesi, amaca ve hedef kitleye uygunluğunun ortaya konması, içerdiği tanım, açıklama ve diğer bilgilerin kapsamı ve güvenilirliği ile ilgili bilgi vermesi gerekmektedir. Karaoğlu, sözlük eleştirsi ile ilgili olarak:

> "Sözlüklerin yapısal görünümlerinin eleştirisi, genellikle yetersiz olarak yapılmasına rağmen çok yaygındır. Sözlük yapısı bir sözlüğün tasarım özellikleri anlamına gelir (Hartmann, 2001 s. 173). Sözlük yapısının eksiksiz bir değerlendirmesi, sözlüğün tüm biçimlerini, tamamlayıcı parçalarını ve nasıl ilişkili olduklarını incelemelidir. Açıklamalara, örneklemelere ve çapraz referans sistemine dikkat etmeksizin madde başlarının gösterilişi değerlendirme için yardımcı değildir. Bir sözlüğün bir unsurunun sağlamlığı ve güçsüzlüğü o sözlüğün diğer parça ya da unsurlarına etki eder. Dengelenmiş bir sözlük mikro yapı, makro yapı ve medio yapı ile ilgili meselelere sistematik bir şekilde değinir" (Karaoğlu, 2014, s. 49-50).

Karaoğlu, sözlük eleştirisinin, bir sözlüğün tamamlayıcı unsurları arasındaki alâkayı ya da alâkasızlığı göstermesi gerektiğini, bir yandan sözlüğün farklı unsurları arasındaki ilişkiyi kurarken diğer yandan da referans becerileri, kullanıcı ihtiyaçları, sözlüğün amacı ve sözlüğün türü arasındaki ilişkiyi kurması gerektiğini belirtmektedir. "Sözlük türleri bilgisi, kullanıcının sözlüğün belirli bir türünde dâhil edilmeyen şeyin ne olduğunu bilmesini sağlar. Sözlük tipolojisi bilgisi, sözlük yapısının anlaşılmasına yardımcı olabilir" (A.e., s. 49-50).

Sözlükler, yapı ve içerik olarak diğer kitaplara benzemediğinden diğer kitaplar gibi eleştirilemez. Sözlüklerin ana konusunu kelimeler oluşturduğundan sözlüklerde tüm sayfalar yapı bakımından birbirine benzer, tüm sayfalar da aynı yöntemlerle yazılır, sözcüklerle ilgili aynı tür bilgilere yer verilir. Bu nedenle yapı ve içerik bakımından tutarlılık sözlüklerde aranması gereken en önemli niteliklerden biridir. Sözlük eleştirisinin belirli hedefleri vardır:

> "Sözlük incelemesi literatüründe, sözlük eleştirisi ile ilgili birden çok hedef, amaç belirlemek mümkündür. Sözlük yazarları genellikle sözlük eleştirilerinin sözlükleri tanımlaması, analiz etmesi ve incelemesi gerektiğini (e.g. Ripfel 1989, s. 31; Bergenholtz and Mogensen 1993, s. 10) ve bu

> eleştirilerin iki ana hedefi olduğunu ifade ediyorlar Swanepoel (2008: 209): (1) İncelenecek sözlüğün/sözlüklerin sağlam temellere dayanan olumlu ve olumsuz yönlerini göstererek okuyuculara kullanım ihtiyaçlarına uygun en iyi sözlükleri nasıl seçecekleri konusunda yardımcı olmak ve (2) sözlük yazarlarına, sözlüklerinin işlevselliğini nasıl artıracakları konularında destek vermektir" (Nielsen, 2011, s. 211).

Sözlük eleştirmeninin her şeyden önce sözlük hakkında tutarlı yargılarda bulunabilmesi için sözlük hazırlama tekniklerine, derleme yöntemlerine, başvuru kaynaklarına, sözlüğün türü ve benzerleri arasındaki yeri ve farklılıklarına, güçlü ve zayıf yönlerine, sözlük hazırlama yöntem ve aşamalarına, sözlükçülükle ilgili bilgilere hâkim olması gerekir. Bu altyapılardan yoksun bir eleştiri, dayanaksız övgü veya yergi olmaktan öteye geçemez.

> "Bir sözlüğü eleştirmek farklı türdeki kitapları eleştirmek gibi değildir... Sözlük eleştirmeninden metnin tüm sözcüklerini teker teker okuması beklenmez: İlk olarak, sözlükler bu şekilde okunması için yaratılmamıştır, ikinci olarak sözlükler fazla metin içerdikleri için onları okumak mümkün değildir; örneğin NODE, 4 milyon metin sözcüğü olduğunu iddia ederken CED4, tahminen 3.6 milyon sözcüğü içerdiğini ifade eder" (Jackson, 2016, s. 255).

Sözlük eleştirisinin nesnel ölçütlerle derleyici ve kullanıcılara rehberlik etmek amacıyla konunun uzmanı kişiler tarafından yapılması gerekmektedir. Karaoğlu'na göre, sözlük derleyicisinin amacı, sözlük metninin başından sonuna kadar kullanıcının ihtiyaçlarına cevap vermektir. Ona göre, kullanıcı, referans ihtiyaçlarını karşılamak için sözlük metinlerine başvurur. Metni baştan sona kadar çözümleyen eleştirmen hem sözlük derleyicisine hem de sözlük kullanıcısına yardımcı olmalıdır (Karaoğlu, 2014, s. 41) düşüncesindedir ve sözlük eleştirisinin amaçlarını şöyle özetlemektedir:

> "Eleştirmen tipolojisi, tarihi ve yapısı açısından değerlendirilmekte olan sözlüğü inceleyerek potansiyel kullanıcı ihtiyaçları ve referans becerileri ile sözlüğü ilişkilendirmelidir. Bazı sözlüklerin tasarım özellikleri, sadece sözlüğün türüne uygun şekilde yapılmamalı, aynı zamanda sözlük kullanıcıları için sözlüğün erişilebilirliğini de artırmalıdır. Sözlüklerin metinsel yapısı özeldir ve dolayısıyla sözlük eleştirisi kullanıcıya sözlüğün içindekilerden maksimum düzeyde nasıl faydalanacağını öğretirken; derleyiciye de tavsiyede bulunmalıdır. Sözlük derleyicisi, toplumun sözlük kültürünü araştırmalı, kullanıcıların becerileri ve ihtiyaçlarına uygun olan sözlüğü belirlemelidir. Eleştirmen, aynı şekilde benzer bir araştırma yapmalı ve kullanıcılarına uygunluğuna göre sözlüğü değerlendirmelidir… " (Karaoğlu, 2014, s. 51).

Sözlüklerin derleme yöntemlerinin, bilimsel kurulunun ve kaynaklarının sözlüğün ön sözünde veya kaynaklar bölümünde belirtilmesi sözlüğün güvenilirliği açısından önem arz eder. Jackson, "Veriler" başlığı altında ön planlama aşamasından sonra sözlük verilerinin hangi yöntemlerle ve hangi kaynaklardan elde edileceği hususunda aşağıdaki hususları kaydetmektedir:

> "Verilerin temelde üç olası kaynağı vardır: Önceki sözlükler, fişlemeler (citations), (bilgisayar) derlem. Yeni yayınlanan herhangi bir sözlük ya var olan sözlükler koleksiyonunun yeni bir baskısıdır ya da yeni bir başlangıçtır. Her iki durumda da, sözlük, sözlük yapımında uzun bir geleneğe aittir (4'ten 6. Bölüme) ve bilinçliyse ya da değilse, önceki sözlükler etkili olarak sayılır" (Jackson, 2016, s. 243).

İngilizce için Oxford ve Cambridge sözlükleri, Fransızca için Larousse ve Robert sözlükleri Batı sözlükçülüğünde önde gelen kurum veya kişiler tarafından yayınlanan sözlüklerdir. Bu sözlükler, sözlük çalışmaları hususunda diğer yayıncılara öncülük etmektedir. Sözlük hazırlama çalışmalarının önemli aşamalarından biri sözcüklerin derlenmesidir. Bilgisayar teknolojisinden önce sözcükler fişleme arşivleri oluşturularak derlenmiştir. Bu arşivlerin oluşturulması yıllar boyu süren çalışmaları, okuma programları ve ekip çalışmalarını gerektirmiştir. Son yıllarda ise sözlükler bilgisayar ortamındaki sözcük külliyatları (copus = derlem) taranarak oluşturulmaktadır.

> "Köklü yayınevlerinin sözlük bölümleri, genellikle onlarca yıl süren geniş bir fişleme arşivini oluşturdular. Bunlar, yeni sözcükler veya var olan sözcüklerin yeni kullanımları için en güncel yayınları tarayarak bir okuma programını devam ettirdiler. Bunların kurum içi okuyucuları vardır, ama aynı zamanda, sıklıkla kamuoyuna da materyal katkıları için çağrıda bulunurlar ... Oxford'un 'World Reading Programme' denilen, 'Oxford Bank of New Words'a (Ayto 1999 ile karşılaştırın) dâhil edilmesi için yaklaşık ayda bir 18.000 öge sağlayan altmış civarında okuyucunun uluslararası bir ağı vardır..." (Jackson, 2016, s. 244).

Jackson'a göre tek kişi tarafından yazılan sözlüklerin devri artık sona ermiştir ve sözlükler mutlaka çeşitli alanlarda uzman olan kişilerden oluşan bir bilimsel kurul tarafından yazılmalıdır. Çünkü özellikle genel amaçlı sözlükler pek çok bilim, sanat, spor, teknoloji, meslek alanlarıyla ilgili sözcüklerin önemli bir kısmını içermektedir. Bu nedenle, bir kişi tarafından yazılan bir sözlüğün tüm bu alanlardaki bilgileri doğru ve eksiksiz bilmesi, doğru tanımlaması, örneklendirmesi beklenemez.

> "Günümüzdeki tüm sözlükler, farklı beceri ve uzmanlık alanlarına sahip çeşitli personelin katılımına gerek duymaktalar. Kendi çatı katında birkaç asistan yardımıyla çaba sarf eden Samuel Johnson gibi veya Oxford'daki OED ofisine ara sıra olan baskınlarıyla Guernsey adasındaki kendi evinde COD'un ilk baskısını oluşturan Fowler kardeşler gibi yalnız çalışan sözlük bilimcilerin günleri çoktan geçmiştir. Örneğin CED4, dünyada İngilizce çeşitleri hakkında on yedi 'Özel Danışmanı' ve havacılıktan endüstri ilişkilerine ve din gibi çeşitli konular hakkında elli sekiz 'Uzman Katkıcıları'n yanı sıra sözlük bilimiciler ve bilgisayar uzmanları da dahil olmak üzere yaklaşık yirmi editoryal personeli kaydeder" (A.e., s. 248-249).

Bazı sözlük bilimciler, eleştiriye rehberlik edecek, kriter teşkil edecek hususlarla ilgili olarak bir dizi soru sormakta ve bu sorulara verilecek cevaplarla eleştirinin çerçevesinin belirlenmesini önermektedir. Jackson'un önerdiği sorular sesletim, vurgu, kullanım etiketleri, kullanım kılavuzu, etimoloji, tarih… konularıyla ilgilidir:

> "... her madde başı sözcük için sesletim verilecek mi? Hangi transkripsiyon sistemi kullanılacak? Sözcük vurgusu nasıl belirtilecek? Kullanım bakımından hangi etiketler kullanılacak? Ve ek olarak herhangi bir kullanım kılavuzu sunulacak mı? Etimoloji için ne kadar bilgi verilecek? Sözcüğün ne zaman dile geldiğiyle ilgili bazı göstergeler içerecek mi? Bu konular kararlaştırıldığında kılavuza kaydedilmesi gerekir, böylece sözlük üzerinde çalışan veya sonradan sözlük kadrosuna katılan herkes, hangi ilkelerin ve temel kuralların belirlendiğini bilir" (A.e., s. 242).

Karaoğlu, "*Sözlük Eleştirisinde Önemli Noktaların Özeti*" başlığı altında Ndebele sözlüklerini değerlendirme aşamasında sözlük eleştirmeninin sorabileceği bir dizi soru önerisine işaret etmektedir:

> "Sözlük ne türdür?
> Kaç dil kullanılmıştır ve niçin?
> Hedeflenen kullanıcı grubu nedir?
> Bu kullanıcı grubunun referans becerileri ve referans ihtiyaçları nedir?
> Ndebele/Zulu sözlük bilimi geleneği dâhilinde sözlükte ne özellikler bulunmaktadır?
> Madde başlarının seçimi için kullanılan kriter neydi?
> Madde başları nasıl örnektir?
> Alfabeleşme sorunları nasıl ele alındı?
> Ndebele imla geleneğine bağlı kalındı mı?
> Hangi tanımlayan formatlar kullanıldı ve etkisi nedir?
> Örnekler nasıl seçildi?
> Ne zaman, niçin ve nasıl çapraz referans kullanıldı?
> İçerilen dilbigisel bilgi nedir ve niçin içerilmiştir?
> İçerilen diğer bilgi nedir?
> Hedef kullanıcılar için tanımlar açık, kesin ve sade mi?

Mikro yapı ve medioyapı gibi sözlüğün bileşenleri arasında uyum var mı?

Erişim yapısı nasıl etkilidir?

Bibliyografik kaynaklar bildirildi mi?

(Sözlükte) yerden kazandıran teknikler nasıl kullanıldı ve etkileri nedir?

Sözlük, Ndebele yaşam tarzını ve tarihini yansıtıyor mu? Bunu nasıl yapmaktadır?

Bu şekilde Ndebele diline katkısı var mı?

Bir referans kitabı olarak nasıl (bir araya gelmiştir) oluşmuştur?

Bir metin olarak sözlüğün dayanıksızlığı/sağlamlığı nedir? Kültürel ve dil bilimsel bir eser olarak sözlüğün dayanıksızlığı/sağlamlığı nedir?" (Karaoğlu, 2014, s. 52-53).

5.1.1. Sözlük Eleştirisi Türleri

Bergenholtz, sözlük eleştirisi konusunda ilk önemli çalışmaların Alman akademik sözlük bilimcisi Herbert Ernst Wiegand tarafından yapıldığını ve Wiegand (1984:15)'ın leksikografiyi; (1) leksikografi tarihi, (2) genel leksikografi teorisi, (3) sözlük kullanımı araştırmaları, (4) sözlük eleştirisi gibi alt dallara ayıran ilk kişi olduğunu belirtmektedir. Wiegand'ın (1989:262) *Wörterbuchforschung* (sözlük araştırması) terimini kullandığını ve sözlük bilimini; (1) sözlük kullanımı araştırmaları, (2) sözlük araştırmalarının eleştirisi, (3) tarihsel sözlük araştırmaları, (4) sistematik sözlük araştırmaları gibi alt kollara ayırdığını ifade etmektedir. Ayrıca Wiegand'ın daha sonraki bir çalışmasında (1993) sözlük eleştirisi araştırmalarının bazı boyutları üzerinde durduğunu fakat diğer alt başlıklara kıyasla bu konu üzerine pek fazla eğilmediğini söylemektedir (Bergenholtz, 2016, s. 61).

Karaoğlu, metakritisizmle birlikte, satın alma katalogları, monografiler ve ürün denetimlerinin de bir tür sözlük eleştirisi sayılabileceğini ifade etmektedir (Karaoğlu, 2014, s. 43-45).

5.2. Türkiye'de Sözlük Eleştirisi

Batıda olduğu gibi Türkiye'de de henüz yeni olan sözlük eleştirileri sözlük yazımında dikkate alınmaya başlanmıştır. Günümüzde sözlükler, dildeki gelişmelere bağlı olarak birkaç yılda bir yeni baskılar yapma ihtiyacı hissetmektedir. Bu yeni baskılarda sözlük eleştirmenlerinin önemli bir rolü vardır.

Türkiye'deki sözlük bilimi çalışmaları Batı'daki sözlük bilimi çalışmalarından etkilenmiş, özellikle iki dilli sözlüklerin yazımında doğal olarak Batı'daki sözlükler örnek alınmıştır. Sözlük eleştirisi çalışmaları da Batı'daki sözlük eleştirisi çalışmalarından etkilenmiştir. Ancak bu konudaki çalışmalar oldukça yetersizdir ve var olan çalışmalarda da sözlük biliminden yeterince yararlanılmamıştır.

> "Ülkemizde sözlükçülük geleneği uzun yıllar sözlüklerin bir önceki sözlüğü kopyalayıp üzerine yeni girdiler ekleme döngüsünün ötesine geçmemiştir. Sonuç olarak Türkçe sözlükler bağlamında "…girdi bilgilerinin derleniş biçimi Derlem Dil bilimden, bilgilerin sunuluş biçimi Bilişsel Dil bilimden ve bunların bir toplamı olarak sözlük biliminden yeterince yararlanılmamaktadır" (Akçan, 2015, s. 90).

Melanlıoğlu'na göre hazırlanan sözlüklerin kalitesini olumsuz yönde etkileyen nedenlerden biri öğrencilerin sözlük kullanımına ilişkin verilerinin azlığıdır. Sözlükten yararlanmanın istenen düzeyde gerçekleşmemesinin nedeni ise sözlüğün niteliğinden kaynaklı sorunlardır (s. 282). Lew (2014, s. 1, 2)'e göre sözlükler, okuyucular tarafından yazarı bilinmeyen ve çoğunlukla eleştirilmeyen kaynaklardır. Kullanıma ilişkin sorunlardan ötürü kullanıcı yazarı değil çoğunlukla kendini suçlar (Akçan, 2015, s. 90).

Son yıllarda sözlük eleştirisi ile ilgili bilimsel çalışmalarda artış gözlense de bu çalışmalar sayı ve nitelik bakımından istenen düzeyde değildir. Akçan, okul sözlükleri ile ilgili çalışmalardan birkaçına yer vermiştir:

> "Okul sözlükleri ve Türkçe sözlüklerinin içeriksel ve sunumsal eksikliklerine ilişkin eleştirel birçok çalışma vardır (Çotuksöken, 1996; Uzun, 1999; Göçer, 2001; Uzun 2003; Sayan, 2005; Mutlu, 2009; Karadağ, 2011; Okur, 2011; İbe Akcan, 2010; İbe Akcan, 2011; Baş, 2013)" (Akçan, 2015, s. 90).

5.3. Bir Sözlüğün Kalitesi ve Zenginliği Hangi Kriterlere Göre ve Nasıl Değerlendirilmelidir?

Bir sözlüğü değerlendirmek için öncelikle dilbilim, çeviri bilimi, sözlük bilimi alanında gerekli bilgi birikimine sahip olmak gerekir. İkinci husus,

değerlendirilecek sözlüğün dış ve iç verilerini, bütüncül ve parçacıl yapısını, amacını ve hedef kitlesini tespit etmektir. Jackson'a göre sözlük eleştirisindeki öncelikli hususlar şunlardır:

> "Herhangi bir eleştiride olduğu gibi, ilk adım, değerlendirilmekte olan çalışmaya vakıf olmalarıdır. Bu, sözlükler ile her şeyden önce, genellikle bakılmayan ön bölümü-ön söz, sözlüğün kullanım kılavuzu, personel ve danışmanlarının listesini vs. okumak anlamına gelmektedir. Bu okuma genellikle sözlüğün amacı, hedef kitlesi ve içerdiği iddia edilen sözlüksel (ve diğer) bilgi türleri için bir ön görüş sağlayacaktır" (Jackson, 2016, s. 256).

Tomaszczyk, "*İki dilli sözlüğün değerlendirilmesi*" başlıklı makalesinde son yirmi yılda bilimsel dergilerde yayınlanan yüz yirminin üzerinde sözlük değerlendirmelerinin şu başlıklar altında yapıldığını kaydetmektedir: karşılıklar, yönlendirmeler, tersine çevrilebilirlik, alfabetik diziliş, kolay bulunabilirlik, fazlalık, kapsam, güncellik, güvenilirlik (Tomaszczyk, 1986, s. 289).

Aslan' a göre Bergenholtz oldukça geniş bir sözlük değerlendirme (evaluation) içeriği oluşturmuştur. Bu içeriğe göre bir sözlük incelenirken üzerinde durulması gereken önemli başlıklar şunlardır:

> "Sözlüğün işlevleri (dictionary functions), sözlüğün kullanıcıları (dictionary users), kullanıcılara verilen öneriler (advice given to the users), sözlüğün fiyatı (price), tasarımı/web tasarımı (layout/web design), sözlüğün derleyen(ler)i (the compilers), diğer sözlüklerle karşılaştırma (comparison with other dictionaries), sözlüğün yazılma süreci (prehistory of the dictionary), diğer incelemelere başvurulma (reference to other reviews), sözlüğü inceleyicisi (the reviewer), sözlük ilkeleri (dictionary basis), dış veri (outside matter), madde başı seçimi (lemma selection), sözlük maddebaşlarının düzenlenmesi (establishment of lemmas), arama ve bulma seçenekleri (search and access sections), parçacıl yapı (entry structure), kuralcı/betimleyici boyut (normative/descriptive dimension), eşdeğerleri (equivalents) (iki dilli sözlükler için), dil bilgisi (grammar), yazım "imlâ" bilgisi (ortography), sesletim (pronunciation), anlamsal ve ansiklopedik bilgi (semantic and encyclopedic information), artdizgesel bilgi (diasystematic information), köken bilgisi (etymology), örnekler (examples), eşdizimler (collocations), deyimler (idioms), çizimler/resimler (illustrations), eş anlamlılık/zıt anlamlılık (synonymy/antonymy), çapraz gönderimler (cross-references), sözlük albenisi (entertainment value of dictionary), bir araya getirilmiş değerlendirme (unified concluding evaluation)" (Aslan, 2015, s. 41).

Gutierrez, sözlük incelemesininin hangi ana-alt başlıklar altında ve hangi analiz göstergelerine göre yapılması gerektiğini ayrıntılı bir tablo üzerinde

göstermekte ve tablosunu "Kategori veya Aşama", "Tanım" ve "Göstergeler" olmak üzere üç ana başlıktan oluşturmaktadır. Kategori ve aşama sütununda; bibliyografik veriler, sözlüğün tanıtılması, biçimsel özellikleri, sözlüğün nicel ve nitel (makro, mikro) yapısının değerlendirilmesi, içeriğinin değerlendirilmesi, resimler-grafikler, yazı karakteri, nihai değerlendirme hükmü gibi hususlara yer verilmiştir. İkinci sütunda bu başlıkların tanımı yapılmış, üçüncü sütunda ise birinci sütunda belirtilen başlıkların hangi kriterler olduğu sıralanmıştır (Ferrer, 2011, s. 178).

Tablo 5: Gutierrez'e Göre Sözlük İncelemesi

Kategori veya istasyon	Tanım	Ölçütler
Bibliyografik veriler	Eserin yayın verilerini gösterir.	1. Başlık 2. Şehir ve basımevi 3. Yayın yılı 4. Sayfa sayısı 5. Formatı
Sözlüğün nitelikleri	Sözlüğün metin materyalinin niteliğiyle ilgili bilgi edinme	1. Girdilerin sayısı ve niteliği 2. Külliyatın kavramsal alanı
Sistematik özelliği	Sözlüğü sistematik özelliğine göre tanımlar	1. Sözcüksel seçim kalitesi. 2. Biçimsel özelliklerin tür bilimsel sınıflamaya uygunluğu
Nitel ve nicel bakımdan biçimsel değerlendirme	Mikro yapının analizi ve Makro yapının belirlenmesi olarak ikiye ayrılan eleştiri sürecini gösterir.	1. Baş sözcükleşme 2. Telaffuz 3. Köken bilimi 4. Yazım 5. İşaretleme sistemi 6. Örnekler 7. Anlam bilimsel ilişkiler 8. Dil bilgisi bilgileri
İçeriğin değerlendirilmesi	Sözlüğün değerini belirlemek için kriterleri ortaya koyar.	1. Girdilerin yapılandırılması 2. Tanımların kalitesi 3. Örneklerin kalitesi
Resimleme	Resimleme aygıtının niteliğini ifade eder.	Uygulanmamış.
Dizgi	Sözlüğün dizgisel faktörlerini ele alır.	Dizgisel boyutlar.
Nihai eleştiri hükmü	Sözlük bilimi disiplininin verilerini dikkate alır.	Sözlüğün değerlendirilmesi

Tomasz P. Szynalski, on line sözlüklerin değerlendirilmesinde aşağıdaki kriterlere yer vermiştir: 1. Örnek cümlelerin sayısı ve kalitesi, 2.Tanımların sayısı ve kalitesi, 3. Fonetik uyarlamalardaki doğruluk ve tamlık, 4. Amerikan İngilizcesini kapsama, 5. Kayıtların kalitesi ve kapsamı, 6. İlave içerik, 7. Kullanım kolaylığı, 8.

Cevap verebilirlik (hızlı erişim), 9. Arama motoru, 10. Düzen, 11. Fiyat (Szynalski, 2021, s. 2).

Majetić tarafından önerilen ve oldukça zengin sayılabilecek kriter listesi dikkat çekicidir:

> "Sözlük eleştirisinde Svensén'in kriter listesi gibi daha pek çok yeni kriter listeleri yapılabilir: sözlüğün işlevleri, sözlük kullanıcıları, kullanıcılara verilen öneriler, sözlüğün geçmişi, diğer eleştirilere yapılan atıflar, eleştirmen, sözlüğün kaynağı, dış unsurlar, madde başı seçimi, madde başı sözcüklerin düzenlenmesi, arama ve erişim seçenekleri, girdi yapısı, yöntem/açıklama boyutu, karşılıklar, dil bilgisi, yazım, telaffuz, anlam bilimsel ve ansiklopedik bilgi, diasistematik bilgi, köken bilimi, örnekler, eş dizimlilikler, deyimler, resimler, eş anlamlılık / zıt anlamlılık, iç göndermeler, eğlendiricilik değeri ve toplu son değerlendirme" (Majetic ve Bago, 2017, s. 196).

Aslan, Crystal'ın iyi bir sözlük için yirmi soru sormayı önerdiğini; bu noktaları gözeterek bilimsel, iyi temellendirilmiş bir sözlük seçimine ve sözlük yapısına yaklaşılabileceğini belirtmektedir:

> "Bunlar; cilt dayanıklılığı, kâğıdın niteliği, maddebaşlarının açık yazılması, aranan sözcüklerin bulunması, uluslararası genel sözcükleri kapsaması, ansiklopedik bilgi içermesi, zor kavramlara ilişkin resim bulunması, tanımların birbirinden açıkça ayrılması ve temelden ikincil anlamlara doğru sıralanması, tanımların anlaşılır olması, örneklendirmenin gerçekçi olması ve yapaylıktan uzak olması, kullanım bilgileri içermesi, argo, resmî vb. biçem açıklamaları bulunması, köken bilgisi vermesi, heceleme, noktalama vb. konularda bilgi vermesi, söyleyiş açıklamaları bulunması, deyim, atasözü vb. içermesi, eş-zıt anlamlı sözcükleri göstermesi, ilişkili sözcükleri çapraz gönderimle nitelemesi, sözcüklerle ilgili dil bilgisi bilgileri sağlaması, yararlı ekleri (kısaltmalar, ölçüler vb.) bulundurması" (Aslan, 2015, s. 40).

Thibault, makalesinde 20. yüzyıl sonunda Fransa, Quebec ve İsviçre'de yayınlanan üç sözlüğü aşağıdaki kriterler bakımından değerlendirmiştir. Bu sözlükler: Claude Poirier yönetiminde 1998'de Quebec'te yayınlanan *Dictionnaire historique du Français quebéquois*, INALF (Nancy, Fransız Dili Ulusal Enstitüsü) tarafından Pierre Rézeau yönetiminde tanıtım cildi Ocak 1999'da yayınlanan *Variété géographique du français de France,* Neuchâtel Üniversitesi'nde André Thibault tarafından tasarlanan ve yazılan, Pierre Knecht yönetiminde çıkarılan *Dictionnaire suisse roman* adlı sözlüklerdir. Thibault, bu üç sözlüğü aşağıdaki kriterler ışığında

değerlendirmiştir: 1. Giriş : Ortak noktalar, orijinal yönleri, öne çıkan yönleri, 2. Genel özellikler, 2.1. Doküman tabanı: sözcüksel kelime külliyatı yani derlem (Corpus lexicaux), 2.2. Bibliyografik taban: sözlüksel ve metaleksikografik sözcük külliyatı, 2.3. Yazım süreci: ekip çalışması ve uluslararası işbirliği, 3. Mikro yapı özellikleri, 3.1. Geliştirilen tanımlar, 3.2. Göndermeler, 3.3. Hiyerarşik anlam bilimi yapılandırması, 3.4. Kullanım işaretleri: işaretler ve açıklamalar (yöresel, alaylı, gülünç, edebî,...), art zamanlı (diachronique): moderne, eski, kaybolmuş, diastatik: argo, kırsal, teknik, etnolojik, didaktik..., 3.5. Ansiklopedik sütunlar, 3.6. Tarihi açıklamalar, 4. Sonuç ve eksiklikler (Thibault, 1998, s. 1-12).

> "David Crystal (1987 Akt. Kocaman 1998: 113) bir sözlüğün değerlendirilmesinde yirmi soru sorulabileceğini, bu noktaları gözeterek bilimsel, iyi temellendirilmiş bir sözlük seçimine ve hazırlanmasına yaklaşılabileceğini ifade etmektedir. Bunlar: 1. Cilt dayanaklılığı, 2. Kâğıdın niteliği, 3. Madde başlarının açık yazılması, 4. Aranan sözcüklerin bulunması, 5. Uluslararası genel sözcükleri kapsaması, 6. Ansiklopedik bilgi içermesi, 7. Zor kavramlara ilişkin resim bulunması, 8. Tanımların birbirinden açıkça ayrılması ve temelden ikincil anlamlara doğru sıralanması, 9. Tanımların anlaşılır olması, 10. Örneklendirmelerin gerçekçi ve yapaylıktan uzak olması, 11. Kullanım bilgileri içermesi, 12. Argo, resmî vb. biçem açıklamaları bulunması, 13. Köken bilgisi vermesi, 14. Heceleme noktalama vb. konularda bilgi vermesi, 15. Söyleyiş açıklamaları bulunması, 16. Deyim, atasözü vb. içermesi, 17. Eş-zıt anlamlı sözcükleri göstermesi, 18. İlişkili sözcükleri çapraz gönderimle nitelemesi, 19. Sözcüklerle ilgili dil bilgisi bilgileri sağlaması, 20. Yararlı ekleri bulundurması" (Gürlek, 2014, s. 1076-1077).

Son yıllarda Türkiye'deki üniversitelerde sözlük eleştirisiyle ilgili makaleler ve doktora çalışmaları giderek çoğalmaktadır. Tuncay Böler, genel sözlükler sınıfında yer alan Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlük'ü (Ankara 2005, 10. baskı) ile Millî Eğitim Bakanlığının Örnekleriyle Türkçe Sözlük'ünü (1 ve 2. ciltler 1995, 3 ve 4. ciltler 1996) aşağıdaki yönlerden ele almaya ve karşılaştırmaya çalışmıştır: 1. Sözlüklerde Kullanılan Yöntem Bakımından Türkçe Sözlük ile Örnekleriyle Türkçe Sözlük 1.1. Madde Başı, İç Madde Bakımından: Böler bu başlık altında hangi tür sözcüklerin madde başı yapıldığını, birleşik kelime ve iç madde konularına değinmiş, sözlük hazırlanırken göz önünde bulundurulan niteliklerden birisinin de hangi dönemin, bölgenin ve seviyenin Türkçesini vereceği hususu olduğunu belirtmiştir. 1.2. Madde Başı Ön Bilgi Bakımından 1.2.1. Kaynak (Hangi Dilden Olduğu) Bakımından 1.2.2. Okunuş Bakımından: Burada uzun okunuşların iki nokta (:) veya

uzatma işareti (^) ile gösterildiği veya 'uzun okunur' ibaresinin konduğunu belirtmiştir. Ayrıca ince okunan 'l' harfinden önce inceltme işareti (^) konulduğunu ifade etmiştir. 1.2.3. Diğer Özellikler Bakımından: çokluk (ç.), vurgulu hece işareti (') 1.3. Tanım Bakımından: Kullanım sıklığı 1.4. Deyim, Atasözü, Terim Bakımından 1.5. Örnek Cümle Bakımından 2. İmla Tutumu Bakımından Türkçe Sözlük ile Örnekleriyle Türkçe Sözlük: Bitişik ayrı yazım, ses olayları, hangi imla kılavuzunun örnek alındığı, ayın harfi, uzatma ve inceltme işaretleri, nispet î'si, doğu dillerinden alınan sözcükler ve ekleri, 3. Kısaltmalar Bakımından Türkçe Sözlük ile Örnekleriyle Türkçe Sözlük: sayıları, biçimleri, 4. Özel İşaretler Bakımından Türkçe Sözlük ile Örnekleriyle Türkçe Sözlük 5. Cilt ve Sayfa Sayısı Bakımından Türkçe Sözlük ile Örnekleriyle Türkçe Sözlük 6. Sonuç: Yöntem (Böler, 2006, s. 101-118).

Ali Çiçek, Kamus-i Fransevî'yi değerlendirdiği makalesinde sözlükle ilgili eleştirilere yer verdikten sonra sözlükte kullanılan madde başı sözcük sayısı, önceki sözlüklerle kıyaslanması, hangi sözlüğün model alındığı, kendisinden sonraki sözlükleri nasıl etkilediği, kullanılan örnekler, çalışmanın derinliği, kapsamı ve zamanı, kullanılan eski-yeni sözcükler, telaffuzlar, tanımların içeriği ve uzunluğu, ekonomi ilkesi, kullanılan teknikler ve Batı'dan alınan teknikler, madde başı sözcüklerin tercih yöntemi ve köken bilgisi konularına yer vermiştir (Çiçek, 2004, s. 25-34).

Gülensoy, "*Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlük'ünü Yeniden Gözden Geçirmek*" başlıklı makalesinde özellikle sözlüğü hazırlayan bilim kurulunun uzmanlık ve çalışma alanlarını belirtmiş, Moğolca uzmanı eksikliğinden söz ederek Moğolca kelimelerin anlamları ve kökenleri üzerinde durmuştur. Gülensoy, sözlükteki kusurları ve eksiklikleri belirtmiş özellikle Köken Bilgisi hatalarını ortaya koyarak sözlük hazırlama ekibinde Moğolca uzmanları olmak üzere sözlük hazırlama ve danışma kurulunda bulunması gereken dil uzmanlarını belirtmiştir (Gülensoy, 2014, s. 235-243).

Karaoğlu, sözlük eleştirisinde, özellikle tek dilli sözlüklerde, odak alanlarını şekil ve işlev olarak ikiye ayırır. Şekil ile sözlüğün bir metin olduğunu kastettiğini, işlevin ise sözlüğün amacı ya da kullanım amacıyla ilgili olduğunu belirtmektedir

(Karaoğlu, 2014, s. 47). Karaoğlu, sözlük eleştirisinin sözlüğün tipolojisini, yapısını, tarihini ve kullanımını içermesi gerektiğini belirtmektedir:

> "Sözlük Tipolojisi : Örneğin, kullanıcı grubu, bakış açıları, işlev, sunum şekilleri, büyüklük (boyut), diller, tür sözlüğü sınıflamak için kriterdir. Sözlük Tarihi: Örneğin, dil içinde sözlüğün yeri, kültürel-insan bilimsel tarihi ve dil topluluğunun sözlüksel ve edebi geleneği. Sözlük Yapısı: Örneğin ön kapak, arka kapak, cilt sırtı, makro yapı, mikro yapı, medio yapı. Sözlük Kullanımı: Sözlük örneğin, kullanıcı profili, kullanıcı ihtiyaçları, referans ihtiyaçları, referans becerileri, vb. yansıtıyor mu?" (Karaoğlu, 2014, s. 47).

Usta, sözlükte aranması gereken öncelikli özellikler olarak aşağıdaki hususları belirtmektedir:

> "Sözlük bilimine göre öncelikle, 1) "amaç" belirlenmeli, 2) bu amaca ulaşmak için kullanılacak "dil malzemesi"nin sınırları çizilmeli, 3) bu malzemenin derleneceği "kaynaklar" belirlenmeli ve son olarak da 4) bu kaynakları kullanarak sözlüğü hazırlayacak olan sözlük bilimiciler (fakat asla yalnızca dilci ve/veya edebiyatçılar değil) bir araya getirilmelidir. Burada adı geçen **"amaç"** sözlüğün türünü belirler, **"malzeme"** sözlüğün hacmini/içeriğini belirler, **"kaynaklar"** sözlüğün hangi zaman dilimine ait olacağını belirler, **"ekip"** sözlüğün kalıcı, yararlı ve eksiksiz olmasını belirler" (Usta, 2006, s. 226).

Sözlükler bu sayılan kriterlere uyulup uyulmadığı bakımından değerlendirilebilir. Usta, yukarıda ortaya koyduğu kriterlerin, bazı kaynaklarda farklı bir sıra izleyebileceğini belirtmektedir: "1) Ekip hazırlanmalı. 2) Ekip özel olarak eğitilmeli. 3) Her türden yayını takip etmeleri için fırsat, zaman, imkân ve mekân temin edilmeli. 4) Ekip bir kartotek/korpus hazırlamalı" (Usta, 2006, s. 226). Usta, makalesinde Türkçe Sözlük'ü (2005) ele almış ve değerlendirmelerini sırasıyla aşağıdaki başlıklar altında sıralamıştır:

> "1.1. Sözlüğün türü: ansiklopedik, tarihsel, güncel, pratik …, 1.2. Objektif olabilmek ya da benmerkezcilik, 1.3. Gündemi izleyebilmek ya da güncellik, 1.4. Baskı öncesi kontrol, 2.1. Madde başı, iç madde , 2.1.1. Yanlış maddeler, 2.1.2. Gereksiz maddeler, 2.1.3. Bozuk / hatalı maddeler 2.1.4. Madde içi yetersiz bağlantı, 2.1.5. Maddeler arası yetersiz bağlantı, 2.2. Yanlış etimoloji, 2.3. Tanımlama /Açıklama , 2.3.1. Yanlış açıklama / tanımlama, 2.3.2. Eksik açıklama / tanımlama, 2.3.3. Yetersiz açıklama / tanımlama, 2.3.4. Bozuk açıklama / tanımlama, 2.3.5.Belirsiz açıklama / tanımlama, 2.3.6. Gereksiz açıklama / tanımlama, 2.4. Örneklendirme, 2.4.1. Yetersiz örneklendirme, 2.4.2. Gereksiz / yararsız örneklendirme, 2.5. Anlam sırası karışık, 3. Türkçe dil bilgisine aykırılık, 3.1. Ses bilgisi açısından, 3.2.

> Anlambilgisi açısından, 3.3. Biçimbilgisi açısından, 3.4. Sözdizimi açısından, 4. Sonuç" (Usta, 2006, s. 223-242).

Nadir Engin Uzun (2022), *Modern Dilbilim Bulguları Işığında Türkçe Sözlüğe Bir Bakış*" adlı makalesinde; sözlükte yer alan dil bilimsel bilgileri belirttikten sonra sözlüğün içerdiği bilgilerin dağılımı, etkileşimi ve değerlendirilmesi gerektiği hususlarına dikkat çekmektedir:

> "Görülüyor ki TS, Türkçenin sesbilimden biçimbilime, sözdizimden sözlük bilimine, sözdizimden anlambilime, metindil bilimden kullanımbilime uzanan birçok dilbilimsel alan ile ilgili bilgileri sıralamaktadır. Bu bilgilerin gerek kapsamı, gerekse sunuluş biçimi dilbilim açısından ayrı ayrı ele alınmaya, ilgili birimlerin özellikleri, dağılımları ve etkileşimleri ayrıntılı biçimde incelenmeye muhtaçtır" (Uzun, 2022, s. 283).

Uzun'un açıklamamaları sözlük yazımında disiplinler arası bir etkileşimin ve bilim kurulunun gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.

Uzun, makalesinde ayrıca genel olarak fiillerin çatıları, tümleçleri ve bunlar arasındaki alternasyonlar, köken ve anlam farkları üzerinde durmakta ve bu bakımdan Türkçe Sözlük'ü değerlendirmektedir (Uzun, 2022, s. 281-293).

Sözlüklerin baş verilerinde, hazırlanış aşamalarına yer verilmesi sözlük eleştirmenleri ve sözlük kullanıcıları tarafından dikkate alınması greken hususlardan biridir. Eleştirmen bu aşamaların izlenip izlenmediği hususunu tespit etmelidir. Jackson'a göre bu aşamalar şunlardır:

5.4. Sözlük Hazırlama Aşamaları

5.4.1. Planlama

Her sözlük belirli bir ihtiyacı karşılamak üzere hazırlanır ve hazırlama aşamasının en önemli kısmı planlamadır. İyi bir planlamada sözlüğün türü, hedef kitlesi, bilim kurulu ve görev dağılımı, derleme aşamasında incelenen taranan eserler veya yararlanılan sözcük külliyatı (korpus, bütünce, verilik, derlem), madde başı sözcüklerin ve iç maddelerin tespiti, tanım ve örnek cümlelerin yazımına, tanımların

kapsamına, kullanım kolaylığına kadar pek çok alanda gerekli çalışmaların yapılması kaçınılmaz olacaktır. Jakcson bu hususa işaret etmektedir:

> "Hiçbir sözlük önemli bir önsezi ve planlama olmadan derlenmeye başlanamaz. Ticari yayınevleri normalde planlarını halka sunmazlar; yine de belirli bir sözlük ya da baskının altında yatan bazı fikirler, genellikle ön söz veya giriş bölümünde ifade edilmektedir" (Jackson, 2016, s. 237).

5.4.2. Hedef Kitlenin Belirlenmesi

Planlama aşamasında alınması gereken en önemli kararlardan biri hedeflenen kullanıcı kitlesiyle ilgilidir ve bu karar sözlüğün sözcük kadrosunu, sözcük sayısını, madde başlarının içeriğini, sütun sayısını, yazı boytunu, tanımların üslubu, kapsamı ve içeriğini, örneklerin ve iç maddelerin sayısını ve niteliğini, sözlükte resim kullanılıp kullanılmayacağını ve sözlüğün dilini vb. etkileyecektir: "Örneğin, 7 ile 10 yaş arası çocuklar için (ilkokulda 3'ten 6. sınıfa kadar) bir sözlük üretmeye karar vermek, diğer soruların ve kararların takip edeceği bir başlangıç noktası olarak değerlendirilmelidir" (Jackson, 2016, s. 238).

5.4.3. Sözlüğün Boyutu

Sözlüğün boyutunu etkileyen en önemli unsurlardan biri sözlüğün hedef kitlesidir. Bunun dışında sözlüğün türüne bağlı olarak yer verilmesi kararlaştırılan bilgiler, ticari kaygılar, sözlük yazımında kullanılan teknikler de sözlüğün boyutunu belirleyen önemli unsurlardır.

> "Boyutun kendisi hem maliyet ile hem de sözlüğün hangi fiyattan satılabileceği ile ilişkilendirilir... Boyutun basılmış ürün formatı üzerinde hem ürünün boydan boya uzunluğu ve hem de sayfasının düzeni bakımından etkisi olacaktır; fakat sayfada kaç tane sütunun olacağı gibi önemli faktörler de sayfa düzenini etkileyecektir. Çoğu sözlükler sayfada iki sütun metne sahiptir; fakat bazı yeni sözlükler; hem masa (NODE) hem de el sözlüğü (ECED), üç sütuna sahiptir" (Jackson, 2016, s. 238-239).

5.4.4. Veriler, Veri Kaynakları ve Derleme Yöntemleri

Sözlüğe kaynaklık edecek verilerin hangi yöntemlerle ve hangi kaynaklardan toplanacağı, sözcük külliyatının kullanılıp kullanılmayacağı, hangi sözlüklerden ve

eserlerden yararlanılacağı sözlüğün muteber ve güvenli bir başvuru kaynağı olmasını sağlayacak kriterlerin başında gelir. Kaynak ve yöntemler bilgilerin doğruluğuna, güvenilirliğine, zenginliğine katkı sunmakla birlikte dilin öğrenilmesini, doğru kullanılmasını, zenginleşmesini, bilginin ve kültürün nesilden nesile doğru ve etkili bir şekilde aktarılmasını sağlayacaktır.

Sözlükler, veri elde etmek için derleme yöntemi olarak fişleme, önceki sözlüklerden yararlanma, bilgisayar derlemi kullanma, sözcük külliyatı (corpus) veya bir bilgisayar veri tabanı kullanma yollarını tercih ederler. Son yıllarda fişleme ve başka sözlüklerden veri alma yöntemleri azalırken bilgisayar veri tabanı kullanma yöntemi yaygınlık kazanmıştır.

5.4.5. Sözlüğün Sözcük Kadrosu ve Madde Başı Sözcüklerin Tespiti

Sözlüğün sözcük kadrosunu etkileyen unsurların başında hedef kitle ve onun ihtiyaçları, taranan kaynaklar, sözlüğün boyutu, ticari amaçlar ve kaygılar gelmektedir. Bu unsurlar, sözlükte bilim, sanat, spor, teknik gibi alan terimleriyle dilin temel söz varlığının ne ölçüde yer alacağının belirlenmesi açısından önem arz etmektedir.

Sözlüklerin sözcük kadrosu ile ilgili önemli bir husus da günlük dildeki kullanımların, argoların, kaba sözlerin deyimlerin, lehçe ve ağızlara ait bazı sözcüklerin, insan ve yer isimlerinin, yeni ve alıntı sözcüklerin ne oranda yer alacağı konusudur. Sözlüklerin boyutunu önemli ölçüde belirleyen faktörlerden biri olan bu girdiler hedef kitleye göre azalıp çoğalacak, sözlük yazarının/kurulunun yaklaşımına, derleme yöntemine göre farklı olacaktır.

> "..., sözlükler söz varlığında yer almış güncel günlük konuşma dilini ve argo sözcükleri, kaba ve tabu sözcükleri dahi içermek isteyeceklerdir... Tıpkı kapsam ve boyutun belirlenmesinde de olduğu gibi, örneğin uzun olabilen insan ve yer isimleri olmak üzere ansiklopedik maddelerin eklenmesine karar vermek de önemlidir; mesela 18.500 sözcük içerdiğini iddia eden CED4'e kıyasla ECED tek satırlık sadece 9.000 madde içerir" (Jackson, 2016, s. 239).

5.4.6. Sözlüğün Makro ve Mikro Yapısının Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi

Sözlüğün yazımına geçmeden önceki son ve önemli aşamalardan biri de sözlüğün bütüncül (makro) ve parçacıl (mikro) yapısının belirlenmesidir. Bütüncül ve parçacıl yapı sözlüğün formatı, boyutu, düzeni, içeriği, kullanımı, sözlüğün içinde hangi bilgilerin yer alacağı; harita, ön söz, kullanım kılavuzu, kısaltmalar, dil bilgisi, madde başı sözcükler, iç maddeler, tanımlar, örnekler, tarih, coğrafi bilgiler ve yer adları, özel isimler, kısaltmalar, ikilemeler, deyimler, türemiş sözcükler, seslendirme, köken bilgisi, resimler, tablolar, diğer ekler vb. tüm unsurlar için belirleyici olacaktır.

> "Makro yapı açısından, kısaltmaların yanı sıra birleşik sözcükler, belirli türemiş sözcükler, ekler ve birleştirilen biçimler ve eğer sözlükte yer verilirse insan ve yer isimlerini de içeren tek bir madde başı sözcüklerin alfabetik sırası tercih edilmektedir. Mikro yapı açısından, format ve düzeninin yanı sıra, bir maddenin içine hangi bilgilerin dâhil olacağına karar verilmesi gerekir" (Jackson, 2016, s. 240).

5.4.6.1. Bütüncül Yapı (Macrostructure)

5.4.6.1.1. Baş Veriler

Sözlüğe, yazara, yayınevine göre sayı ve nitelik bakımından farklılık gösteren baş veri bilgleri; ön söz, bilim kurulu veya yazarlar, yayın ve iletişim bilgileri, diyagram, kullanım kılavuzu, kısaltmalar, transkripsiyon alfabesi, dilin tarihi, lehçeleri, alfabeler ve fonetik bilgileri, kaynaklar, dil bilgisi, dilin genel özellikleri vb. olabilmektedir.

5.4.6.1.2. Gövde

Madde başı veya girdi olarak adlandırılan sözcüklerin alfabetik listesine (teknik, özel, gündelik dil, argo ve lehçeye ait sözcükler...) gövde denir. Gövdede kullanılan sözcüklerin sayısını dönemin dili, sözlüğün hedef kitlesi, yazarının tercihleri, yararlandığı kaynaklar, sözlükler, sözcük derleme yöntemi belirler.

5.4.6.1.3. Ekler

Sözlüklerde farklı ek bölümler yer almaktadır. Bazı sözlüklerde sonradan eklenen sözcüklerden oluşan ek sözlük, dil bilgisi, fiil çekimi tabloları, yer adları, haritalar, kısaltmalar, yabancı sözcükler ve söz öbekleri, askerî rütbeler, zaman ölçüleri ve diğer ölçüler, müzik işaretleri, noktalama işaretleri, dibilgisi ve bazı öğretici bilgiler (saat, tarih, gün, ay, mevsimler vb), iletişim ve yazışma örnekleri, bölgeler/eyaletler, ülkeler, uluslararası kuruluşlar, kültür notları, özel isimler, ülkelerin bayrakları, errata (yanlışlar)… yer alırken bazı sözlüklerde bu bilgilerin birkaçı yer alabilmekte, bazılarında ise ekler kısmı bulunmamaktadır.

Sözlüklerde yer alan ekler dış veri kapsamında değerlendirilmektedir. Bu dış veriler baş veri, iç veri ve son veri olarak sınıflandırılmaktadır. Ekler son veride yer alır. Baş veri ve son veri her tür sözlükte yer alabilir ancak iç veri daha çok iki dilli, çok dilli veya aksiklopedik sözlüklerde yer almaktadır. Bazı tek dilli genel amaçlı sözlüklerde dil öğretimi amaçlı ve bilgilerini sınıflayan tablolara dönüştüren pek çok iç veriye yer verilebilir. Bu tutum daha çok thesaurus (kavramlar dizini, eş anlamlılar) isimli sözlüklerde, kavramsal sözlüklerde ve bazı resimli öğrenici sözlüklerinde kullanılır. Bu sözlüklerin tipik örneklerinden biri Le Dictionnaire Plus de L'Idée aux Mots (Selection Yay., Paris, Brüksel, Montreal, Zürih, 1992) isimli Fransızca sözlüktür. Bu sözlükte, asitler, mimarlıkla, hayvanlarla ilgili terimler, … tablolar hâlinde verilmekte, terimler resimler üzerinde gösterilmektedir.

5.4.6.1.4. Parçacıl Yapı (Microstructure)

Sözlüğün parçacıl yapısı, yazım, sesletim, çekimlenme, sözcük sınıfı, etimoloji, tanım ve anlamlar, çok anlamlılık, eş seslilik, örnekler, bağlam ve kullanım, ara maddeler, deyimler, kısaltmalar, tarih vb. bölümlere ayrılabilir. Eleştirmenin sözlük eleştirisinde bu hususları dikkate alması gerekmektedir.

Hausmann, "Sözlüğün zenginliğini nasıl değerlendirmek gerekir?" başlığında makro ve mikro yapıya dikkat çekmektedir: "İki sözlüğü zenginlik bakımından karşılaştırırken madde başı sözcükleri saymak gerekir mi, alt birimler ve alt birimin

türevleri veya tüm sözlük bilimsel ifadeler sayılmalı mı? Sayımdan önce, her halükârda iki sözlüğün sözlük bilimsel ifadelerinin makro ve mikro yapılarını nasıl şekillendirdiklerini tespit etmek gerekir" (Hausmann, 2018, s. 64).

Hausseman'a göre sözlüğün başvuru ve kullanım kolaylığı bakımından da değerlendirilmesi gerekir. Ona göre, sözlüğün adresleme yapısı kullanım ve başvuru kolaylığını etkiyen önemli bir husustur. Kullanım kolaylığı için sözlükte açık, anlaşılır ve pratik adresleme yöntemleri kullanmak gerektiğini, bunun için de sözlüğün anlamayı, hedef dilde metin üretimini ve öğrenmeyi kolaylaştırma gibi fonksiyonlarının dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir (Hausmann, Euralex, 2018, s. 65).

Gouws, sözlük değerlendirmelerinde iç ve dış kriter olmak üzere iki tür kriterden söz etmektedir:

"Jackson (1996, s. 5-6), tek dilli sözlüklerin değerlendirilmesi için iki tür kriter önerir: iç kriter sözlüğün kendisi hakkında söylediklerinden veya yayıncının sözlükle ilgili iddialarından ibarettir. Dış kriterler, sözlüğün tasarımı ve yapımının değerlendirilmesiyle ilgili olduğu gibi sözlüksel bir değerlendirme için gereken dil bilimsel niteliklerin hesaba katılmasını gerektiren ve metaleksikografiden kaynaklanan kriterlerdir" (Gouws, Jackson ve Hartmann, 2008, s. 212-213).

Jackson, *Sözlük Bilimine Giriş* adlı eserinin "Yöntem" başlığı altında; eleştirmenin sözlük bilimi alanında bilgili olması, sağlam bir metodolojiye sahip olması ve değerlendirilmekte olan çalışmayı iyi tanıması gerektiğini ifade ettikten sonra eleştirmenin sözlüğü nasıl eleştirmesi gerektiği hususunda birtakım önerilerde bulunmaktadır:

> " … her şeyden önce, genellikle bakılmayan ön bölümü – ön söz, sözlüğün kullanım kılavuzu, personel ve danışmanların listesini vs. okumak anlamına gelmektedir. Bu okuma genellikle sözlüğün amacı, hedef kitlesi ve içerdiği iddia edilen sözlüksel (ve diğer) bilgi türleri için bir ön görüş sağlayacaktır. Bu iş, sözlük tanıma, incelenen özel sözlüğün tadını alabilmek amacıyla sözlük ana bölümünü incelemek ve madde türlerinin çeşitliliğini de okumayı kapsar. Son olarak bazı sözlüklerin ek bilgileri (örn. İngiltere'nin bölgeleri ve ABD'nin eyaletleri) içeren veya yararlı sözlüksel bilgileri (örn.

ekler ve birleştiren biçimleri) sağlayan arka bölümleri (ekler) de vardır" (Jackson, 2016, s. 255-256).

Jackson'a göre sözlük eleştirisi diğer eleştiri türlerinden çok farklı bir eleştiri alanıdır, sözlük eleştirmenlerinin aşağıdaki hususlarda bilgi sahibi olmaları gerekir: 1. Eleştiri, 2. Yöntem (sözlük eleştirecek kişinin sağlam bir sözlük bilimi metodolojisine sahip olması gerekir), 3. Sözlüğün iç ve dış ölçütleri, 4. Sunum: sayfa düzeni, madde düzeni, maddelerin uzunluğu, kısaltma, 5. İçerik: söz varlığı aralığı, sözcük yapımı, eş yazılımlar, anlam bölme, tanımlamak, düz anlam ötesi, sesletim, dil bilgisi, kullanım, örnekler, etimoloji, özel nitelikler, 6. Bakış açısı, 7. Amaç (Jackson, 2016, s. 253-265).

5.5. İki Dilli Sözlüklerde Gözetilmesi Gereken Nitelikler ve İki Dilli Sözlük Eleştirisi

Tek dilli sözlüklerde gözetilmesi gereken özellikler ve eleştiri kriterleri iki dilli sözlükler için de geçerli olmakla birlikte bazı sözlük bilimcilerin iki dilli sözlükler için belirledikleri nitelikler ve kriterler vardır. Majetić, iki dilli sözlüklerde bulunması gereken özellikleri özetlemektedir:

> "1. Kaynak dildeki her kelime için bir karşılık verir. 2. Kaynak dilin kelimelerini tam olarak kapsar. 3. Dil bilgisel, söz dizimsel ve anlam bilimsel bilgi sağlar. 4. Kullanım rehberi verir. 5. İsimleri içerir. 6. Bilimsel terimler gibi, özel kelime kadrosunu içerir. 7. Yazım kılavuzu ve alternatif yazımları içerir. 8. Telaffuzu içerir. 9. Boyut olarak dengelidir ve yukarıdaki 1'den 8'e kadar sıralanan hususlarla sınırlandırılır" (Majetic ve Bago, 2017, s. 196)

İnce, dillerinden biri Türkçe olan iki dilli sözlüklerde bulunması gereken nitelikleri sıralarken Türkçenin kendine özgü niteliklerinin sözlüğe yansıtılması, seviye, renkli/resimli olması, dil öğrenimini kolaylaştırması vb. hususları öne çıkarmaktadır:

> "İki dilliler için hazırlanacak sözlükler; 1. Renkli/Resimli olmalıdır. 2. Seviyelere göre hazırlanmalı bunun için her iki dildeki sıklık çalışmalarından faydalanılmaldır. 3. İki dilli olarak hazırlanmalıdır. 4. İki dilli öğrenciler eklerde sıkıntı çektiği için sözlüklerde sözcüklerin alacakları ön durum ekleri de gösterilmelidir. (Örn. –e bakmak, -den bakmak, gibi) 5. Sözlükler, klasik sözlük şeklinde değil; söz dağarcığının gelişimine hizmet eden sözcük çalışma kitabı şeklinde tasarlanmalı, sözlüklerde çok sayıda etkinlik (Bulmaca, oyun

> gibi) bulunmalıdır. 6. Hazırlanan sözlüklerin elektronik/mobil versiyonları da olmalıdır. 7. Elektronik/mobil versiyonlarda telaffuz örnekleri de yer almalıdır. 8. Sözcüklerin yaygın kullanımlarına yer verilmelidir. 9. Sözcüklerle ilgili edebiyattan, Türk çocuk edebiyatından örnekler bulunmalıdır (İnce, 2015, s. 306).

Gouws'a göre, Tomaszczyk, iki dilli sözlüklerin sözcük külliyatlarından birinin analizinde, değerlendirmesinde yer verdiği dokuz dizayn niteliğinden (karşılık, yönlülük, tersine çevrilebilirlik, alfabeleştirme, geri alınabilirlik, gereksizlik, kapsayıcılık, geçerlilik, güvenilirlik) gibi niteliklerden yalnızca üçünün (karşılık, yönlülük, tersine çevrilebilirlik) iki dilli sözlüklerle ilgili olduğunu belirtmektedir (Gouws, Jackson ve Hartmann, 2008, s. 215).

> "Tomaszczyk (1988, s. 289), eleştirmenlerin değerlendirme kriterlerini karşılıklar bakımından şöyle özetlemektedir: Karşılıklar, diğerinin yerini tutabilir nitelikte olmalı, yani güncel metinde ve tercihen tek sözlük birimle karşılanabilmelidir… Önerilen karşılık diller arası (yakın) bir eş anlamlı karşılık olmaktansa özenle seçilmiş ve olabildiğince en yakın bir karşılık olmalıdır… Tanımlara, sözcük karşılığı bulunmaması durumunda başvurulmalıdır …" (A.e., s. 215).

Resimler anlamı doğrudan veren, gösteren-gösterilen ilişkisini tanım, açıklama ve eş anlamlı karşılık vermeden gösteren araçlardır. Bu bakımdan iki dilli sözlüklerde kültürel ve sözlüksel boşluklar söz konusu olduğunda resim kullanımı oldukça önemlidir. Nostro'ya göre iki dilli sözlükler resimlere de yer vermelidir:

> "Çeviri, bir gerçekliğin resmini ortaya koyma gereğini, bunun sözcüklere aktarılmasını, sözcüklerin hedef dildeki söz konusu kavramın algılanmasına yönelik resimlerle yeniden ifade edilmesini içerir. Bununla birlikte, kelimelerin doğru kullanımını garanti eden dil öğrenimi ve dile hâkimiyet konusunda sadece zaman ve tecrübe söz konusudur, zira 1972'de Enrico Arcaini'nin de ifade ettiği gibi, "Doğru bir iletişim sağlamak için anlatılmak istenen gerçekliğin bilinmesi gerekir. Bir terimin "değer"i sadece tanımına değil anlam bilimsel alandaki yerine de bağlıdır" (Nostro, 2013, 277-278).

Ridel'e göre iki dilli sözlük eleştirisinde dikkate alınması gereken hususlar: sözlüğün türü: gerçek iki dilli, yarı iki dilli veya sahte iki dilli; madde başı sözcüklerin seçimi ve yapısı; girdilerin ve yan anlamların sayılması; madde başı sözcüklerin kapsamı: tematik alanlar, terimlere ayrılan yer "milli yan anlamlar"; girdilerin sınıflandırılması: alfabetik, metodolojik, analojik; tanım yöntemleri: tanım

seçimleri, anlamların analizi ve sınıflandırılması; "çeviri operasyonu"na bağlı bigiler, çeviri sorunlarına işaret eden sorunlardır (Ridel, 2018, s. 4).

İki dilli sözlüklerde dikkate alınması gereken en önemli sorunların başında çeviri ve sözcüklere doğru karşılıklar verme hususları gelmektedir. Sözlük incelemelerinde bu hususlara yer verilmesi önem arz etmektedir.

Yukarıda değinilen farklı eleştiri ölçütlerine ilave olarak her sözlükte bulunması gereken bazı nitelikler vardır. Bu nitelikler sözlüğün amacına, sözcüklerin kullanım sıklığına, yazı diline, günlük dile ve hedef kitleye uygun veri seçimiyle ilgidir:

> "Sözlük kişi ya da kişilerin damgasını taşısa da bilimsel ve güvenilir olması için veri seçiminde gözetmesi gereken bazı ölçütler vardır. Bunlar: 1. Gerçeklik, 2. Sıklıkta tutarlılık, 3. Uygunluk, 4. Kuralcılık, 5. Kullanım / biçem düzlemleri, 6. Eski/yeni sözcükler, 7. Yerel sözcükler, 8. Kapsam, 9. Genel / teknik sözcükler: 10. Sözlü / yazılı dil (Aktaran Gürlek, 1998, s. 272-273).

Béjoint ve Thoiron, "*İki Dilli Sözlükler*" adlı eserlerinde iki dilli sözlüklerde bulunması gereken üç temel nitelikten söz ederler:

> "Sözlük biliminin sorumluluğu, sözlüğün: 1. Eksiksiz olması: kullanıcının başvurduğu sözlüğün derinliğinin bilincinde olması, aradığını bulması; 2. Bilgi bakımından zengin olması: yabancı dili kullanmak için uygun kelimeyi arayan kullanıcının yardıma intiyacı vardır, kullanıcı yabancı dilde karşılaştığı bilinmeyen kelimeler ve ibareleri anlamak istediğinde bilgi arayışına başvurur, sözlük bunu sağlamalıdır; 3. Güvenilir: sözlük tarafından önerilen çeviriler kullanıcıyı ne yanıltmalı ne de şüpheye düşürmelidir" (Grundy, 1996, s. 133).

İki dilli sözlükler Batı'da genellikle, ya sözlük bilimi alanında köklü bir deneyimi olan, pek çok sözlük yayınlayan **Larousse, Robert, Hachette, Cambridge, Oxford, Collins, Harrap's** gibi kurumlar tarafından yayınlanmakta ya da bu kurumlardan ikisinin iş birliği ile yayınlanmaktadır. Bu tür yayınlar, farklı ana dillerde uzmanlaşmış iki kurumun altyapısını ve tecrübesini kullandığından daha güvenilir ve sistematik bilgiler içermektedir.

Bir yayıncı kurum tarafından yayınlanan Batılı iki dilli sözlüklere örnekler:

1. Larousse: Dictionnaire Compact Français-Anglais, Anglais-Français, Larousse, Paris, 1993.

2. Harrap's: Harraps Compact Dictionnaire Allemand-Français, Français-Allemand, Harraps, Paris, 1999.

İki kurumun iş birliği ile yayınlanan Batılı iki dilli sözlüklere örnekler:

1. Hachette-Oxford: Grand Dictionnaire Hachette-Oxford Français-Englais, Englais-Français, Oxford Universiy Press, New York, 2001.

2. Collins-Robert: Collins-Robert Comprehensive Dictionary & Thesaurus Volume TWO English-French, Dictionnaire Le Robert, Paris-Glascow, 2000.

Sözlükler ister bir bilim kurulu tarafından ister bir kişi tarafından yazılmış olsun sözlük bilimi verilerinden yararlanılarak yazılmalı, sözlük eleştirisi de sözlük bilimi verileri ışığında ve belirli ölçütlerle yapılmalıdır. Eleştirmen bu ölçütler çerçevesinde ve sözlük bilimi verileri ışığında sözlüğü önyargısız olarak değerlendirmelidir. Aşağıda bu ölçütleri içeren bir dizi soru listesi sunulmaktadır:

1. Sözlüğün yazımı için ön hazırlık ve planlama yapılmış mı?

2. Sözlüğün türü ve aynı türdeki diğer sözüklerle kıyaslanması yapılmış mı?

3. Sözlükte kaç dil kullanılmıştır?

4. Dil, üslûp ve gramer açısından kelimelerin kullanımı doğru mudur?

5. Sözlük bir ekip çalışması mıdır? Ekiplerin sayısı ve yeterlilik seviyesi nedir?

6. Sözlük yazımında sözlük bilimi verileri kullanılmış mı?

7. Sözlük kaçıncı baskıdır ve sözlüğün gelişim aşamaları nelerdir?

8. Derleme yöntemi ve kaynaklar nelerdir?

9. Hedef ve kullanıcı kitle ile sözlük uyumlu mudur?

10. Sözlüğün boyutu ve amaca uygunluğu gözetilmiş mi?

11. Sözlüğün cildi, dış ve iç kapak tasarımı, yazı tipi ve boyutu, kâğıt kalitesi nasıldır?

12. Sütun sayısı, yazı karakteri ve kullanım kolaylığı ve içerikte ve biçimde getirdiği yenilikler nelerdir?

13. Madde başı sözcük listesinin seçilmesi ve tutarlılığı nedir, amaca uygunluğu gözetilmiş mi?

14. Madde başı sözcüklerin ve iç maddelerin yazımında hangi yöntem ve tutum izlenmiştir?

15. Madde başı olan sözcüklerin anlamları ve karşılıkları doğru olarak verilmiş mi?

16. Gerekli olan durumlarda çok anlamlık verilmiş mi?

17. Örnekler amaca uygun olarak dengeli ve yeterli oranda verilmiş mi?

18. Her madde başı sözcük için sesletim veriliyor mu?

19. Hangi transkripsiyon sistemi kullanılmıştır?

20. Köken bilgisi veriliyor mu?

21. Hazırlanma süresi ne kadardır?

22. Tarihî kaynaklara, halk söyleyişine, günlük dile bağlılık söz konusu mudur?

23. Nadir, eskimiş, modası geçmiş, yeni, tuhaf, argo, tabu ve alıntı sözcüklere yer veriyor mu?

24. Yeni sözcükler öneriyor mu, eskicil (arkaik) sözcüklere yer veriyor mu?

25. Sözcüklerin kullanıma girdiği tarih veya son kullanım tarihi veriliyor mu?

26. Alıntı sözcüklerin yazımında hangi yöntemleri kullanıyor?

27. Tasarım açısından farklılık yaratıyor mu?

28. Sözlükte kullanılan yeni yöntem ve teknikler nelerdir?

29. Bibliyografik kaynaklar belirtiliyor mu?

30. Örnek cümle ve alıntılar nasıl seçilmiş, tanıklamaya başvurulmuş mu?

31. Kullanım kılavuzu veriliyor mu?

32. Dil bilgisi ile ilgili bilgilere yer veriliyor mu?

33. Sözlüğün dile veya dillere katkısı nedir?

34. Kendisinden önceki sözlüklerle bağlantı ve ilişkisi nedir?

35. Sözlüğün dönemine göre imlâsı nasıldır?

36. Alfabetik sıralama sorunları ele alınmış mı?

37. İç ve dış çapraz gönderimlere yer verilmiş mi?

38. Bir başvuru kitabı olarak sözlük bilimi için yeri ve değeri nedir?

39. Kültürel ve dil bilimsel bir eser olarak sağlamlığı nasıldır?

40. Tanımların bütünlük anlaşılırlık, açıklık, sadelik ve kesinlik bakımından değerlendirilmesi yapılmış mı?

41. Sözlük erişilebilir, taşınabilir bir nitelik taşıyor mu?

42. Sözlük fazlalık ve eksikliklerden arındırılmış mı?

43. Sözlükte yeterli dış veri bilgisi; baş veri, iç veri, son veri ve ekler bölümü yer alıyor mu?

44. Sözlüğün benzerleri arasında öne çıkan özellikleri, yenilikleri, üstün ve zayıf yönleri nelerdir?

45. Sözlük baskı ve tasarım bakımından farklılık yaratıyor mu?

46. Sözlük iki dildeki yazım, noktalama, sesletim, fonetik alfabesi, vurgu, tomlama bilgileri içeriyor mu?

47. Sözlük kullanım kolaylığı bakımından nasıl bir niteliğe sahiptir?

5.5.1. Değerlendirilen Fransızca-Türkçe sözlükler

5.5.1.1. Tahsin Saraç, Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük, Adam Yayıları, 3. Basım, İstanbul, 1990. Değerlendirmesi

I. Bütün Yapı (Mega Yapı)

Hartmann ve James'e göre bütün yapı (megastructure), bütüncül yapı (macrostructure) ve parçacıl (microstructure) yapıyı içeren bir kavramdır ve sözlüğün tüm yapısını kapsar: "Bir başvuru çalışmasının, bütüncül (macrostructure) yapı ve dış veri (outside matter) dâhil tüm bileşenlerinin toplamı"dır. (Hartmann ve James, 1998, s. 110).

Tahsin Saraç, Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük'ün (bundan sonra TSBTFS) bütün yapısı sunuş, ön söz, kısaltmalar, ses bilimi abecesi ve işaretlerinin Türkçedeki yaklaşık ses değerleri ile alfabetik olarak sıralanmış madde başı sözcüklerden oluşmaktadır. Madde başı sözcükler küçük koyu harflerle yazılmıştır. Sözlükte son veri, tablo ve resim bulunmamaktadır.

A- Dış Veriler

Harmann ve James'e göre dış veri: "Bir referans çalışmasının bütüncül yapısında temel sözcük listesinin dâhil olmadığı tüm bileşenleri kapsayan terim. Dış veri; baş veri (ön söz ve kullanım kılavuzu gibi), iç veri, (çizelgeler ve resim levhaları gibi) ve dış veri (isim listeleri, ağırlık ölçüleri ve uzunluk ölçüleri gibi). Bütün yapı, Çizelge, Bütün yapı (Bkz. s. 92)"lardan oluşmaktadır. (Hartmann ve James, 1998, s. 104).

TSBFTS'de dış veri olarak sadece baş veri (sunuş, ön söz, kısaltmalar, ses bilimi abecesi ve işaretlerinin Türkçedeki yaklaşık ses değeri) dışında dış veri bulunmamaktadır. Bu bakımdan sözlüğün dış verisi dil bilgisi, harita, dillerin karşılaştırılması, iki dilde fiil çekimleri gibi önemli dış veri bilgilerinden yoksundur.

a- Sözlük Hakkında Genel Bilgiler

- **Sözcük Sayısı, Dış-İç-Arka Kapak, Boyut, Sütun, Sayfa Sayısı, Renk, Tasarım)**

Tahsin Saraç'ın 1990 yılında Adam yayınları tarafından 3. baskısı yayınlanan TSBFTS iki dilli Fransızca-Türkçe sözlükler içinde en çok kullanılan sözlüklerden biridir. "Sunuş" kısmındaki bilgilere göre sözlük ilk olarak 1976 yılında, altı yıllık bir çalışmanın ürünü olarak Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanmıştır. Bu bölümde ayrıca sözlüğün 100.000'in üzerinde Fransızca sözcük, söz öbeği (kalıpsöz) ve deyim karşılıklarını içerdiği belirtilmiştir.

Sözlük 16x23,5 ebatında, iki sütun olarak düzenlenmiş, kenar boşlukları hariç her sütunu 6 cm olan, alfabetik, genel amaçlı, hedef dilden kaynak dile (Fransızca-Türkçe) tek boyutlu L2>L1 iki dilli bir sözlüktür. Sözlük 1492 sayfadan oluşmaktadır.

TSBFTS'nin dış kapak tasarımı tasarım denemeyecek ölçüde basit olup, kahverengi suni deri ile kaplanmıştır. Dış kapağın üst yüzeyinde ve sırtında yayın evi adı, sözlüğün başlığı, yazarının adı soyadı ve Adam yayınlarının logosu bulunmaktadır. Arka kapak ise tamamen boş bir kahverengi zeminden ibarettir. Tasarımda tek renk kullanılması, resim ve tasarım kullanılmaması sözlük maliyetine yönelik bir pazarlama endişesi veya daha çok kişiye ulaşabilme amacının güdüldüğü izlenimi uyandırsa da sözlüğün göze hitap eden, kullanıcıyı cezbeden bir dış kapak tasarımının olmaması önemli bir eksikliktir.

TSBFTS'nin iç kapak tasarımı beyaz rengi dışında dış kapak yüzeyi ile bire bir aynıdır. İç kapağın üst yüzeyinde yayın evi adı, sözlüğün başlığı, yazarının adı soyadı ve Adam yayınlarının logosu bulunmaktadır.

- **Sözlüğün Türü**

TSBFTS, alfabetik olarak düzenlenlenmiş genel amaçlı, hedef dilden kaynak dile (Fransızca-Türkçe) tek boyutlu L2>L1 iki dilli bir sözlüktür.

- **Sözlüğün Amacı ve Hedef Kitlesi**

Sözlüğün "Sunuş" kısmında Adam yayınları, sözlüğün büyük bir boşluğu doldurduğunu; yazarın ilk yayında yaptığı altı yıllık çalışmaya ilâve olarak Adam yayınları için yapılan üçüncü baskıya dört yıllık ilâve bir emek harcanarak Fransızca ve Türkçenin son elli yıldaki evrimi göz önünde tutularak dörtte bir oranında genişletildiğini belirtmektedir. Bu genişletmeyle sözlüğün çağdaş bilim ve teknoloji ürünü tüm sözcükleri, bilim, sanat, felsefe, hukuk, teknik, ticaret, ekonomi ve bankacılık terimlerini yeni ve eski karşılıklarıyla içeren seçkin bir yapıt niteliği kazandığı ifade edilmektedir.

Ön söz bölümünde sözlüğün ana amacı hususunda: "Gerek anlam, gerek örneklendirme yönünden, Fransızca ve Türkçedeki belli başlı bütün sözcüklerin taranmasıyla hazırlanan bu sözlükte, Fransızca sözcükler Türkçe karşılıklarıyla verilmeye çalışılmış, tanımlamalar ve dolaylamalardan özellikle kaçınılmıştır. Böylece Türkçenin gerek söz varlığı gerek anlatım özelliği bakımından, en ileri Batı dilleriyle boy ölçüşebilecek bir dil olduğu bir kez daha kanıtlanmak istenmiştir." ifadeleri sözlüğün yazılış amacını açıkça ortaya koymaktadır.

Sözlüğün sunuş kısmında hedef kitlesi ile ilgili: "her düzeydeki öğrenim kurumları, öğretmenler, öğrenciler, araştırmacılar ve çevirmenler için vazgeçilmez bir başvuru kaynağı olacağına inanıyoruz." ifadesi yer almaktadır.

- **Sözlüğün Yazarı, Bilim Kurulu, Kurumu**

Sözlüklerin, sözlük yazımı alanınında uzman bir bilim kurulu tarafından hazırlanması, sistemli çalışan, birikim ve deneyimlerden yararlanarak bunları geliştiren bir ekip veya kurum çalışmasının ürünü olması sözlüğe değer katan önemli hususlardır. Ancak ekip çalışmaları ve kurumsal çalışmalar uyum, eş zamanlı çalışma, pek çok farklı uzman ve çalışma alanı gerektirdiğinden koordinasyon eksikliği, sürecin uzaması gibi birtakım zorluklara yol açmaktadır.

TSBFTS'nin, Adam Yayınları tarafından kaleme alınan Sunuş bölümünde eserin altı yıllık bir çalışmanın ürünü olarak Tahsin Saraç tarafından yazıldığı ve ilk kez 1976'da Türk Dil Kurumu tarafından yayımlandığı belirtilmekte ancak kurumun eserin yazımı ve içeriğine yönelik bir katkısından söz edilmemektedir.

Saraç, sözlüğün ön söz bölümünde: "20.02.1984 tarihli başvurumuzla, adı aynı ama artık yapı ve niteliği değişmiş olan Kurum'dan dışarıda bastırılmak üzere, geri alınmıştır." (Saraç, Büyük Fransızca-Türkçe sözlük, 1990, s. III) şeklinde TDK'ya üstü kapalı bir eleştiri yaparak eserini neden geri aldığını ifade etmektedir.

Adam Yayınları tarafından 1990'da yapılan baskının sunuş bölümünde Saraç'ın, eseri baskıya hazırlamak için çağdaş sözlük bilimi ilkeleriyle ve bilimsel yöntemlerle çalışılarak Fransızca ve Türkçenin son elli yıllık evrimini dikkate alarak dört yıllık yeni bir çalışma ile ve pek çok alanla ilgili bilimsel terimlerin eklenmesiyle oluşturulduğu belirtilmektedir (Saraç, 1991, s. I). Sunuş ve ön söz bölümlerinde sözlükle ilgili eski ve yeni tüm içerik ve iyileştirme-genişletme-yenileme çalışmalarının yazar tarafından yapıldığı belirtilmekte buna karşılık Adam yayınlarının eserin yayımlanması dışında bir katkısının olduğundan söz edilmemektedir. Bu durum sözlüğün bir bilim kurulu çalışması olmadığını göstermektedir.

- **Sözlüğün Sözcük Derleme Yöntemi ve Kaynakları**

Sözlükte derleme yöntemi olarak Fransızca ve Türkçedeki belli başlı bütün sözlüklerin tarandığı ifade edilmiş ancak hangi sözlüklerin tarandığı belirtilmemiştir: "Gerek anlam gerek örneklendirme yönünden, Fransızca ve Türkçedeki belli başlı bütün sözlüklerin taranmasıyla hazırlanan bu sözlükte, Fransızca sözcükler Türkçe karşılıklarıyla verilmeye çalışılmış, tanımlamalar ve dolaylamalardan özellikle kaçınılmıştır." ifadesiyle sözlük tarama yönteminin kullanıldığı ifade edilmektedir.

TSBFTS'nin sunuş ve ön söz bölümlerinde sözlüğün kaynakları, sözcüklerin seçiminde kullanılan yöntemler, taranan eserler, yararlanılan sözlükler ve diğer eserlerle ilgili bilgi bulunmamaktadır.

- **Cilt Dayanıklığı, Kâğıdın Niteliği**

TSBFTS'nin, iplik dikişli yeterince sağlam bir cildi vardır. Sözlük beyaz renkli birinci sınıf orta kalınlıkta hamur kâğıda basılmıştır. Sözcük arama esnasında sayfaların katlanması, birbirine yapışması, okuma sırasında göz yorulması gibi olumsuzluklar söz konusu olmamaktadır.

- **Sayfa Numaraları**

Her sayfa iki sütun olarak düzenlenmiş ve sayfa numaraları her sayfanın orta üst kısmına konmuştur. Her sayfanın sol üst kısmında sayfanın ilk kelimesi, sağ üst kısmında ise sayfanın son kelimesi adreslenmiştir. Her sütun 53 satırdan oluşmaktadır, sözlük toplam 1492 sayfadır.

b- Baş Veri

Ön veri terimiyle de karşılanabilecek bir terim olan baş veri alfabetik sözlük listesinden önceki tüm verileri kapsamaktadır. Hartmann ve James'e göre baş veri bir sözlüğün bütüncül yapısında temel sözcük listesinden önce gelen bileşenlerden biridir. Genel amaçlı sözlüklerde bu öncüllere örnek olarak şunlar bulunabilir: başlık sayfası, telif hakkı ve baskı, ithaf ve onay, içindekiler tablosu, katkı verenler listesi, kısaltmalar listesi ve/veya kullanılan resimler, telaffuz anahtarı, kullanıcı rehberi, esere dair notlar, dilin tarihi ve yapısı, dil bilgisi sözlüğü (Hartmann ve James, 1998, s. 60).

TSBFTS baş veri olarak oldukça basit ve yetersizdir. Başlık sayfasının üst kısmında sözlüğün başlığı, yazarın adı soyadı, alt kısmında ise yayınevinin adı ve logosu vardır. Başlık sayfasının arkasında Adam Yayınlarına ait iletişim bilgileri, eserin baskıları ve baskı yılları yer almaktadır. Sözlükte ikinci bir kapak sayfası verilmiş olup sözlüğün adı ve yazarının adı soyadı yazılmıştır. Sunuş kısmında sözlük tanıtılmış, ayırıcı özellikleri ve özellikle sözlük bilimi ilkelerine uygun olarak hazırlandığı belirtilmiştir. Sözlüğün içeriği ve nasıl hazırlandığı, içerdiği sözcük sayısı belirtilerek seçkin bir yapıt niteliği kazandığı, önemli bir boşluğu doldurduğu

belirtilmiştir. Son olarak hedef kitle belirtilmiş ve vazgeçilmez bir başvuru kaynağı olduğu ifade edilmiştir. Sunuş yazısının altında "Adam Yayınları" imzası vardır.

Ön sözde eserle ilgili tarihi bilgilere, sözlüğün içeriğine, eserde kullanılan tekniklere ve sembollere yer verilmiştir. Kısaltmalar bölümünde yarım sayfa Türkçe kısaltmaya yer verilirken Fransızca kısaltmaların sayısı sadece üç adettir.

Ses bilimi Abecesi ve İşaretlerin Türkçedeki Yaklaşık Ses Değeri bölümünde yarım sayfalık Fransızca ünlüler, ünsüzler ve Türkçe karşılıkları verilmiş, üç adet Fransızca yarı ünsüzün de Türkçe karşılıkları verilmiştir.

Baş verideki en önemli eksikliklerden biri fonetik alfabesinin olmamasıdır. Çünkü yazar telaffuzları zor sözcükleri fonetik alfabesiyle köşeli ayraç içinde göstermiştir. Ayrıca sözlükte üç kez gereksiz iç kapak sayfası kullanılmıştır. Ön sözdeki birkaç ipucu ve bilgi dışında okuyucuya reberlik edebilecek bir kullanım kılavuzuna yer verilmemesi de çok önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

- **Ön Söz**

Saraç, TSBFTS'in baş verisinde sunuş bölümünden sonra bir sayfalık ön söz kaleme almıştır. Bu bölümde yazar sözlüğün ilk baskısının Türk Dil Kurumunda yapıldığını ve kuruma 1984'te yaptığı başvuruyla 'dışarıda bastırılmak üzere geri alındığını' belirtmektedir.

Yazar sözlüğü hazırlama yöntemini ve sözlüğün içeriğini, sözcük kadrosunun niteliğini, sözlüğün yazılış amacını şöyle açıklamaktadır:

> "Gerek anlam, gerek örneklendirme yönünden, Fransızca ve Türkçedeki belli başlı bütün sözcüklerin taranmasıyla hazırlanan bu sözlükte, Fransızca sözcükler Türkçe karşılıklarıyla verilmeye çalışılmış, tanımlamalar ve dolaylamalardan özellikle kaçınılmıştır. Böylece Türkçenin, gerek söz varlığı, gerek anlatım özelliği bakımından, en ileri Batı dilleriyle boy ölçüşebilecek bir dil olduğu bir kez daha kanıtlanmak istenmiştir."

Sözlükte kullanım kılavuzu yer almamaktadır. Yazar bu ihtiyacı kısmen ön sözde verdiği bilgilerle gidermek istemiştir. Yazar aşağıda sözlüğü benzerlerinden farklı kılan iki yenilikçi özelliğe de dikkati çekmiş ve yapılan incelemede sözcüklere

kendisi ve diğer kişiler tarafından önerilen karşılıkları düzenli olarak yıldız (*) işaretiyle belirttiği görülmüştür. Aynı tutum tutarlı bir şekilde sözcüklerin eski karşılıklarının başına konulan baloncuk (˚) işareti ile sürdürülmüştür.

> "Gerekli görülen durumlarda, kimi sözcüklere tarafımızdan karşılıklar türetilmiş, bunlar ve başkalarınca yapılmış bütün öteki öneriler, başlarına bir yıldızcık (*) konularak belirtilmiş, yer yer de, yanlarında (˚) işaretiyle belirtilen eski karşılıkları verilmiştir."

Saraç, sözcüklerin okunuşunda ve fonetik alfabe ile gösterilişindeki tutumunu: "Okunuşu kural dışı sözcüklerin nasıl okunacağı, hemen sözcüğün yanındaki köşeli ayraç içinde ses bilimi harfleriyle gösterilmiş, bu harflerin okunuşu ise bir dizelge halinde Sözlük'ün başında sunulmuştur. Sözlüğün H harfi bölümünde, "la *honte, le *hangar" örneği bütün h aspiré'ler (sesli h sesi), başlarına bir yıldızcık (*) konularak belirtilmiştir." şeklinde ifade etmiştir.

Yazar ön sözde ayrıca örneklerin ayraç içinde gösterildiğini, anlamların numaralandırıldığını, sıfat ve eylemlerin adlar ve eylemliklerle kullanılırken aldıkları ilgeçlerin belirtildiğini ve örneklendirilirken yine ayraç içine alındığını belirtmiştir. Örneklerin Türkçe karşılıklarının sadece anlamı anlaşılır kılmak, sözcüğün terimsel ve deyimsel anlamını göstermek için verildiğini bu nedenle "…ayraç içindeki örneklerin okunması özellikle salık verilir." ifadesiyle bunların okunması gerektiğini tavsiye etmektedir. Yazar burada genel amaçlı iki dilli sözlüklerin öğreticilik ilkesine işaret ederek sözcüğün veya sözcük grubunun bağlam içinde öğrenilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kalıp sözler için ise yazarın tutumu: "Sözcüklerin çeşitli anlamları gösterildikten sonra, bir çengel (§´) işaretiyle kalıpsözler, deyimler ve atasözlerine geçilmiş, bunlar da kendi aralarında abecesel sıraya göre düzenlenmiştir." şeklindedir.

Yazar yeni baskı için yapılan çalışmanın dört yıl sürdüğünü sözlüğün "kapsamının dörtte bir oranında genişlediğini, son teknolojik ve bilimsel gelişmelerle Fransızcaya girmiş hemen hemen bütün önemli kelime ve deyimler içine alınmış…" ifadelerine yer vermektedir.

Yazar ön sözü, ikinci baskı için yapılan çalışmaları överek sonlandırmaktadır: "Adam Yayınlarınca çıkarılan bu ikinci basımda, birinci basımdaki dizgi yanlışları ve karışıklıklar giderilmiş, eksikler büyük ölçüde tamamlanmış, böylece Sözlük, yepyeni kimliğiyle, tüm sorumluluğunu onurla taşıyacağımız bir niteliğe kavuşmuştur."

– **Yazarın Biyografisi ve Fotoğrafı**

TSBTFS'ün dış verilerinde yazarın biyografisi ve fotoğrafı yer almamaktadır. Sözlüğün hiçbir bölümünde fotoğraf ya da resim kullanılmamıştır.

– **Özel İşaretler**

TSBTFS'nin dış verisinde kısaltmalar bölümünden sonra "Sesbilim Abecesi ve İşaretlerinin Türkçedeki Yaklaşık Ses Değeri" başlıklı Fransız alfabesindeki ünlü ve ünsüzlerin Türkçedeki karşılıklarını gösteren yarım sayfalık bir işaretler bölümü vardır. Bu bölümde ayrıca Fransızcadaki yarı ünsüzler ve Türkçedeki karşılıkları da gösterilmiştir. Sözlükte yıldız (*) işaretiyle yazar, bizzat kendisinin veya başka kişilerin türetip önerdiği sözcükleri ve **h aspiré**yi (sesli h) belirtmiş, eski sözcüklerin başına baloncuk (˚) işareti koymuştur.

c- İç Veri

TSBTFS'de iç veri yer almamaktadır. İç veriler daha çok Batılı iki dilli sözlüklerde bulunmaktadır.

d- Son Veri

TSBFTS'de dış veri bulunmamaktadır. Batılı iki dilli sözlüklerde özellikle karşılaştırmalı dil bilgisi bölümü, fiil çekimi çizelgeleri, haritalar, ülke bayrakları, sayılar, matematik terimleri, özel isimler… öne çıkmaktadır. Sözlükte son veri olmaması ciddi bir eksikliktir.

II. Bütüncül Yapı (Macrostructure)

Hartmann ve James (1998)'e göre bütüncül yapı, bir başvuru eserinde derleyicinin ve kullanıcının, bilginin yerini bulmasını sağlayan temel unsurların oluşturduğu genel listeleme yapısıdır. Batılı sözlüklerde en yaygın biçimi alfabetik sözcük listeleri olmakla birlikte madde başı sözcükleri tematik, kronolojik ve kullanım sıklığına göre sıralayan farklı listeleme yapıları da vardır. Bu yapı dış

verilerle sözlüğün başında, ortasında veya sonunda tamamlanır (Hartmann ve James, 1998, s. 91).

A- Sözcük Listesi

Alfabetik Fransızca-Türkçe tek boyutlu, genel amaçlı, iki dilli bir eser olan sözlüğün sunuş kısmında 100.000'in üzerinde Fransızca sözcük, söz öbeği (kalıpsöz) ve deyimin karşılıklarını içerdiği belirtilmiştir.

TSBTFS'nin bütüncül yapısını oluşturan madde başı sözcükler alfabetik olarak sıralanmış, küçük koyu haflerle belirginleştirilmiş, her madde başı sözcük daha görünür ve kolay ulaşılır olması için parçacıl yapıyı oluşturan açıklayıcı bilgilerden sola doğru iki harf boyu kadar çıkıntılı olarak sıralanmıştır.

B. Madde Başı Sözcükler

Hartmann ve James'e göre madde başı (lemma) girdinin bulunduğu yer veya konumdur ve iki boyutludur:

> "Bir başvuru eserinin genel yapısında bir girdinin yerleştirildiği yer ve bulunduğu konum. Bir referans çalışmasında madde başı sözcüğün iki boyutu vardır: genel bütüncül (ör. alfabetik) yapı içinde derleyicinin tayin ettiği ve kullanıcının listelenen bilgiyi bulabilmesini sağlayan ulaşım noktasını teşkil ederken parçacıl yapıda açıklamaları teşkil eden diğer girdiler içindeki (ör. başsözcüğün tanımı) ana başlığı oluşturur" (Hartmann ve James, 1998, s. 83).

TSBFTS'de Batılı ve yerli iki dilli veya tek dilli sözlüklerde yaygın olarak kullanılan alfabetik diziliş yöntemi ve madde başı sözcüklerin küçük harflerle yazılması geleneği sürdürülmüş, madde başı sözcükler açıklamalardan dışa doğru iki harf boyu çıkıntılı olarak yazılmıştır. Madde başı sözcüklerin yazımında bazı özel isimlerin yazılmadığı, özellikle ülke isimlerinden bazılarının (Angleterre, France, Allemagne…) sözlüğün giriş kısmında harita veya ülke isimleri tablosu bulunmamasına rağmen genel öğrenici kitlesini hedefleyen sözlükte ülke isimlerinin yer almaması önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

III. Parçacıl Yapı (Microstructure)

Hartmann ve James parçacıl yapıyı "bir başvuru ögesinin iç tasarımı" olarak değerlendirmekte ve aşağıdaki hususları kaydetmektedir:

> "Genel kelime listesi (MACROSTRUCTURE), parçacıl yapı MADDE BAŞI sözcük hakkında ayrıntılı bilgiler, onun biçimsel ve anlamsal nitelikleriyle ilgili açıklamalar (yazım, telaffuz, dil bilgisi, tanım, kullanım, köken bilimi) sağlar. Eğer maddde başının birden çok anlamı varsa, bunların her biriyle ilgili bilgi İÇ MADDEde (SUB-LEMMA) verilmiştir. Sözlükler sağladıkları bilginin miktarına ve bu bilgileri GİRDİ'nin metninde nasıl gösterdiklerine göre farklılık gösterir. Kullanıcı, parçacıl yapının karmaşasını kavrayabilecek yeterli başvuru yeteneğine sahip olmayabilir ve gerekli ayrıntılara ulaşmak için açıklayıcı rehberlik ve/veya kullanım kılavuzuna ihtiyaç duyabilir" (Hartmann ve James, 1998, s. 94).

TSBFTS'nin parçacıl yapısında iç maddeler, deyimler, atasözleri madde başı sözcükler gibi koyu-kalın harflerle yazılarak belirginleştirilmiştir. Dönüşlü ve işteş fiiller (**S'abattre, S'abîmer**) büyük harflerle başlatılmıştır. Sözlük iç madde bakımından yeterli ve zengin bir yapıya sahiptir. **Abondance** kelimesiyle ilgili 7 iç madde, **baigner** için 4 iç madde, **café** kelimesi için 18 iç maddeye yer verilmiştir.

Saraç, sözlüğün ön sözünde parçacıl yapıda kullandığı yeniliklere yer vermiştir:

> "Gerekli görülen durumlarda, kimi sözcüklere tarafımızdan karşılıklar türetilmiş, bunlar ve başkalarınca yapılmış bütün öteki öneriler, başlarına bir yıldızcık (*) konularak belirtilmiş, yer yer de, yanlarına (˚) işaretiyle belirlenen karşılıkları verilmiştir" (Saraç, 1990, s. III).

Yazarın, yukarıda bir yenilik olarak ortaya koyduğu işaretleme sistemine sözlükte düzenli olarak bağlı kaldığı görülmüştür: **abattoir** 2. *Mec.* Kıyım, ˚katliam, **abnégation** 2. Fedakârlık, özveri; vazgeçme, ˚feragat, **nature** *diş*. 1. Doğa, ˚tabiat karşıklarını verdiği görülmektedir. **arbitral,e** s.1.Yargıcılığa değgin, ˚hakemliğe değgin, *yargıcıl *(Sentence arbitrale, tribunal arbitral)*. **architectural,e** s. Örekmenliğe (mimarlığa) değgin, *öreksel, ˚mimarî *(Formes architecturales).*

Yargıcıl, öreksel gibi önerilen yeni karşılıklar yazarın kendi yenilikçi dil anlayışının Adam Yayınlarıyla paralel olduğunu ve bu kurumda kendisine dilediği

özgürlük alanının sağlandığı görülmektedir. Bu sayede yazar, sözlükte oldukça fazla sayıda yeni sözcükler önermiştir. Saraç'ın, bu özgün ve yenilikçi tutumunu Türk Dil Kurumunda sergileyemediğinden sözlüğünü kurumdan alarak yeni baskısını Adam Yayınlarıyla vasıtasıyla yayımladığı anlaşılmaktadır. Bu sözlükte kullanılan *yargıcıl, öreksel* gibi bazı sözcüklere kullanım alanı bulamamaları sebebiyle TDK sözlüklerinde yer verilmemiştir.

Sözlükte kullanım kılavuzu bulunmamakla birlikte ön söz bölümünde yer alan yukarıda örneklendirilen bazı açıklamalar bu açığı kısmen kapatmaktadır. Ancak yazar ön sözde, türettiği veya başka kişilerden aldığı yeni karşılıklar için kullandığı yıldız (*) simgesini; **la*honte, le*hangar** örneğinde olduğu gibi tüm ***h aspiré*** (Fransızcada telaffuz edilen **h**'ler) 'ler için kullandığını ifade etmekte, böylece (*) işaretini iki ayrı görevde kullanmaktadır. Fransızca'da "*h muet"* (telaffuz edilmeyen/ dilsiz **h**) ile telaffuz edilen ve sessiz harf sayılan "*h aspiré"* ayırımı için, telaffuz edilen "*h aspiré*"nin koyu harflerle yazılması yeterli olabilirdi. Böylece bir simgeye iki görev yükleme karışıklığı ortadan kaldırılabilirdi.

Ön sözde ayrıca örnek cümlelerin parantez içinde verildiği, birden çok anlamı olan sözcüklerin anlamlarının sayılarla belirtildiği, gerek sıfat ve eylemlerin adlar ve eylemliklerle aldığı çeşitli ilgeçlerin belirtildiği, bunlarla ilgili örneklerin yine ayraç içinde verildiği, ayraç içinde verilen örneklerin okunmasının salık verildiği belirtilmektedir. Ayrıca, "Sözcüklerin anlamından sonra çengel (§) işaretiyle kalıpsözler, deyimler ve atasözlerine geçilmiş, bunlar da kendi aralarında abecesel sıraya göre düzenlenmiştir." ifadesi de yazarın ön sözde yer verdiği kullanım bilgilerindendir.

TSBTFS'nin parçacıl yapısının genel görünümü aşağıdaki tabloda sunulmaktadır:

Tablo 6: TSBTFS'nin Parçacıl Yapısının Genel Görünümü, Veri Bilgileri		
MADDE BAŞI	Sesletim	Genellikle sesletim bilgisi yoktur, telaffuzu zor sözcükler seslendirilmiştir.
	Dil bilgisi	Sözcük türü ve dil bilgisi bilgileri verilmiştir.
	Köken	Nadiren yer verilmiştir.
	Kullanım etiketi	Yer verilmiştir.
	Tanım	Genellikle karşılık verme yöntemi tercih edilmiştir.
	Örnek	Her zaman yer verilmez. Genellikle yer verilir.
	Deyimler, kalıp sözler ve atasözleri	Her zaman yer verilmez. Genellikle yer verilir.
	Çapraz gönderim	Yer verilmemiştir.

A. Parçacıl Yapıda Biçimle İlgili Bilgiler

Parçacıl yapıda anlam bilgisi dışında kalan yazım, tarih, sesletim, dil bilgisi vb. bilgiler biçim bilgisi kapsamındadır: "Madde başının biçimiyle ilgili verilen bilgiler, çekirdek yapıyı oluşturur. Yani çekirdek yapı madde başıyla ilgilidir. Parçacıl yapının biçimiyle ilgili; yazım bilgisi, sesletim bilgisi, dil bilgisel bilgi bulunmaktadır " (Eraslan E. , 2020).

a. Yazım Bilgisi

Hartman ve James, imla ile iligili olarak: "Belirli bir dildeki imla geleneklerini düzenleyen kurallar bütünü ve dil bilimsel birimlerin yazım düzeyinde şifrelenmerini sağlayan temel ilkeler. Diller, sözlü dili yansıtmak üzere geliştirdikleri imla sisteminin kapsamına göre farklılık gösterir" (Hartmann ve James, 1998, s. 104). ifadelerine yer vermektedir. Sözlüklerde yazım birliğinin sağlanması bakımından yazımda keyfî bir tutum izlenmemeli, toplum ve TDK tarafından benimsenen ana prensiplerin dışına çıkılmamalıdır. Yazım ve imlada TDK'nin sözlüğü ve yazım kılavuzu esas alınmalıdır. Yeni bir tutum izlenmişse bunun sebebi sözlüğün ön sözünde veya kullanım kılavuzunda belirtilmelidir.

TSBFTS'nin sunuş ve ön söz bölümlerinde, sözlüğün ilk kez 1976'da Türk Dil Kurumu tarafından yayımlandığı, 20.02.1984 tarihli başvuru ile yazarı tarafından kurumdan, dışarıda bastırılmak üzere geri aldığı bilgisi yer almakta ancak bunun sebebi açıklanmamaktadır. Ayrıca ön sözde gerek anlam gerek örneklendirme yönünden, Fransızca ve Türkçedeki belli başlı bütün sözlüklerin taranmasıyla hazırlandığı ifade edilmektedir. Bu durumda yazarın, imla konusunda incelediği sözlüklerin eğilimlerinden yararlandığı ayrıca TDK'nin İmla Kılavuzu ile birlikte sözlüğün incelenen bu baskısının 1990 yılında yapıldığı dikkate alındığında Adam Yayınları İmla Kılavuzunu (1987) esas almış olabileceği söylenebilir. Bu öngöryü Adam Yayınlarının İmla Kılavuzundaki yazım biçimleri ve kullanılan sözcükler ve kelimelere verilen yeni karşılıklardaki benzerlikler desteklemektedir. Ancak yazar, ön söz bölümünde imla konusundaki tutumuyla ilgili bir ifadeye yer vermemiştir.

b. Sesletim Bilgisi, Vurgu, Tonlama

Sesletim bilgisi basılı sözlüklerde uluslararası fonetik alfabesi ile genellikle köşeli ayraç içinde gösterilmektedir. İki dilli sözlüklerde nadiren gösterilen sesletim bilgisi TSBFTS gibi bazı sözlüklerde sadece telaffuzu kural dışı olan sözcüklerin fonetik alfabesiyle gösterilmesi, bazı sözlüklerde ise yabancı kökenli sözcüklerin veya telaffuzu zor sözcüklerin gösterilmesi şeklinde görülmektedir. Hartmann ve James, fonetik alfabesine ilave olarak yeniden heceleme (respelling) olarak adlandırdığı geleneksel harfler ve işaretlerden söz eder:

> "Dilin biçimi, üretimi ve gösterimi. Bu olguyu ses bilgisi (PHONETICS) ve ses bilimi (PHONOLOGY) tarafından araştırılır ve araştırma sonuçları genel sözlükler veya SESLETİM SÖZLÜKLERİnde iki temel yazı simgeleme sistemi yoluyla kaydedilir: Ses bilgisel çeviri yazı (phonetic TRANSCRIPTION) veya yeniden heceleme (RESPELLING), ilki özel semboller (ör. ULUSLARARASI SESLETİM ALFABESİ bunlardan biridir), sonraki ise geleneksel harfler ve işaretlerdir. Vurgu gibi BÜRÜNSEL ÖZELLİKLER (PROSODIC FEATURES) işaretlenmiş fakat (cümle) tonlama nadiren gösterilmiştir" (Hartmann ve James, 1998, s. 112).-

TSBFTS'nin ön sözünde sesletim bilgisi için takınılan tutum belirtilmiş ancak vurgu ve tonlamaya yer verilmemiştir:

> "Okunuşu kural dışı sözcüklerin nasıl okunacağı, hemen sözcüğün yanındaki köşeli ayraç içinde sesbilim harfleriyle gösterilmiş, bu harflerin okunuşu ise bir dizelge halinde sözlük başında sunulmuştur. Sözlüğün H harfi bölümünde **la *honte, le** *hangar örneği bütün h aspiré'ler, başlarına bir yıldızcık (*) konularak belirtilmiştir."

Saraç'ın Fransızca sözcüklerin sesletimindeki bir ayrıntıyı ön sözde belirtmesi sözlüğün kullanımı ve öğreticiliğine katkı yaptığı açıktır ancak yazar yıldız (*) işaretini sözcükler için türettiği yeni karşılıklar için de kullanmıştır. Aynı işaretin iki farklı görevde kullanılması, sözlüğün ön sözünü okumayan kullanıcılar için bir karmaşa yaratması söz konusu olacağından h aspiré (sesli h sesi) için la **h**onte, le **h**angar biçiminde ilk harfin koyu yazılması veya farklı bir sembol kullanılması gerekirdi.

Yazar sesletim bilgisine sadece kural dışı sözcüklerin okunuşu ile ilgili olarak nadiren yer vermiştir. Ön söz ve sunuş bölümünde ise sesletim bilgisi ve kullanım kılavuzu olmadığından sesletim bilgisi ile ilgili doyurucu bilgilere yer verilmemiştir. Sözlüğün baş veri kısmında "*SESBİLİM ABECESİ VE İŞARETLERİN TÜRKÇEDEKİ YAKLAŞIK SES DEĞERİ*" başlığı altında dört sütun hâlinde (ünlüler, Türkçede; Ünsüzler, Türkçede) harflerin Türkçedeki karşılıkları gösterilmiş, yarı ünsüzler ve Türkçe karşılıkları belirtilmiştir.

c. Dil Bilgisel Bilgi

Dil bilgisel bilgi, sözlüklerde madde başı sözcüklerin veya iç maddelerin sözcük sınıfı, fiil çatıları, sözcük yapımı vb. olarak ortaya çıkmaktadır. Hartmann ve James, dil bilgisel bilginin derleyici tarafından gösterilen ve kullanıcı tarafından başvurulan, dil bilgisine dayalı BİLGİ KATEGORİLERİnden biri olduğunu belirtmektedir. Onlara göre sözlüklerde şifrelenen maddeler; sözcük sınıfının belirtilmesi (SÖZCÜK TÜRÜ), bazı sözcüklerin yapımı, eş dizimlilik, yan cümle yapılarından (clause pattern) oluşabilir. Yazarlar, bu bilgilerin sıklıkla eksik bırakılmış ve geciktirilmiş olduğunu, dil bilgisi araştırma raporlarına fiillerin 'geçişlilik' 'geçişsizlik' durumları arasındaki basit farklılıkların netleştirilmesi, fiillerin özneleri, amaçları ve tümleçleri gibi pek çok ilişkilerinin işlenmesi hususlarının ihmal edildiğini ifade etmektedir (Hartmann ve James, 1998, s. 64).

Hartmann ve James, genel sözlüklerde dil bilgisel bilgilerin çekimlenme detaylarının, sözcük türü ile sınırlandığını ve bu bilgilerin madde başı sözcük ile tanım arasında verildiğini, nadiren de girdiler arasında açıklayıcı örnek cümlelere yer verildiğini, baş veri veya son veri bölümünde kural dışı kullanımlar listesi verildiğini belirtmiştir. Yazarlar ayrıca, kullanım kılavuzları, dil bilgisi sözlükleri ve öğrenici sözlükleri gibi uzmanlık alanı sözlüklerinin sözcük seçimi, sözcük yapım biçimleri, tümleme (**complementation**) yapılarına bağlı düğümleme (hedef dilde yazma) zorlukları ile ilgili daha çok ayrıntı verdiklerini belirtmiştir (A.e., s. 64).

TSBFTS'de sözcüklerle ilgili dil bilgisel bilgiler ve kısaltmaları şunlardır: dişil-eril (diş.-er.), ad (isim), adıl (zamir), bağ. (bağlaç), bel. (belirteç), ç. (çoğul), gçl. (geçişli eylem), gçs. (geçişsiz eylem), ilg. (ilgeç), s. (sıfat), ünl. (ünlem).

Sözlükte ayrıca ***à*** ilgeci ile ilgili yaklaşık 4 sütun dil bilgisel ve anlamsal bilgi verilmiştir. Aynı şekilde **avec, de** ilgeçleri ile ilgili yarımşar sütun bilgi verilerek sözlüğün dış verisinde yer almayan mukayeseli gramer bilgileri ile ilgili eksiklik kısmen giderilmiştir.

Madde başı sözcüklerin Fransızca olması nedeniyle en çok yer verilen dil bilgisel bilgi isimler için dişillik-erillik ve çoğulluk, fiiller için ise madde başlarında geçişlilik-geçişsizlik, iç maddelerde ise fiilin aldığı ilgeçler şeklindedir. Buna karşılık fiillere Türkçe anlam ve karşılıklar verilirken Fransızcadaki ilgeçlerin karşılığı olan hâl ekleri **-i** almak, **-den** vazgeçmek şeklindeki karşılıklara nadiren yer verilmiştir. **Macérer** ve **maculer** maddelerininn Türkçe karşılıklarında hâl eklerine yer verilirken bu tutum ne bu kelimelerin tüm karşılıklarında ne de sözlük genelinde sürdürülmüştür.

B. Parçacıl Yapıda Anlamla İlgili Bilgiler

a. Tanım

Başvuru kaynağının parçacıl yapısında bir kelimenin, deyimin veya terimin anlamıyla ilgili açıklama içeren bir bileşendir. Tanım esaslı bir görev üstlenir: o, derleyicinin tespit ettiği ve kullanıcının anlam bilimsel bilgiye ulaştığı yerdir. Genel

amaçlı tek dilli sözlük, öncelikle girdilerin başlangıcında (bu yüzden aynı zamanda sıkça tanımlayan sözlük veya açıklayıcı sözlük olarak adlandırılır) genellikle madde başı sözcüğün 'tema'sı ile ilgili 'açıklama'verir. Açıklanan kelime (**definiendum**) ve açıklama (**definiens**) arasındaki ilişki karmaşık olup tanımın amacına ve tanım biçimine bağlıdır" (Hartmann ve James, 1998, s. 35-36).

Yukarıdaki açıklamalar tanımın, sözlükte yazarın en önce kaydettiği bilgi, en temel açıklayıcı unsur ve başvuran kişi tarafından aranan en temel bilgi olduğunu göstermektedir. Sözlüğün niteliği, amacı, boyutu, hedef kitlesi tanımların türünü ve üslûbunu belirleyen önemli hususlardır.

Hartman ve James, sözlüksel, ansiklopedik, analitik, klasik, biçimsel, mantıksal gibi tanım türlerinden söz etmektedir. Geleneksel tanım biçiminin; 'X, Y sınıfının bir üyesidir, N özellikleriyle türünün diğer üyelerinden ayrılır' yapısı sözlüksel kelime kadrosu sınırlı olan temel ögelerin isimlerini tanımlamada işe yaradığını ancak eylemlerin, sıfatların veya daha özel kavramların tanımlanmasında daha az etkili olduğunu belirtmiştir. Dolaylı tanım, tanımlama kelimeleri, tekrarlamalı tanım kavramları da sözlükte yer verilen tanım türleridir (Hartmann ve James, 1998, s. 36).

Jackson, dört farklı tanım tipinden söz etmektedir bu tezde incelenecek sözlükler, bu tanım türleri bakımından değerlendirilecektir.

- **Tamamen Çözümleyici Tek İfade Tanım**

Jackson, bu tanımın en yaygın tanım olduğunu belirtse de bu ifade tek dilli sözlükler için geçerlidir:

> "En yaygın tanım şekli, 'tamamen analitik olan tek-ifade tanım' Zgusta'nın ifadesiyle 'içmerkezli öbek' (endocentric phrase') denilen tanımdır. Bu tanımda, tanımlanan sözcüğün tipik bir ayırt edici özelliği belirtilir ve 'üst anlam' olan kendi 'cins'ine bağlanır" (Jackson, 2016, s. 144).

İki dilli sözlüklerde ekonomiklik ilkesine bağlı kalınması nedeniyle bu tanım türüne sözlüksel boşluk, kültüre özgü sözcükler, bilimsel terimlerin hedef dilde

karşılıklarının olmaması durumunda başvurulmuştur. TSBFTS'den alınan üç örnek aşağıdadır:

acquêt *er*. *huk.* Evlendikten sonra edinilip mal ortaklığına giren mal.
bandière ***diş.*** Gemi direğinin tepesine çekilen bayrak.
barbiturique *s. ve er.* Sinir yatıştırıcı ve uyku verici ilâç.

- **Eş Anlamlı Sözcükle Yapılan Tanım**

İki dilli sözlüklerde en çok başvurulan bu tanım türünü Jackson: "Eş anlamlı sözcüklerin toplanmasıyla ya da eş anlamlı bir öbekten oluşmaktadır… Bu tür tanım büyük ihtimalle dairesellik yaratır, bu durumda eş anlamların bir seti birbirini tanımlamak için kullanılır" (Jackson, 2016, s. 145). şeklinde açıklamaktadır.

TSBFTS'nin ön sözünde yazar her sözcüğe Türkçe karşılık vermeye çalıştığını ve böylece Türkçe'nin Batı dillleriyle boy ölçüşebilecek bir dil olduğunu göstermek istemiştir:

> "Gerek anlam, gerek örneklendirme yönünden, Fransızca ve Türkçedeki belli başlı bütün sözlüklerin taranmasıyla hazırlanan bu sözlükte, Fransızca sözcükler Türkçe karşılıklarıyla verilmeye çalışılmış, tanımlamalar ve dolaylamalardan elden geldiğince ve özellikle kaçınılmıştır. Böylece Türkçenin gerek söz varlığı, gerek anlatım özelliği bakımından, en ileri Batı dilleriyle boy ölçüşebilecek bir dil olduğu bir kez daha kanıtlanmak istenmiştir" (Saraç, 1990, s.III).

Yazar, yukarıdaki tutumuna sözlüğün tamamında dengeli bir şekilde uymuş, yabancı dil kökenli sözcüklere veya Türkçede karşılığı bulamayan sözcüklere yeni karşılıklar önermiş, önerdiği karşılıkların başına yıldızcık (*) işaretini koymuştur. Sözcüğün eski Türkçedeki karşılığının başına ise baloncuk (˚) işareti getirmiştir. Yazar, sözcüklerin her bir anlamını rakamlarla sıralamış ve rakamları koyu harflerle belirginleştirmiştir:

économique *s.* **1.** *Tutumbilimsel, ˚iktisadî, ˚ekonomik *(le système économique d'un pays. Traverser une crise économique)*. **2.** Keseye uygun, az masraflı, tutum sağlayan *(Le chauffage est très économique ici)*. **3.** *diş*. Ekonomi bilimi, ekonomi politik.

égosiller *(s')gsz.* **1.**Boğazını yırtarcasına bağırmak *(Il s'égosillait vainement pour se faire entendre dans ce tumulte)*. **2.** Gırtlak patlatmak, soluk tüketmek. **3. S'égosiller à f. qqch.**: -mekten soluğu kesilmek, gırtlağı patlamak (*Il s'égosillait à lui expliquer le cas).*

Yılmaz'a göre sözcük eşleştirmeye dayalı (word-match) tanım ikinci büyük tanım türüdür. Sözlüklerde en sık kullanılan yöntemlerden birisidir. Kavram; eş, yakın, karşıt anlamlılarıyla tanımlanma yoluna gidilir. Sözcükler arasındaki eş anlamlılık (synonymy), karşıt anlamlılık (antonymy), alt anlamlılık (hyponymy) ve parça-bütün (meronymy) gibi anlam ilişkileri de sözcüklerin anlamlarının belirlenmesinde ve tanımlamada önemli bir etkendir (Yılmaz, 2016, s. 205).

TSBFTS'de karşıt anlamlı tanıma yer verilmemiş, alt anlamlılık ve parça-bütün ilişkisine dayalı tanımlamalar birden çok anlamı olan sözcüklerin amlamlarının sıralandığı durumlarda kullanılmıştır.

- **3.2.1.3. Özgüleştirici (Typifying) Tanım**

Jackson, özgüleştirici tanımda; tanımlanan sözcüğün "tipik" özelliğine, kavramın gönderimde bulunduğu şeye, özellikle karakteristik olan anlambirimciğe odaklanıldığını ve "Genellikle" zarfının başta geldiğini belirtmektedir (Yılmaz, 2016, s. 205).

TSBFTS'de, Jackson'un yukarıdaki açıklamasıyla bire bir örtüşmemekle birlikte, bu açıklamaları çağrıştıran özgüleştirici tanım örneklerine rastlanmaktadır:

céréalier, ère s. Tahıla değgin (La production céréalière).
cérébral, e s. Beyine değgin, beyinsel (Hémorragie cérébrale).

- **3.2.1.4. Birleştirici (Synthetic) Tanım**

Yımaz'a göre birleştirici tanımda; çözümleyici tanımın aksine tanımlanan kavramın ait olduğu küme içindeki diğer ögelerle ilişkisi dikkate alınır (Yılmaz, 2016, s. 205).

> **cromlech** *[kRɔmlƐk] er*. Büyük bir taşın çevresinde dizilmiş daha küçük taşlardan oluşan eski bir tür anıt, ˚kromlek. **écornure** *diş.* Bir şeyden kırılarak kopmuş parça *(Ecornure d'une pierre, d'un meuble).*

- **Kurala Dayalı (Rule-based) Tanım**

Bu tanım türünde genellikle edat, yansıma, ünlem gibi dil bilgisel sözcükler ve işlevleri tanımlanır: "*Kurala dayalı tanımda; genellikle bir dilin gramerinde, bir sözcüğün veya bir sözcüğün anlamının kullanım bilgisinden hareket edilir. 'Dilbilgisel' veya 'işlevsel' sözcükler, yansıma sözcükler ve seslenme bildiren sözcükler tanımlanırken genellikle bu yöntemden yararlanılır*" (Yılmaz, 2016, s. 205).

> **A, à** *ilg.* **A** ilgeci başlarında bulunduğu ya da aralarında yer aldığı sözcüklerin türüne, bunlar arasındaki ilgiye ve eksiltili bir tümcede bulunmasına göre birçok anlam değişiklikleri gösterir; örneğin, iki adı birbirine bağladığında ikincisini birincisinin belirteni yapar *(Machine à écrire: Yazı makinası. Machine à laver: Çamaşır makinası. Des bas au métier: Makine çorabı)* …. **Celui, celle** adıl. (ç. **ceux, celles**) Konu olan kişi ya da nesnenin yerine geçer (*Celui qui parle: Konuşan, konuşan kimse. Celle qui pleure: Ağlayan, ağlayan kadın. Ceux qui ont vécu avant nous: Bizden önce yaşamış olanlar. Pensez à celles qui ont perdu leurs fils pour la patrie: yurt için çocuklarını ytirenleri (yitiren kadınları*) düşünün. …

Jackson, Zgusta, Svensén'e dayandırdığı aşağıdaki tanım ilkelerini sıralamaktadır:

1. Bir sözcük kendisinden daha basit bir şekilde tanıtılmalıdır (Zgusta, 1971, s. 257).

2. Bir tanımın daireselliğinden kaçınılmalıdır, yani iki ya da daha fazla sözlük birimini birbirlerini kullanarak tanıtmak gibi (Svensén, 1993, s. 126).

> 3. Bir tanımın, tanıtılmış maddenin yerine geçerli olması gerekir; bu yüzden tanım ifadesinin baş kısmının, tanıtılan sözcükbirimi ile aynı sözcük sınıfına ait olması gerekir (Zgusta, 1971, s. 258; Svensén, 1993, s. 127).
>
> 4. Bir tanımın farklı şekilleri farklı tür sözcükler için uygundur (Zgusta, 1971, s. 258) (Aktaran Jackson, 2016, s. 144)

TSBFTS, yukarıdaki ilkeler dikkate alındığında ve Türkiye'de kendisinden önce yayımlanan sözlüklerle kıyaslandığında oldukça başarılıdır. Özellikle her sözcüğe çoğunlukla birkaç karşılık verilmiş, çoğu yerleşmemiş olsa da sözcüklere yeni karşılıklar türetilmeye çalışılmıştır. Ancak iki dilli sözlüklerin ayrıntılı tanımlara elverişli olmaması ve yazarın uzun tanımlardan özellikle kaçınması, genellikle eş anlamlı tanımlarla yetinmesi tüm iki dilli sözlüklerde var olan bir olumsuzluk olarak bu sözlükte de öne çıkmaktadır.

b. Örnekler ve Eş Dizimlilikler

Hartmann ve James, örneklendirme (exemplification) sözcüğü ile ilgili: "Örneklerin kullanımı, bir başvuru çalışmasında herhangi bir sözcüğün veya sözcük öbeğinin açıklanması / veya gösterilmesi amacına yöneliktir" (Hartmann ve James, 1998, s. 54). ifadesine yer vermektedir.

Sözcüklerin gerçek bağlamı, kullanımı ve eş dizimliliği ancak doğru, güncel ve sözcüklerin kullanım sıklığının dikkate alınması sonucunda oluşturulan örneklerle metin veya cümle içinde ortaya çıkar. Örnekler söz edilen, yazılan, donuk halde, cansız olan sözcüğü bağlam aracılığıyla canlandırır. Aslan ve Eraslan tanıklama olarak ifade edilen örneklendirmenin önemini vurgulamaktadır:

> "Aksan (2000: 85), sözlük hazırlamanın evrelerinden ve bir sözlüğün niteliğinden bahsederken sözlük hazırlamada en önemli, en çok özen isteyen işin tanımların verilişinde olduğunu ancak bu işin de yanlışlığa kolayca düşmeye veya eksik anlatıma çok elverişli olduğunu, dolayısıyla ayrı bir uzmanlık ve kültür gerektirdiğini belirtir. Araştırmacının üzerinde durduğu husus, sözlük maddelerindeki anlamlara tanık verilmesinin ne kadar önemli olduğudur. Gerçekten de bir sözlükçünün en önemli görevlerinden biri sözcüğün anlamını tam olarak yakalamaktır. (2018b: 111)" (Eraslan, 2020, s. 41).

Howard Jackson'a göre eş dizimlilik: "Sözcükler arasındaki anlam ilişkileri 'dizisel' ilişkilerdir: Bir cümle yapısı içinde eş anlamlı, karşıt anlamlı, alt anlamlı ya da tüm-parça anlamlı sözcüklerin yerine benzerleri gelebilir. Bir sözcüğün anlamı 'dizimsel' bağıntıdan tam olarak sözcüğün bulunduğu yerden, cümle ve söylem yapılarında ona eşlik eden sözcüklerden belirlenir" (Jackson, 2016, s. 39).

Sözlüklerde örnekler ne kadar çok ise eş dizimlilik de o ölçüde çok olacaktır. Böylece sözlük ana işlevi olan öğretme işlevini daha etkili ve kalıcı bir şekilde yerine getirecektir.

TSBFTS, adında geçen "Büyük" adını hak edecek ölçüde örnek içermektedir. Ancak örneklerin kaynağı belirtilmemiş, sözlüğün hiçbir yerinde örneklerle ilgili bir adreslemeye yer verilmemiştir. Sözlüğün ön sözündeki ikinci paragrafta: "Gerek anlam gerek örneklendirme yönünden, Fransızca ve Türkçedeki belli başlı bütün sözlüklerin taranmasıyla hazırlanan bu sözlükte, …" ifadesinden örneklerin Fransızca ve Türkçe sözlüklerden alındığı ve muhtemelen yazarın bu örneklere birtakım eklemeler yaptığı söylenebilir. Bu örnekler parantez içinde ve eğik yazıyla gösterilmiş. Yer yer Fransızca örneklerin Türkçe karşılıkları da belirtilmiştir.

> **Ici** *bel*. **1**. Bura, burası, buraya *(Il fait froid ici, viens ici)*. **2**. Burası; burasını *(Ici, Radio Ankara. Veuillez signez ici)*. **3**. Şimdi, şu anda. § **D'ici:** Buradan *(D'ici je ne vois rien).* **D'ici peu**: Yakın zamanda, kısa bir süre sonra. **Jusqu'ici**: Şimdiye dek. **Ici-bas**: Bu dünya, şu ölümlü dünya; şu ölümlü dünyada **(Ici-bas tout est mensonge et leurre)**. **Par ici**: Bu yanda, bu yandan bu tarafta *(Par ici la sortie. Il habite par ici).* **Juge** *er*. **1**. Yargıç *(Juge assesseur: Mahkeme üyesi. Juge auxiliaire: Yargıç yardımcısı. Juge civil: Hukuk yargıcı. Juge de commerce: ticaret yargıcı. Juge de paix: Sulh yargıcı. Juge d'instruction: Sorgu yargıcı. Juge pénal: Ceza yargıcı. Juge militaire: Askeri yargıç. Juge commis, juge commissaire: Naib yargıç. Pouvoir d'appreciation du juge: Yargıcın takdir hakkı).* **2.** Yargıcı, seçici; hakem *(Les juges d'un concours)*. § **Le souverain juge**: Tanrı. **Etre juge et partie**: Suçlu da yargıç da kendisi olmak, yansız davranması olanaksız olmak. **laver** *gçl*. **1**. Yıkamak *(Laver la vaisselle. Laver la figure d'un enfant. Laver une plaie à l'alcool. Laver le minerai).* **2.** Temizlemek, silmek, öc alarak gidermek *(Laver un affront, une injure)*. **3.** *tkz.* Satmak, okutmak, mektep etmek *(Il a lavé*

son pardessus). **4**. Sulandırmak, açmak *(Laver une couleur)*. **5**. Yıkamak, ˚tenkiye yapmak (*Laver un organe interne par des injections*). **6**. Çıkarmak, gidermek *(Laver une tâche).* **7**. **Laver qn de qch**: Birini -den aklamak, temize çıkarmak (*Ses amis l'ont lavé d'une telle accusation*). § **Laver la tête à qn**: -i şiddetle azarlamak, haşlamak, paylamak. **Laver son linge sale en famille**: Kirli çamaşırlarını dışarı vurmamak, "kol kırılır yen içinde" diye hareket etmek. § **Se laver**: **1**. Yıkanmak (*Se laver dans la salle de bain, sous la douche*). **2. Se laver qch**: -sini yıkamak (*Se laver les mains, les pieds, les dents, la figure*). **3**. **Se laver de qch:** -den aklanmak, temize çıkmak *(Se laver d'une accusation, d'une imputation, d'un soupçon)*. § **Se laver les mains de qch, s'en laver les mains**: Bir şeyin sorumluluğunu üstünden atmak, sayım suyum yok deyip işin içinden çıkmak.

C. Köken Bilgisi ve Tarih

Hartmann ve James köken bilgisini: "Bir dilin söz varlığındaki unsurların kökeni ve tarihi" (Hartmann ve James, 1998, s. 52). şeklinde tanımlamaktadır. Jackson ise köken bilgisi ile ilgili aşağıdaki hususları kaydetmektedir:

"Bir sözlüğün maddesinin etimoloji bölümü, bir sözcüğün son kaynağına kadar geçmişini (Bkz. 2.1.) göstermeye çalışmaktadır. Bir sözcük, türetme ya da birleşme gibi bir sözcük oluşum sürecinin sonucu olarak ortaya çıktıysa, o zaman bu sözcüğün etimolojisi verilmemektedir, ancak yeni sözcüğün unsurlarının neler olduğu ve bunların nasıl birleştirildiği belli değilse o zaman sözcüğün etimolojisi gösterilmektedir" (Jackson, 2016, s. 177).

Köken bilgisi ile ilgili ayrıntılı bilgiler köken bilgisi sözlükleri, folklorik köken bilgisi sözlükleri ve genel amaçlı tek dilli sözlüklerde daha çok yer almaktadır. İki dilli Batılı ve Türk sözlüklerde ise ekonomiklik ilkesi gereği köken bilgisi nadiren ve bazı alıntı sözcükler için kaydedilmiştir.

TSBFTS'nin baş veri kısmındaki kısaltmalar bölümünde yer verilen köken bilgisi kısaltmaları şunlardır:

Tablo 7: TSBTFS'nin Kısaltmalar Bölümündeki Köken Bilgisi Kısaltmaları			
ar. Arapçadan isl. İslavcadan t. Türkçeden	far. Farsçadan isp. İspanyolcadan	ibr. İbraniceden it. İtalyancadan	ing. İngilizceden lat. Latinceden

TSBTFS'deki köken bilgisi örneklerinden birkaçı aşağıdadır:

Bungalow *er. İng.* Bungalo; Hindistan'da veranda ile çevrilmiş tek katlı ev; turistler için tek katlı küçük ev, kulübe.
alguazil *er. Ar.* (İspanya'da) Polis memuru.
Wading *er. İng.* Irmakta balık avlama

Aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi yabancı dilden geldiği açıkça belli olan bazı sözcükler için köken bilgisi verilmemiştir:

Corrida *diş.* Boğa güreşi.
sultan *er.* Sultan, padişah *(Un sultan au milieu de son sérail).*
yogourt, yoghourt er. Yoğurt

TSBFTS'de yapılan incelemelerde sözlükte köken bilgisine uzun aramalar ve özel bir çaba ile ulaşabilmiştir. Bu durum köken bilgisine çok nadir yer verildiğini göstermektedir.

D. Kullanım Bilgisi

Kullanım bilgileri, sözcüğün hangi bağlamda, hangi ortamda, hangi sosyal ortamda, hangi zaman diliminde, dilin hangi lehçesinde, hangi halk kitlesi arasında, hangi anlamı vermek üzere, hangi bilim, sanat, spor vb. alanlarında kullanıldığını sözcüklerin tanımlarından önce kısaltmalarla huk., argo., fel., ask., halk., kaba vb gösteren bilgilerdir.

Jackson, kullanım bilgilerinin bağlamla ilgili olduğunu ve hangi tür bilgileri içerdiğini şöyle açıklamaktadır:

> "Tüm sözcükler, sözcüğün bulunduğu bağlamda bir şekilde sınırlanmış sözcükleri veya sözcüklerin anlamlarını işaretlemek için bir etiket setine sahiptir. Bağlamsal sınırlamalar, coğrafyaya (yani lehçe ile ilgili), tarihe (Örn. eski), üsluba (örn. gayrı resmî), konuya (örn. Botanik) vs.'ye göre değerlendirilebilir" (Jackson, 2016, s. 166).

Jackson, kullanım bilgilerini yedi guruba ayırmakta ve Batılı sözlüklerde her grupta hangi etiketlerin kullanıldığını göstermektedir:

Tablo 8: Jackson'a Göre Kullanım Bilgisi Türleri		
	BAĞLAM	**KULLANIM ETİKETİ**
1	Lehçe (Dialect)	farklı ülke ve coğrafyalarda kullanılan lehçeler
2	Resmiyet	resmî, gayrı resmî, gündelik dile ait
3	Statü	tabu, argo, kaba argo, bayağı argo
4	Etki	aşağılayıcı, küçültücü, hor görme göstermek için, takdir edici, nükteli, şakacı, kaygısız bir tutum göstermek için, saldırgan, örtmeceli, edebî
5	Tarih	eski (obsolet), eskimiş (dated), eskicil (archaic), çoktan eskicil, nadiren rastlanan, tarihsel (historical)
6	Konu ya da alan	bilim, teknolojiler, anatomi ve tıp, hukuk, meslek, spor, boş zaman aktiviteleri, programlama, felsefe, müzik, kriket, denizcilik, astronomi …
7	Tartışmalı kullanım	ölçünsüz (nonstandart, not standart), substandart (ölçünaltı)

TSBFTS'nin 'Kısaltmalar' bölümünde aşağıdaki kullanım bilgilerine yer verilmiştir: *argo.*: Argo sözü, *ask*.: Askerlik terimi, *bitb*.: Bitkibilim, *biy*.: Biyoloji terimi, *coğr*.: Coğrafya terimi, *den*.: Denizcilik terimi, *dilb*. Dil bilim-Dil bilgisi terimi, *ed*.: Edebiyat terimi, *ekon*.: Ekonomi terimi, *fels*.: Felsefe terimi, fizy.: Fizyoloji terimi, *geom*. Geometri terimi, *gökb*.: Gökbilim terimi, *hayb*.: Hayvanbilim (Zooloji) terimi, *hek*.: Hekimlik terimi, *hlk*.: Halk ağzında, *hkr*.: Hakaret yollu söylenir, *huk*.: Hukuk terimi, *mant*.: Mantık terimi, *mat*.: Matematik terimi, *müz*.: Müzik terimi, *ruhb*.: Ruhbilim terimi, *tar*. Tarih terimi, *tekn*.: Teknik terim, *tkz*.: Teklifsiz konuşmada, *tic*.: Ticaret terimi, *toplb*.: Toplumbilim terimi, *yerb*.: Yerbilim (Jeoloji) terimi

Yukarıdaki kullanım bilgilerinin TSBFTS'ye yansıma biçimi aşağıdadır:

facule *diş. gökb.* Benek; Güneş lekeleri yöresinde görülen parlak taneciklerden ve parlak taneciklerden ve parlak damarlardan oluşmuş örgü.
fada *er. tkz*. **1**. Bön, aptal, enayi. **2**. Deli, kaçık
fadé, e s. *hlk*. Kendi alanında başarılı, pek kötü değil (*Ces films sont toujours moches, mais le dernier il est fadé!*). § Etre fadé: *argo*: **1**. Zührevi bir hastalığa yakalanmak, kamışı kırmak. **2**. Sarhoş olmak, deveye binmek.
falaise *diş. yerb. coğr*. Yar, yalıyar.
gaga s. *ve ad. tkz*. Bunak, moruk
hallucination *diş. ruhb.* *Sanrı, ˚birsam *(J'ai cru le voir ici, je dois avoir des hallucinations).*

TSBFTS'de kullanım bilgisi olarak resmiyet, statü, etki, konu-alan bilgilerine yeterli ölçüde yer verilmiş; lehçe, tarih ve tartışmalı kullanım etiketlerine yer verilmemiştir. Ancak Türkçedeki eski-yeni sözcük tartışmasına yerinde ve tutarlı bir çözüm yolu önerilerek eski sözcüklerin başına baloncuk (˚) işareti konmuştur.

E. Çapraz Gönderim

Aslan'a göre çapraz gönderim sözlükte bir işarettir ve sözlük kullanıcılarının sözlüğün farklı yerlerine erişmelerine rehberlik eder (Svensén, 2009, s. 388). Bergenholtz ve Tarp'a göre iki çeşit çapraz gönderim bulunmaktadır. Çapraz gönderim türleri Tablo 9'teki gibidir: (Aslan, 2015, s. 62)

Tablo 9: Bergenholtz ve Tarp'a Göre Çapraz Gönderim Türleri		
ÇAPRAZ GÖNDERİM (Cross Reference)		
Sözlük İçi Çapraz Gönderim (Dictionary-Internal Cross Reference)		Sözlük Dışı Çapraz Gönderim (Dictionary-External Cross Reference)
Madde İçi Çapraz Gönderim (Entry-Internal Cross Reference)	Madde Dışı Çapraz Gönderim (Entry-Internal Cross Reference)	

TSBFTS'ün ön söz kısmında çapraz gönderimle ilgili bk., bkz. veya başka bir kısaltma yoktur. Sözlükte yapılan incelemelerde de çapraz gönderim tespit edilememiştir. Tek dilli genel amaçlı sözlüklerde ve ansiklopedik sözlüklerde, ansiklopedik bilgiye, daha fazla sözcüğe yer verildiğinden çapraz gönderimler bu sözlüklerde daha fazla kullanılmaktadır.

Tezin yazımı esnasında karşılaştırmalar yapılmak üzere incelenen Batılı iki dilli-çok dilli sözlüklerden ikisinde çapraz göderim kullanılmış, ikisinde ise kullanılmamıştır. Yani çapraz gönderimin yazarın tercihi ile ilgili olduğu tespit edilmiştir.

Çapraz gönderim kullanılan ve kullanılmayan iki dilli-çok dilli sözlükler ile çapraz gönderim kullanan sözlüklerde bu amaca yönelik olarak kullanılan işaretler, kısaltmalar ve anlamları aşağıdadır:

Tablo 10: Bazı Batılı İki Dilli Sözlüklerde Çapraz Gönderimler ve İşaretler*i*			
Çapraz Gönderim Kullanılan Batılı İki Dilli Sözlükler		Çapraz Gönderim Kullanılmayan Batılı İki Dilli Sözlükler	
Harrap's Hispano Dictionnaire Esp.-Fr./Fr.-Esp. 1997	Larousse Dictionnaire Compact Fr.-Ang./Eng.-Fr. 1993	Grand Dictionnaire Hachette/Oxford Fr.-Ang./Ang.-Fr. 2001	Dictionnaire Multilingue Fr.-Ang.-Alm.-İtl.-Esp. 1998
İşaret: → Anlamı: ver/voir	İşaret: → Anlamı: see/voir	-	-

IV. TSBFTS Genel Değerlendirme

TSBTFS, zengin ve dengeli bir içerik sunması, eş dizimliliklere, çok anlamlılığa ve deyimlere yeterince yer vermesi, örnekler içermesi, sözcüklere yeni karşılıklar önermesi, baloncuk ve yıldız gibi özel işaretler kullanması bakımlarından benzerleri arasında öne çıkmaktadır.

Yazarın yeni sözcükler türetmesi ve başka yazarlar tarafından türetilen yeni sözcüklere başlarına yıldız (*) işareti koyarak yer vermesi, sözcüklerin eski kullanımlarına da başlarına baloncuk (˚) işareti koyarak yer vermesi sözlüğün önemli yeniliklerindendir. Yazarın bu tutumu önemli ve farklı bir sözlük bilimi metodu olarak değerlendirilebilir. Yazar bu tutumuyla dile önemli katkılarda bulunmayı ve zengin içerikli bir genel amaçlı iki dilli sözlük oluşturmayı amaçlamış ve bu amacına ulaşmıştır.

Sözlük kullanımı esnasında sayfalar çevrilirken bir zorlukla karşılaşılmadığı gibi kolay okunabilir, gözleri yormayan bir yazı sitili kullanılmıştır. Ancak sözlükte kullanım kılavuzu, resim, dil haritaları, fiillerin aldığı hâl ekleri ve yeterli miktarda dış verilerin yer almaması önemli eksiklikler olarak göze çarpmaktadır.

5.5.1.2. İsmail Hami Danişmend, Fransızca-Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu I-II, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1955. Değerlendirmesi

I. Bütün Yapı (Megastructure)

İsmail Hami Danişmend Fransızca-Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzunun (bundan sonra İHDFTRBDK) bütün yapısının baş veri bölümünde; Fransızca ve Türkçe iki iç kapak, yazara ait iki sayfa ön söz, Kanaat Kütüphanesi sahibi İlyas'a ait üç sayfa "İşe Başlarken" bölümü, beş sayfa kısaltmalar ve toplam iki cilt, 1437 sayfa alfabetik madde başı sözcükten oluşmaktadır. Sözlükte son veri bulunmamaktadır.

A. Dış Veriler

İHDFTRBDK'nin birinci cildinde dış veri olarak sadece baş veriler bulunmaktadır. İkinci cildin baş verisinde 3 adet iç kapak ve son verisinde eserin basıldığı matbaanın adı yer almaktadır.

a. Sözlük Hakkında Genel Bilgiler

- Sözcük Sayısı, Dış-İç ve Arka Kapaklar, Boyut, Sütun, Sayfa Sayısı, Renk, Tasarım

İHDFTRBDK'ye, Fransa Strazburg BNU Kütüphanesinde 494 / 332 I-II numaradan ulaşılmıştır. İsmail Hami Danişmend'in, 1955 yılında Kanaat Kitabevi tarafından iki cilt olarak yayınlanan eserinin ilk cildi A-L 808 sayfa, ikinci cildi M-Z 629, toplam 1437 sayfalık alfabetik, genel amaçlı resimli bir sözlüktür. Her sayfada iki sütun bulunmakta ve sütunlar birbirinden dikey çizgi ile ayrılmaktadır. Dış kapak bez karton ciltten yapılmış olup cilt dayanıklılığı zayıftır. Eserde kahverengi üçüncü hamur kâğıt kullanılmıştır. Dış kapak tasarımı oldukça basittir ve lacivert zemin üzerine silik sarı yazılarla dizayn edilmiştir. İç kapaktan önce yasal uyarı sayfası, sözlük adı, Fransızca iç kapak ve Türkçe iç kapak bulunmaktadır. İç kapaklarda dikkat çeken iki hususdan ilki eserin içeriğinin "Fransız dilinde kullanılan kelimelerin hepsini, şive hususiyetlerile ıstılahlarını, ilmî tabirleri ve bunların Türkçe

karşılıklarını toplıyan yegâne eser." şeklinde belirtilmiş olması, ikincisi ise "İnsanla hayvanı ayıran: SÖZDÜR." şeklindeki özlü sözdür:

- **Sözlüğün Türü**

İHDFTRBDK, alfabetik olarak düzenlenlenmiş genel amaçlı, hedef dilden kaynak dile (Fransızca-Türkçe) tek boyutlu L2>L1 iki dilli resimli bir genel amaçlı sözlüktür.

- **Sözlüğün Amacı ve Hedef Kitlesi**

Danişmend, sözlüğün "ön söz" kısmında, Türk dilinin Arapça, Farsça terkiplerden kurtularak sadeleştiğini, alfabenin değişmesiyle birlikte yeni nesillerin eski lügatlerden istifade edemediğini belirttikten sonra:

> "… Kanaat Kütüphanesi'nin değerli müessisi İlyas Bayar, bundan 20 sene evvel büyük bir hamle yaparak 2192 sahife tutan üç ciltlik muazzam bir dil kılavuzu neşrine teşebbüs etmişti. O tarihe kadar bizde Fransızcadan Türkçeye en mühim lûgat **Şemsettin Sami'**nin meşhur **Kaamûs-ı Fransavî**'sinden daha mufassal bir eser vücuda geldi. Bu yeni eserin o yeni kamusa nispetle pek çok üstünlükleri vardı:" (Danişmend, 1955, s. VI).

ifadeleriyle "Kâmus-ı Fransevî"den sonra oluşan Latin harfli ve kapsamlı bir F-T sözlük boşluğunu doldurmayı amaçladığını ifade etmektedir. Danişmend, sözlüğün hedef kitlesini de yine ön sözde, bu yeni sözlüğün üstünlükleri olarak sıraladığı ilk maddede "bütün nesiller" olarak belirtmektedir: "1. Eski yazı devrinde neşredilmiş olduğu için, yeni nesillerin artık istifade edemiyecekleri kamusa mukabil Fransızca-Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu hem yazı hem lisan itibariyle "bütün nesillerin faydalanabileceği bir menbâ" demekti" (Danişmend, 1955, s. VI).

Kanaat Kütüphanesi Sahibi İlyas, sözlüğün ön verisindeki "İşe Başlarken" bölümünde eserin yazılış sebebini ve amacını beş maddede belirttikten sonra, Arap Harfli Kamus-ı Fransevi'nin artık ihtiyaca cevap veremeyeceğini ve onun boşluğunu dolduracak Latin harfli bir sözlük yazılması gerektiğini ve bunun önemli bir hizmet olacağını belirterek sözlüğün amacını ortaya koymuştur:

> "Bu vaziyette ortada büyük bir boşluk var demektir ve bu boşluk **ta** yeni harflerle basılmış, yeni lisanla yazılmış, alfabe sırasına tamam**ile** uygun, yeni kelimeleri ve kullanış misallerini **muhtevi**, resimli ve **mufassal** bir Fransız–Türk lügatinin yokluğudur. Müessesemiz harf ve dil inkılâplarına tesadüf etmekle ehemmiyet alan bu ihtiyacı imkân nispetinin azamî derecesinde temin **etmeği** her şeyden önce bir vatan borcu bildiğinden, inkılap Türkiyesinin münevver nesillerine küçük bir hizmet olmak üzere Fransızcadan Türkçeye büyük bir lügat neşrini vazife edinmiştir" (Danişmend, 1955, s. IX).

Yukarıdaki açıklamalarda koyu harflerle vurgulanan (boşluk **ta,** tamam**ile, muhtevi**, **mufassal,** temin **etmeği** gibi sözcükler ve söz öbekleri sözlüklerin kendi dönemlerinin dili hakkında önemli ipuçları barındırdığının önemli göstergelerinden biridir. Sözlükler yazıldıkları dönemin dil özelliklerini, sözcük kadrosunu, imla tercihlerini ve genel olarak dilin gelişimini ortaya koyma bakımından incelenmeye değer kaynak eserlerdir.

- **Sözlüğün Yazarı, Bilim Kurulu, Kurumu**

Danişmend, İHDFTRBDK'nin ön sözünün ikinci sayfasında eserin, başlangıçta, yayıncı İlyas Bayar'ın isteğiyle kendisinin de dâhil olduğu 4 kişilik bir tahrir heyeti tarafından hazırlanmaya başlandığını ancak kuruldaki üyelerin diğer meşguliyetleri nedeniyle beklenen katkıyı veremediklerini ya da çok küçük katkılarla yetindiklerini belirtmektedir. Heyetin teşkili hakkında Danişmend: "Bu büyük işin bir an evvel intacı için İlyas Bayar dört kişilik bir tahrir heyeti teşkil etmişti: Bu heyette benden başka kıymetli ve mümtaz arkadaşlarım Dr. Ali Süha Delilbaşı, Reşat Nuri Güntekin, ve Nurullah Ataç beyler vardı" (Danişmend, 1955, s. VII).

- **Sözlüğün Sözcük Derleme Yöntemi ve Kaynakları**

İHDFTRBDK'nin baş verisinde, Kanaat Kütüphanesi sahibi İlyas Bayar'ın kaleme aldığı "İşe Başlarken" bölümünde sözlüğün ilmî metotlarla hazırlandığı, her iki dile hâkim bir heyetin teşkil edilmesiyle işe başlandığı vurgulanmıştır:

> "…Fakat bu kadar geniş ve çetin bir işin tek bir kişiye tevdii birçok zamanlar alacağından, teşebbüsümüzün tesirini, Avrupa'da ekseriyetle yapıldığı gibi, mütehassıs bir heyet teşkil etmekle temin etmek istedik: Bu maksatla Türk ve Fransız dillerine vukuflarıyla tanınmış şahsiyetlere müracaat ettik; bilhassa büyük Romancımız Reşat Nuri, Adliye Vekâleti mütercimi Dr. Ali Süha, İsmail Hami Danişmend ve Nurullah Atâ Beylerden mürekkep olan

> bu heyet, muntazam bir metotla ve mütemadi bir suretle çalışarak bundan sonra uzun zaman bu vadide en mühim mehaz olacağından emin olduğumuz bu eseri vücuda getirdi ve işin başından itibaren çizilen ilmî esaslara azamî takayyütlerle itina edilmek suretile, muhtelif kalemlerden çıkan lügatimizin vahdeti tamamile temin edildi" (Danişmend, 1955, s. IX-X).

Sözlüğün derleme yöntemi ile ilgili olarak, Türkiye ve Avrupa'daki benzer önemli örneklerin incelenerek buna uygun bir yöntem kullanıLdığının belirtilmiş olması, yazarın eserinin telif olduğunu belirtmesi sözlüğün yazıldığı dönemdeki önemli ve muteber sözlüklerden biri olduğu gerçeğine işaret etmektedir:

> "Bu kitap, gerek memleketimizde, gerek Avrupa'nın muhtelif memleketlerinde bu yolda neşredilmiş eski ve yeni eserlerin en mühimleri mehaz ittihaz edilerek **vücude** getirilmiştir. Onun için bir tercüme değil, doğrudan doğruya bir teliftir. İfade tarfı ve fonetik itibarıyla da **bugünkü İstanbul lehçesi esas tutulmuştur**. Yalnız tebabet, riyaziyat vesaireye ait ilmî ıstılahların karşılıkları henüz ka'ti surette takarrür etmiş olmadığından, bu teknik tabirlerin eski **mukabillerile** beraber bugün **beynelmilel kullanılan şekilleri** aynı zamanda gösterilmiş ve **tabiî** Türkçe karşılıklarıyla, **izahları** da ihmal edilmemiştir" (Danişmend, 1955, s. X).

İHDFTRBDK'nin kaynakları ön verilerin son sayfasında yer alan ve pek az sözlükte bulunan "Bibliyografya" bölümünde belirtilmiştir. Bu bölümde, Karahisarî'nin Ahterii Kebir'inden Kamus-ı Türkî'ye, Orhun Abidelerinden Hüseyin Kâzım Kadri'nin Türk Lûgati'ne kadar toplam 41 eser adı kaynak olarak gösterilmiş olup sözlüğün en güçlü yanını bu kaynaklar teşkil etmekte, sözlüğün boyutu da bu kaynalardan yararlanıldığı izlenimi vermektedir.

- **Cilt Dayanıklığı, Kâğıdın Niteliği, Kapak Tasarımı ve Resimler**

İHDFTRBDK'nin, iplik dikişli yeterince sağlam olmayan bir cildi vardır. Sözlük krem renkli üçüncü sınıf orta kalınlıkta hamur kâğıda baslmıştır. Sözcük arama esnasında katlanma, sayfaların birbirine yapışması, göz yorulması gibi olumsuzluklar söz konusu olmaktadır. Sözlüğün dış ön kapak tasarımı lacivert renkli karton üzerine suni deri uygulanarak sadece sözlüğün ve yayınevinin adı- logosu oldukça silik bir sarı renkli yazı ile yazılmıştır. Ayrıca sözlüğün içerdiği sözcüklerin kapsamını belirten bir ifadeye yer verilmemiştir. Arka dış kapakta ise ön kapağın Fransızcası aynı biçimde uygulanmıştır. Sözlükte yer verilen resimler siyah-beyaz renkte elle çizilmiş başarılı resimlerdir. Ancak sözlüğün kâğıt-baskı kalitesi ve orta

boyutlu olması, resimlerin küçük boyutlu olması bazı resimlerin zamanla matlaşarak belli belirsiz olmalarına sebep olmuştur. Buna rağmen eser, F-T/ T-F iki dilli sözlükler arasındaki en başarılı resimli çalışmalardan biridir.

- **Sayfa Numarası ve Sütunlar**

İHDFTRBDK'nin baş verisinde romen rakamları kullanılmıştır. Sözlük kısmında ise rakamlar "-3-" örneğinde olduğu gibi her sayfanın üst orta kısmında gösterilmiştir. Her sayfa iki sütundan oluşmaktadır. Her sütunun üst orta kısmına, okuyucunun aranan sözcüğü bulmasını kolaylaştırmak için büyük harflerle sütunun sonundaki sözcüğün ilk üç harfi örneğin ilk sütunun başına "ABA", ikinci sütunun başına "ABH" şeklinde adresleme yapılmıştır. Her sütun 51 satırdan oluşmaktadır, ilk cilt A-L 808 sayfa, ikinci cilt M-Z 629 sayfa olup sözlüğün iki cildi toplam toplam 1437 sayfadır.

b. Baş Veri

İHDFTRBDK'de baş veri olarak; telif hakkı sayfası, Türkçe sözlük adının yer aldığı ön iç kapak, Fransızca ve Türkçe olmak üzere iki adet sözlüğün içeriğini de belirten iç kapak, yazara ait 2 sayfa ön söz, Kanaat Kütüphanesi Sahibi İlyas'a ait 3 sayfa İşe Başlarken yazısı, 5 sayfa kısaltmalar ve bir sayfa Bibliyografya bulunmaktadır. Buna karşılık, sözlüğün dış verisi kullanım kılavuzu, dil bilgisi, harita, dillerin karşılaştırılması, alfabeler, fonetik alfabesi, telaffuz, fiillerin aldığı hâl ekleri ve kullanım kılavuzu gibi önemli dış veri bilgileri bulunmamaktadır.

İHDFTRBDK'de "Ön Söz" ve "İşe Başlarken" bölümleri sözlükle ilgili oldukça kapsamlı bilgiler barındırmaktadır. Kısaltmalar bölümü de oldukça zengindir ancak sözlükte kullanılan bazı kısaltmalar (Bak. gibi) bu listeye eklenmemiştir. Buna karşılık sözlükte yer alan zengin bibliyografya sözlüğün hazırlanışındaki titizliği ve özenli çalışmayı ortaya koymaktadır.

- **Ön Söz**

Danişmend, İHDFTRBDK'nin ön verisindeki iki sayfalık ön söz bölümünde İlyas Bayar, bu sözlük projesini ortaya koymasının nedenini açıklamış ve sözlüğün

ilk kez 20 yıl önce (1935 ?) 2192 sayfa ve 3 cilt olarak yayınlandığını belirtmiştir. Ön sözde yazar, ortaya konan bu ilk baskının Kâmûs-ı Fransevî'den daha kapsamlı ve daha üstün bir sözlük olduğunu iddia ederek bu iddiasını beş madde halinde ortaya koymuştur.

Bu üstünlükler: 1. Bu sözlükten tüm nesiller istifade edebilecektir, 2. İki dilin yeni sözcüklerini içermektedir, 3. Telaffuz ihtiyaçlarına daha iyi cevap vermektedir, 4. Fransız dilindeki sözcüklerin Osmanlıca karşılıkları daha çok verilmiştir, 5. Kâmûs-ı Fransevî eski dille yazıldığından ihtiyaca cevap verememiştir ve bu yeni sözlük Latin harfleriyle yazılmıştır, şeklinde özetlenebilir.

Danişmend, ön sözde ayrıca sözlüğün kendisinin idaresinde 4 kişilik bilim kurulu tarafından hazırlandığını, kurul üyelerinin bazı alanlarda katkı verdiklerini ancak katkılarının sınırlı olduğunu belirtmiştir. Yazar 3 cildin içeriğini, bu yeni baskının, önceki baskının tükenmesi nedeniyle yeniden gözden geçirilerek yayınlandığını belirtmektedir.

- **İşe Başlarken**

İHDFTRBDK'nin baş verisinde ön sözden sonra Kanaat Kütüphanesi sahibi İlyas Bayar tarafından yazılan 3 sayfalık "İşe Başlarken" başlıklı bir bölüm yer almaktadır. Bayar bu bölümde, Türkiye'de en yaygın yabancı dilin Fransızca olmasına rağmen Türkçe ile Fransızca arasında telif edilen kitapların çok az ve eski olduğunu, bu eserlerin Türkler ve yabancılar tarafından yazıldığını ve bunların Arap harfli olmakla birlikte Türkiye'de ve Avrupa'da azalarak istifade edilemez hale geldiğini belirtmiştir.

İşe başlarken bölümünde yazar ayrıca Kâmûs-ı Türkî ile birlikte üç önemli sözlükten söz etmekte ve bunların artık tarihî birer vesika olduğunu ve ihtiyaca cevap veremediğini belirtmektedir. Danişmend, Şemsettin Sami'nin Kâmûs-ı Fransevî'sinin olumsuz taraflarını 5 maddede toplamıştır: 1. Arap harfleriyle yazılmış olduğundan pek çok karışıklıklara sebep olmaktadır. 2. Arap harfleriyle yazıldığından Türk fonetiğinin tespit edilmesine hizmet etmemiştir. 3. Fransız sözcüklerinin telaffuzlarına çok az yer vermiştir. 4. Sami Bey'den beri iki dil de çok

değiştiğinden yeni sözcükleri Kâmûs-ı Fransevî'de bulma imkânı yoktur. 5. Kâmûs-ı Fransevî'nin piyasa nüshası yoktur, olsa bile ihtiyaca cevap vermekten uzaktır.

Bayar, İHDFTRBDK'nin yukarıdaki boşlukları dolduracağını, eserin resimli ve kapsamlı olduğunu, eserin yayınlanmasını bir vatan borcu olarak gördüğünü belirtmektedir. Eserin, tek kişinin gücünü aşacağından dönemin romancısı Reşat Nuri'nin de içinde olduğu uzman bir ekip tarafından hazırlandığını, dönemin en önemli Batılı ve Türk sözlüklerinin taranmasıyla hazırlanan telif bir eser olduğunu belirtmiştir. Bayar, ayrıca sözlükte kullanılan terimlerin niteliğini belirttikten sonra sözlüğünü "…lûgatimizde hiçbir lisan yanlışı veyahut tercüme hatası yoktur." ifadeleriyle çok iddalı bir şekilde övmektedir.

Bayar, son paragrafta ise harf inkılabını ve Gazi Mustafa Kemal'i övmektedir:

> "Bize bu muvaffakiyeti temin eden, dilimizin üstünde ölçüsüz bir elbise vaziyetindeki Arap harflerini dâhiyane bir darbesile kaldırarak tarihin en büyük harf inkılabını yapmış ve kendi milletile beraber dünyanın bütün milletlerini kendisine hayran etmiş olan büyük Türk alpi (Gazi Mustafa Kemal) dir: Bütün yoklukları dolduran varlık eserleri, hep onun kendi eserleridir. Müessir odur, biz vasıtayız: bize bütün bu tekâmül sebeplerini hazırlayan ve veren büyük müessire her vesile ile en derin saygılarımızı sunmak boynumuzun borcudur" (Danişmend, 1955, s. X).

- **Yazarın Fotoğrafı**

İHDFTRBDK'nin dış verilerinde yazarın fotoğrafı yer almamaktadır. Sözlükte kullanılan resimlerin tamamına yakını fotoğraf-resim-çizim şeklindedir.

- **Özel İşaretler**

İHDFTRBDK'nin dış verisinde kısaltmalar bölümü dışında bir işaretler listesi veya tablo bulunmamaktadır.

c. İç Veri

İHDFTRBDK'nin dış verisinde iç veri bulunmamaktadır.

d. Son Veri

İHDFTRBDK'de son veri bulunmamaktadır. Batılı örneklerde özellikle karşılaştırmalı dil bilgisi bölümü, fiil çekimi çizelgeleri, haritalar, uluslararası fonettik alfabesi, öğretici faydalı bilgiler (günler, aylar, mevsimler, sayılar, ağırlık ölçüleri, resmî yazışmalar, deyimler, yer adları…) öne çıkmaktadır. Sözlükte son veri bölümünde sadece basıldığı matbaanın adı yer almaktadır.

II. Bütüncül Yapı (Macrostructure)

İHDFTRBDK'nin bütüncül yapısını oluşturan madde başı sözcükler alfabetik olarak sıralanmış, sözcüklerin ilk harfi büyük olmak üzere küçük koyu haflerle belirginleştirilmiş, her madde başı daha görünür ve kolay ulaşılır olması için parçacıl yapıyı oluşturan açıklayıcı bilgilerden sola doğru iki harf boyu kadar dışa doğru girintili olarak yerleştirilmiştir.

A. Sözcük Listesi

İHDFTRBDK, Alfabetik Fransızca-Türkçe Resimli tek boyutlu genel amaçlı iki dilli bir sözlüktür. Eserin dış ve iç kapağında "Fransız dilinde kullanılan kelimelerin hepsini, şive hususiyetlerile ıstılahlarını, ilmî tabirleri ve bunların Türkçe karşılıklarını toplıyan yegâne eser." ifadesi yer almaktadır. Danişmend, eserin ön sözünde üçüncü ciltte T-F küçük bir sözlükle birlikte aşağıdaki içeriklerin bulunduğunu belirtmektedir:

> "Fransızca – Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu'nun lügat kısmı ilk iki cildinde idi. Üçüncü cilt Türkçeden Fransızcaya küçük bir sözlükle Fransız dilinde kullanılan Lâtin ve saire savlarından, kıyasî ve gayrıkıyasî fillerden ve bir de tarih ve coğrafyaya ait değişik isimler kamusundan mürekkepti" (Danişmend, 1955, s. VII).

B. Madde Başı Sözcükler

İHDFTRBDK'de Tükiye'de ve Batı'da yazılan iki dilli veya tek dilli sözlüklerde yaygın olarak kullanılan alfabetik diziliş yöntemi sürdürülmüş ancak madde başı sözcükler büyük harflerle yazılmıştır. Madde başı sözcükler açıklamalardan dışa doğru iki harf boyu çıkıntılı olarak yazılmıştır. Madde başı

sözcüklerin yazımında her sözcüğün büyük harfle yazılması özel isim-tür ismi ayrımını zorlaştırmıştır. Ülke isimleri gibi bazı özel isimlerin ilk iki cilde alınmadığı, bu sözcüklerin üçüncü ciltte toplu olarak verildiği ancak ülke isimlerinden türeyen sözcüklerin (Espagnol, Espagnolette, Espagnoliser…) ilk iki cilde alındığı görülmüştür.

III. Parçacıl Yapı (Microstructure)

İHDFTRBDK'nin parçacıl yapısında sözcüklerin kelime çeşidi, dişillik-erillik durumu, yer yer kökeni, kullanım bilgisi verildikten sonra numaralandırma yapılmadan sözüğün anlamına geçilmiş, anlamla ilgili örnek verildiğinde anlamdan sonra iki nokta (:) konularak önce Fransızca örnek yazılmış, eşittir (=) işaretinden sonra örneğin Türkçe anlamı verilmiş, yer yer *Ant.* kısaltmasıyla karşıt anlamlar verilmiştir. Girdilerin anlamlarının numaralandırılmaması, çok anlamlı sözcüklerin aranan anlamına ulaşmada zorluk yaratmıştır. İç maddeler, eş dizimlilik, deyimler, atasözleri madde başı sözcükler gibi koyu kalın harflerle yazılarak belirginleştirilmemiştir. Birincil anlamlardan ikincil ve uzak anlamlara, eş dizimlilik ve deyimlere doğru bir sıralama yöntemi izlenmiştir. Dönüşlü ve işteş fiiller (**S'abattre, S'abîmer**) biçiminde yazılarak verilmemiş *v.pr.* kısaltmasıyla gösterilmiştir. Sözlük iç madde bakımından yeterli ve zengin bir yapıya sahip değildir, resimlere yer verilmesi anlam ayrıntılarının azaltılmasına yol açmıştır. **Abondance** sözcüğüyle ilgili 6 iç madde, **baigner** için 4 iç madde, **café** kelimesi için 4 iç maddeye yer verilmiştir. İHDFTRBDK'nin parçacıl yapısının genel görünümü aşağıdaki tabloda sunulmaktadır:

Tablo 11: İHDFTRBDK'nin Parçacıl Yapısınn Genel Görünümü, Veri Bilgileri		
MADDE BAŞI	Sesletim	Genellikle sesletim bilgisi yoktur, bazı sözcüklerin son heceleri seslendirilmiştir.
	Dil bilgisi	Sözcük türü ve dil bilgisi bilgileri verilmiştir.
	Köken	Yer verilmiştir.
	Kullanım etiketi	Yer verilmiştir.
	Tanım	Daha çok karşılık verme yöntemi, karşıt anlamlı sözcükler tercih edilmiştir.
	Örnek	Her zaman yer verilmez. Genellikle yer verilir.
	Deyimler, kalıpsözler ve atasözleri	Her zaman yer verilmez. Genellikle yer verilir.
	Çapraz gönderim	Yer verilmiştir.

A. Parçacıl Yapıda Biçimle İlgili Bilgiler

a. Yazım Bilgisi

İHDFTRBDK'nin, Kanaat Kütüphanesi sahibi İlyas tarafından yazılan üç sayfalık "İşe Başlarken" bölümünün üçüncü sayfasında eserin yazımı ve fonetiği ile ilgili takip edilen yöntem belirtilmiştir:

> "Bu kitap, gerek memleketimizde, gerek Avrupa'nın muhtelif memleketlerinde **bu yolda neşredilmiş eski ve yeni eserlerin en mühimleri mehaz ittihaz edilerek vücude getirilmiştir**: Onun için bir tercüme eser değil, doğrudan doğruya bir **telif**tir. İfade tarzı ve fonetik itibarıyla da bugünkü İstanbul lehçesi esas tutulmuştur. Yalnız tababet, riyaziyat vesaireye ait ilmî ıstılahların Türkçe karşılıkları henüz kat'î surette takarrür etmiş olmadığından Türkçe, bu teknik tabirlerin eski mukabillerile bugün beynelmilel kullanılan şekilleri aynı zamanda gösterilmiş ve tabiî Türkçe karşılıklarıyla, izahları da ihmal edilmemiştir" (Danişmend, 1955, s. X).

Bu paragraftan hareketle eserin hazırlanmasında İstanbul ağzının temel alındığı, eserin yazıldığı dönemdeki sözlüklerden kaynak olarak yararlanıldığı görülmektedir. Sözlüğü hazırlayan bilimsel komisyonun dönemin önemli romancı ve aydınları olduğu dikkate alındığında dönemin diline ait isabetli ve titiz bir tavır sergilendiği anlaşılmaktadır.

b. Sesletim Bilgisi, Vurgu ve Tonlama

İHDFTRBDK'nin "İşe Başlarken" bölümünde sesletim bilgisi için takınılan tutum belirtilmiş, Kanaat Kütüphanesi sahibi İlyas: "İfade tarzı ve fonetik itibarıyla da bugünkü İstanbul lehçesi esas tutulmuştur" (Danişmend, 1955, s. X). ifadesine yer vermiştir.

Danişmend, eserinin ön sözünde, İHDFTRBDK'nin Kâmûs-ı Fransevî'ye göre üstünlüklerini beş madde halinde sıralamıştır ve bu maddelerden üçüncüsünde telâffuzla ilgili tutmunu belirtmiştir: "3 – Şemsettim Sami'nin eserinde Fransızca kelimelerin telâffuzları tespit edilmemiş olmasına mukabil, Fransızca-Türkçe Resimli Dil Kılavuzu'nda bu noksan da telâfi edilmiştir" (Danişmend, 1955, s. VI).

Danişmend'in bu ifadesini sözlüğe tam olarak uygulayamadığı, her sözcüğün telaffuzu, tam okunuşu verilmediği gibi, fonetik alfabesi kullanılmamış, sadece bazı sözcüklerin son hecelerinin Türkçe telaffuzu ayraç içinde verilmiştir. Örneğin:

> **Cadeau** (do) *n.m.* Hediye, armağan.
> **Cadenas** (na) *n.m.* Asma kilit.
> **Cadence** (dan-se) *n.f.* Usul, ahenk, tempo, ölçülü ses yahut hareket : *marcher en cadence* = ölçülü adımlarla yürümek. Şiirde : vezin, ahenk. Mus. Ses titretme, titrekliği.
> **Cahier** (ka-ié) *n.m.* Defter. Vaktiyle: Hükümdarlara verilen lâyiha, ariza, şikâyetname. *Cahier des charges* = şartname (Danişmend, 1955, s. 166-167).

c. Dil Bilgisel Bilgi

İHDFTRBDK'de yer verilen sözcüklerle ilgili dil bilgisel bilgiler ve kısaltmaları şunlardır: Adjectiv. (Sıfat olarak, sıfat şeklinde), Adv. (Zarf), Art. (Harfi tarif), Auxil. (Yardımcı fiil), Conj. (Atif harfi, âtıfe, bağlama harfi), Cont. (İdgamlı, müdgam, mürekkep, birleşik), Dém. (İşari, ismi işaret şeklinde), Dimin. (Tasgir, ismi tasgir, küçültme edatı), Fém. (Müennes), Gram. yahut Gramm. (Sarf ilmi, gramer), Impers. (Gayrişahsi fiil), Indéf. (Gayrı muayyen – fiilde mutlak kelimesinin mukabilidir, mazii mutlak), inf. (Mastar), Inter. (Nida edatı, nida), Int. (Lazım fiil), Inus yahut au pl. (Cemi şekli kullanılmaz), Inv. (Değişmez, gayrımunsarif, müzekkerile müennesi bir), Loc. Adv. (Zarfî terkib, terkibi halî), Loc. conj. (Atıf terkibi), Loc. lat. (Latince terkib, tabir), Loc. prép. (Harfi cer şeklinde terkip, cer terkibi), Masc. yahut M. (Müzekker), N. (İsim, ad), N.f. (Müennes isim), N.f. pl. (Cem'i müennes isim), N.m. (müezekker isim), N.m. pl. (Cem'i müzekker isim), Num. (Adedî, ismi adet), Onomat. (Ses taklidiyle yapılmış kelime, ahengi taklidî, ses taklidi), Oppos. (Tenakuz, tekabül, zıddiyet), Par antiphr. (Ziddıyla tesmiye, tesmiye binnakiz), Part. pass. (İsmi mef'ul), Part. prés. (İsmi fail), Pl. (Cem'i), Poss. (Mülkiyet beyan eden, temliki), Préf. (Kelime başına gelen ek, ön ek, prefiks), Prép. (Harfi cer), Priv. (Menfi, selbî), Pron. (Zamir), Rad. (Cezir, kök), Sing. yahut S. (Müfret), Substantif. (İsim şeklinde, isim yerine), Subs. Particip. (Sıralı isim, ismi mevsul), Subs. verb. (Fiilden yapılmış isim, fi'lî isim), Superl. (Tafdilî, mübâlağa

beyan eden, tafdil sigası), T. (Tabir), V. (Fiil), V.a. (Malum fiil), V.n. (Lâzım fiil), V.pr. (Zamirî fiil, mutavaat fi'li), V.tr. (Müteaddî fiil).

Dil bilgisi kısaltmalarında dikkat çeken husus terimlerde Arap dil bilgisi terimlerinin kullanılması ve sözlüğe çok zengin bir kısaltma sistemi uygulanmasıdır.

Sözlükte ayrıca **à** ilgeci ile ilgili yaklaşık yarım sütun dil bilgisel ve anlam bilimsel bilgi verilmiştir. Aynı şekilde **avec**, **de, qui** ilgeçleri ve bağlaçarı ile ilgili birer paragraf bilgi verilerek sözlüğün dış verisinde yer almayan mukayeseli gramer bilgileri ile ilgili eksiklik kısmen giderilmiştir. Ancak parçcıl yapıda verilen dil bilgisi bilgileri çok az ve yetersizdir.

Madde başı sözcüklerin Fransızca olması nedeniyle en çok yer verilen dil bilgisel bilgilerle ilgili kısaltmalar sözlüğün parçacıl yapısında Fransızca kısaltmalar şeklinde verilmiş, bunların açılımları baş veride Fransızca ve Türkçe olarak verilmiştir.

B. Parçacıl Yapıda Anlamla İlgili Bilgiler

a. Tanım

İHDFTRBDK'deki tanımlar sözlüğün orta boyutlu ve resimli olması nedeniyle daha çok eş anlamlı sözcüklerle yapılan tanımlar şeklide olup yer yer farklı tanım tipleri ve Fransızca karşıt anlamlı sözcüklerle tanımlamalar yapılmıştır.

- **Tamamen Çözümleyici Tek İfade Tanım**

İHDFTRBDK'deki çözümleyici tanım örneklerinden birkaçı aşağıdadır:

Passerine *n.f.* Dört parmaklılardan Amerika'da yaşar bir kuş.
Relique *n.f.* Aizzeden birinin vücudundan kalan parça.
Mukaddes emanet. *Garder comme une relique = büyük bir itina ile saklamak, muhafaza etmek.*
Sargasse *n.f.* Okyanusa mahsus deniz yosunu, sargas.

- **Eş anlamlı Sözcükle Yapılan Tanım**

İki dilli sözlüklerde en çok başvurulan tanım türüdür. İHDFTRBDK'nin ön sözünde Danişmend, eserinin eski kamus olarak nitelendirdiği Kâmûs-ı Türkî'den üstünlüklerini belirttiği maddelerden birinde yeni sözcüklerin hemen hemen hepsine karşılıklar verildiğini belirtmektedir: "2 – Türkçe ile Fransızcanın yeni kelimeleriyle ıstılâhları o eski kamusta bulunamıyacağı halde, Fransızca – Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu'nda bunların hemen hemen hepsini bulmak kabildi" (Danişmend, 1955, s. VI).

Yazar, yukarıdaki tutumuna sözlüğün tamamında dengeli bir şekilde bağlı kalmış, sözcüklere bir, iki ya da daha çok eş anlamlı karşılıklar vermiştir.

> **Propre** *adj.* Temiz, seli, arık. *Ant.* Sale, malpropre.
> **Soudable** adj. Lehimlenebilir.
> **Tamiserie** *n.f.* Elekçilik, kalburculuk.
> **Victorieux, euse adj.** Yenici, alteden, galip. …

- **Özgüleştirici (Typifying) Tanım**

İHDFTRBDK'den alınan aşağıdaki örnekler özgüleştirici tanımdır:

> **Malproprement** *adv.* Namussuz bir surette, namussuzca. *Ant.* Proprement
> **Nativement adv**. Yaradılış itibarile, yaradılıştan.
> **Pictural,e,aux** *adj.* Resim sanatına ait : *l'art pictural = yağlı boya sanatı, resim sanatı*

- **Birleştirici (Synthetic) Tanım**

İHDFTRBDK'de yer alan birletirici tanım örneklerinden ikisi aşağıdadır:

> **Abaisseur** *adj. et n.m.* Bağlı bulunduğu uzvu indirmeye yarayan adaleye denir, mubassıt, indirici. *Ant.* Elévateur.
> **Balandre** *n.f.* Nehirlerde kanallarda kullanılan düz kayık yahut salapurya. (Bélandre şeklinde de kullanılır).

- **Kurala dayalı (Rule-based) Tanım:**

İHDFTRBDK'nin dış verisinde dil bilgisi açıklamalarına yer verilmediği gibi sözlüğün parçacıl yapısında verilen dil bilgisel bilgiler de oldukça yetersizdir.

> **Car** conj. Zira, çünkü. N.m. les car = deliller, izahlar, mesdurat : des si et des car = vesileler, bahaneler, leytelealle.
>
> **De** Prép. Den : Je viens d'Ankara = Ankara'dan geliyorum. İzafet edatı : Charbon de terre : Maden kömürü. İle: saluer de la main = Elle selam vermek. Esnasında leyin : partir de nuit = geceleyin yola çıkmak. Hakkında dair : parlons de cette affaire = bu iş hakkında görüşelim. Tarafından ce : aimé de tous = herkes tarafından sevilen. Den itibaren, denberi : D'Istanbul jusqu'à Ankara = İstanbul'dan Ankara'ya kadar. (Asalet edatı olarak da kullanılır ve bu takdirde aile isminin başına gelir.)
>
> **De, dé** yahut **dés** Préf. Eklendiği kelimelere nefi manası veren veren prefikslerdir.

b. Örnekler ve Eş Dizimlilik

İHDFTRBDK, sözlüğün adında geçen "Büyük" adını hak edecek ölçüde örnek içermektedir. Ancak yazar, örneklerin kaynağını belirtmemiş, buna karşılık ön sözde eserini Batılı ve yerli sözlükleri tarayarak oluşturduğunu belirtmiştir. Sözlüğün hiçbir yerinde alıntı cümlelerle ilgili adreslemeye yer verilmemiştir. Eş dizimlilik ve örnekler, yazarın Fransızca sözlüklerden alıntıladığı deyim, terim, eş dizimliliklere kendisinin karşılıklar vermesi şeklindedir. Sözlükte eş dizimlilik veya örnek verilmesi durumunda anlamı belirtilen sözcükten sonra iki nokta (:) konmuştur. Fransızcası verilen eş dizimlilikten sonra eşittir (=) işareti konnmuş ve örneğin Türkçe karşılığı verilmiş, özellikle çok anlamlı sözcüklerde bu yöntem uygulanmştır.

> **Arrêt** n.m. Durma, durdurma, durgunluk. Mahkeme kararı, hüküm, ilâm. Manevi hüküm : les arrêts de la conscience = vicdan hükümleri. Haciz : on a fait arrêts sur ses biens. = malları haczedildi. Maison d'arrêt = tevkifhâne, hapishane. Mandat d'arrêt = tevkif müzekkeresi. Arrêt de mort = idam kararı. Tevkif, mevkufiyet.
>
> **Battre** v.a. Vurmak, döğmek. Çalkamak : battre des oeufs = yumurta çalkamak. Mağlûp etmek, sıymak : battre l'ennemi =

düşmanı mağlûp etmek. Avlanarak dolaşmak : battre les bois = ormanlarda avlanarak dolaşmak. Battre le pavé = işsiz dolaşmak, kaldırım eskitmek. Battre monnaie = sikke kesmek. Battre les cartes = oyun kâğıtlarını karıştırmak. Fig. Battre en retraite = Muntazaman ricat etmek. V.n. Çarpmak, müteheyyiç olmak : le coeur lui bat = kalbi çarpıyor. Ant. Caresser, Flatter

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi eserin tamamında yazar örneklere çok az yer verirken eş dizimlilik, deyim ve kalıplaşmış ifadelere daha çok yer vermiştir.

C. Köken Bilgisi ve Tarih

İHDFTRBDK'nin baş veri kısmındaki kısaltmalar bölümünde yer verilen köken bilgisi kısaltmaları sadece beş adet olup köken bilgisine nadiren ve sadece bazı sözcüklerin Larince ve İbranice kökenleri için yer verilmiştir:

Tablo 12: İHDFTRBDK'de Kısaltmalardaki Köken Bilgisi Kısaltmaları

Kısaltma	Fransızcası	Türkçesi
Bas. Lat.	Bas latin	Bozuk lâtin dili
Esp.	Espagnol	İspanyol, İspanyolca
Hébr.	Hébreu, hebraïque	İbranî, İbranî dili
Hind.	Hindou	Hintli, Hindu dili
Lat.	Latin	Latince

Sözlükteki Köken Bilgisi kullanımı örneklerinden birkaçı aşağıdadır:

Priori (À) *Loc. adv.* (Latinceden). Tecrübeye istinat etmiyen bir fikirle, bedihî surette, delili lemmî ile. (İsim şeklinde de kullanılır.)
Gratis (tiss) *adv.* (Latincedir). *Fam.* Bedava, meccanen, parasız.
Tohu-bohu *n.m.* (İbranî dilinden). Karışıklık, kargaşalık.

Sözlükte yapılan incelemelerde köken bilgisine uzun aramalar sonucu ve özel bir çaba ile ulaşılabilmiştir. Bu durum köken bilgisine çok nadir yer verildiğini göstermektedir. Ayrıca kısaltmalarda belirtilmeyen köken bilgisine de rastlanmıştır: **Baby** (bey-bi) *n.m.* (İngilizcedir). Bébé'nin *syn*'i. gibi. *Syn,* Fransızcada synonyme yani eş anlamlı sözcük anlamına gelmektedir. Ancak bu açıklama kısaltmalarda belirtilmemiştir.

D. Kullanım Bilgisi

İHDFTRBDK, kullanım bilgileri bakımından oldukça zengindir. Bu durumun sözlüğün ön verisindeki "Bibliyografya"da sıralanan ve yazar tarafından büyük ölçüde örnek alınan Batı kaynaklı Fransızca sözlüklerden kaynaklanmaktadır. Bu durumu ispatlayan bir diğer husus sözlüğün parçacıl yapısında dil bilgisi terim ve kısaltmalarının Fransızca olarak verilmesidir.

Jackson, kullanım bilgilerini yedi guruba ayırmakta ve Batılı sözlüklerde her grupta hangi etiketlerin kullanıldığını göstermektedir. İHDFTRBDK, kullanım etiketleri bakımından oldukça zengin olduğundan bu etiketlerin Jackson'un sınıflamasına göre tablo halinde verilmesi uygun görülmüştür:

Tablo 13: İHDFTRBDK'deki Kullanım Etiketleri ve İki Dildeki Karşılıkları

	BAĞLAM	**Kullanım Etiketi Kısaltması**	**Etiketin Fransızcası**	**Etiketin Türkçesi**
1	**Lehçe (Dialect)**	yok	yok	yok
2	**Resmiyet** **Günlük dil**	Fam. Pop. Fig.	Familier Populaire, population Figurément	Zebanzet, teklifsizce (tabir). Amiyane, halk lehçesince, nüfus, ahali. Mecazen, mecazi surette
3	**Statü (Argo, tabu)**	Arg.	Argo	Külhanbeyi lehçesi, argo
4	**Etki**	Iron. Péjor. Péjorativ. Par dénigr. Par plaisant.	Ironique Péjoratif Péjorativement Par dénigrement Par plaisanterie	İstihzalı, istihza şeklinde Tezyif şeklinde, tezyifi Tezyif yolu ile, tezyifen Zem suretile, zemmen Şaka tarzında, lâtife şeklinde
5	**Tarih**	Anc. Antiq.	Ancien Antiquité	Eski, kadim Eski zamanlar, eski zaman tarihi
6	**Konu ya da alan**	Adm. Agr. Arbor. Archéol. Archit. Arith. Artill. Art mil. Astr. Bx. arts. Bibl.	Administration Agriculture Arboriculture Archéologie Architecture Arithmétique Artillerie Art militaire Astronomie Beaux arts Bible	İdare, idare ilmi Ziraat Ağaç yetiştirme sanatı, ağaççılık Asariatika ilmi, antikacılık, Arkeoloji Mimari Hesap, hesap ilmi Topçuluk, topçuluk ilmi Askerlik sanatı, bilgisi Heyet ilmi Güzel sanatlar Kitabı mukaddes

		Bot.	Botanique	Nebatat ilmi, botanik
		Carros.	Carrosserie	Arabacılık, sanatı
		Chanc.	Chancellerie	Mühürdarlık …
		Charp.	Charpenterie	Doğramacılık sanatı
		Chim.	Chimie	Kimya
		Chorégr.	Chorégraphie	Rakıs sanatı, dansçılık
		Comm.	Commerce	Ticaret
		Const.	Contruction	İnşa, inşaat
		Crust.	Crustacés	Kabuklu hayvanlar
		Cuis.	Cuisine	Aşçılık sanatı, tabahat
		Dr.	Droit	Hukuk
		Ec. dom.	Economie domestique	Ev idaresi, aile iktisadı
		Entom.	Entomologie	Böcekler bilgisi, hevam ilmi, antomoloji
		Escr.	Escrime	Meç ve kılıç kullanma sanatı, meççilik
		Faucon.	Fauconnerie	Şahincilik, doğancılık sanatı
		Féod.	Féodalité	Derebeylik, feodalite
		Fig. de rhet.	Figure de rhétorique	Beyan ilmine ait şekil, beyan şekli
		Généal.	Généalogie	Ensap ilmi, soy bilgisi
		Géogr.	Géographie	Coğrafya
		Géol.	Géologie	Tabakat ilmi, arziyat, yer bilgisi, jeoloji
		Géom.	Géométrie	Hendese
		Gram., Gramm.	Grammaire	Sarf lmi, gramer
		Graphol.	Graphologie	Yazıdan mizacı anlama sanatı, yazı falı, grafoloji
		Hist. nat.	Histoire Naturelle	Tarihi tabiî, tabiat ilmi
		Histol.	Histologie	Ensaç ilmi
		Horl.	Horlegerie	Saatçılık sanatı
		Jard.	Jardinage	Bahçıvanlık
		Lit.	Litérature	Edebiyat
		Log.	Logique	Mantık
		Maçonn.	Maçonnerie	Duvarcılık, yapı işi
		Man.	Manège	At talimi, at meydanı, manej
		Mar.	Marine	Bahriye, gemicilik
		Math.	Mathématique	Riyaziyet, riyaziyat
		Méd.	Médecine	Tıp, tababet
		Menuis.	Menuiserie	Doğramacılık
		Métall.	Métallurgie	Maden sanayi
		Métriq.	Métrique	Mesaha ilmi
		Métrol.	Métrologie	Ölçüler ilmi, ölçücülük, tartıcılık sanatı
		Minér.	Minéralogie	Madenler ilmi, madencilik
		Musiq.	Musique	Musiki, çalgı
		Myth.	Mythoogie	Esatır, mitoloj
		Opt.	Optique	Basar ilmi, mephasülbasar, görme bilgisi, optik
		Ornith.	Ornithologie	Hayvanat ilminin kuşlar bahsi
		Pathol.	Patholgie	Emraz ilmi, patologie
		Pêch.	Pêche	Balık avı, balıkçılık

		Peint. Philos. Phsyol. Physiq. Poét. Psychol. Rél. Rhét. Sculpt. Techn. Théol. Typogr. Vitic. Zool. Zoot.	Peinture Philosophie Phsyologie Physique Poétique Psychologie Reliure Rhétorique Sculpture Technologie Théologie Typographie Viticulture Zoologie Zootechnie	Resim, resim sanatı Felsefe Fiziyoloji Fizik Şairane Ruhiyat, psikoloji Mücellitlik, teclit sanatı Beyan ilmi Heykeltraşlık Fenni ıstılahlar ilmi İlâhiyat, akait Matbaacılık, tipografya Bağcılık Hayvan ilmi, zooloji Hayvan yetiştirme ve terbiye usulü, hayvancılık, zootekni
7	Tartışmalı kullanım	Néol.	Néologie	Yeni tabirler icadı, yeni kelime
8	Diğer	Inus. au pl. Par ext.	Inusité au pluriel Par extention	Cemi şekli kullanılmaz. Teşmilen, tevsian

Yukarıdaki kullanım bilgilerinin İHDFTRBDK'ye yansıma biçimi aşağıdadır:

Abeillage *n.m. Dr. Féod.* Ortazamanlarda büyük derebeylerinin tâbileri olan beylere ait arılar ve kovanlar üzerindeki hakkı, bal hakkı, arı vergisi.
Bachelette *n.f. Eskiden* : Genç kız
Bazarder *v.a. Pop.* Satmak.
Cachotterie *n.f. Fam.* Ehemmiyetsiz bir şeyi büyük bir sır gibi gösteriş, esrarengiz şekil veriş, sır taslama *Ant.* Franchise, sineérité
Cadavre *n.m.* Ölü, cenaze, ceset mevta, kadavra. Hayvan ölüsü, lâşe, leş. *Par ext.* Çok cılız, bitkin adam, canlı cenaze : *c'est un cadavre ambulant bu bir canlı cenazedir.*

E. Çapraz Gönderim

İHDFTRBDK'nin ön verisindeki ön söz, İşe Başlarken ve Kısaltmalar bölümlerinde çapraz gönderimle ilgili bk., bak., bkz. gibi veya başka bir kısaltma veya özel işaret yoktur. Buna karşılık, sözlükte yapılan incelemelerde de "Bak." kısaltmasıyla belirtilen sözlük içi çarpraz gönderimler olduğu tespit edilmiştir:

Béer *v.n. Bak.* Bayer

Sarbotière *n.f. Bak.* Sorbetière
Ylang-ylang(i.lan.i.lan) *n.m. Bak.* Ilang-Ilang.

IV. İHDFTRBDK Genel Değerlendirme

İHDFTRBDK, ön söz, işe başlarken, kısaltmalar ve bibliyografi bakımından oldukça başarılı, kapsamlı bilgiler içeren, 4 kişilik bir ilim kurulu tarafından kapsamlı, titiz bir çalışma sonucu hazırlanan bir sözlüktür. Eserin Batılı ve yerli sözlüklerin taranmasıyla oluşturulduğunun belirtilmesi eserin güçlü yanlarından biridir.

Eser, döneminin şartlarına göre çok başarılı bir sözlüktür. Kısaltmalar bölümünde çok zengin bir Fransızca dil bilgisi terim listesi, kullanım bilgisi, yer yer örnek cümleler ve bunların Türkçe karşılıkları yer almaktadır.

Eserde oldukça fazla resim kullanılmış, bazı sayfalar tamamen resimlere ayrılmış, sayfalarda değişen sayıda resim (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9) kullanılmış, bazı sayfalarda ise resim kullanılmamıştır. Ancak resimlerin küçük boyutlu siyah-beyaz renkli ve elle çizilmiş olması bazı resimlerin görünürlüğünü olumsuz etkilemiştir. Sözlüğün cilt ve kâğıt kalitesi, kapak tasarımı dış verisi, sözlüğün içeriğinin kalitesiyle ters orantılıdır. Buna karşılık İHDFTRBDK, Türkçenin iki dilli resimli sözlükleri arasında çok önemli bir yere sahiptir ve dönemin Türkçesi ve sözlük bilimi bakımından incelenmeye değer bir eserdir.

5.5.1.3. Doğan YURDAKUL, Güncel Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük, Kurmay Kitap, Ankara, 2011. Değerlendirmesi

I. Bütün Yapı (Megastructure)

Güncel Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük'ün (Bundan sonra DYGFTBS) bütün yapısı; teşekkür sayfası, ön söz, kısaltmalar, yabancı dil kökenli sözcükler (kısaltma), kaynakça ve alfabetik olarak sıralanmış mavi renkli ve ilk harfleri dâhil tamamı küçük koyu harflerle yazılmış madde başı sözcüklerden oluşmaktadır. Sözlükte son veri, tablo, resim, yazarın fotoğrafı ve biyografisi bulunmamaktadır.

A. Dış Veriler

DYGFTBS, Batılı iki dilli sözlüklerle kıyaslandığında dış veri bakımından oldukça yetersizdir. Örneğin, Harrap's Universal Dictionnaire Allemand-Français / Français-Alllemand sözlüğünde yer alan dış veriler aşağıdadır:

Baş veri: iki dilde içindekiler tablosu, iki dilde 10 sayfa kullanım kılavuzu, Fransızca fonetik alfabesi ve örnek sözcükler, Alman fonetik alfabesi ve örnek sözcükler, 2 sayfa ve her sayfası 6 sütunlu semboller ve kısaltmalar.

İç veri: 18 sayfa Fransızca fiil çekimi tablosu, Fransa bölgeler haritası, Almanya bölgeler haritası ve 4 sayfa diğer haritalar.

Son veri: 5 sayfa Almanca düzensiz fiiller, 2 sayfa sözcük yapısı bilgisi yer almaktadır.

Bu karşılaştırma ve incelenen diğer Batılı iki dilli sözlükler, iki dilli Fransızca-Türkçe ve Türkçe-Fransızca sözlüklerin dış veri bakımından oldukça yetersiz ve özensiz hazırlandığını göstermektedir.

a. Sözlük Hakkında Genel Bilgiler

- Sözlüğün Yayın Yılı, Baskısı, Sözcük Sayısı, Dış, Arka ve İç Kapaklar, Boyut, Sütun ve Sayfa Sayısı, Renk ve Tasarım

Doğan Yurdakul, 2011 yılı Nisan ayında Kurmay yayınları tarafından 1. Baskısı yayınlanan bu sözlüğü, "Ön Söz" kısmında kaydettiği bilgilere göre yıllar süren bir çalışma ile anlam ve örneklendirme yönünden Fransızca ve Türkçedeki belli başlı bütün sözlükleri tarayarak hazırlamıştır.

Sözlüğün ön söz kısmında sözcük sayısı ile ilgili net veya yaklaşık bir sayı belirtilmemiştir. Yazar bu hususta: "Fransızcada yer alan deyim ve atasözlerinin Türkçe karşılıklarını bulabileceğiniz bu sözlük, sözcük sayısındaki genişliğinin yanı sıra başvuranı bilgilendirmek konusunda benzerlerinden şu yenilikçi ve güncel yönleriyle öne çıkmaktadır:" ifaelerine yer vermiştir.

Yazar, ön sözde on bir yenilikten söz etse de sözlüğün yazıldığı 2011 yılındaki sözlük bilimi birikimi ve uygulamaları dikkate alındığında bunların çoğunun yenilik sayılamayacağı görülmüştür. Ancak Yurdakul, yine de bazı yeni kısaltmalara ve işaretlere yer vermiştir.

DYGFTBS, 15,5x24 ebatında, 8 cm kalınlığında, iki sütun olarak düzenlenmiş, kenar boşlukları hariç her sütunu 6 cm olan bir sözlüktür. Sözlük, alfabetik olarak düzenlenlenmiş genel amaçlı, hedef dilden kaynak dile L2>L1 (Fransızca-Türkçe) tek boyutlu, iki dilli bir sözlüktür. Sözlük 1712 sayfadan oluşmaktadır.

DYGFTBS'nin dış kapak tasarımı tasarım denemeyecek ölçüde basit olup, kâğıt karton üzerine mavi renkli kâğıt kaplanmıştır. Dış kapağın üst yüzeyinde kırmızı ve beyaz harflerle sözlüğün Fransızca ve Türçe adı, yazarı ve yayınevi adı-logosu yazılmış, "FRANSIZCA" kelimesindeki ilk A harfine Eyfel Kulesi biçimi verilmiştir. Sözlüğün sırtındaki tasarım Eyfel Kulesi motifi hariç ön kapakla aynıdır. Yazarın iki dilli olan bu sözlüğün tasarımında Eyfel motifi yanında bir Türk motifi

kullanmaması kayda değer bir eleştiri konusudur. Arka kapakta ise yanınevi-kitabevi bilgileri yer almaktadır.

DYGFTBS'nin iç kapak tasarımı beyaz rengi dışında dış kapak yüzeyi ile hemen hemen aynıdır. İç kapakta sözlüğün adı sadece Türkçe ve küçük harflerle yazılmış, Eyfel Kulesi motifine yer verilmemiştir. İç kapakta ayrıca sözlüğün Türkçe adı, yayınevi adı, yayın yeri ve yılı yazılmıştır. İç kapağın arkasında sözlük adı yayınevi-kitabevi bilgileri, yasal uyarı bilgilerine yer verilmiştir. Sonraki sayfada yazar "Eşim Güngör'e ve kızım Reyhan'a…" şeklinde eseri atfettiği kişileri belirtmiş, sonraki sayfada esere katkı sağlayan kişilere teşekkür etmiştir.

Sözlükte dış veri olarak bu sayfaların dışında 2 sayfa ön söz, 1 sayfa kısaltmalar, 1 sayfa yabancı dil kökenli sözcüklerin kısatlmaları *Alm.* gibi. ve 1 sayfa kaynakça bulunmaktadır.

- **Sözlüğün Türü**

DYGFTBS, alfabetik olarak düzenlenlenmiş genel amaçlı, hedef dilden kaynak dile L2>L1 (Fransızca-Türkçe) tek boyutlu iki dilli bir sözlüktür.

- **Sözlüğün Amacı ve Hedef Kitlesi**

Sözlükte dış veriler arasında sözlükle ilgili bilgi veren ön veri "ön söz" olmakla birlikte bu bölümde sözlüğün amacı ve hedef kitlesi ile ilgili doğrudan bir bilgilendirme veya kayıt yoktur. Sözlüğün adına "GÜNCEL" ibaresinin konulmuş olması ve ön sözdeki bilgiler yazarın güncel, yenilikçi ve kapsayıcı bir sözlük oluşturmayı hedeflediğini göstermektedir. Ön söz bölümünde yapılan incelemede sözlüğün yenilikçi, ayrıntılara önem veren, Fransızcanın, Fransa dışındaki Belçika ve Quebec Fransızcası gibi frankofon kullanım-anlam farklarını da kapsamayı hedefleyen bir eser olduğu görülmüştür. Önsözdeki bilgiler eserin iki dille ilgilenen bütün kullanıcı kitlelerine yönelik genel amaçlı bir sözlük olduğunu göstermektedir.

- **Sözlüğün Yazarı, Bilim Kurulu, Kurumu**

DYGFTBS'nin dış kapağında ve ön sözündeki ilk cümlede sözlüğün yazarının Doğan Yurdakul olduğu belirtilmekte, bilim kurulundan söz edilmemektedir: "Doğan Yurdakul'un yıllar süren bir çalışma ile ortaya koyduğu elinizdeki bu Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük, anlam ve örneklendirme yönünden Fransızca ve Türkçedeki belli başlı bütün sözlükler taranarak hazırlanmıştır" (Yurdakul, 2011, s. V).

Buna karşılık yazar ön söz bölümünden önceki teşekkür sayfasında Bayram Köse ile Kurmay Yayınlarının yöneticileri ve ablası Sevil Yurdakul'un katkılarından söz etmektedir. Ancak bu katkıların sözlüğün hazırlık aşaması veya sözlüğün yazılması, yayınlanmasıyla ilgli olup olmadığı belirtilmemiştir. Bu bakımdan bir bilim kurulu veya uzman ekip katkısından söz etmek mümkün değildir.

- **Sözlüğün Sözcük Derleme Yöntemi ve Kaynakları**

Sözlükte derleme yöntemi olarak Fransızca ve Türkçedeki belli başlı bütün sözlüklerin tarandığı ancak hangi tarama yöntemlerinin kullanıldığı ve hangi sözcüklerin nasıl seçildiği belirtilmemiştir: "Doğan Yurdakul'un yıllar süren bir çalışma ile ortaya koyduğu elinizdeki bu Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük, anlam ve örneklendirme yönünden Fransızca ve Türkçedeki belli başlı bütün sözlükler taranarak hazırlanmıştır" (Yurdakul, 2011, s. V). ifadesiyle sadece sözlük tarama yönteminin kullanıldığı ifade edilmektedir.

DYGFTBS'nin baş verisindeki son bölüm olan kaynakça bölümünde yazar Fransa'da yayınlanmış 10 adet sözlüğü ve Türkiye'de basılmış 7 adet sözlüğü kaynakça olarak belirtmiştir. Kaynakça bilgisinin verilmesi sözlüğün en güçlü yanlarından biri olarak öne çıkmaktadır.

- **Cilt Dayanıklılığı, Kâğıdın Niteliği**

DYGFTBS'nin iplik dikişli olduğu ancak cildin sözlüğü taşıyabilecek sağlamlıkta olmadığı görülmüştür. Sözlük beyaz renkli birinci sınıf orta kalınlıkta hamur kâğıda basılmıştır. Sözlükte yapılan inceleme ve sözcük arama esnasında sayfaların katlanması, sayfaların birbirine yapışması, göz yorulması gibi olumsuzluklarla karşılaşılmamıştır.

Sözlüğün dış kapak tasarımı oldukça sadedir. Karton kâğıt üzerine mavi renkli bir kâğıt yapıştırılmış, kapak yüzeyine sözlüğün başılığı ve yayınevinin adı yazılmıştır. Sözlüğün adındaki "FRANSIZCA" ibaresinin ilk "A" harfinin Eyfel Kulesi biçiminde çizilmesi dışında başka bir çizim veya resme yer verilmemiş, sözlüğün adının kırmızı beyaz renkli harflerle ve sola yatık yazılması gibi basit bir tasarım kullanılmıştır.

- **Sayfa Numaraları**

DYGFTBS'nin her sayfası iki sütun olarak düzenlenmiş ve sayfa numaraları her sayfanın sağ alt köşesine konmuştur. Soldaki sayfanın sol üst kısmına sayfanın ilk sözcüğü, sağdaki sayfanın sağ üst kısmına sayfanın son sözcüğü madde başı sözcükler gibi koyu mavi harflerle yazılarak kullanıcıya aranan sözcüğe ulaşmada kolaylık sağlanmıştır. Her sütun 58 satırdan oluşmaktadır, sözlük toplam 1712 sayfadır.

b. Baş Veri

DYGFTBS'de baş veri olarak başlık sayfası, telif hakkı ve baskı bilgileri, ithaf, teşekkür ve katkı verenler listesi, ön söz, kısaltmalar, yabancı dil kökenli sözcüklere ait kısaltmalar ve kaynakça sayfaları bulunmaktadır.

DYGFTBS, baş veri olarak oldukça eksik ve yetersizdir. İç başlık sayfasının üst kısmında sözlüğün başlığı, yazarın adı soyadı, alt kısmında ise yayınevinin adı ve yayın yılı vardır. Başlık sayfasının arkasında "Kurmay Kitap Yayınları Ankara 2011"

yazılmış, telif hakkı uyarısı, eserin baskıları, baskı yılları, yayınevi ve kitabevine ait iletişim bilgileri yer almaktadır.

- **Ön Söz**

DYGFTBS'nin ön sözünde eserin yayın tarihi ile ilgili bilgilere, sözlüğün içeriğine, eserde kullanılan tekniklere ve sembollere yer verilmiştir. Sözlüğün kaynakları "Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük, anlam ve örneklendirme yönünden Fransızca ve Türkçedeki belli başlı bütün sözlükler taranarak hazırlanmıştır" ifadesine yer verilmiştir.

Ön sözün ikinci paragrafı sözlüğün amacı ile ilgilidir: "Sözlük, *Kısaltmalar ve Yabancı Dil Kökenli Sözcükler* başlıklı listelerde görebileceğiniz üzere, başvuranı birçok açıdan bilgilendirmektedir. Hukuk, siyaset, ekonomi, tıp, felsefe ve edebiyat başta olmak üzere, tüm bilim ve sanat dallarına özgü sözcük ve terimlerin Türkçe karşılıkları aydınlatıcı ve özenle seçilmiş örneklerle verilmiştir" (Yurdakul, 2011, s. V).

Ön sözde sözlüğün sözcük sayısının genişliğinden söz edildikten sonra iki sayfa tutarında "başvuranı bilgilendirmek konusunda benzerlerinden şu yenilikçi ve güncel yönleriyle öne çıkmaktadır." ifadesiyle sözlüğün niteliklerine yer verilmiştir. Yapılan incelemede yenilik olarak sıralanan bu nitelikler yenilikten daha çok sözlüğün kullanım kılavuzu sayılabilecek iki sayfa tutarında, on bir maddeden oluşan, en az iki örnekle kanıtlanan bilgi ve açıklamalardır. Bu açıklamaların kim tarafından yazıldığı belirtilmemiştir.

DYGFTBS'nin ön sözünde yazar, sözlüğünü uzun süren bir çalışma ile ortaya koyduğunu belirtmiş, sözlüğün kaynaklarını, hangi derleme yöntemiyle hazırlandığını, amacını, ne tür bilgiler içerdiğini belirtmiştir. Yazar ayrıca sözlüğünün yenilikçi ve güncel olduğunu iddia etmiştir.

Ön sözün bir buçuk sayfalık kısmı sözlükte kullanılan yeniliklere ve tekniklere, sözlüğün kullanım kılavuzu niteliğindeki bilgi ve örneklere ayrılmıştır. Ön sözden sonraki baş veriler, kısaltmalar ve kaynakça bölümleridir.

“Kısaltmalar” başlığı altında sözlükteki kullanım bilgileri, sözcük sınıfı bilgileri vb. (arg.: argo, ad.: adıl) gibi bir sayfalık genel kısaltmalar tablosuna yer verilmiş; yabancı dil kökenli sözcükler (Alm.: Almanca) için ise ikinci bir kısaltmalar sayfası verilmiştir.

Baş verideki son bölüm ise kaynakça bölümüdür. Bu bölümde yazar, Fransa’da yayımlanmış on adet sözlüğü ve 7 adet Türkiye’de basılmış sözlüğü kaynakça olarak belirtmiştir. Kaynakça bilgisinin verilmesi sözlüğün en güçlü yanlarından biri olarak öne çıkmaktadır.

- **Yazarın Fotoğrafı**

DYGFTBS’nin dış verilerinde yazarın fotoğrafı yer almamaktadır. Sözlüğün hiçbir bölümünde fotoğraf ya da resim kullanılmamıştır.

- **Özel İşaretler**

DYGFTBS’de sözcüklerin anlamları arasında rakamlar yerine tek eğik çizgi (/) veya çift eğik çizgi (//) işaretleri kullanılmıştır. Deyimler ve eş dizimli sözler koyu harflerle yazılmış, başlarına koyu yıldız simgesi (*****) getirilerek verilmiştir. Bu tercihler deyimler için kullanışlı ve pratik bir yenilik olarak görülse de sözcüklerin farklı anlamları için rakam yerine tek eğik çizgi (/) ve çift eğik çizgi (//) kullanılması aranan sözcüğe erişimi ve çok anlamlı sözcüklerin farklı anlamlarına kolayca ulaşmayı zorlaştırmıştır.

c. İç Veri

DYGFTBS’de iç veriye yer verilmemiştir. İç veri daha çok iki boyutlu F-T/T-F gibi iki dilli sözlüklerde tercih edilen bir husustur. Bazı öğrenici sözlüklerinin bazı sayfalarında resimli veya resimsiz ansiklopedik bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler iç veri olarak değil parçacıl yapı kapsamında değerlendirilebilir. İç veri bilgileri F-T VE T-F iki dilli sözlüklerde pek tercih edilen bir bilgi kategorisi değildir.

d. Son Veri

DYGFTBS'de son veri bulunmamaktadır. Batılı örneklerde özellikle karşılaştırmalı dil bilgisi bölümü, fiil çekimi çizelgeleri, haritalar… öne çıkmaktadır. Sözlükte son veri olmaması önemli bir eksikliktir.

II. Bütüncül Yapı (Macrostructure)

A. Sözcük Listesi

Alfabetik Fransızca-Türkçe, tek boyutlu, genel amaçlı, iki dilli bir eser olan DYGFTBS'nin ön söz bölümündeki: "…anlam ve örneklendirme yönünden Fransızca ve Türkçedeki belli başlı bütün sözlükler taranarak hazırlanmıştır." ibaresinden sözcük listesinin sözlük tarama yöntemiyle elde edildiği ve yapılan inceleme ve sayımda her sayfanın iki sütundan oluştuğu, iki sütunda yaklaşık 30-40 madde başı sözcüğe yer verildiği, sözlüğün 1712 sayfadan oluştuğu görülmüştür. Her sayfada yaklaşık 35 madde başının olduğu varsayıldığında sözlüğün yaklaşık olarak 60.000 madde başı sözcük içerdiği, buna ara maddelerin eklenmesiyle sözlükte 100.000'in üzerinde Fransızca sözcüğün Türkçe karşılıklarının olduğu söylenebilir.

DYGFTBS'nin bütüncül yapısını oluşturan madde başı sözcükler alfabetik olarak sıralanmış, küçük koyu mavi haflerle belirginleştirilmiş, her madde başı sözcüğün daha görünür ve kolay ulaşılır olması için mikro yapıyı oluşturan açıklayıcı bilgilerden sola doğru bir harf boyu kadar çıkıntılı olarak yerleştirildiği görülmüştür. Maddebaşı sözcüklerin mavi renkli olarak belirginleştirilmesi sözcüklere ulaşımı kolaylaştırmakta ve sözlüğün güçlü yanlarından biri olarak öne çıkmaktadır.

B. Madde Başı Sözcükler

DYGFTBS'de Batılı ve yerli iki dilli veya tek dilli sözlüklerde yaygın olarak kullanılan alfabetik diziliş yöntemi ve madde başı sözcüklerin küçük harflerle yazılması geleneği sürdürülmüş, madde başı sözcükler açıklamalardan dışa doğru bir harf boyu çıkıntılı olarak yazılmış, madde başı sözcükler mavi renkli olarak yazılarak belirginleştirilmiştir. Özel isim olan "**Belgique, France**" gibi madde başı sözcüklerin

ise ilk harfi büyük yazılmış ancak "**Allemagne, Égypte**" gibi bazı devlet isimlerine yer verilmemiştir.

IV. Parçacıl Yapı (Microstructure)

DYGFTBS'nin parçacıl yapısında madde başı sözcükler koyu mavi kalın harflerle, iç maddeler, deyimler, atasözleri gibi ara maddeler koyu siyah kalın harflerle yazılarak belirginleştirilmiştir. Bu yöntem, sözlüğün tasarımına olumlu katkı sağlamış, göze hitap eden ve kullanım kolaylığı sunan bir nitelik kazanmasını temin etmiştir. Sözlükte dönüşlü ve işteş fiiller (**se décoller, se promener**) ara madde olarak verilmiş ve küçük harflerle başlatılmıştır. Sözlük iç madde bakımından yeterli ve zengin bir yapıya sahiptir. **Abondance** kelimesiyle ilgili 4 iç madde, **baigner** için 5 iç madde, **café** kelimesi için 18 iç maddeye yer verilmiştir.

Yurdakul, sözlüğün ön sözünde parçacıl yapıda ortaya koyduğu ve yenilik olarak nitelendirdiği 11 maddeyi sıralamış ve her birini en az iki örnekle açıklamıştır. Bu açıklamalar ön sözün neredeyse tamamını teşkil eden ve kulllanım kılavuzu olarak nitelendirilebilecek açıklamalardır. Yenilikçi ve güncel olarak nitelendirilen bu açıklamaların çoğu daha önceki sözlüklerde kullanılan özellikler olduğundan bunları yenilik olarak görmek oldukça zordur. Yazar bu konuda oldukça iddialı bir ifade kullanmıştır: "Fransızcada yer alan deyim ve atasözlerinin Türkçe karşılıklarını da bulabileceğiniz bu sözlük, sözcük sayısındaki genişliğinin yanı sıra başvuranı bilgilendirmek konusunda benzerlerinden şu yenilikçi ve güncel yönleriyle öne çıkmaktadır" (Yurdakul, 2011, s. V).

Yazarın, yukarıda yenilik olarak ortaya koyduğu özelliklerden ilki erillik-dişilikle ilgilidir ve söz konusu edilen parçacıl yapı bilgisini sözlük bilimi açısından yenilik saymak mümkün değildir: "Sözcüğün hemen önünde yer alan cinsi, parantez içinde (er.) veya (dş.) şeklindeki kısaltmalarla verilmiştir. **Dictionnaire** (er.): sözlük, lügat; **France** (dş.): Fransa" (Yurdakul, 2011, s. V).

Erillik-dişilik hususu hemen hemen tüm iki dilli Fransızca-Türkçe sözlüklerde "m., f. /er., diş. /" gibi kısaltmalarla zaten belirtilen bir nitelik olduğundan yenilik sayılamaz.

Yazarın yenilik olarak ortaya koyduğu ikinci husus da bir yenilik değildir ve sözlük biliminde kullanılagelen bir özelliktir: "Yabancı dil kökenli sözcük için, ilgili dilin kısaltması parantez içinde verilmiştir. **modus vivendi** (Lat.er.): (eski) yaşam tarzı, **fun** (İng.er): neşe, sevinç, zevk, keyif" (Yurdakul, 2011, s. V).

Yazarın sözlük biliminde kullanılagelen bu özellikleri yenilik olarak takdim etmesinin uygun değildir, bu özelliklerin kullanım kılavuzu başlığı altında verilmesi daha uygundur.

Sözlüğün ön sözünde yer verilen ve parçacıl yapıdaki küçük teknik yenilikler olarak sayılabilecek örneklerden ikisi aşağıdadır:

> "İlgili cinste veya diğer cinste çoğul olduklarında anlam değiştiren sözcükler için, dikkat çekmek üzere çift taksim işaretinin (//) ardından (**er.çğ**) ve (**dş.çğ.**) kısaltmaları parantez içinde **kalın** olarak verilmiştir.
>
> **abat** (er.): düşürme, devirme, yere yıkma // (**er.çğ**.): sakatat, kasaplık hayvanların iç organları
>
> **frisure** (dş.): saçların kıvrılma biçimi / kıvırcıklık // (**dş.çğ.**): bukleler" (Yurdakul, 2011, s. V).

Yazarın sözlüğün ön sözünde yer verdiği önemli ve en faydalı yenilik Türkçe açıklaması verilen Fransızca sözcüğün **eş.** Kısaltmasıyla Fransızca eş anlamlısının verilmesidir. Bu yöntem Batılı iki dilli sözlüklerde sıklıkla kullanılan bir yöntem olsa da Türk sözlükçülüğünde kullanılması bir yeniliktir.

> "Sözcüğün Fransızca eş anlamlısı eş. kısaltmasıyla italik olarak verilmiştir.:
> (er.): sembol, simge / amblem, marka, rumuz; eş. *emblème*,*insigne*
> **conscription** (dş.): askere alma; eş. *recrutement* (Yurdakul, 2011, s. VI).

Sözlükte kullanım kılavuzu bulunmamakla birlikte ön söz bölümünde yer alan yukarıda örneklendirdiğimiz ve yazarın yenilik olarak nitelendirdiği iki sayfalık açıklama bu açığı kapatmaktadır.

Ön sözde ayrıca sözcüklerin dil bilgisi ögesi olarak görevlerini gösteren kısaltmalar kullanıldığı, sözcüğün her bir anlamı arasında taksim işaretinin (/) kullanıldığı, sözcüğün uzak anlamlarının birbirinden rakamlarla ayrıldığı, verilen her

bir örneğin parantez içinde italik olarak yazıldığı, sözcüklerle ilgili deyimlerin başına **kalın** yıldız (*****) işareti getirildiği, geçişli-geçişsz fiillere ait tür kullanımını örneklemeden önce çift taksim işaretinin kullanıldığı, sözcüklerin güncel kullanımına ve ayrıntılı kullanım bilgilerine, bu kullanım bilgilerinin kısaltmalarına yer verildiği görülmüştür. Sözlükte kullanılan bu teknikler en az iki örnek verilerek açıklanmıştır.

DYGFTBS'nin parçacıl yapısının genel görünümü aşağıdaki tabloda sunulmaktadır:

Tablo 14: GFTBS'nin Parçacıl Yapısının Genel Görünümü ve Veri Bilgileri		
MADDE BAŞI	Sesletim	Sesletim bilgisi yoktur.
	Dil bilgisi	Sözcük türü ve dil bilgisi bilgileri verilmiştir.
	Köken	Yabancı dilden gelen sözcükler için yer verilmiştir.
	Kullanım etiketi	Yer verilmiştir.
	Tanım	Genellikle karşılık verme yöntemi tercih edilmiştir.
	Örnek	Her zaman yer verilmez. Genellikle yer verilir.
	Deyimler, kalıp sözler atasözleri ve eş dizimlilik	Her zaman yer verilmez. Genellikle yer verilir.
	Çapraz gönderim	Yer verilmiştir. örn.: gratteron (er.): bk. Grateron (s.816)

A. Parçacıl Yapıda Biçimle İlgili Bilgiler

a. Yazım Bilgisi

DYGFTBS'nin ön söz bölümünde sözlüğün yazımında hangi esaslara uyulduğu, hangi yazım kılavuzunun esas alındığı belirtilmemiştir. Ön sözün ilk cümlesindeki "anlam ve örneklendirme yönünden Fransızca ve Türkçedeki belli başlı bütün sözlükler taranarak hazırlanmıştır" ifadesinden yazarın, yararlandığı sözlüklerin yazımla ilgili tutumuna bağlı kaldığı, bununla birlikte TDK'nin yazım konusundaki tutumunu benimsediği görülmüştür. Yazar, ön sözde ve kısaltmalar listesinde belirttiği üzere: dişi-çoğul (dş.çğ.), kişisiz (kşz.), başka dilden kopya veya çeviri (kop.) gibi ve kendine özgü bazı özel kısaltmalara ve işaretlere yer vermiştir:

Eserde, sözcüğün uzak anlamları arasına tek taksim (/), geçişli fiilin geçişsiz kullanımından önce veya geçişsiz fiilin geçişli kullanımından önce çift taksim (//), sözcükle ilgili deyimlerin başına koyu-kalın yıldız (*) işareti getirmek gibi yeniliklere yer verildiği görülmektedir.

b. Sesletim Bilgisi, Vurgu, Tonlama

DYGFTBS'nin ön sözünde ve parçacıl yapısında fonetik alfabesine, telaffuz, vurgu ve tonlama bilgilerine yer verilmemiştir. Özellikle fonetik alfabesine, iki dildeki harflerin ve sözcüklerin nasıl telaffuz edileceğine yönelik örneklere, sözcük ve tablolara yer verilmemiş olması sözlüğün zayıf noktalarından biri olarak göze çarpmaktadır.

c. Dil Bilgisel Bilgi

DYGFTBS'nin dış verisinde iki dille ilgili dil bilgisel bilgi ve karşılaştırmalara yer verilmemiştir. İki dilli sözlüklerin Batılı örneklerine baktığımızda fiil çekimi bilgileri ve tabloları başta olmak üzere sayfalarca dil bilgisel bilgiye yer verildiği görülmektedir. Fransa Strazburg'daki BNU kütüphanesinden rastgele seçtiğimiz iki sözlüğün dışverisindeki dil bilgisel bilgilerin kapsamı şöyledir:

Le Robert&Collins Super Senior Français Anglais'nin son verisinde 32 sayfa Fransızca ve İngilizce dil bisel bilgiye, buna ilave olarak 21 sayfa fiil çekim tablosuna yer verilmiştir. (Pierre Varrod, 2000)

Le Robert&Collins Français-Anglais / Anglais-Français'nin iç verisinde 54 sayfa Fransızca ve İngilizce dil bilgisel bilgiye, son verisinde ise 34 sayfa fiil çekimi, sayılar, zaman, tarih, ağırlık, hava durumu bilgisine yer verilmiştir. (Le Fur, 2010).

Genel amaçlı öğrenici sözlüklerinin en önemli amacı bilgi vermek olduğuna göre DYGFTBS'nin dış verisinde dil bilsel bilgiye yer verilmemesi önemli bir eksiklik olarak öne çıkmaktadır.

Sözlükte, dil bilgisel bilgi olarak madde başı sözcüklerden sonra sözcüğün türünü ifade eden sıfat (s.), isim (is.) gibi kısaltmalar, à, en, de, vers, … gibi edat ve bağlaçların açıklamaları ve fiillerin çatıları ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

B. Parçacıl Yapıda Anlamla İlgili Bilgiler

a. Tanımlar

- **Tamamen Çözümleyici Tek İfade Tanım**

İki dilli sözlüklerde ekonomiklik ilkesine bağlı kalınması nedeniyle bu tanım türüne sözlüksel boşluk, kültüre özgü sözcükler, bilimsel terimlerin hedef dilde karşılıklarının olmaması durumlarında başvurulmuştur. DYGFTBS'den alınan çözümleyici tanım örnekleri aşağıdadır:

> **acre (**İng.*er.)*: uygulandığı ülkeye göre değişen ama esas olarak 52 ar kabul edilen eski bir arazi ölçüsü
> **bonbonnière: şekerleme** kutusu / (mec.) zevkle döşenmiş küçük ev, küçük daire, küçük ve şık tiyatro
> **caïman** (İsp.er.): genellikle derisi için yetiştirilen uzun Amerikan timsahı / (ok.ar.) *Yüksek Öğretmen Okulu hazırlık bölümü müdürü*

- **Eş Anlamlı Sözcükle Yapılan Tanım**

DYGFTBS'den alınan eş anlamlı birkaç tanım örneği aşağıdadır:

> **d'accord** (z.): olur, tamam; bk. *Accord*
> **envenimer** (gçl.): (eski) zehirlemek, zehir katmak, zehir sürmek; eş. empoisonner / bir yarayı azdırmak, mikrop kaptırmak (*On enveime le plaies en les grattant*) / (mec.) kızıştırmak, şiddetlendirmek, gerilimini artırmak (*Envenimer une discussion*); eş. aggraver, exaspérer
> **faille (1)** (dş.): ipekli kumaş
> **faille (2)** (dş.): yer kabuğu kırığı, fay / (mec.) zayıf nokta, zaaf; eş. *faiblesse*

Yukarıda verilen **faille (1), faille (2)** örneklerinde görüldüğü gibi Yurdakul sadece eşsesli sözcüklerin yazımında numaralandırma kullanmayı tercih etmiştir. Buna karşılık parçacıl yapıda numaralandırma yöntemini kullanmamış, genel

eğilimden farklı bir teknik kullanmıştır: DYGFTBS'de yazar, sözcüklerin alt anlamlılık gibi temel anlama dayalı farklı anlamlarını numaralandırmamış bu anlamlar temel anlama yakın veya yan anlam niteliğindeyse tek taksim (/), uzak anlam niteliğideyse anlam ve örnekler arasına çift taksim (//) işareti koymuştur. Bu yöntem ara maddelere ulaşma ve görsellik açısından karışıklığa ve aranan sözcüğe ulaşımın gecikmesine yol açmıştır.

- **Özgüleştirici (Typifying) Tanım**

DYGFTBS'de yer verilen özgüleştirici tanım örneklerinden bazıları:

floral,e (s.): Çiçekle ilgili, çiçekli // ***jeux floraux:** Fransa'nın Toulouse kentinde XIV. yüzyıldan beri yapılan edebiyat yarışması
gaélique (s. ve is.): Gallerle ve Gallilerle ilgili // **(er.)**: İskoçya ve İrlanda'da konuşulan Gal lehçesi

- **Birleştirici (Synthetic) Tanım**

DYGFTBS'den alınan birleştirici tanım örneklerinden ikisi aşağıdadır:

gastrine (dş.): mide mukozası tarafından salgılanan ve öteki mide salgılarını uyaran polipeptidik hormon
houlette (iş.): ucu sivri demirli çobandeğneği, övendire / (böl.) çobandeğneğinin ucundaki sivri madeni plaka // ***être sous la houlette de qqn:** (alay) birinin manevi yönetimi altında, güdümünde olmak

- **Kurala Dayalı (Rule-based) Tanım**

GFTBS'den alınan kurala dayalı bazı tanım örnekleri aşağıdadır:

dont (zm.): -ki ondan, -ki onun (*L'homme dont on parle*)

en (ed.): -de, içinde **(***Les élèves sont en classe);* eş. *dans* / -e *(Aller en campagne);* eş. *à* / -li *(Les arbres sont en fleurs)* / -den yapılmış *(Des chaussettes en laine)* / esnasında *(En hiver)* // ****de … en**:* den..-e *(Le malade s'affaiblie de jour en jour)* // ***(z.)**:* -den *(J'en sors)* / oraya *(S'en aller)* / oradan *(S'en venir)* // ***(zm.)**:* bundan, bunlardan, şundan, şunlardan, ondan,

onlardan, onu, bunu, şunu *(Posseder un objet, c'est pouvoir en user – Sartre)*

Dil bilgisel bilgi ile ilgili başlıkta DYGFTBS'nin dış verisinde hiçbir dil bilgisel bilgiye yer verilmediği ifade edilmişti. Yukarıdaki tabloda açıklanan *dont* zamiri Fransızca'da üç önemli görevde kullanılmasına rağmen yazar yalnızca birine örnek vererek anlamını açıklamakla yetinmiştir. Oysa Batılı iki dilli Fansızca sözlüklerde (Heidi Eschmann, 2004) ve (Le Fur, 2010) bu konu eksiksiz olarak örneklerle açıklanmıştır. Bu durum yazarın sözlük içindeki dil bilgisel bilgileri de eksik verdiğini kanıtlamaktadır.

b. Örnekler ve Eş Dizimlilik

İki dilli sözlüklerin örnekler ve eş dizimlilik bakımından tek dilli sözlükler gibi kapsamlı olması beklenemez ancak sözcüklerin yaygın kullanımlarıyla ilgili eş dizimlilikleri ve örnekleri içermesi gerekir. DYGFTBS, örnekler ve eş dizimlilik bakımından olabildiğince zengin sayılabilir. Her sözcükle ilgili örnek ve eş dizimliliklere yer verilmiş, her sayfadaki sözcüklerin yaklaşık yarısında örneklere veya eş dizimliliklere yer verilmiştir. Bu örnekler cümle biçiminde olduğu gibi, sözcük grubu şeklinde de olabilmektedir.

ceinture (dş.): kemer, kayış / bel / kuşak / çember, çerçeve (La ceinture des boulevard qui entourent Paris) / güreşte rakibini belden kavrama / judoda derece, kuşak / bronz topların çemberi / masa veya koltuğun ayaklarının eklendiği kısım / geminin tüm çevresini dolaşan korkuluk // *attachez vos ceintures!: kemerlerinizi bağlayın! // *ceinture de chasteté: eskiden şövalyelerin savaşa giderken eşlerine taktıkları bekâret kemeri // *ceinture de grossesse: hamile kadınların taktığı kuşak // *ceinture ortophétique: bel ağrılarına karşı kullanılan korse veya kuşak // *ceinture de sécurité: emniyet kemeri // * ceinture verte: bir kentin yeşil alanları ve parkları // *cogner (veya) *frapper au-dessous de la ceinture: boksta kemer altına urmak / (mec.) tartışmada veya eleştiride kural dışına çıkmak, belden aşağı vurmak // *se mettre la ceinture (halk) bir şeyden yoksun kalmak, havasını almak // *se mettre (veya) *se serrer la ceinture: (sm) kemer sıkmak, yeterli yiyeceği olmamak

défendre (gçl.): korumak, savunmak (Défendre son honneur)

/ birini bir saldırıya karşı korumak, yardım etmek / bir sanığı savunmak / güven vererek korumak (Montagne qui défend une maison du vent) / zararlı olduğu için yasaklamak (Défendre le vin à un malade) / yasayla yasaklamak // *défendre son bifteck: kendi çıkarını savunmak // *faire défendre sa porte: içeri girmeyi yasaklamak // se défendre (dön.): kendini savunmak / savunulmak (Cette opinion peut se défendre) / (at için) kendinden istenilen hareketi yapmayı reddetmek, binicisine itaat etmemek / (halk) bir şeyi yapmaya yatkın olmak, becerebilmek (Se défendre en affaire) // *se défendre de: kendini -den korumak (Se défendre du soleil)

e. Çapraz Gönderim

DYGFTBS'ün ön verisinde yer alan kısaltmalar sayfasında (Yurdakul, 2011, s. VII) çapraz gönderime "bk.: bakınız" şeklinde yer verilmiştir. Sözlükteki çapraz göderimler sözlük içi çapraz gönderim şeklindedir:

d'aacord (z.): olur, tamam; bk. *accord*
yaka (er.dğz.): bk. *y-a-qu'à*
zigue (er.): bk. *zig*
zygoma (er.): elmacık kemiği ve yanakta yaptığı çıkıntı; bk. *pommette*

C. Köken Bilgisi ve Tarih

DYGFTBS'de köken bilgisi ile ilgili bilgiler iki dilli sözlüklerin genel eğilimine paralel olarak sadece yabacı dilden alınan sözcüklerin kökeninin kısaltmalarla belirtilmesi şeklindedir. Sözlüğün baş verisinde genel kısaltmalardan sonra ayrı bir sayfada bir sayfalık köken bilgisiyle ilgili kısaltmalar listelenmiş ve yabancı dil kökenli sözcükler düzenli ve tutarlı bir şekilde belirtilmiştir.

Sözlükteki köken bilgisi kullanımı örneklerinden birkaçı aşağıdadır:

âcrama (Sans.er.): inziva evi, keşiş kulübesi / şakirtlerin ustalarından ders almak için toplandıkları yer
bondir (Lat.gçz.): sıçramak, (*Le chat bondit sur la souris*); eş. sauter, s'élancer / sıçramak, yüreği hoplamak (*Bondir de surprise à la vue de quelqu'un*); eş. tressaillir // *bondir à un endroit: bir yere sıçrayarak ulaşmak

D. Kullanım Bilgisi

DYGFTBS'ün ön sözünde yenilik olarak sıralan bilgi ve açıklamaların sonuncusu kullanım bilgisi ile ilgili olup Yurdakul'un kullanım bilgisi konusuna özellikle ve bilinçli olarak eğildiği aşağıdaki açıklamasından, kullanım bilgisi ile ilgili ön sözde verdiği sekiz adet sözcükten anlaşılmaktadır:

> "Günümüzde dinamik bir yaşamın içinde üretilen kavramlar, değişik zaman dilimlerinde, bazen aynı zaman diliminde bile değişik bilgi, kültür ve eğilime sahip insanlar tarafından farklı anlamlar yüklenerek kullanılır ve sürekli değişime uğrayarak anlamca genişler. Bu sözlükte, sözcüğün az veya sık kullanılır olduğu, güncel veya eski olduğu, samimi dilde kullanıldığı ve anlam genişlemesinin olduğuna ilişkin ek bilgilerin yanı sıra; sözcüğün argo, mecazî veya alaycı olduğuna, bölgesel dilde kullanılır olduğuna ilişkin birçok ayrıntı yer almaktadır." (Yurdakul, 2011, s. VI)

Yazar bu açıklamaların altında şu sekiz madde başına sözlükteki tüm parçacıl yapı bilgilerini de göstererek yer vermiştir. Bu sözcükler: tourmenteur, euse (is.) (**edb**.), tourtereau (er.) … / (**mec**.), jubiler (gçz.) (**sm**.), lavandière (dş.): … / (**böl. Bel**.), larmoyer (gçz.): … / (**kb**.), larbin (er.): (**sm. be kb**.), flaireur (is. ve s.): (**az kul**.), fleurette (dş.): (**eski**) (Yurdakul, 2011, s. VI).

DYGFTBS'de yer alan kullanım bilgisi ile ilgili kısaltmalar ve anlamları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 15: GFTBS'deki Kullanın Etiketi Kısaltmaları ve Anlamları

alay	alay etmek için kullanılır	gün.	günümüzde, güncel
an.gen.	anlam genişlemesi	halk.	halk dili
ar.	argo	hv.arg.	havacılık argosu
ask.arg.	askerlik argosu	ima.	imalı
az kul.	az kullanılır	kb.	kaba
bnz.	benzetme	kel.oy.	kelime oyunu
böl.	bölgesel	kop.	başka bir dilden kopya veya çeviri
çg.arg.	çingene argosu	müz.ar.	müzisyen argosu
çok kb.	çok kaba	ok.ar.	okul argosu
dz.arg.	denizcilik argosu	sık.kul.	daha sık kullanılanı
edb.	edebiyat	sm.	samimi konuşma dili
eski	eskimiştir	sp.ar.	sporcu argosu
gen.	genellikle	şaka.	şaka yapmak için kullanılır
halk	halk arasında	tiy.ar.	tiyatro argosu

DYGFTBS'den alınan kullanım bilgisi örnekleri aşağıdadır:

aboi (er.): (eski ve edb.) havlama // (**er.çğ**.): sürek avında köpeklerin kıstırılmış av hayvanına bağırmaları / (an.gen.) avda köpekler tarafından kıstırılmış ve yakalanmak üzere olan av hayvanı // *être aux abois: (mec.) güç ve umutsuz bir durumda olmak
aboiement (er.): havlama, köpek bağırması; eş. *ouah* / (an.gen.) havlamaya benzer çığlık / (mec. ve kb.) kötü söz söyleme, küfür etme

IV. DYGFTBS Genel Değerlendirme

DYGFTBS, dış veri bakımından oldukça yetersizdir. Alfabeler, sesletim, dil bilgisi, sözcük yapımı gibi bilgilerine yer verilmemiştir. Eserde kullanım kılavuzu verilmemiş ancak baş veride yer alan ve yazar tarafından yenilikler olarak nitelendirilen bilgiler bu açığı kısmen kapatmıştır. Madde başı sözcüklerin, sözlüklerin taranması yoluyla derlendiğinin belirtilmesi eserin güçlü yanı olarak öne çıkmaktadır. Yararlanılan sözlüklerin kaynaklar bölümünde belirtilmesi eserin güvenilirliğini sağlamıştır.

Madde başı sözcüklerin mavi renkte yazılması sözcüklere ulaşımı hızlandırmış, kullanım kolaylığına ve görselliğe katkı sağlamıştır. Deyimlerin başına koyu yıldız işaretinin (*****) konması deyimlerin fark edilmesi ve öğrenilmesi açısından katkı sağlamış ancak anlamlar arasına tek eğik çizgi (/) veya çift eğik çizgi konması (//) konması kullanımı ve sözcüğün anlamlarına ulaşımı zorlaştırmıştır.

5.5.1.4. Ferid Namık HANSOY, Fransızca-Türkçe Sözlük, İnkılâp Yay., İstanbul, 1999. Değerlendirmesi

I Bütün Yapı (Megastructure)

Ferid Namık Hansoy'un Fransızca-Türkçe Sözlük'ünün, (bundan sonra FNHFTS) bütün yapısında baş veri olarak: Türkçe iç kapak, yayın bilgileri, Fransızca iç kapak, Hansoy'un fotoğrafı ve biyografisi, yayınevine ait ön söz, içindekiler, bibliyografya ve kısaltmalar yer almaktadır. Alfabetik sözlükten sonra son veriye yer verilmemiştir. Sözlüğün bütün yapısında Türkçe fiil çekim tablosu, dil bilgisi ve iki dilin genel özellikleri, alfabe ve ses bilgisi, dil haritası, özel isimler gibi dış veri eksiklikleri göze çarpmaktadır.

A. Dış Veriler

FNHFTS'de dış veri olarak sadece baş veri kullanılmıştır. Yazarının vefatından sonra yayınlanan sözlüğün baş verisinde; iki dilde iç kapak, yayınevi bilgileri, **yazarın biyografisi**, yayınevinin ön sözü, içindekiler, bibliyografya, kısaltmalar ve yetersiz bir kullanım kılavuzu yer almaktadır. Hansoy'un Batılı sözlükleri yakından tanıması, kullanması, Jules Verne'in 100 cilt tutan eserlerini ve daha birçok Fransız yazarın eserlerini Türkçeye aktarması ve Batı'daki sözlük bilimi geleneğinden esinlenmesi önemli bir avantaj olarak görülmüştür. Yazar, Batılı sözlük bilimi tekniklerini eserine başarıyla uygulamıştır. Yazarın bu eseri biyografisinde belirtildiği üzere "**36 yılını adadığı bir yoğun çaba sonucu**" hazırlamıştır.

İnkılap ve Aka yayınları, dış veride oldukça eksik sayılabilecek bir içeriğe yer vermiştir. Dış veride sadece baş veriye yer verilmiştir. Bunlar yazarın biyografisi, ön söz, içindekiler, bibliyografya ve kısaltmalardan ibarettir. Yazarın biyografisinin verilmesi, diğer iki dilli F-T/T-F sözlüklerde görülmeyen olumlu bir nitelik olarak öne çıkmaktadır.

a. Sözlüğün Yayın Yılı, Baskısı, Sözcük Sayısı, Dış, Arka ve İç Kapaklar, Boyut, Sütun, Sayfa Sayısı, Renk ve Tasarım

Birinci baskısı İnkılâp ve Aka yayıları tarafından **1984** yılında yapılan eser Sümbül Basımevi tarafından basılmıştır. Bu baskıya Strazburg Eğitim Ataşeliği Kütüphanesinden ulaşılmıştır. Sözlüğün incelemeleye tabi tutulan bu ikinci baskısı **1999** yılında yine İnkılâp yayınevi tarafından yapılmış, Sümbül Basımevi tarafından basılmıştır.

FNHFTS, yazarın vefatından beş yıl sonra yayınlanmıştır. Bu bilgi eserin ön sözünde: "Üzüntümüz, yazarın eserinin basıldığını göremeyişidir. Avuntumuzsa, okuyucunun olumlu tepkisi ve daha iyiye yönelik eleştirisi olacaktır." şeklinde belirtilmiştir. Sözlüğün giriş kısmında **yazarın fotoğrafı ve biyografisi** de yer almaktadır. Eser bu bakımdan nadir sözlüklerden biridir.

FNHFTS'nin ön sözünde, çok az sözlüğün yer verdiği tam sözcük sayısı 58.934 olarak belirtilmiştir. Bu sayı her iki baskıda da aynıdır ve her iki nüshada yapılan incelemede iki bakının sayfa düzeni, sayfada yer alan sözcük sayısı, sayfa boyutlarına kadar her bakımdan bire bir aynı olduğu görülmüştür. İki baskıyı birbirinden ayıran hususlar; birinci baskının üçüncü sınıf hamur kâğıda basılması, cilt, kapak rengi ve tasarımdır.

Sözlüğün her sayfası iki sütun olarak düzenlenmiş, sütunlar arasına dikey sütun çizgisi, sütunların üstüne de iki sütunun üstüne gelecek şekilde yatay çizgi konmuştur.

FNHFTS'nin ön dış kapağında kahverengi ve sarı olmak üzere iki ana zemin rengi kullanılmış, kahverengi zemin üzerine sözlüğün başlığı, yazarın adı ve yayınevi bilgileri yazılmıştır. Arka kapakta hiçbir yazı kullanılmamıştır. Sözlüğün sırt tasarımında ön kapaktaki bilgilere yer verilmiş, yazar adı belirtilmemiştir.

FNHFTS'de yayınevi, sözlüğün dış kapağına gereken önemi vermemiş, kapak tasarımı yapılmamıştır. Dış kapakta zemin kahverengi, yazılar sarı renktedir. Kapaklarda yayınevinin logosu dışında resim, fotoğraf, grafik yoktur. Sözlüğün sırt

kısmına sözlüğün Türkçe adı, yayınevi adı ve logosu kaydedilmiştir. FNHFTS'de iki adet Türkçe ve Fransızca iç kapak kullanılmıştır.

- **Sözlüğün Türü**

FNHFTS, alfabetik olarak düzenlenlenmiş genel amaçlı, hedef dilden kaynak dile (Fransızca-Türkçe) tek boyutlu L2>L1 iki dilli bir sözlüktür.

- **Sözlüğün Amacı ve Hedef Kitlesi**

Sözlüğün, Inkılâp ve Aka yayınları tarafından kaleme alınan ön söz bölümünde yazarın amacı açıkça ortaya konmuştur: "Amacı, belirli sınırların ötesinde bir yabancı dili öğrenmek, bilmek ve onun inceliklerini irdeleyebilmek uğraşısına girmiş kişilere katkıda bulunmaktı." Bu ifadelerden sözlüğün genel amaçlı bir sözlük olmakla birlikte ileri düzeyde dil öğrenmek isteyenlere yönelik olarak hazırlandığı anlaşılmaktadır. Yazarın, Fransız gezgin ve bilim kurgu romancısı Jules Verne'in eserleri başta olmak üzere pek çok Fransız klasiğini Türkçeye kazandırmış olması eserin güvenilirliğini artırmakta ve ileri düzeyde Fransızca öğrenmek isteyenlere yönelik olduğu tezini desteklemektedir.

- **Sözlüğün Yazarı, Bilim Kurulu, Kurumu**

FNHFTS, Ferid Namık HANSOY tarafından derlenmiş, Inkılâp ve Aka yayınları tarafından yazarın ölümünden bir yıl sonra yayınlanmıştır. Ön sözde, sözlüğün yazar tarafından 30-36 yıllık bir çalışmanın sonunda tamamlandığı ve iki kez kaleme alındığı belirtilmektedir:

> "Eser, iki kez kaleme alındı. İlkinde o günün her iki dildeki sözcükleri bir araya getirildi. İkincisinde Fransızca sözcüklerdeki gelişme ve eklemelerin yanısıra asıl Türkçedeki karşılıklarda ortaya çıkan büyük yapısal değişim gözönünde tutuldu. Bu çabanın 30 yıllık bir zaman sürecini kapsadığını yazarsak abartmış olmayız" (Hansoy, 1999, s. 8).

1927 yılında banka memurluğu ile iş hayatına atılan Hansoy, tercümanlık serüvenine 1929 yılında Uyanış (Servet-i Fünûn) dergisinde yayınlanan "Gümüş Kalp" adlı hikâye çevirisi ile başlamış ve bu çevirmenlik kariyerini 36 yıl aralıksız

sürdürmüştür. Yazar, çevirmeklik sırasında elde ettiği bilgi ve tecrübeyi genç nesillere aktarmak amacıyla bir sözlük yazmak istediği ve sözlüğünü bu amaçla yazdığını belirtmiştir.

- **Sözlüğün Sözcük Derleme Yöntemi ve Kaynakları**

FNHFTS'nin ön verisinde yer alan biyografi ile İnkılâp ve Aka yayınları tarafından yazılan ön söz incelendiğinde yazarın, sözlüğünü Fransız klasiklerini Türkçeye kazandırma çalışmaları sırasında edindiği tecrübe ve birikimleri sonunda yazmaya karar verdiği ve çeviri sırasında kullandığı sözlüklerden yararlanarak oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Eserin ön verisinde yer alan "Bibliyografya" bölümünde on bir adet sözlük adı kaynak olarak belirtilmiştir. Bu sözlükler, 1932-1977 yılları arasında yayınlanmış, kendi dönemlerindeki önemli F-T/T-F iki dilli sözlüklerdir. FNHFTS, bu sözlüklerden yaralanılarak oluşturulmuş ve böylece eserin güvenilirliği sağlanmıştır.

- **Cilt Dayanıklığı ve Kâğıdın Niteliği**

FNHFTS'nin, 1984 baskısında iplik cilt kullanılmıştır. Kahverengi kalın bir karton kapağı olan sözlüğün cildinin oldukça dayanıksız olduğu, kapağın sözlükten ayrıldığı görülmüştür. Karton kapak suni deri ile kaplanmış, sözlük üçüncü hamur kâğıda basılmıştır. Bu baskıda kapak tasarımı yapılmamış, ön kapakta sözlüğün başlığı ve yazarının adı soyadı ile yayınevi adı, İnkılâp ve Aka, yazılmıştır. Arka kapakta yazı ve resim yoktur. Sözlüğün sırtında sözlüğün başlığı, yayınevi adı ve yayınevi logosu yer almaktadır.

1999 baskısında iplik cilt kullanılmış, ön kapakta beyaz ve kırmızı renkler hâkim olmak üzere mavi ve lacivert renkler de kullanılmıştır. Ön kapakta Inkılap yayınlarının yeni logosu, sözlüğün başlığı, yazarı ve yayınevi adı yer almaktadır. Sırt kısmındaki tasarım ön kapaktaki gibi olup arka kapakta yazı veya resim yoktur, sadece 1999 baskısında lacivert (1984 baskısında kahverengi) bir boş zemin vardır. Bu baskı kapağı da suni deri ile kaplanmış ancak kapak kopmuş ve sözlükten

ayrılmıştır. Sözlükte birinci sınıf hamur kâğıt kulanılmıştır ve sözcük arama sırasında katlanma yapışma, gz yorulması gibi olumsuzluklar olmamaktadır.

- **Sayfa Numaraları**

FNHFTS'de sayfa numaraları her sayfanın üst orta kısmına, sütun çizgisi hizasına konmuştur. Sayfa numaraları iç başlıktan itibaren verilmiştir. Sözlük, 16,5x23 formatında ve 4 cm kalınlığındadır. Sütunların üzerinde veya altında sözcüklere ulaşmayı kolaylaştıran rehber sözcüklere yer verilmemiştir. Sütunlar 5x18 boyutlarındadır ve her sütunda 45 satır ve yaklaşık 10-20 arası madde başı sözcük yer almaktadır. Sözlüğün bütüncül yapısı (madde başı sözcükler) 27-606. sayfalar arasındadır. 1-26. sayfalar arasında ise sözlüğün baş verileri yer almaktadır. Bu durumda eserin sözlük kısmı 579 sayfadır.

b. Baş Veri

FNHFTS, baş veri bakımından oldukça yetersizdir. Sözlüğün baş verisinde; iki adet iç kapak, yazarın fotoğrafı ve biyografisi ön söz, içindekiler, bibliyografya ve kısaltmalara yer verilmiştir.

- **Ön Söz**

FNHFTS'nin baş verisinde bir sayfalık bir ön söz kaleme alınmıştır. Bu bölümde yayınevi, sözlük yazmanın sanıldığı gibi ne zor ne de kolay olduğunu, bunun zaman ve sabır işi olduğunu, metot ve bilgi birikimi gerektirdiğini belirtmiştir.

Ön sözde sözlüklerin zaman içinde eridiği, eskidiği ve tükendiği ifade edilmektedir. Bu bakımdan eserin yazarının ölümsüz bir eser ortaya koyma iddisında olmadığı, eserin yazarının, sözlüklerin en azından dünyanın değişmesi kadar değiştiğinin bilincince olduğu belirtilmiştir. Sözlüğün amacı: "Amacı, belirli sınırların ötesinde bir yabancı dili öğrenmek, bilmek ve onun inceliklerini irdeleyebilmek uğraşısına girmiş kişilere katkıda bulunmaktır." şeklinde belirtilmiştir. Ön sözde ayrıca eserin iki kez kaleme alındığı, 30 yıllık bir çalışmanın ürünü olduğu (biyografide 36 yıl), yazarın bilimselliği gözettiği ancak "Türkçenin bilim dili olmaması nedeniyle pek çok sözcüğün karşılığını vermek yerine

açıklamalarını yapmak zorunda kaldığı" belirtilmiştir. Eserin 58.934 Fransızca sözcük içerdiği, bunların yer yer eski-yeni Türkçe karşılıklarının verildiği ifadede edilmiştir. Ayrıca yazarın, eserinin basıldığını göremediği belirtilmiştir.

- **Yazarın Fotoğrafı**

FNHFTS'nin baş verisinde yazarın biyogfisiyle birlikte aynı sayfada yazarın fotoğrafı yer almaktadır. Bu bakımdan diğer iki dilli F-T/T-F sözlüklerden ayrılmaktadır. Yazarın fotoğrafı dışında sözlüğün kapak tasarımı dâhil hiçbir bölümünde grafik, fotoğraf, resim kullanılmamıştır.

- **Özel İşaretler**

FNHFTS'nin baş verisinde ve sözlüğün parçacıl yapısında özel işaretlere yer verilmemiştir. Kullanım bilgilerine ait kısaltmalar ayraç ( ) içinde italik harflerle gösterilmiş, dönüşlü filler iç maddede ve yine ayraç işareti içinde **(s')** şeklinde koyu harflerle belirginleştirilmiş, dönüşlü fiilin anlamı verilmiştir:

abstenir (s') *v.pr.* Sakınmak. **abuser** *v.t.* Suiistimal etmek, Kötü kullanmak. **(s')** *v.pr.* Yanılmak. **chapeauter** *v.t. (Fam.)* Başa şapka geçirmek.

c. İç Veri

FNHFTS'de iç veriye yer verilmemiştir.

d. Son Veri

FNHFTS'nin dış verisinde son veri yer almamaktadır. Bu durum özellikle Türkçe fiil çekim tablosu, dil bilgisi, alfabeler, Türk dili haritası, yapım ve çekim ekleri, sayılar, ağırlık ölçüleri, yer adları, özel adlar, noktalama işaretleri vb. bilgilerin verilmediği dikkate alındığında önemli bir didaktik eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

II. Bütüncül Yapı (Macrostructure)

A. Sözcük Listesi

FNHFTS, alfabetik Fransızca-Türkçe tek boyutlu özel amaçlı ve ileri düzeyde Fransızca bilgisi edinmek, çeviri yapmak isteyenlere yönelik hedef dilden kaynak dile (L2>L1) iki dilli bir sözlüktür. Sözlüğün ön sözünde eserin 58.934 sözcük içerdiği belirtilmektedir. Bibliyografya bölümünde belirtilen kaynaklar, yazarın bu kaynaklardan yararlanarak olabildiğince tüm Fransızca sözcüklere yer vermeye çalıştığını ortaya koymuştur. Buna karşılık her sözcüğü sözlüğe alma isteği sözcüklerin çok anlamlılıklarının, yan, mecaz, deyim, terim gibi anlamlarının verilmemesi sonucunu duğurmuştur. Bu tutum sözlükte yer verilen sözcüklerin içeriği, kapsamı ve kalitesinden taviz verilmesine neden olmuştur. Yazar genellikle sözcüklerin temel anlamlarını vermekle yetinmiş ve neredeyse bir karşılıklar sözlüğü ortaya koymuş, hemen hemen her satırda bir sözcüğe ve bu sözcüğün açıklamasına yer vermiştir. Yazar, sözlüktedeyimlere, örnek cümlelere ve eş dizimliliklere çok az yer vermiştir. Bu durum yazarın yararlandığı Fransızca sözlüklerden taramalar yaparak tüm sözcüklere karşılık verme, kendisi gibi çeviri yapanların aradığı her sözcüğe ulaşmalarını sağlama isteğinden kaynaklanmıştır. Yazar bu tutumuyla Fransızca öğrenmek isteyen kullanıcının aradığı her sözcüğü kolayca bulabilmesi gerektiği düşüncesiyle olabildiğince fazla sözcüğe yer vererek eksiksiz bir eser ortaya koymak istemiştir.

B. Madde Başı Sözcükler

FNHFTS'de madde başı sözcükler Fransız dili yazım kurallarına uygun olarak ve küçük harflerle yazılmıştır. Madde başı sözcükler, Times New Roman 10 yazı tipiyle ve koyu harflerle yazılmış, parçacıl yapıda yer alan, tanım ve karşılıklar gibi bilgilerden bir harf kadar sola çıkıntılı olarak yazılmıştır. Yazar, çeviriye kaynaklık etmek, aranan her sözcüğün bulunmasını sağlamak amacıyla olabildiğince her Fransızca sözcüğe yer vermiştir. Bu durum sözcüklerle ilgili anlam ve açıklamalardan taviz verilmesine yol açmıştır.

Sözlüğün bütüncül yapısında yer alan madde başı sözcüklerin hangi yöntemle derlendiği ön sözde ve yazarın biyografisinde belirtilmemiştir. Ancak baş veride yer alan bibliyografyada belirtilen kaynaklardan ve sözlük üzerinde yapılan incelemelerden yazarın kendi dönemindeki başta Fransızca sözlükler; Larousse Universel (1932), Nouveau Larousse Universel (1948) gibi sözlükler ve Türkiye'de yayınlanmış Fransızca-Türkçe sözlük (heyet tar. 1945), Fransızca-Türkçe (Baha Öngel, 1977) gibi iki dilli sözlükler başta olmak üzere toplam 11 kaynaktan yararlandığı anlaşılmıştır.

Madde başı sözcüklerin yazımında Fransızca yazım kurallarına uyulmuş, Fransızcada özel isim sayılmayan dil isimleri (anglais, français…) küçük harfle başlatılmıştır. Sözlükte özel isimlere (Enleterre, France …) yer verilmemiştir. Sözlüğün dış verisinde yer adlarına ve diğer özel isimlere yer verilmemesi önemli bir eksiklik olarak öne çıkmaktadır.

III. Parçacıl Yapı (Microstructure)

FNHFTS'nin parçacıl yapısında çok anlamlı sözcüklere çok az yer verilmiş, iç maddelere, deyimlere, atasözlerine, eş dizimli ifadelere yer verilmemiş, sözcüklerin sadece birincil ve temel anlamları verilmiştir. Çok anlamlı "**aller**" sözcüğü için sadece "gitmek", "**arriver**" sözcüğü için "varmak" karşılığı verilirken "**main**" sözcüğü için "el" karşılığı ile birlikte 6 adet deyim ve 3 adet eş dizimli ifade, "**prendre**" sözcüğüne karşılık olarak ise almak, tutmak, zaptetmek, yakalamak. Yemek veya içmek, ele geçirmek" karşılıkları ile 4 adet deyim ve son olarak "(**se)** v.pr." kısaltmasından sonra dönüşlü fillin anlamı "Takılmak." verilmiştir. Sözlük iç madde bakımından boyutuyla ters orantılı olarak oldukça yetersiz ve eksiktir. FNHFTS'nin parçacıl yapısının genel görünümü aşağıdadır:

Tablo 16: FNHFTS'nin Parçacıl Yapısının Genel Görünümü, Veri Bilgileri		
MADDE BAŞI	Sesletim	Yer verilmemiştir.
	Dil bilgisi	Sözcük türü kısaltması verilmiştir.
	Köken	Çok az yer verilmiştir.
	Kullanım etiketi	Yer verilmiştir.
	Tanım	Genellikle karşılık verme yöntemi tercih edilmiştir.
	Karşıt anlamlı sözcük	Yer verilmemiştir.
	Örnek	Çok az yer verilmiştir.
	Deyimler, kalıpsözler ve atasözleri	Çok az yer verilmiştir.
	Çapraz gönderim	Yer verilmemiştir.

A. Parçacıl Yapıda Biçimle İlgili Bilgiler

a. Yazım Bilgisi

FNHFTS'nin baş verisinde yayınevi tarafından kaleme alınan ön sözde "Yazım sırasında öngörülen ilk hedef bilimsellikti." denilmektedir. Bu ifadeden hareketle ve sözlükte yapılan incelemede yayınevinin dönemin yazı diline hassasiyetle uymaya özen gösterdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, madde başı Fransızca sözcüklerin yazımında da aynı hassasiyetin gösterildiği ve yeni baskıda Fransız dilinde yaşanan yapısal değişimlere uygun bir yazım ve imlâ tutumunun tercih edildiği belirtilmektedir.

> "Eser, iki kez kaleme alındı. İlkinde o günün her iki dildeki sözcükleri bir araya getirildi. İkincisinde de Fransızca sözcüklerdeki gelişme ve eklemelerin yanısıra asıl Türkçedeki karşılıklarda ortaya çıkan büyük yapısal değişim gözönünde tutuldu. Bu çabanın 30 yıllık bir zaman sürecini kapsadığını yazarsak abartmış olmayız" (Hansoy, 1999, s. 8).

Sözlükte Tr Times New Roman, 10 puntoluk yazı tipi kullanılmıştır. Fransızca iç maddeler italik olarak yazılmış, sadece madde başı sözcükler koyu harflerle belirginleştirilmiştir.

Parçacıl yapıda dil bilgisi ve kulllanım bilgisi ile ilgili kısaltmalar italik harflerle yazılmış, kullanım bilgisi kısaltmaları ayraç içinde gösterilmiştir: (Fig.):

Mecaz, (Pop.): Halk dili… Sözcüğün farklı anlamları numaralandırılmadan virgülle sıralanmış, nadiren yer verilen iç maddeler koyu harflerle yazılmıştır:

> **près** *adv.* Yanında, yakınında, nezdinde. **A celâ près**: bundan başka. **De près**: Yakından. **A peu près**: Hemen hemen. **A beaucoup près**: Çok farkla. **Près de**: Civarında, nezdinde üzere.
>
> **qui** *pr.rel*. Kim, ki, o ki. **Qui êtes-vous?:** Kimsiniz? **Qui est là?**: Kim var orada? **L'homme qui rit**: Gülen adam. **Qui que tu sois**: Kim olursan ol. **Qui que ce soit**: Kim olursa olsun. **Qui veut du froid, qui veux du chaud**: Kimi soğuk, kimi sıcak sever.

b. Sesletim Bilgisi, Vurgu, Tonlama

FNHFTS'nin parçacıl yapısında sesletim, vurgu, tonlama bilgilerine yer verilmemiştir.

c. Dil Bilgisel Bilgi

FNHFTS'nin baş verisindeki "Kısaltmalar" bölümünde sözcüklerle ilgili dil bilgisel bilgiler ve bu bilgilere ait kısaltmalar şunlardır: Adj.: adjectif, Adv.: adverbe, Art.: article, Conj.: conjonction, Interj.: interjection, Invar.: inariable, Loc.adv.: locution adverbiale, Loc.lat.: locution latine, n.: nom, N.f.: nom féminin, N.f.pl.: nom féminin pluriel, N.m.: nom masculin, N.m.pl.: nom masculin pluriel, num.: numéral, Poss.: possessif, Préf.: préfixe, Prép.: préposition, Pron.:pronom, Sing.: singulier, V.impers.: verbe impersonnel, V.i.: verbe intransitif, V.t.: verbe transitif, V.p.: verbe pronominal. Sözlüğün baş verisinde Türkçenin ve Fransızcanın genel özellikleriyle ilgili dil bilgisi bilgilerine yer verilmemiştir.

Sözlüğün parçacıl yapısındaki dil bilgisel bilgilere örnekler:

> **près** *adv.* Yanında, yakınında, nezdinde. **A celâ près**: bundan başka. **De près**: Yakından. **A peu près**: Hemen hemen. **A beaucoup près**: Çok farkla. **Près de**: Civarında, nezdinde

üzere.

qui *pr.rel*. Kim, ki, o ki. **Qui êtes-vous?:** Kimsiniz? **Qui est là?**: Kim var orada? **L'homme qui rit**: Gülen adam. **Qui que tu sois**: Kim olursan ol. **Qui que ce soit**: Kim olursa olsun. **Qui veut du froid, qui veux du chaud**: Kimi soğuk, kimi sıcak sever.

B. Parçacıl Yapıda Anlamla İlgili Bilgiler

a. Tanımlar

- **Tamamen Çözümleyici Tek İfade Tanım**

FNHTFS'de bu tanım türü çok az kullanılmıştır. Sözlüğün büyük boyutlu, iki dilli olmasına rağmen yazarın dönemindeki tüm Fransızca sözcüklere yer verme isteği ve ekonomiklik ilkesi bunda etkili olmuştur. Bazı sözcüklerin hedef dilde tek sözcükle ifade edilebilecek karşılıklarının olmaması kültürel ve dilsel boşluk kavramını ortaya çıkardığından bu tür sözcükler ya hedef dilden aynen alınması veya birkaç sözcükle açıklanarak çözümleme yöntemiyle tanımlanması gerekir. Bu durumda çözümleyici tanıma başvurulur. FNHFTS'den bazı örnekler aşağıdadır:

concubinaire *n.m.* Bir kadınla nikâhsız yaşayan adam. **confirmatoire** *adj.* Teyide yarayan, doğrulamaya elverişli. **dénoyage** *n.m.* Su basan maden ocaklarından su çekme. **éclusage** *n.m.* Suya set yapılması.

- **Eş-Zıt anlamlı Sözcükle Yapılan Tanım**

FNHTFS'de yazar bu tanım türüne pek çok iki dilli genel amaçlı sözlüklerden çok daha fazla yer vermiş, neredeyse tüm sözcüklerin tanımlanmasında eş anlamlı karşılık verme yöntemini tercih etmiştir. Yazarın uzun yıllar çeviri ile meşgul olması ve kullanıcının aranan her sözcüğe kolay ulaşmasını istemesi, yazarın ayrıntılı açıklama gerektirmeyen bu tanım türüne yer vermesinde etkili olmuştur. Yazar sözcüklerin zıt anlamlı karşılıklarına yer vermemiştir.

écorcer	*v.t.*	Kabuk	soymak.
folâtrerie	*n.f.*	Şakacılık,	delişmenlik

hélice *n.f.* Burgu, helezon, pervane, uskur.
hélice *n.f.* salyangoz

"**hélice**" sözcüğünde olduğu gibi yazar eş sesli sözcükleri numaralandırarak vermek yerine ayrı bir madde başı olarak almıştır.

- **Özgüleştirici (Typifying) Tanım**

FNHTFS'de, aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi bazı özgüleştirici tanım örneklerine rastlanmaktadır. Yazar yer yer sözcüklerin eski ve yeni şekillerine birlikte yer vermiştir.

hélicin, e *adj*. Helezon şeklinde, helezon gibi bükülmüş olan.
internationaliste *n.* Uluslararası ilişkiler yanlısı.
judiciaire *adj***.** adlî, kazaî, yargısal.

- **Birleştirici (Synthetic) Tanım**

FNHTFS'de rastlanan birleştirici tanım örneklerinden birkaçı aşağıdadır:

brûlot *n.m.* On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda düşman gemilerini yakmak için kullanılan yanıcı ve patlayıcı maddeyle dolu küçük gemi.
cristatelle *n.f.* Bir çok solucan şeklindeki hayvancıkları içeren bir cins yosun.
distomiens *n.m.pl.* (Zool.) Çeşitli kurtları ve parazitleri içeren trematod cinsi kurtlar takımı.

Yukarıdaki örnekler yazarın genel amaçlı sözlüklerde nadiren rastlanabilecek bilimsel terimlere yer verdiği görülmektedir. Bu tutumu yazarın parçacıl yapıdaki bilgilerden ödün vermesine ve bu bilgilerin özellikle iç maddelerde yer alması gereken eş dizimiliklerin, deyimlerin, ikincil anlamlarının yok denecek kadar azalmasına sebep olmuştur.

- **Kurala Dayalı (Rule-based) Tanım**

FNHTFS'nin parçacıl yapısında kullanılan kurala dayalı tanım örneklerinden ikisi aşağıdadır. Ancak diğer madde başı sözcüklerde olduğu gibi sözlüğün parçacıl

yapısındaki dilbilgisel bilgiler de genelde sözcüklere eş anlamlı karşılık verilerek geçiştirilmiş, gerekli ve yeterli bilgilere yer verilmemiştir:

> **avec** *prép.* İle, beraber, birlikte.
> **dont** *pr.rel.* Ki onun, ki ondan.
> **près** *adv.* Yanında, yakınında, nezdinde. **A celâ près**: bundan başka. **De près**: Yakından. **A peu près**: Hemen hemen. **A beaucoup près**: Çok farkla. **Près de**: Civarında, nezdinde üzere.
> **qui** *pr.rel*. Kim, ki, o ki. **Qui êtes-vous?:** Kimsiniz? **Qui est là?**: Kim var orada? **L'homme qui rit**: Gülen adam. **Qui que tu sois**: Kim olursan ol. **Qui que ce soit**: Kim olursa olsun. **Qui veut du froid, qui veux du chaud**: Kimi soğuk, kimi sıcak sever.

b. Örnekler ve Eş Dizimlilik

FNHFTS'nin, büyük boy ve 58.934 adet sözcük içeren bir sözlük olmasına karşın eş dizimliliklere nadiren yer vermesi, örneklere hiç yer vermemesi yazarın olabildiğince fazla sayıda sözcüğe karşılık verme isteğinden kaynaklanmıştır. Bu durum yazarın çok anlamlı sözcüklere bile birer ikişer karşılık vermekle yetinmesine, eserin didaktik boyutunun çok zayıf olmasına sebep olmuştur.

> **aller** *v.i.* Gitmek.
> **battre** *v.t.* Dövmek, vurmak.
> **casser** *v.t.* Kırmak. **(se)** *v.pr*. Kırılmak.
> **défense** *n.f.* Müdafaa, yasak.
> **envie (à l') loc.adv.** Gıpta ile, rekabetle, yarışırcasına
> **envie** *n.f.* Hased, gıpta, arzu, istek

Yukarıdaki **envie** örneğine bakıldığında iki dilli sözlüklerde genellikle iç maddede verilen **envie (à l')** deyiminin bu sözlükte madde başı olarak alındığı görülmektedir. Yazarın deyime daha kolay ulaşmayı amaçladığı anlaşılan böyle bir tercihin sözlüğün ön sözünde belirtilmemiş olması kullanıcı açısından bir zorluğa ve karışıklığa yol açmıştır. Sözlükte kullanılan yazara özgü tercihler ya kullanım kılavuzunda ya da sözlüğün ön sözünde belirtilmelidir.

C. Köken Bilgisi

FNHFTS'nin baş veri kısmındaki kısaltmalar bölümünde ve parçacıl yapısında Latince kökenli sözcükler dışında köken bilgisine yer verilmemiştir. Bunlar: Lat.: Latin, Loc.lat.: locution latine

ad libitum *loc. lat.* İstenildiği kadar.
albedo n.m. *(Lat.)* Beyazlık

D. Kullanım Bilgisi

FNHFTS'nin parçacıl yapısında aşağıdaki tabloda görülen kullanım bilgilerine yer verilmiştir. Kullanım bilgileri ve dil bilgisi kısaltmaları *n.*: Nom (İsim) ve *num.*: Numéral (Sayısal) kısaltmaları hariç tüm kısaltmaların ilk harfi büyük yazılmıştır:

FNHFTS'nin 'Kısaltmalar' bölümünde yer verilen genel kullanım bilgileri kısaltmalarının açılımları şöyledir:

Konu ve alanlarla ilgili kullanım bilgisi kısaltmaları: Admin.: administration, Anat.: Anatomie, Archit.: Architecture, Astr.: Astronomie, Bot.: Botanique, Chim.: Chimie, Chir.: Chirurgie, Comm.: Commerce, Dr.: Droit, Fam.: Familier, Fig.: Figurément, Géogr.: Géographie, Géol.: Géologie, Géom: Géometrie, Log.: Logique, Mar.: Marine, Math.: Mathématique, Méd.: Médecine, Mus.: Musique, Myth.: Mythologie, Philos.: Philosophie, Phys.: Physique, Pop.: Populaire, Zool.: Zoologie.

Yukarıdaki kullanım bilgilerinin kısaltmaları ayraç içinde ve italik olarak madde başı sözcüğün türünü gösteren kısaltmalardan sonra verilmiştir:

frater *n.m. (Fam.)* Yobaz.
grafigner *v.t. (Pop.)* Tırmalamak.
iritis *n.f. (Méd.)* Gözdeki iris tabakası iltihabı.

E. Çapraz Gönderim

FNHFTS'de sözlük içi veya sözlük dışı çapraz gönderime yer verilmemiştir.

IV. FNHFTS Genel Değerlendirme

FNHFTS'nin baş verisindeki billiyografyada sözlüğün kaynakları verilmiş, 11 sözlük adı belirtilmiştir. Kaynakların belirtilmesi bilginin güvenilirliği bakımından önemlidir ve sözlüğün güçlü yanlarından birini teşkil etmektedir.

Sözlüğün baş verisi oldukça yetersizdir, bu durumun nedenlerinde biri yazarın eser yayınlanmadan vefat etmesidir. Sözlüğün baş verisinde yazarın fotoğrafı ve biyografisine yer verilmiştir. Eserde sözlüğün hedef kitlesi "ileri düzeyde Fransızca bilen ve çeviri yapanlara yönelik" şeklinde belirtilmiştir. Eser bu bakımdan özel amaçlı bir sözlük sayılabilir.

Sözlüğün içerdiği sözcük sayısı ön sözde 58.934 olarak belirtilmiştir. Madde başı sözcüklerin sayısının belirtilmesi çok az sözlükte kaydedilen bir husustur. Bibliyografya bölümünde belirtilen kaynaklar, yazarın bu kaynaklardan yararlanarak olabildiğince tüm Fransızca sözcüklere yer vermeye çalıştığını ve eksiksiz bir sözlük hazırlamayı amaçladığını ortaya koymuştur. Buna karşılık yazar, her sözcüğü sözlüğe almaya çalışmış ancak sözcüklerin ikincil yan ve mecaz anlamlarından taviz vermiştir. Bu tutumu nedeniyle yazar genellikle sözcüklerin temel anlamlarını vermekle yetinmiş ve neredeyse bir karşılıklar sözlüğü ortaya koymuştur. Hansoy, sözlükte hemen hemen her satırda bir sözcüğe ve açıklamasına yer vermiştir. Deyimlere, örnek cümlelere ve eş dizimliliklere çok az yer vermiştir. Bu durum yazarın yararlandığı Fransızca sözlüklerden derlediği tüm sözcüklere yer verme isteğinden, Fransızca öğrenmek, çeviri yapmak isteyen kullanıcıların aradığı her sözcüğü bulabilmesi gerektiği düşüncesini benimsemiş olmasından kaynaklanmıştır.

5.5.1.5. Cybèle BERK, Fransızca-Türkçe Genel Sözlük, L'Asiathèque, Paris, 2021. Değerlendirmesi

I. Bütün Yapı (Megastructure)

Dictionnaire Général Français-Turc"ün, (bundan sonra CBDGFT) bütün yapısında ön veri olarak: iki adet iç kapak, tasarım bilgisi, giriş, girdilerin sunumu, Osmanlıca ve yeni yapım sözcükler, kötü arkadaş sözcükler (apartman, kantin [gibi yabancı dilden alınan ancak farklı anlamlara gelen sözcükler]), Türk dilinin genel karakteristik özellikleri, Türkçe: eklemeli bir dil, Alfabe (Türk Alfabesi), Ünlüler, Ünsüzler, Sözcük, Cinsiyet, Çoğul, Cümle, Vurgu, Tonlama, Noktalama işaretleri, Kısaltmalar bulunmaktadır. Alfabetik sözlükten sonra son veri olarak sadece sözlüğün basımını yapan kurumun bilgileri ve logosu bulunmaktadır. Sözlüğün son verisinde Türkçe fiil çekim tablosu ve Fransızca karşılıklarının yer almaması önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

A. Dış Veriler

a. Sözlük Hakkında Genel Bilgiler

- **Sözcük Sayısı, Boyutu, Sayfa ve Sütun sayısı, Dış ve İç Kapaklar, Renk ve Tasarım**

CBDGFT, Paris INALCO Türkçe öğretmeni Cybèle Berk tarafından yazılmış, ilk baskısı L'Asiathèque yayınları tarafından 2007 yılında yapılmıştır. Eserin ikinci baskısı Langues et Mondes / L'Asiathèque yayınları tarafından 2021'de Paris'te yayınlanmıştır. Tezde bu ikinci baskı incelemeye tabi tutulmuştur. Eserin giriş bölümünde, sözlüğün yaklaşık 15.000 sözcük içerdiği belirtilmektedir. 13,5x21,5 cm boyutlarında ve 3,5 cm kalınlığında büyük boy cep sözlüğü, masa-okul sözlüğü formatında, genel amaçlı, taşınması kolay ve kullanışlı bir sözlüktür. 606 sayfa olan eserin sayfaları iki sütundan oluşmakta, her sütunda yaklaşık 44 satır ve 10-20 arası madde başı sözcük bulunmaktadır. Yazar sözlüğünü, birinci dereceden gerekli sözcükleri içermekle birlikte büyük sözlükler ve küçük sözlükler arasında bir yerde konumlandırdığını belirtmektedir.

Berk, sözlüğün dış kapak tasarımına özel bir önem vermiştir. Yazar sözlüğün iç kapağının arkasına Fransızca olarak şu notu yazmıştır: "Kapak, kompozisyon ve sayfa düzeni: Jean-Marc Eldin. Kapak resmi 1600'lü yıllara ait Nice Ecouen müzesindeki (İznik) bir seramikten esinlenmiştir" (Berk, , 2021, s. 6).

Türkiyede üretilen sözlüklerde pek rastlanmayan bu tasarım düşüncesi ve tasarım bilgisi, sözlüğün tasarımına özel bir önem verildiğini göstermektedir. Ayrıca tasarım konunun uzmanı bir profesyonel tarafından yapılmıştır. Nice'deki müzeye İznik'ten gittiği belirtilen bir seramikten esinlenen tasarımcının Anadolu'ya ait bir motifi tercih etmesi hem tasarımını hem de renk seçimini oldukça başarılı, anlamlı hâle getirmiştir. Tasarım sözlüğün albenisini oldukça etkilemiş ilk bakışta fark edilir olmasını sağlamıştır. Arka kapakta ise turkuaz zemin üzerine sözlüğün giriş kısmındaki bilgiler yazılmıştır.

- **Sözlüğün Türü**

CBDGFT, alfabetik olarak düzenlenlenmiş genel amaçlı, kaynak dilden hedef dile (Fransızca-Türkçe) tek boyutlu L1>L2 iki dilli bir sözlüktür.

- **Sözlüğün Amacı ve Hedef Kitlesi**

Sözlüğün Fransızca "Giriş" bölümünün ilk cümlesinde yazar, sözlüğün hedef kitlesinin daha çok ana dili Fransızca olan, başlangıç veya ileri düzeyde Türkçe öğrenmek isteyenler olduğunu belirtmektedir. Yazar, sözlüğün ayrıca ana dili Türkçe olan ve Fransızca öğrenmek isteyenlere de faydalı olacağını ifade etmektedir. Berk, uzun zamandan beri mevcut sözlüklerin yetersizliği nedeniyle böyle bir eserin yazılmasının gerekli olduğunu iddia etmektedir.

Sözlüğün yazılış amacıyla ilgili olarak ise yine giriş kısmında; sözlüğün diğer sözlüklerde yer almayan Türk diliyle ilgili açıklamalar ve Türk dilinin kendine has özellikleri ile ilgili boşluğu doldurmayı amaçladığını belirtmektedir. Bunun için de Türkçenin genel karakteristik özelliklerine, ses özelliklerine, kelimelerin ve cümlelerin yapısına, Türk alfabesinin kısa tanıtımına yer verdiğini belirtmiştir.

- **Sözlüğün Yazarları, Bilim Kurulu, Kurumu**

CBDGFT'nin, Paris INALCO'da (Institut National des Langues et Civilisations Orientales [Ulusal Doğu Dilleri ve Uygarlıkları Enstitüsü]) Türkçe Öğretim görevlisi olarak çalışan Cybèle BERK tarafından hazırlanmıştır. Bu bakımdan sözlüğün bir bilim kurulu tarafından değil yazarın kendisi tarafından hazırlandığı görülmektedir. Berk, sözlüğün dış verisinde sözlüğün hazırlanmasında kendisinden başka bir kişi veya kurumun katkısından söz etmemiştir. Ancak, sözlüğün Fransa Paris'te Doğu Dillleri ve Uygarlıkları konusunda önemli bir eğitim kurumu olan INALCO'nun çatısı altında çalışan bir öğretim görevlisi tarafından hazırlanması sözlüğe değer katmaktadır.

- **Sözlüğün Sözcük Derleme Yöntemi ve Kaynakları**

Berk, sözlüğün dış verisinde ve giriş bölümünde, sözlükte derleme yöntemi ve kaynakları ile ilgili olarak doğrudan doğruya bilgi vermemektedir. Yazar, hangi kaynakları ve sözlükleri hangi yöntemleri kullanarak nasıl taradığını veya kaynaklardan nasıl yararlandığını belirtmemiştir. Bu durum sözlükteki önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Buna karşılık yazar ön sözde Türk dilindeki pek çok sözcüğün kaybolmaya yüz tutmuş eski şekli ile yeni yapım bir şeklinin olduğunu ve bunlara sözlüğünde yer verdiğini belirtmektedir. Berk bu durumu, sözlüğün baş verisindeki "Girdilerin Takdimi" başlığı altında 10 örnek vererek ayrıntılı bir şekilde göstermiştir: **loi**: yasa-kanun, **féliciter**: kutlamak, tebrik etmek vb. Yazar, sözlükte sözcüğün güncel biçimini ilk sırada, eski dildeki karşılığını ise ikinci sırada verdiği görülmektedir: **passé**: n.m. geçmiş, mazi (vx). Yazar burada **(vx)** kısaltmasını Fransızca "**vieux**" (eski) sözcüğünün kısaltması olarak kullanmış ancak bu kısaltmayı kısaltmalar listesine almamıştır.

- **Cilt Dayanıklılığı, Kâğıdın Niteliği Kapak Tasarımı**

CBDGFT'nin, turkuaz renkli orta kalınlıkta bir karton kapağı vardır. Sözlüğün cildinin oldukça dayanıklı olduğu görülmüştür. Deri ciltli olmadığından

karton kapağın kolay deforme olduğu görülmüştür. Sözlük beyaz renkli birinci sınıf orta kalınlıkta hamur kâğıda basılmıştır. Sözcük arama esnasında katlanma, sayfaların birbirine yapışması, göz yorulması gibi olumsuzluklar söz konusu olmamaktadır.

- **Sayfa Numaraları**

CBDGFT'de her sayfa iki sütun olarak düzenlenmiş ve sayfa numaraları her sayfanın alt orta kısmına sütun boşlukları hizasına konmuştur. Sayfa numaraları iç başlıktan itibaren verilmiştir. Sütunlar arasında sütun çizgisi yoktur. Sözlüğün formatları 13,5x21,5 ve kalınlığı 3,5cm'dir. Sütunların üzerinde veya altında sözcüklere ulaşmayı kolaylaştıran rehber sözcüklere yer verilmemiştir. Sütunlar 5x18 boyutlarındadır ve her sütunda 45 satır ve yaklaşık 10-20 arası madde başı sözcük yer almaktadır. Sözlüğün bütüncül yapısı (girdiler) 27-606'ncı sayfalar arasındadır. 1-26. sayfalar arasında ise sözlüğün baş verileri yer almaktadır. Bu durumda eserin sözlük kısmı 579 sayfadır.

b.Baş Veri

- **Ön Söz**

CBDGFT'nin baş verisinde bir sayfalık bir ön söz kaleme alınmıştır. Berk bu bölümde, sözlüğün hedef kitlesini ve bu hedef kitlenin dil seviyesini (başlangıç ve orta seviye), sözlüğe neden gereksinim duyulduğunu, eserin 15 bin civarında sözcük içerdiğini, geleceğin Türkçe konuşucularına ve Fransızca öğrenmek isteyenlere de faydalı olacağını vurgulamaktadır. Berk, eserinde Türkçenin genel özelliklerini gösteren kullanım kılavuzu niteliğinde bilgiler sunduğunu belirtmektedir.

Yazar ön sözde ayrıca, Türk dilinin yakın geçmişte tartışmalı ve bilinçli bir reform geçirdiğini, son yıllarda dilin hızlı ve derin bir değişime uğradığını ve bu değişimin özellikle sözcüksel alanda yaşandığını ifade etmektedir. Berk'e göre Kemalist hareketin, dildeki Arapça ve Farsça sözcükleri tasfiye etmek ve bu sözcüklerin yerine eski Türkçeden alınan sözcükleri yerleştirmek istemesi Türkçe sözlük yazımını zorlaştırmıştır.

Berk, Türkçeyi özleştirmek için dilde hızla azalan Arapça, Farsça sözcüklerin yerini başta Fransızca olmak üzere Batılı dillerden ödünçlenen sözcüklerin aldığını, bu durumun Türkçeye ilgi gösterenler için bir kolaylık teşkil ettiğini iddia etmektedir. Yazar ayrıca sözlüğün Fransızca konuşanlar başta olmak üzere, ana dili Türkçe olan Fransızca konuşanlara, Fransızca konuşulan ülkelerde yaşayan genç Türklere faydalı olacağını; günlük ve soyut-somut Türkçe konuşma diline, yazı diline hâkimiyeti kolaylaştıracağını, bunun için sözlüğün yaşayan günlük Türkçenin en sık kullanılan sözcük hazinesinin önemli bir bölümünü içerdiğini, anlamayı ve kademeli olarak kendini ifade etmeyi kolaylaştıcağını belirtmektedir.

- **Yazarın Fotoğrafı ve Biyografisi**

CBDGFT'nin dış verilerinde yazarların fotoğrafı ve biyografisi yer almamaktadır. Sözlüğün kapak tasarımı hariç hiçbir bölümünde fotoğraf ya da resim kullanılmamıştır.

- **Özel İşaretler**

CBDGFT'nin baş verisinin 22. sayfasında Türkçede kullanılan **noktalama işaretleri ve bunların Fransız dilindeki karşılıkları** sözcük olarak verilmiştir. Bunun dışında sözlükte en çok kullanılan işaretler iç maddelerde madde başı sözcük yerine kullanılan dalga (~), sözcüğün yan yana verilen farklı şekilleri arasında kullanılan taksim işareti (/), Fransızca-Türkçe sözcüğün eş anlamlısını göstermek için iki sözcük arasında kullanılan ve sözcükle birlikte ayraç içinde kullanılan **eşit (=)** ve **karşıt** anlamlı sözcükten önce kullanılan **(≠)** işaretleridir. Bu işaretlerin sözlükteki kullanım biçimi aşağıdadır:

> **alcoolisé,e** adj. alkollü ; *une boisson ~e / non ~e* : alkollü / alkolsüz içki.
> **aisément** adv. kolayca, kolaylıkla, rahatça (= facilement) (≠ zorlukla, güçlükle)

a. İç Veri

CBDGFT'nin dış verisinde iç veri yer almamaktadır.

b. Son Veri

CBDGFT'nin dış verisinde son veri yer almamaktadır. Bu durum özellikle Türkçe fiil çekim tablosu, Türk dili haritası, yapım ve çekim ekleri vb. bilgilerin verilmediği dikkate alındığında bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Buna karşılık baş verideki dil bilgisi bölümü dış veri bilgileri bakımından Türkiye'de yazılan iki dilli sözlüklerden daha kapsamlıdır. Ancak, sözlüğün Türkçenin tarihi gelişimi ve kullanıldığı coğrafyalar, lehçeler ile ilgili bilgi vermediği görülmüştür. Bu bilgi eksikliği, tüm iki dilli F-T/T-F sözlüklerde görülen önemli bir kusurdur.

II. Bütüncül Yapı (Macrostructure)

A. Sözcük Listesi

CBDGFT, Alfabetik Fransızca-Türkçe tek boyutlu genel amaçlı kaynak dilden hedef dile (L1>L2) iki dilli özel amaçlı ve hedef kitlesi sınırlanmış bir sözlüktür. Sözlüğün giriş kısmında 15.000'in civarında girdi içerdiği belirtilmektedir. Ayrıca yazar, sözlüğün içerdiği sözcüklerin günlük yaşayan dilden alındığını, Fransızcada en çok kullanılan sözcüklerin yeni ve eski Türkçedeki karşılıklarının art arda verildiğini, kullanıcısına en gerekli sözcük hazinesini sunduğunu ifade etmektedir.

CBDGFT'nin bütüncül (makro) yapısını oluşturan madde başı sözcükler küçük koyu haflerle belirginleştirilmiş, kullanım kolaylığı sağlamak için soldan dışa doğru girinti yöntemi kullanılmamıştır. Sözlüğün bütüncül yapısında yer alan unsurlar sözlüğün ön verisinde başlıklar altında tek tek ele alınarak açıklanmış böylece sözlük için 24 sayfalık bir kullanım kılavuzu-dil bilgisi metni ortaya konmuştur. Baş veride sözlüğün bütüncül yapısını açıklayan başlıklar şunlardır: girdilerin sunumu, sözcük, cinsiyet, çokluk, cümle, inceltme-uzatma işaretleri, vurgu ve noktalama işaretleri, kısaltmalar ve kullanım bilgileri.

B. Madde Başı Sözcükler

CBDGFT'de Batı'da ve Türkiye'de yayınlanan iki dilli veya tek dilli sözlüklerde yaygın olarak kullanılan alfabetik diziliş yöntemi ve madde başı

sözcüklerin küçük harflerle yazılması geleneği sürdürülmüştür. Sözlükte madde başı sözcüklerin parçacıl yapıdaki açıklamalarından dışa doğru iki harf boyu çıkıntılı olarak yazılması geleneğine uyulmamıştır. Madde başı sözcüklerin yazımında Fransızca yazım kurallarına uyulmuş, Fransızcada özel isim sayılmayan dil isimleri (anglais, français…) küçük harfle başlatılmıştır. Sözlükte özel isimlere (İngiltere, Fransa …) yer verilmemiştir.

III. Parçacıl Yapı (Microstructure)

CBDGFT'nin parçacıl yapısında iç maddeler, deyimler, atasözleri, eş dizimli ifadeler italik harlerle yazılarak belirginleştirilmiştir. Sözcüklerin karşıt anlamları (≠) işaretiyle gösterilmiş: *almak ≠ vermek*, fiiller adıkları hâl ekleriyle verilmiş, fiilin aldığı hâl eki madde başı fiillerin Türkçe karşılığından hemen sonra parantez içinde verilmiştir. İç maddeler eğik harflerle verilmiş, madde başı sözcük yerine dalga (~) işareti kullanılmıştır:

> **freiner … 2**. v.t. FIG. (-i) frenletmek, engellemek, önlemek (≠ -i hızlandırmak); ~ *les progrès de qqn:* birinin ilerlemesini engellemek.

Sözlük iç madde bakımından boyutuyla uyumlu, yeterli hatta zengin bir yapıya sahiptir: "**prendre"** sözcüğüyle ilgili 27, "**oeil"** için 55, "**froid"** kelimesi için 15 iç maddeye, eş dizimli ifadeye yer verilmiştir.

CBDGFT'nin parçacıl yapısının genel görünümü aşağıdaki tabloda sunulmaktadır:

Tablo 17: CBDGFT'nin Parçacıl Yapısının Genel Görünümü, Veri Bilgileri

MADDE BAŞI	Sesletim	Yer verilmemiştir.
	Dil bilgisi	Sözcük türü ve dil bilgisi bilgileri verilmiştir.
	Köken	Yer verilmiştir.
	Kullanım etiketi	Yer verilmiştir.
	Tanım	Genellikle karşılık verme yöntemi tercih edilmiştir.
	Karşıt anlamlı sözcük	Yer verilmiştir.
	Örnek	Yer verilmiştir. (Eş dizimlilik ve deyimler…)
	Deyimler, kalıpsözler ve atasözleri	Her zaman yer verilmez. Genellikle yer verilir.

	Çapraz gönderim	Yer verilmemiştir.

A. Parçacıl Yapıda Biçimle İlgili Bilgiler

a. Yazım Bilgisi

CBDGFT'nin baş verisinde yer alan *LES ACCENTS* (vurgu / uzatma-inceltme işaretleri) ve LA PONCTUATION (noktalama işaretleri) (Berk, 2021, s. 21) bölümlerinde birer sayfa yazım bilgisine yer verilmiştir. Yazar, sözlüğün parçacıl yapısında "LA PONCTUATION" bölümündeki bilgilere ve baş verideki bilgilere uygun bir yazım-imlâ kullanmıştır.

Berk, "Accents" sözcüğünü, bu başlık altında verilen 5 maddelik açıklamadan anlaşıldığına göre hem sözcük vurgusu kavramı yerine hem de sözcüklerin vurgusunu değiştiren ve Türkçede genellikle yabancı kökenli bazı sözcüklerde bulunan uzatma-inceltme işaretleri için kullanmıştır. Accents başlığı altındaki ilk 4 maddede Türkçedeki sözcük vurgusu üzerinde durmuş, 5. Maddede ise tıbbî, adlî, adâlet gibi örneklere ve hala-hâlâ, askerî-askeri, tarihi-tarihî, kar-kâr sözcüklerinin Fransızcalarını vererek anlam ve telaffuz farklarına işaret etmiştir. Yazara göre uzatma-inceltme işareti kullanılmadığında anlam karşıklığı olmuyorsa, *tabii-tabi, âdi-adi, adâlet-adalet* gibi sözcüklerde bu işareti kullanmaya gerek yoktur. Ancak *hala-hâlâ, askeri-askerî, tarihi-tarihî, kar-kâr* gibi sözcüklerde uzatma-inceltme işareti anlamı değiştirdiğinden bu işaretleri kullanmak gerekir.

Sözlükte Times New Roman, 10 puntoluk yazı tipi kullanılmıştır. Fransızca iç maddeler italik olarak yazılmış, sadece madde başı sözcükler koyu harflerle belirgin hâle getirilmiştir.

b. Sesletim Bilgisi, Vurgu, Tonlama

CBDGFT'nin parçacıl yapısında sesletim bilgisine yer verilmemiştir. Sözlüğün baş verisinde Türk alfabesinde yer alan harf ve seslerin Fransızca karşılıkları örneklerle verilmiş, ses uyumları ve bazı ses olayları örneklerle açıklanmıştır (Berk, 2021, s. 14-22). Vurgu (A.e., s. 26) ve tonlama (A. e., s. 27) bilgisine de sözlüğün ön verisinde yer verilerek örneklerle açıklanmıştır.

c. Dil Bilgisel Bilgi

CBDGFT'nin ön verisindeki "Kısaltmalar" bölümünde sözcüklerle ilgili dil bilgisel bilgiler ve kısaltmaları şunlardır: adj.: adjectif, adv.: adverbe, aux.: auxiliaire, compar.: comparatif, conj.: conjonction, déf.: defini, dém.: démonsratif, excl.: exclamatif, f.: féminin, fam.: familier, inf.: infinitif, interj.: interjection, interr.: interrogatif, inv.: invariable, loc.: locution, m.: masulin, n.: nom, n. pr.: nom propre, pers.: personnel, pl.: pluriel, poss.: possessif, préf.: préfixe, pron.:pronom, rel.: relatif, sing.: singulier, v.: verbe, v.i.: verbe intransitif, v.p.: verbe pronominale, v.t.: verbe transitif.

Sözlüğün baş verisinde Türçenin genel özellikleriyle ilgili: "Türkçe: Sondan Eklemeli Bir Dil, Alfabe, Ünlüler, Ünsüzler, Ses Olayları, Sözcük, Çokluk, Cinsiyet, Cümle, Vurgu, Tonlama ve Noktalama İşaretleri" başlıkları altında dış veri bilgilerine yer verilmiştir. Batılı sözlüklerde kullanlan zengin dış veri sunma geleneği bu sözlüğün ön verisinde kısmen uygulanmıştır.

Sözlüğün bütüncül yapısındaki dil bilgisel bilgilere örnekler:

abdication n.f. vazgeçme, bırakma, ferâgat (etme)
(=abandon)
carié, e adj. çürük, çürümüş; *il a des dents ~es* : çürük dişleri var, *plomber une ~e*: çürük bir dişi doldurmak.
débrancher v.t. -i prizden çekmek (≠ -i prize takmak).
dont pron. rel. 1. -diği; *le sujet ~ je vous ai parlé*: size sözünü ettiğim konu. 2. -an/-an; *l'enfant ~ la mère est blonde* : annesi sarışın olan çocuk.

B. Parçacıl Yapıda Anlamla İlgili Bilgiler

a. Tanımlar

- **Tamamen Çözümleyici Tek İfade Tanım**

CBDGFT'de bu tanım türü çok az kullanılmıştır. Sözlüğün orta boyutlu, iki dilli olması ve ekonomiklik ilkesi bunda etkili olmuştur. Bazı sözcüklerin hedef dilde

tek sözcükle ifade edilebilecek karşılıklarının olmaması kültürel ve dilsel boşluk kavramını ortaya çıkardığından bu tür sözcükler ya hedef dilden aynen alınmakta veya birkaç sözcükle açıklanarak çözümleme yöntemiyle tanımlama yoluna gidilmektedir. Bu durumlarda çözümleyici tanıma başvurulur:

> **concubinage** n.m. nikâhsız yaşama, birlikte yaşama; *ils vivent en* ~ : birlikte yaşıyorlar, nikâhsız yaşıyorlar.
> **déménageur** n.m. ev nakliyatçısı.
> **gourmet** n.m. ağzının tadını bilen, damak zevki olan

- **Eş-Zıt anlamlı Sözcükle Yapılan Tanım**

Pek çok iki dilli genel amaçlı sözlükte olduğu gibi CBDGFT'de eş anlamlı tanım türü en çok kullanılan tanım türüdür. Yazar, bu tanım türünün bir benzeri olan ve Türkiye'de yazılan iki dilli sözlüklerde nadiren yer verilen karşıt anlamlı sözcüklerle yapılan tanım = karşılık ≠ karşıtlık yöntemini de sıklıkla kullanmıştır:

> **identique** adj. aynı, benzer, tıpkı, eş, denk (=semblable) (≠ayrı, farklı, değişik, başka).
> **lentement** adv. yavaş yavaş, yavaşça (≠ hızlı, hızlı hızlı, hızlıca, çabuk, çabuk çabuk, çabukça); *elle mange* ~: yavaş yavaş yiyor.
> **obscurcir (s')** v.p. kararmak (≠aydınlanmak); le ciel s'obscurcit : gökyüzü kararıyor.

- **Özgüleştirici (Typifying) Tanım**

CBDGFT'de, aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi bazı özgüleştirici örneklerine rastlanmaktadır:

> **cérébral, ale, aux** adj. ANAT. Beyinsel, beyin; *les fonctions ~es*: beyinsel fonksiyonlar, beyin fonksiyonları. *une hémorragie ~e* : beyin kanaması
> **inhumain, aine** adj. 1. İnsanlık dışı, insanlıktan uzak (qqch.) (≠insancıl, insanî) 2. insanlıktan uzak, insaniyetsiz, gaddar, zalim, merhametsiz, acımasız (qqn) (≠merhametli).
> **océanique** n.m. okyanus; *le climat* ~ : okyanus iklimi

- **Birleştirici (Synthetic) Tanım**

CBDGFT'de rastlanan birleştirici tanım örneklerinden ikisi aşağıdadır:

> **crudités** n.f.pl. çiğ yenen sebzeler, salata.
> **crustacés** n.m.pl. ZOOL. kabuklu deniz hayvanları
> **herbivore** adj. ot yiyen, otçul (≠et yiyen, etçil); *les aimaux ~s*: ot yiyen hayvanlar.

- **Kurala Dayalı (Rule-based) Tanım**

CBDGFT'nin parçacıl yapısında kullanılan kurala dayalı tanım örnekleri aşağıdadır:

> **avec** prép. ile (-(y)le), birlikte; ~ *moi*: benimle. ~ ceci: bununla. *et ~ ça?* : (bundan) başka?, bununla birlikte? *il se promène ~ son ami*: bir arkadaşıyla dolaşıyor. *~ quoi fait-t-on le whisky?:* viski neyle yapılıyor? *Je conduis ~ prudence* : ihtiyatla araba kullanıyorum.
> **dont** pron. rel. 1. -diği; *le sujet ~ je vous ai parlé*: size sözünü ettiğim konu. 2. -an/-an; *l'enfant ~ lamère est blonde* : annesi sarışın olan çocuk.
> **malgré** prép. (-e) rağmen, karşın; ~ *celà*: buna rağmen. ~ *tout*: her şeye rağmen, yine de. *je suis venu ~ la pluie*: yağmura rağmen geldim.

b. Örnekler ve Eş Dizimlilik

CBDGFT'nin orta büyüklükte genel amaçlı bir iki dilli sözlük olmasına rağmen yazar örnek cümle ve eş dizimli ifadelere, deyimlere sözlüğün boyutu elverdiği ölçüde yer vemek için kayda değer bir çaba göstermiş ve bunda başarılı olmuştur. Özellikle çok anlamlı sözcüklerin farklı anlamlarına olabildiğince yer vermeye çalışmış, bu anlamlarla ilgili deyim, eş dizimli ifade ve örnek cümlelere yer vermiştir.

> **affaire** n.f. **1**. iş; *occupez-vous de vos ~s!* : kendi işinizle meşgul olun!, kendi işinize bakın! c*'est mon ~* : bu benim işim. *ce n'est pas mon ~* : bu benim işim değil, bu bana düşmez. *avoir ~ à qqn* : biriyle işi olmak. **2.** pl. iş, çalışma; *un*

homme / voyage d'~s: iş adamı / gezisi. *être dans les ~s*: ticaretle uğraşmak. *le chiffre d'~s:* ciro **3.** pl. eşya; *les ~s personelles. range tes ~s!* : eşyalarını topla! **4.** Sorun, problem (=problème) **5.** JUR. dava. **6.** fırsat; *faire une bonne ~* : iyi bir fırsat yakalamak. **dispenser** v.t. (-i/-den) muaaf tutmak, bağışık tutmak; *être dispensé de qqch.*: bir şeyden muaf olmak. *il est dispensé du service militaire* : askerlikten muaf. **expérimenté,e** adj. deneyimli, tecrübeli, görmüş geçirmiş (≠acemi)

C. Köken Bilgisi

CBDGFT'nin ön veri kısmındaki kısaltmalar bölümünde ve parçacıl yapısında köken bilgisine yer verilmemiştir.

D. Kullanım Bilgisi

CBDGFT'nin parçacıl yapısında kullanım bilgileri ile ilgili olarak izlenen yöntemler:

1. Konu ya da alanlarla ilgili bilgilerinin kısaltmaları büyük harflerle ADMIN., GRAM., LITT., MED. … şeklinde yapılmış diğer kullanım bilgileri fam., fig., iron., pop., soc., vulg. şeklinde küçük harflerle yazılmıştır.

2. CBDGFT'nin 'Kısaltmalar' bölümünde yer verilen genel kullanım bilgilerinin açılımı şöyledir: fig.: figuré (mecaz), iron.: ironique (alaylı), pop.: populaire (halk dili), vulg.: vulgaire (kaba).

3. Konu ve alanlarla ilgili kullanım bilgisi kısaltmaları ise şunlardır: ADMIN.: administration, AERON.: aéronautique, AGRIC.: agriculture, ANAT.: anatomie, ARCHIT.: architecture, ARG.: Argo, ASTRON.: astronomie, AUTO.: automobile, BIOL.: biologie, BOT.: botanique, CINE.: cinéma, CHIM.: chimie, COMM.: commerce, COUT.: couture, CULIN.: art culinaire, ECON.: economie, ELECT.: éléctrique, éléctronique, FAM.: familier, FIG.: figuré, FIN.: finance, GÉOG.: géographie, GÉOL.: géologie, GÉOM.: géométrie, GRAMM.: grammaire, HIST.: histoire, INFORM.: informatique, JUR.: juridique, LING.: linguistique, LITT.: littérature, MAR.: marine, MATH.: mathématique, MÉD.: medecine,

MÉTÉO.: météorologie, MIL.: militaire, MUS.: musique, PÉJ.: péjoratif, PHILO.: philosophie, PHONET.: phonétique, PHOTO.: photographie, PHYS.: physique, POLIT.: politique, PROV.: proverbe, PSYCHO.: psychologie, RELIG.: religion, SOC.: société, SP.: sport, TECH.: technique, TEXT.: textile, THÉÂT.: théatre, ZOOL.: zoologie.

Yukarıdaki kullanım bilgilerinin CBDGFT'ye yansıma biçimi:

> **attraction** n.f. 1. PHYS. & ASTRON. Çekim, çekme; *l' ~ terrestre*: yer çekimi. *le champ d'~*: çekim alanı 2. eğlence, oyun; *un parc d'~s*: lunapark.
> **crabe** n.m. ZOOL. Yengeç
> **endosser** v.t.1. COMM. -i ciro etmek (un chèque) 2. FIG. -i yüklenmek (une résponsabilité).

E. Çapraz Gönderim

CBDGFT'de sözlük içi veya sözlük dışı çapraz gönderime yer verilmemiştir.

IV. CBDGFT Genel Değerlendirme

CBDGFT, baş veri bakımından Türkiye'de yazılan iki dilli sözlüklere oranla daha zengin olmakla birlikte Türk dili haritası, dil tarihi özeti, dil ailesi, fiil çekimi gibi bazı eksiklikler barındırmaktadır. Buna karşılık Fransızca sözcüklerin Türkçe karşılıklarından hemen sonra eski dildeki karşılıklarının verilmesi, fiillerin hâl ekleriyle verilmesi, sözcüklerin zıt anlamlı karşılıklarının verilmesi (almak ≠ vermek), iç maddeler, eş dizimlilik ve örnekler bakımından zengin olması, noktalama işaretlerinin Fransızca karşılıklarının verilmesi, sözcüklerin hâl ekleriyle verilmesi, örnekler, eş dizimlilikler gibi güçlü yanları vardır.

CBDGFT'nin baş verisinin 22. sayfasında Türkçede kullanılan noktalama işaretleri ve bunların Fransızcadaki karşılıkları verilmiştir. Bunun dışında sözlükte en çok kullanılan işaretler, iç maddelerde madde başı sözcük yerine kullanılan **dalga (~) işareti**, sözcüğün yan yana verilen farklı şekilleri arasında kullanılan **taksim (/) işareti**, Fransızca-Türkçe sözcüğün eş anlamlısını göstermek için iki sözcük arasında

kullanılan ve sözcükle birlikte ayraç içinde kullanılan e**şit (=)** ve **karşıt (≠) işaretleri**dir.

Yazarın baş veride ayrıntılı bir kullanım kılavuzuna yer vermesi, fillerin aldığı hâl ekleriyle gösterilmesi, örnekler ve eş dizimlilikler sözlüğün güçlü yanlarındandır. Berk, sınırlı bir hedef kitleye hitap ettiğini belirtmiş, buna karşılık sözcükleri hangi kriterlere göre seçtiğini, kullanım sıklığı sözlüklerinden faydalanıp faydalanmadığını belirtmemiştir.

5.5.1.6. Lexis Larousse Fransızca-Türkçe Sözlük, Bilge Kültür - Sanat Yayıları, 1. Basım, İstanbul, 2017. Değerlendirmesi

I. Bütün Yapı (Megastructure)

Lexis Larousse Fransızca-Türkçe Sözlük'ün (bundan sonra LLFTS), bütün yapısı iç kapaklar, yayın yeri, yayın tarihi, yayınevi bilgileri, , proje içeriği ve yazım-bilim kurulu, Lexis Larousse Sözlük Projesinin Ardından Birkaç Söz, Lexis Dil Bilgisi Terimcesi, Ek Açıklamalar / Karşılıklar Listesi, Alfabetik Sözlük, Ses Bilgisel Dizge ve Dil Bilgisi (67 sayfa) bölümlerinden oluşmaktadır. Çeviri sözlükte son veri olarak sadece Ses Bilgisel Dizge, Dil bilgisi (67 sayfa) yer almakta, harita, tablo ve resim vb. bulunmamaktadır.

A. Dış Veriler

LLFTS'de dış veri olarak baş veri ve son veri kullanılmış, iç veriye yer verilmemiştir. Bu bakımdan yeterli sayılabilecek sözlüğün dış verisinde resim-fotoğraf, harita, dillerle ilgili bilgiler, dillerin karşılaştırılması gibi eksiklikler bulunmamaktadır.

a. Sözlük Hakkında Genel Bilgiler

- **Sözcük Sayısı, Dış ve İç Kapaklar, Sayfa Sayısı, Renk, Boyut, Tasarım**

LLFTS, 2006-2017 yılları arasında, Yıldız Teknik Üniversitesi Fransızca Mütercim-Tercümanlık Bölümü öğretim üyeleri ve 2003-2009 yılları arasında bu bölümde öğrenim gören öğrencilerin birlikte hazırladıkları genel amaçlı bir çeviri sözlüktür. Fransa'da 1979-2014 yılları arasında pek çok baskısı bulunan sözlüğün biçim ve tasarım bakımından örnek alınan baskısı 12 Kasım 2002 yılındaki "Lexis Larousse de la Langue Française" isimli sözlüktür. Sözlüğün hangi baskısının çeviriye esas alındığının sözlüğün baş verisindeki bilgilerde yer almaması ilk önemli eksiklik olarak öne çıkmaktadır.

Sözlüğün dış ön kapağında 76.000 sözcük içerdiği belirtilmektedir. Dış kapak tasarımında kırmızı zemin üzerine beyaz ve sarı yazılar kullanılmış, resim veya fotoğrafa yer verilmemiştir. Esern dış ön kapağında yayınevi bilgilerine, "Larousse" ve "Bilge Kültür–Sanat", yer verilmiş, bu bilgiler sarı renk yazıyla yazılmıştır. Sözlüğün dış kapağındaki diğer yazılar, sözcük sayısı ve diğer bigiler beyaz renkte yazılmıştır. Arka dış kapakta sözlükle ilgili oldukça ayrıntılı tanıtıcı bilgiler ve sözlüğün başlığı, sırt kısmında ise sözlük başlığı ve kısaca sözlük içeriği belirtilmiştir. Sözlük, kırmızı renkli bir karton koruyucu kılıfla sunulmuş, bu koruyucu kılıfta sözlüğün başlığı, sözlüğün içerdiği sözcük sayısı, "çağdaş sözlük eş anlamlılar, karşıtlar klasik ve edebî dil" ifadesi yer almıştır. Birinci iç kapakta yayınevi "Editions Larousse", sözlük başlığı, arka sayfada yayınevi ve iletişim bilgileri yer almaktadır. İkinci iç kapakta sözlüğün başlığına, yayınevlerine, "Edition Larousse ve Bilge Kültür–Sanat", yer verilmiştir.

LLFTS'nin dış kapak tasarımı kırmızı zemin üzerine sarı ve beyaz yazılar yazılarak yapılmıştır. Yapılan araştırmada, çeviriye esas teşkil eden tek dilli Fransızca sözlüğün kapak tasarımının, yayınevi logosu olduğu anlaşılan bir sembol dışında, aynen taklit edildiği anlaşılmıştır. Sözlüğün dış kapağında yer alan bilgiler de çeviriye konu olan sözlükten aynen aktarılmıştır. Dış kapağın üst yüzeyinde ve sırtında sözlüğün başlığı, yayın evi adı-logosu, içerdiği sözcüklerin sayısı ve niteliğini belirten bilgiler bulunmaktadır. Arka kapakta ise sözlüğün başlığı, hedef kitlesi ve içeriği ile ilgili ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

Dış arka kapağın son cümlesinde yer alan: "temalara göre düzenlenmiş 90 görsel sayfa" ifadesine çeviri sözlükte yer verilmemiştir. Çünkü çeviri sözlükte çeviriye konu olan sözlükteki resimler kullanılmamıştır. Bu resimlerin sözlüğün maliyetini, sayfa sayısını artıracağı, tek cilt olarak yayınlanan eserin cilt dayanıklılığını ve taşınabilirliğini, kullanımını olumsuz etkileyeceği gerçeğinin bu kararda etkili olduğu görülmüştür.

LLFTS'nin siyah-beyaz birinci iç kapağında "EDITION LAROUSSE" ve sözlüğün başlığı yazılmıştır. Birinci iç kapağın arkasında ise yayınevi ve genel yayın yönetmeni bilgileri yer almaktadır. İkinci iç kapak birinci iç kapakla aynı tasarıma sahip olup kapağın sağ alt köşesinde yayınevinin adı ve logosuna yer verilmiş, arka sayfasında ise proje içeriği ve projede görevli tüm ekip kaydedilmiştir.

Sözlüğün boyutları 16,5x24 cm, kalınlığı 8,5 cm'dir. Sözlük kısmı 2126 sayfa olan eser, dış verilerle birlikte toplam 2946 sayfadır. Her sayfada iki sütun vardır. Sütun boyutları 6,5x21 cm'dir. Sütunlar arasında yarım cm'lik boşluk bırakılmış, dikey sütun çizgisi kullanılmamıştır. İki sütunun üzerine yatay bir çizgi çizilerek sayfa numaraları soldaki sayfanın sağ üst köşesine, sağdaki sayfanın sol üst köşesine konmuştur. Sözcüklere ulaşımı kolaylaştırmak için sol sayfada, soldaki sütunun ilk sözcüğü sol üst köşeye, sağdaki sayfada sağdaki sütunun son sözcüğü sağ üst köşede rehber sözcükler olarak kaydedilmiştir.

- **Sözlüğün Türü**

LLFTS, alfabetik olarak düzenlenlenmiş genel amaçlı, hedef dilden kaynak dile (Fransızca-Türkçe) tek boyutlu L2>L1 iki dilli, genel amaçlı bir çeviri sözlüktür.

- **Sözlüğün Amacı ve Hedef Kitlesi**

LLFTS'nin hedef kitlesi, sözlüğün ön sözü niteliğindeki "*Lexis Larousse Sözlük Projesinin Ardından Birkaç Söz…*" adlı bir sayfalık yazının sondan ikinci paragrafında yer verilen: "Lexis Larousse Sözlüğü'nün Fransızca öğrenenler kadar dil üzerinde çalışma yapan eğitimciler, çevirmenler ya da Fransızca tutkunları için

yararlı olmasını diliyoruz" (Yıldız Teknik Üniversitesi [YTÜ], 2017). ifadedesinde açıkça belirtilmiştir.

Sözlüğün ön sözünde yapılan incelemede sözlüğü hazırlayan ekibin kapsamlı iki dilli bir çeviri sözlük ortaya koyma amacı yanında, Yıldız Teknik Üniversitesi Fransızca Mütercim-Tercümanlık Bölümü öğretim üyeleri ile aynı bölümde 2003-2009 yılları arasında öğrenim gören öğrencilerin alanla ilgili bilgi ve tecrübe kazanması, ekip çalışmasıyla bir eser ortaya koyması, gerçekçi bir uygulamalı eğitim yapması, öğrencilerin çeviri becerilerini geliştirmesi amaçlanmıştır. Bu hedefler doğrultusunda geniş katılımlı bir üniversite–öğretim üyesi–öğrenci–yayınevi işbirliği ile on bir yıl süren uzun soluklu bir çeviri çalışmasının sonunda başarılı bir çeviri sözlük ortaya konmuştur.

- **Sözlüğün Yazarı, Bilim Kurulu, Kurumu**

LLFTS'nin yazımında, sözlük çalışmalarını yürüten bilim kurulunun öğrencileri görevlendirmesi, bu görevlendirmelerin uzun yıllara yayılması (2003-2009 arası yıllarda öğrenim gören öğrenciler) ve görevlendirilen öğrenci sayısının çokluğu (80) sözlüğün zayıf yönü olarak görülebilir. Ancak öğrencilerin yaptığı çevirileri kontrol eden ve editörlüğünü yapan 13 öğretim görevlisi bu olusuzlukların ortadan kaldırılmasını sağlamıştır.

2006-2017 yılları arasında tamamlanan bu çeviri sözlüğün bilim kurulunda, proje koordinatörü, 2 proje yürütücüsü, proje yöneticisi, 6 kişilik teknik ekip, dil bilgisi bölümü çevirmeni, öğretim görevlilerinden oluşan 13 kişilik çeviri süreci editör grubu, 2 kişilik atasözleri ve özlü sözleri çeviren ve editörlüğünü yapan ekip, 3 kişilik sözlüğün son aşama editörlüğünü yapan mezun öğrenci ekibi ile 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009 girişli öğrencilerden oluşan çeviri ekibi yer almaktadır.

Sözlüğün yazımını ve yayınlanmasını üstlenen kurumlar, Yıldız Teknik Üniversitesi Fransızca Mütercim-Tercümanlık Bölümü ve Bilge Kültür Sanat Yayınevidir.

- **Sözcük Derleme Yöntemi ve Kaynakları**

LLFTS, çeviri bir sözlük olduğundan sözlüğün derleme yönteminden söz edilemez. Eser, 2006-2017 yıllarını kapsayan bir sözlük çevirisi projesi sonunda yayınlanmıştır. Bu projenin kaynağı, Jean Dubois ve diğerleri tarafından yayınlanan, 2002-2003 yıllarındaki baskısında yeni sözcükler eklenen *Lexis Larousse de la Langue Française* isimli sözlüktür. İlk baskısı 1976 yılında yapılan sözlüğün 1994, 2003, 2013, 2014 baskıları da vardır. LLFTS'de bu baskıların tamamından yararlanıldığı değerlendirilmektedir. Sözlüğün ön sözünde hangi yıla ait baskının esas alındığı belirtilmemiştir.

- **Cilt Dayanıklığı, Kâğıdın Niteliği**

LLFTS'nin iplik dikişli ve oldukça sağlam bir cildi vardır. Ancak 2946 sayfadan oluşan sözlüğe kendi ağırlığını taşıyacak kadar sağlam bir cilt tasarlamak çok zordur. Bu olumsuzların giderilmesi için sonraki baskılarda, sözlüğün iki cilt olarak yayınlanmasının kullanım ve taşıma kolaylığı, yazı boyutu ve okunabilirlik, cilt dayanıklılığı bakımlarından daha iyi olacaktır. Sözlükte Times New Roman 8-9 yazı boyutunun kullanılması göz yorulmasına ve okuma zorluklarına yol açmaktadır. Ayrıca kâğıdın ince olması, sayfaların birbirine yapışmasına yol açmakta, kolayca çevrilmesini engellemekte, aranan sözcüğe geç ulaşılmasına neden olmaktadır.

- **Sayfa Numaraları**

LLFTS'de her sayfa iki sütun olarak düzenlenmiş ve sayfa numaraları her sayfanın sağ üst kısmına konmuştur. Soldaki sayfaların sol üst kısmına sayfanın ilk sözcüğü veya bir önceki sayfanın açıklaması devam eden son sözcüğü yazılmıştır. Sağdaki sayfaların sağ üst kısmına ise sayfanın son sözcüğü adreslenmiştir. Her sütun 62 satırdan oluşmaktadır. Sözlük toplam 2946 sayfadır.

b. Baş Veriler

LLFTS'de baş veri olarak dış kapak, birinci iç kapak, yayın bilgileri, ikinci iç kapak, proje içeriği, Lexis Larousse Projesinde Çalışan Öğrenci Listesi, Lexis Larousse Sözlük Projesinin Ardından Birkaç Söz başlıklı ön söz, Lexis Dil Bilgisi

Terimcesi, Kısaltmalar ve Ek Açıklamalar / Karşılıklar Listesi yer almaktadır. Baş veri bakımından yeterli olan sözlüğün özellikle bilim kurulu ile ilgili bilgileri eksiksiz vermesi sözlüğün güçlü yanlarından biridir. Eserin ön sözünde amacının açıkça belirtilmesi, zengin bir kısaltmalar ve kullanım bilgileri verilmesi, dil bilgisi terimlerinin çevirisinin tablo halinde sunulması diğer olumlu ve öne çıkan niteliklerdir.

Ön Söz

LLFTS'nin baş verisinde bulunan "Lexis Larousse Sözlük Projesinin Ardından Birkaç Söz…" isimli bölüm bir nevi sunuş ve ön söz olarak ortaya konmuştur. Emine Bogenç Demirel ve Elif Ertan tarafından 18 Haziran 2011'de yazılan bu bölümde; projeye 2006 yılında başlandığı, projenin Yıldız Teknik Üniversitesi Fransızca Mütercim-Tercümanlık Bölümü öğretim üyeleri ve öğrencileri tarafından yürütüldüğü belirtilmektedir. Ayrıca projenin bilimsel bir yöntemle hazırlandığı ve öğrencileri çeviri sektörüne hazırlamayı amaçladığı belirtilmiş, projenin çok katmanlı kontrol aşamalarıyla bol yazışmalarla sürdürüldüğü ifade edilmiştir.

Ön sözde sözlük için titiz bir ön çalışma yapıldığı, yazım birliğine özen gösterildiği, piramit biçiminde bir çalışma programı yapıldığı ve piramidin öğretim görevlilerinden oluşan editörler, grup şefi öğrenciler ve çeviri yapan öğrenciler şeklinde teşkil edildiği, her hafta, haftalık izleme tabloları hazırlandığı belirtilmiş, bu çalışmaların beş yıl boyunca düzenli olarak sürdürüldüğü ifade edilmiştir.

Ön sözde ayrıca projede çalışan öğrencilerin ve diğer ekiplerin pek çok bakımdan deneyim edindikleri belirtilmiş, sözlüğün hedef kitlesi ve amacı ortaya konmuştur. Bu amaç, planlı bir projeyi yürütürken başarılı bir ekip çalışması yapabilme, çeviri yetenek ve becerilerini geliştirme, çalışma etiğine bağlı kalma, sorumluluk alma, rekabet ve dayanışmayı başarma, planlı çalışma alışkanlığı edinme olarak özetlenmiştir.

- **Yazarın Fotoğrafı ve Biyografisi**

LLFTS'nin dış verilerinde yazarın veya bilim kurulunun fotoğrafları yer almamaktadır. Sözlüğün hiçbir bölümünde fotoğraf ya da resim kullanılmamıştır. Yazarların ve editörlerin çok fazla olması nedeniyle biyografileri verilmemiştir. Öğretim üyelerinin, editörlerin, öğrencilerin isimleri ve unvanları belirtilmiştir.

- **Özel İşaretler**

LLFTS'nin dış verisinde sözlüğün parçacıl yapısında kullanılan işaretlerle ilgili bir bilgilendirme tablosunun verilmemiş olması bir eksiklik olarak öne çıkmaktadır. Sözlükte Batılı sözlüklerde kullanılan bazı sembol ve işaretlere yer verilmiş ancak bu sembol veişaretler kullanım kılavunzunda veya ön sözde tanıtılmamıştır. Ayrıca sözlükte zengin bir fonetik alfabesi kullanılmış, kullanılan bu fonetik alfabe ile ilgili bir ön bilgi veya tablo verilmemiştir.

Sözlüğün dış verisinde kullanım kılavuzu yoktur. Sözlüğün parçacıl yapısında kullanılan ve tarafımızdan tespit edilen bazı işaretler ve anlamları aşağıdadır:

Tablo 18: LLFTS'nin Parçacıl Yapısında Kullanılan İşaretler ve Anlamları

İŞARET	ANLAMI
♦	**♦ rabaisser:** ♦ işareti küçük harflerle yazılan iç maddelerin başına konmuştur.
→	→ : Sözlükteki iç çapraz başvuruları gösterir.
●	● KLAS. : sözlüğün kısaltmalar bölümünde *klas. : klasik* olarak yer verilen (● KLAS.) simgesi sözcüğün klasik dil ve edebiyattaki anlamlarını açıklamak üzere açıklamanın ve anlamların başına konmuştur. Bu kullanım sözlükte kullanılan bir yeniliktir ve buna sıklıkla başvurulmuştur.

c. İç veriler

LLFTS'de iç veriye yer verilmemiştir.

d. Son Veriler

LLFTS'de son veri olarak bir sayfalık Ses Bilgisel Dizge Tablosu verilmiştir. Bu tablonun üst sütununda dildeki sesler, ses bilgisel yazımları ve örnekleri; sol sütununda sesli ünlüler, yarı sesli veya ünsüz genizsiller ve ünsüzler olmak üzere üçer başlık yer almaktadır. Bu tabloda madde başı sözcüklerden sonra verilen sözcüğün doğru seslendirilmesini sağlayan ve fonetik yazımda kullanılan işaretler ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

LLFTS'nin son verisindeki en kapsamlı bölüm ise 68 sayfalık dil bilgisi bölümüdür. Bu bölüm Fransızca sözcük türleri, zaman uyumları, özne-yüklem uyumları, sözcük yapımı, … ve fiil çekimini de içeren oldukça kapsamlı bir bölümdür. Bu bölüm sözlüğün güçlü yanlarından birini teşkil etmektedir.

II. Bütüncül Yapı (Macrostructure)

LLFTS'nin bütüncül yapısını oluşturan madde başı sözcükler alfabetik olarak sıralanmış, büyük koyu haflerle yazılmıştır. İç maddeler ise koyu küçük harflerle belirginleştirilmiştir. Sütunların sol kısmında madde başı sözcüklerle bu sözcüklerin açıklaması olan paragraflarda soldan içe doğru girintili yazma uygulaması tercih edilmemiştir. Bunun yerine sözcüklerin büyük harflerle yazılması yöntemi tercih edilmiş, bu tercih sayesinde sözlüğün kullanımı, madde başı sözcüklere ulaşım süresi azaltılmış ve okuma kolaylığı sağlanmıştır.

a. Sözcük Listesi

Alfabetik Fransızca-Türkçe tek boyutlu genel amaçlı iki dilli bir çeviri eser olan LLFTS'nin, dış ön kapağında 1979'daki ilk Fransızca baskısından itibaren 76.000 sözcük kaydı vardır ve bu kayıt yapılan eklemelere rağmen değişmemiştir. Bu tutum eklenen sözcüklerle birlikte bazı sözcüklerin yeni baskılardan çıkarıldığını düşündürmektedir. Sözlüğün dış verisinde bu hususla ilgili bir bilgiye yer verilmemiştir.

b. Madde Başı Sözcükler

LLFTS'de Batı'da ve Türkiye'de yayınlanan iki dilli veya tek dilli sözlüklerde yaygın olarak kullanılan alfabetik diziliş yöntemi kullanılmıştır. Buna karşılık madde başı sözcükler büyük harflerle yazılmıştır. Madde başı sözcüklerin yazımında Fransızca'da özel isim sayılmayan dil isimlerinin sözlüğe alındığı (allemand, anglais, français, …), ülke isimlerinin (Allemagne, Engleterre, France, …) yazılmadığı görülmüştür ki bu husus Batılı sözlüklerde genel bir eğilim olarak öne çıkmaktadır. Özel isimler için ya sözlüklerin son verilerinde müstakil bölümlere yer verilmekte veya özel isim sözlükleri yayınlanmaktadır. LLFTS'de madde başı

sözcüklerin yazımında sözcüğün eril-dişil biçimleri genellikle (FRANC, FRANCHE / CHER, CHÈRE…) birlikte verilmiştir. Eserde yer yer sözcüklerin dişil, çoğul şekillerini göstermek için sadece aldığı değişen son eklerin gösterildiği biçimler de tercih edilmiştir (CHAUD, E / CÉRÉBRAL, E, AUX…).

LLFTS'de madde başı sözcüklerin eş sesli veya uzak anlamlı olması durumunda eş sesli sözcükler 1. EXTERNE, 2. EXTERNE şeklinde numaralandırılarak ayrı ayrı madde başı sözcük olarak ele alınmıştır.

III. Parçacıl Yapı (Microstructure)

LLFTS'nin parçacıl yapısında numaralandırılmış anlamlar belirtilmiş, bu anlamlara ait deyim ve eş dizililikler arasına **çift dikey çizgi (II)** işareti konularak bu açıklamalar birbirinden ayırt edilmiştir. İç maddeler "**♦ chambrée"** biçiminde küçük koyu harflerle ve sözcüğün başına (♦) işareti getirilerek gösterilmiştir.

LLFTS'nin parçacıl yapısının genel görünümü aşağıdaki tabloda sunulmaktadır:

Tablo 19: LLFTS'nin Parçacıl Yapısının Genel Görünümü, Veri Bilgileri

MADDE BAŞI	Sesletim	Tüm madde başı sözcükler için sesletim bilgisi verilmiştir.
	Dil bilgisi	Sözcük türü ve dil bilgisi bilgileri verilmiştir.
	Köken	Nadiren yer verilmiştir.
	Kullanım etiketi	Yer verilmiştir.
	Tanım	Her tür tanıma yer verilmiştir.
	Örnek	Genellikle yer verilmiştir.
	Deyimler, kalıpsözler ve atasözleri	Genellikle yer verilmiştir.
	Çapraz gönderim	Yer verilmiştir.
	Tarih	Tüm sözcükler için yer verilmiştir.

A. Parçacıl Yapıda Biçimle İlgili Bilgiler

a. Yazım Bilgisi

LLFTS'nin "Lexis Larousse Sözlük Projesinin Ardından Birkaç Söz" bölümünde: "Çalışamanın biraz da mutfağına girecek olursak, çeviri süreci öncesi yapılan ön çalışmanın ne kadar değerli olduğunu vurgulamadan geçemeyiz. Sözlüğe

biraz yaklaşınca, madde başlarındaki kısaltmalar, fonetik, dil bilgisi, etimolojik bilgilerin yanı sıra Fransızca alıntılar, deyimler hemen göze çarpıyordu. Örneğin öncelikle Lexis kısaltmalar dosyası yapılarak yazım birliğine özen gösterildi." ifadesinden yazım konusunda gereken hassasiyetin gösterildiği, tarafımızdan yapılan incelemede TDK'nın İmla Kılavuzu'ndaki bilgilere bağlı kalındığı anlaşılmıştır. Ancak sözlüğün dış verisinde bilim kurulunun imla konusundaki tutumuyla ilgili açık bir ifadeye yer vermemiştir.

b. Sesletim Bilgisi, Vurgu, Tonlama

LLFTS'nin dış verisinde sesletim bilgisi için takınılan tutum belirtilmemiş olmakla birlikte tüm madde başı sözcüklerin okunuşları fonetik alfabesiyle ve köşeli ayraç içinde gösterilmiştir. Ayrıca sözlüğün son veri bölümünde bir sayfalık "Sesbilgisel Dizge" başlığı altında Fransızcadaki seslerin çıkış yerleri-özellikleri, ses bilgisel yazımları ve örneklerinin verildiği 1 sayfalık bir tablo yer almaktadır. Örnekler: **FAIRE** [**fɛr**], **GARNIR** [**garnir**], **MAGMA** [**magma**], … Eserin son verisindeki dil bilgisi bölümünde vurgu ve tonlama bilgisine yer verilmiştir.

c. Dil Bilgisel Bilgi

LLFTS'nin baş verisinde "Lexis Dil Bilgisi Terimcesi" adlı bir sayfalık Fransızca dil bilgisi terimleri ve bu terimlerin tercümesi verilmiştir. Bu terimcenin ön kısmında yer alan aşağıdaki bilgilerde dil bilgisel terimlere özel bir önem verildiği buna karşılık bazı terimlerin karşılıklarının Türkçe'de bulunmadığı belirtilmiştir:

> "Aşağıda yer alan Fransızca terimlerden kimileri, Türkçede kullanılmayan dil bilgisi terimleridir. Bu terimlere karşılık ararken Berke Vardar'ın Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü'nden, Beşir Gögüş'ün Anlatım Terimleri Sözlüğü'nden (Dil Derneği Yay.) ve Tahsin Saraç'ın Fransızca-Türkçe Sözlük'ünden yararlanımıştır" (Yüksel, 2017, s. VII).

LLFTS'nin son verisinde "Dil Bilgisi" başlığı altında 67 sayfalık bir bölüm yer almaktadır. Bu bölümde vurgu, sıfat, yüklem-özne uyumu, zaman uyumları, etkenlik-edilgenlik, sıfat, zarf ve diğer sözcük türleri, karşılaştırmalar, bağlaçlar, fiil çekimi, ekler, dolaysız-dolaylı anlatım, cinsiyet, sözlü-yazılı dil, soru, tonlama, ulama, kip, yan cümle, olumsuzluk, isim, sayı, çokluk, sözcüklerin cümledeki sırası,

yazım, sesletim-fonetik, söz dizimi, anlam, cümle türleri, cümlenin yapısı, noktalama-imla, zamir, fiil çatısı, … konularına yer verilmiştir. Ayrıca sözlükte madde başı sözcükler ve iç maddelerle ilgili sözcük türü, fiil çatısı vb. dil bilgisel bilgilere, bazı sözcüklerle ilgili açıklamalara ve kısaltmalara yer verilmiştir.

B. Parçacıl Yapıda Anlamla İlgili Bilgiler

a. Tanımlar

LLFTS, tek dilli bir sözlüğün çeviri yoluyla iki dilli sözlüğe dönüştürülmesiyle oluşturulmuş bir çeviri sözlüktür. Bu niteliğinin doğal sonucu olarak tüm sözcüklerin ve iç maddelerin tanımı-çevirisi yapılmış, tüm tanım türlerine yer verilmiştir. Tanımlarda, eş anlamlı sözcüklerle yetinilmemiş, sözcüklerin çoğu sözlüğün Fransızca aslına bire bir sadık kalınarak ayrıntılı bir şekilde tanımlanmıştır.

- **Tamamen Çözümleyici Tek İfade Tanım**

LLFTS'de bu tanım türüne verilebilecek örneklerden üçü aşağıdadır:

ABÉE [abe] diş. (esk. Fr. *Abéer,* ağzını açmak; 1119). Değirmeni işleten suyun döküldüğü yol.
CLARET [klarƐt] ***er.*** (İng. sözcük, akt. Esk. Fr. Claret; 1726) İngilizlerin kırmızı Bordeaux şarabına verdikleri ad.
EXEMPT [Ɛgzã] er. (*exempt* 1'den : 1580). 1., eskd., yüzbaşı ve teğmenlerin yokluğunda komuta eden astsubay. – 2. Jandarmanın manga nöbetlerini komuta eden eski polis memuru.

- **Eş Anlamlı Sözcükle Yapılan Tanım**

LLFTS'de, çeviriye kaynak olan sözlüğün tek dilli olması eş anlamlı sözcükle yapılan tanımların oldukça az olmasına sebep olmuştur. Sözlükte bu tanım türüne verilebilecek üç örnek aşağıdadır:

1. EXTERNE [ƐkstƐrn] s. (Lat. Extemus; 1502) **1.** Dış. Interne'e karşıt olarak, dışarıda bulunan, dışarıdan gelen: *La face interne et la face externe d'un couvercle* (eşanl. EXTÉRIEUR). …
FRAYEUR [frejœr**]** diş. (Lat. *fragor*, fracas; 1138, "gürültü"; günc. Anlam, *effrayer*'nin etk., 1160) Ürküntü, ani korku. Gerçekleşmesi yakın bir tehlikenin neden olduğu şiddetli korku: *Je me sentais trembler de frayeur*

devant ce regard (Bernanos). *Plein de frayeur* (eşanl. EFFROI, ÉPOUVANTE, TERREUR). *Avoir des frayeurs continuelles.*
● KLAS. **frayeur** diş. Faire frayeur, korkutmak : *La longeur de nos réponses fait frayeur* (Sévigné).
GRAMEN [gramɛn] er. (Lat. sözcük, "çimen, ot"; 1372). Çimenlik.

LLFTS'nin parçacıl yapısında madde başı sözcüklerin karşıt anlamlıları ve eş amlamlıları verilmiş (EXTERNE: interne s. 1017 / FRAYEUR: EFFROI, ÉPOUVANTE, TERREUR s. 1136) tanım ve açıklamaları yapılmıştır. Bu durum sözlüğün boyutunu artırsa da sözlüğün güçlü yanlarından birini teşkil etmiştir.

- **Özgüleştirici (Typifying) Tanım**

LLFTS'de bu tanım türüne verilebilecek örnekler aşağıdadır:

GRAMINACÉES [graminase] *ya da eski GRAMINÉES* [gramine] ç. diş. (Lat. Gramineus'dan, çimden; 1754 ve 1732). Buğdaygiller. Tahılları, çayır bitkilerini, bozkırları ve savanaları, bambuyu, şekerkamışını kapsayan tekçenekli bitkilerin önemli familyası.
IDIOMORPHE [idiomɔrf] s. (1900'e doğr.) *mineral.* İdiomorf. Kayaların içinde bulunan kendilerine özgü biçimleriyle gelişmiş yüzeylere sahip olan kristaller.
INTEGRISME [éntegrism] er. (intègre'den: 1925). 1. Katoliklerin inandıkları doktrinin eksiksizliğini savunması ve bu tek gelenekte kalma eğilimi. – 2. Bir doktrinin yeni koşullara uyarlanmasını reddeden kişinin.
♦ i**ntégriste** s. ve a. (1894). *Fête de saint Pie X, patron des intégristes* (Mauriac).

- **Birleştirici (Synthetic) Tanım**

LLFTS'de bu tanım türüne verilebilecek örnekler aşağıdadır:

ANABAS [anabas] *er*. Anabas. Asya'nın güneydoğu kıyısında bulunan, hem karada hem denizde yaşayan balık; (*perche grimpeuse* de denir; böcek yemek için fundalıklara tırmanır).

1. BAT [bat] *er.* (İng. Sözcük; 1865). Kriket sporunda kullanılan bir sopa.

CAMÉLÉON [kameleɔ] er. (Lat. camaeleon. Yun. khamaileón'dan, karadaki aslan, khamai'den, karada; 1100'e doğr.) 1. Bukalemun. Ağaçta yaşayan, böcek yiyen ve renk değiştirme özelliği olan sürüngen (uzunluğu 30 cm; 4 ayaklı grubundan) …

- **Kurala Dayalı (Rule-based) Tanım**

LLFTS'de bu tanım türüne verilebilecek örnekler aşağıdadır:

1. CAR [kar] *bağ.* (Lat. *quare*, bu bakımdan, o halde; 1050'ye doğr.). Çünkü. Her zaman yantümcenin başında, bir önceki önermeye destek veren bir açıklama, doğrulama ya da ispatlama belirtmeye yarayan bağlaç : *Nous avons eu des vacances délicieuses, car le temps a toujours été très beau* (eşanl. EN EFFET, bazen addan sonra gelir). *Ferme la fenêtre, il y a un courant d'air. Il faut nous séparer, car il se fait tard* (eşanl. ATTENDU QUE, PARCE QUE). [Konuşulan dil *car*'ı eşdeğeri olan *en effet* ile hep güçlendirir : CAR EN EFFET.

DU [dy] tan. (*de le*'den; 1120'ye doğr.). **1**. Belirtili, kaynaş., er., t., *de le* için kullanılan tanım ilgeci. Sesli harfle ya da okunan h ile başlayan sözcüklerden önce kullanılır. : *Être au centre du terrain*. *La mère commença à raconter l'histoire du vendeur de Calcutta* (Duras). – 2. Bir bütünün bir parçasını gösteren tanım ilgeci : *Prends encore du jambon.*

EN-, préfixe entrant dans la composition de nombreux mots, et en particulier de veres, pour indiquer soit la position dans quelques chose (*encaisser*), soit le factitif (*enlaidir*). **Les composés sont souvent traités à l'ordre alphabéthique du composant principal.** Le préfixe à la forme EM- devant les radicaux commençant par p. p. m.

b. Örnekler ve Eş Dizimlilik

LLFTS, temelde tek dilli bir sözlük olduğundan sözcüklerin büyük çoğunluğu için örneklere ve eş dizimliliklere yer verilmiştir. Örneklerin önemli bir kısmı için örneğin alındığı yazarın adı parantez içerisinde belirtilmiştir. Sözlük, örneklerin tanıklandırılması bakımından oldukça zengindir ve bu husus sözlüğün güçlü yanlarından birini teşkil etmektedir:

ABHORRER [abɔre] *gçl. eyl.* (Lat. Abhorrere; 1495). *edb.* Tiksinmek, nefret etmek : *Il abhorre les traditions, la petite ville, la vanité locale* (Valéry) [eşanl. ABOMINER, ↓DÉTESTER, EXÉCRER].

EXTERMİNER [ekstƐrmine] (Lat. *exterminare*, defetmek, *terminus*'ten, sınır; 1120). *Exterminer des êtres animés*, yok etmek, kökünü kazımak. Bir şeyin tamamını ya da çok büyük bir kısmını yok etmek : *Acheter un produit pour exterminer les rats* (eşanl. DÉTRUIRE). *Que d'horreur! Les Luluas tuent les Balubas! Les Balubas exterminent les Luluas!* (Césaire) …

NATIVITÉ [nativite] diş. (lat. *nativitas*; 1120). **1**. (büyük harfle yazılır) Hazreti İsa'nın doğumu, Meryem Ana'yı ve bazı azizleri kutlayan bayram : *On avait avancé de quelques jours l'exécution, pour ne pas tomber dans les fêtes de la Nativité* (Yourcenar) [eşanl. NOËL]. – **2.** İsa'nın doğumunu simgeleyen sanat eseri. – **3.** *An de la Nativité*, Hristiyan çağının yılı. …

REMPLUMER (SE) [sərɑ̃plyme] dönş. Eyl. (**remplumer 1**; 1400'ye doğr.). 1. tkz. Para durumunu düzeltmek, toparlanmak: *Il a fait des mauvaises affaires, mais maintenant il commence à se remplumer.* – **2.** (1611). tkz. Gücünü kuvvetini toplamak, sağlığına kavuşmak: *J'ai un peu maigri, je me remplumerai* (Goncourt) [eşanl. SE REFAIRE, tkz. SE RETAPER].

C. Köken Bilgisi ve Tarih

Köken bilgisi ve tarih ile ilgili ayrıntılı bilgiler köken bilgisi sözlükleri, folklorik köken bilgisi sözlükleri ve genel amaçlı tek dilli sözlüklerde daha çok yer almaktadır. İki dilli Batılı sözlüklerde ve Türk sözlüklerinde ise ekonomiklik ilkesi gereği köken bilgisi ve tarih kaydı nadiren belirtilmiştir. Buna karşılık çeviri yoluyla iki dilli sözlüğe dönüştürülen LLFTS'de neredeyse tüm sözcüklerin kökeni ve tarihi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Sözlükte, köken bilgisi ve tarih konusunda her sözcüğün hangi dilden geldiği ve Fransız dilinde hangi tarihten itibaren kullanıldığı belirtilmiştir.

LLFTS'nin baş veri kısmında köken bilgisi ile ilgili kısaltmalara yer verilmiş (Ar. = Arapça, Fars., = Farsça, Lat., Latince…) sözlüğün parçacıl yapısında ise her sözcükle ilgili köken ve tarih bilgisine yer verilmiştir. Sözlükteki köken bilgisi örneklerinden birkaçı aşağıdadır:

ABÉE [abe] diş. (esk. Fr. *Abéer,* ağzını açmak; 1119). Değirmeni işleten suyun döküldüğü yol.

CLARET [klarƐt] ***er.*** (İng. sözcük, akt. Esk. Fr. Claret; 1726) İngilizlerin kırmızı Bordeaux şarabına verdikleri ad.

1. EXEMPT [Ɛgzã] er. (*exempt* 1'den : 1580). **1**., eskd., yüzbaşı ve teğmenlerin yokluğunda komuta eden astsubay. **2**. Jandarmanın manga nöbetlerini komuta eden eski polis memuru.

D. Kullanım Bilgisi

LLFTS'nin 'Kısaltmalar' bölümünde oldukça zengin ve ayrıntılı kullanım bilgilerine yer verilmiştir. Buna karşılık argolar halk. kısaltması ile verilmiş, arg. veya argo gibi bir kısaltma kullanılmamıştır.

POTE [pɔt] ya da eski, **POTEAU** [pɔto] er. (poteau 1'den; 1898). *halk.* Arkadaş, ahbap, dost : *Je sais que le bêcheur et mon bavard son des vieux potes de collège* (Sarrazin) [tkz. Eşanl. COPAIN]. *Salut, mon pote!*

RATING [rating] er. (İng. Sözcük; 1900'ye doğr.). *denizc.* Doğrusal (lineer) boyutta ifade edilen (metre ya da adım) ve yatları dört ayrı sınıfa ayırmayı sağlayan rakam.

SERFOUIR [serfwir] gçl. eyl. (Lat. *halk.* **circumfodire*, klas, *circumfodere*, etrafını kazmak; 1265). *tarım* Bostancı çapasıyla iki kez çapalamak ya da yabani otları ayıklamak. …

E. Çapraz Gönderim

LLFTS'nin baş verisinde yer alan "Kısaltmalar ve Ek Açıklamalar / Karşılıklar Listesi" bölümünde *bkz.: bakınız* şeklinde bir kısaltmaya yer verilmemiş olmakla birlikte sözlükteki **iç çapraz gönderimler** ok işareti (→) ile gösterilmiş ve oldukça fazla iç çapraz gönderim kullanılmıştır. Aşağıdaki tabloda sözlükten alınan bazı iç çapraz gönderimlere yer verilmiştir:

Tablo 20: LLFTS'deki Bazı İç Çapraz Gönderim Örnekleri	
ABATTIS → ABATTRE 1. 1. **ABÎMER** → ABÎME. **BATTOIR** → BATTRE 2 **CANETON** → canard 1. **CULTUEL** → CULTE. / - **CULTURE** → CULTEUR	**DÉPINGLER**→ ÉPINGLE **ESTE** → ESTONIEN **FORCIR** → FORT 3. **GÉRANT** → GÉRER. ***HAUSSE** → HAUSSER 1 VE 2.

IV. LLFTS Genel Değerlendirme

Türkiye'de yayınlanan sözlüklerle karşılaştırıldığında LLFTS'nin baş veri bakımından gerekli olan önemli bilgileri içerdiği görülmektedir. Eserin baş verisinde sözlüğü yazan bilim kurulu ile ilgili bilgilerin eksizsiz verilmesi ilk dikkati çeken olumlu niteliklerden biridir. Ayrıca, eserin ön sözünde amacının açıkça belirtilmesi, zengin bir kısaltmalar ve kullanım bilgilerine yer verilmesi, dil bilgisi terimlerinin çevirisini tablo halinde sunulması ve bu bilgilerin çevirisi için müstakil bir dil bilgisi uzmanının görevlendirilmesi, 68 sayfalık bir dil bilgisi bölümüne yer verilmesi eserin güçlü yanlarındandır. Eserin diğer güçlü yönleri: sözcüklerin okunuşlarının fonetik alfabesiyle gösterilmesi, her sözcükle ilgili tarih ve köken bilgisine yer verilmesi, sözcüklerin eş anlamlı ve zıt anlamlı karşılıklarını verilmesidir.

Sözlüğün çevirisi esnasında Tahsin Saraç'ın F-T sözlüğünden ve bazı terim sözlüklerinden yararlanıldığının belirtilmesi sözlüğün kaynaklarının bilinmesi açısından önem arz etmektedir. Sözlüğün Yıldız Teknik Üniversitesi bünyesinde ve öğretim görevlilerinde oluşan bir bilim kurulu tarafından hazırlanması, denetlenmesi diğer bir güçlü yanını ortaya koymaktadır.

LLFTS'nin dış verisinde, parçacıl yapıda kullanılan işaretlerle ilgili bir bilgilendirme tablosunun verilmemiş olması bir eksiklik olarak öne çıkmaktadır. Çünkü sözlükte Batılı sözlüklerde kullanılan bazı sembol ve işaretlere yer verilmiştir ve bu sembl ve işaretlerin kullanım kılavuzu veya ön sözde tanıtılmamıştır. Ayrıca sözlükte zengin bir fonetik alfabesi kullanılmış fakat kullanılan bu alfabeyle ile ilgili

bir ön bilgiye veya tabloya yer verilmemiştir. Sözlüğün dış verisinde kullanım kılavuzuna yer verilmemiş olması da bir diğer eksiklik olarak görülebilir.

Çeviri yoluyla iki dilli sözlüğe dönüştürülen LLFTS'de tüm sözcüklerin kökeni ve tarihi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Sözlük, köken bilgisi ve tarih konusunda her sözcüğün hangi dilden geldiğini ve Fransız dilinde hangi tarihten itibaren kullanıldığını belirtmiştir. Eserin çeviri bir sözlük olması boyutunu büyütmüş, yazı boyutunun küçültülmesi kullanım, okuma ve aranan sözcüğe geç ulaşılmasına neden olmuştur. Buna karşılık eser zengin, faydalı ve güncel bir F-T içerik sunması bakımından tarafımızdan incelemeye değer bulunmuş, dil çalışmalarında faydanılmak üzere satın alınmıştır.

5.5.2. Değerlendirilen Türkçe-Fransızca Sözlükler

5.5.2.1. Pars TUĞLACI, Büyük Türkçe-Fransızca Sözlük, İnkılap Yay., İstanbul, 2006. Değerlendirilmesi

I. Bütün Yapı (Megastructure)

Pars TUĞLACI, Büyük Türkçe-Fransızca Sözlük (bundan sonra PTTFS), bütün yapısı Türkçe iç kapak, baskı-yayınevi-iletişim bilgileri sayfası, Fransızca iç kapak, ön söz, içindekiler, bibliyografya, kısaltmalar, özel işaretler, alfabetik sözcük listesi, ek bölüm ve düzeltmeler bölümlerinden oluşmaktadır.

A. Dış Veriler

PTTFS'de dış veri olarak Türkçe ve Fransızca iki iç kapak, ön söz, içindekiler, bibliyografya, kısaltmalar, özel işaretler, ek bölüm ve düzeltmeler yer almaktadır.

a. Sözlük Hakkında Genel Bilgiler

- **Sözcük Sayısı, Dış ve İç Kapaklar, Boyut, Sütun, Renk ve Tasarım**

PTTFS'nin ilk baskısı 1968'de, diğer baskıları 1974, 1984, 1991, 1990, 1998 yıllarında yapılmış, incelemeye tabi tuttuğumuz beşinci baskısı 1998 yılında İnkılâp Kitabevi tarafından İstanbul'da yayınlanmıştır. Sözlük, ek bölüm ve düzeltmelerle birlikte 830 sayfadır. İncelenen beşinci baskıya Strazburg Üniversitesi Alinéa kütüphanesindeki "Langues 2, 494.353.4 TUG" numaradan ulaşılmıştır.

PTTFS'nin dış verisinde yer alan bibliyografya ve ön söz bilgileri, eserin oldukça kapsamlı ve titiz bir tarama sonucunda hazırlandığı izlenimi uyandırmaktadır. Sözlükte kaç sözcük yer aldığı belirtilmemiştir.

Sözlük, 16,5x23 cm boyutlarında 4 cm kalınlığındadır. Sayfalar iki sütundan oluşmakta, sütunlar dikey çizgi ile birbirinden ayrılmaktadır. Sayfa numaraları sütun çizgisinin üst kısmına, sayfanın üst orta kısmına yazılmıştır. Aranan sözcüğe

ulaşmayı kolaylaştırmak için sol sütunun ilk sözcüğü sol sütunun üst kısmına, sağ sütunun son kelimesi sağ sütunun sağ üst kısmına rehber sözcükler olarak yazılmış, bu sözcükler yatay çigi ile madde başı sözcüklerden ayrılmıştır. Her sütunda 63 satır bulunmaktadır.

PTTFS'nin dış kapak tasarımı tasarım denemeyecek ölçüde basit olup, karton kapak üzerine mavi, sarı, turuncu ve beyaz renkte yazılar yazılmış, yayınevinin logosu basılmıştır. Dış kapakta mavi renkte zemin üzerine sözlüğün adı, yazarı, kaçıncı baskı olduğu, yayınevi adı ve logosu gibi bilgler farklı puntolarla yazılmıştır. Arka kapak ve sözlüğün sırtı ise tamamen boştur. Ancak incelenen nüshanın cildi tamir edildiğinden aslına uygun olmadığı görülmüştür.

PTTFS'de biri Türkçe, diğeri Fransızca olmak üzere iki adet iç kapak kullanılmıştır. Bu kapakların ön sayfaları dış kapaktaki bilgileri içermektedir. Bu kapakların arkasında eserin diğer baskılarıyla ve yayıneviyle ilgili bilgiler yer almaktadır.

- **Sözlüğün Türü**

PTTFS, alfabetik olarak düzenlenmiş genel amaçlı, kaynak dilden hedef dile (Türkçe-Fransızca) tek boyutlu L1>L2 iki dilli bir sözlüktür.

- **Sözlüğün Amacı ve Hedef Kitlesi**

Sözlüğün "ön söz" kısmında Tuğlacı, 19. yüzyılın değerli sözlük yazarları Şemsettin Sami ve Diran Kelekyan'ın Türkçe-Fransızca sözlüklerinin artık ihtiyacı karşılayamadığını ve son yarım yüzyılda Türkçe-Fransızca sözlük yazılmadığını ve eserini bu boşluğu doldurmak üzere yazdığını belirtmektedir. Tuğlacı ayrıca: "İşte bu konuyu göz önünde bulundurarak, bu sözlükle bu alandaki ihtiyacı bir dereceye kadar giderme yolundaki ilk adımı atmış sayılıyoruz. Her türlü iddiadan uzak olarak, sadece yararlı olacağını sandığımız leksikografik çalışmalarımızın sayısını arttırmak amaç ve ülküsü ile bu sözlüğü ortaya koyduk" (Tuğlacı, 1998, s. 9). ifadesiyle sözlüğün amacını açıkça belirtmiştir.

Sözlüğün hedef kitlesi ile ilgili sözlüğün ön söz kısmında herhangi bir bilgi yoktur. Yapılan incelemede genel amaçlı bir iki dilli sözlük olduğu anlaşılan eserin hedef kitlesinin de Türkçe ve Fransızca öğrenmek isteyen her yaş grubundan kişiler, özellikle lise, üniversite öğrencileri ile dil öğrenmek isteyen yetişkinler olduğu söylenebilir.

- **Sözlüğün Yazarı, Bilim Kurulu, Kurumu**

Tuğlacı, PTTFS'nin ön sözünde esere kendisinden başka birinin veya bir bilim kurulunun katkısından söz etmediği gibi yayınevinin katkısından da söz etmemiştir. Bu durumda eser bir ekip çalışması ürünü değildir. Yayınevinin de sadece eserin yayınlanması ile ilgili bir katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır.

- **Sözlüğün Sözcük Derleme Yöntemi ve Kaynakları**

Tuğlacı, sözlüğün ön sözünde derleme yöntemi ve kaynakları ile ilgili olarak açıklamalarda bulunmuş yararlandığı kaynakları baş verideki bir sayfalık "Bibliyografya" bölümünde belirtmiştir:

> "Bu sözlük hazırlanırken Türkçe kelimelerin dizgi işinde Türk Dil Kurumunun 'Türkçe Sözlük'ü esas alınmış olmakla beraber, çok sayıda Türk ve yabancı kaynaklar da incelenerek çeşitli bilim dalları ile ilişkin on binlerce kelime ve terim, birden fazla Fransızca anlamları ile birlikte sözlüğe katılmıştır. Bu eser Osmanlıcadan Fransızcaya bir sözlük olmadığına göre genç kuşağımızca artık kullanılmayan eskimiş Türkçe kelimelerin hemen çoğunu sözlüğe almaktan kaçındık" (Tuğlacı, 1998, s. 9).

Tuğlacı ayrıca, sözcüklerin bilim ve meslek dalıyla ilgili kullanım bilgilerine köşeli parantez içinde yer verdiğini belirtmektedir. Yazar sözlükte özellikle halk deyim ve atasözlerine Fransızca karşılıklarıyla yer verdiğini, sözlüğün hazırlanması ve baskı aşamasında unutulan kelime ve deyimlerin ek bölümde verildiğini ifade etmektedir (Tuğlacı, 1998, s. 9).

- **Cilt Dayanıklığı ve Kâğıdın Niteliği**

PTTFS'nin incelenen baskısının iplik dikişli olduğu ancak cildinin yeterince sağlam olmaması nedeniyle dış kapağının kütüphane tarafından tamir edildiği

görülmüştür. Sözlük beyaz renkli birinci sınıf orta kalınlıkta hamur kâğıda basılmıştır. Sözlükte yapılan arama esnasında katlanma, sayfaların birbirine yapışması söz konusu değildir ancak her sütunda 63 satıra yer verilmesi yazı puntosunun küçülmesine ve göz yorulması gibi bir olumsuzluğa neden olmaktadır.

- **Sayfa Numaraları**

PTTFS'de her sayfa iki sütun olarak düzenlenmiş ve sayfa numaraları her sayfanın orta üst kısmına, sütün çizgisinin üzerine konmuştur. Sol sütunun sol üst kısmında sayfanın ilk girdisi, sağ sütunun sağ üst kısmında ise sayfanın son girdisi adreslenmiştir. Her sütun 63 satırdan oluşmaktadır, sözlük toplam 830 sayfadır.

b. Baş Veriler

PTTFS baş veri olarak oldukça basit ve yetersizdir. Sözcüklerin okunuşu ve fonetik alfabesine yer verilmediği gibi iki dilin alfabesine de yer verilmemiştir. Eserde dil bilgisi, dillerin konuşulduğu ülke ve coğrafyalar, dil haritaları, dil bilgisi ve sözcük yapımı, söz dizimi, noktalama işaretleri, vurgu gibi baş veri bilgileri yer almamaktadır.

- **Ön Söz**

Tuğlacı, PTTFS'nin baş verisindeki ön söz bölümünde sözlüğünün 19. yüzyılın önemli T-F sözlüklerinden sonra oluşan önemli bir boşluğu doldurduğunu belirtmektedir. Yazar ön sözde ayrıca, sözlüğün yazılış amacını, hazırlama aşamasında izlediği yolu, yararlandığı kaynakları, sözcük yazımında izlediği tutumu belirtmiştir. Tuğlacı, sözcüklerin kullanım bilgileri konusunda titizlik gösterdiğini özellikle belirtmiş ve bunu sözlüğünde uygulamıştır. Sözlüğün yazılış amacını ve hedef kitlesini özellikle "genç kuşaklar" ifadesiyle belirtmiştir. Ön sözün son bölümünde yazar, Türk dilinin güncel durumuna, dili Arapça ve Farsçanın etkisinden kurtarma çalışmalarına değinmiş, sözlük yazmanın zorluğu üzerinde durmuştur. Tuğlacı, kendisince eskimiş kabul ettiği Arapça, Farsça kökenli sözcüklere yeni neslin anlamayacağı gerekçesiyle yer vermemiştir.

- **Yazarın Fotoğrafı ve Biyografisi**

PTTFS'nin dış verilerinde yazarın fotoğrafı ve biyografisi yer almamaktadır. Sözlüğün hiçbir bölümünde fotoğraf ya da resim kullanılmamıştır.

- **Özel İşaretler**

PTTFS'nin dış verisindeki kısaltmalar bölümünden sonra yazar "ÖZEL İŞARETLER" başlığı altında kullandığı özel işaretlere ve bu işaretlerin anlamlarına yer vermiştir.

Tablo 21: PTTFS'de Kullanılan Özel İşaretler ve Anlamları

İŞARET	ANLAMI
[ ]	Sözcük veya terimlerin ait oldukları bilim dallarını belirtmek için kullanılmıştır.
~	Madde başı olan sözcük yerine kullanılmıştır.
( )	Sözcüklerin anlamlarını tamamlamak için kullanılmıştır.
&	"ve" anlamındadır.
→	Bakılması gereken sözcük veya deyimi gösterir. İç çapraz gönderim işareti olarak kullanılmıştır.

c. İç Veriler

PTTFS'nin dış verisinde iç veri bulunmamaktadır.

d. Son Veriler

PTTFS'nin dış verisinde son veri bulunmamaktadır. Sözlüğün arka dış verisinde yer alan ek bölüm ve düzeltmeler sözlüğün bütünsel yapısına ait tamamlayıcı sözcükleri ve düzeltmeleri içermektedir. Batılı örneklerde özellikle karşılaştırmalı dil bilgisi bölümü, fiil çekimi çizelgeleri, haritalar, günler, aylar, uzunluk ve ağırlık ölçüleri vb. öğretici bilgiler, özel isimler, coğrafi bölgeler ve eyaletler, ülkenin yeönetim biçimi, Avrupa Biğliği Kurumları ve yönetim yapısı, şehir, yer adları, sayılar vb. öne çıkmaktadır. PTTFS'de son veri olmaması önemli bir eksiklik olarak görülmektedir.

II. Bütüncül Yapı (Macrostructure)

PTTFS'de Batı'da ve Türkiye'de yayınlanan iki dilli veya tek dilli sözlüklerde yaygın olarak kullanılan alfabetik diziliş yöntemi ve madde başı sözcüklerin küçük harflerle yazılması geleneği sürdürülmüş, madde başı sözcükler

parçacıl yapı açıklamalarından dışa doğru iki harf boyu çıkıntılı olarak yazılmıştır. Madde başı sözcüklerden özel isimlerin ilk harfleri büyük harfle yazılmış, diğer sözcüklerin tamamı koyu küçük harflerle belirgin hâle getirilmiştir.

A. Sözcük Listesi

Madde başı sözcükler alfabetik olarak sıralanmıştır. Genel amaçlı Türkçe-Fransızca tek boyutlu, kaynak dilden hedef dile (L1>L2) iki dilli bir eser olan sözlüğün dış verisinde içerdiği sözcük sayısına dair bir bilgi yoktur. Ancak sözlük, madde başı sözcüklerle ve bu sözcüklerle oluşturulan deyimler ve eş dizimlilikler bakımından oldukça zengindir.

B. Madde Başı Sözcükler

PTTFS'nin makro yapısını oluşturan madde başı sözcükler alfabetik olarak sıralanmış ve koyu harflerle belirginleştirilmiştir. Eserde özel isimler hariç her sözcük küçük harfle başlatılmıştır. Her madde başı sözcük, daha görünür ve kolay ulaşılır olması için parçacıl yapıyı oluşturan açıklayıcı bilgilerden sola doğru iki harf boyu kadar sola çıkıntılı olarak yazılmıştır. Medde başı sözcükler bir kez yazılmış, iç maddelerde ve eş dizimli ifadelerde tekrarı önlemek için madde başı sözcük yerine koyu dalga (~) işareti kullanılmıştır.

III. Parçacıl Yapı (Microstructure)

PTTFS'nin parçacıl yapısında ilk göze çarpan husus zengin iç maddeler, deyimler, atasözleri, özellikle eş dizimlilikler ve örnek cümlelerdir. Ara maddelerde yer alan dalga (~) işareti madde başı sözcükleri temsil etmek üzere kullanılmıştır. Madde başı sözcük iç madde, deyim veya eş dizimli ifadelerin baş kısmında olduğu durumlarda satır başında yer almış, ortada ve sonda bulunduğu durumlarda ise made başı sözcüğün açıklandığı ana paragrafta gösterilmiştir. Ancak madde başı sözcüklerin ve iç maddelerin yazımında aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi yer yer yazım hataları ya da karışıklıklar söz konusudur:

bu kadar, s. **1**. Tant, de quantité; **2.** Aussi,; **3**. Autant; **4**. Environ; **5**. Et quelques; **Bin ~ lira:** Mille et quelques livres**; Hiçbir şey ~ canımı sıkmadı:** Rien ne m'a faché autant; **İşte ~:** Voilà tout**; Otuz ~ yıl önce:** Il y a environ trente ans.
~ bir para yetişmez: Une si petite somme ne suffit pas.
~ güzel kadın: Une femme si belle.
~ parayı ne yapacaksın? Que vas-tu faire tant d'argent?
~ sevdikten sonra: Après avoir tant aimé.
~ uslu akıllı adam nasıl böyle bir yanlışlık yapmış: Comment un homme aussi sage a-t-il fait une pareil erreur?

PTTFS'nin parçacıl yapısının genel görünümü aşağıdaki tabloda sunulmaktadır:

Tablo 22: PTTFS'nin Parçacıl Yapısının Genel Görünümü, Veri Bilgileri

MADDE BAŞI	Sesletim	Sesletim bilgisi yoktur.
	Dil bilgisi	Sözcük türü ve dil bilgisi bilgileri verilmiştir.
	Köken	Nadiren yer verilmiştir.
	Kullanım etiketi	Yer verilmiştir.
	Tanım	Genellikle karşılık verme yöntemi tercih edilmiştir.
	Örnek	Her zaman yer verilmez. Genellikle yer verilir.
	Deyimler, kalıpsözler atasözleri, eşdizimlilik	Genellikle yer verilir. Oldukça zengindir.
	Çapraz gönderim	Gereğinden fazla yer verilmiştir. Eski-yeni Türkçe-yabancı dil kökenli sözcükler ve farklı yazım biçimleri için kullanılmıştır.

A. Parçacıl Yapıda Biçimle İlgili Bilgiler

a. Yazım Bilgisi

PTTFS'nin ön söz bölümünde yazımla ilgili takip edilen tutum açıkça ortaya konmuştur. Tuğlacı, sözcüklerin yazımında Türk Dil Kurumunun tutumunu benimsediğini belirtmektedir. Bu tutum, sözlük bilimi ve yazı dilinde birliğin sağlanması açısından önemlidir ve yazarın sözlüğünü değerli kılan hususlardan biridir:

> "Bu sözlük hazırlanırken Türkçe kelimelerin dizgi işinde Türk Dil Kurumunun 'Türkçe Sözlük'ü esas alınmış olmakla beraber, çok sayıda Türk ve yabancı kaynaklar da incelenerek çeşitli bilim dalları ile ilişkin on binlerce kelime ve terim, birden fazla Fransızca anlamları ile birlikte sözlüğe katılmıştır" (Tuğlacı, 1998, s. 9).

b. Sesletim Bilgisi, Vurgu, Tonlama

PTTFS'nin ön sözünde ve sözlüğün parçacıl yapısında sesletim, vurgu ve tonlama bilgisine yer verilmemiştir. Ayrıca sözlüğün dış verisinde Türkçe veya Fransızca sözcüklerin telaffuzu ile ilgili bilgilere yer verilmemiş olması önemli bir eksikliktir.

c. Dil Bilgisel Bilgi

T-F ve F-T iki dilli sözlüklerdeki en önemli eksikliklerden biri sözlüklerin dış verisinde dil bilgisi, söz dizimi, sözcük yapımı ile ilgili bilgilere yer verilmemesidir. PTTFS'de de bu eksiklik göze çarpmaktadır. T-F ve F-T iki dilli sözlüklerin parçacıl yapısında genellikle sözcüklerin türünü belirten kısaltmalara yer verilmiş; *ve, veya, ama*, … gibi bazı edatların anlamları kısaca açıklanarak işlevleri ile ilgili birkaç örnekle yetinilmiştir.

PTTFS'de sözcüklerle ilgili dil bilgisi bilgileri ve kısaltmaları şunlardır: bağ. (bağlaç), ç. (çoğul), ç.i. (çoğul isim), di. (dişi), e. (edat), em. (emir), er. (erkek), f. (fiil), öz.i. (özel isim), s. (sıfat), ün. (ünlem), z. (zarf), zam. (zamir).

PTTFS'de dil bilgisi bilgileri bakımından fillerin aldığı hâl eklerine yer verilmemiş olsa da bu eksiklik, eş dizimliliklere bolca yer verilerek kısmen giderilmiştir. Fillerin çatısı ile ilgili kısaltmalara ve bilgilere yer verilmemiştir.

B. Parçacıl Yapıda Anlamla İlgili Bilgiler

a. Tanımlar

- **Tamamen Çözümleyici Tek İfade Tanım**

PTTFS'de görülen tamamen çözümleyici tek ifade tanım örnekleri:

biletçi, i. 1. Employé de guichet aux billets (dans les gares de chemin de fer; **2. Receveur** (dans les tramways); **3. Conducteur** (dans les trains); **4. Contrôleur** (dans les trains et les bateaux de petit cabotage).
Camadan, i. 1. Une sorte de gilet court et croisé, brodé de soie ou d'argent dont s'habillent autrefois les marchands de poisson, les pompiers et quelques autres petits marchands; **2**. Cordage qui serre à carguer les voiles, cargue.

- **Eş Anlamlı Sözcükle Yapılan Tanım**

Eş anlamlı sözcüklerle yapılan tanımlar PTTFS'de en çok kullanılan tanım türüdür. Yazar, sözcüklerin temel anlamları ve yan anlamlarını numaralandırarak göstermiş, olabildiğince tüm yan anlamlara yer vermeye çalışmıştır. Sözlükte "almak" fiilinin 12 farklı anlamı belirtilmiş, deyim, eş dizimlilik ve örnekleriyle birlikte bu sözcüğe iki sütun ayrılmıştır. "Bırakmak" sözcüğünün 25 farklı anlamına yer verilmiş, sözcüğe iki sütun tahsis edilmiştir. "Can" sözcüğünün 12 farklı anlamı belirtilmiş, sözcüğe iki sütun tahsis edilmiştir. "Çekmek" fiilinin 33 farklı anlamına yer verilmiş ve sözcüğe 3 sütun tahsis edilmiştir. Aşağıda sözlükten alınan eş anlamlı sözcüklerle yapılan tanım örneklerine yer verilmiştir:

canan. i. **1.** Bien-aimée; **2**. Signifie Dieu, dans le langage mystique.
çevirme, i. **1**. (et) Viande rôtie à la broche; **2**. [as.] Mouvement tournant; **3.** Encerclement; **4.** Adaptation, traduction.
göndermek, f. 1. Expédier, envoyer; 2. Accompagner, reconduire; **Bir mesajı gönderen** [hava] Expéditeur d'un message; **Bir mesajı ~** [hava] Expédier un message; **Gönderilen kimse veya yer** [hava] Destinataire; **Mal ~** [ikt.] Expédier des marchandises.
göndertmek, f. Faire envoyer, faire expéditer

- **Özgüleştirici (Typifying) Tanım**

PTTFS'de görülen özgüleştirici tanım örnekleri:

bitkimsi, s. 1. Végéto-animal.
~ hayvanlar[zool.] Phytozoaires.
doğuştanlık, i. [fel.] Caractère de cequi est inné, innéité.
insanca, z. 1. D'une manière humaine; 2. Comme personne humaine

- **Birleştirici (Synthetic) Tanım**

PTTFS'de birleştirici tanım türüne örnekler:

duba, i. 1. Bateau plat, destine aux transport des marchandises, chaland, chalan; 2. Pont flottant, composé de bateaux joints, ponton.
karakavak (ağacı), i. [bot.] Peuplier noir, peuplier franc, peuplier Suisse, "Populus nigra".
rahibe, i. Religieuse chrétienne, soeur de charité.

- **Kurala Dayalı (Rule-based) Tanım**

PTTFS'de kurala dayalı tanım türüne örnekler:

ama, önek. Marque opposition, restriction, différence mais; **Hava kapalı ~, soğuk değil:** Le ciel est couvert, mais il ne fait pas froid, s'écrit et se prononce avec deux "m" et signifie alors "comme" avec une nuance d'exagération.
eğer, i. 1. Si; 2. En turc ancien, surtout en poésie, elle prenait parfois la forme de ger; 3. Elle exprimait également l'alternative ou, soit, lorsqu'elle était doublé; 4. En cas que; 5. Au cas que; 6. Au cas où; …

b. Örnekler ve Eş Dizimlilik

PTTFS, örnekler ve eş dizimlilik bakımından oldukça zengin ve çok az iki dilli sözlükte görülebilecek zenginliktedir. Tuğlacı, sözcüklerin, deyimlerin ve eş dizimli ifadelerin Türkçe karşılıklarını koyu harflerle verdikten sonra bunların Fransızca karşılıklarını koyu harflerle yazmamıştır. Ayrıca, gerekli gördüğü durumlarda örnek cümlelere yer vererek bunların Fransızcasını vermiştir. Yazarın bu tutumu sözlüğü önemli bir öğrenici sözlüğü yapmış, hedef dilde metin üretimini kolaylaştıran bir sözlük haline getirmiştir. Tuğlacı, örneklerin yazımında nasıl bir tutum sergilediğini ve hangi eserlerden alıntı yaptığını belirtmemiştir. Buna karşılık eserin dış verisinde belirtilen zengin bibliyografyadan ve ön sözdeki "Bu sözlük hazırlanırken Türkçe kelimelerin dizgi işinde Türk Dil Kurumunun 'Türkçe Sözlük'ü esas alınmış olmakla beraber, çok sayıda Türk ve yabancı kaynaklar da incelenerek çeşitli bilim dalları ile ilişkin on binlerce kelime ve terim, birden fazla Fransızca anlamları ile birlikte sözlüğe katılmıştır." ifadelerinden yazarın yararlandığı Türkçe

ve yabancı dil sözlüklerinden örnekler aldığı, sözlüklerden sözcük derleme yöntemini kullandığı ve bunlara birtakım eklemeler yaptığı görülmüştür:

abone, i. [huk. & ikt.] Abonné; **Aylık ~**: Abonnement**; Genel ~** : Abonnement général; **Tatil ~ si**: Abonnement de vacances; **Gündelik bir gazeteye ~ olmak istiyordu**: Il volait prendre un obonnement à un journal quotidien; **Bu gazetenin ~ leri çoktur**: Ce journal a beaucoup d'abonnés.
~ kartı, → Abonman kartı
~ kayıt fişleri: Bulletin de souscription
~ olmak: S'abonner
~ şartları: Condition d'abonnement
~ yenilemek: Renouveler un abonnement
~ yi kesmek: Se désabonner

ermek, f. 1. Atteindre; 2. Parvenir, arriver; 3. Mûrir; 4. Arriver à l'âge de puberté, devenir majeur; 5. Parvenir à la sainteté; 6. Voir un voeu se réaliser; 7. Saisir; 8. Concevoir; **Akıl ~:** Comprendre; **Başı göğe ~:** Se glorifier; **Ayağı suya ~:** Saisir la portée d'un événement; **Bu işe aklım ermiyor:** Je ne comprends rien à cette affaire**; Ekin daha ermedi:** Les champs n'ont pas encore mûri; **El ~:** Trouver l'occasion, le temps propice; **Makinanın çalışmasına akıl erdirdim:** J'ai saisi le fonctionnement de la machine. **Muradıma erdim:** J'ai réalisé mon voeu.

Elektronik ve çevrim içi sözlükler dışındaki diğer sözlükler sözlüğün boyutunu aşırı ölçüde büyütmemek için her süzcükle ilgili örnek cümle veya eş dizimlilik örnekleri vermeyi tercih etmez. PTTFS'de de tek anlamlı sözcüklerle ilgili eş dizimliliğe ve örnek cümleye yer verilmemiştir:

safdil, s. Naif
teğmen, i. [ask.] Lieutenant.

C. Köken Bilgisi

PTTFS'nin baş verisindeki kısaltmalar bölümünde yer verilen köken bilgisi kısaltmaları şunlardır:

Tablo 23: PTTFS'nin Baş Verisindeki Kısaltmalar ve Anlamları

A. Alman (ca)	İng. İngilizce	Jap. Japonca	Rus. Rus (ça)
Ar. Arapça	İsl. İslâvca	L. Latin (ce)	T. Türk (çe)
F. Fransızca	İsp. İspanyolca	Mac. Marcar (ca)	Yun. Yunan (ca)
İb. İbranice	İt. İtalyanca		

PTTFS'nin parçacıl yapısında köken bilgisi kullanımı örnekleri:

armador, i. İt. Gréeur, armateur.
bibliyoloji, i. Yun. [küt.] Bibliologie.
dekont, i. F. [ikt.] Décompte; **Tahsil ~ u** [ikt. Décompte d'encaissement.]

Yaptığımız incelemede sözlükte köken bilgisi her sözcük için belirtilmemiş ancak yeterli oranda köken bilgisi kısaltmasına yer verilmiştir.

D. Kullanım Bilgisi

PTTFS'nin 'Kısaltmalar' bölümünde aşağıdaki kullanım bilgilerine yer verilmiştir: anat. : Anatomi, ar.: Argo, as.: Askerlik, ast.: Astronomi, biol.: Biyoloji, bot.: Botanik, cilt.: ciltçilik, coğ.: Coğrafya, demir.: Demiryolu, den.: Denizcilik, din.: Din, diş.: Dişçilik, ecz.: Eczacılık, elek.: Elektrik, eski.: Eskiden, fel.: Felsefe, fiz.: Fizik, fot.: Fotoğrafçılık, geom.: Geometri, gram.: Gramer, h.d.: Halk dili, hava.: Havacılık, huk.: Hukuk, ikt.: İktisat, inş.: İnşaat, jeol.: Jeoloji, kay.: Kaynak, kim.: Kimya, küt.: Kütüphanecilik, ma.: Marangozluk, mad.: Madencilik, mak.: Makine, mal.: Maliye, mat.: Matematik, matb.: Matbaacılık, mec.: Mecaz, men.: Mensucat, met.: Meteoroloji, mim.: Mimarlık, mit.: Mitoloji, müz.: Müzik, otom.: Otomobil, psi.: Psikoloji, sin.: Sinemacılık, sp.: Spor, şa.: Şaka, ta.: Tarih, tar.: Tarım, tek.: Teknik, tel. Telefon, telev.: Televizyon, telgraf..: Telgraf, tıp.: Tıp, tic.: Ticaret, tiy.: Tiyatro, tur.: Turizm, vet.: Veteriner, zool.: Zooloji.

Yukarıdaki kullanım bilgilerinin PTTFS'ye yansıma biçimi aşağıdadır:

abluka, i. [huk.] Blocus, siège.
abonman, i. [ikt.] Abonnement.
baklaçiçeği, s. [bot.] Blanc jaunâtre.
baletoman, i. [tiy.] Balletomane.
dağ yağmuru, i. [coğ.] Plui de relief.
güzül, s. [ast.] Automnal.
kilometre, i. [mat.] Kilomètre
sapınç, i. [fel., ast. & fiz.] Aberration

PTTFS'de kullanım bilgisine özel bir önem verildiği ve neredeyse terim niteliği taşıyan tüm sözcüklerle ilgili, sözcüğün ait olduğu alanın belirtildiği, hatta "sapınç" sözcüğünde olduğu gibi yer yer aynı sözcükle ilgili birden çok kullanım

bilgisinin verildiği görülmektedir. Kullanım bilgisi bakımından oldukça zengin olan sözlüğün bu yönü en güçlü yanlarından biri olarak göze çarpmaktadır.

E. Çapraz Gönderim

PTTFS, çapraz gönderim bakımından oldukça zengindir hatta yazarın bu konuyu gereğinden fazla abarttığı söylenebilir. Çapraz gönderim işareti olarak ok işareti (→) kullanılmıştır. Sözlük içi çapraz gönderim kullanılmış, sözlük dışı çapraz gönderime yer verilmemiştir. Özellikle bazı sözcüklerin eski ve yeni dildeki karşılıkları, eş anlamlıları, yabancı kökenli sözcüklerin Türkçe karşılıkları gereğinden fazla verilmiş ve bunlar için çapraz gönderime başvurulmuştur:

Tablo 24: PTTFS'de Kullanılan Çapraz Gönderim Örnekleri		
dekoratör, → Dekorcu **deklarasyon**, → bildiri **ekzos**, → Egzos **ilka**, → Koyma, atma	**sadal**ı, → Sesli **sadasız**, → Sessiz **simsar**, → Komisyoncu **sinsilikle**, → Sinsice	**tenkil**, → Tepeleme **terkip**, sadalı, → Bileştirme, **terör**, → Yıldırgı **terörizm**, → Yıldırgıcılık

4. PTTFS Genel Değerlendirme

PTTFS'nin ön sözünde Tuğlacı, sözlüğün hangi ihtiyaçtan doğduğunu ve hangi boşluğu dolduracağını belirtmiş, sözlüğün amacını, hedef kitlesini açıkça belirtmiştir. Yazar, bibliyografya bölümünde zengin bir kaynak listesi kaydetmiştir. Sözlükte kullanılan özel işaretler ve anlamları belirtilerek kullanım kılavuzu ihtiyacı kısmen giderilmiştir. Ön sözde yazar, TDK'nin yazım prensiplerini benimsediğini ifade etmiş, sözcüklerin eskimiş biçimlerine yer vermekten kaçındığını belirtmiştir: "Bu eser Osmanlıcadan Fransızcaya bir sözlük olmadığına göre genç kuşağımızca artık kullanılmayan eskimiş Türkçe kelimelerin hemen çoğunu sözlüğe almaktan kaçındık" (Tuğlacı, 1998, s. 9).

Çapraz gönderim, iç maddeler, deyimler, atasözleri, örnek cümleler ve kullanım bilgisi bakımından oldukça zengin olan sözlüğün bu yönü en güçlü yanlarından biri olarak göze çarpmaktadır. Sözlüğün parçacıl yapısında yer alan tüm terimlerin ait olduğu alanlar belirtilmiştir.

5.5.2.2. Cybèle BERK, Michel BOZDEMİR, Türkçe-Fransızca Genel Sözlük, Langues et Mondes / L'Asiathèque, Paris. Değerlendirmesi

I. Bütün Yapı (Megastructure)

Cybèle BERK, Michel BOZDEMİR, Türkçe-Fransızca Genel Sözlük'ün (bundan sonra CBMBTFS), bütün yapısında ön veri olarak: iki adet iç kapak, giriş, girdilerin sunumu, Osmanlıca ve yeni yapım sözcükler, kötü arkadaş sözcükler (apartman, kantin), Türk dilinin genel karakteristik özellikleri, Türkçe: eklemeli bir dil, Alfabe (Türk Alfabesi), Ünlüler, Ünsüzler, Sözcük, Tür, Çoğul, Cümle, Uzatma işaretleri, Vurgu, Noktalama İşaretleri bulunmaktadır. Alfabetik sözlükten sonra son veri olarak ekler başlığı altında; kısaltmalar, kurum kuruluş kısaltmaları, ülkeler, tanınmış yer adları, atasözleri, Fransızcada doğrudan karşılığı olan Türkçe deyimler, sayılar, ünlü uyumlarına uymayan sözcükler, ses düşmesine uğrayan sözcükler, son ünlüsü ikizleşen alıntı sözcükler, sık kullanılan kadın isimleri, sık kullanılan erkek isimleri, sık kullanılan soyadlar, fiil çekim tablosu ve içindekiler bölümleri bulunmaktadır.

CBMBTFS, dış veri bakımından oldukça zengindir ve Batılı sözlüklerden yararlanılarak özenle hazırlandığı izlenimi uyandırmaktadır. Bu niteliği ile Türkiye'de yazılan iki dilli sözlüklerden çok daha avantajlı bir konumda bulunmaktadır. Yazarlar dış veride özellikle ana dili Fransızca olan kullanıcıya Türkçenin genel niteliklerini ve yapısını özetleyen zengin bir içerik sunmuşlardır.

A. Dış Veriler

CBMBTFS'de dış veri olarak cep sözlüğü formatında bir sözlük için oldukça zengin sayılabilecek bir içeriğe yer verilmiştir. Yazarların Batılı sözlükleri yakından tanımaları ve kullanmaları, Batı'daki sözlük bilimi geleneğinden esinlenmelerinin bu tutumlarında etkili olduğu görülmektedir. Özellikle Türkçe fillerin hâl ekleriyle birlikte verilmesi, Fransız dilindeki fillerin sonuna gelen edatlarla (prépositions: à, de, par, avec, en vb) verilmesi geleneğinin faydalı ve gerekli bir devamıdır.

a. Sözlük Hakkında Genel Bilgiler

- **Sözcük Sayısı, Dış ve İç Kapaklar Boyut, Sütun, Renk ve Tasarım**

Cybèle Berk ve Michel Bozdémir'in, 2007 yılında Langues et Mondes / L'Asiathèque yayınları tarafından Paris'te yayınlanan CBMBTFS adlı eseri, 523 sayfadan oluşan ve yaklaşık 13.000 sözcük içeren bir cep sözlüğüdür.

Sözlüğün giriş kısmında yaklaşık 13.000 Fransızca sözcük, kalıp söz ve deyim karşılıklarını içerdiği belirtilmiştir.

Sözlüğün kapak tasarımında, beyaz zemin üzerine siyah ve mavi yazılarla sözlüğün adı ve yazarları ile birlikte *Dictionnaire des Langues O'* biçiminde sözlüğü yayınlayan kurumun adı ve logosuna yer verilmiştir. Sözlüğün sırt kısmında başlık, "DICTIONNARE TURC-FRANÇAIS", yazılmıştır. Sözlüğün arka kapağında sözlüğü yayınlayan kurumun adı "*Langues O' INALCO*" ve logosu yer almaktadır. Sözlükte iki adet iç kapak kullanılmıştır. İlk kapağın ön yüzünde sadece "DICTIONNAIRE TURC-FRANÇAIS", arkasında ise *Langues O' Sözlükleri' Koleksiyonu* başlığı altında bu kurumun yayınladığı sözlüklere yer verilmiştir. İkinci iç kapak ise yayıncı kurumun logosu dışında dış kapak ile aynı tasarıma sahiptir. Bu kapağın arkasında ise "TÜRKÇE SAHASI INALCO DİLLER KOLEKSİYONU" başlığı altında kurumun yayınladığı Türkçe sözlükler ve bir eser adı yer almaktadır.

CBMBTFS, 12x15 cm ebatlarında, 2 cm kalınlığında, her sayfası iki sütundan oluşan, kenar boşlukları hariç her sütunu 4 cm olan, alfabetik olarak düzenlenlenmiş bir sözlüktür. Eser, Fransızcayı, Türkçeyi öğrenmeye yeni başlamış veya bu dilleri orta derecede bilen kişiler için hazırlanmış, hedef dilden kaynak dile, Türkçe-Fransızca, tek boyutlu L2>L1 iki dilli bir sözlüktür. Sözlük 523 sayfadan oluşmaktadır. Kapak tasarımı oldukça sade, basit, albenisi olmayan, beyaz renkli, orta kalınlıkta karton kapaklı, iplik dikişle ciltlenmiş bir sözlüktür.

CBMBTFS'de dış kapak tasarımı tasarım denemeyecek ölçüde basit olup, orta kalınlıkta beyaz karton kapak üzerine mavi-siyah yazılarla sözlüğün başlığı, yazarlarının adı, kurumu, yayınevinin adı ve logosu yazılmıştır. Sözlüğün sırtında

sözlüğün başlığı bulunmaktadır. Sözlüğün arka kapağında sözlüğün kurumu "Langues O' INALCO" ve kurumun logosu bulunmaktadır.

CBMBTFS'nin iç kapak tasarımında, dış kapağından farklı olan iki husus sözlüğün yayın yılının yazılmış olması ve kurumun logosunun yer almamasıdır. İç kapağın üst yüzeyinde kurum adı, sözlüğün başlığı, yazarlarının adı soyadı, yayınevi adı ve logosu ile yayın yılı bulunmaktadır

- **Sözlüğün Türü**

CBMBTFS, alfabetik olarak düzenlenlenmiş genel amaçlı, hedef dilden kaynak dile (Türkçe-Fransızca) tek boyutlu L2>L1 iki dilli bir sözlüktür.

- **Sözlüğün Amacı ve Hedef Kitlesi**

Sözlüğün Fransızca "Giriş" kısmında yazarlar, sözlüğün hedef kitlesinin daha çok ana dili Fransızca olanlar, Fransa'da ve diğer ülkelerde yaşayan Türkler olduğunu ancak ana dili Türkçe olanların da sözlükten yaralanabileceğini belirtmektedirler. Ayrıca, sözlüğün, Fransızca ve Türkçeyi yeni öğrenmeye başlayan veya bu dilleri orta düzeyde bilenlere yönelik olduğunu belirtmektedir. Yani sözlük genel amaçlı bir sözlük olmayıp özel bir kitleye hitap etmektedir.

Berk ve Bozdemir sözlüğün giriş yazısında özlüğün yazılış amacıyla ilgili olarak, sözlüğün diğer sözlüklerde yer almayan Türk diliyle ilgili açıklamalar yapmış ve Türk dilinin kendine has özellikleri ile ilgili boşluğu doldurmayı amaçladıklarını belirtmişlerdir. Bunun için de Türkçenin genel karakteristik özelliklerine, ses özelliklerine, sözcüğün ve cümlenin yapısına, Türk alfabesinin kısa tanıtımına yer verdiklerini belirtmişlerdir. Sözlük dış veri bakımından Türkiye'de yayınlanan sözlüklerden daha özenli hazırlanmış ve daha çok veri içermektedir.

- **Sözlüğün Yazarları, Bilim Kurulu, Kurumu**

CBMBTFS, Paris INALCO'da (Ulusal Doğu Dilleri ve Uygarlıkları Enstitüsü) Türkçe Öğretim görevlisi olarak çalışan Cybèle BERK ve yine aynı kurumda "Türk Dili ve Medeniyeti" alanında öğretim görevlisi olarak çalışan Michel Bozdémir tarafından hazırlanmıştır. Bu bakımdan sözlüğün hem iki kişilik bir bilim

kurulu tarafından hazırlanması hem de Doğu dillleri ve uygarlıkları konusunda önemli bir yeri olan INALCO gibi bir kurum tarafından desteklenmesi sözlüğün güçlü yanlarından biridir.

- **Sözlüğün Sözcük Derleme Yöntemi ve Kaynakları**

Berk ve Bozdemir, giriş bölümünde, sözlükte derleme yöntemi olarak önyargısız bir tutum sergilendiğini, "**öz Türkçe" taraftarlarının veya karşıtlarının tutumlarına göre değil**, dilin genel yapısına uygun **bir orta yol izlediklerini** ve buna uygun bir **cep kitabı niteliğinde** sözlük hazırladıklarını ifade etmişlerdir.

Giriş bölümünün sonunda: "Netice olarak günlük ve yaşayan dilin önemli sözcük hazinesinin büyük bölümünü kapsayan ve hızlı iletişimi ve kademeli olarak gelişen ve anlatımı kolaylaştıran sözcük kadrosunu içeren bir sözlük söz konusudur." ifadesiyle sözlüğün derleme yöntemi ve içeriği, bu içeriğin niteliği belirtilmiştir (Berk ve Bozdemir, 2007, s. 6).

CBMBTFS'nin dış verisinde yazarlar, sözlüğü hangi kaynaklardan, sözlüklerden yararlanarak hazırladıklarını, hangi derleme yöntemini kullandıklarını belirtmemiştir. Bu tutum sözlüğün zayıf yönlerinden biridir.

- **Cilt Dayanıklığı, Kâğıdın Niteliği**

CBMBTFS'nin, iplik dikişli yeterince sağlam bir cildi vardır. Beyaz renkli orta kalınlıkta bir karton kapağı olan sözlüğün kapağı ise pek dayanıklı değildir. Sözlük deri ciltli olmadığından karton kapağı erken deforme olmuştur. Sözlük beyaz renkli birinci sınıf orta kalınlıkta hamur kâğıda basılmıştır. Sözcük arama esnasında katlanma, sayfaların birbirine yapışması, göz yorulması gibi olumsuzluklar söz konusu değildir.

- **Sayfa Numaraları**

CBMBTFS'nin her sayfası iki sütun olarak düzenlenmiş ve sayfa numaraları her sayfanın orta üst kısmına konmuştur. Sütunlar arasında sütun çizgisi yoktur. Sözlük cep formatıda, 12x15 boyutlarında ve 3 cm kalınlığındadır. Sütunlar üzerinde

sözcüklere ulaşmayı kolaylaştıran rehber sözcüklere yer verilmemiştir. Sütunlar 4x12 boyutlarındadır, her sütunda yaklaşık 40 satır ve yaklaşık 10-20 arasında değişen sayılarda madde başı sözcük yer almaktadır. Sözlüğün bütüncül yapısını oluşturan girdiler, 31-523'üncü sayfalar arasındadır. 1-30. sayfalar ile 523-544. sayfalar arasında ise sözlüğün dış verileri yer almaktadır. Bu durumda sözlük kısmı 492 sayfadır.

b. Baş Veriler

CBMBTFS, baş veri olarak oldukça zengindir. Sözlükte; iç kapak, yayınevinin yayınladığı bazı Türkçe iki dilli eserler, diğer eserler, giriş, girdilerin takdimi, telaffuz için giriş, ismin halleri, cinsiyet, eylem, köken bilgisi, düzensiz çoğullar, Fransızca karşılıklar, örnekler, eş anlam ve zıt anlamlar, Osmanlıca ve yeni sözcükler, galatlar, Türkçenin genel karakteristik özellikleri, Türkçe: sondan eklemeli bir dil, alfabe, ünlüler, ses olayları, ünsüzler, sözcük, çokluk, cümle, vurgu, tonlama, noktalama işaretleri, kısaltmalar olmak üzere toplam 30 sayfa baş veriye yer verilmiştir.

- **Ön Söz**

CBMBTFS'nin ön verisinde bir buçuk sayfalık bir ön söz kaleme alınmıştır. Bu bölümde yazarlar sözlüğün hedef kitlesini ve bu hedef kitlenin dil seviyesini (başlangıç ve orta seviye), sözlüğe neden gereksinim duyulduğunu, 13.000 civarında sözcük içerdiğini, geleceğin Türkçe konuşucularına, Türkçenin genel özelliklerini gösteren kullanım kılavuzu niteliğinde bilgiler sunduğunu belirtmektedir.

Berk ve Bozdemir ayrıca, Türk dilinin yakın geçmişte tartışmalı ve bilinçli bir reform geçirdiğini belirtmektedir. Onlara göre son yıllardaki bu hızlı ve derin değişim özellikle sözcüksel alanda yaşanmıştır. Yazarlar, Kemalist hareketin dildeki Farsça ve Arapça sözcükleri tasfiye etme ve bu sözcüklerin yerine eski Türkçeden alınan sözcükleri yerleştirmek istemesinin Türkçe sözlük yazımını zorlaştırdığını iddia etmektedirler. Buna karşılık sözlüğün yazımında dildeki bu tartışmalardan bağımsız bir yol tutarak güncel Türkçe'nin el kitabını oluşturmaya çalıştıklarını ifade etmektedir.

Berk ve Bozdemir, Türkçe'yi özleştirmek için dilde hızla azalan Arapça, Farsça sözcüklerin yerini başta Fransızca olmak üzere Batılı dillerden alınan sözcüklerin aldığını, bu durumun Türkçeye ilgi gösterenler için bir kolaylık teşkil ettiğini iddia etmektedirler. Son olarak sözlüğün Fransızca konuşanlar başta olmak üzere, ana dili Türkçe olan Fransızca konuşanlara, Fransızca konuşulan ülkelerde yaşayan genç Türklere faydalı olacağını; günlük ve soyut-somut Türkçe konuşma diline, yazı diline hâkimiyeti kolaylaştıracağını, bunun için sözlüğün yaşayan günlük Türkçe'nin en sık kullanılan sözcük hazinesinin önemli bir bölümünü içerdiğini, anlamayı ve kademeli olarak kendini ifade etmeyi kolaylaştıcağını belirtmektedir.

- **Yazarların Fotoğrafı ve Biyografisi**

CBMBTFS'nin dış verilerinde yazarların fotoğrafı ve biyografisi yer almamaktadır. Sözlüğün hiçbir bölümünde fotoğraf ya da resim kullanılmamıştır.

- **Özel İşaretler**

CBMBTFS'nin baş verisinin 28. sayfasında Türkçe'de kullanılan noktalama işaretleri ve bunların Fransız dilindeki karşılıkları verilmiştir. Bu yenilik dillerinden biri Türkçe olan iki dilli sözlükler ve Tek dilli sözlüklerde pek kullanılmayan faydalı bir yeniliktir. Bunun dışında sözlükte en çok kullanılan işaretler iç maddelerde madde başı sözcük yerine kullanılan **dalga (~)**, Fransızca-Türkçe sözcüğün eş anlamlısını göstermek için iki sözcük arasında kullanılan **eşit (=)** (succursale = şube), **karşıt** anlamlı sözcükten önce kullanılan **(≠)** (piment m. ≠ acı) işaretleridir.

c. İç Veriler

CBMBTFS'de iç verilere yer verilmemiştir.

d. Son Veriler

CBMBTFS'nin dış verisinde yer alan 20 sayfalık ekler (ANNEXES) bölümünde ön verisinde yer almayan ve bütüncül yapısındaki ana bilgiler dışındaki kısaltmalar (B. Bay Monsieur, bk. bakınız voir), kurum vb. büyük harfli kısaltmalar [A.B. Avrupa Birliği Union Européenne (U.E.), M.S. Milattan Sonra Après J.-C.], iki dilde ülkeler, tanınmış yer adları, sayılar, onluklar, ünlü uyumlarına uymayan sözcükler, hece düşmesine uğrayan sözcükler, ünsüz ikizleşmesine uğrayan sözcükler, **sık kullanılan özel isimler, sık kullanılan soyadlar**, fiil çekim tabloları, içindekiler bölümleri bulunmaktadır.

CBMBTFS'nin bütün yapısında ön veri olarak: iki adet iç kapak, giriş, girdilerin sunumu, Osmanlıca ve yeni yapım sözcükler, kötü arkadaş sözcükler (apartman, kantin), Türk dilinin genel karakteristik özellikleri, Türkçe: eklemeli bir dil, Alfabe (Türk Alfabesi), Ünlüler, Ünsüzler, Sözcük, Tür, Çoğul, Cümle, Uzatma işaretleri, Vurgu, Noktalama işaretleri bulunmaktadır. Alfabetik sözlükten sonra son veri olarak ekler başlığı altında; kısaltmalar, kurum kuruluş kısaltmaları, ülkeler, tanınmış yer adları, atasözleri, Fransızcada doğrudan karşılığı olan Türkçe deyimler, sayılar, ünlü uyumlarına uymayan sözcükler, ses düşmesine uğrayan sözcükler, son ünlüsü ikizleşen alıntı sözcükler, sık kullanılan kadın isimleri, sık kullanılan erkek isimleri, sık kullanılan soyadlar, fiil çekim tablosu ve içindekiler bölümleri bulunmaktadır.

II. Bütüncül Yapı (Macrostructure)

CBMBTFS'nin makro yapısını oluşturan madde başı sözcükler alfabetik olarak sıralanmış, küçük koyu haflerle belirginleştirilmiş, madde başı sözcükler için soldan dışa doğru çıkıntılı olarak yazma yöntemi kullanılmamıştır. Sözlüğün bütüncül ve parçacıl yapısında yer alan unsurlar sözlüğün ön verisindeki başlıklar altında tek tek ele alınarak açıklanmış böylece sözlük için 28 sayfalık bir kullanım kılavuzu ortaya konmuştur. Sözlüğün ön verisinde eserin bütüncül yapısını açıklayan başlıklar şunlardır: sözcük, cinsiyet, çokluk, cümle, inceltme-uzatma işaretleri, vurgu ve noktalama işaretleri.

A. Sözcük Listesi

CBMBTFS, Alfabetik Türkçe-Fransızca tek boyutlu Türkçeyi yeni öğrenmeye başlayan kişilere yönelik özel amaçlı iki dilli bir cep sözlüğüdür. Sözlüğün giriş kısmında 13.000'in civarında sözcük içerdiği belirtilmektedir. Berk ve Bozdemir, sözlüğün içerdiği sözcükleri günlük yaşayan dilden aldıklarını, eserlerini sözlü dili konuşmayı ve anlamayı kolaylaştırmak ve aynı ölçüde yazı dili için de faydalı olmak amacıyla yazdıklarını ifade etmektedir.

b. Madde Başı Sözcükler

CBMBTFS'de Batı'da ve Türkiye'de yazılan iki dilli veya tek dilli sözlüklerde yaygın olarak kullanılan alfabetik diziliş yöntemi ve madde başı sözcüklerin küçük harflerle yazılması geleneği sürdürülmüştür. Sözlükte madde başı sözcüklerin parçacıl yapıdaki açıklamalardan dışa doğru iki harf boyu çıkıntılı olarak yazılması geleneğine uyulmamıştır. Madde başı sözcüklerin yazımında özel isimlerin ve bunlardan türeyen sözcüklerin Türkçe yazım kurallarına uygun olarak ilk harfin büyük harfle yazılması geleneğine uyulmuştur: Fransız, İsveçli gibi. Buna karşılık **s**uédois (**İsveççe**) sözcünün ilk harfi Frasız dili yazım geleneğine uyularak küçük harfle başlatılmıştır.

III. Parçacıl Yapı (Microstructure)

CBMBTFS'nin parçacıl yapısında yer verilen iç maddeler, deyimler, atasözleri madde başı sözcükler koyu kalın harflerle yazılarak belirginleştirilmiştir. Sözcüklerin karşıt anlamları (≠) işaretiyle gösterilmiş: almak ≠ vermek, fiiller adıkları hâl ekleriyle verilmiştir. Fiillerin aldığı hâl eki madde başı sözcükten hemen sonra parantez içinde verilmiştir: almak 1. (-i), çarpmak (-i/-e), görüşmek (ile)… İç maddeler de koyu harflerle verilmiş, madde başı sözcük yerine dalga (~) işareti kullanılmıştır. Sözlük iç madde bakımından boyutuyla uyumlu, yeterli hatta zengin bir yapıya sahiptir: almak sözcüğüyle ilgili 27 iç maddeye, göz için 65 iç maddeye, soğuk sözcüğü için 12 iç maddeye yer verilmiştir. Yazarlar, sözlüklerine az sözcük almakla birlikte alınan sözcüklerle ilgili yeterli bilgi vermeyi öncelemişler ve bunda da başarılı olmuşlardır. Başlangıç ve orta seviyede Türkçe öğrenen bir kitleyi

hedefleyen yazarların bu yöntemi benimsemeleri sözlüğün didaktik boyutuna olumlu katkıda bulunmuştur.

CBMBTFS'nin parçacıl yapısının içeriği ve genel görünümü aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 25: CBMBTFS'nin Parçacıl Yapısının Genel Görünümü, Veri Bilgileri		
MADDE BAŞI	Sesletim	Yer verilmemiştir.
	Dil bilgisi	Sözcük türü ve dil bilgisi bilgileri verilmiştir.
	Köken	Yer verilmiştir.
	Kullanım etiketi	Yer verilmiştir.
	Tanım	Genellikle karşılık verme yöntemi tercih edilmiştir.
	Karşıt anlamlı sözcük	Yer verilmiştir.
	Örnek	Nadiren yer verilmiştir.
	Deyimler, kalıpsözler ve atasözleri	Her zaman yer verilmez. Genellikle yer verilir.
	Çapraz gönderim	Yer verilmemiştir.

A. Parçacıl Yapıda Biçimle İlgili Bilgiler

a. Yazım Bilgisi

CBMBTFS'nin ön verisinde yer alan LES ACCENTS (vurgu / uzatma-inceltme işaretleri) (Berk ve Bozdemir, 2007, s. 26) ve LA PONCTUATION (noktalama işaretleri) (A.e., s. 28) bölümlerinde birer sayfa yazım bilgisine yer verilmiştir. Yazarlar, **accents** sözcüğünü, bu başlık altında verilen 5 maddelik açıklamadan anlaşıldığına göre hem vurgu hem de sözcüklerin vurgusunu değiştiren ve Türkçede genellikle yabancı kökenli sözcüklerde bulunan uzatma-inceltme işaretleri için kullanmışlardır. Accents başlığı altındaki ilk 4 maddede Türkçedeki sözcük vurgusu üzerinde durulmuş, 5. Madede ise tıbbî, adlî, adâlet gibi örneklere ve hala-hâlâ, askerî-askeri, tarihi-tarihî, kar-kâr sözcüklerinin Fransızcalarına yer verilerek anlam ve telaffuz farklarına işaret edilmiştir.

b. Sesletim Bilgisi, Vurgu, Tonlama

CBMBTFS'nin bütüncül yapısında sesletim bilgisine ve fonetik alfabesine yer verilmemiştir. Sözlüğün ön verisinde Türk alfabesinde yer alan harf ve seslerin

Fransızca karşılıkları örneklerle verilmiş ve bazı ses olayları örneklerle açıklanmıştır (s. 14-22). Vurgu (s. 26) ve tonlama (s. 27) bilgisine de sözlüğün ön verisinde yer verilerek bu bilgiler örneklerle açıklanmıştır.

c. Dil bilgisel Bilgi

CBMBTFS'nin ön verisindeki "Kısaltmalar" bölümünde sözcüklerle ilgili dil bilgisel bilgiler ve kısaltmaları şunlardır: adj.: adjectif, adv.: adverbe, abrév. abrévation, art. indéf.: article indéfini, conj.: conjonction, f.: féminin, fam.: familier, inf.: infinitif, interj.: interjection, inter.: interrogatif, m.: masulin, n.: nom, part.: particule, pers.: personnel, pl.: pluriel, post. pos.: post-position, prép.: préposition, pron. dém.: pronom démonstratif, pron. pers.: pronom personnel, pron. poss.: pronom possessif, sing.: singulier, suff.: suffixe, v.aux.: verbe auxiliaire,v.cont.: verbe contributif, v. fact.: verbe factitif, v. imp.: verbe impersonnel, v.i.: verbe intransitif, -e: directif, -de: locatif, -den: ablatif, -i: accusatif, -in: genitif.

Sözlüğün baş verisinde Türkçenin genel özellikleriyle ilgili: Türkçe: Sondan Eklemeli bir Dil, Alfabe, Ünlüler, Ünsüzler, Ses Olayları, Sözcük, Çokluk, Cinsiyet, Cümle, Vurgu, Tonlama ve Noktalama İşaretleri başlıkları altında bilgiler verilmiştir. Batılı sözlüklerde kullanılan zengin dış veri yazma geleneği bu sözlükte kısmen uygulanmıştır.

Sözlüğün bütüncül yapısındaki dil bilgisel bilgilere örnekler:

abes adj. et adv. (ar.) aberrant(e), insensé(e), inutile; ~ **kaçmak** : être aberrant(e), = gereksiz, lüzumsuz, yersiz, boş.

-den/-dan, -ten/-tan 1. suff. (de l'ablatif) de, par, en; evden : de la maison. **İstanbul'dan** : d'İstanbul. **-den gelmek** : venir de. **2**. suff. à cause de; **bu yüzden** : à cause de ceci = -den dolayı, -in yüzünden

kandırmak (-i) v.t. **1.** Convaincre, persuader qqn : -i inandırmak, -i ikna etmek **2**. (péj.) endormir, corrompre, tromper qqn = -i aldatmak.

B. Parçacıl Yapıda Anlamla İlgili Bilgiler

a. Tanımlar

- **Tamamen Çözümleyici Tek İfade Tanım**

CBMBTFS'de bu tanım türü çok az kullanılmıştır. Sözlüğün cep sözlüğü formatında olması ve ekonomiklik ilkesi bunda etkili olmuştur.

bağdaş n. action de croiser les jambes; **~ kurmak** : s'asseoir à la turque, en tailleur.
başbakanlık n. fonction de premier ministre et ses services.
etkileşim n. influence reciproque f.

- **Eş anlamlı Sözcükle Yapılan Tanım**

Pek çok iki dilli cep sözlüğünde olduğu gibi CBMBTFS'de bu tanım türü en çok kullanılan tanım türüdür. Yazarlar, bu tanım türünün bir benzeri olan ve Türkiye'de yazılan iki dilli sözlüklerde nadiren yer verilen karşıt sözcüklerle yapılan tanım yöntemini de kullanmışlardır:

katı (1) adj. **1.** dur(e), ferme (qqch); **~ yumurta** : oeuf dur = sert ≠ yumuşak. **2.**dur(e), rude, sec (sèche), sévère, impitoyable (qqn); adv. durement, rudement; **~ bir insan** : une personne dure, **~ yürekli** : qui a le coeur dur, sec, = acımasız, sert, merhametsiz, zalim ≠ yumuşak huylu
monte etmek (-i) v.t. monter, assembler qqch.
özne n. GRAM. sujet m.

- **Özgüleştirici (Typifying) Tanım**

CBMBTFS'den alınan iki özgüleştirici tanım örneği aşağıdadır:

bağlantısız adj. POLIT. Sans attachement, sans engagement, neutre; ~ ülkeler : pays non-alignés = bloksuz.
beyinsel adj. cérébral(e), (aux); ~ fonksiyonlar : fonctions cérébrales

- **Birleştirici (Synthetic) Tanım**

CBMBTFS'den alınan birleştirici tanım örneklerinden bazıları:

cumhurbaşkanı n. président(e) de la république m., chef d'Etat = devlet başkanı

cüzdan n. (ar.+per.) **1**. Porte-monnaie m., portefeuille m. **2**. Carte f., livret m.; nüfus ~ı : carte d'identité. aile ~ı : livret de famille.

- **Kurala Dayalı (Rule-based) Tanım**

CBMBTFS'de kullanılan kurala dayalı tanım örneklerinden bazıları:

ancak 1. Conj. Mais, cependant, pourtant**; gelmek istiyorum ~ hastayım :** je veux venir, mais je suis malade = ama, fakat. **2.** Adv. Seulement, ne…que, à peine, juste; **~ on dakikam var** : je n'ai que dix minutes. **~ yarın gelebilirim** : je ne pourrai que venir demain = yalnız, yalnızca, sadece.

den/-dan, -ten/-tan 1. suff. (de l'ablatif) de, par, en; evden : de la maison. **İstanbul'dan** : d'İstanbul. **-den gelmek** : venir de. **2**. suff. à cause de; **bu yüzden** : à cause de ceci = -den dolayı, -in yüzünden

b. Örnekler ve Eş Dizimlilik

CBMBTFS'nin cep sözlüğü formatında olması eserde eş dizimli ifadelere ve örneklere sınırlı sayıda yer verilmesine sebep olmuştur. Buna karşılık çok anlamlı sözcükler için yeterli sayıda deyime ve eş dizimli ifadelere yer verilirken örnek cümlelere ise çok az yer verilmiştir.

kötüleşmek, kötülemek v.i. empirer, s'empirer, s'aggraver; **hasta kötüleşti :** l'état du malade a empiré. **hava kötüleşti :** le temps est devenu mauvais, le temps s'est gâté ≠ iyileşmek.

sayfa n. (ar.) page f.; **kitap/defter ~ sı** : page de livre/de cahier. **boş ~** : page blanche. **bir gazetenin spor ~ sı** : page de sport d'un journal. **bir ~ atlamak** : sauter un page. **~ yı çevirmek** : tourner la page (propre et fig.). **yüz ~ lık bir kitap** : un livre de cent pages.

C. Köken Bilgisi

CBMBTFS'nin ön verisindeki kısaltmalar bölümünde yer verilen köken bilgisi kısaltmaları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 26: CBMBTFS'de Kısaltmalar Bölümündeki Köken Bilgisi Kısaltmaları

(all.) allemand	(bulg.) bulgare	(héb.) hébreu	(lat.) latin
(ang.) anglais	(esp.) espagnol	(hong.) hongrois	(ott.) ottoman
(ar.) arabe	(fr.) français	(it.) italien	(per.) persan
(arm.) arménien	(gr.) grec	(jap.) japonais	(port.) portugais
			(tr.) turc

CBMBTFS'deki köken bilgisi kullanımı örneklerinden ikisi:

abajur n. (fr.) lampe à abat-jour m.
badana n. (it.) badigeonnage, m. peinture f.; ~ cı n. badigeonneur m. peinture m. ~ lı (adj.) : peint(e) (appartement) = boya.

CBMBTFS'de yaptığımız incelemede köken bilgisine sadece bazı sözcükler için ve nadiren yer verildiği görülmüştür.

D. Kullanım Bilgisi

CBMBTFS'nin bütüncül yapısında aşağdaki tabloda görülen kullanım bilgilerine yer verilmiştir. Konu ya da alanlarla ilgili kullanım bilgilerinin kısaltmaları büyük harflerle ADMIN., GRAM., LITT., MED. … şeklinde, diğer kullanım bilgileri fam., fig., littér., péj. … şeklinde küçük harflerle yazılmıştır.

CBMBTFS'nin 'Kısaltmalar' bölümünde aşağıdaki kullanım bilgilerine yer verilmiştir: fam.: familier, fig.: figuré, littér.: littéraire, péj.: pejoratif, poét.: poétique, pop.: populaire, vulg.: vulgaire.

CBMBTFS'de yer verilen konu ve alanlarla ilgili kullanım bilgisi kısaltmaları: ADMIN.: administration, AERON.: aéronautique, AGRIC.: agriculture, ANAT.: anatomie, ARCHIT.: architecture, ASTR.: astronomie, AUTO.: automobile, BIOL.: biologie, BOT.: botanique, CINE.: cinéma, CHIM.: chimie, COMM.: commerce, COUT.: couture, CUIS.: cuisine, CULIN.: art culinaire (aşçılık), ECON.: economie, ELECT.: éléctrique, éléctronique, FIG.: figuré, FIN.: finances, GEOG.: géographie, GEOL.: géologie, GEOM.: géométrie, GRAMM.: grammaire, HIST.:

histoire, JUR.: juridique, LING.: linguistique, LITT.: littérature, MAR.: marine, MATH.: mathématique, MED.: medecine, METEO.: météorologie, MIL.: militaire, MUS.: musique, PED.: pédagogie, PHILO.: philosophie, PHONET.: phonétique, PHOTO.: photographie, PHYS.: physique, POLIT.: politique, PSYCHO.: psychologie, RELIG.: religion, SOC.: sociologie, SP.: sports, TECH.: technique, TEXT.: textile, THEAT.: théatre, ZOOL.: zoologie.

Yukarıdaki kullanım bilgilerinin CBMBTFS'ye yansıma biçimi aşağıdadır:

cebir n. (ar.) MATH. algèbre f.
dinamik (fr.) **1**. N. PHYS. dynamique f. **2**. FIG. dynamique, énergique, actif(ive) (qqn) = enerjik, hareketli, canlı, etkin, faal, aktif.
kısrak n. ZOOL. jument f.
mecaz n. (ar.) LITT. métaphore f., expression figuré f.

E. Çapraz Gönderim

CBMBTFS'de sözlük içi veya sözlük dışı çapraz gönderime yer verilmemiştir.

IV. CBMBTFS Genel Değerlendirme

CBMBTFS, Fransa Paris'teki INALCO (Ulusal Doğu Dilleri ve Uygarlıkları Enstitüsü) öğretim görevlileri tarafından yayınlanmıştır. Sözlük Batılı sözlük bilimi yöntemleriyle iki dile hâkim Türk kökenli yazarlar tarafından hazırlandığından incelemeye değer bulunmuştur.

CBMBTFS, dış veri bakımından oldukça zengindir ve Batılı sözlüklerden yararlanılarak hazırlanmıştır. Bu niteliği ile Türkiye'de yazılan iki dilli sözlüklerden çok daha avantajlı bir konumda bulunmaktadır. Yazarlar sözlüğün dış verisinde özellikle ana dili Fransızca olan kullanıcıya Türkçenin genel niteliklerini ve yapısını özetleyen zengin bir dil bilgisi içeriği sunmuşlardır.

Bozdemir ve Berk, giriş bölümünde, sözlükte derleme yöntemi olarak önyargısız bir tutum sergilendiğini, "öz Türkçe" taraftarlarının veya karşıtlarının

tutumlarına göre değil, dilin genel yapısına uygun bir orta yol izlediklerini ve buna uygun cep kitabı niteliğinde bir sözlük hazırladıklarını ifade etmişlerdir.

Giriş bölümünün sonunda yazarlar: "Netice olarak günlük ve yaşayan dilin önemli sözcük hazinesinin büyük bölümünü kapsayan ve hızlı iletişimi ve kademeli olarak gelişen anlatımı kolaylaştıran sözcük kadrosunu içeren bir sözlük söz konusudur." ifadesiyle sözlüğün derleme yöntemini ve amacını belirtmişlerdir (Berk Bozdemir, 2007, s. 6).

Sözcüklerin karşıt anlamları (≠) işaretiyle gösterilmiştir: *almak ≠ vermek*… Fiiller adıkları hâl ekleriyle verilmiş, her fiilin aldığı hâl eki madde başı sözcükten hemen sonra parantez içinde verilmiştir: *almak 1. (-i), çarpmak (-i/-e), görüşmek (ile)…* İç maddeler koyu harflerle verilmiş, madde başı sözcük yerine dalga (~) işareti kullanılmıştır. Sözlük iç madde bakımından boyutuyla uyumlu, yeterli hatta zengin bir yapıya sahiptir: *almak* sözcüğüyle ilgili 27 iç madde, *göz* için 65 iç madde, *soğuk* kelimesi için 12 iç maddeye yer verilmiştir. Sözlükte sesletim ve fonetik alfabesi verilmemiş, buna karşılık ön veride bazı ses olayları ile ilgili açıklamalara, vurgu ve tonlama bilgilerine yer verilmiştir.

5.5.3. Fransızca-Türkçe/Türkçe-Fransızca İki Boyutlu Sözlükler

5.5.3.1. FONO, Fransızca Büyük Sözlük, Fransızca-Türkçe, Türkçe-Fransızca, Fono Yay., İstanbul, 2011. Değerlendirmesi

I. Bütün Yapı (Megastructure)

FONO, Fransızca Büyük Sözlük, Fransızca-Türkçe, Türkçe-Fransızca'nın (bundan sonra FFBSFTTF), bütün yapısı dış kapak, iç kapak, bilim kısaltmaları, sözcüğün niteliğini gösteren kısaltmalar (argo, eski, … gibi kullanım bilgileri), sözcük türü kısaltmaları, diğer kısaltmalar, F-T iç kapak, F-T sözlük, T-F iç kapak, T-F sözlük, Fransızca düzenli düzensiz fillerin çekimi bölümlerinden oluşmaktadır. Sözlüğün bütün yapısında yer verilmesi gereken baş veri bilgileri olan harita, alfabe, dil bilgisi, özel isimler, devlet, kurum isimleri, dilde kullanılan kısaltmalar, bayraklar, kullanım kılavuzu gibi eksiklikler ilk bakışta dikkati çekmektedir. Sözlükte son veri olarak ise "Fransızca'da Düzenli ve Düzensiz Fillerin Çekimi" başlıklı 1446-1540 sayfaları arasında iki boyutlu sözlük için oldukça uzun fakat gerekli olan 94 sayfalık bir bölüme yer verilmiştir. Bu bölüm daha kısa tutularak özel isimler, şehirler, bölgeler, dilde kullanılan kısaltmalar, kurumlar… gibi faydalı son veri bilgilerine yer verilebilirdi. CBMBTFS'de dil bilgisi bilgileri önemsenmiş, önemine bağlı olarak 94 sayfalık dil bilsi bilgilerine yer verilmiştir; ancak aynı tutum baş veri ve iç veri için sergilenmemiştir.

A. Dış Veriler

FFBSFTTF'nin dış verisinde baş veri olarak iç kapak, yayınevi-basımevi bilgileri, kısaltmalar; son veri olarak da 95 sayfa "Fransızcada Düzenli Düzensiz Fillerin Çekimi" yer almaktadır. Sözlüğün türkuaz renkli dış kapak korumasının arka yüzünde "145 bin sözcük, En güncel sözcük ve deyimler, Dönüşümlü en büyük sözlük, Binlerce deyim ve argo sözcük, Bilimsel ve teknik terimler, Düzenli-Düzensiz fillerin çekimi" şeklinde sözlüğün içeriğini gösteren bir reklam-bilgi yer almaktadır. Strazburg Üniversitesi Alinéa Kütüphanesinde okurların serbest

kullanımına açık bir rafta bulunan sözlüğün dış kapak koruması üzerine "**Exclu du prêt**" (emanet verilmez) ibaresi yazılmıştır. Aynı kütüphanedeki diğer sözlüklerde böyle bir ibarenin görülmemesi ve bu esere nadir eser muamelesi yapılması, sözlüğün önemsendiği veya kütüphane rezervinde tek nüsha olması sebebiyledir. Sözlüğün dış verisinde ön söz, kullanım kılavuzu, kaynaklar, dil bilgisi, alfabe, telaffuz, Türkçe fiil çekimi, dil haritası, alfabeler… gibi önemli eksiklikler vardır.

a. Sözlük Hakkında Genel Bilgiler

- **Baskı, Sözcük Sayısı, Boyut, Sütun, Dış ve İç Kapaklar, Renk ve Tasarım**

FFBSFTTF, Mart 2011'de Fono Yayınlarının 341 nolu yayını ve ilk baskısı olarak Ayhan Matbaası tarafından basılmıştır. Sözlüğe Strasbourg Üniversitesi Alinéa Kütüphanesi 494.353 4 BUY numaradan ulaşılmıştır. Sözlükte ilk dikkat çeken husus ön söz, giriş bölümü veya kullanım kılavuzunun bulunmamasıdır. Sözlük, iki boyutlu, F-T/T-F genel amaçlı ve hedef kitlesi ana dili Türkçe olan kişiler için yazılmış genel amaçlı bir sözlüktür.

Sözlük, iki sütunlu olarak düzenlenmiş, sütunlar arasına dikey sütun çizgisi konulmamıştır. İki sütunun üst kısmına yatay bir çizgi çekilmiş sayfa numaraları bu çizginin üstüne iki sütunun ortasına gelecek şekilde yazılmıştır. Sözcük aramada kolaylık sağlamak amacıyla, soldaki sayfanın sol üst köşesine sol sayfanın ilk sözcüğü, sağdaki sayfanın sağ üst köşesine sayfanın son sözcüğü yazılmıştır. Sözlüğün F-T bölümü 1-728 sayfaları arasında, T-F bölümü731-1443 sayfaları arasındadır. Sözlüğün son verisindeki "Fransızca'daki Düzenli Düzensiz Fillerin Çekimi" bölümü 1445-1540 sayfaları arasında olup sözlük toplam 1540 sayfadır. Sözlükteki sözcük sayısı sözlüğün dış kapağına eklenen açık mavi renkteki dış kapak korumasının arkasında "145 bin sözcük, En güncel sözcük ve deyimler, Dönüşümlü en büyük sözlük, Binlerce deyim ve argo sözcük, Bilimsel ve teknik terimler, Düzenli-düzensiz fillerin çekimi" ifadesinde belirtilmiştir.

Sözlüğün dış kapak tasarımında ön kapakta lacivert renkli suni deri üzerine sarı rekli yazı ile sadece sözlüğün başlığı yazılmıştır. Arka kapak ise tamamen

boştur, sözlüğün sırt kısmında yine sözlüğün başlığı, yayınevi adı ve logosu yazılarak, resimsiz, çok basit bir tasarım yapılmıştır. Bu tasarımın hiçbir anlamı ve albenisi yoktur. İç kapağın arkasında kapak tasarımı, sayfa düzeni, baskı ve cilt işlerini yapan kişilerin adı, yayınevi ve basımevi bilgileri yer almaktadır. İç kapakta sözlüğün adı Fransızca ve Türkçe olarak yazılmıştır. Sözlüğün ikinci bölümünde yer alan iç kapakta ise "Türkçe-Fransızca / Turc-Français" başlığı yer almaktadır. Sözlüğe tasarım bakımından özen gösterilmemiş ve resim-harita kullanılmamıştır.

- **Sözlüğün Türü**

FFBSFTTF, alfabetik olarak düzenlenlenmiş genel amaçlı, hedef dilden kaynak dile ve kaynak dilden hedef dile F-T/T-F iki boyutlu L2>L1 ve L1>L2 iki dilli, 145.000 sözcük içeren bir sözlüktür.

- **Sözlüğün Amacı ve Hedef Kitlesi**

FFBSFTTF'nin giriş, ön söz, kullanım kılavuzu gibi bölümleri olmadığından amacı ve hedef kitlesi belirtilmemiştir. Ancak sözlüğün son verisinde yer alan "Fransızca düzenli-düzensiz fillerin çekimi" başlığından, sözlüğün içeriği ve boyutundan ana dili Türkçe olan her seviyedeki dil öğrenicilerinin hedeflendiği ve genel amaçlı bir iki dilli sözlük ortaya konulduğu anlaşılmaktadır.

- **Sözlüğün Yazarı, Bilim Kurulu, Kurumu**

FFBSFTTF'nin dış ve iç kapaklarındaki bilgiler incelendiğinde, sözlüğün dil eğitimi ve yabancı diller konusunda önemli bir tecrübeye sahip olan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Fono Özel Öğretim Kurumları Yayın Dağıtım San. Ve Tic. Ltd. Şti. tarafından yayınlandığı anlaşılmaktadır. Ancak sözlüğün dış verisinde sözlüğü hazırlayan kişi veya bilim kurulu üyelerinin adı yer almamaktadır. İç kapağın arkasında sadece kapak tasarımı, sayfa düzeni, kapak baskı ve cilt işlerini yapan kişilerin adı yer almaktadır. Derleyicilerin veya sözlük yazarlarının adının belirtilmemesi, sözlükteki sözcük kadrosunun, Fono Özel Eğitim Kurumunun yayın sürecinde yaptığı derleme ve sözlük yazma çalışmalarının bir birikimi olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Bununla birlikte sözlüğün baş verisinde hangi

kaynaklardan yararlanılarak hazırlandığının ve nasıl bir derleme metodunun kullanıldığının belirtilmemesi önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

Fono Açıköğretim ve Yayıncılık, 1953 yılında uzaktan eğitim yöntemiyle İngilizce öğreten bir kurum olarak faaliyete başlamıştır. Bugün, 30 ayrı dilde 400'ü aşkın yayınıyla ve çeşitli yabancı dil eğitim setleriyle varlığını başarıyla sürdürmektedir. Sözlüğün dil öğretimi ve sözlük hazırlama konusunda tecrübeli bir yayınevi tarafından ortaya konması bilgilerin güvenilirliği açısından önemlidir ve bu husus sözlüğün güçlü yanlarından birini teşkil etmektedir.

- **Sözlüğün Sözcük Derleme Yöntemi ve Kaynakları**

FBSFTTF'de derleme yöntemi olarak hangi tarama yöntemlerinin kullanıldığı belirtilmemiştir. Kurumun mevcut sözlük yazma tecrübesinin, bilgi birikimi ve altyapısının kullanıldığı anlaşılsa da bunun belirtilmemesi önemli bir eksikliktir. Sözlüğün dış verisinde kaynaklar belirtilmemiştir. Bu hususlar sözlüğün zayıf noktalarını teşkil etmektedir.

- **Cilt Dayanıklılığı, Kâğıdın Niteliği**

FFBSFTTF, iplik dikişli olan ancak yeterince sağlam olmayan bir cildi vardır. Sözlük beyaz renkli birinci sınıf orta kalınlıkta hamur kâğıda basılmıştır. Sözcük arama esnasında katlanma, sayfaların birbirine yapışması, göz yorulması gibi olumsuzluklar söz konusu olmamaktadır.

- **Sayfa Numaraları**

FFBSFTTF'de her sayfa iki sütun olarak düzenlenmiş ve sayfa numaraları her sayfanın orta üst kısmına çizilen yatay çizginin üzerine konmuştur. Her sayfanın sol üst kısmında sayfanın ilk sözcüğü, sağdaki sayfanın sağ üst kısmında ise sayfanın son sözcüğü adreslenmiştir. Her sütun 54 satırdan oluşmaktadır, sözlük toplam 1540 sayfadır.

b. Baş Veriler

FFBSFTTF, baş veri içeriği olarak oldukça basit ve yetersizdir. Başlık sayfasının üst kısmında yayınevi adı, sözlüğün başlığı yer almaktadır. Başlık sayfasının arkasında Fono Yayınlarına ait iletişim bilgileri; kapak tasarımı, sayfa düzeni, kapak, baskı ve cilt tasarımını yapan kişilerin adı soyadı, sözlüğün basım tarihi, basım yeri ve adresi yer almaktadır. Sözlükteki kullanım bilgileri ve kısaltmaları; bilim kısatmaları (mim., tic. …), nitelik veren kısaltmalar (arg., kon., şak. …), sözcük türü kısaltmaları (n., vi., pron. …), diğer kısaltmalar (qch, qn,) olarak dört başlık altında toplanmıştır. Ayrıca sözlüğe özgü üç işaret: + sıfat gibi kullanım, / veya anlamında, ¤ sözcük türünün değiştiğini gösterir anlamında kullanılmıştır.

- **Ön Söz**

FFBSFTTF'nin dış verisinde ön söz, kullanım kılavuzu gibi pek çok gerekli bölüme yer verilmemiştir.

- **Yazarın Fotoğrafı ve Biyografisi**

FFBSFTTF'nin dış verilerinde yazarın fotoğrafı yer almamaktadır. Sözlüğün FONO yayınları tarafından yayınlanması, bir kurum yayını olması ve yayınevinin tüm yayınlarında kendi adını öne çıkarmak istemesi bu tutumda etkili olmuştur. Eserin dış verisinde yayınevinin tarihine ait bilgilere yer verilmemiştir. Sözlüğün hiçbir bölümünde fotoğraf ya da resim, çizim, harita kullanılmamıştır.

- **Özel İşaretler**

FFBSFTTF'nin dış verisindeki kısaltmalar bölümünde sözlüğe özgü üç işaret: Artı (+) sıfat gibi kullanım, taksim (/) veya anlamında, köşeli daire (¤) sözcük türünün değiştiğini gösterir" anlamında kullanılmıştır.

c. İç Veriler

FFBSFTTF'nin dış verisinde iç verilere yer verilmemiştir.

d. Son Veriler

FFBSFTTF'nin son verisinde iki boyutllu F-T/T-F bir sözlük için oldukça kapsamlı sayılabilecek 95 sayfalık "Fransızca Düzenli Düzensiz Fillerin Çekimi" bölümü yer almaktadır. Ancak Fono kurumu, Türkçe fiil çekimi, iki dilin ses bilgisi, sözcük yapımı, söz dizimi gibi daha pek çok dış veri bilgilerini ihmal etmiştir.

II. Bütüncül Yapı (Macrostructure)

FFBSFTTF'nin bütüncül yapısını oluşturan madde başı sözcükler alfabetik olarak sıralanmış, Times New Roman 10 yazı tipi-boyutuyla yazılmış, küçük koyu haflerle belirginleştirilmiştir. Madde başı sözcüklerin daha görünür ve kolay ulaşılır olması için bu sözcükler parçacıl yapıyı oluşturan açıklayıcı bilgilerden sola doğru iki harf boyu kadar çıkıntılı olarak yerleştirilmiştir.

A. Sözcük Listesi

FFBSFTTF, alfabetik Fransızca-Türkçe / Türkçe-Fransızca iki boyutlu genel amaçlı iki dilli bir sözlüktür. Sözlüğün, dış kapak koruyucusu üzerinde "145 bin sözcük, En güncel sözcük ve deyimler, Dönüşümlü en büyük sözlük, Binlerce deyim ve argo sözcük, Bilimsel ve teknik terimler, Düzenli-düzensiz fillerin çekimi" ifadelerinde sözcüklerin sayısı ve diğer girdilerin niteliği belirtilmiştir. Sözlükte yapılan incelemede çok anlamlı sözcükler için yeterli sayıda deyime, eş dizimliliğe yer verildiği ancak örnek cümlelere yer verilmediği görülmüştür. Ayrıca sözlükte, güncel sözcüklere de yer verilerek döneminin sözcük kadrosunu ve dilini büyük ölçüde yansıtması sağlanmıştır.

B. Madde Başı Sözcükler

FFBSFTTF'de Batılı ve yerli iki dilli veya tek dilli sözlüklerde yaygın olarak kullanılan alfabetik diziliş yöntemi ve madde başı sözcüklerin küçük harflerle yazılması geleneği sürdürülmüş, madde başı sözcükler parçacıl yapıda yer verilen açıklamalardan dışa doğru iki harf boyu sola çıkıntılı olarak yazılmıştır. Madde başı sözcüklerin yazımında özel isimler ve onlardan türetilen tüm sözcüklerin madde başı olarak ve büyük harflerle yazıldığı (Fransa, Fransız, Fransızca, Fransızlaştırma,

Fransızlaştırmak, …) görülmüştür. Sözlüğün sözcük kadrosunun güncel olduğu ve uluslararası sözcük kadrosuna yeterince yer verildiği görülmüştür.

III. Parçacıl Yapı (Microstructure)

FFBSFTTF'nin parçacıl yapısında iç maddeler, deyimler, atasözleri, eş dizimlilikler, nadiren örnek cümleler yer almaktadır ve bunlar madde başı sözcükler gibi koyu-kalın harflerle yazılarak belirginleştirilmiştir. Dönüşlü ve işteş fiiller (**s'averer, s'aviser de**) küçük harflerle başlatılmıştır. Sözlük iç madde bakımından yeterli ve zengin bir yapıya sahiptir. **avoir** (sahip olmak) kelimesiyle ilgili 19, **battre** (dövmek) sözcüğü ile ilgili 15; sahte sözcüğü ile ilgili 21, vermek sözcüğü ile ilgili 4 iç maddeye yer verilmiştir. FFBSFTTF'nin parçacıl yapısının genel görünümü aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 27: FFBSFTTF'nin Parçacıl Yapısının Genel Görünümü, Veri Bilgileri		
MADDE BAŞI	Sesletim	Sesletim bilgisi yoktur.
	Dil bilgisi	Sözcük türü ve dil bilgisi bilgileri verilmiştir.
	Köken bilgisi	Yer verilmemiştir.
	Kullanım etiketi	Yer verilmiştir. Bilim ve nitelik olarak ikiye ayrılmıştır.
	Tanım	Genellikle karşılık verme yöntemi tercih edilmiştir.
	Örnek	Nadiren yer verilmiştir.
	Deyimler, kalıp sözler ve atasözleri	Genellikle yer verilmiştir.
	Çapraz gönderim	Yer verilmemiştir.
	Özel işaretler	Yer verilmiştir.

A. Parçacıl Yapıda Biçimle İlgili Bilgiler

a. Yazım Bilgisi

FFBSFTTF'de baş veri olarak sunuş ve ön söz bölümlerine yer verilmediğinden nasıl bir yazım ve imlâ tutumu izlendiği belirtilmemiştir. Yapılan incelemede, sözlükte TDK'nin yazım ilkelerine uyulduğu anlaşılmıştır. Ancak bazı sözcüklerde bu tutum sürdürülmemiştir: **küfretmek** şeklinde yazılması gereken sözcük **küfür etmek** şeklinde yazılmıştır. Madde başı sözcükler ve iç maddeler

küçük harflerle yazılmış, Fransızca sözcüklerin yazımında Fransız imlâ kuralları uygulanmıştır. Madde başı sözcükler ve iç maddeler koyu harflerle yazılmış, dil bilgisi ve kullanım bilgisi ile ilgili kısaltmalar eğik harflerle yazılmıştır. Diğer sözlüklerde nadiren rastlanan +, / ve ¤ işaretleri kullanılmıştır. Artı işareti (+) sıfat gibi kullanım, eğik çizgi (/) veya anlamında, köşeli daire (¤) sözcük türünün değiştiğini göstermek için kullanılmıştır. Sözlükte Times New Roman 10 yazı tipi kullanılmıştır. Sözcüklerin anlamı verilirken yer yer aldıkları hâl eklerine ve edatlara, yer yer iç madde olarak örnek cümlelere yer verilmiştir. Sözcüklerin farklı anlamları verilirken numaralandırma yöntemi kullanılmamıştır.

approcher vt yaklaştırmak ¤ vi yaklaşmak **approcher de qqch** -e yaklaşmak **le matin approche** sabah yakın **s'approcher (de)** (-e) yaklaşmak

idaresiz incapable, insuffisant/e, inefficace, prodigue

b. Sesletim Bilgisi, Vurgu, Tonlama

FFBSFTTF'nin bütüncül ve parçacıl yapısında sesletim, fonetik alfabesi, alfabelerin fonetik alfabesiyle gösterilmesi, alfabe kıyaslaması, vurgu ve tonlama… bilgilerine yer verilmemiştir.

c. Dil Bilgisel Bilgi

FFBSFTTF'de sözcüklerle ilgili dil bilgisel bilgiler ve kısaltmaları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 28: FFBSFTTF'de Dil Bilgisel Bilgiler ve Kısaltmaları

Kısaltma	Türkçe açılımı	Fransızca açılımı
abr.	kısatma	abréviation
adj.	sıfat	adjectif
adv.	belirteç (zarf)	adverbe
art.	tanımlık / artikel	article
conj.	bağlaç	conjonction
excl.	ünlem	exclamation
f.	dişil	féminin
imp.	kişisiz	impersonnel
inv.	değişmez	invariable
m.	eril	masculin
n.	ad	nom
num.	sayı sıfatı veya adı	nom ou adjectif numéral

pl.	çoğul	pluriel
préf.	önek	préfixe
pron.	adıl (zamir)	pronom
vi.	geçişsiz eylem	verbe intransitif
vimp.	kişisiz eylem	verbe impersonnel
vpr.	dönüşlü eylem	verbe pronominal
vt.	geçişli eylem	verbe trasitif

FFBSFTTF'nin son verisinde "Fransızca Düzenli Düzensiz Fillerin Çekimi" adlı 95 sayfalık fiiil çekimi bilgisi yer almaktadır. Ancak baş veride ve iç veride bulunması gereken dil bilgisi bilgilerine yer verilmemiştir. Kısaltmalar sözlüğün F-T ve T-F her iki bölümünde de Fransızca olarak verilmiştir.

Sözlüğün parçacıl yapısında verilen dil bilgisel bigiler de yeterli değildir.

dont *pron.* ki onun, ki ondan

ancak seulement, ne … que, à peine, aussitôt que, juste, sinon que

FFBSFTTF'nin F-T bölümündeki dont sözcüğü ile ilgili verilmesi gereken dil bilgisel ve anlamsal bilgiler eksik verilmiş, T-F bölümdeki ancak sözcüğünün sözcük türü verilmemiş, anlamları ise eksik verilmiştir.

B. Parçacıl Yapıda Anlamla İlgili Bilgiler

q. Tanımlar

- Tamamen Çözümleyici Tek İfade Tanım

FFBSFTTF'de bu tanım türüne nadiren yer verilmiştir. Bunlara birkaç örnek:

baliveau *nm.* **o**rmanda yetişmeye bırakılan ağaç
claque *nm* yaylı silindir şapka; *kon.* Genelev

bayramlık de fête **bayramlık giysi** habit de fête **bayramlıklarını giymek** s'endimancher
gerdek chambre nuptiale **gerdek gecesi** la nuit de noces

3.2.1.2. Eş-Karşıt Anlamlı Sözcükle Yapılan Tanım

FFBSFTTF'deki tanımların çoğu diğer iki dilli sözlüklerde olduğu gibi eş anlamlı sözcüklerle yapılan tanımlar şeklindedir. Sözlükte karşıt anlamlı tanıma yer verilmemiştir.

épater vt ayağını kırmak; *kon.* hayret ettirmek, afallatmak, şaşırtmak
invectiver vt (birine) sövmek, kalaylamak, küfür etmek

içilmek être bu, se prendre, se servir
sözdizimi *dilb.* construction *nf.* tournure *nf,* syntaxe *nf.* **sözdizimi uzmanı** syntacticien/nmf

3.2.1.3. Özgüleştirici (Typifying) Tanım

FFBSFTTF'deki özgüleştirici tanım örneklerinden bazıları aşağıdadır:

animalier *nm* hayvan resimleri yapan ressam/heykeltıraş
cornéen, ne *adj* saydam tabakayla ilgili
dialectal, e, aux adj. lehçeyle ilgili
evrenselleştirmek universalisation *nf*
iktisaden économiquement

3.2.1.4. Birleştirici (Synthetic) Tanım

FFBSFTTF'de görülen birleştirici tanım örneklerinden birkaçı:

cerne *nm* enine kesilen ağaçta görülen daireler; göz/yara çevresinde morluk
ébauchoir *nm* taslak kalemi; oyma kalemi
etçil carnivore, carnassier/ère **etçil hayvan** carnivore *nm,* carnassier /ère *nm*
hamamcı celui qui tient un bain public **hamamcı olmak** avoir des pollutions nocturne

3.2.1.5. Kurala Dayalı (Rule-based) Tanım

FFBSFTTF'de dil bilgisel sözcüklerin tanımları ve fonksiyonları yeterince tanımlanmadığı gibi sözlüğün dış verisinde de gerekli bilgilere yer verilmemiştir.

de *prep* -den; -ile; -leyin; -oğlu, -gil; tarafından; yüzünden, -den başlayarak; konusunda, hakkında; -e göre; yerine
malgré *prép* -e rağmen, karşın; -e aldırmadan, ***malgré tout***, her şeye karşın, yine de
da aussi, également, dans, à
fakat mais, seulement

3.2.2. Örnekler ve Eşdizimlilik

FFBSFTTF, sözlüğün adında geçen "Büyük" adını hak edecek ölçüde örnek içermemektedir. Ancak eş anlamlı sözcüklerin bazılarıyla ilgili aşırı eş anlamlılık bilgisi verilirken (baş, dikkat, dil) bazıları içinse (arriver, boire, demander) çok az yer verilmiştir. Bazı sözcüklerin, özellikle bilimsel terimlerin tanımları verilmemiştir (kaktüs cactus nm, kakatu, cacatoès nm). Örnek cümlelere ise bazı çok anlamlı sözcükler için ve nadiren yer verilmiştir.

fait *nm* olay; olgu olmuş şey, iş, şey; gerçek ***aller au fait*** sadede gelmek ***au fait*** ne var ki, gerçekte ***de ce fait*** bu yüzden, bundan dolayı ***de fait*** gerçekten, gerçekte, ***du fait de*** yüzünden, sebebiyle; sonunda ***du fait que*** -diği için, ***en fait*** oysa, oysaki, ***en fait de*** konusunda ***être au fait de qch*** -den haberi olmak ***fait pour*** -e göre, biçilmiş kaftan ***faits d'armes*** önemli başarı; askeri başarı ***il fait beau*** hava güzel ***il fait froid*** hava soğuk ***il fait mauvais*** hava kötü ***le fait accompli*** emrivaki, oldubitti, ***le fait du prince*** keyfi karar ***le fait est que…*** gerçek şu ki ***mettre au fait*** bilgi vermek ***mettre qqn devant le fait accompli*** birini oldubittiye getirmek ***par le fait*** gerçekten, ***prendre sur le fait*** suçüstü yakalamak, ***se mettre au fait (de)*** durumu hakkında bilgisi olmak ***tout à fait*** tamamen, büsbütün

kaçmak fuir, échapper, s'échapper de, s'enfuir, s'évader, prendre les clés des champs, prendre la fuite, prendre le large, Caner, couper à qch, se dérober à, déserter, être cavale, faire le mur, jouer de la fille de l'air, mettre la clé sous la porte, se barrer, se cavaler, se sauver, se tailler, se trotter, (çorap) se démailler, **kaçar gibi** sauvette (à la), kaçıp gitmek s'évader, décamper **kaçıp kurtulmak** se sauver

3.3. Köken Bilgisi

FFBSFTTF'nin baş verisindeki kısaltmalar bölümünde ve sözlüğün parçacıl yapısında köken bilgisine yer verilmemiştir. Sözlüğün iki boyutlu olması nedeniyle sözlüğün boyutu ve ekonomiklik ilkesi göz önünde bulundurularak böyle bir tutum sergilenmiştir. İki dilli sözlüklerde köken bilgisi bazı sözlüklerde sadece yabancı dil kökenli sözcükler için verilmiştir.

3.4.2.3. Kullanım Bilgisi

FFBSFTTF'nin baş verisinde tek bir kısaltmalar başlığı kullanılmamış, kısaltmalar dört farklı başlık altında "Bilim Kısaltmaları, Nitelik Veren Kısaltmalar, Sözcük Türü Kısaltmaları ve Diğer Kısaltmalar" şeklinde sınıflandırılarak gösterilmiştir. Yazar kısaltmalara ilâve olarak bazı sözcüklerle ilgili kısaltma kullanmadan da kullanım alanını ayraç içinde belirterek bazı kullanım bilgileri vermiştir. Bu kısaltmaların sözlüğe yansıma biçimi şöyledir:

adonner (s') *vi* (içki, spor) kendini vermek ***s'adonner à qch*** kendini -e vermek
buteur *nm* (futbol) golcü
clamecer *vi kon.* ölmek
inopposable *adj. huk.* ileri sürülemez, dermeyan edilemez
kargagiller *hyb.* corvidés *nmpl*
salgılayıcı biy. sécréteur/euse

FFBSFTTF, kullanım bilgisi olarak oldukça zengin ve yeterli bilgi içermektedir. Fono kurumu sadece bilim, sanat, meslek dalları gibi genel kullanım bilgilerini vermekle yetinmemiş, gerekli gördüğü durumlarda kısaltmalarda yer vermediği kullanım bilgilerine (hayvanda, baş ve vücutta, futbol…) yer vermiştir.

3.5. Çapraz Gönderim

FFBSFTTF'nin parçacıl yapısında çapraz gönderime yer verilmemiştir. Tezin yazımı esnasında karşılaştırmalar yapmak üzere incelediğimiz Batılı iki dilli-çok dilli sözlüklerden ikisinde çapraz göderim kullanılmış, ikisinde ise kullanılmamıştır. Yani çapraz gönderimin yazarın tercihi ile ilgili olduğu tespit edilmiştir.

Çapraz gönderim kullanılan ve kullanılmayan iki dilli-çok dilli sözlükler ile çapraz gönderim kullanan sözlüklerde çapraz gönderim için tercih edilen işaretler, kısaltmalar ve anlamları aşağıdadır:

Tablo 29: Çapraz Gönderimlerin Batılı İki Dilli Sözlüklerdeki Görünümü			
Çapraz Gönderim Kullanılan Batılı İki Dilli Sözlükler		**Çapraz Gönderim Kullanılmayan Batılı İki Dilli Sözlükler**	
Harrap's Hispano Dictionnaire Esp.-Fr./Fr.-Esp. 1997	Larousse Dictionnaire Compact Fr.-Ang./Eng.-Fr. 1993	Grand Dictionnaire Hachette/Oxford Fr.-Ang./Ang.-Fr. 2001	Dictionnaire Multilingue Fr.-Ang.-Alm.-İtl.-Esp. 1998
İşaret: → Anlamı: vers/voir	İşaret: → Anlamı: see/voir	-	-

IV. FFBSFTTF Genel Değerlendirme

FFBSFTTF, iki boyutlu (F-T/T-F) genel amaçlı iki dilli bir sözlüktür. Sözlüğün uzmanlık alanı yabancı diller ve sözlükler olan FONO kurumu tarafından yayınlanması ve Fransa'daki kütüphanelerde kaynak eser olarak kullanılması eserin güvenilirliği açısından önemlidir. Eser, son verisinde yer alan 95 sayfalık "Fransızca düzenli ve düzensiz fiillerin çekimi" bölümü dışında dış veri bakımından oldukça yetersizdir.

Sözlüğün 145 bin girdi içediği belirtilmiş ancak bu girdilerle ilgili eş dizimliliklerin dağılımı düzenli değildir. Bazı girdilerle ilgili aşırı bilgi verilirken bazı sözcüklerin sadece karşılıkları verilmiştir. Güncel sözcüklere yer verilerek dönemin dili yansıtılmıştır. Sözlük, kullanım bilgisi bakımından oldukça zengindir ancak bazı kullanım bilgilerine kısaltmalar bölümünde yer verilmemiştir. İki boyutlu ve hacimli bir sözlük olması nedeniyle örnek cümlelere yer verilmemiştir, bu durum sözlüğün zayıf yönlerinden biridir.

5.5.3.2. ASSIMIL, Dictionnaire Turc-Français, Français-Turc Assimil S.A.S. Yay., Chennevières-sur-Marne, 2014. Değerlendirmesi

I. Bütün Yapı (Megastructure)

ASSIMIL, Dictionnaire Turc-Français, Français-Turc'ün (bundan sonra DAKTFFT) bütün yapısı; dış kapak, iç kapak, bilim kurulu ve yayın bilgileri, içindekiler, Sözlük (hakkında bilgiler), Türkçe-Fransızca bölümü (kullanım kılavuzu), Fransızca-Türkçe bölümü (kullanım kılavuzu), telaffuz tablosu (sembol, transkription, sözcük), kısaltmalar (türlerine göre sınıflandırılmış), Türkçe-Fransızca (sözlük), Fransızca-Türkçe (sözlük), Coğrafi isimler tablosu şeklindedir.

A. Dış Veriler

DAKTFFT'nin dış verisinde baş veri olarak iç kapak, yayınevi-basımevi bilgileri, içindekiler, ön söz (**Le dictionnaire**), Türkçe-Fransızca bölümü kullanım kılavuzu, Fransızca-Türkçe bölümü, telaffuz tablosu, konularına göre sınıflanmış kısaltmalar listesi; son veri olarak da 15 sayfa "Coğrafi isimler tablosu" yer almaktadır. Sözlüğün, beyaz ve kırmızı renklerin hâkim olduğu dış kapağının ön ve arka yüzeylerinde; 15.000 sözcük, 24.000 girdi ve 48.000 örnek içerdiği belirtilmektedir. Sözlüğün baş verisindeki ön sözde hedef kitlenin açıkça belirtilmiş olması, her iki bölüm için yazılan ayrıntılı kullanım kılavuzları, telaffuz tablosu, kısaltmalar tablosu, sözlükte bolca örnek cümleye yer verilmesi, parçacıl yapıda iki renk kullanılması, sözlüğün sözlükçülük alanında uzmanlığı olan ASSIMIL kurumu tarafından görevlendirilmiş bir bilim kuruluna yazdırılması güçlü yanları olarak öne çıkmaktadır. Buna karşılık yararlanılan kaynaklar ve sözcük derleme yöntemi belirtilmemiştir. Ayrıca sözlükte dil bilgisi, alfabeler, Türkçe fiil çekimi, dil haritası, … gibi önemli dış veri eksiklikleri göze çarpmaktadır.

a. Sözlük Hakkında Genel Bilgiler

- **Sözcük Sayısı, Baskı, Boyut, Sütun, Dış ve İç Kapaklar, Renk, Tasarım**

ASSIMIL, Dictionnaire Assimil Kernerman Turc-Français, Français-Turc (bundan sonra DAKTFFT), Ağustos 2014 tarihinde Assimil S.AS. Yayınları tarafından Paris banliyölerinden Chennevières-sur-Marne'da yayına hazırlanmıştır. Sözlük İtalya'da basılmıştır. Sözlüğe Strasbourg Üniversitesi Alinéa Kütüphanesi 494.353 4 ASS numaradan ulaşılmıştır. Sözlükte ilk dikkat çeken hususlar sözlüğün bir bilim kurulu tarafından hazırlanması, madde başı sözcüklerin mavi harflerle yazılmasıdır. Ayrıca sözlüğün baş verisinde hem T-F hem de F-T bölümleri için ayrıntılı kullanım kılavuzuna yer verilmiş, her iki bölümde sözcük ve deyimlerin telaffuzları gösterilmiş, son verisinde coğrafi yer adları belirtilmiştir.

Sözlüğün ön ve arka kapağında içerdiği sözcük, girdi ve örnek sayısı belirtilmiştir: "24.000 madde başı, 150.000 sözcüğün 40.000'i kullanım örnekleri ve onların çevirisi". Sözlüğün boyutları 11x17,5 cm, kalınlığı ise 4 cm'dir. Her sayfada iki sütun yer almaktadır. Sütunlar 15x4,5 cm boyutlarındadır.

Sözlük toplam 1078 sayfadır. Sözlük iki sütunlu olarak düzenlenmiş, sütunlar arasına dikey sütun çizgisi konulmamış, sayfa numaraları sütun boşluğunun üzerine gelecek şekilde yazılmıştır. Sözcük aramada kolaylık sağlamak amacıyla, soldaki sayfanın sol üst köşesine sol sayfanın ilk sözcüğü, sağdaki sayfanın sağ üst köşesine sayfanın son sözcüğü yazılmıştır. Sözlüğün T-F bölümü 19-613. sayfaları arasında, F-T bölümü 617-1061 sayfaları arasındadır. Sözlüğün baş veri bilgileri 1-18. Sayfaları arasında, sözlüğün son verisindeki "**Coğrafi isimler tablosu**" bölümü 1063-1078 sayfaları arasında yer almaktadır.

DAKTFFT'nin dış kapak tasarımında beyaz zemin rengi ve kırmızı renk öne çıkarılmış, krem renginden bordoya doğru gittikçe koyulaşan ve gökkuşağını andıran farkat ne anlama geldiği anlaşılmayan bir tasarım kullanılmıştır. Sözlüğün dış kapağının ön ve arka üst kısmında ASSIMIL kurumunu vurgulamak üzere kurum adı mavi zemin üzerine siyah yazı ile yazılmış, kapağın üst kısmına mavi kuşak

çekilerek kurum adı belirginleştirilmiştir. Dış kapakta orta kalınlıkta karton kâğıt kullanılmıştır. Dış kapağın üst yüzeyinde sözlüğün kurumu ASSIMIL, başlığı "Dictionnaire Assimil Kernerman TURC, Français-Turc / Turc-Français" şeklinde yazılmıştır. Ön kapakta sözlüğün içerdiği sözcük, girdi ve örnek sayısı belirtilmiştir. Arka kapakta ön kapaktaki bilgilere ilâve olarak sözlüğü tanıtan üç cümlelik reklam ve sözlüğün fiyatı yazılmıştır. Kapak tasarımında veya sözlüğün herhangi bir yerinde resim, grafik, fotoğraf kullanılmamıştır. Sözlüğün dış kapak sırtında sözlüğün ön kapaktaki başlığı, yayınevi adı ve logosu yer almaktadır.

DAKTFFT'nin iç kapak tasarımı beyaz renktedir. İç kapakta sözlüğün yayınevi, başlığı ve logosuyla birlikte dikey olarak "Les Dicos D'ASSIMIL" (ASSIMIL sözlükleri) ifadesi yer almaktadır. İç kapakta resim, fotoğraf, logo kullanılmamıştır. İç kapağın arkasında yayınevi-basımevi bilgileri, sözlüğü hazırlayan bilimsel kurulun isimleri, iletişim bilgileri ve yasal uyarı metni yer almaktadır.

- **Sözlüğün Türü**

DAKTFFT, alfabetik olarak düzenlenlenmiş genel amaçlı, hedef dilden kaynak dile ve kaynak dilden hedef dile iki boyutlu T-F/F-T iki boyutlu L2>L1 ve L1>L2 iki dilli bir cep sözlüğüdür. Dış ön kapaktaki bilgilerde "150.000 sözcük, 24.000 madde başı ve 40.000 örnek" içerdiği belirtilmektedir.

- **Sözlüğün Amacı ve Hedef Kitlesi**

DAKTFFT'nin baş verisinde yer alan "Le dictionnaire" (Sözlük) başlığının ilk paragrafında sözlüğün amacı ve hedef kitlesi açıkça belirtilmiştir: "Assimil Kernerman Türkçe-Fransızca Fransızca-Türkçe Sözlüğü ana dili Fransızca olan ve Türkçeyi başlangıç, orta, ileri düzeyde öğrenen veya konuşanlara yöneliktir."

- **Sözlüğün Yazarı, Bilim Kurulu, Kurumu**

DAKTFFT'nin dış ve arka kapağında yazar adı verilmemiş "ASSIMIL Sözlükleri" ibaresi öne çıkarılmıştır. Sözlüğün sırtında da yayınevi adı "ASSIMIL" şeklinde öne çıkarılmıştır. İç kapakta da dış kapaktaki "ASSIMIL Sözlükleri" ifadesi

vurgulanmıştır. İç kapağın arkasında sözlüğün yazımında görevli olan bilim kurulunun isimleri tek tek belirtilmiştir. Bilim kurulunda hem Fransızca uzmanları hem de Türkçe uzmanları bulunmaktadır.

Assimil, 1929 yılında Alphonse Chérel tarafından kurulmuş bir Fransızca öğretimi yayınevidir. Kurulduğu yıl yayınladığı "Kolay İngilizce" bu kurumun temellerini attığı yıl gösterdiği önemli bir başarıdır. Günümüzde onlarca dilde ezberi dışlayan ve sezgisel özümleme ilkesine dayanan kendi kendine "kolay öğrenme" ilkesine dayanan yayınlar yapmaktadır. ASSIMIL, günlük basit cümleler dinleyerek öğrenmeye ve tekrar etmeye dayalı bir öğrenme yöntemi önermekte ve yayın ilkesini bu prensipler çerçevesinde şekillendirmektedir (Assimil, 2023).

- **Sözlüğün Sözcük Derleme Yöntemi ve Kaynakları**

DAKTFFT'de derleme yöntemi olarak hangi yöntemlerin kullanıldığı belirtilmemektedir. Sözlüğün dış verisinde sözlükten bahseden tek bölüm olan "Le dictionnaire"de sözlüğün derlenme yöntemi ve kaynakları belirtilmemiştir. Baş verideki bu bölümde sözlüğün güncel dili kapsadığı ifade edilmiştir. Ancak derleme yöntemi ve kaynaklarının belirtilmemesi sözlüğün zayıf noktalarını teşkil etmektedir.

- **Cilt Dayanıklığı ve Kâğıdın Niteliği**

DAKTFFT'nin cildinde oldukça güçlü bir yapıştırıcı kullanılmış, dış kapağı orta kalınlıkta bir kartondan yapılmıştır. Eserin cildinin aşırı kullanımdan kaynaklanan yıpranmalara karşı dayanıklı olmadığı görülmüştür. Sözlük beyaz renkli birinci sınıf orta kalınlıkta hamur kâğıda basılmıştır. Sözcük arama esnasında katlanma, sayfaların birbirine yapışması, yıpranma, göz yorulması gibi olumsuzluklar söz konusu olmamaktadır. Sözlüğün fiziksel yapısındaki tek olumsuzluk dış kapağın deri ciltli olmaması, bu nedenle kolay deforme olmasıdır.

- **Sayfa Numaraları**

DAKTFFT'de her sayfa iki sütun olarak düzenlenmiş ve sayfa numaraları her sayfanın orta üst kısmına sütun boşluklarının üzerine konmuştur. Her sayfanın sol üst kısmında sayfanın ilk sözcüğü, sağdaki sayfanın sağ üst kısmında ise sayfanın son

sözcüğü adreslenmiştir. Her sütun 53 satırdan oluşmaktadır, sözlük toplam 1078 sayfadır.

b. Baş Veriler

DAKTFFT, baş veri olarak iç kapak, yayınevi-basımevi bilgileri, içindekiler, ön söz (**Le dictionnaire**), Türkçe-Fransızca bölümü kullanım kılavuzu, Fransızca-Türkçe bölümü kullanım kılavuzu, sembol-transkription-sözcük bölümlerinden oluşan telaffuz tablosu, konularına ve türlerine göre sınıflanmış kısaltmalar yer almaktadır. DAKTFFT, Türkiye'de yayınlanan iki dilli sözlüklerle kıyaslandığında hedef kitlesini açıkça belirtmesi, sözlüğün iki dile hâkim bir bilim kurulu tarafından yazılması ve ASSIMIL KERNERMAN gibi sözlük yazımını temel uğraş alanı edinmiş bir kurum tarafından yayınlanması olumlu nitelikleri olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca eserin iki dile ait kullanım kılavuzuna yer vermesi, ön sözünde ve dış kapağında sözcük sayısını belirtmesi, parçacıl yapısında mavi ve siyah olmak üzere iki renk kullanması, kapak tasarımı bakımılarından kullanıcının tercih sebebi olabileceği değerlendirilmektedir.

- **Ön Söz**

DAKTFFT'nin baş verisindeki ön söz, Le dictionnaire (sözlük) başlığını taşımaktadır. Ön sözde sözlüğün hedef kitlesi, iki boyutlu oluşu, içerdiği sözcük, girdi, deyim ve çeviri sayısı, parçacıl yapısında yer alan bilgilerin sırası ve niteliği, iç maddeler gibi bilgilere yer vermesi ilk göze çarpan güçlü yönlerdir. Ön sözde ayrıca ana dili Fransızca olanlara Türkçe okumayı kolaylaştırmak için sözlüğün T-F bölümünde uluslararası fonetik alfabesine (API) yer verdiği, kısaltmaları sınıflandırarak "Kısaltmalar tablosu" şeklinde verdiği görülmüştür. Ön sözde ayrıca sözlüğün tasarımının kullanım kolaylığı sağlayacak ve ana dili Fransızca olanları cezbedecek şekilde yapıldığı belirtilmektedir.

- **Yazarın Fotoğrafı ve Biyografisi**

DAKTFFT'nin dış verilerinde yazarların fotoğrafı ve biyografisi yer almamaktadır. Sözlüğün hiçbir bölümünde fotoğraf ya da resim kullanılmamıştır.

- **Özel İşaretler**

DAKTFFT'nin parçacıl yapısında uluslararası fonetik alfabesine ilave olarak bazı özel işaretlere yer verilmiştir: ◊ işareti eş dizimli ifadeler ve örnek cümlelerden önce, ♦ işareti deyimlerden önce, ■ işareti iç maddelerden önce ve satır başına konmuştur. İç maddeler satır başında ve madde başı sözcüklerden bir harf boyu içe doğru girintili olarak verilmiş ve önlerine kare ■ işareti konmuştur.

c. İç Veriler

DAKTFFT'nin parçacıl yapısında iç veriye yer verilmemiştir.

d. Son Veriler

DAKTFFT'nin son verisinde 15 sayfalık "Coğrafi İsimler Tablosu" yer almaktadır. Bu tabloda yer alan isimler, tablonun ilk sayfasında Fransızca olarak belirtilmiştir: "Aşağıdaki tabloda ülke adları, dünyadaki bölgeler, bu bölgelerle ilgili sıfatlar, milliyet isimleri, bu yerlerde kullanılan bellibaşlı diller bunların Türkçe ve Fransızcalarını bulacaksınız" (DAKTFFT, 2014, s. 1063).

DAKTFFT'nin son verisinde sözlüğün 2014 yılında İtalya'da Varese'de, La Tipografica Varese S.P.A. tarafından basıldığı bilgisi yer almaktadır. Sözlük, son veri bakımından zengin değildir. Türkçe fiil çekimi, sözcük yapımı, söz dizimi, dil bilgisi içerikleri, dil haritası, özel isimler, dillerdeki önemli kısaltmalar gibi daha pek çok dış veri bilgisine yer verilmemiştir.

II. Bütüncül Yapı (Macrostructure)

DAKTFFT'nin bütüncül yapısını oluşturan madde başı sözcükler alfabetik olarak sıralanmış, Times New Roman 9 yazı tipi-boyutuyla yazılmıştır. Madde başı sözcükler küçük koyu haflerle belirginleştirilmiştir. Her madde başı sözcüğün daha görünür ve kolay ulaşılır olması için parçacıl yapıyı oluşturan açıklayıcı bilgilerden sola doğru bir harf boyu kadar çıkıntılı olarak yazılması yöntemi kullanılmıştır.

A. Sözcük Listesi

DAKTFFT, alfabetik Türkçe-Fransızca / Fransızca-Türkçe iki boyutlu genel amaçlı iki dilli bir sözlüktür. **Le dictionnaire** (sözlük) bölümünde sözlüğün içerdiği sözcüklerle ilgili olarak: "Bu sözlük bir bölümü Türkçe-Fransızca, diğeri Fransızca-Türkçe olmak üzere iki boyutlu bir sözlük olup her bir bölümü günlük dilde kullanılan yaklaşık 12.000 sözcük içermektedir. Sözlük toplam 30.00 sözcük ve deyim, 40.000 örnek ve 80.000 çeviri içermektedir." ifadelerine yer verilmiştir. Madde başı sözcükler, bu sözcüklerin okunuşları ve iç maddeler siyah renkte olup ikinci dildeki karşılıkları, tanım, açıklama ve örnekleri mavi renkte yazılmıştır. Sözlükte iki renk kullanılması kullanım kolaylığı, aranan sözcüğe kolay ulaşılması bakımından faydalı olmuş ayrıca sözlük tasarımına, yazımına yeni bir yaklaşım getirmiştir. Madde başı sözcükler kalın harflerle ve bir harf boyu sola çıkıntılı olarak yazılmıştır.

B. Madde Başı Sözcükler

DAKTFFT'de Batılı ve yerli iki dilli veya tek dilli sözlüklerde yaygın olarak kullanılan alfabetik diziliş yöntemi ve madde başı sözcüklerin küçük harflerle yazılması geleneği sürdürülmüştür. Ancak madde başı sözcüklerin yazımında yer yer tutarsızlıklara rastlanmaktadır: "Afiyet olsun!" ifadesi deyim kabul edilerek madde başı olarak ele alınırken ♦ "Bereket versin!" cümlesi ise iç madde olarak ele alınmıştır. "Başına buyruk" ifadesi de madde başı olarak ele alınmıştır. Bize göre her üç ifadenin de iç madde olarak ele alınması gerekirdi. Madde başı sözcüklerin yazımında özel isimlerin ve onlardan türetilen tüm sözcüklerin made başı olarak ve büyük harflerle yazıldığı (Arnavut, Alman, Almanca, …) görülmüştür. Sözlükte ülke adlarına madde başı olarak yer verilmemiştir. Bunun nedeni sözlüğün son verisinde 14 sayfalık "Coğrafi yer adları tablosu"nun yer almasıdır. Sözlüğün sözcük kadrosunun güncel olduğu ve uluslararası sözcük kadrosuna yeterince yer verildiği görülmüştür.

III. Parçacıl Yapı (Microstructure)

DAKTFFT'nin parçacıl yapısında iç maddeler, deyimler, atasözleri, eş dizimlilikler ve cep sözlüğü için oldukça fazla örnek cümle yer almaktadır. Dönüşlü ve işteş fiiller ■ s'appeler, ■ s'approcher biçminde iç madde olarak ve satır başında verilmiş ve küçük harflerle başlatılmıştır. Sözlük iç madde bakımından yeterli ve zengin bir yapıya sahiptir. "ayak" sözcüğüyle ilgili 16, "istemek" ile ilgili 8; "kara" ile ilgili 23, "charger" ile ilgili 7, "coup" ile ilgili 18, "haut" ile ilgili 12 iç maddeye yer verilmiştir. DAKTFFT'nin parçacıl yapısının genel görünümü aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 30: DAKTFFT'nin Parçacıl Yapısının Genel Görünümü, Veri Bilgileri		
MADDE BAŞI	Sesletim	Sesletim bilgisi T/F bölümünde yer verilmiştir.
	Dil bilgisi	Sözcük türü ve dil bilgisi bilgileri verilmiştir.
	Köken	Yer verilmemiştir.
	Kullanım etiketi	Yer verilmiştir.
	Tanım	Genellikle karşılık verme yöntemi tercih edilmiştir.
	Örnek	Yeterli sayıda örnek cümleler vardır.
	Deyimler, kalıpsözler, eşdizimlilik ve atasözleri	Genellikle yer verilmiştir.
	Çapraz gönderim	Yer verilmemiştir.
	Özel işaretler	Yer verilmiştir.

A. Parçacıl Yapıda Biçimle İlgili Bilgiler

a. Yazım Bilgisi

DAKTFFT'nin baş verisindeki "**Le dictionnaire**" bölümünde nasıl bir yazım ve imla tutumu izlendiği belirtilmemiştir. Yapılan incelemede, sözlüğün T-F bölümünde TDK'nin yazım ilkelerine uyulduğu anlaşılmıştır. Madde başı sözcükler ve iç maddeler küçük harflerle yazılmış, Fransızca sözcüklerin yazımında Fransız imla kuralları uygulanmıştır. Madde başı sözcükler koyu siyah harflerle yazılmış, sözcüklerin karşılığı olan anlamlar numaralandırılarak mavi renkte yazılmıştır. İç maddeler satır başında ve madde başı sözcüklerden bir harf boyu içe doğru girintili olarak verilmiş ve bu sözcüklerin önüne kare ■ işareti konmuştur. Deyimlerden önce ♦ işareti, örnek cümlelerden ve eş dizimli sözcüklerden önce ise ◊ işareti

kullanılmıştır. T-F bölümünde madde başı sözcülerden sonra köşeli ayraç içinde sözcüğün uluslararası fonetik alfabesi (API) ile telaffuzu gösterilmiş, dil bilgisi ve kullanım bilgisi ile ilgili kısaltmalar eğik harflerle telaffuzdan sonra verilmiştir.

Sözlükteki yeniliklerden biri de fillerin geniş zamanda aldığı ekler ve isimlerdeki ünsüz yumuşaması gibi ses olayları ve fonetik okunuşlarının ayraç içinde verilmesidir. Sözlükte Times New Roman 8 yazı tipi kullanılmıştır. Sözcüklerin karşılıkları mavi renkte ve eğik harflerle yazılmıştır.

amaç [a'matʃ] *n* **(-cı** [-ʤɯ]) *but*
◊ yardım amacı *but d'aider*
■ **amaçla-** ([amatʃła'-] vt acc **(-r** [-r]) *avoir pour objectif* ◊ başarıyı amaçlamak ***avoir pour objectif la reuissite***
■ **amaçlı** [amatʃłɯ'] postp dans un but defini ◊ eğitim amaçlı geziler *des voyages éducatif*

b. Sesletim Bilgisi

DAKTFFT'nin baş verisindeki T-F kullanım kılavuzu bölümünde, sözlükten alınan örneklerde ve yine baş verilerin 13. sayfasındaki "Telaffuz Tablosu"nda sembol, transkripsiyon ve sözcük başlıkları altında sesletim bilgisine yer verilmiştir. Sözlüğün T-F bölümündeki tüm sözcüklerin okunuşları uluslararası fonetik alfabesi (API) ile gösterilmiş ancak F-T bölümünde gösterilmemiştir. Bunun nedeni sözlüğün ana dili Fransızca olanları hedef kitle olarak belirlemesi ve bu kitlenin başlangıç, orta ve ileri düzeyde Türkçe öğrenenlerden oluşmasıdır.

devriye [devri'je] *n* patrouille ◊ devriye gezen polisler *des policier patrouillent*
émetteur *nm* appareil verici

c. Dil Bilgisel Bilgi

DAKTFFT'de sözcüklerle ilgili dil bilgisel bilgiler kategorilere ayrılarak verilmiştir. Parçacıl yapıdaki zengin kısaltmalar listesi aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 31: DAKTFFT'de Dil Bilgisel Bilgiler ve Kısaltmaları		
Göstergeler	**Nitelik (attribut)**	**Kısaltma (abréviation)**

(indicateurs)		
sözcük türü	abréviation adjectif adverbe article conjonction interjection nom numéral Participe prédicat (attribut) prédicatif préposition pronom verbe	*abrév* *adj* *adv* *art* *conj* *interj* *n* *num* *part* *préd* *prédic* *prép* *pron* *v*
alt-türler	auxiliaire collectif défini démonstratif impersonnel indéfini intransitif invariable (numéro) cardinal (numéro) ordinal personnel possessif présent pronominal réflechi relatif transitif	*aux* *coll* *déf* *dém* *impers* *indéf* *i* *inv* *cardinal* *ord* *pers* *poss* *prés* *pr* *réfl* *rel* *t*
cinsiyet	masculin féminin masculin/féminin neutre	*m* *f* *m/f* *nt*
teklik-çokluk	singulier pluriel	*sing* *pl*
boyut	imperfectif perfectif	*imperf* *perf*
durum (hâl)	accusatif datif génitif instrumental locatif nominatif	*acc* *dat* *gén* *instr* *loc* *nom*
kip	conditionnel indicatif impératif interrogatif négatif optatif subjonctif	*cond* *ind* *impér* *interrog* *nég* *opt* *subj*

Dil bilgisel bilgiler, DAKTFFT'nin baş verisindeki T-F ve F-T kullanım kılavuzlarında dil bilgisel bilgiler, sözlüğün parçacıl yapısında kullanıldığı şekliyle örneklendirilerek açıklanmıştır. Bu bilgilerin sözlüğün parçacıl yapısındaki görünümü şöyledir:

ki [ci] *conj*. ki onun, ki ondan …
rağmen [ra:'men] *postp dat* malgré, bien que ◊ *uyarılara rağmen yapılan hatalar les fautes commises malgré les avertissements*
contre *prép* …
déclic *nm* d'un appreil tık

Sözlükte, dil bilgisel bilgi kısaltmaları iç maddelerde de verilmiş; "da, rağmen, ki…" gibi sözcüklerle ilgili yeterli dil bilsel bilgi ve örnek cümlelere yer verilmiştir.

B. Parçacıl Yapıda Anlamla İlgili Bilgiler

a. Tanımlar

- **- Tamamen Çözümleyici Tek İfade Tanım**

DAKTFFT'de bu tanım türüne nadiren yer verilmiştir:

besmele [besme'le] *n rel* chez les musulmans "au nom de Dieu clément et Miséricordieux" ◊ işe besmeleyle başlamak commencer à travailler par le formule
chapelure *nf* ufalanmış kuru ekmek

- **Eş-Karşt Anlamlı Sözcükle Yapılan Tanım**

DAKTFFT'deki tanımların çoğu diğer iki dilli sözlüklerde olduğu gibi eş anlamlı sözcüklerle yapılan tanımlar şeklindedir. Diğer tanım türlerine nadiren yer verilmiştir. Sözlükte karşıt anlamlı tanıma yer verilmemiştir.

Ov- [ov'] vt acc (-ar [-ar])
1 frotter ◊ *Bebeğe sırtını ovmak iyi geldi. Cela a fait du bien au bébé de frotter son dos.*
2 nettoyer en frottant ◊ *Tencereyi deterjanla ovdu. Il a nettoyé la casserole*

en la frottant avec du détergent.
chair *nf*
et ◊ pénétrer dans la chair etin içine girmek
♦ avoir la chair de poule ürpermek

- **Özgüleştirici (Typifying) Tanım**

DAKTFFT'deki özgüleştirici tanım örneklerinden bazıları:

peştamal [peʃta'mał] *n*
1 serviette de bain de hammam ◊ peştamal giymek porter une serviette de bain de hammam
2 tablier professionnel ◊ *bele peştamal takmak se mettre à la taille un tablier professionnel*
3 une sorte d'écharpe ◊ *başa peştamal takmak nouer a la tête une sorte d'écharpe*
balnéaire *adj*
1 relatif au bord de mer deniz kıyısıyla ilgili ◊ tourisme balnéaire deniz turizmi
2 ♦ station balnéaire denize girilen kıyı kenti

- **Birleştirici (Synthetic) Tanım**

DAKTFFT'de görülen birleştirici tanım örneklerinden ikisi aşağıdadır:

peyke [pej'ce] n banc en bois ◊ Peykeye oturdu. Il s'est assis sur le banc en bois.
aimant nm ce qui attire le fer **mıknatıs**

- **Kurala Dayalı (Rule-based) Tanım**

DAKTFFT'deki dil bilgisel sözcüklerin (edat, bağlaç vb.) tanımları ile ilgili yeterli bilgi verilmiştir, sözlükten alınan aşağıdaki "hem" ve "dont" sözcükleri bunu kanıtlamaktadır:

hem [hem] adv d'illeurs ◊ Hem ne lüzum var? D'ailleurs, est-ce bien nécessaire?

■ – conj et …et ◊ hem tecrübeli hem bilgili bir yönetici un drigeant expérimenté et compétent
dont pron rel
1 indique l'apartenance olan ◊ mon amie dont le frère est acteur kardeşi oyuncu olan kız arkadaşım
◊ le livre dont la couverture est rouge kapağı kırmızı olan kitap
2 verbe ou adjectif -diği ◊ le film dont je parle sözünü ettiğim film ◊ la femme dont il est amoureux âşık olduğu kadın ◊ l'information dont j'ai besoin ihtiyacım olan bilgi
3 origine – (y)en ◊ le livre dont est tirée cette citation alıntı yapılan kitap
4 partie – (s)i ◊ ses amis dont deux vivent dans l'étranger ikisi yurt dışında yaşayan arkadaşları

b. Örnekler ve Eş Dizimlilik

DAKTFFT, iki boyutlu T-F ve F-T bir sözlük olmasına rağmen örnek cümleler bakımından oldukça zengindir ve yazarlar günlük dilde sık kullanılan her sözcükle ilgili cümlelere yer vermişlerdir. Sözlükte eş dizimlilik ve deyimlere de yeterli ölçüde yer verilmiştir. Eş dizimli sözcüklerden ve örnek cümlelerden önce (◊) işareti kullanılmış, deyimlerin önüne ise (♦) işareti konmuştur:

mırıldan- [mɯrɯldan'-] vi (**-ır** [-ɯr])
1 murmurer, grommeler ◊ *Bir yandan yemek yiyor, bir yandan da mırıldanıyor. Il mange et grommèle à la fois.*
2 murmurer ◊ *Arkadaşına dışarı çıkacağını mırıldandı. Il a murmuré à son ami qu'il allait sortir.*
■ **–** *vt acc* chantonner ◊ *Yemek yaparken bir türkü mırıldanıyor. En cuisinant il chantonne une chanson.*
■ **mırıltı** [mɯrɯł'tɯ] *n* murmure ◊ *Sonunda mırıltıyı kestiler. A la fin ils ont cessé de murmurer.*
beaucoup *adv*

1 énormément çok ◊ *je l'aime beaucoup. Onu çok seviyorum* ◊ *Il pleut beaucoup. Çok yağmur yağıyor.* ◊ *merci beaucoup çok teşekkürler* ◊ *C'est beaucoup mieux. Çok daha iyi.*
2 ♦ ***beaucoup de*** çok sayıda ◊ *avoir beaucoup d'amis çok sayıda arkadaşı olmak*
3 nombreuses personnes, choses *çokçası* ◊ *Beaucoup sont venus. Çokçası geldi.* ◊ *avoir beaucoup à faire çok işi olmak* ◊ *en savoir beaucoup çok şey bilmek*

C. Köken Bilgisi

DAKTFFT'nin baş verisindeki kısaltmalar bölümünde ve sözlüğün parçacıl yapısında köken bilgisine yer verilmemiştir. Sözlüğün iki boyutlu bir cep sözlüğü olması nedeniyle, boyutu ve ekonomiklik ilkesi göz önünde bulundurularak böyle bir tutum sergilenmiştir.

a. Kullanım Bilgisi

DAKTFFT'nin baş verisinde "Kısaltmalar Listesi" başlığı altında on gruba ayrılan kısaltmalar dört farklı başlık altında "Bilim Kısaltmaları, Nitelik Veren Kısaltmalar, Sözcük Türü Kısaltmaları ve Diğer Kısaltmalar" şeklinde sınıflandırılarak verilmiştir:

Tablo 32: DAKTFFT'deki Kısaltmalar Listesi ve Kısaltma Türleri		
kullanım	argot	*arg*
	familier	*fam*
	littéraire	*littér*
	vieux	*vx*
	vulgaire	*vulg*
niteleyici	figuré	*fig*
	humoristique	*hum*
	ironique	*iron*
	littéral	*litt*
	péjoratif	*péj*
alan	administration	*admin*
	agriculture	*agr*
	anatomie	*anat*
	archéologie	*archéol*
	architecture	*arch*
	astrologie	*astrol*
	astronomie	*astron*
	automobile	*auto*
	aviation	*aviat*
	biologie	*biol*
	botanique	*bot*
	chimie	*chim*
	cinéma	*cin*
	commerce	*comm*
	cuisine	*cuis*
	droit	*dr*
	économie	*écon*
	électricité	*électr*
	électronique	*électron*
	finances	*fin*
	géographie	*géogr*
	géologie	*géol*
	géométrie	*géom*
	grammaire	*gramm*
	histoire	*hist*
	journalisme	*journ*
	linguistique	*ling*
	littérature	*littérat*
	mathématique	*math*
	mécanique	*méc*
	médecine	*méd*
	météorologie	*météo*

	militaire	*mil*
	musique	*mus*
	mythologie	*myth*
	navigation	*navig*
	ordinateur	*ordin*
	philosophie	*phil*
	photographie	*phot*
	physiologie	*physiol*
	physique	*phys*
	politique	*polit*
	psychologie	*psychol*
	radiodiffusion	*radio*
	religion	*relig*
	scolaire	*scol*
	sport	*sport*
	technique	*tech*
	téléphone	*tél*
	télévision	*télév*
	théâtre	*théât*
	université	*univ*
	zoologie	*zool*

DAKTFFT'de kullanılan bu kısaltmaların sözlüğe yansıma biçimi aşağıdaki gibidir:

enflasyon [enflas'jon] n écon inflation f ◊ enflasyondan yakınan halk la population qui souffre de l'inflation
inflation nf hausse des prix enflasyon
piç [pitʃ] n vulg
1 bâtard ◊ Piçlerini alıp gitti. Il a pris ses bâtards et il est parti.
bâtard, -arde adj.
animal kırma ◊ chien bâtard kırma köpek
enfant piç …

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi kullanım etiketleri yalnızca sözlüğün T-F bölümünde kullanılmıştır.

DAKTFFT, kullanım bilgisi olarak oldukça zengin ve doyurucu bilgiler içermektedir. Assimil Kernerman kurumu sadece bilim, sanat, meslek dalları gibi genel kullanım bilgileri vermekle yetinmemiş, bu bilgileri sözlüğün kısaltmalar listesinde on farklı grupta sınıflandırarak sözlüğün dış verisini ve kullanım bilgisini zenginleştirmiştir.

E. Çapraz Gönderim

DAKTFFT'nin dış verisinde ve parçacıl yapısında çapraz gönderime yer verilmemiştir.

IV. DAKTFFT Genel Değerlendirme

DAKTFFT, büyük boy cep sözlüğü formatında hazırlanmıştır. Kurum, hedef kitlenin ihtiyaç duyabileceği dil öğrenim ihtiyaçlarını azami ölçüde dikkate almıştır. Sözlüğün baş verisinde iki dilde ayrı ayrı hazırlanan kullanım kılavuzları, kullanım bilgilerinin on farklı gruba ayrılarak verilmesi sözlüğün faydalı yeniliklerindendir. Sözlükte neredeyse tüm sözcükler için eş dizimliliklere ve örnek cümlere yer verilmiş, böylece sözlüğün öğreticilik bakımından faydalı olması sağlanmıştır.

Sözlüğün parçacıl yapısında iki renk kullanılması kullanım kolaylığı, aranan sözcüğe kolay ulaşılması bakımından faydalı olmuş ayrıca Türkçe iki dilli sözlük tasarımına, yazımına Batı'da yer yer kullanılan bir yeniliği uygulamıştır. Madde başı sözcükler kalın harflerle ve bir harf boyu sola çıkıntılı olarak küçük harflerle yazılmıştır.

DAKTFFT'nin parçacıl yapısında kullanılan özel işaretler parçacıl yapıdaki bilgilerin sınıflandırılmasını ve kolay ulaşılabilir olmasını sağlamıştır. Sözlükte kullanılan özel işaretler ve anlamları: ◊ işareti eş dizimli ifadeler ve örnek cümlelerden önce, ♦ işareti deyimlerden önce, ■ işareti iç maddelerden önce ve satır başlarına konmuştur. İç maddeler satır başında ve madde başı sözcüklerden bir harf boyu içe doğru girintili olarak verilmiş ve önlerine kare ■ işareti konmuştur.

Sözlüğün boyutu dikkate alındığında örnekler, eş dizimlikikler, sık kullanılan sözcükler bakımından özenle hazırladığı görülmüştür. Bütüncül ve parçacıl yapıda madde başı sözcüklerin ve iç maddelerin mavi renkte, açıklama ve örneklerin siyah renkte yazılması sözlüğün albenisine katkıda bulunduğu gibi kullanım kolaylığı da sağlamıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

- Sonuç

Bu tez kapsamında Batılı sözlüklerle yapılan karşılaştırmalar ışığında incelenen T-F, F-T iki dilli sözlüklerin güçlü ve zayıf yönleri dikkate alındığında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

1. T-F ve F-T iki dilli sözlüklerdeki en önemli eksikliklerden biri sözlüklerin dış verisinde dil bilgisi, söz dizimi, sözcük yapımı, dil haritaları, telaffuz, vurgu, Türkçe fiil çekimi, özel isimler, coğrafi adlar, özel kısaltmalar, kurum isimleri, karşılaştırmalı dil bilgisi, noktalama işaretlerinin iki dildeki karşılıkları gibi önemli bilgilere yer verilmemesidir. TSFTS ve PTTFS başta olmak üzere bu eksiklik tüm iki dilli sözlüklerde göze çarpmaktadır.

2. TSBTFS, sözcüklere yeni karşılıklar önermesi, baloncuk ve yıldız gibi özel işaretler kullanması, zengin bir eş dizimlilik ve çok anlamlılık sunması bakımından benzerleri arasında öne çıkmaktadır.

3. T-F ve F-T iki dilli sözlüklerde ön sözlerinde belirtilen birkaç cümle dışında kullanım kılavuzu, dil haritaları, alfabelerin karşılaştırılması gibi bilgilere genellikle yer verilmemiştir.

4. İHDFTRBDK, LLFTS, DYGFTBS, FNHFTS, PTTFS gibi Türkçe iki dilli sözlükler sözcük derleme yöntemlerini, yararlanılan kaynakları, bibliyografiyi belirtmiş ancak iki dilli sözlükler arasında sözcük külliyatından (corpus =derlem) veya sıklık sözlüklerinden yararlanan bir sözlüğe rastlanmamıştır.

5. İHDFTRBDK'nin baş verisinde Danişmend tarafından kaleme alınan ön sözün dili (boşluk **ta,** tamam**ile, muhtevi**, **mufassal,** temin **etmeği, vücude**) iki dilli sözlüklerin kendi dönemlerinin dili hakkında önemli ipuçları barındırdığını göstermektedir.

6. Danişmend gibi bazı sözlük yazarları Harf İnkılabı lehinde bir tutum sergilerken Berk gibi bazı sözlük yazarları dil inkılabının sözlük yazımına olan

olumsuz etkileri olduğunu vurgulamakta ve tarafsız bir tutumla sözlük yazdığını ifade etme gereği duymaktadır. Yazar CBDGFT'nin ön sözünde Türk dilinin yakın geçmişte tartışmalı ve bilinçli bir reform geçirdiğini, son yıllarda dilin hızlı ve derin bir değişime uğradığını ve bu değişimin özellikle sözcüksel alanda yaşandığını ifade etmektedir. Berk'e göre Kemalist hareketin, dildeki Arapça ve Farsça sözcükleri tasfiye etmek ve bu sözcüklerin yerine eski Türkçeden alınan sözcükleri yerleştirmek istemesi Türkçe sözlük yazımını zorlaştırmıştır. Bu tartışmalar medeniyet ürünü ve taşıyıcısı olan olan dilin politikaya alet edilmemesi gerektiğini göstermektedir.

7. Dört kişilik bir bilim kurulu tarafından yapılan ciddi bir çalışma sonucu hazırlanan İHDFTRBDK, Yıldız Teknik Üniversitesi Frasızca Mütercimlik-Tercümanlık Bölümü öğretim üyeleri ve öğrencileri tarafından hazırlanan LLFTS, Fransa Paris'te ki INALCO (Ulusal Doğu Dilleri ve Uygarlıkları Enstitüsü) öğretim görevlileri tarafından yayınlanan CBMBTFS gibi bazı sözlükler bilim kurulu tarafından hazırlansa da F-T / T-F sözlüklerin çoğu tek bir sözlük bilimci veya bireysel olarak bu alanda çalışmayı kendisine görev addeden bir edebiyatçı-yazar tarafından yazılmıştır.

8. İHDFTRBDK'nin kısaltmalar bölümünde çok zengin bir Fransızca dil bilgisi terim listesi ve bunların Türkçe karşılıkları yer almaktadır. Eserde oldukça fazla resim kullanılmış, bazı sayfalar tamamen resimlere ayrılırken sayfalarda değişen sayıda (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9) resim kullanılmış, bazı sayfalarda ise resim kullanılmamıştır. Ancak resimlerin küçük boyutlu siyah-beyaz renkte ve elle çizilmiş olması bazı resimlerin görünürlüğünü olumsuz etkilemiştir. İHDFTRBDK, Türkçenin iki dilli resimli sözlükleri arasında çok önemli bir yere sahiptir ve dönemin Türkçesi ve sözlük bilimi bakımından incelenmeye değer bir eserdir.

9. DYGFTBS'nin ön sözünde, madde başı sözcüklerin, sözlüklerin taranması yoluyla derlendiğinin belirtilmesi eserin güçlü yanı olarak öne çıkmaktadır. Yararlanılan sözlükler, kaynaklar bölümünde belirtilmiştir. Madde başı sözcüklerin mavi renkte yazılması sözcüklere ulaşımı hızlandırmış, kullanım kolaylığına, görselliğe ve sözlüğün albenisine katkı sağlamıştır. Deyimlerin başına koyu yıldız (*****) işareti konması deyimlerin fark edilmesi ve öğrenilmesi açısından katkı sağlamış

ancak anlamlar arasına tek eğik çizgi (/) veya çift eğik çizgi konması (//) konması kullanımı ve anlamlara ulaşımı zorlaştırmıştır.

10. FNHFTS'nin baş verisinde yazarın fotoğrafı ve biyografisine yer verilmiştir. Türkçe iki dilli sözlüklerde fotoğraf ve yazarın biyografisine nadiren yer verilmiştir.

11. FNHFTS'nin ön sözünde eserin 58.934 sözcük içerdiği belirtilmektedir. Madde başı sözcüklerin sayısının belirtilmesi sözlüklerin bir kısmında yer verilmeyen bir bilgidir.

12. FNHFTS'nin bibliyografya bölümünde belirtilen kaynaklar, yazarın bu kaynaklardan yararlandığını, olabildiğince tüm Fransızca sözcüklere yer vermeye çalışarak tercümanların yararlanabileceği bir sözlük ortaya koyduğunu göstermektedir. Bu durum yazarın yararlandığı Fransızca sözlüklerdeki tüm sözcüklere karşılık verme isteğinden ve Fransızca öğrenmek isteyen kullanıcının aradığı her sözcüğü bulabilmesi gerektiği düşüncesinden kaynaklanmıştır. Ancak yazar sözcüklerin ikincil anlamlarını, eş dizimliliklerini, deyim, örnek cümle gibi temel parçacıl yapı bilgilerini tamamen ihmal etmiştir.

13. CBDGFT, baş veri bakımından Türkiye'de yazılan iki dilli sözlüklere oranla daha zengin olmakla birlikte Türk dili haritası, dil ailesi bilgileri, fiil çekimi gibi bazı eksiklikler barındırmaktadır. Buna karşılık Fransızca sözcüklerin Türkçe karşılıklarından hemen sonra eski dildeki karşılığının verilmesi, fiillerin hangi hâl eklerini aldığının belirtilmesi, sözcüklerin zıt anlamlı karşılıklarının verilmesi (almak ≠ vermek), iç maddeler, eş dizimlilik ve örnek cümleler bakımından zengin olması, noktalama işaretlerinin Fransızca karşılıklarının verilmesi gibi güçlü yanları vardır.

14. CBDGFT'nin baş verisinin 22. sayfasında Türkçe'de kullanılan noktalama işaretleri ve bunların Fransızcadaki karşılıkları verilmiştir. Bunun dışında sözlükte en çok kullanılan işaretler, iç maddelerde madde başı sözcük yerine kullanılan dalga (~), sözcüğün yan yana verilen farklı şekilleri arasında kullanılan taksim işareti (/), Fransızca-Türkçe sözcüğün eş anlamlısını göstermek için iki

sözcük arasında kullanılan ve sözcükle birlikte ayraç içinde kullanılan eşit (=) ve karşıt anlamlı sözcükten önce kullanılan (≠) işaretleridir:

15. LLFTS, baş veri bakımından gerekli olan önemli bilgileri içermektedir. Sözlüğün ön sözünde özellikle sözlüğü yazan bilim kurulu ile ilgili bilgilerin eksizsiz verilmesi, yazılış amacının açıkça belirtilmesi; ön verisinde ve parçacıl yapısında zengin bir kısaltmalar listesi, kullanım bilgileri sunulması, dil bilgisi terimlerinin Türkçe çevirisini tablo halinde verilmesi öne çıkan yararlı özelliklerinden bazılarıdır. Sözlükte ayrıca 68 sayfalık bir dil bilgisi bölümüne yer verilmiş, sözcüklerin okunuşlarını fonetik alfabesiyle gösterilmiş, her sözcükle ilgili tarih ve köken bilgisine yer verilmiş, sözcüklerin eş anlamlı ve zıt anlamlı karşılıkları kaydedilmiştir.

16. LLFTS'nin Türkçeye çevirisi esnasında Tahsin Sarç'ın F-T sözlüğünden ve bazı terim sözlüklerinden yararlanıldığının belirtilmesi sözlüğün kaynaklarının bilinmesi ve kullanıcısına güven vermesi açısından önem arz etmektedir. Sözlüğün Üniversite bünyesinde ve öğretim görevlileri tarafından hazırlanması bir diğer güçlü yanını ortaya koyarken çeviri ve kontrol aşamalarında öğrencilerin yer alması sözlükte yer alan bilgilerin güvenilirliği sorununu ortaya çıkarmıştır.

17. LLFTS'nin dış verisinde sözlüğün parçacıl yapısında kullanılan işaretlerle ilgili bir bilgilendirme tablosunun verilmemiş olması bir eksiklik olarak öne çıkmaktadır. Sözlükte Batılı sözlüklerde kullanılan bazı sembol ve işaretlere yer verilmiş ancak bu işaretlerin kullanım kılavuzunda veya ön sözde tanıtılmamıştır. Ayrıca sözlükte zengin bir fonetik alfabesi kullanılmış fakat kullanılan bu fonetik alfabesi ile ilgili bir ön bilgi veya tabloya yer verilmemiştir. Sözlüğün dış verisinde kullanım kılavuzu yoktur.

18. Çeviri yoluyla iki dilli sözlüğe dönüştürülen LLFTS'de neredeyse tüm sözcüklerin kökeni ve tarihi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Sözlük, köken bilgisi ve tarih konusunda her sözcüğün hangi dilden geldiğini ve Fransızcada hangi tarihten itibaren kullanıldığını belirtmiştir. Eserin çeviri sözlük olması boyutunu büyütmüş, buna karşılık yazı boyutunun küçültülmesi kullanım, okuma, bilgiye hızlı ulaşma,

taşıma, pazarlama gibi zorluklara neden olmuştur. LLFTS, Fransızca aslına sadık kalınarak Türkçeye tamamen aktarılmıştır. Eserin aslında kullanılan resimlere ise yer verilmemiştir. Sözlük, eş dizimlilik, örnek cümleler bakımından zengin ve öğretici yönü güçlü bir sözlüktür.

19. PTTFS'nin ön sözünde Tuğlacı, sözlüğünün hangi ihtiyaçtan doğduğunu ve hangi boşluğu dolduracağını belirtmiş, amacını, hedef kitlesini açıkça ortaya koymuş, bibliyografya bölümünde zengin bir kaynak listesi kaydetmiştir. Tuğlacı, sözlükte kullanılan özel işaretler ve anlamlarını açıklayarak kullanım kılavuzu ihtiyacını kısmen gidermiştir.

20. PTTFS'nin ön sözünde yazar, TDK'nin yazım prensiplerini benimsediğini ifade etmiş, sözcüklerin eskimiş biçimlerine yer vermekten kaçındığını belirtmiştir. Yazar, eserinin Osmanlıcadan Fransızcaya bir sözlük olmadığını, genç kuşaklarca artık kullanılmayan eskimiş Türkçe kelimelerin hemen çoğunu sözlüğe almaktan kaçındığını belirterek sözcük seçimiyle ilgili tutumunu açıkça belirtmiştir. Tuğlacı'nın sbu tutumu Osmanlı Türkçesinde yer alan sözcüklerin sözlüklerde yer alıp almaması veya hangi oranda ve hangi kriterlere göre yer alması gerektiği sorununu gündeme getirmştir.

21. Çapraz gönderim, iç maddeler, deyimler, atasözleri, örnek cümleler ve kullanım bilgileri bakımından oldukça zengin olan PTTFS'nin bu yönü en güçlü yanlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Eserde tüm terimlerin ait olduğu kullanım alanı bilgileri belirtilmiştir.

22. CBMBTFS, Fransa Paris'teki INALCO (Ulusal Doğu Dilleri ve Uygarlıkları Enstitüsü) öğretim görevlileri tarafından yayınlanmıştır. Sözlük, Batılı sözlük bilimi yöntemleriyle ve iki dile hâkim Türk kökenli yazarlar tarafından hazırlandığından incelenmeye değer bulunmuştur.

23. CBMBTFS, dış veri bakımından oldukça zengindir ve Fransızcada kullanılan sözlük bilimi yöntemlerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Bu niteliği ile Türkiye'de yazılan iki dilli sözlüklerden çok daha avantajlı bir konumda bulunmaktadır. Yazarlar eserin dış verisinde özellikle ana dili Fransızca olan

kullanıcılara Türkçenin genel niteliklerini ve yapısını özetleyen zengin bir dil bilgisi içeriği sunmuşlardır.

24. CBMBTFS'nin giriş bölümünde yazarlar, sözlükte derleme yöntemi olarak ön yargısız bir tutum sergilendiğini, "öz Türkçe" taraftarlarının veya karşıtlarının tutumlarına göre değil, dilin genel yapısına uygun bir orta yol izlediklerini ve buna uygun cep kitabı niteliğinde bir sözlük hazırladıklarını ifade etmişlerdir. Yazarlar, "önyargısız" ifadesi ile sözlük yazımında özellikle sözcüklere yeni karşılıklar verilerek bu karşılıkların kullanılması veya Arapça Farsça kökenli sözcüklerin özellikle tercih edilmesi ikilemine veya dilin doğal gelişimine müdahale edilmemesini savunanların tartışmalarının sözlüklere yansıdığına işaret etmektedirler. Berk ve Bozdemir dille ilgili ilk iki tutumu da benimsemediklerini, tarafsız bir tutum sergilediklerini ifade etmişlerdir.

25. CBMBTFS'nin giriş bölümünün sonunda, günlük ve yaşayan dilin önemli sözcük hazinesinin büyük bölümünü kapsayan, hızlı iletişimi sağlayan, kademeli olarak gelişerek anlatımı kolaylaştıran sözcük kadrosunun tercih edildiği belirtilmiş, böylece sözlüğün yazımında izlenen sözlük bilimi yöntemi ile sözlüğün didaktik niteliğine dikkat çekilmiştir.

26. CBMBTFS'de sözcüklerin karşıt anlamları (≠) işaretiyle gösterilmiştir: *almak ≠ vermek.* İki dilli sözlüklerde zıt anlamlı karşılıklara yer verilmesi öğretici ve faydalı bir yöntemdir.

27. CBMBTFS'de fiiller adıkları hâl ekleriyle verilmiş, fiilin aldığı hâl eki madde başı sözcükten hemen sonra parantez içinde verilmiştir: *almak 1. (-i), çarpmak (-i/-e), görüşmek (ile)…* İç maddeler de koyu harflerle yazılmış, madde başı sözcük yerine tekrarı önlemek amacıyla dalga (~) işareti kullanılmıştır. Sözlük iç madde bakımından boyutuyla uyumlu, yeterli hatta zengin bir yapıya sahiptir: "almak" ile ilgili 27 iç madde, "göz" için 65 iç madde, "soğuk" için 12 iç maddeye yer verilmiştir. Sözlükte sesletim ve fonetik alfabesi verilmemiş, buna karşılık eserin baş verisinde bazı ses olayları ile ilgili açıklamalara, vurgu ve tonlama bilgilerine yer verilmiştir.

28. FFBSFTTF, iki boyutlu (F-T/T-F) genel amaçlı bir sözlüktür. Sözlüğün uzmanlık alanı yabancı diller ve sözlükler olan FONO kurumu tarafından yayınlanması ve Fransa'daki kütüphanelerde kaynak eser olarak kullanılması güvenilirliği açısından önemlidir. Sözlüğün son verisinde yer alan 95 sayfalık "Fransızca düzenli ve düzensiz fiillerin çekimi" bölümü dışında dış veri bakımından oldukça yetersizdir.

29. DAKTFFT, büyük boy cep sözlüğü formatında hazırlanmıştır. Eserde, hedef kitlenin ihtiyaç duyabileceği dil öğrenimi ihtiyaçları azami ölçüde dikkate alınmıştır. Sözlüğün baş verisinde iki dilde ayrı ayrı hazırlanan kullanım kılavuzlarına yer verilmiş, kullanım bilgileri on farklı gruba ayrılarak tablo biçiminde göterilmiştir. Sözlük bu niteliğiyle faydalı bir yenilik olarak ortaya koymuştur. Sözlükte neredeyse tüm sözcükler için eş dizimliliklere ve örnek cümlelere yer verilmiş, böylece sözlüğün öğreticilik bakımından nitelikli bir eser olması sağlanmıştır.

30. DAKTFFT'nin parçacıl yapısında iki renk kullanılması kullanım kolaylığı, aranan sözcüğe kolay ulaşılması, sözlüğün albenisinin artırılması bakımlarından faydalı olmuştur. Eserde kullanılan mavi ve siyah renkler Türkçe iki dilli sözlük tasarımına, yazımına Batı'da yer yer kullanılan farklı bir bakış açısı getirmiştir. Türkçe iki dilli sözlükler çoğunlukla baskı kalitesi, resim kullanımı ve tasarım bakımından oldukça özensiz olmakla birlikte bu sözlükte tasarım konusuna gereken önem verilmiştir.

31. DAKTFFT'nin parçacıl yapısında kullanılan özel işaretler, bilgilerin sınıflandırılmasını ve kolay ulaşılabilir olmasını sağlamıştır. Sözlükte kullanılan özel işaretler ve anlamları: ◊ işareti eş dizimli ifadeler ve örnek cümleleri göstermek üzere bu ifadelerin başına konmuştur. ♦ işareti deyimlerden önce, ■ işareti iç maddelerden önce ve satır başına, iç maddeleri birbirinden ayırt etmek için konmuştur. İç maddeler satır başında ve madde başı sözcüklerden bir harf boyu içe doğru girintili olarak verilmiş ve önlerine kare ■ işareti konmuştur.

32. Tasarım ve içerik bakımından başarılı örneklere rastlanmakla birlikte T-F/F-T iki dilli sözlüklerde genellikle sözlük tarama yönteminin kullanıldığı, ticari ve mali kaygılar nedeniyle kâğıt kalitesi, kapak tasarımı, dil haritaları ve genel olarak dış veriler gibi hususlara gereken önemin verilmediği görülmüştür. F-T/T-F iki dilli sözlüklerde Türkçenin yapısına uygun (hâl eklerinin, fiil çatıların, Türkçe ve Fransızca fiiil çekimlerin verilmemesi, kullanım kılavuzu, yazım-imla bilgileri vb.) dış veri bilgilerinin yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Bu sözlüklerin, Türkçe öğretim yöntemleri bakımından yeni yaklaşımlarla yazılması, sözlüklerde özellikle dil bilgisi, imlâ-noktalama, kullanım kılavuzu, fonetik alfabesi, Türk dili haritası, Türkçenin dünya dilleri arasındaki yeri ve öneminin vurgulayan bilgilerin eksik olduğu görülmüştür.

- Öneriler

1. Sözlükler ülkelerin dillerinin, kültür ve medeniyetlerinin izlerini taşıyan, dilbilgisi kurallarını uygulayan temel birimleri barındıran ve milletlerin zihinsel sözlüğünü yansıttıklarından özenle hazırlanması gereken kaynak eserlerdir. Bu tezde incelenen Batılı tek dilli, iki dilli sözlüklerin hazırlanmasında içerik, tasarım, kullanım, renkli resim kullanımı bakımlarından oldukça özenli çalışmalar ortaya konduğu ve matbu sözlüklerin önemini kaybetmediği görülmüştür. Matbu sözlüklerin Batı'da belli aralıklarla basılmaya devam edildiği tespit edilmiştir. Ayrıca iki dilli sözlüklerin genellikle alanlarında uzman iki kurum veya bir bilim kurulu, Harrap's, Larousse, Hachette, Cambridge… gibi, işbirliği ile hazırlandığı tespit edilmiştir. Hazırlanacak yeni iki dilli sözlüklerin disiplinler arası dilbilim, çeviri bilimi, sözlük bilimi başta olmak üzere uzman bilim kuralları tarafından hazırlanması, tasarım ve içerik bakımından özenli olması gerekmektedir.

2. F-T/T-F İki dilli sözlüklerin dış veri bakımından oldukça özensiz hazırlandığı ve bu hususa önem verilmesi gerektiği tespit edilmiştir.

3. Sözlükler kaybolmaya yüz tutmuş, yok olma tehlikesi yaşayan dillerin veya ölü dillerin söz varlığının kayıt altına alınmasını sağlayan önemli kaynak eserlerdir. Yapılan araştırmalarda Batı'da özellikle Latince ile ilgili pek çok iki dilli sözlüğün

yazıldığı, **Alsace dili** gibi bazı yerel dillerin okullarda seçmeli ders olarak okutulduğu ve bu dillere ait yeni sözlüklerin yazıldığı görülmüştür. Fransa'da Henri Rünneburger tarafından 1 Şubat 2022'de, 3 cilt olarak yayınlanan, "Le nouveau dictionnaire alsacien-français" adlı sözlük Batıda' yerel dillere verilen önemi göstermesi açısından incelenmeye değer bir eserdir. Aynı yaklaşımla Türkçenin tüm şive ve ağızlarının sözlüğü yapılmalıdır. Türkiye'de konuşulan, unutulmaya terk edilmiş bazı yerel dillerin ve ağızların sözlüğünün hazırlanması ve seçmeli ders olarak okutulması kültürel zenginliğin korunması açısından önem arz etmektedir.

4. İki dilli sözlüklerin diller arası etkileşim, sözcük, deyim ve diğer dil unsurlarının ödünçlenmesi, bu unsurların diğer dillerdeki kullanım biçimleri ve kazandıkları yeni anlamlar bakımından kronolojik olarak takip edilebileceği önemli kaynaklar olduğundan, kültürler arası etkileşimle ilgili önemli ipuçları içerdiği görülmüştür. Türkçenin ödünçlediği yabancı kökenli sözcükler ve bu sözcükleri ödünçleme nedenleri ortaya konmalıdır. Türkçenin kendi yapısı, ağız ve şivelerinden, yeni sözcük türetme imkânlarından yararlanılarak zenginleşmesi sağlanmalıdır. Türetilen yeni sözcükler MEB kitaplarına yansıtılmalı ve öğretilmelidir.

5. İki dilli sözlükler kültürel değerlerin etkileşimi, ticaret, politika, sanat, spor, bilimsel gelişmeler ve uluslararası ilişkiler hakkında önemli bilgiler barındırır. Bu bilgiler iki dilli sözlüklerde sözcükler, deyimler, terimler, eş dizimlilikler, tanımlar ve örnek cümleler olarak yer almaktadır. F-T/T-F sözlüklerde kültürler ve diller arası etkileşim bakımından kayda değer kaynak eserlerdir.

6. Bir dilin sahip olduğu iki dilli sözlüklerin sayısı ve niteliği, içerdikleri sözcük sayısı ve iç maddelerin kapsamı, baskı sayısı, kullanım sıklığı o dilin yaygınlığını ve gücünü kanıtlayan hususlar arasındadır. Dilin, hangi coğrafyalarda ve hangi ortamlarda kullanıldığı, zengin bir edebiyatının olup olmadığı, bilimsel araştırma ve kurumların, üniversite kürsülerinin konusu olup olmadığı hususları o dilin zenginliğini, ifade gücünü, medeniyet dili olup olmadığını kanıtlayan göstergelerdir. Özenle yazılmış iki dilli sözlükler dilin, kültür ve medeniyetin yaygınlaşmasına önemli katkılar sağlamaktadır.

7. İki dilli sözlük yazımındaki önemli zorluklardan biri kültürel boşluktan kaynaklanan dilsel boşluklardır. Her sözcüğün hedef dilde bir karşılığının olmamasından kaynaklanan zorluklar; tanım, açıklama veya sözcükle ilgili resim-fotoğraf verilmesi yoluyla aşılmaya çalışılmaktadır. Ancak iki dilli sözlüklerde, özellikle T-F ve F-T sözlüklerde, resim-fotoğraf kullanımı İHDFTRBDK gibi birkaç sözlük hariç nadir rastlanan bir durumdur. Türkçe iki dilli sözlükler resim-fotoğraf ve kültürel değerler bakımından zenginleştirilmelidir.

8. İki dilli sözlüklerin en önemli işlevlerinden biri dil eğitimini kolaylaştırmaları, okulda, üniversitede ve sosyal hayatta didaktik bir görev üstlenmeleridir. Sözlüklerin bu işlevini ne ölçüde yerine getirebildiklerinin, dil eğitimine katkılarının, hedef kitlenin ihtiyaçlarına ne ölçüde cevap verebildiklerinin ölçülmesi, değerlendirilmesi, kullanıcılara bu hususta rehberlik hizmeti sunulması gerekmektedir. Bu rehberlik bilinçli sözlük kullanımını artıracak ve sözlük kalitesine olumlu katkılar sağlayacaktır. İki dilli sözlükler eş dizimliliklere ve örnek cümlelere, ikincil anlamlara, deyimlere az yer verdiklerinden didaktik bakımdan tek dilli sözlüklere göre oldukça zayıftır. Bu olumsuzluk yer yer az sözcüğe ve daha fazla açıklamalara yer verilerek aşılmaya çalışılmaktadır. Bu bakımdan iki dilli sözlükler sıklık sözlüklerinden faydalanılarak hazırlanmalı, didaktik boyutları bakımından güçlü olmalıdır.

9. F-T / T-F iki dilli sözlükler, Türkçeye Arapçadan sonra en çok ödünç sözcük veren dil olan Fransızcanın Türkçeyle etkileşiminin tarihi serüveni, Türkçede yer alan Fransızca kökenli sözcüklerin dile giriş tarihleri ve nedenleri, yazım, anlam ve kullanım farklılıkları bakımından geçirdikleri evrelerle ilgili önemli bilgiler içermekte ve bu bakımdan önemli bir araştırma alanı olarak görülmesi gerekmektedir.

10. F-T / T-F iki dilli sözlükler, Türkçeye yerleşen Fransızca kökenli sözcüklerin hangi ihtiyaçtan doğduğu, bu sözcüklerin yerine teklif edilen sözcüklerin neden kullanım alanı bulamadığı araştırılmalıdır. Türkçeye yerleşerek kullanım alanı bulan ve yaygınlaşan sözcüklerin nitelikleri ve anlam bilimsel gelişimleri

incelenmelidir. Hızla artan ödünçleme sözcüklerin sayısı, yabancı dil kökenli sözcüklere yeni karşılıklar türetilerek azaltılmalıdır.

11. İki dilli sözlükler tarihî, coğrafi, ticari, jeopolitik, kültürel gelişmelerden kaynaklanan etkileşim, yeni eğitim ihtiyaç ve ortamları sonucunda ortaya çıkmıştır. İki dilli sözlükler zaman zaman devletler eliyle desteklenmiştir, bugün de daha kaliteli sözlükler ortaya konması için devlet ve TDK desteklerinin sürdürülmesi gerekmektedir. İki dilli sözlüklerin yazılması, yayınlanması, kitlelere ücretsiz olarak dağıtılması ve yaygınlaştırılması sağlanmalıdır. Fransa'daki bazı okulların sınıflarında öğrenci sayısı kadar resimli sözlük bulundurulmakta ve sözlük kullanımı ders içinde öğretilmektedir. Okullarda dil-kitap-sözlük sevgisi ve bilincine yönelik eğitimlere ağırlık verilmelidir. Esere verilen değer, dile, kültüre, nesle verilen değerin göstergesidir.

12. Türkiye'de henüz iki dilli sözlüklerle ilgili müstakil olarak bilimsel çalışmalar yapan bir kurum, üniversite veya kürsü yoktur.

13. İki dilli sözlükler dil eğitimi, iletişim becerileri, çeviri bilimi ve diğer bilimsel alanların temel başvuru kaynağı olmayı sürdürmektedir. Basılı sözlüklerin kullanım alanı giderek daralırken çevrim içi sözlükler ve sözlük uygulamalarının kullanımı yaygınlaşmaktadır. Buna karşılık basılı sözlüklere gereken önem verilmeli, çevrim içi iki dilli sözlükler hazırlanarak kısa aralıklarla ve sürekli güncellenmelidir.

14. Sözlük yazarları, uzman kişilerden oluşan bir bilim kurulu ile birlikte veya sözlük yazımı konuşunda uzmanlaşmış bir kurumun çatısı altında sözcük külliyatlarını (derlem), sözlü ve yazılı dilin sıklık sözlüklerini temel alan eserler ortaya koymalıdır.

15. Sözlük yazarları, kendi biyorafileri, sözlüğün kullanım kılavuzu, derleme yöntemi, kaynakları, hangi kullanıcıya nasıl faydalı olacağı hakkında bilgiler vermelidir. Batılı sözlüklerde yukarıda sayılan bilgiler verilmekte, bütüncül ve parçacıl yapıda yer alan bilgiler grafiklerle açıklanmakta, bilinçli sözlük kullanımı kolaylaştırılarak cazip duruma getirilmektedir. Bu grafik ve açıklamalar daha sözlüğün satın alınma aşamasında sözlük hakkında pratik ve faydalı ön bilgiler

sunmakta, bilinçli sözlük kullanıcısı olmayı özendirmektedir. TDK Türkçe Sözlük'te kullanılan bu yöntemin Türkçe iki dilli sözlüklerde de kullanılması gerekmektedir.

16. İki dilli sözlük yazarlarının sözlük bilimi, dil bilimi ve çeviri bilimi konusunda tecrübeli uzman kişiler olması, ekip çalışmasına önem vermesi gerekmektedir.

17. İki dilli sözlükler örnek cümleler, eş dizimliliklerle oluşturulan bağlam bakımından sınırlı bir malzeme sunmakta ve genellikle sözcüklere karşılıklar verme yöntemini tercih etmektedir. Bu durum iki dilli sözlüklerde çok anlamlılığın ve örnek cümlelerin ne ölçüde ele alınacağı, sözcüklerin ve örneklerin kaynağının hangi yazılı sözlü kaynaklar olacağı, bu kaynakların niteliği ve sözcüklerin kullanım sıklığı konusunu öne çıkarmaktadır. İki dilli sözlükler, iki dilin nitelikleri, yapısı, eş dizimlilikleri, sıklık sözlükleri dikkate alınarak yazılmalıdır.

18. İki boyutlu iki dilli sözlüklerde, T-F/ F-T, dış veriler, bütüncül ve parçacıl yapıda yer verilecek bilgiler hangi ana dil kullanıcısı hedefleniyorsa o kullanıcı kitlesinin ihtiyaçlarına göre verilmelidir. Dış verilerde iki dilin olabildiğince söz dizimi, sözcük yapımı, fiil çekimi, telaffuz ve diğer dil bilgisi bilgileri karşılaştırmalı olarak verilmelidir.

19. Türk sözlük bilimi, harf devriminden sonra bütün yapı (mega yapı), bütüncül yapı (makro yapı) ve parçacıl yapı (mikro yapı) bakımından Batı'yı yakalamaya çalışmış olsa da Batı'da ve Türkiye'de yazılmış iki dilli sözlükler üzerinde yapılan incelemelerde, Türkiye'de yayınlanan iki dilli sözlüklerin içerik, tasarım, resim-fotoğraf-renk kullanımı, kullanım kılavuzları, fonetik alfabeleri ve telaffuz bilgileri, haritalar, dil bilgisel bilgiler, baskı ve kâğıt kalitesi ve iç veriler bakımından Batılı iki dilli sözlükler seviyesine ulaşamadığı görülmüştür.

20. İki dilli sözlüklerin Batı'da ve Türk dünyasında yer yer devlet adamlarına sunulduğu ve devlet adamları tarafından desteklendiği görülmektedir. Bu gelenek bizde Dîvânu Lugâti't-Türk'le başlamıştır:

Kaşgarlı Mahmud tarafından 1072'de kaleme alınan Dîvânu Lugâti't-Türk de iki yılda tamamlanarak 1075-1095 yılları arasında Bağdat'ta hüküm süren Abbasî halifesi Muhammed el-Muktedî bi-Emrillah'a sunulmuştur.

1806 yılında Fransız Enstitüsünün eski tarih ve edebiyat bölümü aydınlarının Napalyon'a Fransızca-Arapça bir sözlük ihtiyacı olduğunu belirttiklerini; ancak Osmanlı eyâletlerinde Osmanlı dilinin halk ve yöneticiler arasında hatta Mısır ve Suriye'de Arapça'dan daha yaygın olduğunu, Türk-Fransız politik ve ticârî ilişkileri dikkate alındığında Fransızca-Türkçe bir sözlüğün daha gerekli olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, Türk dilinin devlet yetkilileri ve eğitimli kişiler tarafından her yerde konuşulup yazıldığını, barış, ticaret ve dostluk antlaşmalarının yalnız devlet kapısında değil yerel yönetimlerde hattâ İran sarayında da konuşulduğunu ve bazı İranlı yöneticilerin Türkistan kökenli olduğunu belirtmekte ve böylece ön sözün başında sözlüğü yazılma nedenini Türkçe'nin Osmanlı coğrafyasındaki önemine değinerek izah etmektedir. Bu tavsiye doğrultusunda Napolyon Fransızca-Türkçe Bianchi sözlüğünü yazdırmıştır.

22. Batıda devlet eliyle sürdürülen sözlük çalışmaları Acemia Della Crusca (1583, Foransa) ile başlamıştır. 1612'de *La Crusca*, Fransızca, İspanyolca, Almanca ve İngilizce dillerinde benzer çalışmalar için model teşkil eden *Vocabolario degli Accademici della Crusca* adlı sözlüğünün ilk baskısını yayınlamıştır. 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti adıyla kurulan Türk Dil Kurumu sözlük yazımında Batılı kurumların çalışmalarına benzer çalışmalar yapmakta ve önemli bir boşluğu doldurmaktadır. TDK'nin dil konusunda tek yetkili kurum olması sözlük çalışmaları konusunda yasal ve ekonomik bakımlardan daha güçlü bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir.

23. İki dilli sözlükler yabancı dil eğitimine katkı sunacak nitelikte hazırlanmalı ve iki dilin yapısına uygun bilgi ve tekniklerle yazılmalıdır.

KAYNAKÇA

Akalın, Ş. H. (2010). Sözlüğün Tarihi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi C.XCVIII*, 268-279.

Akalın, Ş. H. (2010a). Sözcük bilimi ve sözlükçülük. (TDK, Dü.) *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, XCVIII*(698), 162-169.

Akçan, P. İ. (2015). Üniversite düzeyinde dil öğrencilerinin sözlük kullanımı. *Mersin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi(2)*, 87-102.

Aksan, D. (1998). Türklerde sözlükçülük ve bugün Türkiye'de sözlük. *Kebikeç*(6), 115-118.

Aksoy, E. (2015). Başlangıcından günümüze Türkiye'de Fransız okulları. *Synergies(8)*, 29-46.

Alan, N. (2016), Genel Türkçe sözlüklerde eylemlerin tanım bilgisinde verilen dilbilgisel bilgiler. Prof. Dr. Erdoğan Boz vd. (Ed.), III. Uluslararası Sözlük bilimii Sempozyumu Bildiri Kitabı (s. 626-636) içinde Erişim adresi: https://sozmer.ogu.edu.tr/Storage/Sozmer/Uploads/11_05_2017_SÖZMER_SON.pdf

Aslan, E. (2015). Sözlükleri oluşturan temel yapılar (Terim ve tanım denemeleri). Hayati Develi ve Mehmet Gürlek (Ed.). *I. ve II. Uluslararası sözlük bilimii sempozyumu bildirileri kitabi cilt 3* (s. 119-135). içinde Erişim adresi: https://www.academia.edu/44789745/Sözcükle

ri_Oluşturan_Temel_Yapılar_Terim_ve_Tanım_Denemeleri_

Assimil. (2014). *Dictionnaire Assimil Kernerman Turc-Français Français-Turc.* Chenneviere-sur-Marne: Dictionnaires Assimil Kernerman.

Ateşman, E. (2007). Türkçe sözlükte dış ve iç yapı. *The international association of central asian studies 11(1)*, 96-117.

Aydın, Ö. (2018). *Ankara Üniversitesi açık ders malzemeleri.* @nkademi. Erişim adresi: https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=936#section-6

Bakanlığı, D. i. (2019). *T.C. Dış İşleri Bakanlığı*. Haziran 14.06.2019, 2019 tarihinde www.evisa.gov.tr: http://www.mfa.gov.tr/turkiye-fransa-siyasi-iliskileri.tr.mfa

Bejoint, H. ve Thoiron, P. (1996). *Les dictionnaires bilingues.* Belgique: Aupelf-Uref - Editions Duculot.

Bergenholtz, H. (2014). Sözlük bilimii nedir? *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 9. (s. 71-85). Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/issue-full-file/45144

Bergenholtz, H. (2016). *lexikos.journals.* mayıs 15, 2020 tarihinde Lexikos.journals.ac.za: http://lexikos.journals.ac.za adresinden alındı

Bergenholtz, H. ve Kaufmann, U. (2017). Terminography and Lexicography a Critical Survey of Dictionaries from a Single

Specialised Field. *Research Gate.* Nisan 27, 2020 tarihinde Research Gate, s. 91-127. doi:10.7146/hjlcb.v10i18.25413

Berk Bozdemir, M. (2007). *Dictionnaire Turc-Français.* Paris: Langues et Mondes L'asiatheque.

Berk, C. (2021). *Dictionnaire general Français-Turc.* Paris: L'Asiatheque.

Berk, C. (2021). *Dictionnaire generale Français-Turc.* Paris: L'Asiatheque.

Berk-Bozdemir, C. (2000). Difficultés de conception des dictionnaires bilingues français-turc. T. Szende içinde, *Dictionnaires biligues methodes et contenus* (s. 93-106). Paris: Honore Champion.

Bernot, D. (2000). La Lexicographie bilingue: un chemin sème d'enbuches d'une culture a une autre. T. Szende içinde, *Dictionnaires Bilingues Methodes et Contenus* (s. 53-60). Paris: Honore Champion.

Bianchi, T. X. (1831). *Vocabulaire français - turc à l'usage des interpretes, des commerçants, des navigateurs et autres voyageurs dans le levant.* Paris: Everat, İmprimeur de La Societe de Geographie.

Bilgin, H. (2015). Sözlükte "Madde" ile ilgili terimlerin tanımı ve türkçe karşılıkları üzerine. *I. ve II. Uluslararası sözlük bilimii sempozyumu bildiri kitabı cilt 3* (s. 95-107) içinde. İstanbul: İstanbul Belediyesi Kültür Daire Bşk. Yay.

Bingöl, Z. (2006). Sözlük ve sözlükçülük üzerine bir araştırma. *Akademik Bakış*(9), 197-207.

Boccuzzi, C., ve Dotoli, G. (2015). *Quelle science du dictionnaire, demanin?* Paris: Hemann.

Yüksel, A.N. (2017). *Lexis Larousse Fransızca-Türkçe sözlük.* İstanbul: Bilge Kültür - Sanat Yay.

Boisson, C. (1996). L'antiquité et la varieté des dictionnaire bilingues. H. Bejoint, ve P. Thoiron içinde, *Les dictionnaires bilingues* (s. 17-30). Louvin-la-Neuve: Aupelf-Uref - Editions Duculot.

Boz, E. (2011). *Sözlük bilimii yazıları* . Ankara: Gazi Yayınevi.

Boz, E. (2015). Türk sözlük bilimiinin temel sorunları. Hayati Develi ve Mehmet Gürlek (Ed.), *I.ve II. Uluslararası sözlük bilimii sempozyumu bildiri kitabı Cilt 3* (s. 21-30) içinde. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Daire Bşk.Yay.

Bozkurt, F. (2015). Sözlükselleşme. Hayati Develi ve Mehmet Gürlek (Ed.), *I. ve II. Uluslararası sözlüknbilimi sempozyumu bildirileri kitabı cilt 3* (s. 110-118). İstanbul: İstanbul Blediyesi Kültür Daire Bşk.Yay.

Böler, T. (2006). Türkçe sözlük (TDK) ile örnekleriyle Türkçe sözlük'ü (MEB) karşılaştırma denemesi. *Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1,* 101-118. Erişim adresi:

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/801734

Britannica. (2021). *Dictionnary reference work.* Britannica. Erişim adresi: https://www.britannica.com/topic/dictionary

Cambridge. (2018). *Cambridge dictionary*. Cambridge dictionary. Erişim adresi: https://dictionary.cambridge.org/tr/sözlük/ingilizce/corpus?q=Corpus

Ceran, İ. (2013). Osmanlı dönemine kadar Türk Fransız ilişkileri ve haçlı seferleri. *Jass* (*The Journal of Academic Science Studies)* 6 (4), 191-228. Erişim adresi: https://jasstudies.com/?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=1994854542_11Ceran%C4%B0smail-191-228.pdf&key=26721

Clas, A. (1996). Problème de préparation rédactionnelle de dictionnaire bilingues spécialisées: quelques reflexions. H. Bejoint, ve P. Thoiron (Ed.), *Les dictionnaires bilingues* (s. 199-211) içinde. Belgique: Aupelf-Uref - Editions Duculot.

Cnrtl (2022). (*Centre national de ressources textuelles et lexicales)*. Erişim adresi: http://www.cnrtl.fr/definition/Corpus adresinden alındı

Collinot, A., ve Maziere, F. (1997). *Un pret a parler: le dictionnaire.* Paris: Presse Universitere de France (PUF).

Collins , C., ve Hands, P. (2004). *Collins thesaurus A-Z.* Glasgow: Collins.

Collins, W. (2006). *Collins English dictionary.* Glasgow: Harper Collins Publishers.

Considine, J. (2016). A Chronology of major events in the history of lexcography. P. Durkin (Ed.), *The Ooxford handbook of lexicography* içinde (s. 605-615). Oxford: Oxford University Press.

Çiçek, A. (2004). Sözlük bilimii açısından Kamus-ı Fransevi'nin incelenmesi. *Türkjyat AraştırmalarıEnstitüsü Dergisi, (23)*, 25-32.

Danişmend, İ. H. (1955). *Fransızca - Türkçe resimli büyük dil kılavuzu.* İstanbul: Kanaat Kitabevi.

Demirkan, M., ve Zeytinkaya, D. (2016). Sözlük bilimide yeni teknolojilerin yeri. *ResearchGate. Erişim adresi:* https://www.researchgate.net/publication/320704402_SOZLUKBILIMDE_YENI_TEKNOLOJININ_YERI_THE_PLACE_OF_A_NEW_TECHNOLOGY_IN_LEXICOGRAPHY

Develi, H., ve Gürlek, M. (2015). Türkçe sözlük eleştirisi üzerine. İ. Karahancı içinde, *I.ve II. uluslararası sözlük bilimii sempozyumu bildirileri kitabı* (s. 48-49). İstanbl: İstanbul Belediyesi Kültür Daire Bşk. Yay.

Dotoli, G., ve Boccuzzi, C. (2015). *Quelle science du dictionnaire , demain?* Paris: Hermann.

Dubois, J., ve Dubois, C. (1971). *Introduction a la lexicographie: le dictionnaire.* Paris: Librairie Larousse.

Dubois, J., ve Giacoma, M. (2007). *Linguistique & Sciences du langage*. Paris: Larousse.

Durmuş, İ. (2009). Sözlük. *Türkiye Diyanet Vakfı. İslam Ansiklopedisi içinde,* (s. 398-401). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Durmuşoğlu, G. (1990). İki dilli sözlük oluşturmada paralel metin kavramının önemi. *Dil bilim Araştırmaları Dergisi*, 1, 75-78. Erişim adresi: http://dad.boun.edu.tr/tr/pub/issue/29234/312964

Dursunoğlu, H. (2011). Cumhuriyet döneminde yapılan sözlük çalışmaları ve Türkçe sözlükler üzerine bir kaynakça denemesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (31) 255-272. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4773/65712

Eraslan, E. (2020). İkidilli Küçük Kamus-ı Fransevi'nin sözlük bilimii açısından incelenmesi. *Asya Studies*, 4 (12), 32-45.

Eraslan, K. (1993). Çağatay Edebiyatı. Türkiye Diyanet Vakfı. İslam Ansiklopedisi 8 içinde. Erişim adersi: https://islamansiklopedisi.org.tr/cagatay-edebiyati

Erciyas, O. (2011). Osmanlıda Batı dillerine ait sözlükler. *Europe University of Lefke (Lefke Avrupa Üniversitesi Journal of Social Sciences (Sosyal Bilimler Dergisi), 2(2),* 70-78.

Eren, H. (1997). Alexandre Handjeri. *Türkiye Diyanet Vakfı. İslam ansiklopedisi* içinde (s. 550). İstanbul: TDV.

Ferrer, D. (2011). *Analyse métalexicographique du dictionnaire Pemon d'Armellada et Gutierrez.* Erişim adresi: gerflint.fr: https://gerflint.fr/Base/Venezuela%20special/garcia_ferrer.pdf

Ferrer, D. J. G. (2011). Analyse métalexicographique du dictionnaire. *Synergies*, 169-195. Erişim adresi: https://gerflint.fr/Base/Venezuela%20special/garcia_ferrer.pdf

Fono. (2011). *Fono Fransızca Sözlük Fransızca-Türkçe, Türkçe-Fransızca.* İstanbul: Fono.

Fontenelle, T. (2016). Bilingual dictionaries history and development; current issues. P. Durkin, *The oxford handbook of lexicography* içinde (s. 44-61). Oxford: Oxford University Press.

Fransa Büyükelçiliği Ankara (2019). Fransa-Türkiye ilişkileri genel sunuş ve tarihçe. Erişim adresi: https://tr.ambafrance.org/Ankara-Anlasmasi-Fransa-Turkiye

Gouws, R., Jackson, H., ve Hartmann, R. (2008). Towards a framework for the description and evaluation of dictionary evaluation criteria. *Lexikos, 18, (AFRILEX)* 207-231. Erişim adresi: file:///C:/Users/HP/Downloads/47253-Article%20Text-58056-1-10-20091027.pdf

Gökter, B. (2015). Sözlüklerde anlam ve tanım. H. Develi ve M. Gürlek içinde, *I. ve II. Uluslararası sözlük bilimii semposyumu bildirileri kitabı cilt.III* (s. 257-270). İstanbul: İstanbul Belediyesi Kültür Daire Bşk. Yay.

Grundy, V. (1996). L'utilisation d'un corpus dans la redaction du dictionnaire bilingue. H. Bejoint, ve P. Thoiron içinde, *Les Dictionnaires Bilingues* (s. 127-149). Belgique: Aupelf-Uref - Editions Duculot.

Guerard, F. (2015). *Le dictionaire, miroir du monde, memoire des hommes a l'epreuve de l'ecole.* Paris: Honore Champion.

Gülensoy, T. (2014). Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlük"ünü yeniden gözden geçirmek. *Dil Araştırmaları*, 235-243. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/54852

Gümüşkılıç, M. (2013). XVIII. yüzyılda Latin harfleriyle yazılmış Fransızca Türkçe bir sözlük. *Milli Folklor 54*, 25-29. Erişim adresi: https://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/mehmet_gumuskilic_fransizca_turkce_sozluk.pdf

Gürlek, M. (2014). Türk sözlükçülüğünde bir dönüm noktası: Misalli Büyük Türkçe Sözlük. *Turkish Studies*, s. 1071-1090.

Gürlek, M. (2015). Çok anlamlı sözlükbirimler üzerine bir değerlendirme. H. Develi, ve M. Gürlek içinde, *I. ve II. ulslararası sözlük bilimii sempozyumu bildirileri kitabı* (s. 271-283). İstanbul: İst. Bel. Kültür Daire Bşk. Yay.

Hadebe, S. (2020). Improving dictionary criticism in Ndebele, *semanticscholar.* 1-18. Erişim adresi: https://www.academia.edu/48928866/Improving_Dictionary_Criticism_in_Ndebele

Hansoy, F. N. (1999). *Fransızca Türkçe Sözlük.* İstanbul: İnkılap Yay.

Hartmann, R. ve James, G. (1998). *Dictionary of lexicography.* Londra, New York: Routledge.

Hausmann, F. J. (1986). The training and professional development of lexicographers in Germany. R. Ilson içinde, *Lexicography an emerging international profession* (s. 101-110). London: Manchester University Press.

Hausmann, F. J. (2018). De quoi se compose l'article d'un dictionnaire? L'importance du sous-adressage. *Euralex*. Erişim adresi: https://docplayer.fr/83211331-De-quoi-se-compose-l-article-du-dictionnaire-de-langue-l-importance-du-sous-adressage-franz-josef-hausmann.html

Hausmann, F. J. (2021). Linguistic, Conceptual and Encyclopedic Knowledge: Some Implications for Lexicography, 1-10. Erişim adresi: https://www.semanticscholar.org/paper/Lingui

stic%2C-Conceptual-and-Encyclopedic-Knowledge%3A-Kiefer/cb41a0ac0a13f8c3659913276987938faad64f60

Hawel, Z. S. (2007). A study on the approaches of classifying dictionaries with an evaluation of dictionaries used by the students of translation. *Journal of the College of Arts*, 43, 20-58. Erişim adresi: https://www.iasj.net/iasj/download/e1982e7f08942480

Heidi Eschmann, D. G. (2004). *Harrap's universal dictionnaire Allemand-Français / Français-Allemand.* Edinburg, Paris, Stuttgart: Harrap's.

Heinz, M. (2009). *Le dictionnaire maitre de langue lexicographie et didactique.* Leipzig: Frank&Timme.

İlbaş, S. (2016). *Sözmer Bülten1(2),* Erişim adresi: https://sozmer.ogu.edu.tr/Storage/Sozmer/Uploads/sozmeryil1sayi2_yayima_hazir.pdf

İlbaş, S. (2019). Dilsel boşluk kavramı: Tanım, sınıflandırma ve örnekler. *Dede Korkut*, 26-46. Erişim adresi: https://dedekorkutdergisi.com/Makaleler/1751461803_3.%20%c4%b0LBA%c5%9e,%20SONG%c3%9cL.pdf

İlbaş, S. (2019). *Türkiye Türkçesinde dilsel boşluk (yayınlanmamış doktora tezi).* Eskişehir Osmangazi Üniv. Sos. Bil. Enst., Eskişehir.

Erişim adresi: http://openaccess.ogu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11684/2462/220-6560-546389.pdf?sequence=1

İlhan, N. (2009). Sözlük hazırlama ilkeleri, çeşitleri ve özellikleri. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 4(4)*, 534-554. doi: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.819

Ilson, R. (1986). *Lexicography, an emerging international profession*. London: Mamcester University Press.

İnce, B. (2015). Türkçe-Fransızca iki dilli öğrencilerin sözcük dağarcığı sorunu ve iki dilliler için hazırlanacak sözlüklerde bulunması gereken nitelikler. Hayati Develi ve Mehmet Gürlek (Ed.), *I.ve II. uluslararası sözlük bilimii sempozyumu bildirileri kitabı içinde* (s. 306). İstanbul: İstanbul Belediyeri Kültür Daire Bşk. Yay.

Jackson, H. (2016). *Sözlük bilimine giriş.* İstanbul: Kesit Yay.

Josselin-Leray, A. (2014). Le dictionnaire bilingue comme enjeu linguistique national. L'exempledu dictionnaire canadien bilingue. *HAL Archives-Ouvertes.* Erişim Adresi: ttps://www.researchgate.net/publication/278767082_Le_dictionnaire_bilingue_comme_enjeu

_linguistique_national_L'exemple_du_Dictionnaire_Canadien_Bilingue

Kaçalin, M. ve Topalaoğlu, A. (2009). Sözlük. TDV, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde (s. 402-414). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Kaçalin, M., & Topaloğlu, A. (2009). Sözlük. T.D. TDV içinde, *TDV İslam Ansiklopedisi* (s. 402-404). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı.

Kahraman, M. (2016). Sözlük bilimi kuram, ilke ve yöntemler üzerine. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 3288-3312. Erişim adresi: https://acikerisim.erbakan.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12452/2084

Kapinska, L. (2021). Critical analysis of english-latvian lexicographic tradition (Yayımlanmamış doktora tezi). University of Latvia, Riga. Erişim adresi: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4823/33164-Laura_Karpinska_2012.pdf

Kara, F. (1988). Sözlük bilimii açısından Türkçe Sözlük. *Sözlük bilimi ve Uygulama Kolu Yayını I*, 23-34.

Kara, M. (2011). 1960-1980 yıllarındaki dil tartışmalarına art zamanlı bir bakış. *Türk Yurdu*, 288. Erişim adresi: https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1595

Karaoğlu, S. (2014). Ndebele'de sözlük eleştirisi geliştirme. *TDED,9,* 39-55. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/diledeara/issue/45144/564952

Karaş, M. (2021). Dilde Yeni Sözcükler Konusunda Dil bilimsel Bir Yaklaşım, *Dilbilim Araştırmaları Dergisi I,* 145-454. Erişim adresi: http://dad.boun.edu.tr/tr/pub/issue/29234/312977

Kaya, C. (2001). Türk sözlük sistemi üzerine iki not. Nurettin Demir ve Emine Yılmaz (Ed.). Doğu Akdeniz Üniversitesi uluslararası sözlük bilimi sempozyumu bildirileri (s. 83-89) içinde. Gazimağusa: Hacettepe Üniv. Yay. Erişim adresi: https://silo.tips/download/trk-szlk-sistemi-zerine-iki-not-ceval-kaya

Knowles, F. (1996). L'Informatisation de la fabrication des dictionnaires bilingues. H. Bejoint ve P. Thoiron, *Les dictionnaires bilingues* (s. 151-168) içinde. Lauvin-la-Neuve: Duculot.

Kocaman, A. (1998). Dil bilim, sözlük, sözlükçülük. *Kebikeç*, (6), 111-113.

Kocaman, A. ve Özsoy, A. (2011). *Dilbilim sözlüğü.* İstanbul: Boğaziçi Üniv. Yay.

Kocapınar, P. (2014). *Kavram sözlükleri ve Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi söz varlığı üzerine bir deneme (*Yayınlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Kocapınar, P. (2015). Sözlüklerin ortaya çıkışıyla ilgili teoriler üzerine bir değerlendirme. *Gazi Türkiyat,* (16), 129-141.

Kolukısa, A. (2015). İki dilli sözlüklerde görülen kavramsal sapmalar ve çözüm önerileri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 3(33), 147-162. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/277614254_IKI_DILLI_SOZLUKLERDE_GORULEN_KAVRAMSAL_SAPMALAR_VE_COZUM_ONERILERI

Kosem, I. (2016). Interrogating a corpus. P. Durkin (Ed.). *The oxford handbook of lexicography* (s. 76-93) içinde. Oxford: Oxford University Press.

Kulamshaeva, B. (2016). İkidilli sözlüklerde kültürel öğeler sorunu - Kültürel öğeler ve terimleştirme üzerine. Prof. Dr. Erdoğan Boz, Arş. Gör. Ferdi Bozkurt, Arş. Gör. Dr. Fatih Doğru vd. (Ed.). *III*. Uluslararası sözlük bilimii sempozyumumu bidiri kitabı (s. 79-92) içinde . Eskişehir: Sözmer.

Landau, S. I. (2001). *Dictionaries the art and craft of lexicography.* Edinburgh: Cambridge University Press.

Larousse. (2015). *Le grand larousse illustré.* Paris: Larousse.

Laurian, A.-M. (2004). *Dictionnaires bilingues et interculturalite*. Bern: Peter Lang.

Le Fur, D. (2010). *Le Robert & Collins Français-Englais / Anglais-Français.* Paris: Robert.

Lehmann, C. (2017). *Linguistic description.* Erişim adresi: https://www.christianlehmann.eu/ling/ling_meth/ling_description/lexicography/index.html?https://www.christianlehmann.eu/ling/ling_meth/ling_description/lexicography/dict_structure.html: https://www.christianlehmann.eu/ling/ling_meth/ling_description/lexicography/index.html?https://www.christianlehmann.eu/ling/ling_meth/ling_description/lexicography/dict_structure.html

Lemmens, M. (1996). La grammaire dans les dictionnaires bilingues. H. Bejoint, ve P. Thoiron (Ed.), *Les dictionnaires bilingues* (s. 71-102) içinde. Belgique: Aupelf-Uref - Editions Duculot.

Macklovitch, E. (1996). Les dictionnaires bilingues en ligne et le poste de travail du traducteur. H. Bejoint, ve P. Thoiron (Ed.), *Les dictionnaires bilingues* (s. 169-180) içinde. Lauvin-la-Neuve: Duculot.

Majetic, K., ve Bago, P. (2017). Proposing an instrument for evaluation of online dictionaries of sign. *ResearchGate,* 189-203. doi:10.17234/INFUTURE.2017.20

Marello, C. (1996). Qu'est-ce qu'une dictionaire bilingue. H. Bejoint, ve P. Thoiron, *Les dictionnaires bilingues* (s. 33-52) içinde. Belgique: Aupelf-Uref - Editions Duculot.

Melnikiene, D. (2013). *Le dictionnaire bilingue un miroir deformant?.* Paris: Hermann.

Mustafa Kaçalin, A. T. (2009). Sözlük. Türkiye Diyanet Vakfı (Ed.), *TDV İslam Ansiklopedisi* (s. 402-414) içinde. İstanbul: TDV Yay.

Nielsen, S. (2011). The evaluation of the outside matter in dictionary reviews . Lexicos, 207-224. doi: 10.5788/19--436

Nişanyan, S. (2003). *Sözlerin soyağacı çağdaş Türkçenin etimoojik sözlüğü.* İstanbul: Adam Yay.

Nostro, M. L. (2013). La dictionnairique bilingue, analyses et suggestions, Paris: Hermann.

Okur, A. (2011). İlköğretim Türkçe sözlükleri üzerine. *Turkish Studies, 6 (1),* 1567-1583.

Oxford. (1993). *Shorter Oxford English dictionary on historical principles.* New York: Oxford University Press.

Oxford. (2018). *English Oxford living dictionaries*. Oxford: Oxford University Press. Erişim adresi: https://en.oxforddictionaries.com/definition/corpus

Öbek, A. İ. (2009). Tarihi Türk sözlükçülüğünde bir dönüm noktası: Büyük Türk lugati. *Turkish Studies,* 4(4), 845-855.

Ölker, G. (2011). Sözlük türleri ve kelime sıklığı üzerine. *Dil Araştırmaları*, 9 (9), 45-60.

Ölmez, M. (1994). Uygulamalı Dil bilim Açısından Türkçenin Görünümü. Kollektif (Ed.), Türk dillerinin

sözlükleri ve Türk sözlükçülüğü, (s. 88-100) içinde. Ankara: Dil Derneği Yayınları.

Ölmez, M. (1998). Tarihi Türk dillerinin sözlükleri. *Kebikeç*, (6), 109-110. Erişim adresi: https://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/mehmet_olmez_tarihi_turk_dillerinin_sozlukleri.pdf

Ölmez, Z. K. (1998). Çağatayca sözlükler. *Kebikeç*, (6), 137-144. Erişim adresi: https://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/k_olmez_01.pdf

Örmeci, O. (2019). Geçmişten günümüze Türk-Fransız ilişkileri. *Uluslararası Politika Akademisi*. Erişim adresi: http://politikaakademisi.org/2018/05/23/gecmisten-gunumuze-turk-fransiz-iliskileri/

Özmen, K. (2016). *Modern Türk şiirinde Fransız etkileri.* İstanbul: Sel Yay.

Özmen, M. (2016). Türkçe sözlükteki bazı tanımlar üzerine. *Türk Dili*, C. CXI, (776), 64-88. Erişim adresi: https://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/turkce_sozluktek i_bazi_tanimlar_uzerine.pdf

Perin, C. (1943). Türk romancılığında Fransız tesiri nasıl başladı? *Ank. Üniv. DTCF Dergisi*, 497-508. Erişim adresi: https://www.academia.edu/6115021/Türk_Romancılığnda_Fransız_Tesiri_Nasıl_Başladı_Cevdet_Perin

Petrequin, G. (2009). *Le Dictionnaire françois de P. Richelet, étude de la metalexicographie historique.* Paris: Peeters-Leuven.

Pierre Varrod, L. S. (2000). *Le Robert & Collins super senior Français-Anglais.* Paris: Robert.

Prouvost, J. (2006). *Les dictionnaires Français outil d'une langue et d'une culture.* Paris: Ophyrs.

Rey, A. (1982). *Que sais-je encyclopedies et dictionnaires.* Paris: Presses Universitaires de France.

Rey, A. (2008). *De l'artisanat des dictionnaires à une science du mot images et modeles.* Paris: Armand Colin.

Rey, A. (2011). *Dictionnaires amoureux des dictionnaires.* Lonrai (Orne): Plon.

Rey, A., ve Rey-Debove, J. (2009). *Le nouveau Petit Robert de la langue française.* Paris: Dictionnaires Le Robert.

Ridel, E. (2018). Reflection autour des dictionnaire bilingues et multilingues. *CNRS-CNHQ*, 1-7. Erişim adresi: https://www.unicaen.fr/recherche/mrsh/sites/default/files/public/erlis/Intro-Ridel.pdf

Saraç, T. (1990). *Büyük Fransızca-Türkçe sözlük.* İstanbul: Adam Yayınları.

Sert, G. (2019). Elektronik sözlük tipolojileri ve Lexica örneği. *Dede Korkut*, 7 (17), 58-70. Erişim adresi: https://www.dedekorkutdergisi.com/Makaleler

/1368093045_6.%20G%c3%96KSEL%20SERT.pdf

Somuncu, M. (2020). Ötüken Türkçe sözlük'ün sözlük bilimi yöntemlerine göre incelenmesi. *Kesit Akademi*, 6 (24) , s. 204-223. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/kesitakademi/issue/58243/840654

Stein, G. (1986). Final recommendations. R. Ilson (Ed.) *Lexicography an emerging international profession* (s. 146-152) içinde. London: Manchester University Press.

Szende, T. (1996). Problemes d'equivalence dans les dictionnaires bilingues. H. Bejoint ve P. Thoiron (Ed.). *Les dictionnaires bilingues* (s. 111-126) içinde. Lauvain-La-Neuve: Duculot.

Szynalski, T. P. (2021). Comparative review of dictionaries for English learners. *antimoon*. Erişim adresi: https://www.antimoon.com/how/learners-dictionaries-review.htm

Tallarcio, G. (2016). *La dimention interculturelle des dictionnaires bilingues.* Paris: Honore de Champion.

TDK, (2022). *Türk Dil Kurumu sözlükleri*. Türk Dil Kurumu. Erişim adresi: https://sozluk.gov.tr/

Tekin, T. (1994). Cumhuriyet döneminde Türkçenin gelişmesi. *Dil bilim Araştırmaları*, 5 (4), 4-10.

Thibault, A. (1998). Trois nouveaux dictionnaires différentiels de français!: Présentation et considérations. *XXII.*

Congrès international de linguistique et philologie Romanes (s. 551-561). Bruxelles: Tübingen: Niemeyer.

Tomaszczyk, J. (1986). The bilingual dictionary under review, *ZuriLEX*. 289-297. Erişim adresi: https://www.academia.edu/63061251/The_bilingual_dictionary_under_review?from_sitemaps=true&version=2

Tsiomis, M.-L. (2022). Les dictionnaires en Europe, *Cairn-info*, 1-16. Erişim adresi: https://www.cairn.info/revue-dix-huitieme-siecle-2006-1-page-4.htm

Tuğlacı, P. (1998). *Türkçe-Fransızca sözlük.* İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Usta, H. İ. (2006). Türkçe sözlük hazırlamada yöntem sorunları. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46 (1) , 223-242.

Usta, H. İ. (2010). Sözlükçülük ve Sözlük Araştırmacılığı. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 92-101.

Uysal, H. (2017). TDK'nın yayımladığı iki dilli sözlükler: Boşnakça-Türkçe sözlük. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 57 (2) 1454-1462. Erişim adresi: https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/44910/23265.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Uzun, N. E. (2003). Modern dilbilim bulguları ışığında Türkçe sözlüğe bir bakış. Türkoloji, Mustafa Conpolat

Armağanı, 281-293. Erişim adresi: https://turkoloji.cu.edu.tr/DİL BİLİM/uzun_02.pdf

Van Hoof, H. (1994). *Petite histoire des dictionnaires.* Lauvin-La-Neuve: Peeters.

Van İmpe, N. (2018). Les dictionnaires bilingues et monolingues : une comparaison, 30-39. Erişim adresi: https://www.vlrom.be/pdf/991dictionn.pdf

Yavuzarslan, P. (2004). Türk sözlükçülük geleneği açısından Osmanlı sözlükleri ve Şemsettin Sami'nin Kamus-i Türki'si. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 185-202. doi: 10.1501/Dtcfder_0000001042

Yıldırım, A, Şimşek, H. (2008). Sosyal bilimlerde nitel araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yay.

Yılmaz, E. (2016). Sözlük eşlştirmeye dayalı (word-match) terimler bakımından genel Türkçe sözlük'ün değerlendirilmesi. Prof. Dr. Erdoğan Boz, Arş. Gör. Ferdi Bozkurt, Arş. Gör. Dr. Fatih Doğru vd. (Ed.). *III*. Uluslararası sözlük bilimii sempozyumumu bidiri kitabı (s. 202-216) içinde . Eskişehir: Sözmer.

Yurdakul, D. (2011). *Güncel Fransızca-Türkçe büyük sözlük.* Ankara: Kurmay Kitap Yay.

Yurtbaşı, M. (2015). Türk sözlükçülüğündeki aksaklıklar ve bu alanda atılabilecek adımlar. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 8(15), 67 - 90.

Yüksel, A. N. (2017). *Lexis Larousse Fransızca sözlük.* İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yay.

Zgusta, L. (1971). *Manual of lexicography*. Paris: Mouton The Hague.

Zgusta, L. (2006). *Lexicography then and now*. Tübingen: Max Miemeyer Verlag.

Zülfikar, H. (2016). Sözlük çalışmalarından uygulamalar ve kulanılan terimler. Prof. Dr. Erdoğan Boz, Arş. Gör. Ferdi Bozkurt, Arş. Gör. Dr. Fatih Doğru vd. (Ed.). *III*. Uluslararası sözlük bilimii sempozyumumu bidiri kitabı (s. 375-380) içinde . Eskişehir: Sözmer.

ÖZ GEÇMİŞ

İlk, orta lise eğitimimi Trabzon'da tamamladım. 1989-1993 yılları arasında Marmara Üniversitesi Eğitim Fak. Fransızca öğretmenliği bölümünden mezun oldum. 1993-2004 yılları arasında MEB'de Türkçe ve sınıf öğretmenliği görevlerinde bulundum. 2004 yılından bu yana MEB'de Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yapmaktayım. Bu görevi sürdürürken, 2007-2012 tarihleri arasında Fransa Paris Eğitim Müşavirliğinde, 2015-2022 tarihleri arasında Strazburg Eğitim Ataşeliğinde Türkçe ve Türk Kültürü dersleri öğretmeni olarak görev yaptım. Halen Trabzon'da MEB'de Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yapmaktayım.

1998-2002 yılları arasında İstanbul Üniv. Ed.Fak. Türk dili edebiyatı bölümünü bitirdim. 2002-2005 yılları arasında İstanbul Üniv. Sos. Bil. Enst.'de Prof. Dr. Muhammet Yelten'in danışmanlığında, Yeni Türk Dili alanında "Roman, Hikâye ve Günlük Gazetelerdeki Anlatım Bozuklukları" adlı yüksek lisans tezimi tamamladım. 2005 yılında İstanbul Üniv. Sos. Bil. Enst.'de Yeni Türk Dili alanında doktora eğitimine başladım, yurt dışı görevlerim nedeniyle bu eğitime bir süre ara verdikten sonra 2017 yılında kayıt yenileme yoluyla tekrar kayıt yaptırdım. 2012-2015 yılları arasında Karadeniz Teknik Üniversitesi Ed. Fak. İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünde 3 yıl lisans eğitimi aldım.

Helen, MEB'deki öğretmenlik görevimle birlikte, Doç. Dr. Mehmet Gürlek danışmanlığında "1928'den Günümüze Fransızca-Türkçe ve Türkçe-Fransızca İki Dilli Sözlükler Üzerine Sözlük Bilimisel Bir İnceleme" konulu bu doktora tezi çalışmasını sürdürmekteyim.